M. ŠOLOHHOV

ÜLES-
KÜNTUD
UUDIS-
MAA

M. ŠOLOHHO

ÜLES-
KÜNTUD
UUDIS-
MAA

MIHAIL ŠOLOHHOV

Ülestõusmata uudismaa

«EESTI RAAMAT» TALLINN 1975

V
Š 57

Originaali tiitel:
Михаил Шолохов

ПОДНЯТАЯ ЦЕЛИНА
Государственное издательство
художественной литературы
Москва 1963

Tõlkinud Friedrich Kõlli ja
Otto Samma
Kujundanud Silvia Liiberg

Š 70302—217
M 901(16)—75 TL—75

© Tõlge eesti keelde, «Eesti Raamat» 1975

ESIMENE RAAMAT

I PEATÜKK

Jaanuari lõpul hakkavad esimese sula käes hästi lõhnama kirsiaiad. Tuulevarjulises paigas (kui päike pisut soojendab) heidab keskpäeval kirsipuukoore nukker mahe lõhn ühte sulalume rõskusega ja lume alt, surnud lehestiku alt nähtavale tulnud mulla vägeva iidse hingusega.

See peen varjundirikas aroom püsib aedade kohal õhtupimedani, niikaua, kui mattroheline kuusirp oma serva paljaste okste vahelt läbi pistab ja söömajahil jänesed lumele jäljetupse poetavad . . .

Siis kannab tuul stepiseljandikult aedadesse pakasest pargitud koirohu imeõrna vinu, päevased lõhnad ning helid kustuvad, ja üle puju, üle kõrreväljal luitunud kukehirsi, üle künnimaa lainjate vagude tuleb ida poolt öö, kuulmatult nagu hall emahunt, jättes enda järel steppi videviku pikki varje nagu jälgi.

*

Äärmist stepipoolset põiktänavat mööda sõitis ühel 1930. aasta jaanuarikuu õhtul Gremjatši Logi külasse ratsanik. Jõe ääres peatas ta väsinud hobuse, kelle säbrus kube oli härmas, ja hüppas sadulast maha. Kahel pool kitsast tänavat tuhmhõbedaste aedade kohal, kõrgel paplisaludest saarekeste kohal seisis kahanev kuu. Tänav oli pime ja vaikne. Kuskil jõe taga ulgus valjusti koer, kollendas tuluke. Ratsanik tõmbas ahnelt jäist õhku sõõrmeisse, võttis kiirustamatult kinda käest, tegi suitsu, pingutas siis sedelgavööd, torkas sõrmed sadulateki alla, tundis, et hobuse selg on kuum ja higine, ning

viskas oma suure kere osavasti sadulasse. Madalast, talvelgi kinnikülmumata jõest hakkas ta koolme kohalt läbi sõitma. Kabjarauad kõlksusid vastu põhjaklibu, hobune küünitas käigu pealt jooma, kuid ratsanik kiirustas teda tagant, ja ratsu hüppas lausikule kaldale, nii et tal sees krooksatas.

Kuuldes eespool jutukõma ja reejalaste kriiksumist, peatas ratsanik uuesti hobuse. Loom liigutas heli kuuldes erksalt kõrvu ja keeras ennast. Hõbedane rinnarihm ja kasakasadula hõbedaga ülelöödud kõrge hari välgatasid äkki valge rabava helgiga, sattudes tänava pimeduses kuukiirte alla. Ratsanik heitis valjad sadulaharjale, pani õlgadel rippuva kaamelikarvadest kasakapasliku kärmesti pähe, mässis näo kinni ja kihutas laias traavis minema. Möödunud reest, hakkas ta endiselt sammu sõitma, kuid paslikut ära ei võtnud.

Alles külavahel küsis ta ühelt vastutulevalt naiselt:

«Ütle õige, tädi, kus teil siin Jakov Ostrovnov elab?»

«Jakov Lukitš või?»

«Nojah.»

«Seal selle papli taga ongi tema maja, kivikatusega, kas näete?»

«Näen. Aitäh.»

Kivikatusega ruumika talumaja kõrval hüppas ratsanik sadulast maha, talutas hobuse läbi jalgvärava õue, koputas piitsavarrega tasa aknale ja hüüdis:

«Peremees! Jakov Lukitš, tule korraks välja!»

Mütsita, kuub õlgadel, tuli peremees uksele ja astus külalist tunnistades trepist alla.

«Kes paganas see mees siis on?» küsis ta hallivõitu vurrudesse naeratades.

«Ei tunne või, Lukitš? Lase öömajale. Kuhu saaks hobuse varjule panna?»

«Ei, kallis seltsimees, mitte ei tunne. Rajooni täitevkomitee mehi? Või põllumajanduse osakonnast? Hakkab nagu meelde tulema... Hääl tuleb jüsku tuttav ette...»

Siledaks aetud nägu naeratuseks kortsutades lükkas võõras pasliku kõrvale.

«Kas Polovtsevit mäletad?»

Jakov Lukitš vahtis äkki ehmunult ringi, kahvatas ja sosistas:

«Teie kõrgeausus!... Kust te's... Härra jessauul!... Hobuse paneme silmapilk paika... Viime talli... Palju on aastaid mööda läind...»

«Nonoh, ole tasem! Aega on jah palju möödas... Kas sul hobusetekki on? Ega sul majas kedagi võõrast ei ole?»

Külaline ulatas ratsmed peremehele. Hobune alistus võõra käe tõmbele loiult, sirutas kaela ja ajas pea selga ning hakkas tagumisi jalgu väsinult järele vedades talli poole minema. Ta kopsis kabjarauaga valjusti vastu puupõrandat ja norsatas, haistes võõra hobuse õdusat lõhna. Võõra inimese käsi laskus ta ninale, vilunult ja hoolikalt vabastasid sõrmed hõõrdunud igemed suuraudade läägest metallist ja hobune asus tänulikult heinu sööma.

«Ma lasin tal vööd järele, las sadul praegalt olla; kui vähe jahtub, siis võtan maha,» rääkis peremees, hobusele külmaks läinud tekki hoolikalt peale laotades. Ise aga oli ta juba saduldust katsudes jõudnud kindlaks teha selle järgi, kui pingule oli sadulavöö tõmmatud ja kui lõdvaks jaluserihmade ühendus lastud, et külaline on kaugelt sõitnud ja kaunikese maa selle päevaga maha kihutanud.

«Kaeru sul ikka leidub, Jakov Lukitš?»

«Veidi on. Kui ära joodame, anname kaeru ka. Noh, lähme tuppa. Mis nimega teid nüüd tohiks nimetada, ei teagi... Vanast juba võõrdunud ja põle nagu sünnis...» naeratas peremees pimeduses kohmetult, kuigi teadis, et tema naeratust pole näha.

«Hüüa ees- ja isanime järgi. Või oled ära unustanud?» küsis külaline, esimesena tallist väljudes.

«Kus sellega! Kogu Saksa sõja vihtusime üheskoos ja selles siin tuli ka... Olen teie peale tihtilugu mõeld, Aleksander Anissimovitš. Sestsaadik, kui me Novorossiiskis lahku läksime, põle teist kippu ega kõppu kuuld. Mõtlesin, et läksite koos kasakatega Türgimaale.»

Astuti palavaks köetud kööki. Võõras võttis pasliku ja valgest tallenahast mütsi maha, paljastades võimsa nurgelise kolba, mis oli kaetud hõredate valkjate juus-

tega. Järsu, paljaksmineva hundilauba alt heitis ta põgusa pilgu üle toa, kissitas naerule helesinised silmad, mis koobaste sügavaist õõnsustest raskelt särasid, ja kummardas pingil istuvaile naistele — pereemale ja miniale.

«Tervist kah, naispere!»

«Tere, jumalime,» vastas talle pereema tagasihoidlikult, heites mehele äraootava ja küsiva pilgu — et mis inimese sa oled toonud ja mismoodi temaga tuleb ümber käia?

«Tooge õhtusöök lauale,» käsutas peremees lühidalt, külalist kambrisse laua äärde kutsudes.

Sealihaga keedetud kapsasuppi süües tegi külaline naiste juuresolekul juttu ilmast ja sõjakaaslastest. Tema tohutu lõug, mis oli nagu kivist raiutud, liikus raskelt; ta mälus pikkamisi, väsinult, nagu ärakurnatud härg puhkehetkel. Pärast õhtusööki tõusis ta lauast, palvetas tolmunud paberõitega ehitud ikooni ees, raputas vanalt, õlgadest kitsalt tolstovkalt leivaraasud maha ja ütles:

«Aitäh kõhutäie eest, Jakov Lukitš! Nüüd aga ajame üks tõsine jutt.»

Minia ja perenaine koristasid kärmesti lauda; alistudes pereisa kulmuliigutusele, kadusid nad kööki.

II PEATÜKK

Partei rajoonikomitee sekretär, lühinägelik ja loidude liigutustega mees, istus laua juurde, vaatas Davõdovile altkulmu otsa, vidutas silmi, nii et kurrud kottidena nende alla kogunesid, ja hakkas tema dokumente lugema.

Akna taga vilistas tuul telefonitraatides, ratsmeidpidi pistandaia külge seotud hobuse seljas, otse laudjal, jalutas harakas, külg ees, ja nokkis midagi. Tuul murdis tal saba, tõstis teda lendu, kuid ta laskus uuesti vanadusest kurnatud, kõigest tülpinud kronu selga ja vaatas ahnel pilgul võidukalt ringi. Madalal staniitsa kohal lendasid tihedad pilveräbalad. Ajuti langes nende vahelt poolviltu päikesekiiri, vilksatas tükike suviselt sinist taevast, ja siis omandasid aknast paistev Doni käär, jõetagune mets ja kauge seljandik väikese tuuleveskiga silmapiiril südantliigutavalt mahedad maalilised jooned.

«Sa jäid siis haiguse pärast Rostovi maha? No mis parata... Teised kaheksa kahekümneviietuhandelast tulid kolme päeva eest. Pidasime miitingu maha. Kolhooside esindajad võtsid neid vastu.»

Sekretär maigutas mõtlikult huuli. «Praegu on meil eriti keeruline olukord. Kollektiviseerimise protsent rajoonis on neliteist koma kaheksa. Enamasti kõik ühise maaharimise ühingud. Kulakute ja jõukate käest on muist vilja veel saamata. Inimesi on vaja. Vä-äga vaja! Kolhoosid tahtsid saada nelikümmend kolm töölist, teid aga saadeti kõigest üheksa.»

Ta vaatas tursunud laugude alt kuidagi uut moodi, uurivalt ja kaua, Davõdovile otse silma sisse, nagu hinnates, mida see mees suudab.

«Nii et sa, kallis seltsimees, oled lukksepp? Vä-äga hea! Kas sa Putilovis juba ammu töötad? Tee suitsu!»

«Demobiliseerimisest saadik. Üheksa aastat.» Davõdov sirutas käe paberossi järele, ja sekretär, märgates Davõdovi randmel tätoveeringu tuhmjat sina, muigas ripakil huulte nurkadega.

«Au ja uhkus? Olid mereväes?»

«Jah.»

«Seda on näha, ankur käe peal . . .»

«Noor olin, tead . . . aru alles lühike, lasin sisse põletada . . .» Davõdov tõmbas varrukat tusaselt allapoole ja mõtles: «Kae, seal sa näed hästi, kus tarvis pole. Aga viljavarumise oleksid peaaegu kahe silma vahele jätnud!»

Sekretär vaikis ja peletas oma haiglaselt tursunud näolt mitte midagi tähendava külalislahke naeratuse kuidagi järsku minema.

«Sina, seltsimees, lähed juba täna rajoonikomitee volinikuna üldist kollektiviseerimist läbi viima. Kas kraikomitee viimast direktiivi oled lugenud? Tunned seda? Nii et sa sõidad Gremjatši külanõukogusse. Puhkad pärastpoole, praegu pole aega. Press peale, et oleks sajaprotsendiliselt kollektiviseeritud! Seal on pisike artell, aga meie peame looma hiiglakolhoose. Niipea kui agitkolonn on organiseeritud, saadame teie juurde ka. Nüüd aga sõida kohale ja loo kulakute ettevaatliku pigistamise baasil kolhoos. Kõik kehv- ja kesktalud peavad sul olema kolhoosis. Pärast seda loote ka ühistatud seemnefondi kogu kolhoosi külvipinna jaoks tuhande üheksasaja kolmekümnendaks aastaks. Tegutse seal ettevaatlikult. Keskmikku ära puutu! Gremjatšis on kolmest kommunistist parteirakuke. Rakukese sekretär ja külanõukogu esimees on tublid poisid, endised punased partisanid,» ütles ta, maigutas jälle huuli ja lisas: «kõigi sellest tulenevate järeldustega. Arusaadav? Poliitikast neil suurt taipu ei ole, võivad vigu teha. Juhul kui raskusi tekib, tule rajoonikomiteesse. Äh, telefoniühendust seal veel pole, see on paha! Jah, veel üks asi: rakukese sekretäril on Punalipu orden, ta on üsna äge mees, üleni nurgeline, ja . . . kõik nurgad on teravad.»

Sekretär trummeldas sõrmedega portfelli luku pihta, ja nähes, et Davõdov kavatseb püsti tõusta, ütles elavalt:

«Oota, üks asi veel: iga päev saada ratsakäskjalaga kokkuvõte, tõmba seal poisid pingule. Käi veel meie orgosakonna juhataja juures ära ja asu teele. Ma lasen sind rajooni täitevkomitee hobustega kohale viia. Nõnda siis, aja kollektiviseerimise protsent saja peale välja. Protsendi järgi hakkamegi sinu tööd hindama. Loome kaheksateistkümnest külanõukogust hiiglakolhoosi. Kas pole tore? Põllumajanduslik Punane Putilovlane,» naeratas sekretär talle endale meeldinud võrdluse üle.

«Sa rääkisid mulle midagi ettevaatusest kulakutega. Kuidas seda mõista?» küsis Davõdov.

«Niiviisi,» naeratas sekretär soosivalt. «On kulakuid, kes on täitnud viljavarumise kohustuse, ja on teisi, kes seda sugugi täita ei taha. Sihukestega on asi klaar: paragrahv sada seitse, ja valmis. Aga esimestega on keerulisem. Mis sina näiteks niisugustega teeksid?»

Davõdov mõtles . . .

«Annaksin neile . . . uue kohustuse.»

«Säh sulle! Ei, seltsimees, nii ei kõlba. Sedasi võib hävitada igasuguse usalduse meie sammude vastu. Ja mis ütleb siis keskmik? Ta ütleb: «Näe, missugune on see nõukogude võim! Muudkui keerab talumeest siia ja sinna.» Lenin on meid õpetanud talurahva meeleolu tõsiselt arvestama, sina aga räägid — «teistkordne kohustus». See oleks poisikesetegu.»

«Poisikesetegu?» Davõdov läks näost punaseks. «Stalin, nagu näha . . . on sinu arust eksinud?»

«Mis puutub siia Stalin?»

«Lugesin tema kõnet marksistide, nende, mis nende nimi nüüd oligi . . . konverentsil, noh, need, kes maaküsimusega tegelevad . . . kurat, mis nad küll olid? Kas maategelased või!»

«Agraarlased?»

«Need jah!»

«Ja mis siis?»

«Lase tuua «Pravda», kus see kõne sees on!»

Asjaajaja tõi «Pravda». Davõdov laskis silmad ahnelt üle lehe käia.

Sekretär vahtis talle ootavalt muiates näkku.

«Vaata! Kuidas see on?... «Kulakute eksproprieerimist ei võinud lubada niikaua, kui me asusime kulakluse ekspluateerimistendentside piiramise seisukohal...» Ja edasi... näe, kus: «Aga nüüd? Nüüd on teine lugu. Nüüd on meil võimalus kulaklusele otsustavalt peale tungida, murda tema vastupanu, likvideerida ta kui klass...» Kui klass, mõistad? Miks ei või siis anda teistkordset viljakohustust? Miks ei või talle koguni... päkka peale panna?»

Sekretär peletas naeratuse näolt, jäi tõsiseks.

«Seal on edasi öeldud, et kulakute varandust võõrandab kolhoosi astuv kehvikute ja keskmikkude mass. Kas pole nii? Loe.»

«Oled sina kah!»

«Sa ära «kahhita» midagi!» sai sekretär pahaseks, isegi tema hääl väratas. «Ja mida sina soovitad? Administratiivseid abinõusid ükskõik misukese kulaku jaoks. Ja seda rajoonis, kus on ainult neliteist protsenti kollektiviseeritud, kus keskmik alles asutab kolhoosi minema. Selle asja juures võib silmapilk kaela murda. Niisugused mehed siis tulevadki siia, ei tunne kohalikke olusid...» Sekretär võttis end kokku ja jätkas juba tasemini: «Sääraste vaadetega võid sa palju paha teha.»

«Kuidas võtta...»

«Ära muretse! Kui niisukene abinõu oleks vajalik ja õigeaegne, oleks kraikomitee meile kohe käsu andnud: «Kulak hävitada!...» Ja ol-ge lah-ked! Paugupealt. Miilits, kogu aparaat on meie käsutada... Praegu aga karistame kulakut, kes vilja varjab, ainult osaliselt, majanduslikult, rahvakohtu kaudu, paragrahv saja seitsmenda põhjal.»

«Kas siis sinu arvates sulased, kehvikud ja keskmikud on kulakute vara äravõtmise vastu? Kulaku poolt? Kas neid on vaja kulaku vastu suunata või ei?»

Sekretär klõpsutas portfelli järsult lukku ja ütles jahedalt:

«Sina tahad juhi iga sõna seletada oma moodi, aga rajooni eest vastutab rajoonikomitee büroo, mina isiklikult. Seal, kuhu me su saadame, ole lahke ja vii läbi meie joont, aga mitte seda, mis sa ise oled leiutanud. Mul aga, vabanda väga, pole aega sinuga vaielda. Mul on muudki tegemist.» Ta tõusis püsti.

Tume puna valgus jällegi Davõdovi põskedesse, kuid ta taltsutas end ja ütles:

«Mina hakkan läbi viima partei joont, sulle aga, seltsimees, ütlen suu sisse, töölise kombel: sinu joon on ekslik, poliitiliselt vale, fakt!»

«Mina vastutan oma eest... Aga see «töölise kombel» on nagu juba vana...»

Telefon helises. Sekretär haaras toru. Tuppa hakkas rahvast kogunema ja Davõdov läks organiseerimisosakonna juhataja juurde.

«Ta lonkab paremat jalga... Fakt!» mõtles ta rajoonikomiteest väljudes. «Loen veel kord läbi kõne agraarlastele. Kas ma tõesti eksin? Ei, vennike, vabanda väga! Sinu sallivuse pärast ongi kulak ülekäte läinud. Ringkonnakomitees öeldi küll, et «hakkaja mees», aga kulakutelt vilja ei tule. Üks asi on pigistada, teine — kahjur juurtega välja. Miks sa ei juhi massi?» pöördus ta omas mõttes vaidlust jätkates sekretäri poole. Nagu alati, tulid kõige veenvamad väited hiljem meelde. Seal, rajoonikomitees, oli ta ägeduses esimesest ettejuhtunud vastuväitest kohe kinni hakanud. Oleks pidanud külmaverelisem olema. Ta läks otse üle jäätanud loikude ja komistas külmunud härjasõnniku känkarite otsas turuplatsil.

«Kahju, et ruttu lõpetasin, muidu oleksin su vastu seina surunud,» ütles Davõdov kuuldavalt ja jäi tusameeles vait, kui nägi, kuidas üks vastutulnud naine temast naeratades möödus.

*

Davõdov läks «Kasaka ja Talupoja majja», võttis oma väikese kohvri ja muigas, meenutades, et peale kahe pesupaari, sokkide ja ülikonna tema põhipagas on — kruvikeerajad, lametangid, raspel, ristmeisel,

kroonsirkel, mutrivõti ja muud talle kuuluvad ning Leningradist kaasavõetud lihtsamad tööriistad. «Kus pärgel neid kasutada! Mõtlesin, et tuleb mõnda traktorit parandada, siin aga traktoreid polegi. Küllap vist tuleb volinikuna mööda rajooni kolistada. Kingin mõnele kolhoosisepale, tont võtaks!» otsustas ta kohvrit saani visates.

Rajooni täitevkomitee prisked, kaertega söödetud hobused sööstsid kergelt minema tauria saaniga, mille kori oli karjuvates värvides kirevaid lilli täis maalitud. Vaevalt olid nad staniitsast välja jõudnud, kui Davõdovil külm hakkas. Küll kattis ta nägu kulunud lambanahkse palitukraega ja surus soni sügavamale pähe, aga tuul ja rõske lumehärmatis tungisid krae vahele ja varrukaisse ning panid külmast võdisema. Eriti külmetasid jalad vanades «Skorohodi» kamassides.

Gremjatši Logini on staniitsast mööda inimasulateta seljandikku kakskümmend kaheksa kilomeetrit. Lahtisulanud sõnnikust pruun talitee läheb mööda seljandiku harja. Ümberringi, nii kaugele, kui silm ulatub, on lumelagendik. Armetult küürutavad tee ääres lumme mattunud pujude ja ohakate ladvad. Ainult nõgude kallakutelt vaatab maa oma saviseguste silmadega maailma; lumi pole sinna tuulte tõttu pidama jäänud, seeeest on aga nõgude lohkude sopid tihedaks vajunud hangi ääreni täis.

Püüdes jalgadele sooja teha, jooksis Davõdov tükk aega maas, hoides kinni saani korjust, hüppas siis saani ja jäi kössis istudes tukkuma. Jalased krigisesid, hobuseraudade näsad tungisid potsudes lumme, parempoolse tiislihobuse kolgipuu kõlksus. Vahetevahel nägi Davõdov härmatanud laugude alt, kuidas tee pealt hoogsalt lendu tõusvate künnivareste tiivad lillade pälkudena päikese käes helgivad, ja jälle sulges magus rammestus ta silmad.

Ta virgus külmast, mis oli võtnud ta südame pihtide vahele, ja nägi silmi avades läbi vikerkaarevärvides sädeleva pisara külma päikest, hääletu stepi ülevat avarust, tinahalli taevast silmapiiril ja ligidase kingu valgel lumimütsil ruuget tulekarva helgiga rebast. Rebane oli hiirejahil. Ta tõusis tagajalgadele, hüppas, tegi õhus

kaare ja kraapis esikäppadele laskudes maad, mattudes säravasse, hõbedasse tolmu, kuna tema saba pehmelt ning sujuvalt lumele libises nagu punane tulekeel.

Gremjatši Logi jõuti vastu õhtut. Külanõukogu avaras õues seisis tühi kahehobusesaan. Trepi kõrval suitsetas trobikond kasakaid, umbes seitse meest. Külmunud, higist kahutanud karvaga hobused peatusid trepi ees.

«Tere, kodanikud! Öelge, kus siin tall on?»

«Tervist teile,» vastas kõigi eest elatanud kasakas, kätt jänesenahkse papaaha servani tõstes. «Näe, seltsimees, tall on seal, kõrkjast katusega.»

«Aja aga sinna,» käsutas madalat kasvu ning rässakas Davõdov küüdimeest ja hüppas saanist välja. Kindaga põski hõõrudes sammus ta saani järel.

Kasakad suundusid ka talli poole, imestades, miks võõras, välimuse järgi ametimees, kes räägib selget suurvene «g-d», järgneb saanile ega lähe nõukogu ruumi.

Talli ustest hoovas sooje sõnnikuauru sagaraid. Täitevkomitee kutsar peatas hobused. Davõdov hakkas asjatundlikult kolki trengiaasast lahti võtma. Kobaras seisvad kasakad vahetasid pilke. Valges naisekasukas vanataat, kiskudes vurrudelt jääpurikaid, vidutas kavalalt silmi.

«Seltsimees, vaata ette, lööb ehk jalaga!»

Davõdov vabastas hobuse sabarootsu alt leid, pöördus taadi poole ning naeratas mustaks tõmbunud huultega, näidates naeratamisel, et tal puudub üks esihammas.

«Mina, papi, olen kuulipildur olnud ja hullemategi hobustega ümber käinud!»

«Sul üks hammas eest ära, ega viimati mära põle seda välja löönd?» küsis üks habemik, must nagu künnivares, nägu ninasõõrmeteni käharaid karvu täis.

Kasakad puhkesid heatahtlikult naerma, kuid Davõdov vastas hobusel osavasti range kaelast võttes naljatoonil:

«Ei, hambast jäin ilma juba ammu, vintis peaga. Ja eks see ole paremgi: naised ei hakka kartma, et hammustan. Eks ole tõsi, taat?»

Nali võeti vastu ja taat vangutas silmakirjaliku kurvastusega pead.

«Minu hammas, poeg, enam ei pure. Minu hammas vahib juba tea mitmendat aastat alaspidi . . .»

Musta habemega kasakas hirnus naerda nagu karjatäkk, valgete hammastega suu pärani, ja haaras ühtepuhku pinguli vammuse ümber seotud punasest vööst kinni, nagu kardaks ta naerust laiali pudeneda.

Davõdov pakkus kasakatele paberosse, pani suitsu põlema ja hakkas külanõukogu poole minema.

«Esimees on seal, mine aga sisse. Ka meie parteisekretär on seal,» rääkis taat, käies tihedalt Davõdovi kannul.

Kasakad, kes paari mahviga paberossi ära tõmbasid, sammusid kõrval. Neile meeldis kangesti, et võõras polnud selline, nagu mõned tavalised rajooni ülemused: saanist maha tulles ei tormanud, portfell kaenlas, inimestest mööda, otse külanõukogusse, vaid hakkas ise küüdimeest aitama, hobuseid lahti rakendama, näidates hobuse talitamise alal kauast oskust ning vilumust. Kuid ühtlasi pani see ka imestama.

«Kuda sa, seltsimees, halvaks ei pea hobustega jännata? Kas see on ametimehe asi? Mistarvis siis hobusemees on?» ei läbenud musthabe end pidada.

«See paneb meid kohe imestama,» tunnistas taat avameelselt.

Davõdov ei jõudnud vastata.

«Aga ta on ju sepp!» hüüdis noor kollaste vurrudega kasakas pettunult, osutades Davõdovi kätele, mille peopesades nahk oli metallitööst tinajas ja küüneääred täis vanu arme.

«Lukksepp,» parandas Davõdov. «No miks siis teie nõukogusse tulete?»

«Huvi pärast,» vastas taat kõikide eest, jäädes trepi alumisele astmele seisma. «Meid huvitab, mis asju sa siin ajad. Kui jälle viljavarumise pärast . . .»

«Kolhoosi pärast.»

Taat vilistas korraks pikalt ja pettunult ning pöördus esimesena trepi juurest tagasi.

*

Madalast toast hoovas ülessulanud lambanahksete poolkasukate ja puutuha hapukat sooja. Laua ääres seisis lambitahti keerates pikk sirgeõlaline mees, nägu Davõdovi poole. Tema kaitsevärvi pluusil säras Punalipu orden. Davõdov taipas, et see ongi Gremjatši parteirakukese sekretär.

«Mina olen rajoonikomitee volinik. Kas sina, seltsimees, oled rakukese sekretär?»

«Jah, mina olen rakukese sekretär Nagulnov. Istuge, seltsimees, nõukogu esimees tuleb kohe.» Nagulnov tagus rusikaga vastu seina ja astus siis Davõdovi juurde.

Ta oli laia rinnaga ja ratsaväelase moodi rangis jalgadega mees. Tema kollakate silmade kohal, mille läätsed olid ülemäära suured, nagu pigi täis valatud, asetsesid laiakaarelised, ninajuurel kokkukasvanud mustad kulmud. Ta oleks olnud ilus tolle tagasihoidliku, kuid meeldesööbiva meheliku iluga, kui tal poleks olnud väheldase kullinina sõõrmete liiga kiskjalikku lõiget ning ähmast vinet silmis.

Kõrvaltoast tuli tüse kasakas, hall kuklasse lükatud kitsenahast papaaha peas, sinelikalevist kuub seljas ja lampassidega kasakapüksid jalas, valged villased sokid pükste peale tõmmatud.

«See ongi külanõukogu esimees Andrei Razmjotnov.»

Esimees naeratas, silus pihuga valkjaid käharaid vurrusid ja ulatas Davõdovile väärikalt käe.

«Aga kes teie olete? Rajoonikomitee volinik? Jahah. Teie dokumendid . . . Kas näed nüüd, Makar? Tulite vist kolhoosi asjus?» Ta silmitses Davõdovit naiivse tagasihoidmatusega, kiiresti oma suvetaevana selgeid silmi pilgutades. Tema tõmmult, pika habemetüükaga näolt, mida põiki laupa piiras sinendav arm, paistis kärsitu ootus.

Davõdov istus laua äärde ja ütles, et partei on teinud ülesandeks kahe kuu jooksul üldine kollektiviseerimine läbi viia, ja tegi ettepaneku kohe homme kehvikute ja aktiivi koosolek korraldada.

Olukorda valgustades hakkas Nagulnov Gremjatši maaharimise ühingust rääkima.

Razmjotnov kuulas ka teda niisama tähelepanelikult, harva mõnd lauset vahele poetades, käsi kogu aeg põse juures, mis oli nüüd tõmmukalt punetama löönud.

«Siin on meil olemas niinimetatud ühise maaharimise ühing. Mina aga ütlen teile, seltsimees tööline, et see on paljas kollektiviseerimise tõgamine ja selge kahju nõukogude võimule,» rääkis Nagulnov märgatavalt erutudes. «Selles on kaheksateist peret — kõik puupaljad kehvikud. Ja mis sellest välja tuleb? Kindlasti nöök. Nad lõid küll kokku, aga kaheksateistkümne pere peale on neil neli hobust ja üks paar härgi, sööjaid aga sada seitse. Mis elu neil sellest tuleb? Neile antakse muidugi pikaajalist laenu masinate ja veoloomade ostmiseks. Nad võtavad laenu vastu, aga tagasi maksta ei jõua nad ka pika aja jooksul. Ma kohe seletan, miks: oleks neil traktor, siis oleks teine jutt, aga traktorit neile ei antud ja härgadega niipea rikkaks ei lähe. Ütlen veel, et nad ajavad santi poliitikat, ja ma oleks nad ammu laiali pekst sellepärast, et nad on nagu kärnased vasikad nõukogude võimu alla pugend: imevad küll, aga ei kasva. Ja nende seas on kuulda sihukest arvamist: «Häh, meile antakse niikuinii! Aga võlgade katteks pole meilt midagi võtta.» Sellepärast on neil distsipliin mokas, ja see ühing paneb homme kõrvad pea alla. See on täitsa õige mõte — kõik kolhoosi! Siis oleks elu nagu lillepidu! Aga kasakad on rahvas, kes vana kütkes kinni, seda ütlen ma teile, ja neid tuleb murda. . .»

«Kas teist keegi on selles ühingus?» küsis Davõdov jutukaaslasi silmitsedes.

«Ei,» vastas Nagulnov. «Mina astusin kahekümnemal aastal kommuuni. Inimesed hakkasid seal aga igaüks oma poole kiskuma, ja pikapeale lagunes kommuun ära. Mina ütlesin omandusest lahti. Mul on selle vastu jõle viha ja ma andsin sellepärast härjad ja inventari naaberkommuunile number kuus (see on praegaltki olemas), mul endal naisega põle aga midagi. Razmjotnov ei saand niisukest eeskuju anda: ta ise on lesk, tal on ainult vana ema. Astub ta liikmeks, siis naaksuvad nii, et sõim on nagu takjas küljes. Ütlevad: «Määris meile kaela vanaeide nagu mustlasele ema, ise aga põllul tööd ei tee.» See on peenike värk. Kolmas meie rakukese liige — ta on praegalt sõidus — on ühe käega. Rehepeksumasin rebis tal käe otsast. Noh, temal ka piinlik artelli astuda, seal on ilma tematagi sööjaid palju.»

«Jah, meie ühinguga on lugu paha,» kinnitas Razmjotnov. «Ka esimehest Arkaška Lossevist põle peremeest. Leiti kah, keda valida! Tuleb tunnistada, et me tegime selles asjas vea. Põleks tarvis old teda ametisse panna.»

«Mis tal siis viga on?» küsis Davõdov, lehitsedes kulakutalude varanduse nimekirja.

«Eks seda,» rääkis Razmjotnov naeratades, «et ta on haige inime. Tema peaks õieti kaupmees olema. Seda ta põebki: ta tahaks iga asja vahetada või müüa. Ühingu on ta paljaks teind! Ostis sugupulli — äkki vahetas selle tsikli vasta ümber. Oma liikmetele rääkis augu pähe, meiega nõu ei pidand. Korraga näeme, et veab jaamast seda tsiklit. Imestasime, lõime kaht kätt kokku! Noh, tõi selle riistapuu siia, aga juhtida ei oska keegi. Ja misjaoks neile seda tarvis on? Naera või nuta! Vedas teise staniitsasse. Seal vaatasid seda asjatundjad ja ütlesid: «Tuleb kõige odavam, kui värvid üle ja viskad minema.» Niisukesed osad puudusid, mida ainult vabrikus saab teha. Jakov Lukitš Ostrovnov kuluks neile esimeheks. Sellel mehel on nuppu! Tellis Krasnodarist uue nisusordi, mis igasugusele põuatuulele vasta peab, hoiab alati põldudel lund kinni, viljasaak on tal ikke parem kui teistel. Tõuloomi on endale muretsend. Agiseb küll pisut, kui me talle makse peale surume, aga on tubli peremees, tal on kiituskirigi olemas.»

«Ta on kui metshani kodulindude hulgas, hoiab ikke nagu kõrvale, kaugemale,» vangutas Nagulnov kahtlevalt pead.

«Ei ole! Ta on oma inime,» ütles Razmjotnov veendunult.

III PEATÜKK

Sel ööl, kui Jakov Lukitš Ostrovnovi juurde oli tulnud tema endine sotnjakomandör jessauul Polovtsev, oli neil pikem kõnelus. Jakov Lukitši peeti külas arukaks inimeseks, kavalaks ja ettevaatlikuks nagu rebane, aga ta ei suutnud ometi kõrvale jääda külades vihaselt lõkkele löönud võitlusest, mis ka teda sündmuste keerisesse tõmbas. Sellest päevast peale hakkaski Jakov Lukitši elu ohtlikku kallakut mööda veerema...

Pärast õhtusööki võttis Jakov Lukitš tubakakoti välja, istus kirstu äärele, tõmbas paksus villases sukas jala enda alla könksu ja hakkas kõnelema, välja valama seda, mis tal oli aastate kestel südamele kogunenud ja selle kipitama pannud:

«Mis siin ikke arutada, Aleksander Anissimovitš! Elust põle rõõmu ega lusti. Näe, kasakad hakkasid veidi järje peale saama, jõukamaks minema. Kahekümne kuuendamal või kahekümne seitsmendamal aastal olid maksud, noh, võib öelda, nii enam-vähem. Nüüd aga on jälle pahempidi hakand kiskuma. Kuda teil staniitsas on, kas kollektiviseerimisest on midagi kuulda või ei ole?»

«On kuulda,» vastas külaline lühidalt, suitsupaberit süljega niisutades, ja vaatas altkulmu tähelepanelikult peremehele otsa.

«Küllap see laul paneb igal pool pisaraid valama. Olgu korralt ka enese kohta öeldud: tulin kahekümnendamal aastal taganemisest koju. Musta mere äärde jäi kaks paari hobuseid ja kogu varandus. Kodu oli täitsa paljas. Sellest ajast peale olen ööd ja päevad tööd teind. Esimest korda tegid seltsimehed vilja sundvõtmisega

liiga: kõik teravili võeti puhtalt ära. Hiljem aga ei jõund seda ülekohut üles arvatagi. Arvet pidada ju muidugist saaks: iga kord, kui võtavad, annavad viitungi vasta, et ära ei ununeks.» Jakov Lukitš tõusis püsti, pistis käe peegli taha, ja naeratades pügatud vurrudesse, tõmbas välja kimbukese pabereid. «Siin nad ongi, need viitungid selle peale, mis ma kahekümne esimesel aastal ära andsin; sai antud küll liha, küll vilja, küll võid, küll nahka, küll villa ja sulgloomi, küll vedasin terveid härjakoormaid varumiskunturisse. Siin aga, näe, on maksulehed põllumajandusmaksu kohta, isikumaksu kohta, ja kindlustusmaksu viitungid... Maksin selle eest, et suitsu korstnast tuleb, ja selle eest, et elusaid loomi on laudas... Varsti on neid paberilipakaid terve kotitäis. Ühesõnaga, Aleksander Anissimovitš, elasin, sain peatoidust maa käest ja teised said peatoidust minu käest. Kuigi mul mitu korda nahk seljast maha võeti, kasvatasin selle jälle selga. Muretsesin esialgu paari härgvasikaid, need kasvasid üles. Üks tuli liha eest kroonule anda. Naise õmblusmasina eest ostsin teise. Mõne aja pärast, kahekümne viiendamaks aastaks, tõid omad lehmad ka paari. Oli mul siis kaks paari künnihärgi ja kaks lehma. Hääleõigust minult ära ei võetud, edaspidi arvati mind tugevate keskmikkude hulka.»

«Kas sul hobuseid ikka on?» tundis külaline huvi.

«Oodake raasike, küll räägin hobustest ka. Ostsin naabrinaiselt sälu puhast tõugu doni märast (üksainuke oligi kogu küla peale jäänd). Mära kasvas üles, no just nagu laps! Kasvult väike, riviks kõlbmata, pool verssokit puudu [1], aga erk, nii et teist sihukest annab otsida. Ringkonnas sain tema eest põllumajanduse näitusel auhinna ja ametliku paberi nagu sugumära eest. Hakkasin tähele panema agronoomide seletusi, maa eest hoolitsesin nagu põdura naise eest. Maisi poolest olen külas esimene mees, saak on kõikidest parem. Ma puhtisin isegi seemet ja kogusin lund põllule. Külvasin suviviljad ainult sügiskünnile, mitte millaski kevad-

[1] Tsaariajal pidi kasakas läbi tegma sõjaväeteenistuse omal hobusel, kelle kõrgus vähemalt 2 arssinat ja $^1/_2$ verssokit.

künnile, kesa on mul alati kõige varajasem. Ühesõnaga minust sai kultuurne põllumees, ja selle kohta on mul ringkonna maavalitsuselt kiituskiri. Vaadake.»

Külaline vaatas vilksamisi Jakov Lukitši sõrme suunas lakkpitseriga paberile puust raamis, mis rippus pühapiltide juures kõrvuti Vorošilovi pildiga.

«Jah, saadeti ametlik paber, ja agronoom isegi viis kimbukese minu sordinisust Rostovi võimudele näha,» jätkas Jakov Lukitš uhkusega. «Esimesel aastal külvasin viis tiinu, pärast aga, kui suled selga sain, panin kõvema pressi peale: kolm, viis ja isegi seitse ringi[1] külvasin täis, voh! Töötegijaiks olin mina ise ja poeg oma naisega. Ainult kahel korral kibedal ajal palkasin abilise. Mismoodi nõukogude võim sel ajal käskis? «Külva niipalju kui vähegi saad!» Ma siis külvasingi, nii et naba paigast, jumala eest! Aga praegalt, Aleksander Anissimovitš, heategija, uskuge mu sõnu: ma kardan! Kardan, et selle seitsme täiskülvatud ringi eest tõmmatakse mind läbi nõelasilma, tehakse kulakuks. Meie nõukogu esimees, punane partisan seltsimees Razmjotnov ehk lihtsalt öelda Andrjuška vedas mind selle patu sisse, et teda saatan võtaks! Tema ütles: «Külva, Jakov Lukitš, maksimaalselt, niipalju kui jaksad, aita nõukogude võimu, tal on vilja praegalt hädasti vaja.» Ma kahtlesin küll; nüüd aga tuleb välja, et see maksimum seob mu jalad kukla taha sõlme, jumala tõsi!»

«Kas teil kolhoosi astujaid on?» küsis külaline. Ta seisis lavatsi kõrval, käed selja taga, laiaõlaline, suure peaga ja tüse nagu raske viljakott.

«Kolhoosi või? Põle seni just peale käidud, aga homme on kehvikute koosolek. Enne videvikku tuldi sõna tooma. Omad kisasid juba jõulust saadik: «Astu ja astu kolhoosi!» Rahvas aga raius vasta, ükski sisse ei kirjutand. Kes siis iseenese vaenlane on? Küllap hakatakse hommegi kosjakaupa sobitama. Räägitakse, et täna õhta olla üks tööline rajoonist siia sõit, kes hakkab kõiki kolhoosi ajama. Meie elule tuleb lõpp. Suure tööga on mul pihud rakkus ja küür seljas, nüüd aga

[1] Ring — neli tiinu.

anna kõik vara ühisesse katlasse: loomad, vili, pudulojused ja maja. Tuleb välja umbes nii: anna naine võõra hoolde, ise mine litsi juurde, kuda muidu. Eks vaadake ise, Aleksander Anissimovitš, mina viin kolhoosi paari härgi (paari jõudsin siiski lihakooperatiivile ära müüa), varsaga mära, kogu inventari, vilja, teine viib aga täitanud püksid. Asume temaga ühte ja hakkame kasusid pooleks jägama. Kas see ei tee mulle tuska?... Tema on ehk kogu elu ahju peal vedelend, magusast suutäiest mõlgutand, aga mina... Mis seal rääkida! Voh!» Ja Jakov Lukitš tõmbas endal kareda kämbla servaga üle kõri. «Noh, lõpetame selle jutu. Kuda teie elate? Kas teenite praegalt mõnes asutuses või peate mõnda muud ametit?»

Külaline astus Jakov Lukitši juurde, istus taburetile ja hakkas uuesti vilkat keerama. Ta vaatas süvenenult tubakakotti, Jakov Lukitš aga tema vana tolstovka kitsast kaelust, mis oli sooninud tõmmusse täisverelisse kaela, kus sooned olid allpool kõrisõlme kahelt poolt üles paisunud.

«Sina, Lukitš, teenisid mind sotnjas... Kas mäletad, millalgi Jekaterinodaris, vist taganemise ajal, oli mul kasakatega juttu nõukogude võimust? Ma hoiatasin juba siis kasakaid, mäletad? «Eksite rängalt, mehed! Küll kommunistid teid pigistavad, keeravad kõveraks kui oinasarve. Kui aru saate, on juba hilja!»» Siis vaikis, sinakashallides silmades kitsenesid tillukesed nööpnõelapea-suurused silmaterad ja ta muigas peenelt: «Eks läinud nii, nagu ma rääkisin! Ma ei sõitnud Novorossiiskist koos omadega ära. Ei õnnestunud. Tookord meid reedeti, vabatahtlikud ja liitlased jätsid meid maha. Astusin Punaarmeesse, olin eskadronikomandöriks teel Poola rindele... Neil oli säärane filtreerimiskomisjon endiste ohvitseride järeleuurimiseks... See komisjon kõrvaldas mu ametist, vahistas ja saatis revolutsioonilise tribunali ette. Noh, kahtlemata oleksid seltsimehed mu mättasse löönud või koonduslaagrisse saatnud. Kas sa aimad, mille eest? Keegi koeranägu, keelekandja, minu oma staniitsa mees, oli kaevanud, et mina olla Podtjolkovi hukkamisest osa võtnud. Teel tribunali ma põgenesin... Olin kaua redus, elasin võõra

nime all, kahekümne kolmandal aastal läksin oma staniitsasse tagasi. Dokument, et ma millalgi olin eskadronikomandör, oli mul alles; juhtusid head poisid — ühesõnaga, jäin ellu. Esialgu veeti mind ringkonda Doni tšekaa poliitbüroosse[1]; kuidagi rabelesin välja, hakkasin kooliõpetajaks. Olin õpetajaks kuni viimase ajani. Noh, aga nüüd... Nüüd on teine asi. Sõidan, näe, Ust-Hopjorskajasse asja pärast, keerasin sinu kui vana sõjakaaslase poole sisse.»

«Või olite õpetaja? Nii-i... Teie olete koolitud inime, raamatutarkus on teil käes. Mis siis nüüd edasi saab? Kuhu me kolhoosidega välja tantsime?»

«Kommunismi, vennas. Päris kommunismi. Olen lugenud nii Karl Marxi kui ka kuulsat kommunistliku partei manifesti. Kas tead, missugune ots on kolhoosi asjal? Alguses kolhoos, siis kommuun — omandus hävitatakse täielikult. Mitte ainult härjad, vaid ka lapsed võetakse sult ära riigi kasvatada. Kõik on siis ühine: lapsed, naised, kausid, lusikad. Sina tahaks lapšaad hanerupskitega süüa, aga sind hakatakse kaljaga toitma. Sinust saab pärisori.»

«Aga kui ma niimoodi ei taha?»

«Sinu käest ei küsita.»

«Kuda siis nii?»

«Eks ikka nii.»

«Osavasti tehtud!»

«Või veel! Nüüd küsin ma sinult: kas võib sedaviisi edasi elada?»

«Kudagi ei või.»

«Kui ei või, siis tarvis tegutseda, vaja võidelda.»

«Minge ikka, Aleksander Anissimovitš! Eks me ju proovisime ja võitlesime... Põle kudagi võimalik. Ma ei julge selle peale mõeldagi!»

«Aga sa tee proovi.» Külaline nihutas end jutukaaslasele lähemale, heitis korraks pilgu tihedasti suletud köögiuksele ja hakkas äkki kahvatades poolsosinal kõnelema: «Ma ütlen sulle otse: ma loodan sinu peale. Meie staniitsas valmistuvad kasakad ülestõusuks. Ja

[1] Siin: Erakorralise Komisjoni ringkonna- või maakonnaorgani nimetus aastail 1920—1921.

ära sa mõtle, et see on niisama, uisapäisa. Meie oleme ühenduses Moskvaga, kindralitega, kes praegu teenivad Punaarmees, inseneridega, kes töötavad vabrikutes ja tehastes, ja isegi veel kaugemale: välismaaga. Jajah! Kui me üksmeelselt organiseerume ja nimelt praegu välja astume, siis on kevadeks välisriikide abiga Don juba puhas. Sügisel küntud maad seemendad sa oma seemnega ja üksi enda jaoks... Oota, küll sa pärast räägid. Meie rajoonis on meil palju poolehoidjaid. Neid on tarvis ühendada ja kokku koguda. Sellesama asja pärast ma sõidangi Ust-Hopjorskajasse. Kas sa ühined meiega? Meie organisatsioonis on juba üle kolmesaja sõjaväes teeninud kasaka. Meie võitlusrühmad on olemas Dubrovskis, Voiskovois, Tubjanskois, Malõi-Olhovatskis ja teistes külades. Samasugune rühm tuleb ka teil Gremjatšis luua... Noh, räägi!»

«Inimesed nurisevad kolhooside ja viljaandmise üle...»

«Oota nüüd! Mitte inimestest ei ole jutt, vaid sinust. Ma küsin sinult. Noh?»

«Kas sihukesi asju saab siis korrapealt otsustada?... Siin paned ju pea kirve alla.»

«Mõtle järele... Käsu järgi astume korraga välja kõigis külades. Vallutame teie rajooni staniitsa, miilitsa ja kommunistid nabime ükshaaval kodunt kinni, ja edasi läheb ilma tuuletagi tuli lõkkele.»

«Aga millega?»

«Küllap leidub! Ju vist on sinulgi midagi jäänud?»

«Kes seda teab... Vedeles nagu kuskil üks loks... austria oma vist...»

«Meil oleks vaja ainult alustada, ja nädala pärast toovad välismaa laevad nii suurtükke kui püsse. Isegi aeroplaane saab. Noh, kuidas on?»

«Andke aega mõtelda, härra jessauul! Ärge nii pakilt sundige...»

Külaline, kelle näolt polnud kahvatus ikka veel kadunud, toetus lavatsi najale ja ütles tasa:

«Ega meie kolhoosi ei kutsu, meie ei sunni kedagi. Sinu vaba voli, aga keel hoia hammaste taga... vaata ette, Lukitš! Kuus sinule, seitsmes aga...» Ja ta keeras sõrmega taskus kergelt naksuvat nagaanitrumlit.

«Keele pärast ei maksa teil muretseda. Aga teie asi on kardetav. Ja ma ei salga: hirm on sihukese asja peale minna. Aga ega sellest elust ka kedagist tule.» Ta vaikis pisut. «Kui põleks rikaste tagakiusamist, ma ehk oleks nüüd jõund juba esimeseks meheks külas. Oleks vaba elu, ära ütle, oleks mul ehk juba oma autogi!» hakkas peremees pärast hetkelist vaikimist kibedusega rääkima. «Aga jälle üksinda sihukese asja peale minna... keeravad kaela kahekorra.»

«Miks siis üksinda?» segas külaline pahaselt vahele.

«Noh, seda ma nii muuseas, aga kuda teised? See tähendab, talumehed? Kas rahvas läheb?»

«Rahvas on kui lambakari. Teda on vaja juhtida. Nii et oled otsustanud või?»

«Ma ütlesin juba, Aleksander Anissimovitš...»

«Ma pean kindlalt teadma, kas sa oled otsustanud.»

«Pääsemist põle kuhugi, sellepärast otsustangi. Te andke siiski aega aru pidada. Homme hommikul ütlen kindla sõna.»

«Peale selle tuleb sul veel usaldusväärseid kasakaid kaasa tõmmata. Otsi niisuguseid, kes nõukogude võimu vastu viha peavad,» käsutas juba Polovtsev.

«Sihukese elamisega peab igaüks viha.»

«Aga su poeg?»

«Kuhu siis sõrm käe küljest jääb? Kuhu mina, sinna ka tema.»

«On ta tubli poiss, kindel mees?»

«Hea kasakas,» vastas peremees vaikse uhkusega.

Külalisele laotati kambrisse ahjupingi kõrvale põrandale hall peremärgiga viltmatt ja kasukas. Ta võttis saapad jalast, kuid riided jättis selga, ja uinus kohe, niipea kui oli põsega puudutanud jahedat sulgedest lõhnavat patja.

...Koidu ajal äratas Jakov Lukitš oma vana kaheksakümneaastase ema, kes magas kõrvalkambris, ja rääkis talle lühidalt ära oma endise sotnjakomandöri siiasõidu otstarbe. Vanaeit kuulas, mustasoonelised külmetusest moonutatud liigestega jalad lavatsilt alla rippumas, ja hoidis käega oma kollast kõrvalesta ettepoole.

«Kas annad oma õnnistuse, ema?» Jakov Lukitš laskus põlvili.

«Mine aga mine nende paganate vastu, latseke! Issand õnnistab! Kirikud pannakse kinni... Pappidel põle enam elamist... Mine!...»

Hommikul äratas Jakov Lukitš külalise.

«Olen otsustand! Andke käsk.»

«Loe läbi ja kirjuta alla!» Polovtsev võttis rinnataskust paberi.

«Meiega on jumal! Mina, Doni vapra väe kasakas, astun «Kalli Doni Vabastamise Liitu», kohustun oma ülemuse käsu järgi viimse veretilgani kõigi jõududega ja vahenditega võitlema kommunistide-bolševike, ristiusu verivaenlaste ja vene rahva rõhujate vastu. Kohustun vastu vaidlemata oma ülemate ja komandöride sõna kuulama. Kohustun kogu oma vara õigeuskliku isamaa altarile tooma. Selle kinnituseks kirjutan alla.»

IV PEATÜKK

Kolmkümmend kaks inimest — Gremjatši aktiiv ja kehvikud — hingasid nagu üks mees. Davõdov polnud kõnepidamises meister, aga teda kuulati algul nii, nagu ei kuulata isegi kõige osavamat muinasjutuvestjat.

«Mina, seltsimehed, olen ise «Punase Putilovi» tööline. Mind saatis teie juurde meie kommunistlik partei ja töölisklass, et aidata teil kolhoosi organiseerida ja kulakut, meie ühist vereimejat, hävitada. Ma räägin lühidalt. Teie peate kõik kolhoosi astuma, maa, kõik oma tööriistad ja kõik loomad ühistama. Milleks aga meil on vaja kolhoosi? Selleks, et võimatu on nõnda, noh, edasi elada. Viljaga on raskusi sellepärast, et kulak määndab seda maa sees, tema käest tuleb vilja väevõimuga võtta! Teie jälle annaksite hea meelega, aga teil endilgi on vähevõitu. Keskmike ja kehvikute viljaga Nõukogude Liitu ei toida. Tarvis on rohkem külvata. Aga kuidas sa harkadraga või ühehõlmalise sahaga rohkem külvad? Ainult traktor võib siin välja päästa. Fakt! Ma ei tea, kui palju teil Doni ääres ühe adraga sügise jooksul üles küntakse . . .»

«Kui pimedast pimedani adrakured pihus, siis künnad kaksteist tiinu talveks üles.»

«Haa! Kaksteist? Aga kui maa on kõva?»

«Mis te seal arutate!» kriiskas naisehääl. «Adra ette on vaja kolm või isegi neli paari tublisid härgi rakendada, aga kus nad meil on? On mõnel, ja seda ka mitte igaühel, paar sitast härga, muidu aga küntakse rohkem nende härgadega, kellel udarad all. Rikastel muidugi on hea, nendel on tuul tagant . . .»

«Jutt ei ole sellest! Võta parem seelikusaba hammaste vahele ja ole vait,» hüüdis kellegi kärisev bass.

«Kus mul tark väljas! Õpeta oma naist, mitte mind!»

«Aga traktoriga?. . .»

Davõdov ootas ära vaikuse ja vastas:

«Traktoriga, kas või meie Putilovi omaga, kui traktoristid on head ja tunnevad asja, võib ööpäeva jooksul kahes vahetuses samuti kaksteist tiinu üles künda.»

Koosolek ahhetas. Keegi poetas rabatuna:

«Oh sa kurat!»

«See juba on midagi! Kui aga niisuguse täkuga künda saaks . . .» kostis kadetsev vilinaga ohe.

Davõdov pühkis peoga erutusest kuivanud huuli ja jätkas:

«Meie teeme tehases teie jaoks traktoreid. Kehvikul ja keskmikul üksikult on võimatu traktorit osta: jõudu ei jätku! Tähendab, et osta, on vaja sulastel, kehvikutel ja keskmikkudel kollektiivselt ühineda. Traktor on ju niisugune teile tuntud masin, et väikese maalapi peal temaga jännata pole kasulik, talle on suurt välja vaja. Väikesed artellid — neistki ei saa kasu rohkem kui sikult piima.»

«Veel vähem!» pahvatas kaalukalt kellegi bassihääl tagumistest ridadest.

«Nii et — mis siis teha?» jätkas Davõdov, vahelehüüdele tähelepanu pööramata. «Et teid traktori järele haakida ja teid hädast välja vedada, selleks näeb partei ette üldise kollektiviseerimise. Mis rääkis seltsimees Lenin enne surma? Ainult kolhoosis pääseb töötav talupoeg vaesusest. Muidu on tal lõpp peal. Kulak-vampiir imeb ta tühjaks . . . Ja teie peate täiesti kindlalt seda kättenäidatud teed minema. Töölistega liidus viskavad kolhoosnikud kõik kulakud ja vaenlased oma turjalt minema. Ma räägin tõtt. Nüüd aga lähen üle teie ühingu juurde. Ta on väikesekaliibriline, nõrgajõuline, ja tema asjad on üpris kurvad. See on just vesi kulaku veskile . . . Või mis seal veest rääkida, ainult selge kahju! Meie aga peame selle ühingu muutma kolhoosiks, jätma kondikavaks, aga selle kondikava ümber kasvab keskmike . . .»

«Oota, ma räägin natuke!» tõusis püsti tedretähniline ja kõõrsilmne Djomka Ušakov, kes oli ka üksvahe ühingu liige olnud.

«Palu sõna ja räägi siis,» manitses teda karmilt Nagulnov, kes istus laua taga Davõdovi ja Andrei Razmjotnovi kõrval.

«Ma räägin palumatagi,» kahmas Djomka vastu ja kõõritas nõnda silmi, et näis, nagu vaataks ta ühtaegu nii presiidiumi kui ka koosolijaid. «Mis asja pärast, palun vabandust, me oleme kahjudesse sattund ja nõukogude võimule koormaks? Mispärast, küsin ma teilt, elasime nagu priileivasööjad krediidiühingul kaelas? Ühingu kena esimehe pärast! Parisniku-Arkaška pärast!»

«Jämad nagu element!» kostis kuketenor tagumistest ridadest. Ja küünarnukkidega töötades trügis Arkaška presiidiumilaua poole.

«Küll ma tõendan!» Kahvatanud Djomkal pöördusid silmad ninajuure poole kokku. Sellest hoolimata, et Razmjotnov oma pahklikku rusikat vastu lauda põrutas, pöördus ta Arkaška poole: «Ei sa pääse kuhugi! Mitte sellepärast ei jäänd me oma kolhoosiga viletsuse sisse, et meid on vähe, vaid sinu paristamise pärast. Aga «elemendi» asja ma niisama ei jäta, võtan su vastutusele. Kas sina vahetasid pulli ilma teiste käest küsimata sikli vastu? Vahetasid! Kes hakkas munejaid kanu vahetama . . .»

«Jällegi jämad!» hüüdis Arkaška enda kaitseks vahele.

«Kas mitte sina ei rääkind teistele augu pähe, et kolm oinast ja mullikas tuleb vahetada vedruvankri vastu? Kaupmees, sittnokk,» võidutses Djomka.

«Pidage piiri! Mis te riidlete nagu kuked!» manitses Nagulnov, ja juba hakkas tal põselihas punetava naha all tukslema.

«Andke mulle järjekorras sõna,» palus laua juurde trüginud Arkaška.

Rääkimiseks valmistudes haaras ta juba oma punase habemetuti pihku, kuid Davõdov ei lasknud tal alustada:

«Ma lõpetan enne, praegu aga palun, ära sega...

Nii et, seltsimehed,' ma ütlen: ainult kolhoosi kaudu võib . . .»

«Sa ära meid agiteeri! Meie lähme kolhoosi kõige täiega,» hüüdis talle vahele punane partisan Pavel Ljubiškin, kes istus uksele kõige lähemal.

«Kolhoosiga oleme päri!»

«Seltsis on segasem.»

«Ainult et targalt peab maja pidama.»

Hüüded summutas sama Ljubiškin: ta tõusis püsti, võttis oma hirmuäratava musta papaaha peast. Selle pika, sitke ja laiaõlgse mehe tagant enam ust ei paistnudki.

«Mis sa, naljavend, meile nõukogude võimu agiteerid? Me ise seadsime ta siin sõja ajal jalule, ise panime talle õla toeks, et ta ümber ei kukuks. Meie teame, mis kolhoos on, ja astume kolhoosi. Andke masinaid!» Ta sirutas oma korpas käe välja. «Traktor on hea asi, mis sest rääkida, aga teie, töölised, olete neid vähe teind, sellepärast me kirumegi teid! Meil pole millestki kinni hakata, selles on häda. Kui härgadega künnad — ühe käega ajad, teisega pühid pisaraid —, saab ilma kolhoositagi läbi. Mina ise mõtlesin enne kolhoosipööret Kalininile kirja kirjutada, et talupoegadel aidataks miskit uut elu alata. Esimestel aastatel oli ju nagu vanastigi: maksa makse, ela, nagu oskad. Aga misjaoks on siis Vekapee? Noh, saime võidu, aga mis siis? Jälle vanast pihta, sammu adra järel, kellel on, mida adra ette rakendada; aga kellel ei ole? Mine kirikutrepile kätt väristama? Või puunõelaga silla alla rätsepaks nõukogude kaupmeestele ja kooperatiivitegelastele kraesid külge õmblema? Rikastel lubati maid rentida ja sulaseid võtta... Kas revolutsioon seda käskis kaheksateistkümnemal aastal? Te olete tal silmad kinni katt! Ja kui küsid: «Mille eest me võitlesime?» siis naeravad selle üle ametimehed, kes põle püssirohtu nuusutandki, ja nende järel itsitavad igasugused valged tõprad. Ei, ära sa tule meile hambasse puhuma! Me oleme ilusaid sõnu küll kuuld. Sa anna meile masin, kas võlga või vilja eest, ja mitte mõni niisama sahk või seemendamisader, vaid hea masin! Anna meile traktor, millest sa rääkisid! Mille eest ma selle sain?» Ta sammus

otse pinkidel istujate põlvedest mööda laua juurde, tõmmates käigu peal oma katkist püksivärvlit lahti. Laua juurde jõudes kergitas ta särgisiilu ja surus selle lõuaga vastu rinda. Tõmmul kõhul ja puusal tulid kuulekalt nähtavale koledad nahka kokkukiskuvad armid. «Mille eest ma kadettidelt need kingitused sain?»

«Kas sul, kuradil, häbi põle! Lase siis juba püksid päris maha!» kriiskas Djomka Ušakovi kõrval istuv lesknaine Anisja vihaselt.

«Seda sa vist tahaks?» heitis Djomka talle silmanurgast põlastava pilgu.

«Tädi Anisja, ole vait! Mina ei häbene siin tööinimesele oma haavu näidata. Las vahib! Sest kui nõnda edasi elada, üks tont kõik, põle mul millegagi kogu seda värki kinni katta! Mis püksid need ka on, ainult nime poolest! Sihukestes pükstes päeva ajal tüdrukutest mööda ära mine, ehmatavad surnuks.»

Tagapool lagistati naerda, tõusis jutusumin, Ljubiškin aga vaatas karmil pilgul ringi, ja jällegi polnud kuulda muud kui põleva lambitahi tasast praksumist.

«Näha on, et ma sellepärast kadettidega sõdisingi, et rikkad jälle paremini elaks kui mina? Et nemad sööks magusat pala, mina aga leiba ja sibulat? On nii või, seltsimees tööline? Sina, Makar, ära pilguta midagi mulle silma! Mina räägin üks kord aastas, mina võin.»

«Räägi edasi,» noogutas Davõdov peaga.

«Räägingi. Sel aastal külvasin ma kolm tiinu nisu. Lapsi on mul kolm, õde on sant, naine haige. Razmjotnov, kas ma täitsin oma varumisplaani?»

«Täitsid, aga ära lärma.»

«Lärman jah! Aga kulak — Närunina Frol, kuradi p . . .!»

«No-noo!» Nagulnov koputas rusikaga.

«Kas Närunina Frol täitis oma plaani? Ta ju ei täit!»

«Selle eest sai ta kohtus trahvi ja talt võeti vili ära,» lisas Razmjotnov, kes nähtava mõnuga Ljubiškinit kuulas, nii et tal silmad olid kilama löönud.

«Sind, tasa ja targu käijat, oleks siia vaja!» mõtles Davõdov rajoonikomitee sekretäri meenutades.

«Sel aastal saab temast jälle Frol Ignatitš! Ja kevadel tuleb mind jälle tööle palkama!» Ta viskas oma musta papaaha Davõdovi jalge ette maha. «Mis sa räägid mulle kolhoosist! Võtke kulakult tema vägi, siis lähme! Andke meile tema masinad, tema härjad, andke tema jõud, siis tuleb meil võrdsus. Muidu aga räägite ja räägite «kulaku ärahävitamisest», tema aga kasvab aastast aastasse nagu kobruleht ja katab päikese meie eest kinni.»

«Anna meile Froli vara, Parisniku-Arkaška vahetab selle lennumasina vastu,» ütles Djomka.

«Ah-ha-ha-haa! . . .»

«Seda teeb ta jalamaid.»

«Olge tunnistajaks, auhaavamine!»

«Vait! Kuulata ei lase, tst!»

«Pidage piiri, kuradid!»

«Tasa, noh! . . .»

Suure vaevaga suutis Davõdov tõusnud kära vaigistada.

«Selles seisabki meie partei poliitika! Pole mõtet lahtisele uksele koputada. Kulak kui klass tuleb hävitada, tema vara tuleb anda kolhoosidele, fakt! Sina aga, seltsimees partisan, viskasid mütsi ilmaasjata laua alla, seda kõlbab veel peas kanda. Maade rentimist ja sulaste kauplemist nüüd enam olla ei saa! Me kannatasime kulakut häda pärast: ta andis vilja rohkem kui kolhoosid. Nüüd on aga vastupidi. Seltsimees Stalin lahendas selle rehknuti õieti ja ütles: kulak tuleb elust kõrvaldada! Tema vara anda kolhoosidele . . . Sa nutsid aina masinate pärast . . . Kolhoosidele antakse kosumiseks viissada miljonit rubla. Mis see on? Oled sellest kuulnud? Mis sa siis jobad? Alguses on tarvis teha kolhoos ja alles siis masinate pärast muret tunda. Sina aga tahad enne rangid osta ja siis rangide järgi hobuse. Mis sa naerad? Nii see on.»

«Ljubiškin hakkas minema, taguots ees.»

«Ho-hoo! . . .»

«Me lähme ju hea meelega kolhoosi.»

«Aga rangidega . . . sõitis talle sisse!»

«Kas või täna öösel!»
«Pane kohe kirja!»
«Viige meid kulakuid nuhtlema!»
«Kes astub kolhoosi, tõstku käsi üles,» tegi Nagulnov ettepaneku.
Lugemisel selgus, et oli üles tõstetud kolmkümmend kolm kätt. Keegi oli suure ähmiga kaks kätt püsti ajanud.
Lämbuse tõttu pidi Davõdov palitu ja kuue maha võtma. Ta tegi särgikaeluse lahti ja ootas naeratades rahunemist.
«Klassiteadlikkus on teil hea, fakt! Aga te vist mõtlete, et astute kolhoosi, ja asi sellega? Ei, seda on vähe! Teie, kehvikud, olete nõukogude võimu tugi. Pagana päralt, te peate ise kolhoosi minema ja ka kõikuva keskmiku kaasa tõmbama.»
«Kuda sa tõmbad, kui ta ei taha? Ega ta härg ei ole, et pane lõõg sarvede ümber ja vea,» ütles Parisniku-Arkaška.
«Tee talle selgeks! Mis meie õiguse eest võitleja sa oled, kui sa ei oska teist oma nõusse saada? Homme on koosolek. Hääleta siis ise poolt ja räägi ka oma naabrile, keskmikule auk pähe. Nüüd hakkame kulakute asja arutama. Kas otsustame nad Põhja-Kaukaasia kraist välja saata või kuidas?»
«Otsustame!»
«Juure pealt maha!»
«Ei, parem juba kõigi juurtega, kui et juure pealt,» parandas Davõdov ja ütles Razmjotnovi poole pöördudes: «Loe kulakute nimekiri ette. Hakkame kohe nende likvideerimist otsustama.»
Andrei võttis kaante vahelt paberi ja ulatas Davõdovile.
«Frol Damaskov. Kas tema väärib niisugust proletaarset karistust?»
Käed tõusid korraga püsti. Häälte lugemisel aga avastas Davõdov ühe erapooletu.
«Kas pole nõus?» Ta kergitas higist leemendavaid kulme.
«Ärapooletu,» vastas lühidalt pealtnäha tasane, mitte millegagi silmatorkav kasakas, kes kaasa ei hääletanud.

«Miks nii?» nõudis Davõdov seletust.
«Sellepärast, et ta on minu naaber ja on mulle palju head teind. Nii et ma ei või tema vasta kätt tõsta.»
«Mine silmapilk koosolekult minema!» käsutas Nagulnov väriseva häälega, tõustes püstakile otsekui sadulas.
«Seltsimees Nagulnov, nii ei saa!» katkestas teda karmilt Davõdov. «Kodanik, ära mine! Seleta meile oma liini. Kas Damaskov on sinu meelest kulak või ei ole?»
«Mina seda ei mõista. Mina kirja ei tunne ja palun mind koosolekust lahti teha.»
«Ei, sa ole lahke, seleta meile, mis armu sa temalt oled saanud?»
«Ta on mind kõikse aeg aidand, andis härgi, laenas viljaseemet... paljugi mis... Aga võimu vasta ma ei hakka. Mina olen võimu poolt...»
«Kas ta palus sind, et sa tema eest kostaks? Kas lubas jootraha või vilja? Ütle, ära karda!» segas end vahele Razmjotnov. «No räägi, mis ta sulle lubas,» ütles ta piinlikult naeratades, tundes häbi rumala inimese ja oma otseste küsimuste pärast.
«Võib-olla ei and midagi, kust sina tead?»
«Lorad, Timofei! Sa oled äraostetud inime ja kulaku sabarakk!» hüüdis keegi istujate ridadest.
«Nimetage, kuda tahate, teie asi...»
Davõdov esitas küsimuse, nagu paneks talle noa kõrile:
«Kas sa oled nõukogude võimu poolt? Sina, kodanik, ära tee häbi kehvikute klassile, ütle koosolekule otse, kelle poolt sa oled.»
«Mis temaga nii palju jännata?» katkestas Ljubiškin vihaselt. «Teda võib koos kõigi karvadega pudeli viina eest ära osta. Sind, Timofei, on paha vaadatagi!»
Erapooletuks jäänud Timofei Borštšov vastas lõpuks teeseldud alandlikkusega:
«Mina olen võimu poolt. Mis te mu'st tahate? Rumaluse pärast läks mul segamini...» Kuid teistkordsel hääletamisel tõusis tema käsi siiski ilmse vastumeelsusega.

Davõdov märkis bloknooti lühidalt: «Timofei Borštšov klassivaenlase poolt pimestatud. Käsile võtta.»

Koosolek kuulutas ühehäälse otsusega veel neli talu kulakumajandiks.

Kui aga Davõdov ütles:

«Tiit Borodin. Kes on poolt?» tekkis koosolekul ränk vaikus. Nagulnov ja Razmjotnov sattusid segadusse ja vahetasid pilke. Ljubiškin hakkas papaahaga märga laupa kuivatama.

«Miks te vaikite? Mis on lahti?» Davõdov silmitses arusaamatult istujate ridu, ja kuna ta kellegi pilku ei kohanud, vaatas Nagulnovi otsa.

«Asi on sedaviisi,» alustas Nagulnov kõhklevalt. «See Borodin, Titok, nagu teda kutsutakse, astus kaheksateistkümnemal aastal vabatahtlikult meiega ühes Punakaarti. Ta oli kehviku perest ja võitles vahvalt. Sai haavata, ja autasu on tal ka: revolutsioonilise teenistuse eest anti talle hõbeuur. Ta oli Dumenkovi salgas. Ja kas sa tead, seltsimees tööline, kuda ta meie südant sööma hakkas? Kui ta koju tuli, haaras ta majapidamisest hammastega kinni nagu koer raipest... Ja meie hoiatustest hoolimata trügis rikkaks. Tegi päevad ja ööd läbi tööd, kasvas karva nagu metsaline, suvel ja talvel ikka ühed ja samad takused püksid jalas. Muretses kolm paari härgi, sai kole raskest rügamisest songa, ja ikka oli temale veel vähe! Hakkas kahte või kolme sulast pidama. Võttis tuuleveski, siis ostis viiehobujõulise aurukatla ja hakkas õliveskit tegema, loomadega hangeldama. Ise sööb viletsalt ja näljutab töölisi, kuigi need kakskümmend tundi päevas töötavad ja ööselgi oma viis korda asemelt tõusevad, et hobustele rokka teha, loomadele ette anda. Oleme teda ühtelugu rakukesse ja nõukokku kutsund, hirmsal kombel häbistand ja rääkind: «Titok, jäta, ära astu meie kallile nõukogude võimule tee peale põigiti ette! Sa oled ju tema eest kannatand ja rindel valgete vasta läind...»» Nagulnov ohkas ja laiutas käsi. «Mis teha, kui inimesel on nagu kuri vaim sehes! Näeme, et omandus teda tahab ära neelata. Kutsume ta uuesti välja, tuletame meelde lahinguid ja meie ühiseid kannatusi, meelitame, ähvardame ta porisse tallata, kui ta meie teele ette

astub, pursuiks läheb ja maailmarevolutsiooni oodata ei taha.»

«Lühemalt!» palus Davõdov kärsitult.

Nagulnovi hääl väratas ja muutus tasemaks.

«Sellest lühemalt ei saa. See on niisuke valu, nagu pitsitaks vere välja... Noh, aga tema, see tähendab Titok, vastab meile: «Ma täidan nõukogude võimu käsku, suurendan külvipinda. Töölisi on mul, nagu seadus ette näeb; naine on mul haige. Ma põld midagi, nüüd olen kõik, mul on kõike ja selle eest ma sõdisingi. Ja ega nõukogude võim teie najal ei seisa. Mina oma kätega annan talle, mis süüa, teie aga käite ringi, portvell käe otsas, teist põle miskit abi.» Kui me räägime talle sõjast ja meie ühistest läbielatud raskustest, tuleb tal vahel pisar silma, aga ta ei anna sellele seaduslikku käiku, keerab kõrvale, teeb südame kõvaks ja ütleb: «Mis olnd, see möödas!» ja me jätsime ta hääleõigusest ilma. Siis jooksis ta sinna ja tänna, kirjutas kraisse ja Moskvasse. Aga ma saan aru sedasi, et keskasutustes kõrgematel kohtadel istuvad vanad revolutsionäärid, ja nad mõistavad, et kui oled ära and, oled vaenlane, ja sinu vasta põle halastust!»

«Katsu siiski lühemalt rääkida!»

«Kohe lõpetan. Sealt ta kah oma õigust ei saand ja ta on ikka seesama, mis oli; tõsi küll, sulaseid ta enam ei pea...»

«Noh, ja milles siis asi seisab?» Davõdov vaatas Nagulnovile teravalt otsa.

Nagulnov kattis oma silmad lühikeste päikesest pleekinud ripsmetega ja vastas:

«Sellepärast koosolek vait ongi. Ma ainult seletasin, mis mees praegune kulak Tiit Borodin vanal kallil ajal oli.»

Davõdov pigistas huuled kokku, tema nägu tumenes:

«Miks sa tuled välja haledate lugudega? Oli partisan — au talle selle eest; hakkas kulakuks, temast sai vaenlane — ja maha! Mida siin enam arutada?»

«Ma ei rääkind sellepärast, et mul tast hale on. Sina, seltsimees, ära aja minu peale tühja juttu.»

«Kes on selle poolt, et Borodin likvideerida?» Davõdov laskis pilgul üle istujate ridade käia.

Käed ei tõusnud kohe, kuid kerkisid siiski vähehaaval.

Pärast koosolekut kutsus Nagulnov Davõdovi enda poole ööbima.

«Homme leiame teile korteri,» ütles ta nõukogu pimedast eeskojast kobamisi väljudes.

Nad sammusid kõrvuti mööda rudisevat lund. Nagulnov tegi poolkasuka hõlmad lahti ja hakkas tasa rääkima:

«Minul, kulla seltsimees tööline, hakkas kohe kergem hingata, kui kuulsin, et kolhoosi tarvis tõmmata kogu põllupidajate vara. Mul on lapsest saadik tema vastu viha. Õpetatud seltsimehed Marx ja Engels kirjutasid õieti, et varast tuleb kõik kurjus. Inimesed kisuvad ka nõukogude võimu ajal nagu sead molli juures, kaklevad, vinguvad ja trügivad üksteist selle neetud häda pärast. Ja mis veel oli varem, vana korra ajal? Kole mõelda! Minu isa oli jõukas kasakas, tal oli neli paari härgi ja viis hobust. Põldu oli meil palju: külvasime kuuskümmend, seitsekümmend ja isegi sada tiinu täis. Pere oli suur, kõik kanged töötegijad. Ise tegime kõik ära. Põle midagi imestada: mul olid kolm venda naisemehed. Mulle on meelde jäänud üks asi, miks minule see kuradi omandus täitsa vastu hakkas. Naabri siga tuli meie aeda ja tuhnis üles mõned kartulipesad. Ema nägi seda, võttis pajast kopsikusse keeva vett ja ütles mulle: «Makarka, aja ta välja, ma seisan värava juures.» Ma olin siis umbes kaheteistaastane. Ma muidugi ajasin selle õnnetu sea välja. Ema viskas talle tulist vett, nii et sea harjased suitsema hakkasid. Oli suvine aeg, seal tulid ussid selga, ikka hullemaks läks ja siga kärvas maha. Naaber hakkas viha pidama. Nädala pärast põles meil stepis kakskümmend kolm nisunapra ära. Isa muidugi teadis, kelle kätetöö see on, ei kannatand välja, andis asja kohtusse. Ja nüüd olid nad nii vaenujalal, et ei sallind teineteist silmaotsaski. Kui viina võtsid, oli kohe riid lahti. Käisid viis aastat kohut ja viimaks oli selle tagajärjeks ühe mehe surm ... Naabri perepoeg leiti võinädalal rehalast tapetult. Keski oli tal rinna mitmest kohast hanguga läbi torgand. Sain ühest-teisest asjast aru, et see on minu vendade tegu. Uuriti küll,

aga tapjaid ei leitud ... Tehti akt, et oli teine täis peaga surma saand. Mina läksin pärast seda isa juurest ära, hakkasin sulaseks. Sattusin sõtta. Ahelikus maas lamades, kui sakslane meile raskeid mürske kaela saatis, nii et must suits vasta taevast käis, mõtlesin vahel, et: «Kelle pärast, kelle vara pärast ma pean siin surmahirmu tundma?» Ise tahaks, et sa oleks selle kuulirahe all raudnael ja saaks ennast maa sisse torgata, peast saadik. No oli ikke hull küll. Jäin gaasi kätte, sain mürgituse. Nüüd, kui tee on väheke ülesmäge, hakkan lõõtsutama, veri lööb pähe — ei saa edasi. Sain rindel tarkadelt meestelt õpetust — tagasi tulles olin bolševik. Kodusõjas aga, oh, küll ma seal neid kuradi raisku peksin, ei ma valgetele armu and! Kastornaja all sain põrutada, pärast hakkasid mul krambid käima. Aga nüüd see märk,» pani Nagulnov oma suure pihu ordenile ja tema hääles hakkasid iseäraliku soojusega helisema uued noodid. «Temast läheb mul kohe sees soojemaks. Praegalt olen ma jälle, kallis seltsimees, nagu kodusõja päevil, nagu rindel. Mingu või malk pooleks, aga kõik tuleb tõmmata kolhoosi. Ikka ligemale maailmarevolutsioonile.»

«Kas sa Tiit Borodini lähemalt tunned?» küsis Davõdov käigu peal mõtlikult.

«Miks ei, me olime sõbrad; läksime aga lahku sellepärast, et ta on varanduse peale kole ahne. Olime temaga kahekümnemal aastal ühes Donetsi ringkonna vallas mässu maha surumas. Kaks eskadroni ja eriväeosa läksid rünnakule. Küla taga oli palju hohholle maha löödud. Titok tuli öösel korterisse, tõi mitu kotti tuppa. Raputas neid ja puistas põrandale kaheksa maharaiutud jalga. «Oled sa lolliks läind?!» ütles talle üks mees. «Kao silmapilk nendega minema!» Titok aga vasta: «Nüüd nad enam ei mässa, kuradi litsid! Mulle aga kulub neli paari saapaid ära, saan kogu perele jalanõud.» Sulatas neid ahju peal ja hakkas siis jalgadelt saapaid maha kiskuma. Lõikas mõõgaga sääreõmbluse lahti, tõmbas saapa maha. Paljad jalad viis välja ja toppis õlekuhja. «Matsin maha,» ütles ise. Oleks me siis teada saand, oleksime ta raisa maha last. Aga seltsimehed ei and teda välja. Pärast ma uurisin talt, et kas

on tõsi. «Tõsi küll,» ütles ta, «muidu ei saand saapaid ära, jalad olid külmast kanged, raiusin nad siis mõõgaga maha. Ma ju kingsepp, mul oli hale meel, et head saapad peavad maa sees mädanema. Praegalt on aga endalgi kole. Vahel ärkan öösel ülesse, palun naist, et ta laseks mind seina poole, ääre pool on hirm nahas . . .» Noh, olemegi meil.» Riiv lõksatas, Nagulnov astus hoovi.

V PEATÜKK

Andrei Razmjotnov saadeti 1913. aastal sõjaväeteenistusse. Tolleaegse korra järgi pidi ta väeossa minema oma hobusega. Kuid mitte ainult hobust, vaid isegi kasakale ettenähtud varustust polnud tal millegi eest osta. Surnud isast oli päranduseks jäänud üksnes vanaisa mõõk hõõrdunud ja läike kaotanud tupes. Iialgi ei suuda Andrei seda kibedat alandust unustada! Staniitsa koosolekul otsustasid vanamehed ta kogukonna kulul teenistusse saata: talle osteti odav kõrb, sadul, kaks sinelit, kahed püksid, saapad . . .

«Me saadame sind kogukonna kulul, Andrjuška; vaata, et sa meie headust ei unusta, ära staniitsat häbista, teeni truilt tsaari . . .» rääkisid taadid Andreile.

Rikaste kasakate pojad aga uhkeldasid võiduajamistel sadasid rublasid maksvate ratsudega, mis olid pärit Korolkovi hobusekasvandusest või Provalje tõutäkkudest, kallite sadulatega, hõbedaga ilustatud valjastega, uhiuute rõivastega . . . Andrei maalapi võttis staniitsavalitsus enda kätte ja kogu see aeg, kus Andrei rinnetel võõrast vara ja võõrast jõukat elu kaitses, rentis seda välja. Andrei sai Saksa sõjas kolm Georgi risti. «Ristiraha» saatis naisele ja emale. Sellest elaski koos miniaga ema, kelle vanapõlve silmavett Andrei päris hilja kuivatama pääses.

Sõja lõpu poole kogus Andrei naine sügisel rehepeksul võõraid teenides veidi raha ja sõitis rindele meest vaatama. Elas seal mõned päevad (11. Doni kasakapolk, kus Andrei teenis, oli puhkusel), sai mehe kaisus magada. Need ööd möödusid nagu suvised põuavälgud. Kuid või siis linnu patuks ja naise näljaseks õnneks

palju aega kulub. Sealt tuli ta selginud silmil tagasi ja määratud aja möödudes sünnitas kisata ja silmaveeta, justkui kogemata, otse nurmel, poja, kes oli nagu Andrei suust kukkunud.

Kaheksateistkümnendal aastal saabus Razmjotnov lühikeseks ajaks Gremjatši Logi. Ta ei elanud kodus kuigi kaua: parandas küünide pehastunud talad ja sarikad, kündis paar tiinu maad, siis jändas kord kogu päeva pojukesega, pani teda oma lühikesele ja soldatilehalisele kaelale istuma, jooksis mööda kambrit, naeris, kuid naine märkas, et tema heledaisse, tavaliselt tigedavõitu silmadesse oli valgunud pisaraid, ja kahvatas. «Ega sa ära ei sõida, Andrjuša?» — «Homme lähen, pane leivakott valmis.»

Järgmisel päeval kogunesid juba hommikul Andrei tare juurde Makar Nagulnov, atamanlane Ljubiškin, Tiit Borodin, ta ise ja veel kaheksa rindekasakat. Saduldatud hobused, igaüks ise karva, kandsid neid tuuliku taha ja kerge kevadine tolm, mida suverauades hobused oma kapjadega üles keerutasid, hõljus veel kaua maanteel.

Mustatiivuliste laglede ja metshanede parved tõttasid ja lendasid sel päeval kisata, hääletult kõrguse avaruses üle Gremjatši Logi, üle suurvee, üle stepi, üle kogu sinendava maailma lõunast põhja.

Andrei jäi Kamenskajas seltsimeestest maha. Ühe Vorošilovi väeosaga läks ta Morozovskaja—Tsaritsõni poole. Makar Nagulnov, Ljubiškin ja teised sattusid Voroneži. Kolme kuu pärast aga kuulis Andrei Krivaja Muzga all, kus ta granaadikillust kergelt haavata sai, staniitsakaaslaselt, kellega ta sidumispunktis juhtumisi kokku sattus, et pärast Podtjolkovi salga purustamist olid Andrei küla valged kasakad talle punaste poolele mineku eest kättemaksuks Gremjatši Logis tema naise jõledalt ära narrinud, et see kõik oli külas teatavaks saanud ja et Jevdokia, kes ei suutnud musta häbi kanda, võtnud endalt elu.

...Pakane päev. Detsembri lõpp. Gremjatši Log. Tared, küünid, aiad, puud härmatise valges villas. Kauge künka taga käib lahing. Kõminal mürtsuvad kindral Gusselštšikovi suurtükid. Vahus hobusel kihu-

tab Andrei õhtu eel külasse. Ja ta mäletab seda tänani, tarvitseb vaid silmad sulgeda ja mälu kiire lend minevikku suunata... Õuevärav kriiksatab. Hingeldades sikutab Andrei ratsmeid, talutab väsimusest vaaruva hobuse õue. Talle jookseb ema paljapäi esikust vastu.

Oh, kui teravalt lõikus Andrei kõrvu ema ulguv nutt koolnu pärast!

«Oh sa mu kulla-ke! Kinni vajusid tema selged silma-kesed!...»

Razmjotnov oleks nagu võõrasse majja tulnud: sidus ratsmed trepikäsipuu külge ja läks kohe tuppa. Silmadega, mis olid aukus nagu surnul, vaatas ta tühja kambrit, tühja hälli.

«Kus laps on?»

Ema, kes oli näo põllesse peitnud, raputas hõredajuukselist halli pead.

Vaevu sai poeg vastuse.

«Ei saand minust oma kullakese hoidjat! Teisel nädalal pärast Dunjakest... kurgutõppe.»

«Ära kisenda... Mina peaks... Mina peaks nutma, kui saaks! Kes vägistas Jevdokia?»

«Anikei Devjatkin tiris ta rehalasse... Mind peksis kantsikuga... Hõikas poisid sinna. Peksis mõõgatupega tema valgeid käekesi, Dunja tuli tagasi, üleni sinine... Nägu nagu kitsejälg, ainult silmad suured peas...»

«Kas Devjatkin on praegalt kodu?»

«Ära põgenes oma meestega.»

«Kas neil kedagi on kodu?»

«Tema naine ja vanamees ise. Andrjuša! Ära tapa neid! Nemad põle võõra patu pärast süüdi...»

«Sina!... Sina tuled mind õpetama?!» Andrei läks näost mustaks, tal jäi hing kinni. Ta rapsas sinelihaagid eest, pluusi ja särgi kaeluse puruks.

Palja kondise rinnaga vajus ta vastu plekist veeämbrit, jõi ja pures hammastega äärt. Siis ajas end sirgu ja küsis silmi tõstmata:

«Ema, mis ta mulle enne surma käskis öelda?»

Ema tatsas toa nurka ja tõmbas pühakuju tagant koltunud paberitüki välja. Ja nagu kallis omane hääl kõlasid surmamineja sõnad: «Andrjuša, mu kullakallis! Nad rüvetasid mu ära, irvitasid minu üle ja mu südame üle,

mis sinule tuksub. Mu silmad ei saa sind enam näha, ma pean siit ilmast ära minema. Südametunnistus ei luba mul paha haigusega elada. Minu Andrjuša, mu kullakallis õieke! Juba mitu ööd ma ei maga ja padi on pisaraist üleni märg. Meie armastus sinuga on mul alati meeles ja ma ei unusta seda ka sealilmas. Ainult ühest on mul kahju: lapsest ja sinust, et meie elu sinuga, meie armastus nii üürike oli. Tood teise majasse, olgu ta issanda jumala pärast hea meie poisikese vastu. Hoia ka sina teda, mu vaest lapsukest. Ütle emale, et ta mu seelikud, sallid ja jakid õele annaks. Ta ju mehelemineja, talle on tarvis . . .»

Andrei kihutas nelja ajades Devjatkinite õue, hüppas sadulast, tõmbas mõõga tupest ja tormas joostes trepist üles. Anikei Devjatkini isa, pikk hall vanamees, lõi teda nähes risti ette ja laskis pühapiltide ette põlvili.

«Andrei Stepanõtš!» ütles ta ainult, kummardas Andrei ette maani ega lausunud enam sõnagi, ei tõstnud ka oma roosat kiilaspead põrandalt.

«Sina vastutad poja eest! Persse su jumal ja ristid! . . .» Andrei haaras vasaku käega vanamehe halli habeme pihku, tõukas ukse jalahoobiga lahti ja lohistas Devjatkini kolinal trepist alla.

Vanaeit lamas meelemärkuseta ahju kõrval, kuid Devjatkinite minia, Anikei naine, haaras lapsed sülitsi kokku (neid oli tal tervelt kuus tükki) ja tuli nuttes trepile. Andrei, kaame nagu tuulest noolitud koolnuluu, oli rinda ette lüües juba mõõga vanamehe kaela kohale tõstnud, kuid just sel ajal jooksid tatised, igasuguses vanuses lapsepõrnikad ulgudes, vingudes ja nuttes tema jalge ette.

«Löö kõik surnuks! Kõik nad on Anikei kutsikad! Löö mind ka!» kisendas Avdotja, Anikei naine, ja tuli Andrei poole, tõmbas oma roosa särgi eest lahti ja ta kuivanud, kortsunud rinnad vappusid nagu palju poeginud hatal.

Andrei jalus aga koperdasid lapsed, üks väiksem kui teine.

Ta taandus, vaatas metsiku pilguga ringi, lõi mõõga tuppe ja hakkas hobuse poole minema, komistades mitu korda tasasel maal. Väravani käis ta kannul rõõmust ja

üleelatud hirmust nuttev vanamees ja kummardus jalarauda suudlema, kuid Andrei tõmbas põlglikult nägu krimpsutades jala ära ja kähistas:

«Sinu õnn, et lapsed . . .»

Kodus uhtis ta kolm päeva endasse puskarit, nuttis purjuspäi, teisel päeval põletas maha küüni, kus Jevdokia oli enese üles poonud, neljandal päeval aga, tursunud ning hirmus, jättis vaikselt emaga hüvasti, ja ema, kes poja pead oma rinnale surus, märkas esmakordselt tema rukkikarva juustes halle niite.

Kahe aasta pärast tuli Andrei Poola rindelt Gremjatšisse tagasi. Ühe aasta kolas ta toitlussalgaga Ülem-Doni ringkonnas, siis aga hakkas majapidamisega pihta. Ema soovitustele naist võtta vastas ta vaikimisega. Ent kord hakkas ema visalt peale käima.

«Võta naine, Andrjuša! Mina ei jäksa enam potte tõsta. Iga tüdruk oleks valmis tulema. Kellele me kosja lähme?»

«Ei lähe, memm, ära käi peale!»

«Ajad aga ikka oma joru. Vaata, sul on juustes juba härma. Millal sa siis veel mõtled võtta? Kui päris halliks lähed? Mõtle ometi ka ema peale! Mina ikke lootsin, et saan lapselapsi hoida. Kahest kitsest olen juba villa kogund, saaks lastele sukki kududa . . . Pesta, vannitada neid, see oleks minu töö. Lehma on mul juba raske lüpsta: sõrmed ei kuula enam sõna.» Ja nutuga pooleks: «Kellesse küll sihuke peletis on läind? Ajab muudkui sõrad vasta ja nohiseb. Noh, räägi ometi, kurivaim!»

Andrei pani mütsi pähe ja läks sõna lausumata välja. Kuid vanaeit ei jätnud järele: käis aga naabrinaistega juttu ajamas, sosistamas, nõu saamas . . .

«Pärast Jevdokiat ei too ma kedagi majja,» rääkis Andrei mornilt.

Ja ema vimm kandus surnud miniale.

«See uss on ta ära teind!» rääkis ta vanaeitedele, kui kohtas neid tanumal või õhtu eel oma tare ees istudes. «Ise poos enda üles ja paneb ka tema elu mokka. Ei taha teist võtta. Aga kas minul kerge on? Oi, mu kullake! Kui vaatan võõraid lapselapsi, siis aina silmavesi voo-

lab: teistel eitedel on rõõmu ja tröösti, mina aga üksinda nagu suslik koopas . . .»

Samal aastal heitis Andrei ühte Marinaga, Novotšerkasski all surmasaanud vahtmeistri Mihhail Pojarkovi lesega. Marina sai sel sügisel nelikümmend täis, kuid oma priskes ning tugevas kehas ja tõmmus näos oli ta veel säilitanud tagasihoidlikku stepi-ilu.

Oktoobris tegi Andrei tema majale rookatust. Videvikus kutsus Marina ta tuppa, kattis vilkalt laua, pani boršikausi Andrei ette, heitis väljaõmmeldud puhta käterätiku talle põlvedele ja võttis ise tema vastas istet, teravasarnaline põsk käele toetatud. Vaikides piidles Andrei silmanurgast ta uhket pead, mida koormas läikivmust palmik. Juuksed olid tal tihedad, pealtnäha karedad nagu hobuselakk, ent kähardusid tibatillukeste kõrvade ääres rahutult ning pehmelt nagu lapsel. Marina kissitas oma piklikke musti, veidi viltusi silmi otse Andreile näkku.

«Kas tõstan veel?» küsis ta.

«Võib kah,» nõustus Andrei ja pühkis peoga oma valkjaid vurrusid.

Ta pidi uuesti borši kallale asuma. Marina vahtis jälle tema vastas istudes talle kiskjalikult valvsal ning ootaval pilgul otsa, ent Andrei nägi kuidagi kogemata tema täidlasel kaelal hoogsalt tukslevat sinist soonekest ja millegipärast kohmetas, pani lusika kõrvale.

«Miks sa ei söö?» kergitas lesk arusaamatuses musti kulmukaari.

«Kõht sai täis. Aitäh. Tulen homme hommikul, teen katuse valmis.»

Marina tuli ümber laua. Oma tihedaid hambaid pikkamisi naeratuseks paljastades liibus ta suure pehme rinnaga Andrei vastu ja küsis sosinal:

«Ehk jääd ööseks minu juurde?»

«Võib ka seda,» ei osanud hämmeldunud Andrei midagi muud öelda.

Ja rumala vastuse eest kätte tasudes painutas Marina oma täidlase piha kummarduseks.

«Aitäh sellegi eest, heategija! Hälastasid vaese lese peale . . . Mina patune kartsin veel, mõtlesin, et ütled ära . . .»

Ta puhus kärmesti rasvalambi tule surnuks, tegi pimedas voodi valmis, pani esiku ukse riivi ja ütles põlglikult, vaevumärgatava meelepahaga:

«Kasakaverd on sinus ainult mõni tilk. Sa oled Tambovi plekksepa tehtud.»

«Kuda nii?» solvus Andrei ja jättis isegi saapa jalasttõmbamise pooleli.

«Samuti nagu kõik teised. Kui silmade järgi otsustada, oled julge mees, aga näe naise juures kardad. Sõjas oled isegi riste rinda saand!» Tema kõne muutus ebaselgemaks, kuna ta, juuksenõelad hammaste vahel, juukseid lahti palmitses. «Kas mäletad minu Mišat? Ta oli kasvu poolest minust väiksem. Sina oled minupikkune, tema oli natuke lühem. Nii et ma armastasingi teda ainult julguse pärast. Kõrtsis ei vandunud ta kõige kõvemalegi alla, olgugi nina verine, temal põld sest kedagi. Võib-olla sellepärast ta surma saigi. Ta teadis, mis eest ma teda armastasin . . .» lõpetas ta uhkusega.

Andreile meenusid nende küla kasakate, Marina mehe polgukaaslaste jutud, kes olid tema surma pealt näinud: luurekäigul oli ta viinud oma rühma rünnakule kaks korda suurema punaväelaste ratsapatrullide salga vastu, need panid «Lewisist» tulistades põgenema, lõid neli kasakat sadulast maha, Mihhail Pojarkov ise aga lahutati teistest ära, püüti teda tabada. Kolm teda jälitavat punaväelast laskis ta nelja ajades vastutulistamisel maha, ise aga kui polgu parim ratsutaja hakkas voltižeerima, et kuulide eest pääseda, ja olekski minema kihutanud, kuid hobune sattus jalgapidi mingisse auku ja murdis kukkudes peremehe jala. Seal tuligi vaprale vahtmeistrile lõpp . . .

Andrei naeratas, kui talle meenus jutt Pojarkovi surmast.

Marina heitis voodisse, nihutas enese kiiresti hingates Andreile ligemale.

Poole tunni pärast sosistas ta alustatud juttu jätkates:

«Miškat armastasin ma julguse pärast, aga sind näe . . . niisama, mitte millegi pärast,» ja pani oma väikese õhetava kõrva vastu Andrei rinda. Mehele aga näis poolpimedas, et naise silmad läigivad tuliselt ning ohjeldamatult nagu tujukal taltsutamatul hobusel.

Koidu eel küsis naine:
«Kas tuled homme katust lõpetama?»
«Aga kuda siis muidu?» imestas Andrei.
«Ära tule . . .»
«Miks siis?»
«Noh, mis katusekatja sina ka oled! Štšukari-taat teeb sinust paremini,» ja puhkes valjusti naerma. «Kutsusin sind meelega! . . . Millega siis muidu sind ligi meelitada saab? Oled mulle küllalt kahju teind! Katus tuleb niikuinii ümber teha.»

Kahe päeva pärast hakkas Štšukari-taat katust katma, Andrei kõlbmatut tööd perenaise ees sootuks maha laites.

Sest ajast käis Andrei igal ööl Marina pool. Ja magus tundus talle naise armastus, kes oli temast kümme aastat vanem, magus nagu talvine metsõun, mida esimene külm on näpistanud . . .

Külas saadi nende vahekorrast varsti teada ja seda võeti mitmeti vastu. Andrei ema nuttis peatäie ja kurtis naabrinaistele: «Häbiasi! Jändab vanaeidega.» Kuid siis leppis ära, jäi vaikseks. Naabritüdruk Njurka, kellega Andrei oli vahetevahel nalja heitnud ja vallatlenud, vältis kaua temaga kokkusaamist, ent kord, kui maa veel paljas oli, sattus ta haoraiumisel temaga silm silma vastu ja kahvatas.

«Kas vanaeit pani su rakkesse?» küsis ta värisevail huulil naeratades ega püüdnudki varjata ripsmete all läigatanud pisaraid.

«Hingata ei lase!» katsus Andrei asjast naljaga üle saada.

«Kas nooremat põleks leind?» küsis Njurka eemaldudes.

«Näe, misuke ma ise olen!» Andrei võttis papaaha peast ja osutas kindaga hallisegustele juustele.

«Aga mina, tola, hakkasin sind sellest hoolimata armastama! Noh, eks siis hüvasti!» Ja lahkus, pea solvunult püsti.

Makar Nagulnov ütles lühidalt:

«Mulle see asi ei meeldi, Andrjuhha! Ta teeb sinust vahtmeistri ja väikemaapidaja. Nonoh, ma ju naljapärast, kas sa ei näe või?»

«Võta ta naiseks,» läks emal kord süda pehmeks. «Tulgu miniaks.»

«Põle mõtet,» vastas Andrei põiklevalt.

Ent Marina oli nagu kakskümmend aastat ölgadelt heitnud. Ta võttis Andreid öösiti vastu, pisut viltused silmad tagasihoidlikult säramas, kaisutas teda meheliku jõuga ja ere kirsipuna püsis aovalgeni tema tõmmudel sarnakail põskedel. Justkui neiupõli oleks tagasi tulnud! Ta tikkis Andreile siidlappidest värvilisi kroogitud tubakakotte, jälgis ustavalt iga tema liigutust, püüdis meeldida. Siis tärkas temas koleda jõuga kiivus ja hirm Andreid kaotada. Ta hakkas ainult selleks koosolekutel käima, et seal tema järele valvata, kas ta ei heida silma noortele naistele, kas ei löö mõnele külge. Andreile oli säärane ootamatult ilmunud hooldus esialgu koormaks, ta kirus Marinat, isegi lõi mõnikord, siis aga harjus ära, ja tema mehelikule enesetundele hakkas selline olukord isegi meeldima. Heldides andis Marina kõik mehe riided temale. Ja nüüd hakkas Andrei, kes seni oli kaltsakana ringi käinud, Gremjatšis järglase õigustes häbenemata uhkeldama vahtmeistri kalevist pükstes ja pluusides, mille varrukad olid talle märgatavalt lühikesed ja kaelused kitsavõitu.

Ta abistas oma kallikest majapidamises, jahilt tulles tõi talle lastud jänese või kimbu põldpüüsid. Marina aga ei kuritarvitanud iialgi oma võimu ega jätnud Andrei ema ilma, kuigi suhtus temasse varjatud vaenutundega.

Kuid Marina sai ka ise hästi majapidamisega hakkama ja oleks võinud kergesti mehe abitagi toime tulla. Razmjotnov oli mitmel korral varjatud mõnuga vaadelnud, kuidas Marina hangu otsas kolmepuudast roosa kassitapuga läbipõimitud nisukahlakut tõstab või lõikusmasinal istudes lõgiseva vikati alla langenud teraroh-keid odrapahmakaid maha heidab. Temas oli palju mehelikku hakkamist ja jõudu. Isegi hobust rakendas ta nagu mees, viskas jala vastu rangipuud ja tõmbas rinnuserihma ühe ropsuga kinni.

Aastatega muutus tundmus Marina vastu püsivaks, juurdus kindlaks. Õige harva meenus Andreile tema esimene naine, kuid mälestused ei toonud enam kaasa

endist lõikavat valu. Ainult vahel, kui Andrei kohtas Prantsusmaale pakku läinud Anikei Devjatkini vanemat poega, ta kahvatas: nii rabav oli sarnasus isa ja poja vahel.

Siis aga hiljem töös, võitluses leivapala pärast ja igapäevastes askeldustes valgus viha laiali ja kadus nüri huumav valu, samasugune valu, mida ta vahel tundis laubal olevast armist, mille kunagi oli jätnud talle mälestusmärgiks madjari ohvitseri mõõk.

*

Kehvikute koosolekult läks Andrei otse Marina poole. Marina ketras villa, ootas teda. Madalas toakeses vurises vokk suigutavalt, ahi oli kõvasti köetud. Kähara karvaga vallatu kitsetall kepsles väikeste sõrakestega mööda savipõrandat, plaanitsedes sängi karata.

Razmjotnov kortsutas pahaselt kulmu:

«Jäta see voki tallamine!»

Marina võttis tallalaualt teravaninalisse kinga kängitsetud jala, ringutas magusalt, painutades hobuselaudjana laia selga.

«Mis koosolekul ka kuulda oli?»

«Homme hakkame kulakuid puistama.»

«Tõsi või?»

«Täna astusid kehvikud terves koosseisus kolhoosi.» Andrei heitis pintsakut seljast võtmata voodisse, haaras sülle kitsetalle, sooja villase mütsaku. «Sa anna homme avaldus sisse.»

«Mis avaldus?» imestas Marina.

«Kolhoosi astumise avaldus.»

Marina kihvatas, lükkas voki hooga ahju ette.

«Oled lolliks läind või? Mis ma sealt otsin?»

«Ärme selle üle vaidleme, Marina. Sul tuleb kolhoosi minna. Muidu hakkavad minust rääkima: «Inimesi meelitab kolhoosi, oma Marinat hoiab eemale.» Südametunnistus hakkab piinama.»

«Mina ei lähe! Ükskõik, ei lähe!» Marina möödus sängist, temast hoovas Andrei poole higi ja kuuma ihu lõhna.

«Pea meeles, meil tuleb siis mõlemal oma teed minna!»

«Õige mul ähvardus!»

«Ma ei ähvarda, aga mina teistmoodi ei saa.»

«Noh, kao siis minema! Viin oma lehma neile, mis mulle endale jääb? Sa ise tuled, norid süüa.»

«Piim on seal ühine.»

«Ehk on naised ka ühised? Sellega hirmutadki või?»

«Nahutaksin sind, aga põle nagu lusti.» Andrei lükkas kitsetalle põrandale, küünitas mütsi järele ja lõi villase salli nagu silmuse ümber kaela.

«Iga kuradit tuleb lunida ja paluda! Mariškagi ajab sõrad vastu. Mis aga homme üldkoosolekul saab? Annavad veel tappa, kui liialt peale surud,» mõtles ta tigedalt, sammudes kodu poole. Tal ei tulnud kaua und, ta vähkres, kuulis, kuidas ema kahel korral tainast vaatamas käis. Laudas kires kukk, põrgulik kisakõri. Andrei mõtles rahutult homsele päevale, kogu põllumajanduse ümberkorraldamisele, mis seisis ukse ees. Tal tekkis kartus, et Davõdov, kuiv ning kalk inimene (niisugusena näis ta Andreile), peletab mingi ettevaatamatu sammuga keskmikud kolhoosist eemale. Ent talle meenus tema rässakas hästivalatud kuju, pinev, keskendunud nägu, karmid kurrud põselohkudes, pilkavalt targad silmad, meenus, kuidas Davõdov koosolekul Nagulnovi selja taga tema poole kummardus ja puuduva esihambaga suust lapselikult puhast rohukirbet lõhna talle näkku hingates Ljubiškini sõnavõtu ajal ütles: «Täitsa poiss see partisan, aga teie olete ta hooletusse jätnud, pole põrmugi kasvatanud, fakt! Temaga tuleb põhjalikult töötada!» Meenus see, ja ta otsustas rõõmsalt: «Ei, see mees alt ei vea! Makari aga tuleb küll ohjeldada! Kui ta ägedas meeles mõnda vinklit sisse ei viska! Kui Makarile leirihm saba alla satub, on vankril tükid taga. Jah, tükid taga... Millel?... Vankril... Mis puutub siia vanker? Makar... Tiit... Homme...» Uni hiilis ligi, summutas teadvuse. Andrei uinus, ja pikkamisi haihtus naeratus huultelt nagu kastetilk leheõnarusest.

VI PEATÜKK

Kui Davõdov hommikul kella seitsme paiku külanõukogusse läks, leidis ta neliteistkümmend Gremjatši kehvikut juba eest.

«Me ootame teid juba ammu, varahommikust saadik,» naeratas Ljubiškin Davõdovi kätt oma kämblamürakasse haarates.

«Ei kärsi oodata...» selgitas Štšukari-taat.

Tema see oligi valges naisekasukas, kes Davõdovi saabumise esimesel päeval temaga külanõukogu õues nalja heitis. Sellest päevast peale pidas ta ennast Davõdovi heaks tuttavaks ja kohtles teda erinevalt teistest sõbraliku familiaarsusega. Enne Davõdovi tulekut oli ta nõnda rääkinud: «Nagu meie Davõdoviga otsustasime, nii jääb. Üleeile ajas ta minuga kaua juttu. Eks tõsise jutu vahele sai ka nalja visatud, aga rohkem ikka pidasime temaga plaani, kuda kolhoosi asutada. Ta on lõbus mees nagu minagi...»

Davõdov tundis Štšukari ära tema valgest kasukast ja tahtmatult haavas teda rängalt:

«Ah, see oled sina, taat? Näe nüüd: tunaeile jäid sa nagu kurvaks, kui kuulsid, miks ma siia sõitsin, täna aga oled juba ise kolhoosnik. Tubli!»

«Aega põld... Aega jah, sellepärast läksingi ära...» pomises Štšukari-taat küljetsi Davõdovist eemale nihkudes.

Kulakuid otsustati välja tõstma minna kahes rühmas. Esimene rühm pidi minema küla ülemisse ossa, teine alumisse. Kuid Nagulnov, kellele Davõdov ettepaneku tegi esimest rühma juhtida, keeldus sellest kategooriliselt. Kohmetudes teiste ristpilkude all, kutsus ta Davõdovi kõrvale.

«Mis numbrit siis sina teed?» küsis Davõdov jahedalt.

«Ma lähen parem teise rühmaga alumisse ossa.»

«Mis vahe seal's on?»

Nagulnov hammustas huult ja ütles kõrvale pöördudes:

«Sellest ei tahaks... aga noh, niikuinii saad teada! Minu naine... Luška... elab Timofeiga, kulak Frol Damaskovi pojaga. Ma ei taha! Tuleb jutte. Lähen alumisse küla ossa, las Razmjotnov läheb esimesega.»

«Noh, vennas, kui jutte karta... Aga mina ei käi peale. Tule minuga, teise rühmaga.»

Davõdovile meenus äkki, et ta oli ju täna, kui Nagulnovi naine neile hommikul süüa tõi, näinud tema kulmu kohal sidruniroheka toonase hoobi jälge; nägu kibrutades ja kaela õiendades, nagu oleks talle heinápepri krae vahele sattunud, küsis ta:

«Kas sina andsid talle selle obaduse? Peksad teda või?»

«Ei, mitte mina.»

«Kes siis?»

«Tema.»

«Kes tema?...»

«Noh, Timofei... Froli poeg...»

Davõdov vaikis mõne hetke arusaamatult, siis aga vihastas:

«Ah, kurat võtku! Ei saa aru! Lähme, pärast räägime.»

Külanõukogust väljusid Nagulnov ühes Davõdoviga, Ljubiškin, Štšukari-taat ja veel kolm kasakat.

«Kellest algame?» küsis Davõdov ega vaadanudki Nagulnovi poole. Mõlemad, kumbki isemoodi, tundsid pärast kõnelust teatud kohmetust.

«Titokist.»

Mindi vaikides mööda tänavat. Naised silmitsesid neid akendest uudishimulikult. Lastekari pidi juba kannule asuma, kuid Ljubiškin tõmbas tarast vitsa ja taibukad lapsed jäid maha. Alles siis, kui Titoki maja juurde jõuti, ütles Nagulnov kellegi poole pöördumata:

«See maja tuleb võtta kolhoosi juhatusele. Hästi ruumikas. Kuuridest aga teeme kolhoosi talli.»

Maja oli tõepoolest ruumikas. Titok oli selle ostnud nälja-aastal, tuhande üheksasaja kahekümne teisel, naaberkülast Tubjanskoist ahtra lehma ja kolme puuda jahu eest. Endiste omanike perekond oli terveni välja surnud. Hiljem ei olnud kedagi, kes oleks Tiiduga ülekohtuse tehingu pärast kohut käinud. Ta vedas maja Gremjatšisse, pani uue katuse peale, ehitas palkidest kuurid ja talli, korraldas oma elu igaveseks... Ookriga värvitud karniisilt paistis tänavale maalri käega osavalt tehtud slaavi kiri: «T. K. Borodin. 1923. a. p. Kr. s.»

Davõdov silmitses maja huviga. Esimesena astus väravast sisse Nagulnov. Lingi lõksatuse peale hüppas aida alt välja hiiglasuur hundikarva ketikoer. Haugatamata tõusis ta tagakäppadele püsti, välgatades valget kõhualust, ja lämbudes ning ägisedes kaelarihmast, mis kõri kinni nööris, hakkas tumedalt lõrisema. Edasi tormates, tagurpidi kukkudes püüdis ta mitmel korral ketti katki rapsata; et ta aga sellest jagu ei saanud, hakkas talli poole jooksma ja ketirõngas hakkas ta kohal tallini tõmmatud raudtraadil heledalt kilisema.

«Kui nihuke kurat selga kargab, siis pääsu põle,» pomises Štšukari-taat, kõõritas kartlikult silmi ja hoidus igaks juhuks tarale ligemale.

Tuppa mindi koos. Titoki naine, pikk kõhn eit, jootis kibust vasikat. Ta silmitses ootamatuid külalisi tigeda kahtlusega. Tervitusele pomises ta vastuseks midagi selletaolist nagu: «Kolavad ka igasugused ringi...»

«Kas Tiit on kodus?» küsis Nagulnov.

«Ei ole.»

«Kus ta on?»

«Ei tea,» sähvas perenaine.

«Kas sa tead, Perfiljevna, miks me tulime? Meie...» alustas Štšukari-taat salapäraselt, kuid Nagulnov välgatas tema poole nõnda silmi, et taat kramplikult sülge neelas, köhatas ja pingile istus, lüües valge parkimata kasuka hõlmad mõjukalt vaheliti.

«Kas hobused on kodus?» küsis Nagulnov, nagu poleks ta ebalahket kohtlemist märganudki.

«Kodus.»

«Aga härjad?»

«Ei ole. Mis asjas te tulite?»

«Sinuga meie ei saa...» püüdis jälle Štšukari-taat alustada, kuid seekord tõmbas Ljubiškin ukse poole taganedes teda hõlmast, ja kiiresti kotta tiritud taat ei jõudnudki lauset lõpetada.

«Kus siis härjad on?»

«Tiit sõitis nendega ära.»

«Kuhu?»

«Ma ütlesin juba, et ei tea!»

Nagulnov pilgutas Davõdovile silma ja läks välja. Štšukarile tõstis ta mööda minnes rusika habeme juurde ja soovitas:

«Sina ole vait, kui sinult ei küsita,» ja Davõdovi poole:

«Asjad on halvad! Tarvis vaadata, kuhu härjad on jäänd. Ega muud, kui toimetab kõrvale...»

«Siis tuleb ilma härgadeta...»

«Mine ikka!» kohkus Nagulnov. «Tema härjad on üle küla. Ei ulata käega sarvest kinni võtma. Kuda siis sedasi! Tarvis Titok ja härjad üles otsida.»

Sosistanud Ljubiškiniga, läksid nad karjalauta, sealt kuuri ja rehe alla. Umbes viie minuti pärast sundis roovlatiga relvastatud Ljubiškin ketikoera taanduma ja kihutas ta aida alla. Nagulnov tõi tallist suure halli hobuse, valjastas selle, haaras lakast kinni ja hüppas selga.

«Kuda sa, Makar, võõra õue peal ilma küsimata kamandad!» kisendas perenaine, kui oli trepile jooksnud ja käed puusa pannud. «Las tuleb mees tagasi, ma... Küll tema juba sinuga õiendab!...»

«Ära lõuga! Ma ise õiendaks temaga, kui ta kodus oleks. Seltsimees Davõdov, tule õige siia!»

Nagulnovi käitumisest hämmeldunud Davõdov astus lähemale.

«Rehe alt viivad värsked härjajäljed maanteele. Näib, et Tiit sai haisu ninna, ajas härjad ära. Reed on kõik kuuri all. Eit luiskab! Minge ajage seni Kotšetovi juures asi ühele poole, mina ratsutan Tubjanskoisse. Mujale põld tal neid kuhugi ajada. Murra mulle mõni oksaraag hobuse ajamiseks.»

Otse läbi rehealuse suundus Nagulnov maanteele. Tema järel tõusis valget tolmu, mis pimestav-heleda

kristalse hõbedana laskus aegamisi tarale ja stepirohukõrtele. Härgade jäljed ja nende kõrval hobuse kabjajäljed ulatusid maanteeni ja kadusid seal. Nagulnov ratsutas umbes sada sülda Tubjanskoi poole. Teel nägi ta jälle lumekihul neidsamu jälgi, mis olid üle puistatud vähese lumelemmega, ja rahunedes, et suund on õige, jätkas sõitu tasemini. Nii sõitis ta oma poolteist versta edasi, kui äkki uuel lumekihul enam jälgi ei leidnud. Ta pööras hobuse kiiresti ümber, hüppas maha, silmitses tähelepanelikult, kas jäljed pole lume alla tuisanud. Lumi oli puutumatu, neitsilikult puhas. Alt paistis harakajälgede ristikesi. Kirudes ja kahele poole vahtides tuli Nagulnov sammu sõites tagasi. Peagi sattus ta jälgedele. Selgus, et härjad olid karjamaa lähedal suurelt teelt kõrvale pöördunud. Kiirelt traavides oli Nagulnov need jäljed kahe silma vahele jätnud. Ta taipas, et Tiit oli otse üle seljandiku suundunud Voiskovoi küla poole. «Küllap vist mõne tuttava juurde,» mõtles ta jälgi vahtides ja ratsu traavi tasandades. Teisel pool seljandikku, Surnuoru ligidal, silmas ta lumel härjasõnnikut ja peatas hobuse: sõnnik oli värske; seda mattis üsna õhukese härmatisena äsjane jääkirme kahutis. Nagulnov katsus poolkasuka taskus nagaani külma pära. Orgu ta läks sammu. Ta ratsutas veel pool versta, ja alles siis märkas kaunis ligidal raagus tammesalu taga, ratsanikku ja paari lahtiikestatud härgi. Ratsanik viibutas härgadele lõaga, kössitades ise sadulas. Tema õlgade tagant keerles sinist tubakasuitsu vina, mis haihtus Nagulnovi suunas.

«Keera ümber!»

Tiit peatas hirnuva mära, vaatas tagasi, sülitas plotski maha ja sõitis pikkamisi härgade ette, poolvaljusti lausudes:

«Miks nii? Tpruu, stopp, seiske!»

Nagulnov sõitis juurde, Tiit vaatas teda pika pilguga.

«Kuhu sa tahtsid minna?»

«Tahtsin härjad ära müüa, Makar. Ma ei varja midagi.» Tiit nuuskas nina. Pühkis punased mongoli moodi sorgus vurrud hoolikalt labakuga puhtaks.

Nad seisid vastakuti, sadulast maha tulemata. Hobused nuusutasid teineteist korsates. Nagulnovi tuu-

lest õhetav nägu hõõgas ja oli tige. Tiit oli väliselt raʼhulik ja vaikne.

«Pööra härjad ümber ja aja koju!» käsutas Nagulnov hobust kõrvale juhtides.

Tiit kõhkles hetke... Ta sõrmitses valjaid, pea norus, silmad poolsuletud, ja oma hallis kodukootud kuues ja räbaldunud kõrvikmütsi peale tõmmatud kapuutsis sarnanes ta tukkuva kulliga. «Kui tal kuue all midagi on, siis ta päästab kohe haagi lahti,» mõtles Nagulnov liikumatult, Tiidult pilku pööramata. Ent Tiit viibutas nagu ärgates lõaga. Härjad hakkasid oma jälgi mööda tagasi minema.

«Kas hakkate ära võtma? Kulakut likvideerima?» küsis Tiit pärast kauast vaikimist, kulmudele tõmmatud kapuutsi alt Nagulnovi poole sinakaid silmavalgeid välgatades.

«Seal sa siis nüüd oled! Aja sind nagu vangivõetud vaenlast!» hüüdis Nagulnov, kes ei suutnud enam vaikida.

Tiit tõmbus kössi. Vaikis kuni seljandikuni. Siis küsis:

«Kuhu te mind panete?»

«Välja saadame. Mis sul seal kuue all pungis on?»

«Püss.» Titok vaatas silmanurgast Nagulnovi poole ja lõi vammuse hõlmad lahti.

Pintsaku taskust vahtis lühikeseks lõigatud püssi hooletult voolitud määrdunud kaba nagu kollakas kont.

«Anna see mulle.» Nagulnov sirutas käe, kuid Titok lükas selle rahulikult tagasi.

«Ei, mitte ei anna!» Ta naeratas, paljastades sorgus vurrude alt mustaks suitsetatud hambaid, ning vaatas Nagulnovile otsa oma tuhkurteravate, ent lõbusate silmadega. «Ei anna! Varanduse võtate ära, ja veel viimase püssijupi kah! Kulak peab olema püssiga, nii kirjutavad temast ajalehed. Ilmtingimata püssiga. Võibolla hakkan sellega endale igapäevast leiba teenima, äh? Külakirjasaatjaid pole mulle tarvis...» naeris ta pead vangutades, käsi sadulakaarelt tõstmata, ja Nagulnov ei hakanudki püssi äraandmist nõudma. «Küll ma su seal külas pehmeks teen,» otsustas ta.

«Mõtled küll vist, Makar, et mispärast ma püssi kaasa võtsin?» jätkas Titok. «Häda on sellega küllalt... See on mul ju, mäletad, kurat teab mis ajast pärit, kui hohollid mässasid. Noh, vedeles teine need ajad ja roostetas. Ma puhastasin ja määrisin teda nagu kord ja kohus, mõtlesin, ehk läheb metslooma või kurja inimese vasta vaja. Eila aga sain teada, et te tahate kulakuid tuusedama hakata... Mulle aga ei tuld pähe, et te täna pihta hakkate... Muidu oleksin härgadega juba öösel ära läind.»

«Kelle käest sa kuulsid?»

«Nojah, muudkui räägi aga ära. Ega jutud kotis ei seisa. Ja-aa, öösel pidasime naisega aru, et härjad tuleks kindlatesse kätesse toimetada. Püssi võtsin kaasa, tahtsin steppi maha matta, et juhtumise kombel kodunt ei leitaks, aga kahju hakkas, ja siis sa tulidki! Võttis mul kohe põlve alt kihelema!» rääkis ta elavalt, lastes silmadel pilkavalt kilada, ja trügis Nagulnovi hobust oma mära rinnaga.

«Küll sa pärast naljatad, Titok! Praegu on parem päri pidada.»

«Häh! Nüüd mul see naljategemise aeg ongi. Võitlesin endale hea elu kätte, kaitsesin õiglast võimu, aga nüüd krabab see mul kraest kinni...» Tiidu hääl katkes.

Sellest hetkest peale ratsutas Tiit vaikselt, hoidis nimme mära tagasi, püüdes Makari kas või poole hobuse võrra ette lasta, kuid see püüdis igaks juhuks ka maha jääda. Härjad olid neist kaugele ette jõudnud.

«Sõida, sõida!» ütles Nagulnov Tiitu hoolega silmas pidades ja pigistas taskus nagaani. Tema juba tundis Tiitu! Tundis paremini kui keegi teine. «Ära sa jää ühtigi maha! Kui sa lasta mõtled — niikuinii ei saa, ei jõua.»

«Oled sa mul aga ka araks läind!» muigas Tiit, nähvas hobusele lõaotsaga ja kihutas ette.

VII PEATÜKK

Andrei Razmjotnov jõudis oma rühmaga Frol Damaskovi poole, kui see perega keskhommikust sõi. Lauas istusid: Frol ise, väike kõhetu vanamees, kiilhabemega ja ärarebitud vasaku sõõrmega (ta oli juba lapsepõlves õunapuu otsast kukkudes näo ära rikkunud, sellest ka hüüdnimi Närunina), tema naine, lihav ja uhke vanaeit, poeg Timofei, umbes kahekümne kahe aastane noormees, ja meheleminekuealine tütar.

Emaga sarnanev sihvakas ning ilus Timofei tõusis lauast. Ta pühkis lapiga erepunaseid huuli nooruki vurru-udemete all, kissitas ülbeid pungsilmi ja küla parima pillimehe ning tüdrukute lemmiku üleolekuga osutas käega:

«Astuge tahapoole, istuge, kallid võimud!»

«Meil põle aega istuda.» Andrei võttis mapist paberilehe. «Kehvikute koosolek otsustas sind, kodanik Frol Damaskov, majast välja tõsta, kogu varanduse ja loomad konfiskeerida. Nii et sa ole valmis, söö ja koli majast välja. Kohe kirjutame su varanduse ülesse.»

«Mispärast siis sedasi?» tõusis Frol ja viskas lusika käest.

«Hävitame sinu kui kulakute klassi,» seletas talle Djomka Ušakov.

Froli head nahaga tallutatud vildid kriuksusid, kui ta tagakambrisse läks ja sealt paberi tõi.

«Siin on tunnistus, sina ise, Razmjotnov, kirjutasid sellele alla.»

«Mis tunnistus?»

«Et ma viljanormi olen täit.»

«Vili ei puutu siia.»

«Mispärast mind siis majast välja aetakse ja konfiskeeritakse?»

«Kehvikud otsustasid, ma ju seletasin sulle.»

«Sihukesi seadusi põle!» hüüdis Timofei käredalt. «Teie lihtsalt röövite! Papa, ma sõidan kohe rajooni täitevkomiteesse. Kus sadul on?»

«Rajooni täitevkomiteesse lähed sa jala, kui tahad. Hobust ma ei anna.» Andrei istus laua äärde, võttis paberi ja pliiatsi.

Froli rebenenud nina läks siniseks, ta pea hakkas värisema. Nii nagu ta seisis, nii ta ka vajus põrandale, vaevu liigutades tursunud, mustaks tõmbunud keelt.

«Koe-rad! . . . Kuradi koerad! Riisuge! Tapke!»

«Papa, tõuse jumala pärast üles!» hakkas tüdruk nutma, haarates isal kaenla alt.

Frol toibus, tõusis püsti, heitis pingile pikali ja kuulas nüüd juba osavõtmatult, kuidas Djomka Ušakov ja pikk häbelik Mihhail Ignatjonok Razmjotnovile dikteerisid:

«Raudvoodi valgete nuppudega, sulekott, kolm patja, veel kaks puuvoodit . . .»

«Nõuderiiul. Kas kõik nõud üksikult üles lugeda? Tühja kah, tont neid võtku!»

«Kaksteist tooli, üks pikk koriga pink. Kolmerealine härmoonika.»

«Härmoonikat ei anna!» Timofei haaras Djomka käest pilli. «Ära tiku ligi, kõõrsilm, muidu löön su nina ülesse!»

«Ma sulle löön, nii et ema ka puhtaks ei pese.»

«Perenaine, anna kirstuvõtmed siia!»

«Ärge andke neile, mamma! Las murravad, kui neil sihuke õigus on!»

«Kas meil on õigus lahti murda?» küsis elavnedes Tumm-Demid, kes oli tuntud selle poolest, et rääkis vaid äärmise vajaduse puhul, muul ajal aga töötas vaikides, tegi vaikides suitsu pühade ajal tänava nurgale kogunenud kasakate seltsis, istus vaikides koosolekuil, vastas tavaliselt vaid harva jutukaaslaste küsimustele ja naeratas sealjuures süüdlaslikult ning haledalt.

Avar maailm oli Demidi jaoks tulvil liialt kärarikkaid helisid. Need täitsid elu ääreni, ööselgi vaibumata, takistasid kuulamast vaikust, häirisid seda tarka tum-

must, mis täidab sügise-eelset steppi ja metsa. Demid ei sallinud inimeste käratsemist. Ta elas kõrvalises kohas, küla otsas, oli töökas ja rammu poolest kogu ringkonnas esimene. Kuid saatus tegi talle ikka kuidagi ülekohut, jättis tema nagu vaeslapse paljudest asjadest ilma . . . Ta oli viis aastat Frol Damaskovi juures sulaseks, võttis siis naise ja asutas oma majapidamise. Vaevalt oli ta jõudnud hooned üles ehitada, kui põles paljaks. Aasta pärast jättis jälle tulekahju talle õue ainult suitsust lehkavad palgijupid. Peatselt lahkus ta naine, öeldes: «Kaks aastat olen sinuga eland, ja põle kaht sõnagi kuuld. Ei, ela parem üksipäini! Kriimsilmaga metsas oleks ka lõbusam. Sinuga siin jääd veel arust lagedaks. Olengi juba hakand iseendaga juttu rääkima . . .»

Aga naine oli ometi juba Demidiga harjumas. Tõsi küll, esimestel kuudel ta nuttis, lunis meest: «Demiduška! Kui sa ometi minuga räägiks! No ütle ometi mõni sõnagi!» Demid ainult naeratas leebet lapsenaeratust ja sügas karvast rinda. Kui tal aga naise pealekäimisest villand sai, ütles ta sügaval bassihäälel: «Sa oled jüsku harakas!» Ja lahkus. Rahvasuu pidas millegipärast Demidi uhkeks ja kavalaks, meheks, kes teab, mis talle kasuks on. Võib-olla sellepärast, et ta oli kogu elupäevad kärarikkaid inimesi ja valju häält võõrastanud.

Seepärast lõigi Andrei pea püsti, kui ta enda kohal kuulis Demidi hääle õõnsat kõma.

«Õigus?» kordas ta ja vaatas Tumma nõnda, nagu näeks ta teda esimest korda. «On küll õigus!»

Põrandat märgade kulunud sussidega määrides läks Demid raskel sammul kambrisse. Naerusui, kergelt nagu oksakese lükkas ta uksel seisva Timofei kõrvale, möödus riiulist, kus sööginõud tema sammudest heledalt klirisema hakkasid, ja astus kirstu juurde. Laskus kükakile, keerutas kaalukat tabalukku sõrmede vahel. Minuti pärast oli murtud sangaga lukk kirstu kaanel. Parisniku-Arkaška aga vaatas Tumma varjamata imestusega ja hüüdis vaimustatult:

«Kae, kellega tasuks rammu vahetada!»

Andrei ei jõudnud kirjutamisega järele. Kambrist ja saalist hüüdsid Djomka Ušakov, Arkaška ja tädi Vassi-

lissa — ainuke naine Andrei rühmas — üksteise võidu, mitmehäälselt:

«Doni kasukas, naise oma!»

«Sõidukasukas!»

«Kolm paari uusi saapaid kalossidega!»

«Neli kangast kalevit!»

«Andrei! Razmjotnov! Siin, poja, on kraami nii palju, et ühe koormaga ära ei vii! Küll sitsi, küll musta satääni, ja muud igasugust . . .»

Minnes kambrisse, kuulis Andrei eeskojast tüdruku halisemist, perenaise kisa ja Ignatjonoki manitsevat häält. Andrei lõi ukse pärani.

«Mis teil siin lahti on?»

Pisaraist tursunud nösuninaga peretütar ulgus uksepiida najal. Ema rähkles ja kaagutas tütre kõrval, Ignatjonok aga, punetades ja kohmetunult naeratades, tiris tüdrukut seelikusabast.

«Mis sa siin . . .!» Andrei oli vihast lõhkemas, ilma et oleks aru saanud, milles asi seisab, ja lükkas jõuga Ignatjonoki eemale. Mees kukkus selili, pikad vildilabades jalad taeva poole. «Siin on ümberkaudu puha poliitika! Vaenlase ründamine, sina aga kabistad nurga taga tüdrukuid?! Sind tuleks kohtu alla anda . . .»

«Pea'nd kinni, oota!»

Ehmunud Ignatjonok hüppas püsti.

«Mis ma sest tüdrukust . . . kabistan! Sa vaata ainult, ta ajab endale juba üheksandat seelikut selga! Mina keelan, sina aga kohe tõukama . . .»

Alles nüüd märkas Andrei, et tüdruk, kes oli segaduse puhul kambrist riidepambu välja tirinud, oli tõepoolest juba hulga villaseid kleite jõudnud endale selga tõmmata. Veidralt puine, liikumist takistavate paljude riiete rohkusest kohmakas, oli ta nurka pugenud ja kohendas seelikusaba. Tema märjad silmad, punased nagu kodujänesel, paistsid Andreile vastikud ning armetud. Ta paugatas ukse kinni ja ütles Ignatjonokile:

«Rebida ei tohi! Mis ta selga jõudis panna — kurat temaga, aga pamp võta ära!»

Majas leiduva varanduse üleskirjutamine jõudis lõpule.

«Aidavõtmed siia!» nõudis Andrei.

Frol, must nagu söestunud känd, viskas käega.

«Võtmeid ei ole.»

«Mine murra lahti,» ütles Andrei Demidile.

Demid hakkas aida poole minema ja tõmbas vankrist assipulga välja.

Viienaelasest rippuvast tabast saadi vaevu kirvega jagu.

«Ära sa piita raiu! Ait on nüüd meie, toimeta peremehe moodi! Tasem! Tasem!» juhatas Djomka nohisevat Tumma.

Hakati vilja mõõtma.

«Kas tuulame kohe läbi? Näe, sarigi on salves,» tegi rõõmust joovastunud Ignatjonok ettepaneku.

Ta naerdi välja ja naljatati veel kaua, puistates mõõtudesse rasketeralist nisu.

«Siit võiks veel riigilegi paarsada puuda ära anda,» ütles Djomka Ušakov põlvini vilja sees sumades. Ta kühveldas nisu salve eesäärde, haaras teri pihku, poetas läbi sõrmede.

«Kaalu järgi peaks ta hästi raske olema.»

«Kus sellega! Nisu kui puhas kuld; ainult näha, et on hoitud maa sees: näe, rikutud!»

Parisniku-Arkaška ja veel teine poiss rühmast toimetasid õues. Arkaška silus oma punast habemetutti ja näitas härjasõnniku hunnikut, millest paistis seedimata maisiteri:

«Mis neil viga töötada! Söövad puhast vilja, meil ühingus aga saavad heinagi jaopärast.»

Aidast kostis elavaid hääli, naerulaginat, tuiskas lõhnavat viljatolmu, vahetevahel oli kuulda ka mõnd krõbedat sõna . . . Andrei tuli tuppa tagasi. Perenaine ja tütar ajasid kotti keedupotte ja nõusid. Frol lebas pingil sokkide väel, käed risti rinnal, nagu koolnu. Taltunud Timofei heitis sissetulijale vihkava pilgu ja keeras end akna poole.

Kambris nägi Andrei kükitavat Tumma. Tal olid jalas Froli uued nahaga tallutatud vildid . . . Sisseastunud Andreid märkamata ahmis ta supilusikaga pangelisest plekknõust mett ja sõi, vidutas mõnuga silmi, matsutas, pillates kollaseid venivaid meetilku habemesse . . .

VIII PEATÜKK

Nagulnov ja Titok jõudsid külasse tagasi alles keskpäeval. Nende äraolekul oli Davõdov kahes kulakutalus varanduse üles kirjutanud, pererahva välja tõstnud ning siis läinud tagasi Titoki majja, kus ta ühes Ljubiškiniga mõõtis ning kaalus põletussõnniku kuurist leitud vilja. Štšukari-taat pani söödajäänuseid lammaste sõime. Kui ta nägi Tiitu lähenemas, kadus ta kähku lambalaudast.

Tiit käis mööda õue paljapäi, vammuse hõlmad lahti. Ta oli rehe poole minemas, kui Nagulnov teda hõikas:

«Tule kohe tagasi, muidu panen su aita luku taha!...»

Ta oli tige, erutatud, tema põsk tõmbles tavalisest tugevamini... Ta polnud märganud, kuidas ja kuhu Titok oli jõudnud püssi visata. Alles siis, kui nad rehe juurde jõudsid, küsis Nagulnov:

«Kas annad püssi ära? Muidu võtame ise.»

«Jäta nali!» muigas Tiit. «See vist viirastas sulle!...»

Püssi ei leidunud ka ta vammuse all. Tagasi otsima sõita oli mõttetu: sügavast lumest ja stepirohust seda niikuinii ei leia. Enese peale tige Nagulnov rääkis sellest Davõdovile, Davõdov, kes oli Tiitu kogu aja uudistades silmitsenud, astus talle juurde:

«Sina, kodanik, anna relv ikka ära! Nõnda on sinulgi rahulikum.»

«Põle mul relva oldki! Nagulnov räägib seda kiuste minu peale,» naeratas Tiit tuhkrusilmade välkudes.

«Mis parata, tuleb sind vahistada ja rajooni saata.»

«Mind või?»

«Sind jah. Mis sa siis mõtled? Või arvad, et meile loeb sinu minevik? Sina varjad vilja, valmistad...»

«Mind?...» kordas Tiit oma keha nagu hüppeks painutades ja hakkas vilinal hingama.

Teeseldud lõbusus, enesevalitsemine, taltsas olek — kõik oli temast sel hetkel kadunud. Davõdovi sõnad andsid tõuke kaua kogunenud ning seni ohjeldatud tigeda viha plahvatuseks. Ta astus sammu taganeva Davõdovi suunas, komistas keset õue vedelevale härjaikkele ja äkki kummardudes tõmbas sealt rauast pulga välja. Nagulnov ja Ljubiškin tormasid Davõdovile appi. Štšukari-taat põgenes õuest. Ta takerdus nagu kiuste kasuka liiga pikkadesse hõlmadesse ja kukkus metsikult karjudes maha:

«Ap-pi, head inimesed! Tapavad!»

Titok, kellel Davõdov vasaku käe randmest kinni haaras, jõudis talle paremaga hoobi pähe anda. Davõdov vaarus, kuid püsis jalul. Löödud haavast purskas paksult verd, voolas üle silmade, pimestas. Dadõdov laskis Titoki käe lahti, kattis vaarudes käega silmad. Teine hoop paiskas ta lumele. Just sel hetkel haaraski Ljubiškin Titokil ümber keha kinni. Oma tugevast jõust hoolimata ei suutnud ta teda pidada. Tema käte vahelt lahti rabelnud, jooksis Titok hüpetega rehe poole. Väravas jõudis talle Nagulnov järele ja kopsas nagaanipäraga vastu tema lamedat tihedajuukselist kukalt. Segadust suurendas veelgi Titoki naine. Nähes, et Ljubiškin ja Nagulnov jooksevad mehe poole, sööstis ta aida juurde ja laskis koera ketist lahti. Rauast kaelakütket kõlistades laskis see õues tuhatnelja ringi ning kuna Štšukari-taadi ehmunud hüüded ja tema lumel lomakil olev kasukas teda ahvatlesid, tormas ta Štšukari kallale... Valgest kasukast lendas raginal ning tolmates nahatükke ja villatorte. Štšukari-taat hüppas üles ja püüdis aia seest teivast murda, ise jalgadega meeleheitlikult koera tõrjudes. Paar sülda vedas ta oma turjal raevunud ketikoera, kes oli ta kraesse klammerdunud, vaarudes selle võimsa rapsimise all. Viimaks õnnestus tal meeletu pingutusega teivast kätte saada. Koer hüppas ulgudes eemale, kuid oli jõudnud lõpuks siiski taadi kasuka kaheks rebida.

«Makar, anna mulle rivolber!...» kisendas julgust saanud Štšukari-taat kurguhäälel ja silmi jõllitades. «Anna, kuni süda veel täis on! Ma lasen ta ühes perenaisega korrapealt maha!...»

Sel ajal aidati Davõdovit tuppa minna, pöeti tal haava ümbrus juustest paljaks; haavast nõrgus ikka veel mullitades tumedat verd. Õues rakendas Ljubiškin Tiidu hobuseid suure saani ette. Nagulnov kirjutas kiiresti laua juures:

«Rajooni GPU volinikule sm. Zahhartšenkole.

Saadan teie korraldusse kulak Borodini, Tiit Konstantinovitši, kui kontrrevolutsioonilise jõleda elemendi. Selle kulaku varanduse üleskirjutamisel teostas ta ametlikult kallaletungi siia saadetud kahekümneviietuhandelasele sm. Davõdovile ja jõudis talle rauast pulgaga kaks korda pähe virutada.

Peale selle teatan, et nägin Borodinil lühikeseks lõigatud vene vintpüssi, mida olude tõttu, seljandikul viibides ja verevalamist kartes, ei saanud ära võtta. Püssijupi viskas ta salaja lume sisse. Kui oleme üles otsinud, saadame selle kui asjatõenduse teile.

ÜK(b)P Gremjatši rakukese sekretär ja Punalipu ordeni kandja M. Nagulnov.»

Titok pandi saani. Ta palus juua ja Nagulnovi enda juurde kutsuda. See hüüdis talle trepilt:

«Mis sa tahad?»

«Makar! Pea meeles!» karjus Titok kinniseotud käsi raputades nagu joobnu. «Pea meeles: meie saame veel kokku! Sina tallasid mind, aga mina tallan kord sinu. Tulgu mis tuleb — löön maha! Meie sõprus on igaveseks läbi!»

«Sõida, kontra!» heitis Nagulnov käega.

Hobused viisid saani kiire sõiduga õuest välja.

IX PEATÜKK

Alles õhtu eel laskis Andrei Razmjotnov temaga kaasaskäinud kehvikute kaastöögrupi vabaks, saatis likvideeritud kulaku Gajevi õuest viimase koorma konfiskeeritud varandust Titoki juurde, kuhu kõik kulakute majakraam kokku veeti, ja läks külanõukogusse. Hommikul oli ta Davõdoviga kokku leppinud kohtuda seal tund aega enne üldkoosolekut, mis pidi algama videvikus.

Juba eeskojast nägi Andrei külanõukogu nurgatoas valgust ja astus ust pärani tõmmates sisse. Kolina peale tõstis Davõdov valge lapiga kinnimähitud pea ja naeratas.

«Näe, Razmjotnov ka siin. Võta istet, meie arvame kokku, palju kulakutelt vilja saadi. No kuidas läks? Kas valmis?»

«Valmis... Miks sul pea on kinni seotud?»

Nagulnov, kes lambile ajalehest kuplit meisterdas, ütles nagu vastu tahtmist:

«Titok äigas talle pulgaga. Saatsin Titoki Zahhartšenko juurde GPU-sse.»

«Oota, kohe räägime.» Davõdov lükkas arvelaua üle laua. «Löö välja sada viisteist. Valmis? Sada kaheksa..»

«Pea! Pea!» pomises Nagulnov erutatult, sõrmega ettevaatlikult arvelaua nuppe lükates.

Andrei vaatas neid ja ütles värisevate huultega kõlatult:

«Enam ma ei tööta.»

«Kuda ei tööta? Kus?» Nagulnov lükkas arvelaua eemale.

«Mina likvideerima enam ei lähe. No mis sa silmi jõllitad? Kas hakkab langetõbi peale tulema või?»

«Oled sa purjus?» Davõdov vaatas ärevalt ning teraselt Andreile näkku, millest paistis tigedat otsustavust. «Mis sinuga on juhtunud? Mis tähendab — ei lähe?»

Davõdovi rahulikust tenorist läks Andrei marru, kisendas kogeldes ja erutatult:

«Mind pole õpetatud! Mina... Ma... Mind pole õpetatud lastega sõdima!... Rindel on teine asi! Viruta seal ükskõik kellele mõõgaga või millega tahes. Ja sõitke teie kas või põrgu põhja!... Ma ei lähe!»

Andrei hääl tõusis nagu pingutatava pillikeele heli ikka kõrgemale ja kõrgemale, ja näis, et nüüdsama see katkeb. Kuid kähisevalt ohates muutus ta hääl äkki madalaks sosinaks:

«Kas see on mõni tegu? Kes ma olen? Timukas või? Või on mu süda kivist? Sõda on mulle verre...» — ta läks jälle üle kisale: «Gajevil on üksteist last! Saime sinna, kus nemad nutma, nii et mütsi viib lendu! Mul tõusid juuksed peas püsti! Hakkasime neid toast välja ajama... Noh, siis ma pigistasin silmad kinni, toppisin sõrmed kõrva ja jooksin aia taha! Naised valasid miniat veega üle nagu surnut... lapsi... turgutati. Ah, võtku teid see ja teine!...»

«Hakka nutma! Süda läheb kergemaks,» soovitas Nagulnov, tõmblevat põselihast peoga kõvasti vajutades, nii et sealt veri ära valgus, ja vahtis Andreid ainiti põlevail silmil.

«Ja hakkangi nutma! Võib-olla ma oma poisi...» Andrei hääl katkes; ta pöördus, hambad irevil, järsult seljaga laua poole.

Tekkis vaikus.

Davõdov tõusis pikkamisi püsti... Niisama pikkamisi kattus tema teine, sidumata põsk sinise kahvatusega, kõrvgi tõmbus kaameks. Ta astus Andrei selja taha, võttis tal õlgadest kinni ja pööras ta kergesti ümber. Ja hakkas hingeldades kõnelema, pööramata suureks paisunud silmade pilku Andrei näolt:

«Sina haletsed neid... Sul on neist kahju. Aga kas nendel oli meist hale? Kas vaenlased nutsid meie laste pisarate pärast? Või nutsid tapetute vaeseidlapsi taga? Noh? Minu isa lasti pärast streiki tehasest lahti, saadeti Siberisse... Emal oli meid neli... mina, kõige

vanem, olin siis üheksa-aastane... Midagi polnud süüa, ja ema läks... Sa vaata siia! Ema läks tänavale, et me nälga ei kärvaks! Tõi meie toapugerikku — me elasime keldrikorteris — külalise... Üksainus voodi oli järele jäänud... Meie aga olime eesriide taga... põrandal... Ja mina olin üheksa-aastane... Purjus mehi tuli temaga kaasa... Mina aga hoidsin väikestel õdedel käsi suu peal, et nad ei kisendaks... Kes meie pisaraid pühkis? Kuuled sa?... Hommikul võtsin selle neetud rubla...» Davõdov tõstis oma parkunud peopesa Andrei näo ette, kiristas valuliselt hambaid. «... ema teenitud rubla ja läksin leiva järele...» Äkki virutas ta musta rusikaga nagu tinapommiga lauale ja kisendas: «... ja sina!... Kuidas võid sa haletseda?!...»

Ja jälle jäi toas vaikseks. Nagulnov oli küüned laua ääresse löönud ja hoidis seda nagu kull saaki. Andrei oli vait, Davõdov käis raskelt, nuuksatustega hingates, natuke aega mööda tuba, võttis siis Andrei õlgade ümbert kinni, istus koos temaga pingile ja ütles käriseval häälel:

«Küll oled sa tola! Tuled, ja kohe lõugama: «Ei hakka enam töötama... lapsed... kahju...» Mis sa küll kõik kokku jahvatasid, võta ometi aru pähe! Räägime õige sellest. Kas hakkas kahju, et kulakute perekonnad välja saadetakse? Mõni asi! Selleks me nad välja saadamegi, et nad ei segaks meid uue elu ehitamisel, et meil poleks niisuguseid... et tulevikus ei korduks... Sina oled Gremjatšis nõukogude võim, mina pean aga sind veel agiteerima!?» ja naeratas vaevaliselt, vägisi: «Noh, saadame kulakud välja, ükskõik kuhu, kas või Solovkisse. Ega nad otsa ei saa! Hakkavad tööle — anname süüa. Ja kui ehitamisega valmis oleme, siis pole need lapsed ju enam kulakulapsed. Töölisklass kasvatab nad ümber.» Davõdov võttis suitsupaki ega saanud kaua aega paberossi värisevate sõrmede vahele.

Andrei vahtis üksisilmi Nagulnovi kahvatuks muutunud näkku. Davõdovile ootamatult tõusis Razmjotnov ruttu püsti ja kohe hüppas üles ka Nagulnov, nagu trampliinilt heidetud.

«Tõbras!» pahvatas ta kähiseval sosinal, käsi rusikasse pigistades. «Nii teenid sa revolutsiooni?! Või sul on hale? Aga mina... pane või tuhat vanameest, last, eite kohe ritta... ja ütle mulle, et vaja need ära hävitada... et seda on revolutsiooni jaoks vaja... tõmman nad kõik kuulipildujast maha!» karjus Nagulnov korraga metsikult, ja tema laienenud silmaterades välgatas pöörane helk, huulte nurkades kobrutas vahtu.

«Ära kisenda! Istu!» muutus Davõdov rahutuks.

Andrei läks tooli ümber paisates kiiresti Nagulnovi juurde, see aga toetas end vastu seina, pea seljas, silmad pahupidi, ja hakkas läbilõikavalt, venivalt karjuma: «Tapan maha-a!...» ja vajus küljeli, kobas vasaku käega enese kõrvalt olematut mõõgatuppe ja otsis paremaga kramplikult nähtamatut mõõgapidet.

Andrei jõudis ta kätele haarata, tundis, kuidas Makari rängaks muutunud keha lihased hirmsalt pingule tõmbusid ja jalad terasvedrudena õgvenesid.

«Langetõbi... Hoia ta jalgu!...» jõudis Andrei Davõdovile hüüda.

*

Nad jõudsid koolimajja, kui klass oli koosolekule tulnud rahvast juba puupüsti täis. Ruum ei suutnud kõiki ära mahutada. Kasakaid, naisi ja tüdrukuid seisis tihedalt koridoris ja trepil. Pärani lahtiste uste avast hoovas tubakasuitsuga segatud auru.

Näost kahvatu, katkistel huultel tarretunud vereplekid, läks Nagulnov esimesena läbi koridori. Tema kindlate sammude all ragisesid päevalilleseemnete koored. Kasakad silmitsesid teda ja andsid teed. Davõdovit nähes tõusis sosin.

«Kas see ongi Davõdov?» küsis lillelise salliga tüdruk valjusti, osutades päevalilleseemnetest pungil taskurätikuga Davõdovi poole.

«Palitu seljas... Väikest kasvu teine.»

«Väike küll, aga tüse, kael nagu tublil pullil! Saadeti meile tõuparanduseks,» puhkes üks tüdruk naerma, kissitades Davõdovi poole oma halle sõõriksilmi.

«Laiad õlad on sel tuhandelasel! See alles kaisutab, tüdrukud!» ütles sõdurinaine Natalja häbenematult, kergitades värvitud kulme.

Jämedavõitu, suitsetamisest ragisev poisihääl salvas:

«Lahke anniga Nataljale ükskõik, kui aga püksid jalas.»

«Küll mõni talle juba koputas. Pea kinni seotud...»

«Ehk on hambavalu...»

«Ei, Titoki tegu...»

«Neiukesed-kallikesed! Mis te võõrast vahite, silmad pungis? Kas mina halvem olen?» Vanapoolne, habemeajamise järel sinetavate põskedega kasakas haaras valjusti naerdes terve karja tüdrukuid oma pikkade käte vahele ja surus neid vastu seina.

Plikad kiljusid ja hakkasid rusikatega tüminal kasaka selga trummeldama.

Kuni Davõdov klassiukseni jõudis, oli tal higi juba väljas. Rahvahulgast õhkus päevalilleõli, sibula, mahorka ja nisuleiva tugevat hõngu. Tüdrukuist ja noortest naistest hoovas kirstudes kaua seisnud rõivaste ja pumati teravat lõhna. Koolimaja sumises nagu mesipuu. Ja ka inimesed ise liikusid musta pulbitseva massina, mis sarnanes mesilaste sülemiga.

«Vahvad tüdrukud on teil,» ütles Davõdov kohmetult, kui ta lavale läks.

Laudadest kokkulöödud laval seisis ligistikku kaks koolipinki. Davõdov ja Nagulnov istusid. Razmjotnov avas koosoleku. Presiidiumi valimine ei viitnud aega.

«Sõna kolhoosi asjus on partei rajoonikomitee volinikul seltsimees Davõdovil.» Razmjotnov jäi vait ja lainena murdlev jutukõmin hakkas järsult alanema.

Davõdov tõusis, kohendas mähist pea ümber. Ta rääkis ligi pool tundi, viimaks hakkas tal hääl kähisema. Koosolek vaikis. Õhupuudus andis end järjest rohkem tunda. Kahe lambi tuhmis valguses nägi Davõdov esimestes ridades higist leemendavaid nägusid, kaugemal kadus kõik hämarusse. Talle ei hüütud kordagi vahele; aga kui ta oli lõpetanud ja käe veeklaasi järele sirutas, hakkas küsimusi tulema nagu paduvihma.

«Kas kõik on tarvis ühiseks teha?»
«Aga majad?»
«Kas kolhoos on ajutiseks või igaveseks?»
«Mis üksiktaludest saab?»
«Ega neilt maad ära ei võeta?»
«Kas söömine tuleb üheskoos?»

Davõdov vastas kaua ning üksikasjaliselt. Kui asi puudutas põllumajanduse keerukaid küsimusi, siis olid Nagulnov ja Andrei talle abiks. Loeti ette tüüppõhikiri, ent sellest hoolimata ei lakanud küsimused. Viimaks tõusis keskmistest ridadest rebasenahast läkiläkiga ja musta, lahtiste hõlmadega poolkasukaga kasakas. Ta palus sõna. Laes rippuv lamp heitis rebasenahksele läkiläkile poolviltu valgust, punakad mütsikarvad lõid sätendama, otsekui suitsema.

«Mina olen keskmikpõllupidaja, ja mina ütlen nii, kodanikud, et muidugi, tõsi mis tõsi, kolhoos on hea asi, aga siin tuleb kõvasti järele mõtelda! Nii küll ei saa, et — lips ja lops, suhu sulle klops, säh, söö, valmis. Seltsimees partei volinik rääkis, et: «Pange lihtsalt jõud kokku, ja sellestki tuleb kasu. Nõnda olla seltsimees Leningi rääkind.» Seltsimees volinik tunneb põllumajandust vähe, ta on pidand töölise ametit, adra taga põle ta küll mitte käind ja vist ei teagi, kustpoolt härjale ligi minna. Sellepärast läkski ta väheke viltu. Minu arvates tuleb nõndamoodi inimesi kolhoosi panna: kes tööd tahavad teha ja kellel loomi on — need ühte kolhoosi, kehvikud — teise, jõukad — omaette, päris loodrid aga välja saata, et GPU nad tööd õpetaks tegema. Sest ei tule veel kedagi, kui ajada inimesed ühte hunnikusse kokku. See on nagu muinasjutus: luik lehvitab tiibu ja kipub lendu tõusma, vähk aga hoiab teda tagaotsast ja tirib allapoole, haug jälle veab vihaselt vette . . .»

Koosolek vastas tagasihoidliku naerukihistamisega. Tagapool kiljatas heledalt üks tüdruk ja kohe röögatas kellegi pahane hääl:

«Teie seal, kes enam ei kannata. Kabistada võite õues. Välja siit!»

Rebasenahast läkiläki omanik pühkis rätikuga üle lauba ning huulte ja jätkas:

«Inimesi on vaja nii valida, nagu tubli peremees härgi valib. Ta ju valib jõu ja kasvu poolest ühesugused härjad. Rakenda aga erisugused ette, mis sest saab? Kumb tugevam, see hakkab edasi kiskuma, nõrgem jääb seisma, aga tema pärast tuleb ka tugeval tingimata seisma jääda. Mis nende tööst sedasi saab? Seltsimees rääkis: kogu küla ühte kolhoosi, peale kulakute . . . Seal ta siis on: kõik ühes pundis koos, kuda nüüd jälle lahku saab? . . .»

Ljubiškin tõusis püsti, liigutas vihaselt oma tiibadena tõusvaid musti vurrusid ja pöördus kõneleja poole:

«Küll sa, Kuzma, võid vahel magusasti ja hästi rääkida . . . Oleks ma naisterahvas, kuulaks sind eluotsani! (Kostis naerukahinat.) Sa räägid koosolekule auku pähe nagu Palaga Kuzmitšovale . . .»

Pahvatas mürisev naer. Lambist viskus üles terav tuleleek nagu ussikeel. Kogu koosolekule oli arusaadav see vihje, mis nagu näha sisaldas midagi kõlvatult lõbusat. Isegi Nagulnov naeratas silmadega. Davõdov tahtis just temalt naeru põhjuse üle järele pärima hakata, kui Ljubiškin häältekõminast üle karjus:

«Hääl on sinu, aga laul on võõras! Mis sul viga inimesi valida. Sa vist õppisid seda siis, kui sa Frol Närunina juures masinaühingu liikmeks olid? Jõumasin võeti teilt mullu ära. Nüüd aga puistasime kogu Froli värgi laiali! Olite tema jõumasina ümber kogunend nagu kolhoosi, ainult et see oli kulakute oma. Ega sa põle unustand, kui palju teie viljapeksu eest nõõrisite? Kas mitte iga kaheksanda puuda? Sa vist tahad praegalt ka rikastega ühte mesti lüüa . . .»

Tõusis niisugune segadus, et Razmjotnovil vaevu õnnestus rahu jalule seada. Kaua aega valati veel viha välja, sadas nagu kevadist rahet.

«Teie artell muudkui kooris!»
«Täisid nii palju, et traktorgi ei jõua ära tappa.»
«Kulakud on sul südame kõvaks teind!»
«Silita teda väheke!»
«Sinu peaga oleks paras päevalilli peksta.»

Järgmisena palus sõna kehvavõitu keskmik Nikolai Ljušnja.

«Ära vaidlema hakka. Asi on selge,» hoiatas teda Nagulnov.

«Kuda siis nii? Aga võib olla, et ma just nimelt tahan vasta ajada. Kas teistpidi kui sina ei tohigi arvata? Mina ütlen nõnda: kolhoos on vabatahtlik asi; kui tahad — mine, kui tahad — vaata pealt. Ja meie tahame pealt vaadata.»

«Kes need «meie» on?» küsis Davõdov.

«Põlluharijad ikka.»

«Sina, papi, räägi enda eest! Kellegi keel pole ostetud, küllap räägib ise.»

«Võin ka enda eest. See tähendab, enda eest ma ju räägingi. Ma tahan vaadata, kuda see elu kolhoosis minema hakkab. Kui hästi — kirjutan sisse, kui ei — mis ma sinna's kipun! Kala läheb rumalast peast ise mõrda . . .»

«Õige!»

«Ootame sellega!»

«Las teised proovivad uut elu!»

«Astu aga siva kolhoosi! Mis tast proovida! Ega ta tüdruk põle!»

«Sõna on Ahvatkinil. Räägi!»

«Kallid kodanikud, mina räägin enese kohta. Näe elasime lihase venna Pjotriga koos. Aga läbi mitte ei saand! Kord läksid naised omavahel kokku, nii et viska või vett vahele. Tuli teisi karvupidi teineteisest lahti kiskuda. Kord jälle meie Pjotriga ei klappind. Siin aga tahetakse kogu küla ühte hunnikusse ajada! Siit tuleb ju päris segapuder välja. Niipea kui steppi kündma läksime, oli meil kohe tüli lahti. Ivan väsitas minu härjad ära, mina jälle põle tema hobuste järele nii vaadand, nagu peaks . . . Miilits peab meie külas kohe paigal olema. Igaühel on midagi ütelda. Üks teeb rohkem tööd, teine vähem. Meie töö on mitmesugune, see põle tehases treipingi juures seismine. Olid seal oma kaheksa tundi ära ja siis — kepp kätte ja patseerid minema . . .»

«Kas sina oled millalgi tehases käinud?»

«Seltsimees Davõdov, mina põle seal käind, aga tean.»

«Mitte midagi sa töölisest ei tea! Kui sa pole käinud,

pole näinud, mis sa siis plärad! Need on kulakute jutud, et tööline käib, kepp käes, jalutamas!»

«Noh, käigu või ilma: on tööaeg täis, võid minna. Aga meil tõused juba pimedas ja lähed kündma. Enne kui öö tuleb, on sul mitukümmend korda särk märg, jalgadel on kanamunasuurused verevillid; öösel aga karjata härgi, magada ei saa: kui härg ei söö, siis ader ei liigu. Mina püüan kolhoosis kõigest väest, teine aga, näe, nagu meie Kolõba, heidab vaole magama. Nõukogude võim küll räägib, et kehvikute hulgas loodreid põle, et kulakud olla selle välja mõteld, aga see põle tõsi. Kolõba on eluaja ahju peal lesind. Terve küla teab, kuda ta ühel talvel oli ahju peale pugend ja jalad ukse poole välja sirutand. Hommikuks olid tal jalad härmas, külg aga kuuma kivi peal kõrbend. Inime on nii laiskust täis, et ei viitsi asjale minekuks kah ahju pealt maha tulla. Kuda ma sihukesega hakkan koos töötama? Mina kolhoosi ei astu!»

«Sõna on Kondrat Maidannikovil. Räägi!»

Väheldane hallis vammuses kasakas hakkas tagumistest ridadest aegamööda lava poole trügima. Ta budjonnovka luitunud tipp kõikus papaahade ning läkiläkide ja naiste kirjude sallide ning rätikute kohal.

Jõudnud lavale, pööras ta selja presiidiumi poole ja pistis aeglaselt käe laiade pükste taskusse.

«Kas loed kõne maha või?» küsis Djomka Ušakov naeratades.

«Võta müts maha!»

«Las tulla peast!»

«See paneb terve oma elu paberile.»

«Ha-haa! Kirjaoskaja! . . .»

Maidannikov võttis oma võidunud taskuraamatu välja ja hakkas kiiresti varesejalgu täisveetud lehekülgi sirvima.

«Pidage oma naeru, ehk tuleb nutta! . . .» alustas ta vihaselt. «Jah, kõik, millest ma elan, kirjutan üles. Ja loen kohe teile ette. Siin oli igasugu hääli kuulda, aga mitte ühtegi mõistlikku. Te mõtlete vähe elu üle järele . . .»

Davõdov ajas kõrvad kikki. Esiridades muiati. Häältevirvendus käis üle koolitoa.

«Minul on keskmiku majapidamine,» alustas Maidannikov ilma kohmetamata, enesekindlalt. «Mineva aasta külvasin viis tiinu vilja. Nagu teile kõigile teada, on mul paar härgi, hobune, lehm, naine ja kolm last. Töökäed — siin need on, ainukesed. Saaki sain: üheksakümmend puuda nisu, kaheksateist puuda otri ja kakskümmend kolm puuda kaeru. Endale on tarvis pere toiduks kuuskümmend puuda, kodulindudele läheb kümme puuda, kaer jääb hobusele. Mis ma saan riigile müüa? Kolmkümmend kaheksa puuda. Pane ümmarguselt rubla kümme kopikat puud, saab nelikümmend üks rubla puhast sissetulekut. Noh, linnud müün maha, pardid viin staniitsasse, saan umbes viisteist rubla.» Ta pilk läks raskeks, ta kõrgendas häält: «Kas ma saan selle raha eest saapad jalga, riided selga, lambieli, tikku ja seepi osta? Aga kas hobusel kõik neli jalga rautada midagi ei maksa? Mis te siis vait olete? Kas ma saan niiviisi edasi elada? Ja see maksab siis, kui viljasaak on hea või keskmine. Aga äkki prauh — ikaldus? Kes ma siis olen? Kerjus! Mis õigus teil siis on, kurat võtaks, mulle kärbseid pähe ajada, et ma kolhoosi ei läheks, mind sealt kõrvale tõrjuda? Kas mul seal tõesti on halvem? Lori! Ja kõigil teil keskmikel samuti. Aga mispärast teie vasta punnite, iseendal ja teistel pea segamini ajate, seda ütlen kohe.»

«Vala neile, sindrinahkadele, Kondrat!» kisendas Ljubiškin vaimustatult.

«Valan jah, las tunnevad! Te olete sellepärast kolhoosi vasta, et oma lehma, oma majaübriku tagant maailma ei näe. Olgu või räbal, aga minu oma. Vekapee tõukab teid tagant uue elu poole, aga teie olete nagu pime vasikas: teda tiritakse lehma alla, aga tema rapsib jalgadega vastu, väntab peaga. Aga kui vasikas imeda ei saa, põle temast ka elulooma! See on kõik. Mina istun juba täna laua taha ja hakkan kolhoosi astumiseks avaldust kirjutama ja kutsun ka teisi seda tegema. Kes aga ei taha, ärgu teisi segagu.»

Razmjotnov tõusis püsti.

«Kodanikud, asi on selge. Lambid hakkavad meil kustuma ja aeg on hiline. Tõstke käsi, kes on kolhoosi poolt. Ainult peremehed hääletavad.»

Kahesaja seitsmeteistkümnest kohalolevast peremehest tõstis käe ainult kuuskümmend seitse.

«Kes on vasta?»

Ainustki kätt ei tõusnud.

«Teie ei taha kolhoosi astuda?» küsis Davõdov. «Tähendab, seltsimees Maidannikov rääkis õigesti?»

«Ei ta-ha-a!» kostis üks naisehääl läbi nina.

«Sinu Maidannikov põle meie käskija.»

«Isad ja vanaisad on sedasi eland . . .»

«Ära meid vägisi aja!»

Kui hüüded olid juba vaikinud, hõikas tagumistest ridadest, pimedusest, kus kumasid plotskiotsad, kellegi hilinenud tige hääl:

«Ega meid ei saa ajada nagu lollikarja! Titok juba laskis sul aadrit ja võib veelgi . . .»

Davõdovile oleks nagu piitsaga nähvatud. Ligi minut aega seisis ta hirmsas vaikuses sõnatult, hambalüngaga suu poolavali, siis kahvatas ja hüüdis kähinal:

«Sina! Vaenlase hääl! Või mul on vähe verd lastud! Küll ma elan niikaua, kui me kõigile sinusugustele lõpu peale teeme. Aga kui läheb tarvis, annan ma partei . . . oma partei ja töölisklassi eest kogu oma vere! Kas kuuled, kuradi kulak? Kõik, kuni viimse tilgani!»

«Kes seal lärmas?» Nagulnov ajas end sirgu.

Razmjotnov hüppas lavalt alla. Tagumistes ridades raksatas pink, ligi paarkümmend inimest läks kolinal koridori. Ka keskpaigas hakati üles tõusma. Klaas prõksatas, klirises: keegi oli aknaruudu välja surunud. August tulvas sisse karget tuult, hakkas keerlema valge aurupilv nagu tuulispea.

«Seda lärmi tegi vist Timoška! Frol Närunina poeg . . .»

«Nad tuleb külast välja saata!»

«Ei, see oli Akimka! Siin oli ka Tubjanskoi kasakaid.»

«Need vaenlased tahavad vastu magu saada. Välja! . . .»

Koosolek lõppes kaugelt pärast kesköödi. Räägiti nii kolhoosi poolt kui ka vastu, räägiti, kuni hääled kähisema hakkasid, kuni silmis läks pimedaks ja vastased otse lava kõrval oma õiguse tõendamiseks rinnutsi kokku läksid. Kondrat Maidannikovil rebis tema enda

vader ning naaber särgi nabani lõhki. Asi pidi peaaegu kähmluseks minema. Djomka Ušakov ruttas juba Kondratile appi, hüpates otse üle pinkide, üle istujate peade, kuid vaderid lahutas Davõdov. Ning seesama Djomka nokkis esimesena Maidannikovi:

«Kuule õige, Kondrat, pane ajud tööle: mitu tundi sul tuleb lõhkikistud särgi arvel künda?»

«Sina rehkenda, palju su naisel . . .»

«No-noh! Niisuguste naljade eest ajan koosolekult minema.»

Tumm-Demid magas rahulikult tagumistes ridades pingi all nagu koer, nina vastu tuult, mida ukse alt puhus, pea üleliigse kära eest kuuehõlma sees peidus. Elatanud naised, kes olid ka koosolekule ilmunud, tukkusid nagu kanad õrrel, poolelikootud sukk käes, lõngakerad ja vardad maha kukkunud. Paljud olid ära läinud. Ja kui korduvalt sõna võtnud Parisniku-Arkaška tahtis veel midagi kolhoosi kaitseks öelda, kostis tema kõrist ainult hane vihase susina taolist häält. Arkaška hõõrus oma kõrisõlme, heitis kibestunult käega, kuid ei suutnud siiski taltuda, ja kui kohale istus, näitas kolhoosi ägedale vastasele Nikolai Ahvatkinile, mis juhtub temaga pärast üldist kollektiviseerimist: ta pani oma ärasuitsunud põidlaküüne teisele küünele ja — prõks! Nikolai ainult sülitas ja vandus sosinal kurja.

X PEATÜKK

Kondrat Maidannikov oli koosolekult koju minemas. Tema pea kohal hõõgus Sõel nagu kustumatu tulease. Oli nii vaikne, et pakase käes lõhkeva maa pragin ja külmuva oksakese krõpsumine olid kaugele kuulda. Kodus läks Kondrat härjalauta, pani härgadele sõime napi sületäie heinu, kui talle aga meelde tuli, et ta homme nad ühislauta viib, võttis veel õige suure pahmaka ja ütles valjusti:

«Ongi, näe, lahkumine käes . . . Lauk, anna teed! Neli aastat oleme tööd murd, kasakas härjale ja härg kasakale . . . Aga midagi mõistlikku pole meil välja tuld. Teie olete poolnäljas ja ka minul on kitsas käes. Sellepärast ma vahetangi teid ühise elamise vasta. No mis sa kõrvu liigutad, nagu saaksid mu jutust aru?» Ta müksas vaohärga jalaga, tõukas käega kõrvale tema mäletseva ilase suu, ja kui ta pilguga härja lillat silma kohtas, tuli tal äkki meelde, kuidas ta viis aastat tagasi oli seda härga oodanud. Vana lehm oli siis pulliga nii salaja ära käinud, et seda ei märganud karjane ega Kondrat ise. Sügisel polnud kaua märki, et ta tiine oleks olnud. «Ahtraks jäi, põrguline!» läks Kondratil lehma vaadates südame all külmaks. Kuid lehmal jäi novembri lõpul piim kinni, nagu kõigil vanadel lehmadel, kuu aega enne poegimist. Kui mitmel korral oli Kondrat jõulueelse paastu ajal külmadel öödel nagu tõukest virgunud, vildid jalga tõmmanud ja aluspükste väel sooja lauta vaatama tõtanud: kas on juba poeginud? Pakane paukus, vasikas võis ära külmuda niipea, kui ema ta puhtaks on lakkunud . . . Paastu lõpu poole Kondrat peaaegu ei maganudki. Kord hommikul astus

Anna, tema naine, tuppa harilikust rõõmsamana, isegi pidulikuna:

«Lehmal on juba tulekul, vist öösel poegib.»

Kondrat heitis õhtul pikali lahti riietumata ja tuld laternas kustutamata. Seitse korda käis ta lehma vaatamas. Ja alles kaheksandal korral, juba koidu eel, kuulis ta, enne veel kui jõudis laudaust avada, sügavat ning rasket inisemist. Sisse astudes nägi: lehm vabastas ennast päramisest, tilluke valge ninaga vasikas, juba puhtaks lakutud, armetult lõdisev, klutine, otsis külmaks läinud mokkadega udarat. Kondrat haaras maas olevad päramised, et lehm neid ära ei sööks,[1] võttis siis vasika sülle ja soojendas teda oma hingeõhuga, mässis ta vammuse hõlma sisse ja viis jooksujalu tarre.

«Härg!» hüüdis ta rõõmsalt.

Anna lõi risti ette.

«Jumal olgu tänatud! Kõigevägevam halastas hädaliste peale!»

Häda oli Kondrat üheainsa hobusekondiga liigagi palju tunda saanud. Ja ennäe, härg sirgus suureks ja töötas hoolega Kondrati kasuks, tõstes nii suvel kui ka talvise pakasega loendamatuid kordi oma suuri sõrgu teedel ja nurmedel, vedades atra või vankrit.

Härga vaadates tundis Kondrat äkki teravat tompu kurgus ja kipitust silmis. Ta hakkas nutma ja läks laudast minema, tundes pisaraist kergendust. Ülejäänud osa ööst ei saanud ta sõba silmale, aina suitsetas.

... Kuidas küll läheb kolhoosis? Kas igaüks tunneb, taipab nii, nagu tema on aru saanud, et tee sinna on ainuke, et see on paratamatu? Kui kahju ka poleks viia ja ühiskätesse heita oma loomi, kes on lastega koos tare muldpõrandal kasvanud, aga viia on tarvis. Seda närust kahetsust oma vara pärast tuleb alla suruda, seda mitte südame lähedale lasta! ... Nii mõtles Kondrat norskava naise kõrval lamades, mitte midagi seletavate, sõgedate silmadega pimeduse haigutavaid

[1] Ülem-Donimaal oli laialdaselt levinud uskumus, et kui lehm päramised ära sööb, ei tohi kaksteistkümmend päeva tema piima tarvitada. (Autori märkus.)

tühemeid vahtides. Ja mõtles veel: «Aga kuhu me siis lamba- ja kitsetalled paneme? Neile on ju sooja taret ja suurt hoolt tarvis. Kuidas neid, vaenlasi, ära tunda, kui nad kõik on peaaegu ühesugused? Neid hakkavad nii emad kui ka inimesed ära vahetama. Aga lehmad? Kuidas sööta kokku vedada? Kui palju läheb kaotsi? Mis siis saab, kui inimesed raskusi kartma lüües nädala pärast laiali lähevad? Siis tuleb kaevandusse minna, lahkuda Gremjatšist kogu eluajaks. Ei jää muud üle.»

Aovalgel jäi ta suigatama. Ka unes oli tal raske ja vaevarikas. Kondratile polnud kerge asi kolhoosi minna! Vere ja pisaratega rebis ta katki selle nabanööri, mis ühendas teda eraomandiga, härgade ja oma maalapiga ...

Hommikul ta sõi ja kirjutas pärast seda kaua avaldust, kibrutades murelikult päevitusevöödiga poolitatud laupa. Sellest sai:

«Seltsimees Makar Nagulnovile, kommunistliku partei Gremjatši rakukesse.

Avaldus

Mina, Kondrat Hristofori p. Maidannikov, keskmik, palun mind kolhoosi vastu võtta ühes minu naise, laste ja varaga ning kõigi loomadega. Palun mind lubada uude elusse, sest ma olen temaga täitsa nõus.

K. Maidannikov.»

«Astusid või?» küsis naine.

«Astusin jah.»

«Kas viid loomad ka?»

«Kohe viin ... No mis sa siis karjud, igavene loll? Kas ma olen vähe sinu peale sõnu kulutand, manitsend, sina aga jälle hakkad vana viisi. Sa jäid ju nõusse!»

«Kondraša, minul on ainult lehmast kahju ... Mina olen nõus. Ainult süda valutab kangesti ...» rääkis naine naeratades ja põllega silmi pühkides.

Ema järel hakkas nutma ka väike Hristina, kõige noorem, nelja-aastane tüdrukuke.

Kondrat laskis lehma ja härjad laudast välja, valjastas hobuse ja ajas nad jõe äärde jooma. Jootis ära. Härjad hakkasid kodu poole minema, kuid Kondratil läks süda täis, ta ajas neile hobusega peale, tõkestas tee ja juhtis nad külanõukogu poole.

Naised vahtisid teda aknaist, kasakad saatsid pilke üle aia, ent tänavale ei tulnud. Kondratil hakkas paha tunne. Nurga taha pöördudes nägi ta nõukogu juures hiiglakarja härgi, hobuseid ja lambaid nagu laadal. Naabertänavast keeras välja Ljubiškin. Ta sikutas enda järel kütkes lehma, kelle kannul tõttas vasikas, ohelik kaelas.

«Seome nad õige sabapidi ühte ja ajame koos,» püüdis Ljubiškin nalja heita, endal aga oli nägu mõtlik ning vali. Polnud temagi kerge vaevaga oma lehma toonud, selle tõenduseks oli värske kriimustus põsel...

«Kesse sind on kraapind?»

«Mis seal salata — eit ikka! Kargas kurivaim lehma pärast kallale.» Ljubiškin tõmbas keelega vurruotsa suhu ja ütles pahaselt läbi hammaste: «Tuli peale nagu tank. Lauda juures hakkas meil sihuke verevalamine, et kus selle häbi ots naabrite ees. Potihargiga kargas kallale, usu või ära usu! «Või nii,» ütlesin mina, «või punast partisani peksma? Oleme kindraleidki togind!» Ja kahmasin tal tutist kinni. Kes juhtus kõrvalt vaatama, eks see näind komejanti...»

Külanõukogu juurest liiguti Titoki õue. Hommikust peale olid veel kakskümmend keskmikku, kes olid öö jooksul järele mõelnud, sooviavaldused toonud ja loomad kokku ajanud.

Nagulnov ja kaks puuseppa tahusid Titoki õues lepapuid sõimedeks, esimesteks ühissõimedeks Gremjatši Logis.

XI PEATÜKK

Kondrat raius kaua kangiga külmunud maad, tegi postide jaoks auke. Tema kõrval rühmas Ljubiškin. Musta papaaha alt, mis paistis eemalt nagu äikesepilv, tilkus Pavelil higi, ta nägu õhetas. Hambad irevil, tagus ta vihase jõuga kangi maasse, külmunud mullapuru ja terved kamakad lendasid üles ja laiali, langesid robinal vastu seina. Sõimed klopsiti kärmesti kokku, ja komisjoni poolt ärahinnatud kakskümmend kaheksa paari härgi aeti kuuri. Nagulnov, seljas abaluude külge kleepuv higine kaitsevärvi pluus, astus sisse.

«Said natuke kirvest liigutada, ja juba särk vesimärg. Sa oled vilets töömees, Makar!» vangutas Ljubiškin pead. «Näe, kuda mina! Siuh! Säuh!... Titokil on hea kang... Säuh!... Sa aja rutem kasukas selga, muidu külmetad ära, ja varsti on sõrad sirgu!»

Nagulnov pani poolkasuka õlgadele. Pikkamisi kadus veripunane laiguline jume palgeilt.

«See on gaasidest. Nii kui töötan või mäest üles lähen, kohe jääb hing kinni, süda hakkab puperdama... Kas viimane post? Siis on hästi! Näe, kus meil on alles majapidamine!» Nagulnov vaatas oma palavikuliselt läikivate silmadega härgi, kes seisid pikas reas uute, värskete laastude lõhnaga sõimede juures.

Kuni lehmi kohale paigutati, tuli Razmjotnov koos Djomka Ušakoviga. Ta kutsus Nagulnovi kõrvale ja võttis tal käest kinni.

«Makar, sõber, ära sa eilse pärast pahanda... Kuulsin laste kisa, oma poisike tuli meelde, noh, hakkaski südant pigistama...»

«Sind ennast, raiska, tuleks haleda südame pärast pigistada.»

«Seda muidugi! Ma näen juba su silmist, et sa enam minu peale viha ei kanna.»

«Jäta jutt, lobamokk! Kuhu sa lähed? Heinad tarvis kokku vedada. Kus Davõdov on?»

«Ta vaatab Parisnikuga nõukogus kolhoosi astumise avaldusi läbi. Ma nüüd lähen... Mul jäi ju üks kulakutalu terveks, Semjon Lapšinovi oma...»

«Kas hakkad jälle peale, kui tagasi tuled?...» Nagulnov naeratas.

«Aitab nüüd! Aga keda ma peaks kaasa võtma? Küll on lugu, kõik on segamini nagu lahingus! Tuuakse loomi, veetakse heinu. Mõned tõid juba viljaseemnegi ära. Saatsin nad tagasi. Hiljem võtame viljaseemne käsile. Keda tuleks appi võtta?»

«Võta Kondrat Maidannikov. Kondrat! Tule õige siia. Kuule, mine esimehega Lapšinovit likvideerima. Ega sa ei pelga? Mõned ju ei taha, on sihukesi haleda meelega mehi, nagu näiteks Timofei Borštšov... Kulaku tallaaluseid lakkuda, sellest põle tal midagi, aga kokkuriisutud vara ära võtta — südametunistus hakkab piinama...»

«Ei noh, miks mitte? Ma lähen küll. Hea meelega.»

Djomka Ušakov astus ligi. Kolmekesi mindi tänavale. Kondrati otsa vaadates küsis Razmjotnov:

«Mis sa nii mossis oled? Sa peaks rõõmustama, näe kuda küla on elama lööng, nagu sipelgapesa kihamas.»

«Rõõmustamisega põle kiiret. Raskeks läheb,» vastas Kondrat kuivalt.

«Mille poolest?»

«Nii külvi kui ka loomade talitamise poolest. Eks sa näind: kolm meest teevad tööd, aga kümme on aia ääres kükakil plotskit keeramas...»

«Kõik hakkavad tööle! See on ainult alguses nii. Kui midagi põle hamba alla panna, küll siis hakkavad vähem suitsu tegema.»

Teekäänakul lebas külili regi. Kõrval lamas laialipaisatud heinahunnik, vedelesid murdunud reekodarad. Lahtirakendatud härjad korjasid lumelt rohelist

orasheina. Noor poiss — kolhoosi astunud Semjon Kuženkovi poeg — riisus kolmeharulise hanguga laisalt heina kokku.

«No mis sa kooberdad nagu poolsurnu! Mina liikusin sinuvanuselt nagu kruvide peal! Kas nõnda tehakse tööd! Anna õige hang siia!» Djomka Ušakov haaras naeratava poisi käest hangu ja kahmas ähkides terve sao hangu otsa.

«Kuda sa sedasi ümber ajasid?» küsis Kondrat rege vaadates.

«Libises ja läks, nagu sa ise ei teaks!»

«Noh, lippa kirve järele, võta Donetskovidelt.»

Regi tõsteti üles, kodaraid tahuti ja pandi nad kohale. Djomka tegi hoolikalt koorma üles ja riisus siledaks.

«Oh sa Kuženkov küll, Kuženkov! Sugema peaks sind tubli vemblaga ja karjuda ei lubaks ka. Sa vaata, kui palju härjad on heinu ära talland! Oleksid võind natukese võtta, riputand neile aia äärde, ja söögu pealegi. Kes siis lausa heintesse laseb?»

Poiss puhkes naerma, ajas härjad liikuma.

«See pole jü enam meie oma, puha kolhoosi värk.»

«Vaata, kus on sänikael!» Djomka vaatas oma kõõritavate silmadega Kondratile ja Razmjotnovile ropult vandudes otsa.

Kuni Lapšinovi juures varandust üles kirjutati, oli õue umbes kolmkümmend inimest külarahvast kogunenud. Ülekaalus olid naabrinaised, kasakaid oli vähe. Kui Lapšinovile, pikale kiilhabemega hallpeale, ettepanek tehti majast lahkuda, kostis tarre kogunenud rahva hulgast sosistamist, tasast rääkimist:

«Eks ta ole! Kogus ja korjas, nüüd aga jääb lageda taeva alla.»

«Ega see lõbuasi põle...»

«Eks tal vist ole kahju küll! Mis?»

«Oma valu teeb igaühele haiget.»

«Ega see talle ei meeldi; kui aga ise vana valitsuse ajal võlgade eest Trifoni varanduse endale võttis, siis ta selle üle ei mõteld.»

«Nagu sina külale, nii...»

«Kulub ära sellele kuradi kitsehabemele! Sai soola saba alla!»

«Naisukesed, patt on võõrast hädast rõõmu tunda. Häda ei hooli kellestki!»

«Mis, kurat! Meie mõisad — kännud ja põõsad. Võtta pole midagi!»

«Selle eest, et kaheks päevaks niidumasina andis, kooris ta minult suvel kenasti kümme rubla. Kas tal on südant sees?»

Lapšinovit peeti ammugi rahakaks meheks. Teati, et tal oli juba enne sõda kenake varandus, sest vanamees polnud põlanud kõrge protsendi eest laenu andmist ega näpatud varanduse kokkuostmist. Üksvahe olid visad kuuldused liikumas, et tema tallis leiavad varastatud hobused ulualust. Aeg-ajalt, enamasti öösiti, ilmus tema juurde mustlasi, kaupmehi, hobuseparisnikke. Läbi Lapšinovi sooniliste käte läksid hobused varaste suurt teed mööda Tsaritsõni, Taganrogi ja Urjupinskaja poole. Külal oli kindlasti teada, et vanal ajal oli Lapšinov korda kolm aastas staniitsasse sõitnud paberist «katariinasid» kuldraha vastu vahetama. 1912. aastal katsuti tal isegi «kukrut kergitada», kuid Lapšinov — kange ja tugev vanamees — lõi kallaletunginud röövlid palja malakaga tagasi ja kihutas ise minema. Aga ega ta ise ka just risti ette löönud: teda oli stepist tabatud võõraste napradega — see oli noores eas, aga vanas põlves muutus ta võõra asja vastu üsna koduseks: võttis kõik, mis oli ripakil. Ta oli aga niivõrd kitsi, et kui ta vahel kirikus Mirlikia Nikola kuju ette kopikalise küünla pani, sai see vaevalt põleda, kui Lapšinov ligi tuli, küünla kustutas, risti ette lõi ja küünla tasku pistis. Nii pani ta ühtsama küünalt aasta otsa, neile aga, kes säärase koonerdamise ja jumalavallatuse pärast talle etteheiteid tegid, vastas ta: «Jumal põle nii loll kui teie! Tal põle vaja küünalt, vaid au. Jumalal põle põhjust mulle kulu teha. Ta peksis kaubitsejad kirikust piitsaga välja.»

Lapšinov võttis likvideerimisteate vastu rahulikult. Tal polnud midagi karta. Kõik, mis väärtuslik, oli juba varakult peidetud ja kindlaisse kätesse toimetatud. Ta aitas ise varandust üles kirjutada, põrutas oma halisevale naisele ähvardavalt jalga, mõne hetke pärast aga rääkis vagusalt:

«Ära kisenda, ema, küll issand võtab meie kannatused arvesse. Armuline jumal näeb kõik . . .»

«Aga seda ta ei näe, kuhu sa oma uue sõidukasuka sokutasid?» päris Djomka tõsiselt, samas toonis nagu peremeeski.

«Misukese kasuka?»

«Selle, millega sa mineva pühapäe kirikus käisid.»

«Mul põle uut kasukat old.»

«Oli küll ja praegu on see ka kuskil!»

«Mine ikke, Dementi! Jumala eest — ei old!»

«Jumal nuhtleb, taat! Küll ta sulle juba näitab!»

«Õnnistegija nimel, ilmaasjata räägid sa seda . . .» lõi Lapšinov risti ette.

«Sa võtad patu oma hinge peale!» Djomka pilgutas inimestele silma, naised ja kasakad muigasid.

«Mina olen tema ees ilma süüta, tõesõna!»

«Sa peitsid kasuka ära! Küll sa viimsel kohtupäeval vastust annad!»

«Ah oma kasuka pärast või!» ei kannatanud Lapšinov enam välja ja läks ägedaks.

«Kõrvaldamise eest vastutad!»

«Jumal peaks siis niisama arutu olema kui sina, va lõhvard! Tema ennast niisukestesse asjadesse ei sega! . . . Kasukat põle! . . . Häbi peaks sul olema vanainimest pilgata, jumala ja inimeste ees häbi!»

«Aga sul põld häbi võtta minult kahe mõõdu hirsiseemne eest kolm mõõtu?» küsis Kondrat.

Tema hääl oli tasane ja kähedavõitu, üldises käras vaevu kuuldav, kuid Lapšinov pöördus tema poole noorusliku nobedusega.

«Kondrat! Sinu isa oli auväärt inime, aga sina . . . Tema mälestuse pärast võiksid jätta pattu tegemata! Pühakirjas on öeldud: «Ära löö maaslamajat.» Aga mis sina teed? Millal ma sinult kolm mõõtu kahe eest võtsin? Jumal teab kõik! . . .»

«Tema, püksata peletis, oleks taht, et hirss talle muidu oleks antud!» kriiskas Lapšinovi eit.

«Ära lärma, ema! Kristus kannatas ja käskis meilgi kannatada. Tema pani omale kibuvitsakrooni pähe ja nuttis veriseid pisaraid . . .» Lapšinov pühkis varrukaga rähmase pisara.

Sumisevad naised jäid vaiksemaks, kuuldus ohkeid. Razmjotnov lõpetas kirjutamise ja ütles karmilt:

«Noh, Lapšinovi-taat, hakka nüüd siit minema! Su pisar põlegi nii hale. Inimestele oled sa ülekohut teind, nüüd aga anname ise sulle lõpuarve ilma jumala abita. Hakake minema.»

Lapšinov võttis oma kidakeelse lollaka poja käekõrvale, pani talle läkiläki pähe ja läks majast välja. Rahvahulk voolas järele. Õues laskus vanamees põlvili, tõmmates enne hoolikalt poolkasuka siilud lume peale põlvede alla. Tegi siis tusase lauba ette ristimärgi ja kummardas maani iga nelja kaare poole.

«Mine nüüd, mine!» käsutas Razmjotnov.

Ent rahvas hakkas tumedalt nurisema, kostis hüüdeid:

«Laske ometi koduga jumalaga jätta!»

«Ära mine liiale, Andrei! Inimene on ühe jalaga hauas, aga sina . . .»

«Tal tuleks sihukese elu pärast mõlema jalaga sinna pugeda!» hüüdis Kondrat.

Vana Gladilin — kirikuvanem — hüüdis talle vahele:

«Lipitsed võimude ees või? Sinusugustel kuluks hea nahatäis ära!»

«Ma virutan sulle, va hallitand hing, nii et sul koduteegi meelest ära läheb!»

Lapšinov tegi kummardusi, lõi risti ette, rääkis valjusti, et kõik kuuleksid, liigutas härdameelseid naiste südameid:

«Jumalaga, õigeusklikud! Jumalaga, kullakesed! Andku jumal teile tervist... Kasutage minu vaevaga teenitud vara. Elasin, tegin ausalt tööd . . .»

«Varastatud asju ostsid kokku!» ütles Djomka trepilt ette.

«. . . Palehigis teenisin oma igapäevast leiba . . .»

«Rahvast koorisid, protsenti nöörisid, ise näppasid, kahetse pattu! Kui võtaks sul, koeral, kraest kinni ja virutaks vasta maad!»

«. . . igapäevast leiba, ütlen ma, nüüd aga, vanadusepäevadel . . .»

Naistel hakkas nina lörisema, nad tõstsid rätikunurga silmade juurde. Razmjotnov tahtis just Lapšinovi üles tõsta ja õuest välja lükata, ta pidi juba hüüdma: «Sa

ära agiteeri, muidu . . .», kui välistrepil, kus Djomka käsipuude najal seisis, tekkis äkki kära, segadus . . .

Lapšinovi eit hüppas köögist välja, ühes käes korv hautud hanemunadega, teises — lumest ja päikesest pimestatud, vaikseks jäänud emahani. Djomka võttis kerge vaevaga temalt korvi, kuid hanest hoidis eit mõlema käega kinni.

«Ära puttu, kõlvatu! Ära puttu!»

«See hani kuulub nüüd kolhoosile! . . .» röögatas Djomka väljasirutatud hanekaelast kinni haarates.

Lapšinovi eit hoidis kinni hane jalgadest. Kumbki tiris enda poole, vihaselt teineteist mööda treppi vedades.

«Anna siia, kõõrsilm!»

«Ma sulle näitan!»

«Ma ütlen sulle: lase lahti!»

«Kolhoosi hani! . . .» hüüdis Djomka hingeldades. «Ta haudub meil kevadeks . . . pojad! . . . Käi minema, vanamoor, muidu annan jalaga ribide vahele! . . . Hani ja pojad on meie! . . . Teie olete oma osa ära sööndi . . .»

Sassis peaga Lapšinovi eit sikutas enda poole, toetas vildikus jala vastu trepiastet, pritsis sülge. Hani, kes algul kõigest jõust paha häälega karjus, jäi vait — nähtavasti oli Djomka tal kõri kinni pigistanud —, kuid jätkas pöörase kiirusega tiibade lehvitamist. Valgeid ebemeid ja sulgi keerles nagu lumeräitsakaid trepi kohal. Näis, et veel üks hetk, ja Djomka saab ülekaalu, kisub poolsurnud hane eide kondiste käte vahelt, kuid sel silmapilgul prõksatasid hane kaelalülid tasakesi ja tema nõrk kael katkes. Lapšinovi eit lendas kolinal trepist alla, seelikusaba üle pea, loendades kõminal trepiastmeid. Djomka aga, hanepea pihus, kukkus ootamatusest ahhetades enda taga olevasse korvi ja litsus haudumisel olnud hanemunad puruks. Ennekuulmatu naeruprahvatus põrutas jääpurikaid räästast alla. Lapšinov tõusis püsti, surus mütsi pähe, rapsas ägedasti kättpidi oma ilatsevat, kõige vastu ükskõikset poega ja viis ta peaaegu jooksusammul õuest välja. Lapšinovi eit tõusis maast, vihast ja valust must. Seeliku puhtaks ropsinud, pidi ta juba käe trepi kõrval peksleva peata hane järele sirutama, kuid trepi lähedal keerlev võik

hurdakoer, nähes hane kaelast joana purskavat verd, hüppas ligi, karvad turjal püsti, krahmas Lapšinovi eide nina alt hane ja hakkas seda laste vile ning kilgete saatel õue mööda ringi lohistama.

Djomka viskas Lapšinovi eidele järele hane pea, mis ikka veel vaatas maailma igaveses jahmatuses tardunud kollaste silmadega, ja läks tuppa. Veel kaua kaikus õue ja tänava kohal mitmehäälne hootine naer, mis kuiva hao riidal istuvad varblased rahutuks tegi ja lendu ehmatas.

XII PEATÜKK

Elu Gremjatši Logis ajas enese püsti nagu riugastega hobune raskesti ületatava tõkke ees. Kasakad kogunesid päeval tänavaile ja taredesse, vaidlesid, arutasid kolhooside üle, tegid oma oletusi. Koosolekud toimusid nelja päeva kestel iga õhtu järgemööda ja vältasid kuke äratuslauluni.

Need päevad tegid Nagulnovi nii kõhnaks, nagu oleks ta kaua raskesti põdenud. Kuid Davõdov säilitas endiselt välispidise rahu, ainult sügavad visaduskurrud huulte kohal, põskede piirmetel, süvenesid. Ta oli suutnud ka Razmjotnovisse, kes tavaliselt kergesti süttis ja niisama kergesti põhjendamatusse paanikasse langes, kindlust sisendada. Andrei käis külas ringi, vaatas üle kariloomade ühislautu, veendunud muie tigedavõitu silmades sädelemas. Parisniku-Arkaškale, kes kolhoosi juhatuse valimiseni kolhoosivõimu eesotsas seisis, rääkis ta sagedasti:

«Küll me neil veel sarved murrame! Kõik tulevad kolhoosi!»

Davõdov saatis rajoonikomiteesse ratsakäskjala teatega, et seni on kolhoosi võetud ainult kolmkümmend kaks protsenti, kuid värbamine jätkub lööktöö tempos.

Oma taludest väljatõstetud kulakud asusid sugulaste ja lähemate tuttavate juurde. Frol Närunina, kes oli saatnud Timofei otse ringkonna prokuröri juurde, elas oma hea tuttava Borštšovi majas, sellesama Borštšovi juures, kes kehvikute koosolekul oli erapooletuks jäänud. Borštšovi kitsas kahetoalises majas käis kulakute aktiiv koos.

Tuldi harilikult päeval; et kuulajaid ja nägijaid poleks, hiiliti ühe- või kahekaupa tagaõuede ja rehealuste kaudu, et inimestele vähem silma torkaks, et nõukogu ei märkaks. Tulid Davõd Gajev ja vilunud kelm Lapšinov, kes pärast kulakluse likvideerimist oli vagatsejaks kerjuseks muutunud, vahetevahel ilmus pinda sondeerima Jakov Lukitš Ostrovnov. «Staabiga» lõid kaasa ka mõned keskmikud, Nikolai Ljušnja ja teised, kes olid kolhoosi vastu otsustavalt üles astunud. Peale Borštšovi oli kambas veel kaks kehvikut: Vassili Atamantšukov, pikk kulmudeta kasakas, alati vaikiv, pea paljas nagu muna, habe aetud, ja teine — Nikita Hoprov, kaardiväe suurtükiväelane, omaaegne Podtjolkovi kaaslane, kes oli kodusõjas kogu aja teenistusest kõrvale hoidnud ja ometi 1919. aastal kalmõkist polkovniku Aštõmovi karistussalka teenima sattus. See määraski Hoprovi edaspidise elukäigu nõukogude võimu all. Kolm meest külas — Jakov Ostrovnov pojaga ja vana Lapšinov — olid teda näinud 1920. aastal taganemisel Kuštšovkas Aštõmovi karistussalgas, alamhorunži kitsas valge pael pagunitel, olid näinud, kuidas ta oli kolme kalmõkist kasakaga arreteeritud raudteedepootöölisi Aštõmovi juurde ülekuulamisele ajanud... Olid näinud... Aga kui palju oli see Hoprovi vanemaks teinud, kui ta Novorossiiskist Gremjatši Logi tagasi saabudes kuulis, et Ostrovnovid ja Lapšinov on elus! Missugust hirmu pidi turjakas kaardiväelane üle elama kontradega valju arveteõiendamise aastatel! Ja tema, kes rautamisel suutis ükskõik missuguse hobuse tagajalga sõrgatsijätkust ülal hoida, vabises nagu külmavõetud hiline tammeleht, kui ta salakavalalt naeratavat Lapšinovit kohtas. Teda kartis ta kõige rohkem. Kohtumisel kähistas ta vaevu huuli liigutades:

«Vanaisa, ära saada kasaka hinge hukatusse, ära anna mind üles!»

Lapšinov rahustas teeseldud pahameelega:

«Mis sa'nd, Nikita! Jumal sinuga! Kas ma siis risti kaelas ei kanna või! Aga kuda Õnnistegija õpetas: «Armasta oma ligimest kui iseennast.» Ära mõtlegi miskit niisukest, ei mina räägi! Kas või lõika — mitte ei tule verd. Minul on niimoodi... Ainult aita ka sina, kui

midagi on... Seal koosolekul ehk on keegi minu vasta või hakkab riigivõim peale pressima... Sa kaitse, kui juhtub... Käsi peseb kätt. Aga kes mõõga on tõmmand, see saab ka mõõga läbi hukka. Eks ole? Ja veel tahtsin ma sind paluda, et sa mul künda aitaksid. Jumal on mulle and nõrga aruga poja, temast põle abilist, töömeest palgata on aga kallis...»

Aastast aastasse «aitas» Nikita Hoprov Lapšinovit; kündis ja äestas tasuta ning masindas Lapšinovi masinaga Lapšinovi nisu, oli seal trumlisseandjaks. Siis tuli koju, istus laua taha, mattis oma laia punaste vuntsidega näo raudkõvadesse pihkudesse ja mõtles: «Kui kaua see veel sedasi kestab? Ma tapan ta ära!»

Jakov Lukitš Ostrovnov ei tüüdanud palvetega ega ähvardanud, teades, et kui ta millalgi peaks küsima, siis ei julge Hoprov talle keelata rohkematki kui viinapudelit. Viina aga jõi Jakov Lukitš tema juures õige sagedasti, alati tänades: «Aitäh kostitamise eest.»

«Et see sul kurku kinni jääks!» mõtles Hoprov vihaga, pigistades laua all oma poolepuudaseid rusikapomme.

Polovtsev elas ikka veel Jakov Lukitši juures väikeses kambris, kus varem oli elanud Ostrovnovi vanaeit. Eit oli ahju peale kolinud, Polovtsev aga suitsetas tema kambris peaaegu vahet pidamata, lamades lühikesel asemel ja toetades paljaid soonilisi jalgu vastu palavat müüri. Ta kõndis sageli öösiti pimedas majas ringi (ükski uks ei kriiksunud, hinged olid hoolikalt hanerasvaga määritud). Vahel viskas ta poolkasuka õlgadele, kustutas plotski ja läks vaatama hobust, kes oli aganikku peidetud. Seismisest kangeks jäänud hobune võttis teda vastu väriseva tasase hühinaga, nagu oleks ta teadnud, et pole aeg oma tundeid täiel häälel väljendada. Peremees silitas ta kaela, kobas oma paindumatute raudsete sõrmedega ta jalaliigeseid. Kord eriti pimedal ööl viis ta ratsu aganikust välja ja kihutas ilma sadulata steppi. Tagasi jõudis ta hommiku eel. Hobune oli märg, nagu higiga pestud, tema küljed tõmblesid kiiresti ja ta vappus raskeist harvadest värinatest. Polovtsev ütles Jakov Lukitšile hommikul:

«Käisin oma staniitsas. Mind otsitakse seal... Kasakad on valmis ja ootavad ainult käsku.»

See oli Polovtsevi tegu, et Jakov Lukitš teistkordselt kolhoosi küsimuses kokkukutsutud gremjatšilaste üldkoosolekul esines kolhoosi astumise üleskutsega ja rõõmustas ütlematult Davõdovit oma aruka pooldava kõnega ning sellega, et pärast külas mõjuvõimsa Jakov Lukitši sõnu, kes teatas enda kolhoosi astumisest, esitati kohe kolmkümmend üks avaldust.

Jakov Lukitš rääkis kolhoosist ladusasti, ent teisel päeval perest perre käies ja Polovtsevi raha eest usaldusväärseid kolhoosivastaseid keskmikke kostitades ning ka ise pisut viina võttes rääkis hoopis teisiti:

«Oled ikke naljamees! Minul on rohkem kui sinul tarvis kolhoosi astuda, ja vastu rääkida ma ei tohi. Mina olin üsna hea järje peal, mind võivad kulakuks tembeldada; aga mis häda on sinul sinna trügida? Tahad iket kaela saada? Kolhoosis pannakse sind, vennas, nii rakkesse, et päevavalgetki ei näe!» Ja ta hakkas tasakesi jutustama, mida oli pähe õppinud eelseisvast ülestõusust, ühisnaistepidamisest, ja kui jutukaaslane osutus vastuvõtlikuks ning oli vihaselt valmis kõigeks — siis ta manitses, meelitas, ähvardas kättemaksuga, kui «meie omad» välismaalt tulevad, ja lõpuks saavutaski oma sihi: kui ära läks, oli saanud «liitu» astumiseks nõusoleku.

Kõik läks hästi ja ladusasti. Jakov Lukitš värbas ligi kolmkümmend kasakat, hoiatades kõige valjemalt, et «liitu» astumisest ja tema jutust mitte kellelegi midagi ei räägitaks. Kuid kord läks ta kulakute staapi asja lõpule viima (likvideeritud kulakuile ja nende ümber rühmitunuile lootsid nii tema kui Polovtsev vankumatult; sellepärast jäetigi nende värbamine kui lihtne asi kõige viimaseks), ja just siin tuli tal esimene äpardus... Vammusekrae üleval, ilmus Jakov Lukitš õhtu eel Borštšovi juurde. Tagakambris küdes madal ahi. Kõik olid koos. Peremees Timofei Borštšov toppis põlvitades ahjukoldesse lühikeseks murtud hagu. Pinkidel, nurka kuhjatud söögikõrvitsatel, mis nagu Georgi lindid olid musta- ja kollasevöödilised, istusid Frol Närunina, Lapšinov, Gajev, Nikolai Ljušnja, Vassili Atamantšukov ja patareilane Hoprov. Selg akna poole, seisis samal päeval ringkonnast tagasitulnud Timofei, Frol Närunina poeg. Ta rääkis, kui karmilt oli teda vastu võtnud prokurör, kuidas ta oli tahtnud teda kaebuse läbivaatamise asemel arreteerida ja rajooni tagasi saata. Jakov Lukitš astus tuppa ja Timofei jäi vait, kuid isa julgustas teda:

«See on oma inime, Timofei. Sa ära pelga teda.»

Timofei lõpetas jutu ja ütles silmi välgutades:

«Elu on niisukene, et kui oleks mingi pande praegalt koos, istuksin hobuse selga ja hakkaksin kommunistidel verd laskma.»

«Kitsaks on elu jäänd, kitsaks...» kinnitas ka Jakov Lukitš. «Ja kui sellega veel lõpeks, võiks jumalat tänada...»

«Aga mis halba võib veel oodata?» vihastas Frol Närunina. «Sind ei puudutatud, sellepärast sul ongi hea, aga mul hakkab leib juba vastu öökima. Elasime sinuga tsaari ajal peaaegu ühtemoodi, nüüd oled sina omadega mäel, minul aga võeti viimased vildid jalast.»

«Ega ma sellest ei räägi! Kardan, et kui äkki midagi juhtub...»

«Mida siis?»

«Kui sõda ehk...»

«Annaks jumal! Ole armuline, püha Jüri! Kas või jalamaid! Ja piiblis on öeldud apostel...»

«Teivastega läheksime, nagu Vjošenskaja omad üheksateistkümnendal aastal!»

«Sooned kisuksin neil elusalt välja, äh, hm-m-m!...»

Atamantšukov, kes oli Filonovskaja staniitsa juures kõrist haavata saanud, rääkis, nagu oleks karjapasunat puhunud, segaselt ja heledalt:

«Rahvas on kurjaks läind, löövad üksteisele hambad lihasse!...»

Jakov Lukitš vihjas ettevaatlikult, et naaberstaniitsades ei olla rahulik, et kohati pandavat juba kommunistidele aru pähe, kasakate moodi, nagu vanasti ebasoovitavaid, Moskva poole hoidvaid atamane õpetati. Õpetati neid aga lihtsalt: peadpidi kotti ja vette. Ta kõneles tasa, mõõdukalt, kaalus iga sõna. Tähendas möödaminnes, et igal pool Põhja-Kaukaasia krais on rahutusi, et

Alam-Doni staniitsades on juba ühisnaistepidamine, et kommunistid on esimesed võõraste naistega avalikult magajad ja et kevadeks oodatakse dessanti! Seda rääkinud talle tuttav oma polgu ohvitser, kes nädal tagasi Gremjatšist läbi sõitnud. Ainult ühte varjas Jakov Lukitš — et see ohvitser on veel praegugi tema juures redus.

Kogu aja vaikinud Nikita Hoprov küsis:

«Jakov Lukitš, sa õige ütle mulle ühte: heakene küll, tõstame mässu, lööme oma kommunistid maha, aga mis edasi saab? Miilitsast saame küll jagu, aga kui jaamast meile saadetakse kaela sõjavägi, mis siis? Kes meid selle vasta juhib? Ohvitsere põle, oleme tumedad vennad, taevatähtede järgi otsime teed ... Aga sõjas ei käi väeosad umbropsu, plaanide järgi juhitakse, kaardid tehakse staapides. Käterammu meil oleks, aga peanuppu põle.»

«Küll leidub ka nupp!» kinnitas Jakov Lukitš õhinal. «Ohvitserid tulevad. Nad on punastest komandöridest targemad. Nad on vanade junkrute hulgast ülemateks tõust, kõik kõrged teadused läbi uurind. Aga mis komandörid on punastel? Võtame või meie Makar Nagulnovi. Pead maha rauda — seda ta võib, kas ta aga saab sotnjat juhtida? Eluilmaski! Mida tema kaartidest teab?»

«Kustkohast neid ohvitsere siis tuleb?»

«Eks naised sünnita!» sai Jakov Lukitš pahaseks. «Mis sa, Nikita, oled mu küljes nagu takjas lambasabas? «Kustkohast, kustkohast!» Või siis mina tean, kust!»

«Väljamaalt tulevad. Tingimata tulevad!» andis Frol Närunina lootust, ja riigipööret ning magusat verist kättemaksu ette nautides puhus mõnuga terveksjäänud sõõrme pungi ja imes lurinal selle kaudu suitsuvingust õhku.

Hoprov tõusis, müksas kõrvitsat jalaga ja ütles pikki punaseid vuntse siludes kaalukalt:

«Nõndasi jah küll ... Ainult kasakad on nüüd targemad. Neid on mässude pärast veriselt karistatud. Nad ei lähe. Kubanimaa ei toeta ...»

Jakov Lukitš muigas hallivõitu vurrudesse ja kinnitas:

«Lähvad nagu üks mees! Kuban lööb üleni põlema ... Kakluses on aga nõndaviisi: praegalt olen mina all, abaluud vasta maad, aga näe, mõne aja pärast olen mina juba vaenlase kukil ja teen talle tuupi.»

«Ei, mehed, olgu kuda on, aga selle peale mina välja ei lähe,» hakkas Hoprov vastu rääkima, tundes, et otsusekindlusest jookseb tal külm juga üle selja. «Valitsuse vasta mina üles ei astu ja ei soovita seda ka teistel teha. Ja sina, Jakov Lukitš, ässitad rahvast ilmaaegu sihukeste tempude peale ... See ohvitser, kes sinu juures ööd oli, oli võõras, kahtlane inime. Tema ajab vee sogaseks ja ise kaob minema, meil aga tuleb see supp jälle ära süüa. Selles sõjas ajasid nad meid nõukogude võimu vasta, õmblesid kasakaile paelu pagunite peale, küpsetasid neist üleöö ohvitsere, ise aga pugesid tagalasse, staapidesse, peenesääreliste preilidega ulama ... Kas mäletad, kui hakati arveid õiendama, kes siis maksis kõigi pattude eest? Novorossiiskis raiusid punased kalmõkkidel sadamais päid otsast, aga ohvitserid ja teised kõrgeausused sõitsid sel ajal laevadega võõrale soojale maale. Terve Doni armee rüseles Novorossiiskis nagu lambakari, aga kindralid? ... Oh! Ma ju tahtsin ühtlasi küsida: see «teie kõrgeausus», kes ööd oli, kas ta on ehk praegaltki sinu juures? Ma olen paaril korral näind, et sa kannad pangega vett aganikku ... Ma mõtlesin, et miks Lukitš sinna vett kannab, keda kuradit ta seal joodab? Ükskord kuulsin hobuse hirnumist.»

Hoprov vaatas naudinguga, kuidas Jakov Lukitši nägu hallikate vurrude karva läks. Kõigil oli imestanud ja kohkunud ilme. Kahjurõõm paisutas Hoprovi rinda, ta loopis sõnu, ise aga kuulas oma häält nagu kuskilt kõrvalt, nagu võõrast kõnet.

«Minu juures ei ole mingisugust ohvitseri,» ütles Jakov Lukitš kõlatult. «See oli minu mära, kes hirnus, aga vett põle ma aganikku kand, vahest mõnikord solki ... Meil on siga seal ...»

«Sinu mära häält ma tunnen, mind sa ei peta! Aga mis see minusse puutub! Teie asjast ma osa ei võta, teie aga mõtelge ise ...»

Hoprov surus papaaha pähe, vaatas kahele poole ja

hakkas ukse poole minema. Lapšinov pani tal tee kinni. Tema hall habe vabises; kuidagi veidralt põlvist nõtkudes, käsi laotades, päris ta:

«Kas lähed üles andma, juudas? Oled enese ära müünd? Kui aga ütelda, et sina olid karistussalgas, koos kalmõkkidega . . .»

«Sina, taat, ära podise!» alustas Hoprov külma vihaga ja tõstis oma raudse rusika Lapšinovi habeme kõrgusele. «Kõigepealt annan ise enese üles, ütlengi nõnda: olin karistussalgas, olin alamhorunži, mõistke kohut . . . Aga ka teie vaadake ette! Ka sina, vana elajas . . . Ka sina . . .» Hoprov oli lämbumas, tema lai rind kahises nagu sepalõõts. «Sa oled minust kõik vere välja imend! Saab kordki sinust üle olla!»

Hoogu võtmata, nagu lükates, lõi ta Lapšinovile näkku ja väljus uksega paugutades, ega vaadanudki läve ette kukkunud vanamehe poole. Timofei Borštšov tõi tühja ämbri. Lapšinov põlvitas pange kohale. Musta verd jooksis tema söörmeist nagu avatud tõmbsoonest. Häiritud vaikuses oli vaid kuulda, kuidas Lapšinov nuuksub ning hambaid kiristab ja kuidas veri Lapšinovi habet mööda alla nirisedes vastu ämbri külge tiniseb.

«Nüüd oleme täitsa kadund!» ütles perekas kulak Gajev.

Ja kohe hüppas püsti Nikolai Ljušnja, tormas hüvasti jätmata, mütsi pähe panemata tarest välja. Tema järel väljus väärikalt Atamantšukov, lausudes jumalagajätuks heledalt ning kähinal:

«Vaja laiali minna, muidu ei tea veel, mis tuleb.»

Jakov Lukitš istus mõned minutid vaikides. Talle tundus, nagu oleks süda suureks paisunud ja kurku tõusnud. Hingamine läks raskeks. Veri lõi hoogsalt pähe, otsmikule aga ilmus külm higi. Ta tõusis siis, kui paljud olid juba lahkunud, möödus ämbri kohale kummardunud Lapšinovist põlgliku näoga ja ütles Timofei Näruninale tasa:

«Tule kaasa, Timofei!»

Timofei pani vaikides kuue selga ja mütsi pähe. Väljuti. Külas kustusid viimased tuled.

«Kuhu me lähme?» küsis Timofei.

«Minu poole.»

«Miks?»

«Küll pärast saad teada. Lähme ruttu!»

Jakov Lukitš läks meelega külanõukogust mööda; seal ei olnud tuld, akendest haigutas pimedus. Jõuti Jakov Lukitši õue. Trepi kõrval ta seisatas ja puudutas Timofeid kuue varrukast.

«Oota siin vähe. Siis ma hõikan sind.»

«Olgu peale.»

Jakov Lukitš koputas, minia lükkas riivi eest.

«Kas sina, isa?»

«Mina.» Ta tõmbas ukse enese järel korralikult kinni, koputas kööki minemata kambri uksele. Kähisev bassihääl küsis:

«Kes on?»

«See olen mina, Aleksander Anissimovitš. Kas tohib?»

«Astu sisse.»

Polovtsev istus musta rätiga kaetud akna ees lauakese taga ja kirjutas midagi. Katnud täiskirjutatud lehe oma suure soonilise kämblaga, pööras ta oma laialaubalist pead.

«Noh, mis? Kuidas on? . . .»

«Halvasti . . . Paha lugu! . . .»

«Mis on? Räägi rutem! . . .» Polovtsev hüppas püsti, torkas täiskirjutatud lehe taskusse, nööpis kiiresti tolstovka kaeluse kinni, veri valgus talle näkku, ta kummardus punetades ettepoole, keskendunult nagu suur hüppevalmis kiskja.

Jakov Lukitš jutustas talle katkendlikult juhtunust. Polovtsev kuulas sõna lausumata. Tema sinakad silmad vaatasid sügavaist koopaist raskelt ning ainiti Jakov Lukitši otsa. Ta ajas enda pikkamisi sirgu, pigistas käsi rusikasse ja lahti, kõverdas lõpuks koledalt oma puhtaks aetud huuli ning astus paar sammu Jakov Lukitši poole.

«Ka-a-a-bakas! Kas sa, hall pärdik, tahad mind hukka saata!? Tahad asja nurja ajada? Sa oled selle juba oma totra ettevaatamatusega pooleldi nurja ajanud. Kuidas mina sind käskisin? Kuidas ma sind käs-ki-sin? Tarvis oli kõigi meeleolu ükshaaval enne teada saada! Sina aga nagu pull karjamaal . . .» Polovtsevi summutatud madal pulbitsev sosin pani Jakov Lukitši kahvatama,

tekitas veel suuremat hirmu ja segadust. «Mis nüüd teha? Kas see Hoprov on juba teatanud? Ah? Ei ole? Siis räägi ometi, Gremjatši känd! Ei? Kuhu ta läks? Kas sa uurisid järele?»

«Ei mitte... Aleksander Anissimovitš, heategija, meie oleme nüüd kadund!» Jakov Lukitš haaras kätega peast. Üle tema tõmmu palge veeres kõditades pisar hallidesse vurrudesse.

Ent Polovtsev krigistas ainult hambaid.

«Sina, memm!... Tarvis tegutseda, mitte aga... Kas su poeg on kodus?»

«Ei tea... Tõin ühe mehe kaasa.»

«Kelle?»

«Frol Närunina poja.»

«Ahah. Milleks sa ta tõid?»

Nende pilgud kohtusid, nad mõistsid teineteist sõnadeta. Jakov Lukitš pööras esimesena pilgu kõrvale. Polovtsevi küsimusele «Kas poiss on ustav?» noogutas ta vaikides pead. Polovtsev krahmas tulivihaselt naela otsast oma poolkasuka, võttis padja alt äsja puhastatud nagaani, keeras korraks selle trumlit, nii et hülssidesse surutud kuuliotste nikkel padrunipesade avaustest särava sõõrina välgatas. Kasukat kinni nööpides kamandas ta selgesti nagu lahingus:

«Võta kirves. Vii kõige lähemat teed mööda... Mitu minutit on käia?»

«See põle kaugel, kaheksa maja...»

«On tal perekond?»

«Naine ainult.»

«Naabrid elavad lähedal?»

«Ühes küljes on reni, teises aed.»

«Külanõukogu?»

«Sinna on palju maad...»

«Lähme!»

Seni kui Jakov Lukitš käis puukuurist kirvest toomas, pigistas Polovtsev vasaku käega Timofei küünarnukki ja sosistas:

«Vastuvaidlematult minu sõna kuulata! Kui sinna jõuame, siis muuda sina, poiss, oma häält, ütle, et oled valvur külanõukogust, et temale on paber. On vaja, et ta ise ukse avaks.»

«Teie vaadake ette, seltsimees, kuda teid... ma ei tea te nime... See Hoprov on tugev nagu härg! Kui te teda kohe ei taba, võib ta virutada palja rusikaga, nii et...» alustas Timofei koduselt juttu.

«Ole vait!» katkestas teda Polovtsev ja sirutas käe Jakov Lukitši poole. «Anna siia. Mine ees!»

Ta pistis saarepuust kirvevarre, mis oli Jakov Lukitši pihust soe ja märg, püksirihma vahele poolkasuka alla ja tõstis krae üles.

Põiktänavat mööda mindi vaikides. Polovtsevi tüseda suure kogu kõrval paistis Timofei jõmpsikana. Ta sammus õõtsuvalt kõndiva jessauuli kõrval, vahtis talle pealetükkivalt näkku. Kuid pimedus ja ülestõstetud krae segasid...

Rehe juures roniti üle varbaia.

«Minge üksteise jälgedes, et oleksid ühed jäljed,» käsutas Polovtsev sosinal.

Mindi hundiahelikus sammhaaval mööda sõtkumata lund. Õuevärava juures surus Jakov Lukitš peo vastu vasakut külge ja sosistas kurvalt:

«Issake...»

Polovtsev osutas uksele.

«Koputa!...» Timofei aimas seda pigem huulte liigutusest kui häälest.

Ta lõksatas hiljukesi linki ja kuulis samal viivul, kuidas valge papaahaga võõral, kes oli asunud uksest paremale, sõrmed tuliägedalt kriibivad ja poolkasuka haake lahti rebivad. Timofei koputas veel kord. Jakov Lukitš vaatas õudusega koeraklutti, kes lahtises õues seisva adra alt välja ronis. Ent külmast kange kutsikas haugatas hääletult, hakkas niuksuma ja kadus kõrkjast katusega keldri poole.

*

Hoprov saabus koju mõtteist rusutuna, kuigi oli käies pisut rahunenud. Naine tõi talle õhtusöögi lauale.

Ta sõi vastu tahtmist ja ütles nukralt:

«Marja, ma sööks praegalt soolatud arbuusi.»

«Kas peaparanduseks või?» naeratas naine.

«Ei, ma põle täna joond. Homme ma teatan võimu-

dele, Mašutka, et olin karistussalgas. Mul põle enam jäksu nii elada.»

«Leidsid ka! Miks sa täna na imelik oled? Ma ei saa sust aru.»

Nikita naeratas ja sikutas pikka punast vurru. Magama heites ütles ta uuesti tõsiselt:

«Sa tee mulle kuivikuid või küpseta midagi teemoonaks. Ma lähen istuma.»

Ta lamas veel kaua avasilmi, naise manitsust kuulamata, ja mõtles: «Räägin endast ja Ostrovnovist kõik ära; las nad, kuradid, lähvad ka istuma! Mis mulle ikka tehakse? Ega maha ju ei lasta? Istun oma kolm aastat ära, raiun Uraalis puid ja tulen sealt puhtana tagasi. Siis ei saa enam keegi minevikku ette heita. Mina oma pattude eest kedagi enam orjama ei hakka. Ütlen puhtast südamest välja, kuda ma Aštõmovi juurde sattusin. Just nõnda ütlengi: «Tahtsin rindeleminekust pääseda. Kes see siis ikke tahab peåd kuuli ette pista?» Las mõistavad kohut; see ju ammune asi, saab kergemalt. Kõik räägin ära! Ise ma põle inimesi maha last, noh, aga nuudid ... No mis siis, nuuti andsin kasakaist väejooksikuile ja ka mõnedele bolševismi pärast... Olin siis pimedam kui öö ega teand, mis teha ja kuhu minna.»

Ta jäi magama. Varsti kiskus koputus ta esimesest uinakust lahti. Ta jäi pikali. «Kes see hädaline küll võiks olla?» Koputus kordus. Pahaselt ähkides hakkas Nikita end üles ajama, tahtis juba lampi süüdata, kuid Marja ärkas ja sosistas:

«Võib-olla jälle koosolekule? Ära süüta! Ei nad anna päeval ega öösel rahu ... Päris marru läind, sindrid!»

Nikita astus paljajalu kotta.

«Kes seal on?»

«Mina olen, onu Nikita, nõukogust.»

Vööras lapsehääl ... Nikita süda hakkas natuke kripeldama, midagi nagu rahutuse moodi lõi sisse. Ta küsis:

«Kes see ometi on? Mis vaja?»

«See olen mina, Nikolai Kuženkov. Sulle on esimehelt paber, käskis kohe nõukogusse tulla.»

«Pista ukse alt läbi.»

... Viivuke vaikust sealpool ust... Ähvardav, sundiv pilk valge tallenahkse papaaha alt, ja hetkeks ennatunud Timofei leiab väljapääsu:

«Allkiri tuleb ka anda, tee lahti!»

Ta kuuleb, kuidas Hoprov kärsitult paljaste jalgadega koja muldpõrandal tammub. Riiv klõpsatab. Ukseruudu tumedale taustale ilmub Hoprovi valge kogu. Sel hetkel paneb Polovtsev vasaku jala lävele, tõstab kirve ja virutab kirvesilmaga Hoprovile kulmude vahele.

Nagu haamrilöögist tapmisel uimastatud härg variseb Nikita põlvili ja langeb pehmelt selili.

«Sisse! Uks riivi!» kamandab Polovtsev tasa. Ta leiab kobamisi ukse käepideme, ja kirvest käest panemata lükkab tare ukse pärani.

Nurgast voodist kostab aluskoti kahinat, naise erutatud hääl:

«Ajasid midagi ümber või?... Kes seal on, Nikituška?»

Polovtsev pillab kirve käest ja sööstab õieli kätega voodi juurde.

«Oi, kallid inimesed!... Kes see on?... App...»

Timofei lööb valusasti pea vastu ukse piita ja jookseb tarre. Ta kuuleb ägisemist ja rüselemist nurgas. Polovtsev on naise peale langenud, padja ta näole surunud ning murrab käsi, seob neid käterätikuga. Tema küünarnukid libisevad üle õõtsuvate nõtkete pehmete naiserindade. Tema all paindub vetruvalt naise rinnakorv. Ta tunneb teise tugeva, vabanemiskatseis lookleva keha soojust, nagu tabatud linnu tormilisi südamelööke. Järsku vaid viivuks pahvatab temas põletisena terav himu lõkkele, kuid ta uriseb ja topib raevunult käe padja alla, rebib naise suud lahti nagu hobusel. Tema krõnksus sõrme all annab huul järele nagu kummi, siis aga avaneb rebestatud suu pehmelt, sõrm on sooja verega koos, kuid naine ei kisenda enam tumedalt ning pikalt: kokkukeeratud seelik on talle kõrini-suhu topitud.

Polovtsev jätab Timofei kinniseotud perenaise juurde, ise läheb kotta, hingab kähinal nagu nõles hobune.

«Tikku!»

Jakov Lukitš läidab tule. Ihmjas valguses kummardub Polovtsev selili langenud Hoprovi üle. Patareilane lamab, jalad enda all kägaras, põsk vastu muldpõrandat. Ta hingab, lai kühmuline rind kerkib ebaühtlaselt ja iga väljahingamise korral kastub vurruots punasesse loiku. Tikk kustub. Polovtsev katsub kobamisi hoobi kohta Hoprovi laubal. Ta sõrmede all krõbiseb purustatud luu.

«Laske mind minema... Mul nõrk süda, ei või verd näha...» sosistab Jakov Lukitš. Ta rappub palavikus, jalad nõtkuvad all, kuid küsimusele vastust andmata käsutab Polovtsev:

«Too kirves. See on seal... voodi kõrval. Ja vett.»

Vesi toob Hoprovi meelemärkusele. Polovtsev rõhub talle põlvega rinnale ja pärib viliseval sosinal:

«Kas andsid üles, äraandja? Räägi! Kuule sina, tikku!»

Jälle valgustab tikk paariks sekundiks Hoprovi nägu, tema poolkinnist silma. Jakov Lukitši käsi väriseb, väriseb ka tibatilluke tuluke. Kojas, katuselt alla tolknevail kõrkjapööristel hüpleb kollaseid valguslaike. Tikk põleb lõpule, kõrvetades Jakov Lukitši sõrmi, kuid ta ei tunne valu. Polovtsev kordab paar korda küsimust, hakkab siis Hoprovil sõrmi murdma. Hoprov oigab ja keerab end järsku kõhuli, ajab siis aeglaselt ning vaevaliselt käpuli, tõuseb püsti. Pingutusest ägades katsub Polovtsev teda uuesti selili paisata, kuid patareilase karujõud aitab teda jalule tõusta. Vasaku käega haarab ta Jakov Lukitši vööst, paremaga — Polovtsevi kaela ümbert. See tõmbab pea õlgade vahele, varjab kõri, mille poole sirutuvad Hoprovi külmad sõrmed, ja kisendab:

«Tuld!... Olgu sa neetud! Tuld, räägitakse sulle!» Ta ei leia pimedas käsikaudu kirvest.

Timofei pistab köögist pea välja, ei saa aru, milles asi, ja sosistab valjult:

«Hei, teie! Lööge talle ribide alla... Kirvega ribide alla, kirveteraga talle, küll ta siis ütleb!»

Juba on kirves Polovtsevi käes. Määratu pingutusega rabeleb ta Hoprovi kaisutusest lahti, lööb juba kirve-

teraga korra ja teise. Hoprov kukub ja puutub kukkudes peaga vastu pinki. Tõukest langeb pingilt pang maha, selle kukkumise kolin on nagu püssipauk. Hambaid krigistades teeb Polovtsev lamajale lõpu peale, kobab jalaga pead, raiub kirvega ja kuuleb, kuidas vabastatud veri pulbitseb, vuliseb. Siis tõukab ta Jakov Lukitši vägisi tarre, suleb enda järel ukse ja ütleb poolsosinal:

«Sina, va ilamokk! Hoia naist peast, meil on tarvis teada saada, kas ta jõudis üles anda või mitte. Sina, poiss, suru tal jalad sirgeks!»

Polovtsev langeb rinnuli kinniseotud naise peale. Temast hoovab kibedat muskuselõhnalist higilehka. Ta küsib, iga sõna tugevasti rõhutades:

«Kas mees pärast seda, kui ta õhtul koju tuli, käis nõukogus või veel kuskil?»

Tare poolhämaruses näeb ta hirmust meeletuid, väljanutmata pisaraist tursunud silmi, lämbumisest mustaks tõmbunud nägu. Tal hakkab paha, tahaks kiiremini siit välja, õhu kätte... Viha ja tülgastusega vajutab ta sõrmed naisele kõrvade taha. Naine viskleb metsikust valust, kaotab lühikeseks ajaks meelemärkuse. Siis aga, toibudes, tõukab äkki süljest palava tropi keelega suust välja, kuid ei karju, vaid palub ruttaval hingeldaval sosinal.

«Kullakesed!... Kullakesed, halastage! Ütlen kõik!» Ta tunneb Jakov Lukitši ära — nad on ju vaderid, koos temaga ristis ta seitsme aasta eest oma õepoega — ja liigutab vaevaliselt nagu kidakeelne moondunud, rebestatud huuli: «Vader!... Kullakene!... Mispärast?...»

Polovtsev katab ehmunult oma laia kämblaga ta suu. Hetkelises lootuses halastusele katsub naine veel suudelda seda pihku oma veriste huultega. Ta tahab elada! Tal on hirm!

«Kas mees käis kuskil või ei?»

Naine raputab eitavalt pead. Jakov Lukitš haarab Polovtsevi kätest:

«Teie... Teie... Ksan Anissimõtš!... Ära puutu teda... Küll me teda hirmutame, ei ta ütle!... Eluilmas ei ütle...»

Polovtsev lükkab ta eemale. Esimest korda kõigi nende ränkade minutite kestel pühib ta käeseljaga üle näo ja mõtleb: «Juba homme annab ta üles! Kuid ta on naisterahvas, kasaka naine; minul kui ohvitseril on häbi... Äh, kurat!... Ainult silmad tuleb tal kinni katta, et ta lõppu ei näeks...»

Ta keerab naisel linase särgisaba üle pea, peatab hetkeks pilgu selle kolmekümneaastase naise sihvakal kehal, mis pole veel kordagi sünnitanud. Naine lamab küljeli, jalg krõnksus, nagu suur valge lastud lind... Poolhämaruses näeb Polovtsev äkki: naise tõmmu kõht ja lohk rindade vahel hakkavad leemendama, kattudes kiiresti higipisaratega. «Sai aru, mispärast pea kinni kaeti. Äh, kurat!...» Ähkides langetab Polovtsev kirvetera nägu katva särgi pihta.

Jakov Lukitš tunneb korraga, kuidas kestev kramp tema kaasvaderi keha tõmbab. Värske vere imal lõhn hoovab talle sõõrmeisse... Jakov Lukitš tuigub ahju juurde, hirmus oksehoog raputab keha, pöörab sisikonna piinarikkalt pahupidi...

Polovtsev vaarus trepil nagu purjus, liibus huultega vastu käsipuule sadanud värsket kohevat lund ja hakkas seda ahmima. Värava kaudu mindi välja. Timofei Närunina jäi maha; käinud ümber kvartali, hakkas ta minema kaherealise lõõtspilli hääle poole, mis koolimaja poolt kostis. Koolimaja juures olid noored koos. Tüdrukuid näpistades loovis ta ringi keskele ja küsis pillimehelt harmoonikat.

«Timoša! Mängi meile «Mustlast» tuuridega,» mangus üks tüdruk.

Timofei hakkas pillimehe käest harmoonikat võtma, kuid pillas maha. Hakkas tasakesi naerma, õiendas uuesti võtma ja pillas jälle maha, enne kui jõudis rihma vasakule õlale heita. Sõrmed ei kuulanud sõna. Ta liigutas neid, puhkes naerma, andis harmoonika tagasi.

«Juba kuskil enda täis kaanind!»

«Vaadake, tüdrukud, ta on vist purjus!»

«Ja pintsakugi täis oksendand! Kena küll!...»

Tüdrukud taandusid Timofei juurest kaugemale. Lõõtspilli omanik puhus pahaselt lume lõõtsavoltidelt ja hakkas ebakindlalt «Mustlast» mängima. Uljana

Ahvatkina, kõige pikem tüdruk, kellest külas räägiti, et ta olla «kaardiväelase jaoks tehtud», läks kingade madalaid kontsi kriiksutades ja käsi kaelkooguna välja painutades tantsima. «Tarvis valgeni istuda,» mõtles Timofei nagu millestki kõrvalisest, «siis ei saada juurdluse korral jälile.» Ja juba teadlikult purjus inimese liigutusi järele aimates tõusis ta püsti, läks tuigerdades koolimaja ukse lävel istuva tüdruku juurde ja pani pea tema sooja sülle:

«Otsi mu pead, kallike!»

*

Jakov Lukitš, roheline nagu kapsaleht, vajus, niipea kui tuppa astus, kohe voodisse ega tõstnud enam peadki padjalt. Ta kuulis, kuidas Polovtsev pesunõu juures käsi seebitas, veega labistas ja puristas ning pärast oma kambrisse läks. Oli juba südaöö, kui ta äratas perenaise:

«Kas magusat suppi on, perenaisuke? Anna mulle juua.»

Ta jõi (Jakov Lukitš piilus teda padja alt ühe silmaga), õngitses pehmeks keedetud pirni välja, hakkas matsutama ja läks, plotskist suitsu pahvides ning naiselikult paljast pungis rinda silitades.

Kambris sirutas Polovtsev paljad jalad vastu sooja müüri. Ta armastas öösiti oma jooksvahaigeid jalgu soojendada. Tões ja väes tema keiserlikku majesteeti teenides ja isamaad kaitstes oli ta need 1916. aasta talvel üle Bugi jõe ujudes ära külmetanud. Tollest ajast armastabki jessauul Polovtsev sooja, armastab sooje viltjalatseid.

XIII PEATÜKK

Gremjatši Logis elatud esimese nädala jooksul kerkis Davõdovi ette terve virn küsimusi... Öösiti, kui ta oli tulnud koju külanõukogust või kolhoosi juhatusest, mis asus Titoki avaras majas, käis ta kaua mööda tuba, suitsetas, luges siis postikandja poolt toodud «Pravdat» ja «Molotit» ning tuli oma mõtisklustes jälle tagasi Gremjatši inimeste, kolhoosi ja läbielatud päeva sündmuste juurde. Nagu sissepiiratud hunt katsus ta kolhoosiga seotud mõteteringist välja pääseda, meenutas oma tsehhi, sõpru, tööd; tal hakkas pisut kurb, et seal on nüüd paljugi muutunud, ja seda kõik tema äraolekul, et nüüd ta enam ei saa ööd läbi istuda traktorimootori jooniste kallal, püüdes käigukasti ümberehituseks uut moodust leida; et tema tujukal ning nõudlikul tööpingil töötab teine, vist see iseteadlik Goldschmidt; et pärast seda, kui kolhoose abistama sõitvate tööliste saatmisel ilusaid sooje kõnesid peeti, on ta nüüd nähtavasti unustatud. Äkki lülitus tema mõte uuesti Gremjatšile, nagu oleks keegi ta ajus kindlal käel lülitit pööranud, mõtete voolu uude suunda juhtinud. Ta oli maale tööle tulnud mitte just nii väga naiivse linlasena, kuid ta ei pidanud ometi klassivõitlust, selle umbsõlmi ja tihtigi salajasi varjatud vorme nii keeruliseks, nagu ta neid nägi juba esimestel Gremjatšis viibimise päevadel. Keskmike enamiku visa keeldumine kolhoosi minemast, hoolimata kolhoosikorra määratu suurtest paremustest, oli talle arusaamatu. Ta ei suutnud võtit leida paljude inimeste ja nende omavaheliste suhete mõistmiseks. Titok on eilne partisan, tänapäeval aga kulak ja vaenlane. Timofei

Borštšov — avalikult kulakuid kaitsma asunud kehvik. Ostrovnov — õppinud peremees, kes on teadlikult kolhoosi astunud, kuid samas Nagulnovi valvsalt vaenulik suhtumine temasse. Kõik Gremjatši inimesed käisid Davõdovi vaimusilma eest läbi... ja paljugi neis oli talle arusaamatut, mingi ebaselge nähtamatu linikuga varjatut. Küla oli talle nagu uue konstruktsiooniga keeruline mootor, ja Davõdov püüdis tähelepanelikult ja pingsalt seda mõista, iga üksikut osa tundma õppida, läbi katsuda, kuulda iga korratust selle keerulise masina igapäevases väsimatus, pingelises tuksumises...

Kehvik Hoprovi ja tema naise mõistatuslik tapmine tõukas ta mõttele, et selles masinas tegutseb mingi salavedru. Ta aimas ähmaselt, et Hoprovi surmal on põhjuslik side kollektiviseerimisega, selle uuega, mis omaette majapidamise mädanenud seinte vahele tormiliselt sisse murrab. Sel hommikul, kui avastati Hoprovi ja tema naise laibad, kõneles ta kaua Razmjotnovi ja Nagulnoviga. Ka need olid nõutud oma oletustes ning aimustes. Hoprov oli kehvik, minevikus valgekaartlane, ühiskondlikus elus passiivne, ühtepidi kuidagi nagu kulak Lapšinovi poole hoiduv mees. Oletus, et mõrv toimus röövimise sihiga, näis ilmselt mõttetu, sest varandusest polnud mitte midagi võetud, ja Hoprovilt ju polnudki midagi võtta. Razmjotnov tõrjus selle väite tagasi:

«Küllap see oli mõne naise pärast. Kallistas võõrast naist, ja tehtigi talle lõpp peale.»

Nagulnov vaikis, ta ei armastanud läbimõtlematult rääkida. Kui aga Davõdov oletas, et mõrvas on asjaosaline mõni kulakuist ja pani ette nad kiires korras külast välja saata, toetas Nagulnov teda kindlalt:

«Nende leeri mees kopsas Hoprovi maha, see on selge! Need raisad tuleks külmale maale saata!»

Razmjotnov muigas ja kehitas õlgu:

«Välja saata, see on õige. Nad takistavad rahval kolhoosi astuda. Hoprovi nad aga ei tapp. Tema neisse ei puutund. Tõsi küll, tal oli Lapšinoviga pistmist, tegi ühtevalu tema juures tööd, aga nälg sundis teda ju tagant! Häda ajas, eks ta siis läindki Lapšinovi

juurde. Ei saa ju iga asja kulakute kaela veeretada; ärge jamage, vennad! Ei, ütelge, mis tahate, siin on naised mängus!»

Rajoonist sõitsid kohale arst ja kohtu-uurija. Mõrvatute laibad lahati, Hoprovi naabrid ja Lapšinov kuulati üle. Kuid uurijal ei õnnestunudki leida mingit niidiotsa asjaosaliste ja mõrva põhjuste avastamiseks. Järgmisel päeval, 4. veebruaril, võttis kolhoosnikute üldkoosolek ühel häälel vastu otsuse, et kulakute perekonnad tuleb Põhja-Kaukaasia kraist välja saata. Koosolek kinnitas volinike poolt valitud kolhoosijuhatuse, kuhu kuulusid Jakov Lukitš Ostrovnov (Razmjotnov ja Davõdov toetasid väga tema kandidatuuri, hoolimata Nagulnovi vastuväiteist), Pavel Ljubiškin, Djomka Ušakov, hädavaevalt läks läbi Parisniku-Arkaška, viiendaks valiti üksmeelselt ja vaidlusteta Davõdov. Selleks aitas kaasa eelmisel päeval rajooni põllumajandusliidult saabunud paber, milles kirjutati, et rajooni parteikomitee kooskõlas rajooni põllumajandusliiduga esitab kolhoosi juhatuse esimehe kohale rajooni parteikomitee voliniku, kahekümneviietuhandelase seltsimees Davõdovi.

*

Davõdov elas ikka veel Nagulnovite juures. Ta magas kirstul, mis nende abieluvoodist oli eraldatud madala sitseesriidega. Esimeses toas elas majaperenaine, lastetu lesk. Davõdov sai aru, et ta on Makarile tüliks, kuid esimeste päevade askelduste ja ärevuse tõttu polnud nagu aega korterit otsida. Luška, Nagulnovi naine, oli Davõdovi vastu ikka lahke, kuid pärast juhuslikku kõnelust Makariga, kui see talle tunnistas, et naine elab Närunina Timofeiga, suhtus Davõdov Luškasse halvasti varjatud vaenulikkusega ja teda vaevas, et ta ikka veel nende majas peatub. Hommikuti vaatles Davõdov juttu alustamata sageli silmanurgast Luškat. Pealtnäha polnud ta üle kahekümne viie aasta vana. Peened tedretähed katsid tihedalt ta pikergusi põski, oma kirju näo poolest meenutas ta harakamuna. Kuid tema tõkatmustades silmades ja kuivjas saledas

kogus oli mingi ahvatlev ebapuhas ilu. Tema kaarjad lahked kulmud olid alati pisut kergitatud; näis, nagu ootaks ta alatasa midagi rõõmustavat; punaste huulte nurgad hoidsid varuks naeratust, varjamata kumerate hammaste tihedalt liidetud poolkaari. Ta kõndiski kaldseid õlgu nõnda liigutades, nagu ootaks, et nüüd just pigistab tagant keegi teda enda ligi ja embab ta kleenukesi neiuõlgu. Ta riietus nagu kõik Gremjatši kasakanaised, võib-olla pisut puhtamalt.

Ühel varahommikul saapaid jalga pannes kuulis Davõdov eesriide tagant Makari häält:

«Mul on kasuka taskus sukahoidjad. Sina vist tellisid Semjoni käest? Ta tuli eile staniitsast, käskis sulle edasi anda.»

«Kas tõesti, Makaruška?» võpatas Luška unine soe hääl rõõmust . . .

Särgiväel hüppas ta voodist, läks naela otsas rippuva poolkasuka juurde ja tõmbas taskust välja mitte ümmargused, sääri nöörivad kummid, vaid niisugused, nagu kantakse linnas, sinisega kanditud, vööga. Davõdov nägi teda peeglist. Ta seisis sukahoidjat oma sihvakale jalale seades, kõhn poisikesekael õieli. Davõdov nägi peeglis naeratusekipru tema lõkkele löönud silmade juures, nõrka puna tedretähnilisel palgel. Tundes rõõmu pinguli jala ümber tõmmatud mustast sukast, pööras ta näo Davõdovi poole; särgi rinnalõikes võpatasid ta tõmmud kõvad rinnad, mis hoidusid nagu kitsel alla ja kõrvale, kuid silmanud üle eesriide Davõdovit, tõmbas Luška vasaku käega aeglaselt kaeluse koomale, ja pööramata pilku üüriliselt, naeratas silmi vidutades avalikult. «Vaata, kui ilus ma olen!» kõneles ta pilk kohmetust tundmata.

Davõdov prantsatas nagiseva kasti peale, läks näost tulipunaseks, heitis kämblaga kiiskavmustad juuksesalgud laubalt. «Kurat teab! Mõtleb veel, et ma piilusin . . . Kes mind sundis üles tõusma! Võtab veel endale pähe, et mina olen tast huvitatud . . .»

«Sa ära vähemalt võõra inimese juuresolekul alasti ringi käi,» pomises Makar pahaselt, kuuldes, kuidas Davõdov kohmetult puhib.

«Tema ei näe.»

«Näeb küll.»

Davõdov köhatas eesriide taga.

«Aga kui näeb, eks siis vahtigu nii palju kui tahab,» ütles Luška ükskõikselt, tõmmates seelikut üle pea selga. «Võõraid põle olemaski, Makaruška. Täna võõras, aga homme, kui tahan, on oma,» hakkas ta naerma ja sööstis hooga voodisse. «Sina oled ju mul tasane! Tpruuke! Tpruukene! Vissikene! . . .»

*

Pärast einet, niipea kui nad olid väravast välja saanud, rohmas Davõdov:

«Naine on sul näru!»

«Sinusse see ei puttu . . .» vastas Nagulnov tasa, Davõdovile otsa vaatamata.

«Sinusse aga küll! Ma otsin juba täna endale korteri, paha on vaadata. Ise oled mees mis mees, aga naist hoiad nagu pilpa peal. Sa ise ju rääkisid, et ta Näruninaga elab.»

«Kas ma pean teda peksma või?»

«Mitte peksma, vaid mõjutama! Ma ütlen sulle otsekoheselt: mina olen kommunist, aga selles ajas on mul peened närvid, annaksin talle naha peale ja kihutaksin ta kus kurat! Ta diskrediteerib sind rahva ees, sina aga vaikid. Kus ta hulgub kogu öö? Meie tuleme koosolekult, teda aga pole ikka veel! Mina ei sega end teie siseasjadesse . . .»

«Kas sa oled naisemees?»

«Ei. Aga nüüd, kui olen sinu perekonnaelu tundma õppinud, ei võta ma surmatunnini naist.»

«Sina vaatad naisele kui eraomandusele.»

«Ohoh! Kurat võtku sind! Täitsa anarhist! Omand, omand! Omand on ju veel olemas. Mis sa tast siis ära kaotad? Perekond on ju olemas? Sina aga . . . teised kargavad sinu naist . . . levitad liiderlikkust, sallivust! Ma tõstan selle küsimuse rakukese koosolekul üles! . . . Sinust tuleb talupojal eeskuju võtta. Oleks kena eeskuju küll!»

«Noh, ma löön ta maha!»

«Tere hommikust!»

«Kuule, tead mis . . . ära sa sellesse asjasse end nii äkitselt sega . . .» palus Makar keset tänavat seisma jäädes. «Ma õiendan temaga ise, praegalt aga põle selleks aega. Oleks see eile hakand, nüüd aga olen juba nagu harjund . . . Ootan veidi, pärast . . . Ta on mulle südame külge kasvand . . . Muidu oleks ma ammu juba . . . Kuhu sa lähed, kas nõukogusse?» tegi ta teist juttu.

«Ei, ma mõtlen Ostrovnovi juurde minna. Tuli tahtmine temaga tema enda kodus juttu ajada. Ta on tark talupoeg. Ma tahan teda majandusjuhatajaks panna, mis sina arvad? Tarvis on peremeest, kes igast kolhoosi kopikast lugu peab. Ostrovnov, nagu näha, on niisugune.»

Nagulnov heitis käega, vihastas:

«Juba jälle vana joru! Sina ja Andrei, mis te selle Ostrovnoviga jändate! Kolhoosile on teda tarvis nagu piiskopile seda, mis ta'nd . . . Mina olen vasta. Küll ma jõuan nii kaugele, et ta kolhoosist välja visatakse! Kaks aastat maksis ta põllumajandusmaksu koos lisaprotsendiga, jõukas, raibe, enne sõda elas nagu kulak; meie aga hakkame teda upitama?»

«Ta on õppinud peremees! Kas mina sinu arvates kaitsen kulakut?»

«Kui tal põleks tiibu kärbitud, oleks ta ammu kulakuks tõust!»

Nad lahkusid ühist keelt leidmata, teineteise peale kõvasti pahased.

XIV PEATÜKK

Veebruar...

Pakane pigistab ning pureb maad. Päike tõuseb valges külmahõõguses. Seal, kust tuuled on lume ära lakkunud, paugub öösiti maa. Stepikingud on täis looklevaid pragusid nagu üliküpsed arbuusid. Küla taga sügisel küntud põllu kõrval sätendavad lumehanged lausa pimestavalt. Paplid jõe kaldal on nagu hõbedast taotud. Talude korstnaist kerkivad hommikuti sirged ruuged suitsusambad nagu palgimets. Rehalates aga meenutavad pakase tõttu lõhnavad nisuõled augustikuu sinitaevast ja põuatuule palavat hingust.

Härjad ja lehmad tammuvad külmades lautades hommikuni. Koidu ajal ei leidu sõimedes ainustki heinakõrrekest. Talviseid lamba- ja kitsetallesid ei jäeta enam lauta. Unised naised kannavad neid öösiti nende emade juurde, siis aga toovad neid seelikusabas jälle talutarede vingusesse sooja, kus kitsetalledest, nende kõharast villast õhkub õrnalt ürgset karge õhu, segaheina ja magusa kitsepiima lõhna. Koorikuga kaetud lumi on nagu sool, sõmerjas ja krudisev. Südaöö on nii vaikne, hangunud taevas virvendavas tähekülluses nii surmale vaibuvalt külm, et näib, nagu oleks maailm elavatest hüljatud. Helesinises stepis jookseb hunt üle lumise uudismaa. Ta käpad ei vaju lumme; sinna aga, kus küüned on lumekoorikust tüki välja rebinud, jääb sädelev kriimustus — pärlendav jälg.

Vaiksel ööl, kui hirnatab tiine mära, tundes, kuidas tema musta atlass-udarasse piima valgub, kostab hirnatus paljude verstade kaugusele.

Veebruar...

Koidueelne sinine vaikus.

Kahvatab tühi Linnutee.

Pimedais taluaknais loidab tulekuma — küdevate ahjude helk.

Jõel heliseb tuura löökide all jää.

Veebruar...

*

Juba enne valget äratas Jakov Lukitš poja ja naised. Ahi pandi küdema. Jakov Lukitši poeg Semjon ihus luisul pussnuge. Jessauul Polovtsev mässis villaseis sukis jalad hoolikalt jalarättidesse ja tõmbas vildid jalga. Koos Semjoniga mindi lambalauta. Jakov Lukitšil on seitseteistkümmend lammast ja kaks kitse. Semjon teab, missugune lammas on tiine ja missugusel on juba talled. Ta püüab, valib kobamisi jääri, oinaid, uttesid, tõukab neid ükshaaval sooja lauta. Polovtsev lükkab valge papaaha laubale, haarab jäära tema külmast soonilisest krobelisest ja kõverast sarvest, paiskab looma maha ja heidab rinnuli sirakil maas olevale jäärale, käänab tal pea selga, tõmbab pussiga kõri läbi, päästab valla allikana voolava musta vere.

Jakov Lukitš on arvestaja mees. Ta ei taha, et kuskil vabriku sööklas saaks tööline või punaväelane söönuks tema lammaste lihast. Need on nõukogude inimesed, aga nõukogude võim on Jakov Lukitšile maksude ja rekvireerimistega kümme aastat ülekohut teinud, ei ole andnud talle võimalust majapidamist kiiresti heale järjele tõsta, rikast elu alustada, süüa head ja paremat. Nõukogude võim ja Jakov Lukitš on vastastikku verivaenlased. Jakov Lukitš on kõik elupäevad püüdnud rikkuse poole nagu laps tule poole. Enne revolutsiooni hakkas ta juba jõudu koguma, mõtles poja Novotšerkasski junkrukooli panna, mõtles õlitööstuse asutada ja oli juba selleks rahagi kogunud, mõtles enda juures kolme sulast pidada (siis oli südagi vahel seisatanud rõõmust selle muinasjutulise tuleviku ees, mida tõotas elu!)... Ta oli plaanitsenud pärast kaupluse lahtilöömist saamatult mõisnikult, kasakaväe vanemalt Žoro-

vilt ära osta tema poolenisti laostunud püüliveski... Jakov Lukitš oli siis näinud ennast oma mõlgutustes mitte tondinahast pükstes, vaid heas ülikonnas, kulduurikett üle kõhu, mitte korpas pihkudega, vaid pehmete valgete kätega, mis porist mustad küüned endilt maha heidavad nagu uss oma kesta. Poeg oleks polkovnikuks tõusnud ja haritud preiliga abiellunud ja Jakov Lukitš oleks neile jaama vastu sõitnud, mitte vankriga, vaid oma autoga, säärasega, nagu oli mõisnik Novopavlovil... Oh, paljugi mis Jakov Lukitš ilmsi unes nägi noil unustamatuil aegadel, millal elu säras ning krabises tema kätes nagu viikerkaarevärviline «katariina»! Revolutsioon uhkas ennenägematute vapustuste külma, maa lõi Jakov Lukitši jalgade all vankuma, kuid tema ei kaotanud tasakaalu. Kogu temale omase kainuse ja kavalusega suutis ta ette näha liginevaid raskeid aegu ja kiiresti, naabritele ja külaelanikele märkamatult realiseerida oma kogutud vara... Ta müüs 1916. aastal ostetud aurumasina, peitis kolmkümmend kuldkümnelist ja nahkkoti täie hõbedat maa sisse, müüs liigsed kariloomad, vähendas külvipinda. Tegi kõik ettevalmistused. Ja revolutsioon, sõda, rinded käisid temast üle nagu stepi tuulekeeris üle rohu; painutasid mis painutasid, aga murda ja vigastada ei suutnud. Maru murrab ainult papleid ja tammi, kangutab neid juurtega välja, kuid stepi kõrge umbrohi ainult kummardub maani, paindub, siis ajab end jälle püsti. Kuid «püsti ajada» Jakov Lukitš ei saanudki. Sellepärast ta oligi nõukogude võimu vastu, sellepärast elaski rõõmutult nagu kohitsetud härg: ei loovat tööd ega joobumislusti; sellepärast ongi Polovtsev talle nüüd naisest lähem, lihasest pojast omasem. Kas minna ühes temaga, et tagasi tuua seda elu, mis sillerdas ja krabises varem viikerkaarevärvilise sajarublasena, või loobuda praegusestki? Sellepärast Jakov Lukitš — Gremjatši kolhoosi juhatuse liige — tapabki neliteistkümmend lammast. «Parem on need heita selle musta koera ette, kes jessauul Polovtsevi jalgade ees ahnelt lakub auravat lambaverd, kui et need kolhoosi karja lasta, et nad vaenlaste võimu ülalpidamiseks rasvuksid ja sigineksid,» mõtleb Jakov Lukitš. «Õpetatud jessauul

Polovtsev räägib õigesti: «Kariloomad tuleb hävitada! Bolševike jalgade alt tuleb maa ära kiskuda. Kärvaku härjad hoolitsuse puudumise tõttu! Härgi saame jälle, kui oleme võimu oma kätte võtnud! Härgi hakatakse meile saatma Ameerikast ja Rootsist. Meie suretame nad nälja, laastamise ja mässuga. Kuid mära pärast ära kurvasta, Jakov Lukitš; see on hea, et hobused on kolkhoosiviseeritud. See on meile hea ja kasulik... Kui mässu tõstame ja hakkame külasid vallutama, siis on hobuseid ühistallidest lihtsam võtta ja saduldada kui perest peresse joostes otsida.» Kuldsed sõnad! Pea tööstab jessauul Polovtsevil niisama kindlalt nagu käedki...»

Jakov Lukitš seisatas kuuri juures, vaatas, kuidas Polovtsev ja Semjon askeldavad aampalgi külge riputatud lambaid nülgides. Tormilatern valgustas heledalt lambanaha valget sisekülge. Nülgida oli kerge. Jakov Lukitš vaatas tapetud lammast, kes rippus läbilõigatud kaelaga alaspidi, sinise kõhuni pahupidi pööratud nahaga, vaatas küna kõrval maas vedelevat musta lambapead ja võpatas, nagu oleks talle põlveõndlaisse löödud, kahvatas...

Kollase lambasilma hiiglasuurest, veel tuhmumata läätsest paistis tardunud surmahirm. Jakov Lukitšile meenus Hoprovi naine, tema kidakeelne kole sosin: «Vader!... Kullakene! Mispärast?» Jakov Lukitš heitis jälestusega pilgu lamba lillakasroosale kerele, paljaste soonte ja lihaste kimpudele. Terav verelõhn ajas südame iiveldama nagu tol korralgi, pani tuikuma. Ta läks kiiresti kuurist minema.

«Süda ei võta liha vastu... Issake!... Nähagi ei taha.»

«Mida põrgut sina siit otsid? Saame ilma sinutagi hakkama, õrn hing!» naeratas Polovtsev ja hakkas veriste, lambarasvast haisevate sõrmedega plotskit keerama.

Hädavaevalt jõuti keskhommikuks valmis. Nülitud lambakered riputati aita. Naised sulatasid rasvasabasid. Polovtsev oli oma kambris, uks lukus (päeval ta sealt väljas ei käinud). Talle toodi värsket kapsasuppi lambalihaga ja rasvasaba kõrneid. Vaevalt oli minia tema

toast tühja kausi tagasi toonud, kui õuevärav kriiksatas.

«Isa! Davõdov tuleb meile,» hüüdis Semjon, kes õue astuvat Davõdovit esimesena märkas.

Jakov Lukitš muutus valgemaks kui sõelutud jahu. Davõdov aga pühkis juba kojas vihakontsuga saapaid, köhis valjusti, astus iseteadlikult kindlal sammul.

«Nüüd olen sees!» mõtles Jakov Lukitš. «Hulgub ringi, kuradi koer! Jüsku oleks kogu maa peremees! Jüsku oma talus käiks! Oh, nüüd olen sees! Küllap tuli Nikita pärast vangi võtma, välja nuhkis, vana vaenlane.»

Koputus uksele, tugev tenor:

«Kas tohib sisse astuda?»

«Tulge sisse!» Jakov Lukitš tahtis valjusti ütelda, kuid hääl vajus sosinaks.

Davõdov seisatas ja avas ukse. Jakov Lukitš ei tõusnud laua tagant (ei suutnud: ta tõstis värisevad jõuetud jalad kõrgemale, et kuulda poleks, kuidas kontsad vastu põrandat klõbisevad).

«Tere, peremees!»

«Tere, seltsimees!» vastasid Jakov Lukitš ja ta naine korraga.

«Pakane on väljas . . .»

«Jah, külm on.»

«Kuidas arvad, kas külm rukkioraseid ei riku?» Davõdov pistis käe taskusse, tõmbas sealt mullakarva määrdunud rätiku ja seda pihuga varjates nuuskas nina.

«Astuge tahapoole, seltsimees, istuge!» kutsus Jakov Lukitš.

«Naljakas, miks ta nii ära kohkus?» imestas Davõdov endamisi, märgates, kuidas peremees kahvatas, kuidas tema huuled hirmuvärinal vaevalt liikusid.

«Kuidas siis on rukkiga?»

«Ei, ei ole viga . . . Ta ju lume all . . . Võib-olla näpistab veidikese sealt, kust lumi on ära puhutud . . .»

«Alustab küll rukkiga, aga küll ta kohe ütleb: «Noh, sea end minekule!» Ehk on keegi Polovtsevist rääkind? Läbiotsimine?» mõtles Jakov Lukitš. Vähehaaval ta toibus ehmatusest, veri valgus hooga näkku, nahapooridest tungis välja higi, veeredes mööda otsmikku alla hallikatele vurrudele, habemetüükalisele lõuale.

«Astuge tahapoole, lähme kambrisse.»

«Ma tulin sinuga juttu ajama. Kuidas su nimi ja isanimi on?»

«Jakov Luka poeg.»

«Jakov Lukitš? Sa, Jakov Lukitš, rääkisid koosolekul kolhoosist väga hästi, väga selgesti. Muidugi on sul õigus, et kolhoosile on ka häid masinaid vaja. Aga töö organiseerimise asjus sa natuke eksisid, fakt! Me mõtlesime sind majandusjuhatajaks panna. Ma olen kuulnud, et sa oled õppinud peremees . . .»

«Astuge ometi tahapoole, kallis seltsimees! Gaša, pane samovar üles. Või ehk maitsete kapsasuppi? Või soola-arbuusi? Astuge tahapoole, olge meie kallis külaline! Teie viite meid uue elu juurde . . .» Jakov Lukitš hingeldas rõõmujoovastusest, just nagu oleks raske koorem õlgadelt võetud. «Te ütlesite õigesti, ma olin õppind peremees. Tahtsin meie harimata inimesi esisade pruugist ära võõrutada . . . Kuda meil küntakse? Lihtsalt narritakse maad! Mul on kiituskiri ringkonna põllutöövalitsuselt. Semjon! Too see kiituskiri, mis klaasi all on, siia. Või ei, põle tarvis, me lähme ise sinna.»

Jakov Lukitš viis külalise tagakambrisse, pilgutas Semjonile salamahti silma. Poeg taipas, läks koridori selle kambri ust lukustama, kus istus Polovtsev, vaatas sisse ja ehmus: kamber oli tühi. Semjon vaatas saali. Polovtsev seisis villaste sukkade väel tagakambri ukse kõrval. Ta andis Semjonile märku, et see väljuks, surus oma krõmpsja kikkis metslooma-kõrva vastu ust. «Julge mees, kurat,» mõtles Semjon saalist väljudes.

Talvel Ostrovnovi maja suures külmas saalis ei elatud. Värvitud põrandale ühte nurka puistati aastast aastasse kanepiseeme. Ukse kõrval seisis pütt sissetehtud õuntega. Polovtsev istus püti servale. Talle oli kuulda iga sõna. Härmatanud aknaist immitses roosat ehavalgust. Polovtsevi jalad külmetasid, kuid ta istus liikumatult, kuulates pakitseva vihaga vaenlase kähisevat tenorit, kellest teda vaid uks eraldas. «Ära on oma hääle miitingutel karjunud, koer! Ma sulle . . .

Ah, kui võiks praegu!» Polovtsev surus verest tursunud rusikad vastu rinda, tema küüned puurisid peopesadesse.

Ukse taga:

«Mina ütlen teile, meie kallis kolhoosi juhataja, vana viisi meil maja pidada ei sünni. Võta kas või rukis: mispärast külm ta ära võtab ja tiinult hea kui puuda kakskümmend saad, päljud ei saa vahel seemetki kätte? Mul aga oli alati nii, et viljast ei pääse läbi. Vahel sõidan oma mära seljas ja seon üle sadulakaare viljapäid kokku. Ja viljapea — pikem kui peopesa. See kõik on sellepärast, et ma lund kogusin, maad jootsin. Mõni kodanik lõikab päevalilli juure pealt, ähnitseb: rootsud kõlbavad kütteks. Temal, laiskvorstil, põle suvel aega laudas põletussõnnikut lõigata, laiskus on talle külge sündind, jüsku kitt küljes, aga seda ta ei mõista, et päevalille varred, kui need on kõrgelt lõigatud, hakkavad lund kinni pidama, nende vahel ei saa tuul jõudu võtta ega lund nõgudesse kihutada. Kevadeks on niisuke maa parem kui sügisel sügavalt küntud kesa. Aga kui lund ei hoia, sulab see niisama, viib rammusa vee ära ja põle tast kasu ei inimesele ega maale.»

«See on õige küll.»

«Jah, seltsimees Davõdov, ega see nõukogude võim, meie toitja, mulle ilmaasjata kiituskirja and. Mina tean, mida on vaja teha ja kudas. Agronoomidki ju küll vahel mõnes asjas eksivad, aga nende tarkuses on ka palju õiget. Kas või näituseks, ma tellisin endale agronoomilise ajakirja ja üks hästi tark mees, niisuke, kes tudengisi õpetab, kirjutas seal, et rukist ei hävita külm, vaid ta hävineb ära selle läbi, et paljas maa, kus lund põle, läheb lõhki ja ühes sellega rebib viljal juured katki.»

«Ahaa, see on huvitav! Ma pole sellest kuulnud.»

«Ta kirjutab õigust. Mina olen temaga ühes nõus. Ma tegin koguni proovi. Kaevasin välja ja vaatasin: pisikesed narmad nagu juuksekarvad juure küljes, mille läbi idanend tera imeb maa seest musta verd, ennast toidab, olid katki rebenend. Taimel põle millegiga toitu võtta, ja ta saab hukka. Kui inimesel sooned

läbi lõigata — siis ta ju enam elada ei saa. Nõndasama on taimega.»

«Jah, Jakov Lukitš, seda räägid sa faktiliselt õigesti. Lumi tuleb kinni pidada. Sa anna mulle neid agronoomilisi ajakirju lugeda.»

«Sul ei lähe neid vaja! Sa ei jõua. Sinule pole pikka eluiga kätte mõõdetud!» muigas Polovtsev.

«Või jälle, kuda sügiskünnil lund hoida? Lumeväravaid on tarvis. Ma olen juba niisukese väravagi välja mõeld, hagudest... Orulõhedega tuleks sõdida, need võtavad meilt iga aasta üle tuhande tiinu maad ära.»

«See kõik on õige. Aga ütle, kuidas me paremini saaksime kariloomade jaoks ruumid soojaks teha. Et tuleks odav ja hea, mis?»

«Laudad või? Küll teeme kõik! Naised tuleb panna tarasid saviga kinni määrima, see on esiteks. Aga kui mitte, siis võib kahe tara vahele kuiva sõnnikut laduda.»

«Ja-ah, seda küll... Aga kuidas on lugu puhtimisega?»

Polovtsev tahtis tünni otsas mugavamini istet võtta, kuid kaas libises ja kukkus kolinal maha. Polovtsev krigistas hambaid, kuuldes, kuidas Davõdov küsis:

«Mis seal kukkus?»

«Vist ajas keski midagi maha. Talvel me seal ei ela, läheb palju kütet... Tahan teile veel sordikanepit näidata. Välja tellitud. Hoiame seda talvel selles saalis. Olge head.»

Polovtsev viskus ühe hüppega koridoriukse juurde, aegsasti hanerasvaga õlitatud uks ei kriiksatanud, laskis ta käratult välja...

Davõdov läks Jakov Lukitši juurest minema, ajakirjade pakk kaenlas, külaskäigu tulemustega rahul ja Ostrovnovi kasulikkuses veelgi enam veendunud. «Niisugustega võiks küla ühe aastaga ümber pöörata! Tark talumees, pagan, on palju lugenud. Ja kuidas ta majapidamist ja põldu tunneb! See on alles kvalifikatsioon! Ma ei mõista, miks Makar tema peale viltu vahib. Fakt, et ta kolhoosile suurt kasu toob!» mõtles ta külanõukogusse minnes.

XV PEATÜKK

Kui Jakov Lukitš oli algust teinud, hakati Gremjatšis igal ööl loomi tapma. Vaevalt läheb pimedaks, ja juba on kuulda, kuidas kuskil lammas tasa ning lühidalt määgib või läbistab sea surmaeelne vingumine vaikust või möögatab mullikas. Loomi tapsid nii kolhoosiastunud kui ka üksiktalupidajad. Tapeti härgi, lambaid, sigu, isegi lehmi: tapeti suguloomi... Kahe ööga vähenes veiste hulk Gremjatšis poole võrra. Külas hakkasid koerad loomade soolikaid ja magusid ringi lohistama, lihaga täitusid keldrid ja aidad. Kahe päevaga müüs kooperatiivipood ligi kakssada puuda soola, mis oli poolteist aastat laos seisnud. «Tapa, see põle nüüd enam meie oma!» — «Tapke, niikuinii läheb kõik lihavarumiseks!» — «Tapa, muidu ei saa kolhoosis liha hamba alla!» — levis salasosin. Ja tapetigi. Söödi nagu arust ära. Kõigil, nii suurtel kui väikestel, oli kõht haige. Taludes nõtkusid lõunaajal lauad keedu- ja praeliha külluse all. Igaühel oli lõunal lõug rasvane, igaüks röhitses nagu matusel; ja joobumuseni täissöömisest olid isegi silmad kõigil ähmased.

Štšukari-taat oli esimesi, kes veristas aastavanuse mullika. Eidega kahekesi tahtsid nad selle aampalgi külge rippu tõmmata, et hõlpsam oleks nahka maha võtta, vaevlesid kaua ja asjatult (liialt raskeks osutus hästi toidetud mullikas!); vanaeit nikastas mullika tagumikku upitades oma ristluud, ja terve nädala pärast seda laskis posijamoor tal raudpotti selja peal hoida. Štšukari-taat valmistas aga järgmisel hommikul ise toitu, ja mine tea, kas suurest kurvastusest eide vigastuse pärast või suurest isust sõi ta lõunaajal nii palju

keedetud rinnatüki liha, et ei saanud mitmel päeval pärast seda lõunasööki koduõuest kaugemale, ei nööpinud kottpükse kinni, istus kange pakase käes kuuri taga, päevalillevarte vahel. Kes neil päevil Štšukari poollagunenud hütist möödus, nägi: kapsaaiast päevalillevarte vahelt paistab taadi läkiläki ega liigugi; siis kerkib ka Štšukari-taat ise päevalillede vahelt ja komberdab tare poole, ega vaatagi tänavale, hoides ise kinninööpimata pükse kätega üleval. Hädisel kõnnakul, vaevalt jalgu lohistades läheb ta kuni väravani, ja korraga, nagu oleks tal midagi kiireloomulist meelde tulnud, pöördub ümber ja sörgib ruttu tagasi. Ja jälle paistab päevalillevarte vahelt liikumatult ning tähtsalt taadi läkiläki. Pakane aga paugub! Tuul kihutab aias maad mööda pihulund, tuisates taadi ümber teravaviilulisi valle...

Teise päeva õhtupoolel, niipea kui Razmjotnov oli teada saanud, et kariloomade tapmine on massilise iseloomu võtnud, jooksis ta Davõdovi juurde.

«Istud või?»

«Loen.» Davõdov pööras väikese kollaka raamatu lehel nurga kahekorra ja naeratas mõtlikult: «Kus on alles raamat, vennas! Hinge võtab kinni!» puhkes ta naerma, avades oma puuduva hambaga suu, ja laotas lühikesi tugevaid käsi.

«Romaane loed! Või mõnda laulikut lehitsed, aga külas...»

«Ossa tola! Romaane! Missuguseid laulikuid!» Naeru lagistades pani Davõdov Andrei enda vastu taburetile istuma ja torkas talle raamatu pihku. «See on ju Andrejevi kõne Rostovi parteiaktiivil. See raamat on kümmet romaani väärt! Fakt! Hakkasin lugema, ja näe, unustasin söömisegi, nii kiskus kaasa. Oh, pagana kahju küll... Nüüd on vist kõik jahtunud.» Davõdovi tõmmukat nägu varjutas meelepaha ja tusk. Ta tõusis püsti, kehitas nukralt lühikesi pükse, pistis käed tasku ning läks kööki.

«Kas sa mind kuulama ka hakkad?» küsis Razmjotnov ägedaks saades.

«Aga miks mitte! Muidugi hakkan. Kohe.»

Davõdov tõi köögist savikausi külma kapsasupiga ja

istus lauda. Ta hammustas korraga suure suutäie leiba, ja seda mäludes, roosakate põsenukkide all lihastekimpe liigutades jäi vaikides Razmjotnovile oma väsinult vidukil hallide silmadega otsa vaatama. Kapsasupil olid hangunud kollakad loomarasva litrid peal, punase leegina helkis supis ujuv piprakaun.

«Kapsasupp lihaga?» küsis Andrei salakavalalt, osutades suitsetamisest parkunud sõrmega supikausile.

Kugistades ja pinevalt naeratades noogutas Davõdov rahulolevalt pead.

«Aga kust see liha pärit on?»

«Ei tea. Mis siis?»

«Aga lugu on nii, et pooled loomad külas on maha tapetud!»

«Kes tapavad?» Davõdov keerutas leivaviilukat käes ja lükkas selle eemale.

«Kuradid!» Arm Razmjotnovi laubal lõi punetama. «Kolhoosi esimees! Ehitad giganti! Sinu omad kolhoosnikud tapavad! Ja üksiktalupidajad. Päris marru läind! Tapavad maha kõik, isegi künnihärgi tapetakse.»

«Näh, sul on kombeks... karjuda nagu miitingul...» ütles Davõdov pahaselt kapsasupi kallale asudes. «Sa räägi mulle rahulikult ja arusaadavalt, kes tapab ja mispärast!»

«Või mina tean, mispärast!»

«Sina tuled alati lärmi ja kisaga... Kui silmad kinni pigistada, on jälle nagu seitsmeteistkümnes aasta.»

«Tahes-tahtmata hakkad karjuma!»

Razmjotnov rääkis, mida ta alanud loomade tapmisest teadis. Lõpu poole Davõdov sõi peaaegu mälumata; naljatuju oli temalt nagu pühitud, silmade ümbrus tõmbus kipra ja nägu otsekui vananes.

«Mine kohe ja kutsu üldkoosolek kokku. Kutsu Nagulnov... Hea küll, ma astun ise tema poole sisse.»

«Miks neid kokku kutsuda?»

«Kuidas miks? Loomade tapmine tuleb ära keelata! Selle eest kihutame kolhoosist välja, anname kohtu alla. See on ju hirmus tähtis, fakt! Siin loobib jälle kulak meile kaikaid kodaraisse! Säh, võta, tee suitsu ja lase jalga! Jah, muuseas, ma unustasin uhkustada.»

Davõdovi näo üle libises silmi soojendav õnnelik naeratus; ta ei suutnud rõõmu varjata, kuigi katsus karmilt huuli kokku suruda.

«Sain täna Leningradist paki!... Jah, paki oma poistelt...» Ta kummardus, tõmbas voodi alt väheldase kasti, ja punastades rõõmust, tõstis kaane üles.

Kastis olid segamini paberossikarbid, küpsisepakk, raamatud, puust nikerdatud paberossitoos, veel midagi kotikestes ja paberis.

«Seltsimehed pidasid meeles, saatsid... Need, vennas, on meie Leningradi paberossid... Näe, isegi šokolaadi saadetud, aga milleks see mulle? See tuleks lastele... Noh, tähtis on fakt, aga mitte muu. Eks ole? Peaasi — meeles pidasid, saatsid, ja kiri on ka...»

Davõdovi hääl oli ebatavaliselt mahe; nii kohmetult õnnelikuna nägi Andrei seltsimees Davõdovit esimest korda. Tema erutus kandus märkamatult ka Razmjotnovile. Razmjotnov urahtas, tahtes midagi meelepärast öelda:

«Noh, ongi hea. Sa oled tore poiss, eks sellepärast siis saadetudki. Siin ju kraami mitme rubla eest.»

«Asi pole selles! Sa ju mõistad, mina olen, tont võtaks, nagu vaenelaps; ei naist ega kedagi, fakt! Siin aga — pauhti, saadetis! Liigutav fakt... Vaata, kui palju allkirju on kirjal.» Davõdov ulatas ühe käega paberossikarpi, teises käes hoidis kirja, mis kandis paljusid allkirju. Ta käed värisesid.

Razmjotnov läitis Leningradi paberossi ja küsis:

«Noh, kas uue korteriga oled rahul? Perenaisel põle vist viga. Kuda sa pesupesemise oled sättind? Sa võiks ehk emale pesta tuua, mis? Või lepiksid perenaisega kokku... Särk on sul seljas — mõõk ei raiu läbi ja haiseb higist nagu äraaetud hobune.»

Davõdov tõmbus näost roosaks, kihvatas:

«Jah, säärane lugu on küll... Elasin Nagulnovi juures, seal polnud nagu sünnis. Kui vaja nõeluda, seda teen ise; pesu olen varem ka ise pesnud. Aga üldiselt pole ma siiasõidust saadik saunagi saanud, see on fakt. Ja kampsun kah... Seepi siin poes ei ole; palusin juba perenaist, aga tema ütles: «Andke seepi!» Kirjutan õige poistele, et saadaksid pesuseepi. Aga kor-

teril pole viga; lapsi ei ole, võib segamatult lugeda ja üldse . . .»

«Sa siis too ema kätte, küll ta peseb puhtaks. Sa ära häbene, palun. Ta on mul hea vanaeit.»

«Küll sellega hakkama saame, ära muretse, tänan! Kolhoosi jaoks on tarvis saun ehitada, see oleks tore! Ja ehitame kah, fakt! Noh, mine siis nüüd koosolekut organiseerima.»

Razmjotnov suitsetas paberossi lõpuni ja lahkus. Davõdov soris sihitult pakikesi kastis, ohkas, kohendas kollakaspruuni määrdunud kampsuni laiaksveninud kraed, silus ülessoetud musti juukseid ja hakkas riietuma.

Teel astus ta Nagulnovi poole sisse. Nagulnov võttis teda vastu laiu kulme kibrutades ja kõrvale vahtides.

«Tapavad loomi . . . Omandusest hakkas kahju. Väikekodanlases on sihuke segadus, et ei leia sõnugi . . .» pomises ta teretades. Ja pöördus kohe karmilt naise poole. «Sa, Glikerja, mine kohe siit välja. Istu väheke perenaise juures, ma ei saa sinu juuresolekul rääkida.»

Luška läks nukral ilmel kööki. Kõik need päevad pärast Timofei Närunina ärasõitu koos kulakuperekondadega käis ta ringi nagu vette kastetud kana. Tema tursunud silmade all paistis kurba järvesina; ninagi oli teravaks läinud nagu surnul. Oli näha, et armsamast lahkumine rõhus tal rängalt südant. Tookord, kulakute ärasaatmisel külmale maale, lonkis ta avalikult, häbi tundmata, terve päeva Timofeid oodates Borštšovi maja ümber. Ja kui vastu õhtut küüdihobused hakkasid kulakuperekondade ja koliga Gremjatšist liikuma, karjatas ta hüsteerikas ja langes krampides tõmmeldes lumele. Timofei tahtis juba küüdi juurest tema juurde joosta, kuid Frol Närunina ähvardav hõige tõi ta tagasi. Timofei läks küüdi kannul minema, vaadates tihti Gremjatši poole tagasi, tulisest vihast valgeid huuli närides.

Timofei meelitussõnad vaibusid nagu tuule kahin paplilehtedes; vist ei saa Luška neid enam kuulda. Kuidas ei peaks siis naine igatsustõves kannatama, meelt heitma! Kes ütleb talle nüüd, armastusega silma vaadates: «See roheline seelik sobib teile väga, Luša!

Teie olete selles ilusam kui vanaaja ohvitseriproua.» Või lausub naistelaulu sõnadega: «Jää jumalaga, kallike, nii väga meeldid minule.» Ainult Timofei suutis meelituste ja südamliku häbematusega Luška hingeraasukest liikvele panna.

Meest hakkas ta tollest päevast hoopis võõrastama. Makar aga rääkis tol korral rahulikult, kaalukalt ning rohkem kui muidu:

«Ela veel viimased päevad minu juures. Siis aga kogu oma krempel, sukakummid, pumatipurgid kokku ja lase jalga, kuhu tahad. Sind armastades olen ma pindand palju häbi tundma, aga nüüd on mu kannatus otsas! Kui sa kulakupojaga sekeldama hakkasid, olin ma vait. Aga kui sa juba kogu kolhoosi teadliku rahva ees tema järel hakkasid pisaraid valama, siis ma enam välja ei kannata! Sinuga, tüdruk, ei ela mina maailmarevolutsioonini, ma võin ülepea roobastelt lennata. Sa oled mu turjal ülearune koorem! Mina viskan selle koorma maha! Kas said aru?»

«Sain küll,» vastas Luška ja jäi vait.

Tol õhtul oli Davõdovil Makariga omavaheline kõnelus.

«See naine on su kogunisti ära määrinud! Kuidas sa nüüd kolhoosi rahvale silma vaatad, Nagulnov?»

«Jälle sa hakkad vana . . .»

«Oled ikka tümikas! Härjavärss!» Davõdovil hakkas kael punetama, laubal paisusid sooned.

«Kuda sinuga siis rääkima peab?» Nagulnov käis mööda tuba, naksutas sõrmi, muigas vaikselt ning kavalalt. «Nii kui vähe viltu ütled, tõmbad sa kohe konksu otsa: «Anarhist! Kallaklane!» Sa tead, kuda mina naise peale vaatan ja mis põhjusel ma olen irvitamist kannatand? Ma olen sulle vist rääkind: mitte tema põle mul mõtteis. Kas sa oled midagi mõeld lamba sabast?»

«E-e-ei . . .» venitas Davõdov, Makari jutu ootamatust pöördest rabatuna.

«Aga näe, mina olen. Misjaoks on loodus lambale rasvasaba külge pookind? Paistab, et mitte millegi jaoks. Noh, hobune või koer — need pelętavad sabaga kärbseid. Lambale riputati aga kaheksa naela rasva külge, ta raputab seda küll, aga kärbseid ära ajada ei

saa; saba teeb talle suvel kuuma, takjad jäävad sinna kinni.»

«Mis puutub siia rasvasaba ja igasugused teised sabad?» Davõdovil hakkas uuesti tasakesi viha tõusma.

Kuid Nagulnov jätkas häirimatult:

«See on minu meelest talle selle jaoks külge pandud, et häbi varjata. Tülikas ta on, aga kuhu sa pääsed! Mulle on ka eite, see tähendab naist vaja nagu lambale rasvasaba. Minule on kõikse tähtsam maailmarevolutsioon. Teda, kallikest, ma ootan... Eit on mulle aga — ptüi! — ja rohkem midagi. Eit on niisama, muuseas. Ilma temata ka ei saa, oma häbi ju tarvis varjata... Ma olen ju täies jõus mees, kuigi põdur, aga asjade vahel võin selle töö ka ära teha. Kui mu naine ei saa muidu, kui peab kõrvalt lõikama, tont temaga! Ma ütlesingi talle nõnda: «Tuula pealegi, kui tarvidust tunned, aga vaata, et sa põlle all koju ei too või tõbe külge ei saa, muidu keeran sul silmad kuklasse!» Aga sina, seltsimees Davõdov, ei saa sellest midagi aru. Sina oled nagu liigenditega raudarssin. Ja revolutsiooni tulekut ei oota sa ka nii nagu mina... No mis sa minust naise patu pärast torgid! Tal jätkub ka minule, aga et ta kulakuga end sidus ja tema, klassivaenlase järele karjuma pistis, selle eest on ta reo mis reo ja ma kihutan ta varsti majast välja. Aga peksta ma teda ei suuda. Olen uude ellu astumas ja ei taha käsi määrida. Aga sina oleks küll vist pekst, ah? Aga mis vahe on siis sinu, kommunisti, ja, ütleme, endise inimese, mõne kroonuametniku vahel? Need peksid oma naisi ühtevalu! See'p see ongi! Ei, vennas, ära parem minuga Luška üle räägi. Mina õiendan ise temaga arved, sina oled selles asjas üleliigne. Naine — see on väga tõsine küsimus! Temast oleneb palju.» Nagulnov naeratas unistavalt ning jätkas tuliselt: «Vaata, kui me kõik piirid oleme ära pühkind, hüüan mina kõige enne: «Minge, võtke naisi teisevereliste seast!» Kõik lähvad segamini, ja kaob maailmast sihuke häbiasi, et ühe ihu on valge, teisel kollane ja kolmandal must, ja valged pilavad teisi nende nahavärvi pärast ja peavad endast alamaks. Kõik on siis näost ühesugused kenad tõmmukad. Ka sellest mõlgutan ma vahel öösiti mõtteid...»

«Sina, Makar, elad nagu unes!» ütles Davõdov rahulolematult. «Sinus on mulle palju arusaamatut. Rassivaen — see on nii küll, aga kõik muu... Elulaadi küsimustes pole ma sinuga päri. Aga noh, tont sinuga! Ainult et sinu juures ma kauem ei ela! Fakt!»

Davõdov tõmbas laua alt kohvri (selles asjatult vedelevad tööriistad kolisesid tumedalt) ja läks välja. Nagulnov saatis ta uude korterisse, lasteta kolhoosniku Filimonovi juurde. Kogu tee kuni Flimonovi õueni rääkisid nad külvist, perekonna ja elulaadi küsimusi nad enam ei puudutanud. Sest ajast alates muutus jahedus nende vahekorras veelgi märgatavamaks...

Ka seekord ajas Nagulnov Davõdoviga juttu kuidagi viltu, maha vaadates, kui aga Luška oli välja läinud, hakkas ta elavamalt rääkima:

«Kariloomi tapavad, sunnikud! Nad on valmis kas või kolme suuga õgima, et aga mitte kolhoosile anda. Kuule, mina teen niisukese ettepaneku: koosolek peab juba täna otsuse vastu võtma ja nõudma, et kuritahtlikud loomatapjad maha lastaks!»

«M-i-i-i-s?»

«Maha lasta, ülen ma. Kus kohas tuleks mahalaskmise pärast samme astuda? Kas rahvakohus ei või? Ja vaata, kui paar sihukest, kes tiined lehmad ära tapsid, mättasse lüüa, küll siis teised võtavad aru pähe! Nüüd on täit valjust vaja.»

Davõdov heitis soni riidekirstule ja hakkas käima mööda tuba. Tema hääles oli nii rahulolematust kui mõtlikkust:

«Näed, jälle hakkad sa väänama... Päris häda on sinuga, Makar! Sa mõtle ometi: kas võib siis lehma tapmise pärast kedagi maha lasta? Niisuguseid seadusi ei ole, fakt! Oli Kesktäidesaatva Komitee ja Rahvakomissaride Nõukogu määrus, aga ses asjas on seal selge sõnaga öeldud: kaheks aastaks istuma, maa võib ära võtta, kuritahtlikud kraist välja saata, sina aga — tuleks nõuda mahalaskmist. Tõsijutt, sa oled mingisugune...»

«Mingisugune! Põle ma ühtigi mingisugune! Sina aga mõõdad ja plaanitsed. Aga kuda me külvama hakkame?

Sellega või, kui kolhoosist kõrvalehoidjad härjad maha tapavad?»

Makar astus Davõdovi juurde, pani oma kämblad tema laiadele õlgadele. Ta oli Davõdovist ligi pea jagu pikem. Ülalt alla vaadates hakkas ta rääkima:

«Sjoma! Sa mu vaeseke! Mida sa küll ometi mõtled?» Ja peaaegu kisendas: «Me oleme ju kadund, kui me külviga toime ei tule! Kas sa tõesti aru ei saa? Tarvis on tingimata paar-kolm madu kariloomade pärast maha lasta! Kulakud on vaja maha lasta! See on nende töö! Kõrgemaid võimusid tuleks paluda! . . .»

«Loll!»

«Näe, jälle olen mina loll . . .» Nagulnov laskis nukralt pea norgu, kuid ajas enese siis sirgu nagu kannuseid saanud hobune ja müristas: «Ära tapavad kõik loomad! Nüüd on jälle positsioonide aeg nagu kodusõjas, vaenlane pressib peale igalt poolt — aga sina! Teiesugused panevadki maailmarevolutsiooni mokka! . . . Teie pärast, puupead, jääb ta tulemata! Pursuid piinavad igal pool töörahvast, punaseid hiinlasi tehakse pihuks ja põrmuks, musti lihtsalt notitakse maha, aga sina katsud siin vaenlasi siidikinnastega! Piinlik! Suur häbi! Veri kuivab südames, kui mõtled meie kallitele vendadele, keda pursuid väljamaal nöögivad! Sellesama pärast ma ei saa ajalehtigi lugeda! . . . Ajalehed keeravad mul kogu sisemise värgi pahempidi! Aga sina . . . Mis sa mõtled neist lihastest vendadest, keda vaenlased vangimajas määndavad? Nendest sul ei ole hale meel! . . .»

Davõdov hakkas koledasti nohisema, lõi sõrmedega õlimustad juuksed turri:

«Kurat võtku sind! Kuidas nii — mul pole hale meel? Fakt! Ja palun, ära karju! Ise oled segane ja teed ka teised säärasteks! Kas ma sõjas kontraga Luška silmade pärast arveid õiendasin? Mida sina soovitad? Võta aru pähe! Mahalaskmisest ei või juttugi olla! Parem võiksid massidega töötada, meie poliitikat selgitada, aga maha lasta — see on lihtne! Ja nii sa oled alati! Mõni asi natuke ei klapi, ja sa langed kohe äärmusesse, fakt. Aga kus sa siiani olid?»

«Sealsamas, kus sinagi!»

«Selles ongi fakt! Meie oleme lihtsalt selle kampaania maha maganud ja nüüd on tarvis asja parandada, mitte aga mahalaskmisest rääkida! Jäta oma hüsteerika! Hakka tööle! Kus mul preili, kurat võtku! Hullem kui värvitud küüntega preili!»

«Mul on nad verega värvitud!»

«Kõigil, kes ilma kinnasteta sõdisid, on nad verised, fakt!»

«Semjon, kuda sa võid mind preiliks sõimata?»

«Tuli niisugune sõna suhu.»

«Võta see sõna tagasi,» palus Nagulnov tasakesi.

Davõdov vaatas talle vaikides otsa ja puhkes naerma.

«Võtan. Rahune nüüd, ja lähme koosolekule. Tarvis on neid karja tapmise vastu tublisti agiteerida!»

«Eile ma kolasin terve päeva peresid mööda, püüdsin selgeks teha.»

«See on hea meetod. Tarvis veel kord minna, meil kõigil.»

«Näe, jälle sina . . . Alles eile ma tulin õuest välja, mõtlesin: «Noh, paistab, et sain selgeks teha!» Tulen ja kuulen: «Ru-i-ik, rui-ik!» Juba vingubki sigudik noa all. Ja just enne seda olin ma omanikule, sunnikule, tund aega maailmarevolutsioonist ja kommunismist rääkind! Ja kudas veel rääkind! Endalgi tuli mitu korda liigutusepisar silma. Ei, neile põle tarvis selgitustööd teha, vaid anda vastu pead ja sinna juurde rääkida: «Ära kuula, kulakut, va raibe! Ära õpi temalt omandusehimu! Ära tapa loomi, tõbras!» Tema mõtleb, et tapab härga, aga tegelikult lööb maailmarevolutsioonile pussi selga!»

«Keda tuleb peksta, keda õpetada,» jäi Davõdov oma seisukohale kindlaks.

Nad astusid õue. Sadas lumelobjakut. Kleepuvad lumeräitsakad katsid vana lund, sulasid katustel. Pilkases pimeduses jõuti koolimaja juurde. Koosolekule olid tulnud ainult pooled Gremjatši elanikest. Razmjotnov luges ette Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu määruse «Võitlusvahenditest kariloomade röövtapmise vastu», siis pidas Davõdov kõne. Lõpuks esitas ta otsese küsimuse:

«Meil, kodanikud, on kakskümmend kuus kolhoosi

astumise sooviavaldust; homme arutame neid koosolekul. Seda, kes on kulaku õnge hakanud ja enne kolhoosi astumist loomi tapnud, meie vastu ei võta, fakt!»

«Kui aga need, kes on juba kolhoosi astund, on noorkarja tapp, mis siis teha?» küsis Ljubiškin.

«Need heidame välja!»

Rahvas jahmatas, tõusis tume kõmin.

«Siis saatke kolhoos laiali! Külas põle niisukest peret, kus põleks kariloomi tapetud!» hüüdis Borštšov.

Nagulnov käratas talle rusikaid raputades peale:

«Sina, kulaku käsilane, ole kuss! Ära tiku kolhoosi asjadesse, saame ilma sinuta hakkama! Kas sa ise ka ei tapp oma kolmeaastase härja?»

«Mina olen ise oma loomade peremees!»

«Vaata, saadan su homme istuma, ole siis seal peremees!»

«Liiga kõvasti! Liiga valjult käite ümber!» karjus kellegi kähisev hääl.

Koosolek oli küll väikesearvuline, kuid tormiline. Külarahvas läks laiali vaikides, ja alles siis, kui oldi koolimajast väljas ning jaguneti gruppideks, hakati minnes mõtteid vahetama.

«Jüsku vanakuri ise ajas kaht lammast ära tapma!» kaebas kolhoosnik Semjon Kuženkov Ljubiškinile. «Te tõmmate mul selle liha nüüd kas või kõrist välja! . . .»

«Ka mina, noormees, tegin seatembu, tapsin kitse ära . . .» ohkas Ljubiškin raskelt. «Häbene nüüd koosoleku ees silmad peast. Äh, seda eite! Vedas patu sisse, vana kont! «Tapa ja tapa!» Liha hakkas tahtma! Oh sa emakurat! Lähen kohe ja löön tal lõuavärgi sisse!»

«Tuleb ja tuleb õpetust anda,» soovitas Ljubiškini lang, vana tudi Akim Beshlebnov. «Sul, languke, on hoopis piinlik, sa ju kolhoosi liige.»

«Justament,» õhkas Ljubiškin, vurrudele kleepuvat lumeräitsa pimedas maha äiates ja teekonarustel komistades.

«Aga sina, vanaisa Akim, tapsid ju vist oma tähniku härja ka maha?» küsis kõhatades Djomka Ušakov, kes elas Beshlebnovi naabruses.

«Tapsin küll, kullake. Kuda siis muidu sai? Härg murdis jala, murdis neh, see tähnik, vaenlane! Tea, mis kuri vaim ta keldrilaele ajas; kukkus laest läbi ja murdis jala.»

«Eks ma näind koidikul, kuda sa koos miniaga teda vitsaga keldrilaele ajasid . . .»

«Mis sa nüüd ometi, Dementi! Löö risti ette!» ehmus Akimi-taat ja jäi keset tänavat koguni seisma, pilgutades ööpimeduses silmi.

«Lähme, lähme, vanataat,» rahustas teda Djomka. «No mis sa seisma jäid, nagu ader maasse? Noh, ajäsid härja keldrisse . . .»

«Ise läks, Dementi! Ära tee pattu. Oh, see on suur patt!»

«Kaval oled sa, aga härg on kavalam. Härg ulatab keelega oma saba alla, aga sina vist nii et saa, mis? Mõtlesid: «Teen härja vigaseks ja asi tahe?»»

Küla kohal märatses rõske tuul. Unnates kohisesid paplid ja remmelgad jõeäärseis saludes. Küla kattis selline must linik, et torka või silm peast. Kaua kajas veel tänavail rõskusest summutatud hääli. Sadas lund. Talv puistas maha oma viimseid jääke . . .

XVI PEATÜKK

Koosolekult läksid Davõdov ja Razmjotnov seltsis koju. Neile peksis vastu tihedat märga lund. Kohati vilkus pimeduses tulukesi. Koerte haukumine, mida tuuleiilid käristasid, kajas üle küla nukralt ja vaikimatult. Davõdovile meenus Jakov Lukitši jutt lume põllul hoidmisest ja ta ohkas: «Ei, tänavu on muudki tegemist. Aga kui palju lund võiks niisuguse tuisuga põllule jääda! Päris kahju kohe, fakt!»

«Astume talli, vaatame kolhoosi hobuseid!» tegi Razmjotnov ettepaneku.

«Olgu.»

Keerati põiktänavasse. Varsti hakkas paistma tuluke: Lapšinovi küüni ees, mis oli talliks ümber kohendatud, rippus latern. Astuti õue. Talli ukse kõrval katuse all seisis kümmekond kasakat.

«Kes on täna korrapidaja?» küsis Razmjotnov.

Üks seisjaist kustutas vastu saabast plotski ja vastas:

«Kondrat Maidannikov.»

«Aga miks on siin nii palju rahvast? Mis te siin teete?» päris Davõdov.

«Niisama, seltsimees Davõdov. Seisame, peame ühist suitsutundi . . .»

«Õhtul vedasime heinu rehalast.»

«Hakkasime suitsu tegema ja jutt venis pikale. Mõtleme oodata, millal tuisk üle läheb.»

Eraldatud latrites krõmpsutavad ühetooniliselt hobused. Higi, hobusesõnniku ja -kuse hais on segamini koirohuse heina kerge lõhnaga. Iga latri vastas, puust nagi otsas, ripuvad rangid, leid või trengid. Vahekäik

on puhtaks pühitud ja kollase jõeliivaga kergelt üle puistatud.

«Maidannikov!» hõikas Andrei.

«Ae!» kostis hääl talli teisest otsast.

Maidannikov tuli, hangu otsas rukkisasi-tuustak. Ta astus ukse poolt neljandasse latrisse, ergutas maha-heitnud musta hobuse jalaga üles, laotas põhu alla.

«Pööra! Kur-rat!» käratas ta tigedalt ja näitas tukastavale hobusele hanguvart.

Loom hakkas ehmunult kepslema, jalgadega puupõrandal trampima, puristas ja õiendas kaela sõime poole, magamaheitmisest nähtavasti loobudes. Talli ja põhu lõhnast läbiimbunud Kondrat astus Davõdovi juurde, sirutas kareda külma käe.

«Noh, kuidas läheb, seltsimees Maidannikov?»

«Põle viga, seltsimees kolhoosi esimees.»

«Mis sa nii väga ametlikult: «seltsimees kolhoosi esimees». . .» naeratas Davõdov.

«Ma olen praegalt ametikohuste täitmisel.»

«Mis need inimesed talli ümber jõlguvad?»

«Küsige neilt endilt!» Kondrati hääles tundus ärritatud tuska. «Kui aeg tuleb ööseks hobuseid talitada, siis kannab vanakuri ise nad siia. Rahvas ei saa kudagi lahti talupidaja mõtetest. Need on kõik peremehed, kes siin istuvad. Muudkui tulevad: «Kas sa minu kõrvile heinu andsid?» — «Kas raudjale õlgi alla panid?» — «Kas mu mära on ikka alles?» Aga kuhu siis näituseks tema mära peaks kaduma? Kas ma ta endale suhu topin või? Aina tükivad siia ja paluvad: «Las ma aitan hobuseid talitada!» Ja igaüks püüab oma hobusele rohkem heinu ette anda . . . Päris häda! Tuleks korraldus teha, et siin ei tolgendaks ülearuseid inimesi.»

«Kas kuulsid?» pilgutas Andrei Davõdovile silma ja vangutas murelikult pead.

«Kihuta nad kõik minema!» käsutas Davõdov süngeks muutudes. «Et peale korrapidaja ja abiliste siin kedagi ei oleks! Kui palju sa heinu annad? Kas kaalud enne ära?»

«Ei. Ei kaalu. Silmamõõdu järgi, umbes pool puuda looma kohta.»

«Kas alla laotad kõikidele?»

«Kuis muidu, jumal hoidku!» Kondrat raputas ägedalt oma budjonnovkat, tema tõmmule kaelale ja kulunud vammuse kraele pudenes pehmeid sõklaid. «Meie majandusjuhataja Jakov Lukitš Ostrovnov käis enne õhtut siin, ütles: «Laota hobustele heinariismed alla.» Kas see on mõni kord? Teda, kuradit, peetakse küll kõikse paremaks peremeheks, aga ajab suust sihukest plära välja!»

«Mis siis on?»

«Aga kuda siis nõnda, Davõdov! Riismed kõlbavad kõik täielikult söödaks. Nende hulgas on koirohtu — see on peenike, söödav — või jälle stepiheina. Selle kõik söövad lambad ja kitsed ära, teevad puhta töö, tema aga käsib hobustele alla visata! Hakkasin talle vastu rääkima, aga tema: «Põle sinu asi mind õpetada!»»

«Ära laota riismeid alla. Õigus! Küll me tal homme saba murrame!» lubas Davõdov.

«Ja veel üks asi: heinakuhi kaevu ligidal tehti lahti. Ma küsin, misjaoks?»

«Mulle rääkis Jakov Lukitš, et see hein olla halvem. Ta tahab halvema talvel ära sööta, aga parema künnijaaks jätta.»

«Noh, kui nii, siis on see õige,» nõustus Kondrat. «Aga riismetest rääkige talle.»

«Küll räägin. Säh, tee Leningradi suitsu . . .» Davõdov köhatas. «Seltsimehed tehasest saatsid . . . Kas hobused on kõik terved?»

«Tänan väga. Lubage tuld . . . Hobused on kõik tervise juures. Eila öösel viskas meie telder, endine Lapšinovi hobune, enda kudagi halvasti pikali, saime jaole. Aga muidu on kõik korras. Üks on nihuke saatan, mitte ei maga. Pidada ööd läbi jalul seisma. Homme hakkame kõigil esimesi jalgu ümber rautama. Kiilasjää oli, hobustel on rauanäsad ära kulund. Noh, hüva tervit! Ma põle neile kõigile veel alla laotand.»

Razmjotnov läks Davõdovit saatma. Juttu ajades jõudsid nad järgmise tänavanurgani, kuid Davõdovi korteri juurde viival käänakul, üksiktalupidaja Luka Tšebakovi maja ees Razmjotnov peatus, puudutas Davõdovit õlast ja sosistas:

«Vaata!»

Jalgvärava kõrval, kolme sammu kaugusel neist, mustendas inimkogu. Razmjotnov hüppas äkki juurde, haaras teisel pool väravat seisval mehel vasaku käega kraest kinni, paremas aga surus nagaani pära.

«Sina, Luka?»

«Kas see olete teie, Andrei Stepanovitš?»

«Mis sul paremas käes on? Anna aga siia! Kähku!»

«Kas olete ikka teie? Seltsimees Razmjotnov!»

«Anna siia, kas kuuled! Muidu põrutan! . . .»

Davõdov astus vahele, pilgutas lühinägelikult silmi.

«Mida sa talt võtad?»

«Anna siia, Luka! Ma lasen!»

«No võtke! Mida te märatsete!»

«Näed, millega ta värava juures seisis! Oh sina! Miks sa siin öösel pussiga seisid? Keda sa ootasid? Kas mitte Davõdovit? Ma küsin: mispärast sa seisid, puss käes? Kontra? Mõrtsukaks tahtsid hakata või?»

Ainult Andrei teravad kütisilmad võisid värava kõrval seisva mehe käes märgata valendavat noatera. Ta sööstis relva ära võtma. Ja võttiski. Ent kui ta lõõtsutades jahmunud Lukad üle kuulama hakkas, avas see värava ja ütles muutunud häälel:

«Kui te juba seda asja niimoodi käänate, siis ei või ma vait jääda! Teie võite mind ei tea milles süüdistada, hoidku jumal, Andrei Stepanõtš! Lähme!»

«Kuhu siis?»

«Lauta.»

«Misjaoks sinna?»

«Vaadake üle, ja siis on teil selge, miks ma, puss käes, tänavale vaatasin . . .»

«Lähme vaatame,» pani Davõdov ette ja astus esimesena Luka õue. «Kuhupoole siin minna?»

«Olge head, minu järel.»

Laudas, mis oli täis viltuvajunud kisjakiriitu, põles taburetil latern; selle kõrval kükitas Luka naine, ilus, täidlase näoga ja peente kulmudega naisterahvas. Võõraid silmates tõusis ta kohkunult püsti, püüdes varjata endaga kaht seina ääres seisvat veepange ja pesukaussi. Tema taga üsna nurgas, värskel põhul, mis oli nähta-

vasti äsja laotatud, tammus nuumatud orikas. Kärss suures künas, matsutas ta solgi kallal.

«Näete, misuke häda . . .» rääkis Lukaška kohmetult ning seosetult, osutades orikale. «Tahtsime tasapisi orikat veristama hakata . . . Naine andis talle suupärasemat ette, mina aga pidin parajasti torkama, kui kuulsin tänaval jutukõminat. Mõtlesin, et lähen vaatan, ega tea veel, mõni juhtub kuulma. Nagu ma olin — varrukad üles kääritud, põll ees ja puss käes, nii läksin värava juurde. Ja teie seal olitegi! Aga mida teie kohe minu kohta mõtlesite? Kas inimest minnakse tapma, põll ees ja käised üles kääritud?» Luka naeratas kohmetult põlle eest võttes ja käratas talitsetud tigedusega naisele: «No mis sa siis seisma jäid, tobe! Aja orikas välja!»

«Ära tapa teda!» ütles Razmjotnov pisut häbelikult. «Praegalt oli koosolek, ei lubata loomi tappa.»

«Ega ma ei tapa. Võtsite mul kõik tahtmise ära . . .»

Davõdov astus välja esimesena ning nöökas Andreid kogu tee kuni korterini:

«Hoidsid ära kolhoosi esimehe elu kallale kippumise! Võtsid kontrrevolutsionääril relvad käest! Vägimees, fakt! Ha-ha-haa! . . .»

«Selle eest päästsin orika elu,» pareeris Razmjotnov.

XVII PEATÜKK

Järgmisel päeval võeti Gremjatši parteirakukese kinnisel koosolekul ühel häälel vastu otsus ühistada kõik loomad, mis kuuluvad Gremjatši kolhoosi liikmeile, niihästi suuremad kariloomad kui ka pudulojused. Peale loomade otsustati ühistada ka kodulinnud.

Davõdov oli algul visalt pudulojuste ja sulgloomade ühistamise vastu, kuid Nagulnov teatas kategooriliselt, et kui kolhoosnikute koosolekul kogu elusinventari ühistamise otsust läbi ei viida, siis nurjub kevadine külv, sest kogu kari tapetakse maha ja nendega üheskoos ka linnud. Teda toetas Razmjotnov ja pisut kõheldes nõustus ka Davõdov.

Peale selle võeti vastu ja kanti koosoleku protokolli otsus: alustada intensiivset agitatsioonikampaaniat kuritahtliku karjahävitamise lõpetamiseks, milleks kõik partei liikmed võtavad endale kohustuse juba samal päeval mööda peresid käima hakata. Mis puutub kohtulike abinõude tarvituselevõtmisse karja hävitamises paljastatud isikute vastu, siis otsustati neid esialgu mitte kellegi suhtes rakendada, vaid ära oodata agitatsioonikampaania tulemused.

«Nõnda on kari ja linnud päästetud. Muidu ei kuule kevadeks härja ammumist ega kuke kiremist külas,» rääkis rõõmsaks muutunud Nagulnov protokolli kaante vahele peites.

Kolhoosi koosolek võttis meelsasti vastu otsuse kõigi kariloomade ühistamise kohta, kuivõrd töö- ja piimaloomad juba ühistatud olid ja otsus puudutas ainult noorkarja ning lambaid ja sigu, kuid kodulindude pärast puhkes pikk vaidlus. Eriti olid selle vastu naised.

Lõpuks murti nendegi visadus. Suurel määral soodustas seda Nagulnov. Tema see oli, kes oma pikki kämblaid vastu ordenit surudes südamessetungivalt kõneles:

«Naisukesed, kullakesed! Ärge püüdke neid kanu ja hanesid nii väga hoida! Kui te ratsu seljas ei püsind, siis saba peal ammugi mitte. Las elavad kanad ka kolhoosis. Kevadeks tellime kubaatori ja see hakkab kaagutajate asemel meile tibukesi sadade kaupa välja hauduma. On olemas sihuke masin — kubaator, see haudub väga kenasti tibusid. Palun väga, ärge punnige vastu! Nad jäävad ikka teie kanadeks, ainult ühises õues. Kanadest eraomandust ei tohi olla, kallid tädikesed! Ja mis kasu ongi teil kanadest? Niikuinii praegalt nad ei mune. Kevade poole tuleb aga teil nendega sekeldusi — ei otsa ega aru. Kord ta hüppab — kana muidugi — peenardele ja nokib taimed ära, kord vaatad, et tema, põrguline, on muna kuhugi aida alla munend, kord käänab tuhkur tal kaela... Paljugi, mis temaga võib juhtuda! Ja iga kord tuleb teil kanakuuti minna katsuma, misukesel on muna tulemas, misukesel ei ole. Kobad ja saad kanatäisid ja igasugu haigust külge. Ainult häda nendega ja südamele muret. Aga kuda nad kolhoosis hakkavad elama? Toredasti! Nende järele hakatakse hästi vaatama: nende hooldajaks paneme mõne leskvanamehe, kas või näituseks vanaätt Akim Beshlebnovi; katsugu tema neid terve päeva ja ronigu õrsi mööda. Töö on lahe ja kerge, vanamehele täitsa konti mööda. Niisukese tööga ei saa ilmaski kubemesonga. Lööge ometi, kullakesed, nõusse!»

Naised naersid, ohkasid, arutasid ja «lõid nõusse».

Kohe pärast koosolekut hakkasid Nagulnov ja Davõdov mööda peresid käima. Juba esimeses kvartalis selgus, et karja on tapetud tõepoolest igas peres... Lõuna paiku astuti Štšukari-taadi poole sisse.

«Tema on ju aktivist; ise rääkis, et loomi on tarvis hoida. See juba ei tapa,» kinnitas Nagulnov Štšukari õue astudes.

«Aktivist» lamas sängis, põlved püsti. Tema särk oli üles keeratud kuni pulstunud habemeni, hallide hõredate karvadega kaetud kõhnkahvatu kõhu peal oli teravate servadega sisse sooninud umbes kuueliitrine

savipott, põhi ülespoole. Potist kahel pool paistsid verekaanidena kaks apteegikuppu. Štšukari-taat ei vaadanudki tulijate poole. Ta käed, risti rinnal nagu surnul, värisesid, koopaist väljatungivad valust hullunud silmad pöörlesid aeglaselt. Nagulnovile tundus, et toas on koguni laibalehka. Tüse Štšukari eit seisis ahju juures, voodi ees aga askeldas väle, hiirhall posijamoor Mamõtšihha, keda ümbruses selle poolest laialt tunti, et ta oskas kuppe ja potte kõhu peale panna, nikastust arstida, verd jooksma ja kinni posida ja sukavardaga aborti teha. Tema «arstiski» praegusel silmapilgul õnnetut Štšukari-taati.

Davõdov astus sisse, silmad imestusest pärani:

«Tere, taat! Mis sul seal kõhu peal on?»

«Kkõ-õht vvva-lutab!...» kogeles taat suurivaevu kahes järgus. Ja pistis kohe haleda häälega halisema, kutsikana kiunuma: «Võ-võta pott ära! Võta ära, nõiamoor! Oi, kõhu rebib katki! Oi, kullakesed, päästke ära!»

«Kannata! Kannata! Kohe hakkab kergem,» manitses posija Mamõtšihha sosinal, püüdes asjata naha sisse imendunud potiäärt lahti rebida.

Kuid Štšukari-taat pistis äkki tigeda metsloomana röökima, virutas tohterdajale jalaga ja haaras mõlema käega potist kinni. Siis ruttas Davõdov talle appi: ta võttis ahju servalt vaalikurika, lükkas eidekese eemale ja virutas kurikaga vastu poti põhja. Pott purunes tükkideks, kildude all vilises õhk. Štšukari-taat kööksatas sügavasti, hakkas kergendatult, kiiresti hingama, rebis kupud kerge vaevaga lahti. Davõdov vaatas taadi kõhtu; potikildude vahelt paistis suur sinine naba. Ta langes pöörasest naeruhoost lämbudes pingile. Tema põski mööda veeresid pisarad, müts kukkus peast, mustade juuste salgud langesid silmadele...»

Štšukari-taadil oli alles visa hing! Vaevalt hakkas posija Mamõtšihha katkise poti pärast halisema, kui taat särgi alla laskis ja istukile tõusis.

«Oh ma õnnetu!» vingus posijaeit valjusti, «ära lõhkus, kurivaim, nõu! Tohterda sihandseid, varsti oled varast lage!»

«Eit, käi minema! Kao kohe mu silmist!» Štšukar

näitas käega ukse poole. «Oleks mult peaaegu hinge välja võtt! Vastu sinu pead oleks pidand selle poti puruks lööma! Mine ära, muidu teed mu mõrtsukaks! Niisukestes asjades ma nalja ei mõista!»

«Millest see sul hakkas?» küsis Nagulnov, niipea kui uks oli Mamõtšihha järel kinni paugatanud.

«Oh pojukesed, heategijad, kas usute: asi oli päris hukas. Kaks päeva ei saand õuest tulema, aina hoidsin pükse peos... Kõht läks mul nii lahti — põld enam miskisugust pidamist. Elu tahtis ära võtta, jooksis nagu haigel hanepojal, iga sekund...»

«Sõid vist kõhu liha täis?»

«Liha neh...»

«Tapsid mullika ära?»

«Põle mul enam mullikat... Kasuks see mulle ei tuld...»

Makar köhatas, põrnitses taati vihaga ja sisistas läbi hammaste:

«Sulle, vanale sarvikule, oleks pidand poti asemel kolmepangelise paja kõhu peale panema! Et see sind kogu sisikonnaga oleks endasse imend! Vaata, kui kihutame su kolhoosist välja, siis alles su kõht läheb lahti! Miks sa mullika ära tapsid?»

«Patt kimbutas, Makarikene... Vanacit käis peale, aga öösine kägu, see kukub ju alati üle... Olge armulised... Seltsimees Davõdov! Oleme teiega ju sõbramehed old. Ärge mind kolhoosist lahti laske! Olen niigi oma vara pärast kannatada saand...»

«Noh, mis sa sihukesé käest tahad!» Nagulnov heitis käega. «Lähme, Davõdov! Kuule sina, hädapasun! Sega püssiõli soolaga ja joo ära, kõik on nagu peoga pühitud.»

Štšukari-taadi huuled hakkasid haavunult võbisema:

«Kas tahad mind pilgata?»

«Ma räägin õigust, Vanas armees oli see meil ainuke abi kõhuhäda vasta.»

«Olen ma siis rauast või? Kas ma pean seda pruukima, millega elutut püssi puhastatakse? Põle võimalik! Parem suren päevalillede vahel, aga õli ma ei võta!»

Järgmisel päeval komberdas surmast pääsenud Štšukari-taat mööda küla ja jutustas igale vastutulijale,

kuidas Davõdov Nagulnoviga tal külas käinud, kuidas nad temalt nõu küsinud külviks vajaliku inventari remondi ja muude kolhoosi asjade kohta. Jutu lõpul pidas taat plotskit keerutades pika pausi ja õhkas:

«Jäin tsipa haigeks, ja juba nemad tulidki mind vaatama. Nad ei tule ju ilma minuta toime. Pakkusid igasugu rohtusid. «Arsti end terveks, taadike,» rääkisid nad, «muidu, — jumal hoidku õnnetuse eest! — sured ära, ja mis me ilma sinuta peale hakkame!» Peale hakata põle midagi, jumala eest! On neil midagi viltu — kutsuvad kohe rakukesse: ja eks ma siis annangi neile mõnesugust nõu. Ma räägin küll napilt, aga täppi. Minu sõna juba viltu ei lähe!» Ja ta tõstis oma luitunud juubeldavad silmad jutukaaslase poole, püüdes aimata, mis muljet jutt on avaldanud.

XVIII PEATÜKK

Ja jälle lõi kihama vahepeal vaikseks jäänud Gremjatši Log ... Karja hävitamine lõppes. Ühislautadesse aeti ja tiriti kahe ööpäeva jooksul mitut tõugu lambaid ja kitsi, kottides kanti kokku kanu. Loomade röökimisest ja lindude kaagutamisest ning kisast kõmas kogu küla.

Kolhoosi oli astunud juba sada kuuskümmend peret. Loodi kolm brigaadi. Riideid ja jalatseid vajavaile kehvikuile volitas kolhoosi juhatus Jakov Lukitši jagama kulakute kasukaid, saapaid ja muid esemeid. Koostati esialgne nimestik. Selgus, et kolhoosi juhatus kõiki rahuldada ei suuda.

Titoki õuest kostis kuni pimedani lakkamatu häältesumin. Seal jaotas Jakov Lukitš kulakutelt konfiskeeritud riideid. Samas aida kõrval, otse lume peal, võeti jalgu lahti, prooviti kulakute vastupidavaid jalatseid, tõmmati selga vammuseid, pintsakuid, jakke, poolkasukaid. Need õnnelikud, kellele komisjon oli määranud edaspidise töötasu arvel riideid või jalatseid, koorisid end otse aida esikus paljaks ja kägardasid rahulolevalt ägisedes, särasilmil, napist värelevast naeratusest helgemaks muutunud tõmmude nägudega kiiresti oma vanad lipitud-lapitud närud kokku ja riietusid uutesse kehakatteisse, millest ihu enam läbi ei paistnud. Aga kui palju oli enne seda, kui midagi võtta, seletamist, nõuandeid, kõhklemist, sõimu ... Davõdov tegi korralduse välja anda Ljubiškinile pintsak, püksid ja saapad. Tusane Jakov Lukitš tõmbas kirstust riidepuntra ja viskas Ljubiškini jalgade ette:

«Vali, et pärast põleks ütlemist.»

Atamanlase vurrud võpatasid, käed hakkasid värisema ... Küll ta valis ja valis pintsakut — higi leemendas mis kole. Katsus hamba all kalevit, vaatas vastu valget, kas need viimati koitanud pole, kägardas oma kümme minutit mustade näppude vahel. Ümberringi aga hingati kuumalt ja lärmati:

«Võta ära, annab veel lastelgi kanda.»

«Kus su silmad on? Kas sa ei näe, et riie on ümber pööratud!»

«Lorad!»

«Sõõ ise!»

«Võta, Pavlo!»

«Ära võta, proovi teisi kah!»

Ljubiškini nägu on punane nagu põletatud tellis; ta närib musta vurru, vahib kitsikusse aetuna ringi, sirutab käe teise pintsaku järele. Valib selle. Kõigiti hea pintsak! Ta torkab oma ülipikad käed varrukaisse, varrukad ulatuvad ainult küünarnukkideni ja õlaõmblused ragisevad. Ja kohmetult ning erutatult naeratades tuhnib ta jälle riidepuntras. Silmad kilavad nagu väikesel lapsel laadal mänguasjade hulga ees; huultel on niisugune helge lapsenaeratus, et tahaks selle süllapikkuse atamanlase Ljubiškini pead isalikult paitada. Pool päeva läks mööda, temal aga jäigi valimata. Püksid ja saapad tõmbas jalga ning ütles tusasele Jakov Lukitšile ohet alla surudes:

«Tulen õige homme uuesti proovima.»

Õuest lahkudes olid tal jalas uued lampassidega püksid ja kriuksuga saapad, mees oli kohe nagu kümme aastat noorem. Ta läks meelega peatänava kaudu, kuigi tema tee sealt ei läinud, peatus sageli tänavanurkadel, et suitsu teha või vastutulijatega juttu puhuda. Kolm tundi kulus tal kojuminekuks, ta kiitles kõikjal, ja õhtuks käis juba Gremjatšis jutt ringi: «Ljubiškin pandi riidesse nagu kroonusse minekuks! Kogu tänase päeva valis teine riideid ... Koju minnes olid uued riided seljas, pühapäevapüksid jalas. Kõndis nagu kurg, ei tundnud vist jalgugi all ...»

Djomka Ušakovi naisuke otse tardus riidekirstu ees, vaata et ei saagi enam eemale. Ta tõmbas selga kroogitud villase seeliku, mis oli kunagi Titoki naisele kuulunud, pani jalga uued kingad, heitis värvilise salli

õlgadele, ja alles siis torkas ta kõigile silma, alles siis nähti, et Djomka naisuke pole sugugi inetu, vaid kena ja sihvakas naine. Ja kuidas ta vaeseke poleks pidanudki kolhoosi varandust nähes tarduma, kui ta kogu oma kibeda elu kestel polnud kordagi maitsvat suutäit söönud ega uut pluusi õlgadele saanud! Kuidas ei pidanud kahvatama tema alatisest puudusest ning alatoitlusest luitunud huuled, kui Jakov Lukitš kirstust välja tõmbas sületäie naisteriideid! Aastast aastasse oli ta lapsi sünnitanud, mähkides imikuid pehkinud mähkmeisse ning kulunud lambanaha räbalaisse. Ise oli ta murest ja igavesest puudusest kaotanud oma endise ilu, tervise ning värskuse, käis suved läbi ühe ja sama sõelhõreda seelikuga; talvel aga, kui oli pesnud puhtaks oma ainukese täidest kubiseva särgi, istus alasti koos lastega ahju peal, sest polnud teist selga panna...

«Kallikesed!... Kullakallikesed!... Oodake, ma ehk veel ei võta seda seelikut... võtan teise... Kas ei saaks lastele midagi... Mišakesele... Dunjakesele...» sosistas ta nagu ekstaasis, kirstukaanest kinni hoides, leegitsevaid silmi kirevalt riidehunnikult pööramata.

Davõdovil, kes juhtus seda pealt nägema, võpatas süda... Ta trügis ka kirstu juurde ja küsis:

«Mitu last sul on, kodanik?»

«Seitse...» vastas Djomka naine sosinal, kartes magusas ootuses silmi tõsta.

«Kas sul midagi laste jaoks on?» küsis Davõdov Jakov Lukitšilt tasa.

«On küll.»

«Anna sellele naisele laste jaoks kõik, mis ta tahab.»

«Seda on talle palju!...»

«Mis jutt see on?... Noh?...» Davõdov ajas oma puuduva hambaga suu vihaselt irevile ja Jakov Lukitš kummardus kärmesti kirstu kohale.

Djomka Ušakov, tavaliselt jutukas ja terava keelega, seisis naise selja taga ning lakkus vaikides ja hinge kinni pidades oma kuivanud huuli. Kuid Davõdovi viimaste sõnade juures vaatas ta kõnelejale otsa... Djomka viltustest silmadest purskas äkki pisaraid nagu mahla valminud puuviljast. Ta sööstis kohalt, jooksis ukse poole, vasaku käega inimesi tõrjudes, paremaga

silmi varjates. Aida esikust välja jooksnud, sammus ta üle õue, häbenedes ning varjates inimeste eest oma pisaraid. Need aga veeresid põskedel, kämbla musta kilbi all, üksteisest mööda rutates, heledad ning sädelevad nagu kastepiisad.

Õhtuks jõudis ka Štšukari-taat jaole. Ta trügis kolhoosi juhatuse majja sisse ja pöördus lõõtsutades Davõdovi poole:

«Tere kah, seltsimees Davõdov! Rõõm teid tervise juures näha.»

«Tere.»

«Kirjutage mulle blankett.»

«Mis blankett?»

«Riidesaamise blankett.»

«Miks siis sina riideid tahad?» Nagulnov, kes Davõdovi juures istus, kergitas laiu kulme. «Kas selle eest, et mullika maha tapsid?»

«Tead sa, Makarike, kes vana asja meelde tuletab, sel silm peast välja. Kuda nii, — mis eest? Aga kes sai kannatada, kui Titokki likvideeriti? Mina ja seltsimees Davõdov. Tal löödi ainult pea lõhki, see on tühi asi, aga mis tegi koer minu kasukaga? Kasukast said ainult sääremähised! Mina olen nõukogude võimu eest kannatand, ja mulle põle tarvis? Parem oleks Titok võind mu pea puruks taguda, et aga kasukat poleks puutund. Kasukas oli ju eide oma, eks ole? Mis te siis ütlete, kui ta kasuka pärast minu hauda ajab? Sedapsi on lood ja laulud!»

«Põleks sa joost, oleks kasukas terve old.»

«Kuda nii, põleks joost? Aga kuulsid sa, Makaruška, mis Titoki vanamoor tegi? Ta ässitas koera minu kallale, kisas: «Hass, võta! Võta teda, Serko! Ta on siin kõige kurja juur!» Seltsimees Davõdov võib ka seda kinnitada.»

«Vana mees, aga luiskad nii, et suu suitseb!»

«Seltsimees Davõdov, tõendage ometi!»

«Mul pole niisugust asja küll meeles...»

«Jumala eest, just nii ta kisas! Noh, silmad hirmu täis, ma hakkasingi muidugi õuest ära jooksma. Kui see koer oleks old nagu kõik teised koerad, aga see oli veel koledam kui tiiger!»

«Keegi ei ässitand sulle koera kallale, luiskad!»

«Makarikene, sina ju ei mäleta, kullake! Sa ise ehmatasid siis nii ära, et põld enam oma nägugi; kus sa võid siis veel mäletada! Juba siis mina, patune, mõtlesin: «Nüüd viskab Makar kohe varvast!» Aga kuda koer mind õue mööda sakutas — seda kõike mäletan ma täpipealt. Kui põleks old koera, Titok põleks mu käest eluga pääsend, jumala eest! Mina olen kole julge!»

Nagulnov kibrutas nägu, nagu oleks tal hammas valutama hakanud, ja ütles Davõdovile:

«Kirjuta talle kohe välja, las kerib minema.»

Ent Štšukari-taat oli seekord veel suuremas jutuhoos kui muidu.

«Mina, Makaruška, võitsin noores eas rusikavõitluses igaühte . . .»

«Oh, ära vatra, oleme sind juba kuuld! Ehk tuleks kirjutada, et sulle pangeline pott välja antaks? Millega sa hakkad kõhtu arstima?»

Hirmsasti solvunud Štšukari-taat võttis vaikides tähe ja läks hüvasti jätmata minema. Ent Jakov Lukitšilt lahedat pargitud nahast poolkasukat saades sattus ta jälle üliheasse tujju. Tema silmad olid mõnusalt vidukil ja juubeldasid. Nagu soola soolatoosist, nii võttis ta näpuotstega poolkasuka hõlma, tõstis endast eemale nagu naine seelikut, kui ta loigust tahab läbi minna, laksutas keelt ja kiitles kasakate ees:

«Siin ta on, see poolkasukas! Oma küüruga teenitud. Kõigile on teada: kui me Titokki likvideerisime, tungis ta ikkepulgaga Davõdovi kallale. Mina mõtlesin: «Nüüd saab mu sõbramees otsa!» Hüppasin samal silmapilgul appi, päästsin ta nagu kangelane kunagi. Põleks mind old, oleks Davõdovile ots peale tehtud.»

«Aga oli kuulda, et sa olla koera eest joost ja maha kukkund ja koer hakand sul seal kõrvu rebima,» ütles keegi kuulajaist vahele.

«Lori puha! Näe, misukeseks inimesed on läind: keeravad kõik teisipidi! Mis sest koerast rääkida! Koer on rumal ja ilge loom. Ühestki sõnast ei saa aru . . .» ja Štšukari-taat juhtis jutu osavasti teisele teemale.

XIX PEATÜKK

Öö . . .

Gremjatši Logist põhja pool, kaugel-kaugel hämarate stepiseljandike, orgude ning kuristike ja laiade laante taga on Nõukogude Liidu pealinn. Tema kohal on elektritulede tulv. Nende värelev sinakas sirendus seisab hääletu tulekahjukumana mitmekordsete majade kohal, võites südaöiste tähtede ja kuu tarbetut valgust.

Gremjatši Logist poolteise tuhande kilomeetri kaugusel asuv kivine Moksva elab ööselgi: venivalt, kutsuvalt hüügavad vedurivile, hiiglaharmoonika helidena kõlavad autode sireenid, lõgisevad, vinguvad ja mürisevad trammid. Aga Lenini mausoleumi taga, teisel pool Kremli müüri lehvib ja rullub kõrgel kumendavas taevas külma tuule käes punalipp. Valgustatud alt pimestavast elektrihõõgusest, lõõskab ja voogab ta nagu punane voolav veri. Kõrge tuul tiirutab keerisena, pöörab hetkeks raskelt lodakile vajunud lippu, ja uuesti hakkab see looklema, oma otsa kord läände, kord itta suunates, lõkendab ülestõusude punase leegina, kutsub võitlema . . .

Kaks aastat tagasi oli Kondrat Maidannikov Moskvas ülevenemaalisel nõukogude kongressil viibides öösel Punasele väljakule läinud. Ta vaatas mausoleumi, võidukalt taevas säravat punalippu, ja kahmas kiiresti oma budjonnovka peast. Palja peaga, kodukootud vammuse hõlmad lahti, seisis ta kaua ja liikumatult . . .

Gremjatši Log aga on öösiti tumm ja vaikne. Ümberkaudsed üksildased künkad sätendavad, üle puistatud värske lume luigesulgedega. Nõgudesse, lumehangedele, umbrohupadrikuile on valatud sügavsinised var-

jud. Suure Vankri tiisel peaaegu puudutab horisonti. Külanõukogu kõrval kasvav püramiidpappel küünitab rusuvalt kõrge musta taeva poole nagu must küünal. Nõiduslikult heliseb ja pomiseb jõkke voolav allikanire. Voolavas jõevees on näha, kuidas langevad oma valguse ära andnud tähed. Kuulata öö näilikku vaikust, sõber, ja sa kuuled, kuidas jänes kõhtu täites puumahlast kollaste hammastega oksa närib ja koorib. Kuuvalgel sätendab tuhmilt kirsipuu tüvel külmunud mahlapisar nagu merevaik. Tõmba ta ära ja vaata: vaigutükk on nagu valminud puutumata ploom, kaetud õhiõrna suitsja kirmega. Aeg-ajalt kukub oksalt jääkooruke — kristalne kõlksatus kaob öövaikusse. Kirsipuuoksto armiliste hallide urvaasemetega võsud on surmliikumatud; lapsed hüüavad neid urvakesi «käopisaraiks» . . .

Vaikus . . .

Ja alles koidikul, kui põhjakaarest pilvede alt, külmade tiibadega lund tuisates, hakkab puhuma Moskva tuul, kostab Gremjatši Logis hommikusi hääli: saludes hakkavad kahisema raagus paplioksad; põldpüüd, kes küla lähedal talvitavad ja öösiti rehalaist toitu otsivad, hakkavad vastastikku häälitsema. Päeva ajaks lendavad nad kulurohu padrikuisse, järsakute liivaseile nõlvadele, jättes aganike juurde lumele kiirekujuliselt laiuvaid jälgede ristpisteid, õlgedesse õõnestatud auke. Vasikad, kes emade juurde kipuvad, hakkavad inisema, ühistatud kuked ägedamalt kirema. Küla kohal venib mõrkjaskibedat kisjaki suitsuvina.

Kui aga küla katab öö, ei maga kogu Gremjatšis vist ainult Kondrat Maidannikov. Suu on tal omakasvatatud tubakast mõru, pea on nagu pomm, süda pööritab suitsetamisest . . .

Kesköö. Kondrati silme ette kerkib juubeldav tulede kuma Moskvas ja ta näeb Kremli kohal lehvivat punast lõuendit ähvardavalt ning vihaselt visklemas, laotumas üle ääretu maailma, kus nii palju pisaraid voolab Kondrati-taoliste töölinimeste silmist, kes elavad teisel pool Nõukogude Liidu piire. Talle meenuvad emakadunukese sõnad, mis olid kunagi öeldud selleks, et tema lapsepisaraid kuivatada:

«Ära nuta, kallis Kondrat, ära pahanda jumalat! Vaesed inimesed nutavad kogu maailmas niikuinii, kaebavad jumalale oma häda, kaebavad rikaste peale, kes on kõik vara oma kätte võtt. Jumal käsib vaestel kannatada. Ja ta saab täis viha, et vaesed ja näljased muudku nutavad, ja ta võtab ja kogub nende pisarad kokku, teeb nad uduks ja viskab sinisele merele, katab taeva kinni. Siis eksivad laevad merel ära, ei näe vee peal enam oma teed. Laev jookseb merekalju otsa ja läheb põhja. Või teeb jumal pisarad kasteks. Ühel ööl langeb soolane kaste kogu maailma viljadele, meie ja võõra maa omadele; pisarate kibe kõrvetab viljad ära, suur nälg ja katk lähvad mööda maailma laiali . . . Nii et vaesed ei tohi millaski nutta, muidu nutad omale häda kaela . . . Said sa aru, kullakene?» Ja lõpetas karmilt: «Kondratka, palu jumalat! Sinu palve jõuab rutem pärale.»

«Aga ema, kas meie oleme vaesed? Kas isa on vaene?» päris väike Kondrat oma jumalakartlikult emalt.

«Vaesed küll.»

Kondrat langes põlvili vanaaegse tuhmi pühapildi ette, palvetas ja hõõrus silmad kuivaks, et vihane jumal ainustki pisarat ei näeks.

Kondrat lamab ja arutab mälestustes minevikku nagu noodanööri. Nagu isagi, oli ta Doni kasakas, nüüd aga on kolhoosnik. Palju on ta mõtelnud paljudel öödel, mis on pikad nagu stepiteed. Kondrati isa oli tegevteenistuse ajal oma sotnjaga vabrikantide huve kaitstes streikivaid Ivanovo-Voznessenski kangruid kantsikuga peksnud ja mõõgaga raiunud. Isa suri, Kondrat sirgus meheks ja raius 1920. aastal valgeid poolakaid ja vrangellasi, kaitstes oma nõukogude võimu, nendesamade Ivanovo-Voznessenski tööliste võimu, vabrikantide ja nende palgaliste sõjakäigu vastu.

Juba ammu ei usu Kondrat enam jumalat, vaid usub kommunistlikku parteid, kes viib kogu maailma töörahvast vabanemise, ilusa tuleviku poole. Ta viis kõik loomad kolhoosi lauta, samuti kõik oma linnud, viimse sulgloomani. Tema on selle poolt, et leiba sööks ja rohtu tallaks ainult see, kes töötab. Ta on kõvasti ja

lahutamatult nõukogude võimu külge kasvanud. Aga näe, Kondratil ei ole öösiti und... Ja und ei ole sellepärast, et temas on säilinud kahetsuse-uss, tal on kahju oma varandusest, oma kõhnast varast, millest ta on ise vabatahtlikult lahti öelnud... Kahetsuse-uss on südamesse kerra tõmbunud, levitades nukruse ja kibeduse külma...

Vanasti oli tal ikka päev läbi tegemist: hommikul söötis härgi, lehma, lambaid ja hobust, jootis neid; lõuna ajal tassis jälle rehe alt võrgu sees heinu ja põhku, kartes ühtki kõrrekest kaotada; ööseks oli tarvis jälle talitada. Ja ööselgi läks ta mitut puhku lauta vaatama, jalgade alla tõmmatud heinu sõime korjama. Peremehelik hool rõõmustab südant! Kuid praegu on Kondrati laut tühi ja hingetu. Pole kedagi vaatama minna. Sõimed seisavad tühjad, raagväravad on pärani, ja isegi kukelaulu pole terve pika öö jooksul kuulda; pole millegi järgi öösel aega määrata...

Ainult siis kaob igavus, kui kolhoosi tallis tuleb korrapidajaks olla. Päeval aga püüab ta rutemini kodunt lahkuda, et mitte vaadata hirmus tühjaks jäänud õue, et mitte näha naise leinavaid silmi.

Praegu magab naine tema kõrval, hingab ühtlaselt. Ahju peal vähkreb väike Hristiška, matsutab magusalt suud, räägib läbi une: «Isakene, pisitasa!... Pisitasa, pisitasa...» Ta näeb arvatavasti oma erilisi helgeid lapse-unenägusid; tal on kerge elada, kerge olla. Tühi tikutoos rõõmustab teda. Ta võtab ja meisterdab sellest saani oma nartsudest nukukesele. Selle saaniga lõbustab ta ennast õhtuni, saabuv päev aga naeratab talle vastu uute lõbudega.

Kondratil on aga omad mõtted, ta viskleb neis nagu kala võrgus... «Neetud kahetsus, millal sa annad mulle rahu? Millal sa küll kärvad, kahjulik uss?... Ja millest see küll peaks tulema? Kui lähen hobuselatritest mööda, seisavad seal võõrad hobused — põle mul sest kedagi; aga niipea kui omani jõuan, kui vaatan tema musta jutiga selga, tema märgitud vasakut kõrva, siis hakkab jälle rinnus närima, näib, et ta on sellel silmapilgul mulle lähem kui oma naine. Ja ikka püüad talle maitsvamat ja peenemat suutäit anda, kus oleks roh-

kesti orasheina. Ja eks teisedki tee sedasama: igaüks vahib muudkui oma looma juures, võõraist ei tehta väljagi. Kuigi praegalt pole võõraid, kõik on meie omad, aga nii see on... Elajate järele ei taheta vaadata, need on paljudele võõraks jäänud... Eile oli Kuženkov korrapidajaks, ise ta hobuseid jooma ei viind, saatis poisikese; see istus hobuse selga, kihutas kogu karja tuhatnelja jõe äärde. Kas sai mõni juua või ei saand — kihutas aga jälle tuhatnelja tagasi talli juurde. Ja ära sa kellegile miskit ütle, kohe näitavad hambaid: «Häh, kas sulle on kõige rohkem tarvis!» Ja see kõik on sellepärast, et miskit põle saadud kerge vaevaga. Kel kõike on kõrini, sel põle muidugist nii kahju... Et ma ei unustaks homme Davõdovile ütlemast, kuda Kuženkov hobuseid jootis. Kui sedaviisi hoolitsevad, ei tõmba hobusekont kevadel äketki paigast. Homme hommikul vaja vaadata, kuda kanu hoitakse: naised lobasid, et seitse tükki olla kitsikuse pärast juba ära kärvand. Oh, raske küll! Ja misjaoks oli vaja sulgloomad kohe kokku ajada? Oleks kas või ühe kukegi kella asemele igasse peresse jätt... Kooperatiivis kaupa ei ole, Hristina käib paljajalu. Kas või nuta — nii on talle jalanõusid tarvis! Südametunnistus ei luba Davõdovilt küsida... Äh, las olla veel selle talve ahjuvommil, suvel põle tal neid tarviski.» Kondrat mõtleb puudustele, mida kannatab viisaastakut teostav maa, ja pigistab tekiräbala all rusikaid, räägib mõttes vihapõlastusega neile lääne töölistele, kes pole kommunistide poolt: «Olete meid maha müünd, et oma peremeestelt head palka saada! Olete, vennad, meid vahetand küllase elu vasta!... Mispärast teil põle siiamaani nõukogude võimu? Miks te olete nii hiljaks jäänd? Kui teil oleks räbal elu, oleks ka teie juba revolutsiooni ära teind, teile põle veel tulist ora taguotsa aetud; ikke ei saa te hoogu sisse, ikke nagu puuduks üksmeel, lähete ligadi-logadi... Aga küll teile veel aetakse! Nii et võtab silma valgeks! Või te ei näe üle piiri, kui raske on meil majandust jalule ajada? Misukest puudust me kannatame, paljajalu ja poolalasti käime, ise aga pigistame hambad kokku ja töötame. Piinlik on teil, vennad, jaole tulla, kui kõik on valmis! Kui saaks teha nii kõrge

tulba, et see teile kõigile näha oleks, roniks selle tulba otsa, küll ma teid sealt siis sõimaks! . . .» Kondrat uinub. Tema huulte vahelt langeb plotski, põletab ainsasse särki suure musta augu. Ta ärkab põletusest, tõuseb sosinal kirudes, kobab pimedas nõela, et auku särgis kinni nõeluda, muidu Anna hommikul näeb ja närib paar tundi tema kallal... Nõel jääbki tal leidmata. Ta uinub jälle.

Koidu ajal ärgates läheb ta õue asjale ja kuuleb äkki midagi imelikku: ühes kuuris koos ööbivad ühistatud kuked röögivad ühtaegu mitmehäälses ning võimsas kooris. Kondrat kuulab, tursunud silmad hämmastusest pärani, paar minutit lakkamatut kukekisa, ja kui viimne hilinenud «kukeleegu» rutuliselt vaikib, naeratab ta uniselt: «Küll aga röögivad, saatanahinged! Nagu pasunakoor. Kes nende kuudi lähedal elab, ei saa küll und ega rahu. Varem laulsid nad kord ühes küla otsas, kord teises. Põld miskit korda... Oh, elu!» Ja läheb tuppa koiduund magama.

*

Hommikul pärast sööki läks ta kanalasse. Vanaätt Akim Beshlebnov võttis ta vastu vihase hüüdega:

«No mis sa hulgud enne kukke ja koitu?»

«Sind ja kanu tulin vaatama. Kuda elad, taat?»

«Enne elasin, aga praegalt — ära parem räägigi!»

«Mis siis viga on?»

«Kanakarjatamine tapab ära!»

«Kuda nii?»

«Sa ole siin üks päevgi, küll siis tunned! Need kuradi kuked kaklevad kogu päeva, nende karjatamisest olen jalad ära joost. Ja kanad ka, on küll nagu naiste sugu, aga needki haaravad üksteisel tutist — ja läheb lahti! Maapõhja vannun sihukese tööl Lähen juba täna Davõdovi juurde ennast lahti paluma, määraku mind mesilaste juurde.»

«Küll harjuvad ära, taat!»

«Seni kui nad harjuvad, on vanamehel jalad sirgu. Ja on see kellegi mehetöö? Olgu mis on, aga mina olen siiski kasakas, Türgi sõjast osa võtt. Siin aga — ole

lahke! — pandi kanadele ülemjuhatajaks. Kahe päeva eest astusin ametisse, aga lapsepõngerjad ei anna enam asu. Kui koju lähen, on nemad, vaenlasenahad, vastas, lõugavad: «Kanakatsuja! Vanaisa Akim, kanakatsuja!» Kõik austasid mind, aga nüüd pean vanas eas kanakatsuja nimega hauda minema? Seda ma ei taha!»

«Mis sa'nd, vanaisa Akim! Mis sa lastest ikke tahad?»

«Oleks et lapsed üksi lolli juttu räägiks, aga mõned naised hakkavad ka nendega ühte mesti. Eila läksin koju lõunale, Donetskovide Nastjonka seisab kaevu ääres ja võtab vett. «Kas saad kanadega hakkama, taat?» küsib ta. Vastan, et küll saan. «Aga kas mõni kana muneb kah, taat?» — «Munevad,» vastan mina, «ainult kehvavõitu, mammakene.» Aga tema, va kalmõki mära, pistab hirnuma: «Vaata, et nad künniajaks korvitäie mune muneksid, muidu paneme sind ennast kanu kargama!» Liiga vana olen ma sihukeste naljade jaoks. Ja amet on ka ikke alatu!»

Vanamees tahtis veel midagi öelda, kuid aia ääres lõid kuked rinnad kokku, ühel purskas harjast verejuga, teisel lendas peotäis sulgi pugult. Akimi-taat sõrkis nende juurde, kahmas jooksu pealt viitsarao pihku.

Kolhoosi juhatuse ruum oli varasest hommikust hoolimata rahvast täis. Õues trepi ees seisis paar saani ette rakendatud hobuseid Davõdovit oodates, kes valmistus rajooni. sõitma. Saduldatud Lapšinovi telder kaapis jalaga lund, tema kõrval aga tammus Ljubiškin, tõmmates sadulavööd koomale. Ka tema valmistus Tubjanskoisse sõitma, kus ta sealse kolhoosi juhatusega pidi triööri suhtes kokku leppima.

Kondrat läks esimesse tuppa. Hiljuti staniitsast tulnud arvepidaja sirvis laua juures raamatuid. Jakov Lukitš, kes oli viimasel ajal üldse vimma jäänud ja sünge, istus tema vastas ja kirjutas midagi. Samas tunglesid kolhoosnikud, keda tööjuhataja oli heinu vedama määranud. Kolmanda brigaadi brigadir, rõugearmiline Agafon Dubtsov ja Parisniku-Arkaška vaidlesid nurgas millegi üle küla ainsa sepa Ippolit Šalõiga. Kõrvaltoast kostis Razmjotnovi käre ning lustakas hääl.

Ta oli ka äsja tulnud ja jutustas tõtelides ning naerdes Davõdovile:

«Varahommikul tuli minu juurde neli vanaeite. Ninameheks oli vana Uljana, Miška Ignatjonoki ema. Kas sa tunned teda? Ei? On üks niisuke eit, soolatüügas nina peal, kaalub oma seitse puuda. Tulevad sisse. Vana Uljana on nagu marutuul, hing vihast kinni, soolatüügaski kõigub nina otsas. Ja kohe esimese valuga: «Ossa niisugune ja naasugune!» Mul oli nõukogusse rahvast tuld, aga tema sõimab kolmekordsetega. Mina muidugi käratasin talle: «Pea suu ja ära ropenda, muidu saadan su võimude haavamise eest staniitsasse. Mis sulle sisse on läind!» Aga tema: «Mis te vanaeitede kohta välja olete mõeld! Kuda te võite vanainimesi pilgata?» Hädavaevalt sain teada, milles asi. Tuli välja, et nad olid kuuld, nagu määraks kolhoosi juhatus kõigile eitedele, kes põle töövõimelised, kes on üle kuuekümne, kevadeks . . .» Naeru tagasi hoides punnitas Razmjotnov põski ja lõpetas: «Nagu määrataks vanaeided masinate puudumisel, mis mune hauduvad, ise selle töö peale. Sellest nad marus olidki. Uljana-moor karjus nagu ratta peal: «Ah mind munade peale panema! . . . Sihukesi mune põle olemaski, mille peale mina istun! Peksan teid kõiki potihargiga läbi ja uputan enese ära!» Suure vaevaga sain neile aru pähe panna: «Tädi Uljana, ära mine ennast uputama,» ütlesin talle. «Niikuinii ei jätku meie jões vett, et sa ära upuks. See kõik on lori, kulakute välja mõeldud.» Näed, kuda on lood, seltsimees Davõdov! Vaenlased lasevad laimu lahti, teevad meile takistusi. Hakkasin pärima, kust nad selle kõmu on võtt, sain teada: Voiskovoist tuld üleeila nunn külasse, old ööd Timofei Borštšovi pool ja rääkind neile, et selleks aetakse kanad kokku, et nad kõik supi tarbeks linna saata; vanaeitedele aga tehakse isevärki toolid, pannakse õlgi alla ja sunnitakse mune välja hauduma; kes vasta hakkab, need seotakse tooli külge.»

«Kus see nunn praegalt on?» küsis jutustust pealt kuulanud Nagulnov elavalt.

«Pühkis minema! Ega ta loll põle; latrab oma loo maha ja laseb jalga.»

«Sihukesed musta sabaga harakad tuleb vahi alla võtta ja saata, kuhu tarvis. Oleks ta minu näppu puutund! Oleksin tal seelikusaba üle pea sidund ja

piitsaga sooland . . . Aga sina ise — oled nõukogu esimees, aga külas on sul ööd igaüks, kes tahab. On aga kord!»

«Kes kurat nende kõigi järele valvata jõuab!»

Davõdov, reisikasukas palitu peal, istus laua taga ja vaatas viimast korda läbi kolhoosi koosoleku poolt kinnitatud kevadiste põllutööde plaani; silmi paberilt tõstmata ütles ta:

«Laimujutt meie kohta on vaenlase vana võte. Tema, parasiit, tahab kogu meie ülesehitustöö ära määrida. Meie aga anname talle mõnikord trumbid kätte, nagu nende lindudega . . .»

«Kuda nõnda?» Nagulnov puhus sõõrmed laiaks.

«Et me hakkasime kodulinde ühistama.»

«Põle tõsi!»

«Fakt, et tõsi! Meil ei maksaks pisiasjadega jännata. Viljaseeme pole meil kogutud, aga meie võtsime sulgloomad käsile. Selge rumalus! Annaksin endale praegu ise vastu hambaid . . . Aga rajoonikomitees võetakse mul seemnefondi pärast pea maha, fakt! Päris ebameeldiv fakt . . .»

«Ütle siis, mispärast põle tarvis sulgloomi ühistada? Koosolek ometi pooldas.»

«Asi pole ju selles!» Davõdov krimpsutas nägu. «Kuidas sa ometi aru ei saa, et linnud on tühiasi, meil aga on tarvis kõige tähtsam lahendada: kindlustada kolhoosi, tõsta sisseastujate protsent sajani ja lõpuks — külvata! Ja mina panen tõsiselt ette tead mis, Makar: nende kuradi kodulindudega oleme poliitiliselt eksinud, fakt! Täna öösel ma lugesin üht-teist kolhooside organiseerimisest ja sain aru, milles on viga: meil on ju kolhoos, see tähendab artell, aga meie kiskusime kommuuni poole. Õigus? See on pahempoolne kallak, fakt! Sa mõtle järele. Mina sinu asemel (sina viisid selle läbi ja rääkisid meilegi augu pähe) tunnistaksin bolševistliku julgusega seda viga ja käsiksin kanad ja muud sulgloomad igaühel koju viia. Ah? Noh, kui sina seda ei tee, siis teen mina oma! vastutusel, niipea kui tagasi olen. Ma lähen, nägemiseni!»

Ta surus soni pähe, tõstis kulakukasuka naftaliinihaisuga kõrge krae üles, sidus mapi kinni ja ütles:

«Igasugused seni veel lõplikult likvideerimata nunnad käivad ringi ja näed, latravad meist, ässitavad naisi ja vanamoore. Aga kolhoosiasjandus on nii noor ja hädavajalik. Kõik peavad meie poolt olema! Vanamoorid ja naised. Naisel on ka oma osa kolhoosis, fakt!» Ta väljus raskel ja pikal sammul.

«Makar, lähme kanu koju ajama! Davõdov rääkis täitsa õiget juttu.»

Vastust oodates vaatas Razmjotnov kaua Nagulnovile otsa... Makar istus aknalaual, poolkasuka hõlmad lahti, veeretas käes mütsi, liigutas hääletult huuli. Nii möödus umbes kolm minutit. Makar tõstis äkki pea ja Razmjotnov kohtas tema avalat pilku.

«Lähme! Viltu läks. Tõsi küll! Davõdovil, kuramusel, on päris õigus...» Ja ta naeratas pisut kohmetult.

Davõdov istus saani, tema kõrval seisis Kondrat Maidannikov. Nad rääkisid millegi üle elavalt. Kondrat vehkis kätega, jutustas õhinal, kutsar sõrmites kärsitult ohje, kohendas istme alla torgatud narmendavat piitsa. Davõdov kuulas ja näris huuli.

Trepist alla minnes kuulis Razmjotnov, kuidas ta ütles:

«Sa ära ärrita ennast! Rahulikumalt! Kõik on meie käes, kõik ajame joonde, fakt! Seame sisse trahvide süsteemi, brigadire kohustame järele vaatama nende isiklikul vastutusel. Noh, hüvasti!»

Hobuste selgade kohal vihises ja plaksatas piits. Saan joonistas lumele siniseid kumeraid jalasejälgi ja kadus värava taha.

Kanalas on koos sadasid kanu nagu mitmevärvilist kiviklibu. Akimi-taat kõnnib mööda õue, vits käes. Tuuleõhk mängleb tema halli habemega, kuivatab laubalt higitilku. «Kanakatsuja» astub, tõrjub oma viltsaabastes jalgadega kanu eemale; üle õla ripub tal kott, poolest saadik teri täis. Taat puistab teri kitsa ribana aida juurest kuurini; tema jalgade ees aga kihavad kanad, kostab lakkamatult rutakas-hoolitsev «ko-ko-ko-ko-koo!».

Püsttaraga eraldatud rehalas valendavad paelademetena hanekarjad. Sealt, nagu lindude tuleku ajal kevadiselt suurveelt, kostab täiest kõrist kriiskavat kaagatamist, tiibade plaksutamist, kigatsemist. Kuuri kõrval seisab tihedasti kobaras inimestesalk. Väljapoole paistavad ainult seljad ja tagumikud. Pead on kumaras, silmad on pööratud kuhugi jalgade ette, ringi sisse.

Razmjotnov läheb sinna, vaatab üle selgade, püüdes näha, mis ringis toimub. Inimesed nohisevad, räägivad isekeskis poolsosinal.

«Punane on võidumees.»

«Tont teda teab! Näe, tal juba hari ripakil.»

«Oh, kuda ta talle virutas!»

«Nokk lahti, ära väsis...»

Štšukari-taadi hääl:

«Ära lükka! Ära lükka! Ta hakkab ise peale! Ära tõuka, hull inime... Ma tõukan sulle endale hingetoru alla...»

Ringi sees, tiivad sorakil, käivad kaks kukke, üks helepunase, teine mustjassinise sulestikuga nagu hakk. Nende harjad on juba puruks taotud ja kuivanud verest mustad, jalgade alla on rabatud nii musti kui punaseid sulgi. Võitlejad on väsinud. Nad lähevad lahku, teesklevad, nagu nokiksid midagi, siblivad sulavat lund, luuravad teineteist valvsate pilkudega. Nende silmakirjalik ükskõiksus on üürike: must kargab äkki maast üles, lendab õhku nagu tukk tulekahjukohalt, punane hüppab ka. Õhus põrkavad nad vastamisi kord ja veel kord...

Štšukari-taat vahib, kõike maa peal unustades. Tatitilk väriseb nina otsas, kuid ta ei märka seda. Kogu ta tähelepanu on koondatud punasele kukele. Punane peab võitma. Štšukari-taat on Tumm-Demidiga kihla vedanud. Äkki viib kellegi käsi Štšukari kõige pinevamast seisust välja: see tirib jõhkralt taati poolkasuka kraest, veab ringist minema. Štšukar pöördub ümber, tema nägu on moondunud sõnulseletamatust vihast, kukelikust otsustavusest söösta solvajale kallale. Kuid ta näoilme muutub silmapilkselt lahkeks ja sõbralikuks: see on Nagulnovi käsi. Kortsus kulmul ajab Nagulnov vahtijaid laiali, lahutab kuked ja räägib mornilt:

«Vedelete siin, ässitate kukki!... Käige kõik tööle, loodrid! Minge talli juurde heinu kandma, kui muud teha põle! Minge sõnnikut juurviljaaeda vedama! Kaks

meest käigu pered läbi ja teatagu naistele, et nad kanade järele tuleks.»

«Kas kanakolhoos aetakse laiali või?» küsib üks kukevõitluse harrastajaid, rebasenahast läkiläkiga üksiktalupidaja, hüüdnimega Viht. «Näha, et nende teadlikkus põle kolhoosini tõust! Aga kas sotsialismi ajal kuked veel kaklevad või ei?»

Nagulnov mõõdab küsijat ränga pilguga ja kahvatab:

«Kui sa nalja teed, siis enne mõtle, mille üle. Sotsialismi eest on kõige paremad inimesed surma läind, aga sina, koerasitt, hakkad tema üle irvitama. Käi siit jalamaid minema, kontra, muidu virutan sulle südame alla, nii et kohe ujud teise ilma! Lase jalga, reo, enne kui ma sinust laiba teen! Ka mina oskan nalja visata!»

Ta eemaldub vaikseks jäänud kasakaist, vaatab viimast korda üle kodulinde täis õue ja sammub rasket ohet alla surudes pikkamisi, selg vimmas, värava poole.

XX PEATÜKK

Rajoonikomitees keerles sinine suits, klõbises kirjutusmasin, pottahi hõõgas kuuma. Kell kaks päeval pidi olema büroo istung. Rajoonikomitee sekretär — aetud habemega, higine, kalevist pluusi kaelus palavuse tõttu lahti nööbitud — kiirustas; Davõdovile tooli pakkudes sügas ta paljast lihavat valget kaela ja ütles:

«Mul on vähe aega, võta seda arvesse. No kuidas sul seal on? Missugune on kollektiviseerimise protsent? Kas jõuad varsti sajani? Räägi lühidalt!»

«Varsti. Aga asi pole protsendis. Kuidas sisemise olukorraga teha? Tõin kevadiste põllutööde plaani kaasa, ehk vaatad?»

«Ei, ei!» ehmus sekretär ja pühkis kottis silmi valuliselt kissitades rätikuga laubalt higi: «Sa mine sellega Lupetovi juurde, rajooni põllumajandusliitu. Tema vaatab seal läbi ja kinnitab, mul pole aega. Seltsimees ringkonnakomiteest sõitis siia, kohe algab büroo istung. Aga mis kuradi pärast sa kulakud meile saatsid? Küll sinuga on hädа... Ma rääkisin ju selges keeles, hoiatasin: «Ära sellega rutta, kuni meil pole otseseid direktiive.» Ja selle asemel, et kulakuid taga ajada ja ilma et kolhoos oleks loodud, kulakute likvideerimist alustada, oleksid parem kollektiviseerimise lõpule viinud. Ja mis sul selle seemnefondiga on? Kas said rajoonikomitee direktiivi, et viivitamatult tuleb luua seemnefond? Miks pole siiamaani midagi tehtud selle direktiivi täitmiseks? Olen sunnitud juba täna bürool sinu ja Nagulnovi küsimuse üles tõstma. Mul tuleb nõuda, et see teie toimikusse kantakse. See on ju korralagedus! Vaata ette, Davõdov! Rajoonikomitee kõige tähtsama direktiivi täitmatajät-

mine toob endaga kaasa sinu suhtes vägagi ebameeldivad organisatsioonilised järeldused. Kui palju on sul viimase kokkuvõtte järgi seemnevilja kogutud? Ma vaatan kohe järele...» Sekretär tõmbas lauasahtlist lahterdatud paberilehe, kissitas silmi, libistas sellest pilgu üle ja läks järsku näost punaseks: «No muidugi! Mitte puudagi pole lisaks tulnud! Miks sa vaikid?»

«Sa ei lase ju mul rääkida. Tõsi küll, seemnefondiga pole me veel tegemist teinud. Kohe täna, kui tagasi jõuan, hakkame pihta. Kogu selle aja oleme iga päev koosolekuid korraldanud, kolhoosi, juhatust, brigaade organiseerinud, fakt! Tööd on väga palju; ei saa ju nii, nagu sina tahad: imeväel üks-kaks, ja kolhoos valmis ja kulak kõrvaldatud ja seemnefond kogutud... Selle kõik me täidame veel, ja sina ära kiirusta toimikusse kirjutamisega, küll jõuad.»

«Kuidas «ära kiirusta», kui ringkond ja krai peale suruvad, hingatagi ei lase! Seemnefond peab olema loodud juba esimeseks veebruariks, sina aga...»

«Mina aga loon selle viieteistkümnendaks, fakt! Ega me veebruaris külvama ei hakka! Täna saatsin juhatuse liikme Tubjanskoisse triööri järele. Kolhoosi esimees Gnedõhh jaurab seal; meie kirjalikule järelepärimisele, millal neil triöör vabaks saab, kirjutas ta resolutsiooni: «Tulevikus.» Kah üks kodukasvanud naljahammas, fakt!»

«Sa ära seleta mulle midagi Gnedõhhist, lase kuulda omast kolhoosist.»

«Viisime läbi kampaania kariloomade hävitamise vastu, praegu enam ei tapeta. Neil päevil võtsime vastu otsuse sulgloomade ja pudulojuste ühistamiseks, kartusest, et nad maha tapetakse, ja üldse... Aga täna ma ütlesin Nagulnovile, et ta sulgloomad tagasi annaks.»

«Milleks seda?»

«Mina pean pudulojuste ja sulgloomade ühistamist veaks, kolhoosis pole seda veel tarvis.»

«Kas kolhoosi koosolek võttis niisuguse otsuse vastu?»

«Võttis küll.»

«Milles on siis asi?»

«Pole kanalaid, kolhoosniku meeleolu on langenud, fakt! Teda ei maksa ju pisiasjadega ärritada... Sulgloomade ühistamine pole kohustuslik; meie ehitame kolhoosi, mitte kommuuni.»

«Kenake teooria! Aga milleks siis tagasi anda? Muidugi poleks tarvis olnud hakata lindudega jändama; kui aga viisite läbi, siis pole sugugi vaja taganeda. Teil on seal mingisugune kohaltammumine, kaksipidine värk... Peate ennast otsustavalt kokku võtma! Seemnefondi pole loodud, sajaprotsendilist kollektiviseerimist ei ole, inventar on remontimata...»

«Täna leppisime sepaga kokku.»

«Näed nüüd, ma räägingi, et tempot pole! Tingimata tuleb agitkolonn teie juurde saata, ta õpetab teid töötama.»

«Saada. Oleks väga hea, fakt!»

«Aga kus pole vaja rutata, seal vorbite silmapilk valmis. Tee suitsu!» Sekretär ulatas paberossitoosi. «Äkki, nagu välk selgest taevast, tulid küüdid kulakutega. Zahhartšenko helistas mulle GPU-st: «Kuhu nad panna? Ringkonnast pole mingeid juhendeid. Nende jaoks on ronge tarvis. Millega nad minema saata, kuhu saata?» Kas näed, mis te olete teinud! Ei olnud kooskõlastatud ega ühtlustatud...»

«Aga mis ma siis pidin nendega tegema?»

Davõdov sai vihaseks. Kui ta kiirustades rääkima hakkas, siis ta pudistas veidi, sest keel puudutas puuduva hamba vahet. Kõne läks susisevaks ja segaseks. Nüüdki hakkas ta pisut susistades kõrgendatud ja kirglikul toonil oma karedavõitu tenorihäälel rääkima:

«Kas ma pidin nad endale kaela riputama? Nad tapsid kehvik Hoprovi koos naisega...»

«Juurdlus ei suutnud seda kindlaks teha,» katkestas sekretär, «seal võis teisi põhjusi olla.»

«Halb uurija, sellepärast ei suutnud. Aga kõrvalised põhjused — pole õige! Kulakute töö, fakt! Nad takistasid meid igapidi kolhoosi organiseerimisel, tegid vastuagitatsiooni — noh, ja saatsimegi nad välja kus kurat. Mina ei saa aru, miks sa seda ikka meelde tuletad? Nagu poleks sa rahul...»

«Rumal oletus! Sa väljenda end ettevaatlikumalt! Olen niisugustel juhtudel isetegevuse vastu, kui plaan, plaanikindel töö asendatakse partisanitsemisega. Sina aga olid esimene, kes oskas oma külast kulakud välja visata, panid meid nende väljasaatmisega raskesse olukorda. Ja pealegi, mis kolkapoliitika see on? Miks sa saatsid nad oma küüdiga ainult rajooni? Miks mitte otse jaama, ringkonda?»

«Hobuseid oli tarvis.»

«Noh, ma ju rääkingi — kolkapoliitika! Noh, aitab! Niisiis, ülesanded sulle lähemateks päevadeks: seemnefond täielikult koguda, inventar külviks remontida, saavutada sajaprotsendiline kollektiviseerimine. Sinu kolhoos jääb iseseisvaks. Ta on kaugel teistest asustatud kohtadest ega saa kahjuks kuuluda «Giganti». Aga seal, ringkonnas — tont võtku neid! — vassivad: kord anna neile «gigante», kord tükelda väiksemaks! Pea on täitsa segamini!»

Sekretär haaras kätega peast kinni, istus viivu vaikides ja ütles juba teisel toonil:

«Mine nüüd, kooskõlasta oma plaan rajooni põllumajandusliidus, siis lõunata sööklas; kui sa aga seal lõunat ei juhtu saama, mine minu koju, naine annab sulle süüa. Oota! Kirjutan kirjakese kaasa.»

Ta kritseldas ruttu midagi paberilehele, pistis Davõdovile pihku ja sirutas nina paberitesse torgates külma higise käe.

«Ja sõida kohe tagasi. Head tervist! Bürool tõstan ma teie küsimuse üles. Olgu pealegi, ei tõsta. Aga pingutage ennast! Muidu ei jää organisatsioonilised järeldused tulemata.»

Davõdov väljus, keeras kirjakese lahti. Sinise pliiatsiga oli sellele hoogsa käekirjaga kirjutatud:

> «Liisa! Panen kategooriliselt ette viibimata ja vastu rääkimata selle paberi ettenäitajale lõunasöök anda.
>
> G. Kortšžinski.»

«Ei, parem juba ilma lõunata kui niisuguse mandaadiga,» otsustas näljane Davõdov nukralt, kui ta oli sedeli läbi lugenud ja rajooni põllumajandusliitu läks.

XXI PEATÜKK

Plaani järgi pidi kevadkünni pindala Gremjatši Logis sel aastal olema 472 hektarit, sellest 110 uudismaad. Sügisel oli veel üksikmajapidamise korras 643 hektarit üles küntud ja 210 hektarit talirukist külvatud. Üldine külvipind kavatseti teravilja ja õlikultuuride alla jaotada järgmiselt: nisu — 667 hektarit, rukist — 210, otra — 108, kaera — 50, hirssi — 65, maisi — 167, päevalille — 45, kanepit — 13. Kokku 1325 hektarit pluss 91 hektarit arbuusivälja alla arvatud liivamaad, mis ulatus Gremjatši Logist lõuna poole kuni Užatši oruni.

Laiendatud tootmisnõupidamisel, mis toimus kaheteistkümnendal veebruaril ja kuhu kogunes üle neljakümne inimese kolhoosi aktiivi, olid päevakorras järgmised küsimused: seemnefondi loomine, põllutööde töönormide koostamine, inventari remontimine külviks ja loomatoidu-tagavarade eraldamine kevadiste põllutööde ajaks.

Jakov Lukitši nõuandel tegi Davõdov ettepaneku koguda seemnenisu ümmarguselt seitse puuda hektari kohta, kokku 4669 puuda. Selle peale tõusis kõrvulukustav lärm. Igaüks karjus omaette, teisi kuulamata; Titoki tare aknaruudud põrisesid ning klirisesid kisast.

«Liiga palju!»

«Võtab kõhu lahti!»

«Kergete muldade peale põle me iialgi nii palju külvand.»

«Kassidele naeruks!»

«Viis puuda — rohkem ei või.»

«Noh, viis ja pool.»

«Rammusat mulda, mis nõuab tiinule seitse puuda,

on meil linnu nokatäis! Karjamaad peaks üles kündma: miks võimud seda ei näe?»

«Või Panjuškini baraki kõrvalt need maad.»

«Tohoh! Või kõige rohurikkamaid maid üles kündma! Rappa läks oma jutuga!»

«Te rääkige viljast. Mitu kilo on hektari peale tarvis?»

«Sa ära kilodega sega siin ühtigi! Kaalu puudaga või mõõduga!»

«Kodanikud! Kodanikud, tasemini! Kodanikud, kurat võtaks! Kuss, hulluks olete läind, põrgulised! Andke mulle ka üks sõna!» kisendas teise brigaadi brigadir Ljubiškin.

«Võta kõik, las käia!»

«On aga rahvas, susi neid söögu! Just nagu metselajad . . . Ignat! Mis sa möirgad nagu härg? Ise juba punnimisest sinine . . .»

«Sul endal vaht suu ääres nagu marukoeral.»

«Andke Ljubiškinile sõna!»

«Aitab juba, kõrvad lähvad lukku!»

Koosolekul karjus igaüks omaette. Ja lõpuks, kui kõige suurematel kisakõridel oli hääl juba pisut kähisema hakanud, käratas Davõdov vastu oma harjumust tulivihaselt:

«Kes sedaviisi nõu peab nagu teie? . . . Mis te möirgate? Igaüks räägib kordamööda, teised on vait, fakt! Ärge olge bandiidid! Peab teadlik olema!» Ja jätkas vaiksemalt: «Te peate tööliśklassilt õppima, kuidas organiseeritult koosolekuid pidada. Olgu näiteks koosolek tsehhis või klubis, ikka läheb see korra järgi, fakt! Üks räägib, teised kuulavad; teie aga kisate kõik korraga ja mitte midagi ei saa aru!»

«Kes võõra kõne vahele piiksatab, sellele mõõdan, näe, sellesama riiviga üle lagipea, jumala eest! Nii et tal sõrad sirgu lähevad!» Ljubiškin tõusis püsti ja raputas jämedat tammepuust ukseriivi.

«Nõnda teed sa meid kõiki koosoleku lõpuks sandiks!» väljendas Djomka Ušakov oma arvamust.

Nõupidajad naersid, tegid suitsu ja asusid juba tõsiselt seemnenormi küsimust arutama. Ja selgus, et polnudki tarvis vaielda ega kisendada . . . Esimesena võttis

sõna Jakov Lukitš ja lahendas korrapealt kõik vastuolud:

«Ilmaaegu karjusite hääle kähisema. Mispärast seltsimees Davõdov pani ette seitse puuda? Väga lihtsalt, sedasi me ju leppisime kokku. Kas me hakkame triööriga puhastama ja puhtima? Hakkame. Kas jäätmeid jääb? Jääb. Ja jäätmeid võib paljugi jääda, sest mõnel hooletul peremehel põlegi seemnevilja ja söödavilja vahet. Seemet hoitakse söödaviljaga koos, tuulatakse kuda juhtub. Noh, kui siis tulebki jääki, ega see kaotsi ei lähe! Söödame kodulindudele ja loomadele.»

Otsustati määrata seitse puuda hektari kohta. Asi läks halvemaks, kui künninormideni jõuti. Sõnavõttudes tuli niisuguseid lahkarvamusi, et Davõdov oli pead kaotamas.

«Kuda sa võid mulle töönormi adra peale ette kindlaks määrata, kui sa ei tea, misuke kevad tuleb?» kisas kolmanda brigaadi brigadir Agafon Dubtsov, rubelik ning tüse mees, rünnates Davõdovit. «Kas sina tead, misuke tuleb lumeminek ja misuke saab maa, kas kuiv või märg? Ega sinagi läbi ei näe?»

«Aga mis sina ette paned, Dubtsov?» küsis Davõdov.

«Panen ette paberit asjata mitte raisata ja praegalt mitte midagi kirjutada. Tuleb külviaeg, tuleb nõu.»

«Ise oled brigadir, aga teadlikkust nii vähe, et oled plaani vastu? Kas sinu arvates pole plaani vajagi?»

«Ette ei saa öelda, mismoodi ja kuda läheb!» toetas ootamatult Dubtsovi Jakov Lukitš. «Ja kuda saabki normi määrata? Teil näituseks käib adra ees kolm paari häid vanu härgi, mul aga on kolmeaastased ja alles nõrga kondiga. Kas ma siis teiega ühevõrra künnan? Eluilmaski mitte!»

Ent siin segas Kondrat Maidannikov vahele:

«Majandusjuhatajalt Ostrovnovilt on meil väga imelik niisukesi sõnu kuulda. Kuda sa siis ilma plaanita töötad? Nii, nagu jumal käsib? Mina ei pane adrapuud käest, sina aga soojendad päikesepaistel selga, saama aga hakkame selle eest ühepalju? Ole terve, Jakov Lukitš!»

«Aitüma, Kondrat Hristoforõts! Aga kuda sa härgade jõudu ja maad ühtmoodi mõõdad! Sul on pehme maa,

mul aga kõva; sinul on tükk madalas, minul aga künka peal. Räägi siis, kui sa nii tark oled!»

«Kõva maaga üks ülesanne, pehmega teine. Härgi saab sedasi rakendada, et üks välja tuleb. Igatepidi saab arvestada, ära tule mulle seletama!»

«Ušakov tahab rääkida!»

«Palume!»

«Mina ütleksin nii, mehed: tööloomadele on vaja, nagu see ikka kombeks, kuu aega enne külvi tugevamat sööta anda: head heina, maisi, otra. Aga mul on küsimus: kuda meil jääb loomatoiduga? Viljavarumine võttis lagedaks . . .»

«Loomadest tuleb juttu hiljem. Praegu pole see oluline, fakt! Peame otsustama päevase künninormi küsimuse. Mitu hektarit kõva maad adra kui ka külvimasina peale?»

«Külvimasinad on ka mitmesugused. Üheteistrealisel ma ei saa seitsmeteistrealise vastu.»

«Fakt! Tee oma ettepanek! Aga mida teie, kodanik, kogu aja vaikite? Ise olete aktiivis, aga teie häält pole ma veel kuulnud.»

Tumm-Demid heitis imestanud pilgu Davõdovi poole ja vastas õõnsal bassihäälel:

«Mina olen nõus.»

«Millega?»

«Et künda vaja, ja muidugi ka . . . külvata.»

«Noh?»

«See on kõik.»

«Ongi kõik?»

«Hm!»

«Oleme rääkinud!» Davõdov naeratas, ütles veel midagi, kuid üldise naerulagina tõttu polnud tema sõnu kuulda.

Siis hakkas Štšukari-taat Tumma eest rääkima:

«Seltsimees Davõdov, teda kutsutakse meil külas Tummaks. Ta on alati tumm, räägib ainult viimase hädaga, sellepärast nainegi tema maha jättis. Ta põle rumal kasakas, aga ta on vähe peast põrund ehk pehmemalt ütelda natike segane, nagu oleks talle nurga tagant kotiga pähe löödud. Poisikesest peast oli ta — ma mäletan teda küll — tatine ja armetu, jooksis pükksata ringi ja miskisuguseid vaimuandeid põld tema juures märgata, aga näe, nüüd on suureks kasvand ja on vait. Vana valitsuse ajal ei võtt Tubjanskoi papp teda sellepärast armulaualegi. Pani pihil talle musta rätiku pea peale, küsis (see oli suure paastu ajal, kui ma ei eksi, vist seitsmendal nädalal): «Kas varastand oled, mu poeg?» Tema on vait. «Kas lihahimu tunned?» Jälle vaikus. «Kas tubakat suitsetad? . . . Kõlvatut elu naistega elad?» Tema ikke vait. Tal tobul oleks vaja old ütelda: «Isake, olen patune!» ja silmapilk oleks patud andeks antud . . .»

«Pea suu!» kostis tagantpoolt hääli ja naeru.

«Kohe, jalamaid lõpetan! Noh, aga tema ainult nohises ja pungitas silmi nagu oinas uue värava ees. Papp aga on juba päris meelest ära, hirm tuli peale, rüü vabiseb seljas, pärib aga edasi: «Ehk oled kunagi teise mehe naist himustand, või ligimese eeslit või muid pudulojuseid?» ja nõnda edasi ehvangeeliumi järgi . . . Demid on jälle vait. Ja mis tal oligi ütelda? Noh, kelle naist ta ka ei himustaks, niikuinii sellest midagi välja ei tuleks: mitte keegi, isegi kõige viimane ei läheks temaga . . .»

«Lõpeta, taat! Sinu jutt ei puutu asjasse,» käsutas Davõdov karmilt.

«Kohe hakkab puttuma, just nüüdsama hakkab puttuma, ma tulen asja juurde. See oli ainult sissejuhatus. Veel üks sekund! . . . Segasite vahele . . . Ah sa viimane kapsapea! Ära unustasin, millest oli juttu! . . . Annaks jumal mälu . . . Kurat küll seda mälu! . . . Meelde tuli!» Štšukari-taat laksas endale vastu kiilaspead ja hakkas valangute viisi puistama nagu kuulipildujast: «Nii et võõra naisukese suhtes olid Demidi asjad päris kehvad, aga eeslit või mõnda muud püha pudulojust, miks ta seda pidi ihaldama? Ta ehk oleks ihaldandki, majapidamises tal hobust põld, aga meie maal eesleid ei ole ja tema põle neid eluilmaski näind. Ja ma küsin teilt, kallid kodanikud, kust peaks meil eeslid olema? Maailma loomisest saadik põle neid siin old. Olgu tiiger või eesel, samuti kaamel . . .»

«Kas lõpetad täna või mitte?» küsis Nagulnov. «Ma viin su siit kohe välja.»

«Sina, Makaruška, kõnelesid koolimajas esimesel mail maailmarevolutsioonist südapäevast loojakuni. Su jutt oli igav, muudku sõelusid üht ja sama. Keerasin enda pingil salamahti kringlisse, jäin magama, sulle ma vahele rääkida ei tihand; sina aga näe, segad vahele . . .»

«Las taat lõpetab. Meil aega on,» ütles Razmjotnov, kes nalja ja lõbusat juttu väga armastas.

«Võib olla, et ta sellepärast vait oligi, kes teab. Papp läks omadega päris segamini. Puges peadpidi Demidi juurde rätiku alla, ja päris: «Ega sa viimati tumm ei ole?» Demid siis muidugi vastas: «Ei ole, aga villand on mul sinust!» Papp sai vihaseks, läks näost roheliseks, ja hakkas tasakesi sisistama, et ligidal olevad naised ei kuuleks: «Mis sa's ometi vaikid nagu post?» Jah, ja lahmas Demidile väikse lühtriga silmade vahele!»

Naerulagin summutas Demidi rõkatava bassi:

«Lorad! Ei lööndl»

«Kas tõesti ei lööndl» oli Štšukari-taat hirmus imestanud. «Noh, ükskõik, küllap ta vist mõtles lüüa . . . Siis papp jättiski ta armulauast ilma. Nii siis, kodanikud, Demid vaikib, aga meie räägime, see asi ei puttu meisse. Kuigi hea sõna, nagu minu oma, on hõbe, aga vaikimine — kuld.»

«Sa võiks kõik oma hõbeda kulla vastu ümber vahetada. Teistel oleks rahulikum . . .» andis Nagulnov nõu.

Naer lõi nagu tuli kuivanud metsas kord lõkkele, kord kustus. Štšukari-taadi jutustus rikkus asjalikku meeleolu. Kuid Davõdov pühkis naeratuse näolt ja küsis:

«Mis sa tahtsid töönormide kohta öelda? Asu nüüd asja juurde!»

«Kas mina või?» Štšukari-taat pühkis varrukaga üle higiseks löönud otsmiku ja hakkas silmi pilgutama. «Selle kohta ma ei taht midagi . . . Mina valgustasin Demidi küsimust . . . Norm siia ei puttu . . .»

«Võtan sinult selleks nõupidamiseks sõna ära. Rääkida on tarvis asjalikult, nalja heita võib ka pärast, fakt!»

«Adra kohta tiin päevas,» pani ette üks agrovolinikest, kolhoosnik Ivan Batalštšikov.

Kuid Dubtsov hüüdis pahaselt:

«Kas sa oled ogaraks läind või? Sihukest juttu räägi oma naisele! Tiinu päevas sa üles ei künna! Ajad enese vahule, aga ei künna!»

«Olen omal ajal künd. Noh, võib ju natike vähem . . .»

«Muidugi vähem!»

«Pool tiinu adra peale. See oleks kõva maad.»

Pärast pikemaid vaidlusi jäädi peatuma järgmisele künninormile päevas: ühe adra peale kõva maad 0,60 hektarit, pehmet — 0,75.

Ja külvitöö alal külvimasinaile: üheteistkümnerealisele — $3^1/_4$ hektarit, kolmeteistkümnerealisele — 4, seitsmeteistkümnerealisele — $4^3/_4$.

Gremjatši Logis, kus oli üldse 184 paari härgi ja 73 hobust, ei olnud kevadkülvi plaan raskesti täidetav. Jakov Lukitš ütleski selle kohe välja:

«Kui hoolsasti töötame, seemendame põllud varakult. Kevadeks tuleb meil ühe rakendi peale neli ja pool tiinu. Vennad, seda põle palju! Ei tasu rääkidagi.»

«Tubjanskois aga tuli ühe rakendi peale kaheksa,» teatas Ljubiškin.

«Noh, olgu neil siis pealegi küljed vahus! Meie kündsime mullu sügisel kuni esimeste külmadeni kesa, aga nemad hakkasid juba maarjapäeval hagu jagama, kirvest seepi keetma.»

Võeti vastu otsus salvestada seemnefond kolme päeva jooksul. Kuulati ära sepp Ippolit Šalõi väherõõmustav teade. Sepp rääkis hästi valjusti, sest ta ise oli kõva kuulmisega, ja veeretas kogu aeg oma mustade, tööst korpas käte vahel nõgist määrdunud läkiläkit, kartes rääkida nii rahvarohke koosoleku ees.

«Kõike võib remontida. Minu taha asi seisma ei jää. Aga raua poolest on lugu nii, et seda on tarvis otsekohe muretseda. Adraninade ja -nugade jaoks põle rauatükkigi. Põle, millest teha. Külvimasinate kallale asun ma juba hommepäev. Mulle on vaja käealust ja sütt. Ja misukese tasu mulle kolhoos määrab?»

Davõdov selgitas talle üksikasjaliselt tasuküsimust ja tegi ettepaneku, et Jakov Lukitš sõidaks juba homme rajooni raua ja süte järele. Loomade söödafondi küsimus lahendati ruttu.

Siis võttis sõna Jakov Lukitš:

«Mehed, meil oleks vaja korralikult läbi arutada, kus ja kuda külvata, ja põllutööde juhatajaks teadlik ja kirjaoskaja inimene valida. Näete ju, enne kolhoosiminekut oli meil viis agrovolinikku, aga nende tööd me ei näe. Üheks põllutööde juhatajaks tuleb valida mõni vana kasakas, kes tunneb meie maid, lähedasi ja kaugemaid. Teda on meile vaja niikaua, kui tuleb uus maakorraldus. Mina ütlen nõnda: meil on praegalt peaaegu kogu küla kolhoosi astund. Vähehaaval tuleb ikke juurde ja juurde. Üksiktalupidajaid on meil vahest poolsada peret, aga needki on täna-homme kolhoosnikud... Siis ongi meil vaja külvata teaduse järgi, nii nagu tema seda dikteerib. Ma ütlen seda selleks, et neist kahestsajast tiinust, mis meil on rühvelviljade alla määratud, on pool vaja hersonikesa alla jätta. Uudismaad künname käesoleval kevadel sada kümme tiinu; teate mis, jätamegi selle hersonikesa alla.»

«Põle me niisukesest kesast veel kuuld!»

«Mis see herson on?»

«Sa valgusta meile seda küsimust faktiliselt,» palus Davõdov, tundes vargsi uhkust oma paljukogenud majandusjuhataja teadmiste üle.

«See kesa on niisukene. Seda hüütakse veel vaheltharitavaks ehk ameerika kesaks. See on väga huvitav ja mõistusega välja mõeldud. Näituseks käesoleval aastal te külvate vaheltharitavaid, noh, kas maisi või päevalille, ja külvate laiade reavahedega, poole laiematega kui muid, nii et hariliku külviga kõrvuti pannes saate saaki ainult viiskümmend protsenti. Korjate maisipead ära või murrate päevalillede kübarad maha, varred aga jätate paika. Ja selsamal sügisel külvate vagude peale varte vahele talinisu.»

«Kuda me külvame? Külvimasin murrab ju varred maha?» küsis ahnelt lahtise suuga pealtkuulav Kondrat Maidannikov.

«Miks ta's maha murrab? Read on ju hõredad, sahad lähevad mööda, nii et varsi ei puttugi; lumi aga muidugi mõista sajab ja jääb varte vahele pidama. Sulab pikkamisi ja annab rohkem niiskust. Kevadel aga, kui nisu kasvama lööb, kõrvaldatakse, kitkutakse

need varred välja. Täitsa ilusti mõeldud. Ma ise põle veel küll niisukest külvi proovind, aga sel aastal mõtlesin proovida. Kasu on siin silmaga näha ja asi kindel!»

«See on juba midagi! Toetan!» Davõdov tõukas laua all jalaga Nagulnovit ja sosistas: «Näed? Sina oled aga alati tema vastu...»

«Ma olen praegaltki vastu...»

«See on juba kangekaelsusest, fakt! Ajad sõrad vastu nagu härg...»

Koosolek võttis Jakov Lukitši ettepaneku vastu. Pärast seda otsustati ja arutati läbi veel terve hulk pisiasju. Hakati laiali minema. Davõdov ja Nagulnov ei jõudnud veel külanõukoguni, kui külanõukogu õuest neile kiiresti vastu tuli lahtises nahkkuues ja jungšturmi ülikonnas keskmist kasvu poiss. Ta lähenes neile ruttu, hoides käega kinni ruudulisest linnamoelisest sonimütsist ning võites hooti peksva tuule vastupanu.

«Keegi rajoonist.» Nagulnov pilutas silmi.

Poiss astus ligi ja tõstis sõjamehelikult käe sonimütsi sirmi juurde.

«Kas te olete külanõukogust?»

«Keda teil vaja?»

«Siinse rakukese sekretäri või nõukogu esimeest.»

«Mina olen rakukese sekretär, tema on kolhoosi esimees.»

«Siis on hästi. Olen agitkolonnist, seltsimehed. Praegu saabusime ja ootame teid nõukogus.»

Nõsuninaline ja tõmmunäoline poiss libistas silmad kiiresti üle Davõdovi näo ja muigas küsivalt:

«Seltsimees, kas te olete Davõdov?»

«Davõdov jah.»

«Seda ma arvasin. Me kohtusime paar nädalat tagasi ringkonnakomitees. Ma töötan ringkonnas, pressijana õlivabrikus.»

Nüüd alles taipas Davõdov, miks poisi lähenemisel temast tugevasti päevalilleõli magusat lõhna hoovas: tema õline nahkkuub oli sellest haihtumatust magusast lõhnast läbi imbunud.

XXII PEATÜKK

Külanõukogu trepil, seljaga läheneva Davõdovi poole, seisis lühikest kasvu mees, must madal kubanka peas, valge rist põhjal, ja kroogitud, pargitud nahast must poolkasukas seljas. Kubankaga mehe õlad olid ääretu laiad, tema haruldaselt lai selg varjas ust ühes piitadega. Tugevad lühikesed jalad harkis, seisis ta, madalakasvuline ja võimas nagu stepi künnapuu. Tema laiade voldiliste säärtega ja viltusõtkutud kontsadega saapad näisid olevat kasvanud trepipõrandasse ja vajutasid seda kogu karukeha raskusega.

«See on meie agitkolonni komandör seltsimees Kondratko,» ütles Davõdovi kõrval sammuv poiss. Ja märganud tema huultel naeratust, sosistas: «Naljaviluks kutsume teda omavahel «pealik Kvadratkoks» ... Ta on Luganski veduritehasest. Treial. Aastate poolest vana mees, aga muidu poiss, et lase olla!»

Samal ajal pööras Kondratko rääkimist kuuldes oma punetava näo Davõdovi poole; tema ripnevate pruunide vurrude alt välgatasid naerumuigel valged hambad.

«Too siis omgi nõukogude võim? Tere, velled!»

«Tervist, seltsimees! Mina olen kolhoosi esimees, tema on parteirakukese sekretär.»

«Hüva! Läki tarre, mo poisid ootavad jo ammugi. Et ma selle agitkolonni juht olen, siis tahass teiega veidi kõnelda. Mu nimi on Kondratko, kui aga minu poisid ütlevad, et mind Kvadratkoks kutsutas, siis te seda, olge hääd, ärge uskuge, sest nemad on mul niisugutsed hullud ja vigurivändad ...» rääkis ta müriseval bassihäälel, külg ees uksest sisse pugedes.

Ossip Kondratko oli töötanud üle kahekümne aasta Lõuna-Venemaal, esiti Taganrogis, pärast Rostovis Doni ääres, Mariupolis ja lõpuks Luganskis, kust ta siis Punakaarti läks, et oma laia õlaga noort nõukogude võimu toetada. Aastate jooksul, puutudes kokku venelastega, kaotas ta oma ukraina keelepuhtuse, kuid välise ilme, rippuvate ševtšenko-vurrude järgi võis temas ikka veel ukrainlast ära tunda. Koos Donetsi kaevuritega, ühes Vorošiloviga läks ta 1918. aastal läbi kontrrevolutsioonilistest ülestõusudest lõõmavate kasakakülade Tsaritsõni ... Ja juba hiljem, jutuajamisel, kus puudutati minevikku lennanud kodusõja-aastaid, mille kaja elab kustumatult sellest osavõtjate südametes ja mälestustes, rääkis Kondratko vaikse uhkusega: «Meie Klementi, Luganskist ... Olime kunagi hääd tuttavad ja küll näeme veelgi. Ta tunneb mu kohe ära. Kui me Tsaritsõni all valgetega sõdisime, siis naljatas ta minoga ühtlugu, ütles: «Noh, Kondratko, kuis käsi käib? Elad veel, vana susi?» — «Elan, Klementi Ohrimõtš,» ütlen ma vastu, «pole praegu aega koolda; näete esigi, kuis valgetega tuleb tapelda. Nagu hullud!» Kui me jälle kokku saame, oless kõnelda paljustki,» lõpetas Kondratko veendunult.

Pärast sõda sattus ta uuesti Luganskisse, teenis transpordi alal tšekaa organeis, siis saadeti ta parteitööle ja uuesti tehasesse tagasi. Parteilise mobilisatsiooni korras saadetigi ta sealt appi kollektiviseeruvale külale. Viimastel aastatel oli Kondratko paksuks läinud, laiaks paisunud ... Nüüd juba ei tunneks sõjakaaslased seda Ossip Kondratkot ära, kes 1918. aastal Tsaritsõni lähistel raius lahingus surnuks neli kasakat ja kubani sotniku Mamalõga, selle mehe, kes oli «vahvuse eest» Wrangeli enda käest saanud kuldkaunistusega hõbedase mõõga. Ossip läks tüsedaks, hakkas vananema, näole tekkisid sinised ja lillad soonekesed ... Nagu kiire jooks ja väsimus katavad hobust halli seebivahuga, nõnda seebitas aeg ka Ossipit hallide juustega; rippuvaisse vurrudessegi oli poetunud kurikavalat halli. Kuid tahe ja jõud on veel Ossip Kondratko teenistuses, mis aga puutub üleliigsesse, üha arenevasse paksusesse, siis see on tühiasi. «Tarass Bulba oli must veel paksemb, aga kuis

ta poolakatega võitles. Nii see om! Kui tuleb sõdida, küll ma veel mõnegi ohvitseri kahess raiun. Mis mu viiskümmend aastat siis ärä ei ole! Minu esä elas tsaarivalitsuse ajal sada aastat, misperast ei ela ma oma valitsuse ajal sada viiskümmend,» räägib ta, kui temale ta aastaid ja üha arenevat paksust meelde tuletatakse.

Kondratko astus esimesena külanõukogu tuppa.

«Palun tasemb, poisid! See on kolhoosi esimiis, too aga rakukese sekretär. Vaja kuulda, kuidas on lood, siis teame, mis meil teha. Noh, istuge!»

Umbes viisteistkümmend inimest agitatsioonikolonni koosseisust võtsid omavahel vesteldes istet, kaks läksid välja, arvatavasti hobuste juurde. Vaadeldes võõraid nägusid, tundis Davõdov ära kolm rajooni töötajat: agronoomi, õpetaja teise astme koolist ja arsti; teised olid ringkonnast saadetud, mõned — otsustades välimuse järgi — tööstusest. Kuni toolidega kolistades ja köhides istet võeti, sosistas Kondratko Davõdovile:

«Käsi meie hobestele heinu anda ja ütle, et küüdimehed ärä ei läheks.» Ja pilutas kavalalt silma. «Võibolla saame sult kaarugi?»

«Kaeru ei ole, ainult seeme on järele jäänud,» vastas Davõdov ja tundis seesmist jahenemist, teravat piinlikkust, vaenu enese vastu.

Söödakaeru oli veel üle saja puuda, ta vastas aga sellepärast eitavalt, et ülejäänud kaeru hoiti nagu silmatera kevadiste põllutööde alguseks; Jakov Lukitš andis seda kallist kraami poolnuttes karnitsakaupa hobustele (ainult juhatuse omadele!) ja sedagi vaid enne pikki ja raskeid sõite.

«Siin ongi nüüd see väikeomaniku stiihia! Hakkab isegi mind matma . . .» mõtles Davõdov. «Midagi selletaolist varem ei olnud, fakt! Äh, sa sinder! Kas anda kaeru? Ei, nüüd on juba piinlik.»

«Vast on kesvi?»

«Ka otri ei ole.»

Otri tõepoolest ei olnud, kuid Kondratko muigava, arusaava pilgu all punastas Davõdov.

«Ei ole, tõsi jutt, otri ei ole.»

«Sinust oless hää peremiis saanu . . . Võib-olla esigi kulak . . .» ütles Kondratko bassihäälel, naeratades vur-

rudesse, ent nähes, et Davõdov kortsutab kulmu, haaras tema ümbert kinni ja kergitas veidi põrandalt üles. «Ei, ei! Ma teen nalja. Kui ei ole, siis ei ole! Las jääb rohkemb järgi, om vaja kah oma karja jaoss. Noh, velled, asja manu! Et oless surmavaikus.» Ja pöördudes Davõdovi ning Nagulnovi poole: «Sõitsime teie manu, et teid mõnes asjas avitada, midä peassite vist esigi tiidmä. Noh, kandke siis ette oma hädäd!»

Pärast Davõdovi üksikasjalist ettekannet kollektiviseerimise käigu ja seemnefondi kogumise kohta otsustas Kondratko järgmist:

«Meil kõigil ei ole siin midägi tettä.» Ta võttis taskust ägisedes märkmiku ja kolmeverstalise kaardi, vedas oma jämeda sõrmega üle selle. «Me lähme Tubjanskoisse. Too külä, nigu ma näen, ei ole siit kuigi kaugel; aga siia teie manu jätäme neljäinimeselise brigaadi, las nad avitavad teil tüütädä. Aga mis puutub sellesse, kuis rutemb seemnefondi kokku saada, siis ma tahtse teile soovitada. Korraldage kõigepäält koosolekuid, selgitäge neile, mis ja kuis, ja peräst siis pange hulgaline tüü käümä.» Ta rääkis üksikasjaliselt ja ruttamata.

Davõdov kuulas tema kõnet suure huviga, kohati mitte päris selgesti mõistes üksikuid temale poolarusaamatuid ukraina keelega segatud väljendusi, kuid tundes kindlasti, et põhiliselt esitab Kondratko õiget külviseemne kogumise kampaania plaani. Samuti ruttamata märkis Kondratko ära, missugust joont tuleb pidada üksiktaluniku ja küla jõuka osa kohtlemisel, kui nad ootamatult mõtlevad vastu panna ja nii või teisiti vastu töötada seemnevilja kogumisele; tutvustas neid mõjukamate meetoditega, mis saadud agitatsioonikolonni töökogemustest teistes külanõukogudes; ja kogu aja rääkis ta lahkelt, vähimagi vihjeta sellele, nagu tahaks ta juhtida või õpetada, küsides kord Davõdovilt, kord Razmjotnovilt või Nagulnovilt nõu, nii nagu see vestluses vajalik oli. «See asi om vaja nii säädä. Kuis Gremjatši mehed arvavad? Näe, jah, ma mõtli kah sedäsama!»

Davõdov vaatas muiates rauatreial Kondratko punast veresoonelist nägu, tema sügaval asetsevate silmade kelmikat läiget ja mõtles: «Oled sina, saatan, küll nupu-

mees! Ei taha maha suruda meie initsiatiivi, peab justkui nõu, aga hakka tema õigele seisukohale vastu vaidlema, keerab ta su jällegi ladusalt oma sõiduvette, fakt! Ausõna, niisuguseid ma tunnen.»

Üks väike juhtum suurendas veelgi tema poolehoidu Kondratko vastu. Enne ärasõitu kutsus Kondratko brigadiri, kes koos kolme seltsimehega Gremjatši Logi jäi, kõrvale ja nende vahel tekkis lühike kõnelus:

«Mis sa hindäle nagaani pintsaku pääle riputasid? Võta silmäpilk maha!»

«Kulaklus, seltsimees Kondratko . . . klassivõitlus . . .»

«Noh, mis siis, et kulaklus! Mis sa sääl seletäd? Sa tulid agiteerima, aga kui kulakuid pelgäd, siis olgu sul nagaan, aga mitte nähtäväl kohal. Kus mul tark väljas! Justkui väike lats! Sõjariistaga taht mängi, puusa pääle riputas . . . Pane silmäpilk karmani, et kulaku sabarakk sinust ei saass ütelda: «Vaadake, hääd inemised, teid tuldi agiteerima nagaanidega!»» Ja lõpetas läbi hammaste: «Nihukesed tobud . . .»

Ja juba saani istudes kutsus ta Davõdovi enda juurde ja keerutas tema palitunööpi:

«Mu poisid nakase töötäma, et lust kaeda. Töötäge ka teie häste, et kõik saass võimalikult rutemini valmis. Ma jään Tubjanskoide; kui on vaja, täädusta. Sõidame sinnä, ja vast juba täämbä tuleb näidendit mängi. Noh, kui sa näessi, kui ma kulakut mängin. Minu kerega om väega hää tedä naturaalselt esitada. Vaata siis, mis Kondratko-papil vanas põlves tetä tulõb! Kaera peräst sa ärä mõtlõ midägi, ega ma tuuperäst su pääle vihane ei ole.» Ja naeratas, langedes laia seljaga vastu saani seljatuge.

«Nagu nupp tal oma kohal, nii ka õlad ja jalad all,» naeris Razmjotnov. «Nagu traktor! . . . Rakenda adra ette, põle tarvis kolme paari härgi: künnab üksindagi. Üks asi paistab mulle imelik: kuda sihukesi vägevaid mehi tehakse! Mis sina arvad, Makar?»

«Sa oled nagu Štšukari-taat: hakkad loba ajama!» heitis Makar pahaselt käega.

XXIII PEATÜKK

Elades Jakov Lukitši juures, valmistus jessauul Polovtsev energiliselt kevadiseks ülestõusuks. Öösiti istus ta kuni kukelauluni oma kambris, kirjutas midagi, joonestas keemilise pliiatsiga mingisuguseid kaarte, luges. Vaadates vahel tema kambrisse, nägi Jakov Lukitš, kuidas Polovtsev, laialaubaline pea laua kohal kumaras, luges, liigutades hääletult oma karedaid huuli. Vahel aga tabas ta Polovtsevi raskeis mõtteis konutamas. Neil hetkil istus Polovtsev tavaliselt küünarnukkidele toetunult, sõrmed hõrenevais valkjais pikkades juuksekahludes. Tema kokkusurutud kandilised lõualuud liikusid, nagu näriksid midagi sitket ja kõva, silmad poolkinni. Ta tõstis pead alles pärast mitmekordset hüüdu, tema väikestes, liikumatuse tõttu julmis silmaterades hakkas põlema viha. «Mis sa tahad?» küsis ta haukuval bassihäälel. Neil hetkil tundis Jakov Lukitš tema ees veelgi suuremat hirmu ja tahtmatut aukartust.

Jakov Lukitši kohustuseks oli teatada Polovtsevile iga päev, mis sünnib külas, kolhoosis; ta teadustas kohusetruult, tõi aga temale iga päev uusi kurbi sõnumeid, mis raiusid ta põskede kortse veelgi sügavamaks . . .

Pärast kulakute väljasaatmist Gremjatši Logist ei maganud Polovtsev kogu öö. Koiduni kostsid tema rasked, kuid pehmed sammud, ja Jakov Lukitš, kes oli tulnud kikivarvul kambri ukse juurde, kuulis, kuidas ta pomises hambaid kiristades:

«Maa kistakse jalge alt! Võtavad toe ära . . . Tappa! Tappa! Tappa halastamatult!»

Vaikib, hakkab jälle viltidesse pistetud jalgadega pehmelt kõndima; on kuulda, kuidas ta sõrmedega keha

kratsib, harjumusest rinda sügab, ja jälle — kõlatult: «Tappa! Tappa!» ja tumeda kurguhäälega, pehmemalt: «Armuline jumal, kõiknägija, õiglane jumal! ... Toeta mind! ... Millal tuleb see tund? Issand, nuhtle neid kiiremini!»

Oli juba koitmas, kui rahutuks muutunud Jakov Lukitš kambri ukse juurde läks ja kõrva uuesti lukuaugule pani: Polovtsev sosistas palveid, laskus ägades põlvili, tegi maani kummardusi. Siis kustutas tule, heitis magama ja poolunes sosistas veel kord selgesti kuuldavalt: «Tappa kõik maha ... viimse meheni!» ja hakkas oigama.

Mõni päev hiljem kuulis Jakov Lukitš koputust aknaluugile; ta läks eeskotta.

«Kes on?»

«Tee lahti, peremees!»

«Kes seal on?»

«Aleksander Anissimovitši juurde ...» vastas sosin ukse taga.

«Kelle juurde? Siin põle niisukesi.»

«Ütle talle, et mina olen kirjaga Tšornõi juurest.»

Jakov Lukitš viivitas veel natuke ja avas siis ukse: «Saagu mis saab!» Lühike mees, nägu paslikusse seotud, astus sisse. Polovtsev viis ta enda juurde, tõmbas ukse kõvasti kinni, ja poolteist tundi järjest kuuldus kambrist summutatud kiiret juttu. Samal ajal tõstis Jakov Lukitši poeg saabunud käskjalâ hobusele heinu ette, laskis lõdvemaks sadulavöö, vabastas hobuse suurauadest.

Siis hakkasid ratsakäskjalad tulema peaaegu iga päev, mitte aga südaööl, vaid koidu eel, kella kolmenelja paiku. Võrreldes esimesega, tulid need nähtavasti kaugematest kohtadest.

Jakov Lukitš elas kahepaikset, kummalist elu. Hommikul läks ta kolhoosi juhatusse, rääkis Davõdoviga, Nagulnoviga, puuseppade ja brigadiridega. Loomade ulualuse korraldamise mure, seemnevilja puhtimine, inventari remont ei andnud närvilisteks mõtisklemisteks aega minutikski. Enesele ootamatult sattus toimekas Jakov Lukitš talle meeldivasse asjalike askelduste, igavese muretsemise õhkkonda, ainult selle olulise

vahega, et nüüd ta õiendas külas, sõitudel, mitte enam oma isikliku rikastumise huvides, vaid kolhoosile töötades. Ta oli rõõmus sellegi üle, kui aga saaks vabaneda mustadest mõtetest, mitte mõelda. Teda kiskus töö kaasa, ta tahtis töötada, pea haudus mitmesuguseid plaane. Ta võttis usinalt käsile laudaseinte tihendamise, kapitaalse hobusetalli ehitamise, juhtis ühistatud aitade ümbertõstmist ja uue kolhoosiaida ehitamist: õhtul aga, kui olid lõppenud tööpäeva askeldused ja saabus kojumineku aeg, hakkas Jakov Lukitšil paljast mõttest, et seal kambris istub Polovtsev, tusane ja õudne oma üksinduses nagu raisakull künka otsas, rinde all valutama, liigutused jäid loiuks, sõnulseletamatu roidumus nõrgestas keha. Koju tulles läks ta enne õhtueinet Polovtsevi juurde.

«Räägi,» käskis see vilkat keerates, olles valmis ahnelt kuulama.

Ja Jakov Lukitš jutustas jälle päevast, mis oli möödunud kolhoositöös. Polovtsev kuulas tavaliselt vaikides, ainult kord, kui Jakov Lukitš rääkis kehvikute vahel toimunúd kulakute riiete ja jalatsite jagamisest, ei suutnud ta vastu panna; ta karjus metsikus vihas, kõõksatus kurgus:

«Kõigil neil, kes võtsid, tõmbame kevadel kõri maha. Kõik need ... kõik see rämps pane nimekirja. Kuulsid?»

«Nimekiri mul juba on, Aleksander Anissimovitš.»

«On see sul siin?»

«Jah.»

«Anna siia!»

Ta võttis nimekirja ning tegi sellest hoolikalt koopia, kirjutas täielikult välja ees-, isa- ja perekonnanimed ja võetud asjad ning tegi iga riideid või jalatseid saanud kehviku nime kõrvale ristikese.

Kui Polovtseviga oli räägitud, läks Jakov Lukitš õhtust sööma; enne magamaheitmist käis ta tema juures instruktsioone saamas: mida tuleks teha järgmisel päeval.

Just Polovtsevi korraldusel käskis Jakov Lukitš 8. veebruaril teise brigaadi tööjuhatajal saata neli hobust ühes inimestega karjalautade juurde jõelt liiva

vedama. Liiv toodi. Jakov Lukitš käskis lautade muldpõranda puhtaks pühkida ja liivaga üle puistata. Töö lõpul tuli teise brigaadi lauda juurde Davõdov.

«Mis te siin liivaga jändate?» küsis ta brigaadi laudameheks määratud Tumm-Demidilt.

«Puistame põrandale.»

«Milleks?»

Vaikus.

«Ma küsin, milleks?»

«Ei tea.»

«Kes andis käsu põrandaid liivatada?»

«Majandusjuhataja.»

«Mis ta rääkis?»

«Et tarvis puhtust pidada. Kah mõte raisal!»

«See on hea korraldus, fakt! Tõepoolest, nüüd on puhas, muidu aga sõnnik ja hais, härjad võivad haigeks jääda. Nemad vajavad ka puhtust, nagu ütlevad loomaarstid, fakt! Sa ilmaasjata . . . avaldad rahulolematust. Nüüd on lauta isegi mõnus vaadata: liiv, kõik on puhas, ah? Mis sa arvad?»

Tummaga Davõdov siiski vestelda ei saanud, see läks vaikides aganikku; Davõdov aga kiitis mõttes oma majandusjuhataja initsiatiivi ja läks lõunale.

Õhtu eel jooksis tema juurde Ljubiškin, küsis vihaselt:

«Kas see tähendab, et tänasest päevast hakatakse härgadele õlgede asemel liiva alla laotama?»

«Liiva jah!»

«Kas see Ostrovnov on mõni pilve pealt kukkunud mees või? Kus seda on nähtud? Ja sina, seltsimees Davõdov, kiidad veel nihukest rumalust?»

«Ära ärritu, Ljubiškin! Asi seisab hügieenis. Küllap Ostrovnov tegi õieti. Vähem ohtu, kui valitseb puhtus: pole karta nakkust.»

«Mis kuradi hügieen see küll peaks olema! Mille peale härg nüüd maha heidab? Vaata, misuke pakane väljas on! Õlgede peal on tal soe, aga proovi sa liiva peal lamada!»

«Palun, ära vaidle vastu! Vana viisi karjatalitamisest tuleb lahti ütelda! Teadusliku põhimõtte peame igal alal maksma panema.»

«See ka mõni põhimõte? Äh! . . .» Ljubiškin ropsas oma musta papaahaga vastu saapasäärt ja kadus Davõdovi juurest, nägu punasem kui vaarikas.

Hommikul aga ei saanud kakskümmend kolm härga maast lahti. Öösel külmunud liiv ei lasknud härgade uriini läbi, härg heitis maha märja maa peale ja külmus kinni . . . Üles tõustes jätsid mõned neist kivikõvaks tõmbunud liivale oma nahatükke, neljal murdusid kinnikülmunud sabad, ülejäänud said külmetada, jäid haigeks.

Täites Polovtsevi korraldust, oli Jakov Lukitš tublisti üle soolanud ja oleks majandusjuhataja kohalt peaaegu lennanud. «Just nõnda külmeta nende härgi. Nad, lollid, usuvad, et see on puhtuse pidamiseks. Aga hobuste eest pead sa hoolitsema, et nad kõlbaksid päevapealt rivisse!» rääkis Polovtsev selle juhtumi eelpäeval. Ja Jakov Lukitš viis korralduse täide.

Davõdov kutsus ta hommikul enda juurde; pannud ukse haaki, küsis ta silmi tõstmata:

«Mis sa tegid? . . .»

«Kallis seltsimees Davõdov, eksitus juhtus! Kas siis mina . . . jumal hoidku . . . Kisuksin endal juuksed peast . . .»

«Madu oled sa! . . .» Davõdov kahvatas, vaatas Jakov Lukitšile otsa, vihapisarad silmis. «Oled kahjuriks hakanud? . . . Kas sa ei teadunud, et liiva ei või latritesse puistata? Kas sa ei teadnud, et härjad võivad kinni külmuda?»

«Tahtsin härgadele . . . Jumal näeb, ei teadnud!»

«Ole vait! . . . Ei usu, et sina, niisugune majandusmees, ei teadnud!»

Jakov Lukitš hakkas nutma, nuuskas nina ja pomises aina üht ja sama:

«Tahtsin puhtust pidada . . . Et sõnnikut põleks . . . Ei võind teada ega mõtelda, et asi sedasi välja kukub . . .»

«Käi välja, anna asjaajamine Ušakovile üle. Hakkame sinu üle kohut mõistma.»

«Seltsimees Davõdov! . . .»

«Ütlen sulle veel kord, hakka minema!»

Pärast Jakov Lukitši lahkumist kaalus Davõdov sündmust juba rahulikumalt. Talle tundus nüüd, et Jakov

Lukitši kahjurluses süüdistada on rumal. Ostrovnov ei olnud ju kulak. Kui teda keegi ka selleks nimetas, siis oli see tingitud isiklikust vaenust. Kord, varsti pärast seda, kui Ostrovnov oli majandusjuhatajaks pandud, ütles Ljubiškin nagu muuseas järgmise lause: «Ostrovnov ise on endine kulak!» Davõdov kontrollis siis kohe järele ja tegi kindlaks, et Jakov Lukitš oli paljude aastate eest tõesti jõukalt elanud, kuid viljaikaldus oli ta hiljem laostanud ja keskmikuks teinud. Davõdov mõtles ja mõtles ning tuli järeldusele, et õnnetuses, mis härgadega juhtus, Jakov Lukitš süüdi ei ole, et härgadele liiva puistata käskis ta sellepärast, et tahtis puhtust maksma panna, ja osaliselt võib-olla alalisest uuenduste poole püüdmisest. «Oleks ta kahjur, ta poleks töötanud sellise hooga, peale selle sai kannatada ka tema enese kaks härga,» mõtles Davõdov. «Ei, Ostrovnov on meile ustav kolhoosnik, juhtum liivaga on aga lihtsalt kurb eksisamm, fakt!» Talle meenus, kuidas Jakov Lukitš hoolikalt ja nupukalt sooje lautu korraldas, kuidas ta heinu kokku hoidis, kuidas ta kord, kui haigestus kolm kolhoosi hobust, hommikust õhtuni talli juures viibis ja isiklikult hobustele klistiiri tegi, neile kanepiõli sisse kallas, et kõhupisteid leevendada, ja pärast tegi esimesena ettepaneku kolhoosist välja heita hobuste haiguses süüdi olev esimese brigaadi tallimees Kuženkov, kes, nagu selgus, oli nädal aega hobuseid palja rukkipõhuga söötnud. Nagu Davõdov märkas, hoolitses Jakov Lukitš hobuste eest vist rohkem kui keegi teine. Kui Davõdov oli kõike seda meelde tuletanud, tundis ta end häbistatuna ja süüdlasena majandusjuhataja ees oma õigustamata vihapurske pärast. Tal oli piinlik, et ta nii jämedalt oli karjunud hea kolhoosniku, kolhoosi juhatuse liikme peale, keda kaaskodanikud austasid, ja et ta teda, kes oli süüdi ainult ettevaatamatuses, kahjurluses kahtlustas. «Jama!» Davõdov sagis oma juuksed turri, kõhatas kohmetult ja väljus toast.

Jakov Lukitš rääkis raamatupidajaga, võtmekimp käes, ja ta huuled värisesid haavunult . . .

«Tead mis, Ostrovnov . . . Ära asju üle anna, tööta edasi, fakt. Kui aga sinuga peaks uuesti niisugune lugu juhtuma . . . Ühesõnaga, see et . . . Kutsu rajoonist vete-

rinaarvelsker ja ütle brigadiridele, et külmetada saanud härjad vabastataks tööst.»

Esimene katse kolhoosi kahjustada lõppes Jakov Lukitšil õnnelikult. Polovtsev vabastas Ostrovnovi ajutiseks järgnevatest ülesannetest, sest tal oli muud tegemist: tema juurde tuli — nagu varemgi, öösel — uus inimene. Ta saatis küüdimehe tagasi, astus majja, ja Polovtsev viis ta kohe oma kambrisse, keelas kedagi sisse lasta. Nad rääkisid hilisööni ja järgmisel hommikul kutsus rõõmsaks muutunud Polovtsev Jakov Lukitši enda juurde.

«Tead, kallis Jakov Lukitš, see on meie liidu liige, nii-öelda meie kaasvõitleja, podporutšik, kasakate väes horunži, Waclaw Augustovitš Latiewski. Ole tema vastu lahke. See siin on minu peremees, vana väe kasakas, praegu aga on kolhoosis majandusjuhataja . . . Nõukogude teenistuja nii-öelda . . .»

Podporutšik ajas end voodilt üles ja ulatas Jakov Lukitšile laia valge käe. Välimuselt oli ta umbes kolmekümneaastane, kollase näoga ja kõhn. Üle pea kammitud mustad käharad juuksed langesid kuni musta satäänpluusi püstkraeni. Sirgete rõõmsate huulte kohal kihardusid hõredad vurrud. Ta vasak silm oli alaliselt poolkinni, arvatavasti põrutuse tagajärjel, elutuisse voltidesse tõmbunud nahk oli silma all kuiv ja surnud, liikumatult krobeline nagu sügisene leht. Tema alati vidukil silm ei häirinud, vaid pigem rõhutas endise podporutšiku Latiewski rõõmsat, pilkavat ilmet. Näis, et nüüdsama pilgutab ta kurikavalalt oma pruuni silma ja nahk läheb siledaks ning roomab kiirtetaoliste kortsukestena oimude poole, elurõõmus podporutšik ise aga puhkeb nooruslikult ja kaasakiskuvalt naerma. Tema riietuse näiline lohakus oli sihilik, see ei kitsendanud omaniku järske liigutusi ega varjanud tema uhket hoiakut.

Polovtsev oli sel päeval erakordselt lõbus, isegi lahke Jakov Lukitši vastu. Mittemidagiütleva vestluse lõpetas ta kohe ja ütles näoga Ostrovnovi poole pöördudes:

«Podporutšik Latiewski jääb sinu juurde paariks nädalaks, mina aga sõidan täna, kui pimedaks läheb, ära. Muretse kõik, mida Waclaw Augustovitš vajab,

kõik tema käsud on ka minu käsud. Arusaadav? Niiviisi, Jakov Lukitš, kullake!» Ja oma tähtsust rõhutades pani ta paksu soonilise käe Jakov Lukitši põlvele: «Varsti alustame! Enam ei tule kaua kannatada. Ütle seda ka meie kasakatele, las saavad julgust. Noh, nüüd mine, meil on veel tarvis rääkida.»

Et Polovtsev kaheks nädalaks Gremjatši Logist lahkub, pidi juhtunud olema midagi ebatavalist. Jakov Lukitš põles kärsitus uudishimus. Sel otstarbel poetas ta enese samasse saali, kus Polovtsev oli kunagi tema jutuajamist Davõdoviga pealt kuulanud, ja liibus kõrvaga vastu õhukest vaheseina. Kambrist, läbi seina, kostis vaevaltkuuldav jutt.

Latiewski. Tingimata on teil vaja Bõkadoroviga ühendusse astuda... Tema ekstsellents, mõistagi, teatab kohtumisel teile, et plaanid... soodus situatsioon... See on ju tore! Salski ringkonnas... soomusrong... lüüasaamise puhul...

Polovtsev. Tss!

Latiewski. Loodan, et meid keegi ei kuule?

Polovtsev. Siiski... Igas asjas on konspiratsioon...

Latiewski (veel tasemini, mistõttu Jakov Lukitš paratamatult tema kõne mõtte kaotas). Kaotus... mõistagi... Afganistan... Nende abil läbi minna...

Polovtsev. Aga vahendid... GPU... (ja edasi paljas sum-sum-sum...)

Latiewski. Variant on niisugune: üle piiri minna... Minskis... Möödudes... Ma kinnitan teile, et piirivalve... Kindralstaabi osakonnas võetakse tingimata vastu... Polkovnik, tema nime ma tean... kindlaksmääratud kohtumine... See on ju väga suur abi! Niisugune protežeerimine... Asi ei seisa toetuse andmises...

Polovtsev. Aga mida arvab erivolinik?

Latiewski. Olen kindel, et kindral kordab... palju! Ma sain käsu suusõnal, et... äärmiselt pingeline, ära kasutades... momenti tabada...

Hääled muutusid sosinaks. Jakov Lukitš ei saanud katkendlikust jutust mitte midagi aru, ohkas ainult ja läks kolhoosi juhatusse. Endise Titoki maja juurde

jõudes ja harjumuse järgi vaadates värava kohale löödud valget tahvlit, mis kandis pealkirja «Gremjatši kolhoosi juhatus», tundis ta jällegi tavalist kahepaiksust. Siis meenus talle podporutšik Latiewski ja Polovtsevi poolt antud kindel lubadus: «Varsti alustame!» ja ta mõtles kahjurõõmsalt, enda peale tige olles: «Tuleks rutem! Muidu kärisen nende ja kolhoosi vahel lõhki nagu härg libedal jääl!»

Polovtsev saduldas öösel hobuse, ladus sadulakottidesse kõik oma paberid, võttis toitu kaasa ja jättis hüvasti. Jakov Lukitš kuulis, kuidas Polovtsevi kaua seisnud hobune kapjade kuival müdinal lustiliselt ja kepslevalt aknast mööda tantsis.

Uus elanik oli paigalpüsimatu ja sõjaväelase moodi hoolimatu inimene. Rõõmsa näoga, naeratades, kolas ta päevad läbi majas ringi, naljatles naistega ega andnud rahu vanaemalegi, kes põrmugi ei sallinud tubakasuitsu; käis ringi ega kartnud, et Jakov Lukitši juurde võiks sisse astuda mõni võõras, nii et Jakov Lukitš pidi temale isegi märkuse tegema:

«Te peaks ettevaatlikum olema... Mõni võib tulla ja teid näha, teie ausus.»

«Ega mul otsaette kirjutatud ei ole, et ma olen «teie ausus»?»

«Ei ole, aga võivad küsida, kes te olete ja kust tulete...»

«Peremees, mul on taskud valedokumente täis; kui aga kitsikusse satun ega usuta, siis esitan selle mandaadi... Sellega saab igal pool läbi!» Ta võttis põuetaskust musta tuhmilt läikiva mausri, ikka rõõmsalt naeratades, ja vaatas oma krobeliste nahavoltide taha peidetud liikumatu silmaga Jakov Lukitšile väljakutsuvalt otsa.

Reipa podporutšiku lõbusus hakkas Jakov Lukitšile eriti vastu pärast seda, kui ta kord õhtul juhatusest koju tulles eeskojas summutatud hääli, tagasihoitud naeru ja rüselemist kuulis, tikuga tuld tõmbas ja nurgas kliide kasti taga Latiewski üksikut läikivat silma nägi, sealsamas kõrval aga näost lõkendavat miniat, kes kohmetult seelikut kohendas ja kuklasse libisenud rätti korraldas... Jakov Lukitš ei lausunud sõnagi, tahtis kööki

minna, kuid Latiewski jõudis talle ukse juures ette, lõi talle käe patsatades õlale ja ütles:

«Sina, papa, ole vait... Ära oma poega ärrita! Tead isegi, kuidas meil, sõjaväelaste juures käib? Üks-kaks, torma peale! Kes meist ei ole nooruses patustanud, hm, hm!... Võta pabeross, suitseta... Kas sa ise pole miniaga proovinud?... Oh sa vana kelm!»

Jakov Lukitš oli nii pea kaotanud, et võttis paberossi vastu ega astunud kööki enne, kui oli Latiewski tikult tuld võtnud. Kui Latiewski oli peremehele tuld pakkunud, ütles ta õpetavalt:

«Kui sulle head tehakse, näiteks tikust tuld antakse, tuleb tänada. Äh sina, mats, ja ise veel majandusjuhataja. Ma poleks sind varem tentsikukski võtnud.»

«On aga kurat mulle üürniku kaela saat!» mõtles Jakov Lukitš.

Latiewski häbematus mõjus temasse rusuvalt. Poeg Semjon ei olnud kodus, ta oli rajooni veterinaarvelskri järele saadetud. Jakov Lukitš otsustas talle asjast mitte rääkida, vaid kutsus ise minia aita ja õpetas teda seal tasakesi, peksis sedelgarihmaga; et ta ei peksnud vastu nägu, vaid seljale ja allapoole, siis nähtavaid jälgi ei jäänud. Isegi Semjon ei märganud midagi. Ta jõudis öösel staniitsast tagasi, naine tõi talle toidu lauale, ja kui ta siis pingiservakesele istus, imestas Semjon lihtsameelselt:

«Mis sinuga on juhtund, istud nagu võõrsil?»

«Koeranael on mul... välja löönd...» Semjoni naisuke punastas ja tõusis püsti.

«Võta sibulat ja leiba, näri läbi ja pane peale, kohe kisub mäda välja,» soovitas osavõtlikult Jakov Lukitš, kes ahju juures traatlõnga pigistas.

Minia välgatas ta poole silmi, ent vastas rahulikult:

«Aitäh, taadike, küll läheb niisama üle...»

Latiewski sai aeg-ajalt kirju. Ta luges need läbi ja põletas kohe ahjus ära. Lõpuks hakkas ta öösiti jooma, Jakov Lukitši miniaga enam amelda ei püüdnud, läks morniks ja palus järjest sagedamini Jakov Lukitši või Semjoni, et need talle pool liitrit tooksid, toppis neile pihku uusi krabisevaid tšervoonetseid. Joobnult kippus ta poliitikast rääkima, tegi oma jutus laiu üldistusi ja

hindas enda arvates tegelikkust objektiivselt. Kord viis ta Jakov Lukitši suurde segadusse. Latiewski kutsus ta enda juurde kambrisse, pakkus viina ja küsis küünilisselt silma pilgutades:

«Laostad kolhoosi või?»

«Ei, miks nii?» imestas Jakov Lukitš silmakirjatsedes.

«Milliste meetoditega sa töötad?»

«See tähendab, kuda?»

«Mis tööd sa teed? Sa oled ju diversant... Mis sa seal teed? Kas söödad hobustele strihniini, rikud tootmisvahendeid või tegutsed teisiti?»

«On kästud hobuseid mitte puttuda, koguni vastupidi...» tunnistas Jakov Lukitš.

Viimasel ajal Jakov Lukitš peaaegu ei joonud, ja seetõttu hakkas klaas viina talle kohe pähe, meelitas avameelsusele. Ta tahtis kaevata, kuidas ta kannatab hingeliselt, ehitades ja purustades üheaegselt küla ühismajapidamist, kuid Latiewski ei lasknud tal rääkida; kui ta oli klaasi tühjaks joonud, ei kallanud ta enam Jakov Lukitšile ja küsis:

«Aga miks sa, vana tolvan, üldse meiega mesti lõid? Noh, miks, kuradi päralt? Polovtsevil ja minul pole kuhugi minna, meie läheme surma... Jah, surma! Või võidame, aga tead sa, Hamlet, et võiduvõimalusi on kurvastavalt vähe... Mitte rohkem kui üks sajandik protsenti! Aga me oleme juba niisugused, kellel pole midagi kaotada peale ahelate, nagu ütlevad kommunistid. Aga sina? Minu arvates oled sa lihtsalt süütu ohver... Sa, loll, võiks ju elada ja elada... Hea küll, ma ei usu, et sinusugused hamletid võiksid üles ehitada sotsialismi, aga siiski... te vähemalt võiksite vett segada selles maailma rabas. Aga kui tuleb mäss, löövad su, va tondi, mättasse või lihtsalt võtavad vangi ja saadavad su kui väheteadliku Arhangelski kubermangu. Hakkad seal metsa raiuma kuni kommunismi teise tulekuni... Äh, sina, saabas!... Arusaadav, miks mina pean mässu tõstma: ma olen ju aadlik! Mu isal oli ligi viis tuhat tiinu põldu ja peaaegu kaheksasada metsa. Minul ja teistel niisugustel oli hirmus valus ära minna oma maalt ja kuskil võõrsil palehigis, nagu öeldakse, igapäevast leiba teenida. Sina aga? Kes sa oled?

Viljakasvataja ja leivasööja. Sitasitikas! Vähe löödi teid kuradi kasakaid kodusõjas maha!»

«Meil ei ole ju miskit elu!» vaidles Jakov Lukitš vastu. «Panid maksudega hinge kinni, võtavad loomad ära, üksiktalupidamist ei ole; aga muidu küll, teadagi, misjaoks on meile vaja teid, aadlikke ja kõiksugu muid! Eluilmaski põleks ma selle patu peale välja läind!»

«Mõtle ometi, või maksud! Nagu teistes maades talupojad makse ei maksaks. Veel enam maksavad!»

«Ei või olla!»

«On küll, täitsa kindel.»

«Kust teie teate, kuda seal elatakse ja kuda makstakse?»

«Olen seal elanud, tean.»

«Nii et te siis tulite väljamaalt?»

«Miks sa seda teada tahad?»

«Uudishimust.»

«Palju tead, lähed ruttu vanaks. Mine too veel kärakat!»

Jakov Lukitš saatis Semjoni viina järele, ise aga läks üksindust ihates rehalasse ja istus paar tundi õlevirna ääres, mõtles: «Kuradi pilusilm! Räägib nii, et pea läheb paiste. Või ehk proovib mind, tahab teada, mis ma ütlen, kas ma ei hakka neile vasta, siis aga räägib Aleksander Anissimõtšile ära, kui see tagasi tuleb . . . ja see virutab siis ka mulle nagu Hoprovile . . . Või mõtleb ta tõepoolest sedasi? Eks ju, mis kainel mõttes, see joobnul keelel . . . Ehk põlegi vaja, Polovtseviga jännata, vaid vaikselt kolhoosis aasta või kaks oodata? Võib-olla võimud näevad, kui halvasti asjad lähvad, ja saadavad kolhoosid aasta pärast laiali? Ja jälle saaks inimese moodi elada . . . Oh jumal, jumal! Kuhu minna? Ma põle enam oma pea peremees . . . Nüüd teeb vist üks välja . . . Kas öökulliga vastu kändu või kännuga vastu kulli, kull ikka enam ei tõuse . . .»

Tuul, mis puhus üle tara, jalutas rehalas nagu peremees. Ta ajas väravaette maha pudenenud õlgi kuhja juurde, litsus neid koerte poolt tehtud urgudesse, rehitses siledaks kuhja nurki, kus õled polnud kõvasti kinni vajunud, pühkis kuhja tipust kuiva lund. Tuul oli suur, tugev ja külm. Jakov Lukitš ei saanud kaua aega aru,

kust kaarest ta puhub. Näis, nagu tammuks tuul ümber kuhja ja nagu puhuks ta järgemööda kõigist neljast kaarest. Tuulest ärevil, hakkasid hiired õlgedes sahistama. Nad jooksid piiksudes salakäikusid mööda, vahel otse Jakov Lukitši selja juures, kes oli enese vastu järsakat kuhja toetanud. Kuulatades tuult, õlgede sahinat, hiirte piiksumist ja kaevukoogu kriiksumist, jäi Jakov Lukitš peaaegu tukkuma; kõik öised hääled hakkasid talle tunduma kauge, imelise ja kurva muusikana. Vesiste pilukil silmadega vahtis ta tähistaevast, hingas õlgede lõhna ja stepi tuult; kõik ümberringi näis talle ilus ja lihtne . . .

Kuid kesköö tuli Polovtsevi juurest Voiskovoi külast ratsakäskjalg. Latiewski luges läbi kirja, mille ümbrikule oli märgitud: «V. kiire», äratas köögis magava Jakov Lukitši ja ütles:

«Säh, loe läbi.»

Silmi hõõrudes võttis Jakov Lukitš Latiewskile adresseeritud kirja. Taskumärkmikust rebitud lehele oli tindipliiatsiga selgesti kirjutatud, kohati vana kirjaviisi tarvitades:

«Härra podporutšik!

Oleme saanud kindlaid teateid, et bolševike keskkomitee kogub talupoegade hulgas vilja ettekäändel, nagu läheks see kolhoosidele külviseemneks. Tegelikult aga läheb see vili välismaale mahamüümiseks; talupojad, nende hulgas ka kolhoosnikud, jäävad täielikult nälga. Nõukogude võim, aimates oma peatset möödapääsematut lõppu, müüb ära viimse vilja, hävitab lõplikult Venemaa. Käsin Teid viivitamata Gremjatši Logi elanike keskel, kus Teie praegusel ajal esindate meie liitu, selle petliku seemnevilja kogumise vastu kihutustööd alustada. Tehke Teile saadetud kirja sisu teatavaks ka J. L-le ja kohustage teda selgitustööd kiiresti läbi viima. Äärmiselt vajalik on vilja kogumist takistada, maksku mis maksab.»

Juhatusse sisse astumata läks Jakov Lukitš hommikul Viha ja teiste mõttekaaslaste juurde, keda ta oli «Doni Vabastamise Liitu» värvanud.

XXIV PEATÜKK

Agitkolonni komandöri Kondratko poolt Gremjatši Logi jäetud kolmeliikmeline brigaad asus seemnevilja koguma. Brigaadi staabi alla võeti üks tühi kulakumaja. Noor agronoom Vetjutnev tegi ja täpsustas hommikust saadik Jakov Lukitši kaasabil kevadkülvi plaani, andis kohaletulnud kasakatele põllumajanduslikes küsimustes nõu, ülejäänud ajal aga valvas väsimatult aitadesse paigutatava seemnevilja tuulamise ja puhtimise järele. Nagu ta rääkis, käis ta aeg-ajalt veel «veterinaarimas»: ühe või teise haigestunud lehma või lammast ravimas. «Visiidi» eest maksti talle tavaliselt «natuuras»: ta sõi haige looma peremehe juures lõunat või siis tõi seltsimeestele poti piima või pajatäie keedetud kartuleid. Kaks ülejäänut — ringkonna riigiveski valtsitööline Porfiri Lubno ja kommunistlik noor õlivabrikust Ivan Naidjonov — kutsusid gremjatšilasi staapi, kontrollisid aidamehe nimekirja järgi, kui palju keegi väljakutsutud kodanikest oli vilja andnud, ning agiteerisid jõudu ja oskust mööda.

Juba esimestel päevadel selgus, et seemnefondi võib ainult suurte raskuste ja suure hilinemisega kokku saada. Kõik brigaadi ja kohaliku parteirakukese poolt seemnevilja kogumise tempo kiirendamiseks tarvitusele võetud abinõud põrkasid kolhoosnikute ja üksiktalupidajate enamiku poolt ülesseatud suurte takistuste vastu. Külas hakkas liikuma kõmu, et vilja kogutakse välismaale saatmiseks, et sel aastal külvi ei tule ja et tund-tunnilt on oodata sõja puhkemist... Nagulnov kutsus iga päev koosolekuid kokku, tegi brigaadi abil selgitustööd, lükkas ümber rumalaid kuulujutte, ähvardas halastamatult karistada neid, kes paljastatakse «nõukogudevastase propaganda» tegemisel, kuid vilja kokkutulek oli siiski väga aeglane. Kasakad püüdsid juba hommikul kodunt ära minna, metsa puude järele, steppi heinu tooma või naabri poole, et ühes temaga varjulises kohas ärev päev mööda saata, et kutse peale külanõukogusse või brigaadi staapi mitte ilmuda. Naised loobusid üldse koosolekutel käimisest, kui aga külanõukogust tuli kohale käskjalg, siis katsuti temast lahti saada lühikese lausega: «Peremeest kodus põle, mina midagi ei tea.»

Nagu oleks kellegi võimas käsi vilja kinni hoidnud...

Brigaadi staabis aga võis kuulda tavaliselt ainult selliseid vestlusi:

«Kas seemnevilja tõid?»

«Ei toond.»

«Miks?»

«Vilja ei ole.»

«Miks ei ole?»

«Sellepärast, noh, et ei ole... Tahtsin küll külviseemet hoida, pärast aga andsin ülejäägi viljavarumisel ära, põle omalgi midagi süüa. Vili sai otsa.»

«Kas sa siis külvata ei mõtelnudki?»

«Mõtlesin küll, aga põle seemet.»

Paljud viitasid sellele, et nad olevat viljavarumise korras ära andnud ka seemnevilja. Davõdov juhatuses ja Vanja Naidjonov staabis tuhnisid nimekirjades, varumispunktidest saadud kviitungites, kontrollisid ja paljastasid vastupunnijaid valeandmete esitamises: seemnevili, nagu selgus, pidi olema alles. Selleks oli tarvis vahel isegi kokku võtta kahekümne üheksanda aasta viljapeksu üldsaak, kokku arvata viljavarumisel antud vilja hulk ja otsida ülejääki. Kuid isegi siis, kui oli välja selgitatud vilja ülejääk, ei andnud vastupunnija alla.

«Jäi küll teri järele, mis seal rääkida. Aga te teate isegi, seltsimehed, kuda see talus käib. Oleme harjund leiba kaalumata sööma, mõõtmata kulutama. Mulle jäeti hinge peale kuu kohta üks puud toiduvilja, mina aga näituseks söön päevas kolm-neli naela. Kulub sellepärast nii palju, et leivakõrvane on vilets.

Siin ongi teil ülekulutus. Vilja mul ei ole, otsige või läbi!»

Parteirakukese koosolekul tegi Nagulnov ettepaneku jõukamate külaelanike juures, kellel seemnevili toomata, läbiotsimine toime panna, kuid Davõdov, Lubno, Naidjonov ja Razmjotnov olid selle vastu. Samuti oli rajoonikomitee seemnefondi loomise direktiivis läbiotsimise toimetamine kõvasti keelatud.

Brigaadi ja kolhoosi juhatuse kolmepäevase töö tulemusena oli kogutud kolhoosi sektoris 480 puuda, üksiktalundeist — kõigest 35 puuda. Kolhoosi aktiiv aga tõi oma osa täielikult. Kondrat Maidannikov, Ljubiškin, Dubtsov, Tumm-Demid, Štšukari-taat, Parisniku-Arkaška, sepp Šalõi, Andrei Razmjotnov ja teised tõid oma vilja juba esimesel päeval. Järgmise päeva hommikul sõitsid sammu kolhoosi aida ette kahe reega Jakov Lukitši poeg Semjon ja Jakov Lukitš ise. Lukitš läks aega viitmata juhatusse, Semjon aga hakkas koormast viljakotte maha tõstma. Djomka Ušakov võttis vilja vastu ja kaalus. Semjon oli juba neli kotti tühjendanud ja avas viienda koti suu, kui Ušakov talle nagu kull peale kargas:

«Kas sinu vana tahab niisukese seemnega külvata?» ja pistis Semjoni nina alla pihutäie teri.

«Missuguse?» kihvatas Semjon. «Kas sina oma kõõrsilmadega pead nisu maistks?»

«Kuis nii — maisiks! Ma olen küll kõõrsilm, aga sinust, sulist, näen paremini. Olete mõlemad isaga paar parajaid, teada! Mis see on? Kas seemnevili? Sa ära pööra nina kõrvale. Mis prahti sa puistasid minu puhta vilja sisse, seanägu?»

Djomka toppis oma pihu Semjoni näo ette, pihu peal aga oli näputäis umbrohusegaseid, mulla ja vikiga segatud teri.

«Kutsun kohe inimesed siia . . .»

«Ära lärma!» ehmus Semjon. «Näha on, et eksisin kottidega . . . Toon kohe uued, vahetan ümber. Naljakas oled sa, jumala eest! Noh, mis sa perutad nagu püttsepa hobune? Ütlesin ju: juhtus eksitus, vahetan ümber . . .»

Djomka praakis kohaletoodud neljateistkümnest kotist välja kuus. Ja kui Semjon palus teda aidata üht

väljapraagitud teradega kotti õlale tõsta, läks Djomka kaalude juurde, just nagu poleks palvet kuulnudki.

«Nii et ei aita?» küsis Semjon hääle värisedes.

«Tõpra südametunnistus! Kui kodus tõstsid, oli kerge, nüüd aga läks raskeks! Tõsta ise, peletis!»

Pingutusest punane, võttis Semjon koti ristipidi sülle ja viis rekke . . .

Kahel järgmisel päeval viljatoojaid peaaegu ei olnudki. Parteirakukese koosolekul otsustati peresid mööda käima hakata. Davõdov oli sõitnud eelmisel päeval naaberrajooni selektsioonijaama, et tuua sealt väljaspool plaani põuakindlat suvinisuseemet kas või mõne hektarigi seemendamiseks; see nisu oli kauakestvale põuale suurepäraselt vastu pannud ja oli andnud möödunud aastal jaama katsepõllul väga head saaki. Jakov Lukitš ja brigadir Agafon Dubtsov olid sageli rääkinud uuest nisusordist, mis oli saadud selektsioonijaamas sissetoodud «kalifornia» ja kohaliku «valgeteralise» ristamisest, ja Davõdov, kes viimasel ajal öösiti suure hoolega agrotehnilisi ajakirju luges, otsustas jaama sõita ja uut nisu muretseda.

Ta tuli teekonnalt 4. märtsil tagasi, kuid tema saabumise eelpäeval juhtus järgmine lugu: teise brigaadi kinnistatud Makar Nagulnov koos Ljubiškiniga käis hommikust saadik läbi umbes kolmkümmend peret, ja õhtul, kui Razmjotnov koos sekretäriga külanõukogust lahkus, kutsus Nagulnov sinna kokku need peremehed, kelle kodus ta polnud jõudnud päeval käia. Neli inimest laskis ta tagasi, saavutamata vähimaidki positiivseid tulemusi. «Ei ole vilja seemneks, ja kõik. Las riik annab!» Nagulnov manitses alguses rahulikult, siis aga hakkas rusikaga põrutama.

«Kuda te räägite, et vilja ei ole? Näituseks sina, Konstantin Gavrilovitš, peksid ju sügisel umbes kolmsada puuda!»

«Aga kas sina minu eest riigile vilja andsid?»

«Palju sa andsid?»

«Noh, sada kolmkümmend puuda.»

«Kus ülejääk on?»

«Sa ei tea või? Ära sõin!»

«Valetad! Lõhki läheksid, kui nii palju vilja nahka

paneksid. Peret on ainult kuus hinge, ja nii palju vilja ära söödud? Too vili kohale või muidu ajame pikema jututa kolhoosist välja!»

«Ajage kolhoosist välja või tehke, mis tahate, aga vilja, jumala eest, ei ole! Andku valitsus kas või protsentide peale . . .»

«Sa oled harjund nõukogude võimu lüpsma. Kas sa külvimasina ja heinaniitja ostmiseks laenatud raha krediidiühingule tagasi maksid? See'p see on! Lõid raha sirgeks, nüüd vaja veel leiva arvel teenida?»

«Mis siis, ükspuha — heinaniitja ja külvimasin on ju nüüd kolhoosi omad; kui ma neid ei saand kasutada, ei maksa ka süüdistada.»

«Too vili ära, muidu läheb sul halvasti! Sa oled vana valetaja! Ja häbi sul ka ei ole!»

«Tooks hea meelega, kui oleks . . .»

Kuidas Nagulnov ka ei katsetanud, kuidas ka ei rääkinud, millega ka ei ähvardanud, ikka tuli neil minna lasta, kes ei tahtnud vilja anda.

Nad väljusid, rääkisid omavahel paar minutit eeskojas, siis hakkasid nagisema trepiastmed. Natukese aja pärast astus sisse üksiktalunik Grigori Viht. Ta nähtavasti teadis juba, kuidas jutuajamine külanõukogust äsja väljunud kolhoosnikutega lõppes; tema huulenurkades värises iseteadlik, väljakutsuv naeratus. Nagulnov õiendas värisevate kätega laua peal olevat nimekirja ja ütles kõlatult:

«Istu, Grigori Matveitš!»

«Tänan lahkuse eest.»

Viht istus, jalad laiali.

«Miks sa, Grigori Matveitš, seemnevilja ära ei too?»

«Aga miks ma peaks tooma?»

«Oli ju üldkoosoleku otsus, et nii kolhoosnikud kui ka üksiktalupidajad peavad seemnevilja ära andma. Sul on ju seemet?»

«Kuda siis muidu, on küll.»

Nagulnov heitis pilgu nimekirjale: lahtris «suvivilja kavatsetud külvipind 1930. aastal» oli Viha nime vastas märgitud number 6.

«Sa tahtsid tänavu külvata kuus hektarit nisu?»

«Just nii.»

«Tähendab, sul on nelikümmend kaks puuda seemet?»

«Kõik on täielikult olemas, vili on tuulatud ja puhastatud, nagu kuld!»

«Noh, sina oled siis tõesti kangelane!» kiitis Nagulnov kergendatult ohates. «Too see juba homme kolhoosi aita. Vilja võid isegi oma kottidesse jätta. Üksiktalupidajatelt võtame vilja ühes nende kottidega, kui nad ei taha vilja ühte kallata. Tood ära, annad kaalu järgi aidamehele üle, ta paneb kottidele lakkpitserid peale, annab sulle kviitungi, kevadel aga saad oma vilja tervelt tagasi. Paljud kaebasid, et on seemnevilja ära söönd. Aidas on see kõikse kindlamas kohas.»

«Seltsimees Nagulnov, jäta see jutt!» muigas Viht jultunult ja silus oma valkjaid vurre. «See sinu number ei lähe läbi! Oma vilja ma teile ei anna.»

«Luba küsida, miks siis mitte?»

«Sellepärast, et minu käes on see kindlamas kohas. Anna see teile, siis ei saa kevadel tühje kottegi tagasi. Meie oleme ju kah õpetust saand, meid ümber sõrme keerata ei saa!»

Nagulnov liigutas oma laiu kulme, isegi veidi kahvatas.

«Kuda sa võid kahelda nõukogude võimus? Sul ei ole tema vasta usaldust?!»

«Seda küll, ei usalda! Oleme teiesugustelt vendadelt küllalt petujutte kuuld!»

«Kes teid siis pettis? Ja kuda?» Nagulnov kahvatas veelgi ja tõusis aeglaselt püsti.

Viht aga, nagu poleks midagi märganud, muigas ikka veel niisama vaikselt, oma hõredaid terveid hambaid näidates, ainult tema hääl hakkas solvunult ja vihast põledes värisema, kui ta ütles:

«Lasete vilja kokku tuua ja siis viite laevaga väljamaale. Teil vaja autumobiile osta, et parteilased saaks oma pügatud preilnasid sõidutada! Teame küll . . . kuhu meie vili läheb! Üheõiguslikkus on käes!»

«Oled sa, tont, hulluks läind! Mis lora sa ajad?»

«Küll lähed hulluks ka, kui sul kõri pihku võetakse! Viljavarumisel andsin sada kuusteist puuda! Nüüd

tahate aga viimse seemneiva ära võtta ... et mu lapsed ... nälga jääks ...»

«Vait! Ära laima, madu!» Nagulnov virutas rusikaga lauale.

Arvelaud kukkus põrandale, tindipott läks ümber. Läikides nõrgus paks lilla nire mööda paberit, tilkus Viha pargitud nahast poolkasuka siilule. Viht äigas käega tinti, tõusis püsti. Ta silmad kitsenesid, suunurkadesse ilmus valge vaht, ta kähistas tagasihoitud raevuga:

«Sa ära minuga kärgi! Oma naist Luškat võid sa rusikatega ähvardada, mina põle su naine! Praegu põle kahekümnes aasta, saad aru? Vilja mina aga ei anna. Käi sa ...»

Nagulnov pidi juba üle laua äigama, kuid ajas enese vankudes kohe sirgu.

«Mis sa ... kelle jutud need on? Mis sa, kontra, mulle siin ...? Sa naerad sotsialismi üle, raisk! Ma sulle ...» Ta ei leidnud sõnu, hingeldas, aga sai kuidagi endast jagu, pühkis laubalt käeseljaga kleepuvat higi ja ütles: «Anna mulle kohe allkiri, et homme tood vilja ära, ja juba homme saadan su sinna, kuhu tarvis. Seal uuritakse välja, kust sa niisukesi jutte kuulsid!»

«Sa võid mind arreteerida, aga mingisugust allkirja ma ei anna ja vilja ei too!»

«Kirjuta, ütlen ma sulle! ...»

«Oota natuke ...»

«Ma palun sind heaga ...»

Viht läks ukse poole, kuid viha temas oli nähtavasti nii metsikult leekima löönud, et ta ei suutnud end pidada, ja käega ukselingist kinni võttes ütles:

«Lähen koju ja puistan selle vilja sigade ette. Olgu, söögu parem sead, aga teile, muidusööjatele, ei anna!»

«Sigadele? Seemnevili?!»

Nagulnov oli kahe hüppega ukse juures. Haaranud taskust nagaani, lõi ta selle päraga Vihale meelekohta. Viht vankus, laskus seina najale ja seinalt lupja maha pühkides hakkas vajuma põrandale. Kukkus. Meelekohta löödud haavast imbus musta verd, mis niisutas juukseid. Nagulnov ei suutnud end enam valitseda, lõi lamajat paar korda jalaga ja astus eemale. Viht ahmis

mõne korra suuga õhku nagu kuivale sattunud kala, siis aga, haarates küüntega seinast, hakkas end püsti ajama. Ja vaevalt oli ta saanud üles tõusta, kui veri juba ohtramalt voolas. Vaikides pühkis ta seda varrukaga, tema valgelt seljalt langes kriiditolmu. Nagulnov jõi otse karahvinist hambaid vastu klaasi lõgistades vastikut, soojaks läinud vett. Heitnud kõõrpilgu ülestõusnud Vihale, astus Nagulnov tema juurde, võttis käega nagu tangidega tema küünarnukist kinni, lükkas ta laua juurde ja pistis pliiatsi pihku:

«Kirjuta!»

«Kirjutan küll, aga teatan ka prokurörile ... Ma võin ju kõike kirjutada, kui mind nagaaniga ähvardatakse ... Peksta nõukogude võim ei luba ... Tema — partei — sind selle eest juba ei kiida!» pomises kähisedes Viht, istudes jõuetult taburetile.

Nagulnov seisis ta vastas ja tõmbas nagaani kuke vinna.

«Ahah, kontra, nüüd tulid sulle nõukogude võim ja partei meelde! Sinu üle ei hakka kohut mõistma rahvakohus, mina mõistan sulle ise praegalt kohut. Kui sa ei kirjuta, lasen su maha nagu kahjuliku elaja, pärast võin istuma minna, kas või kümneks aastaks! Mina sul nõukogude võimu mõnitada ei lase! Kirjuta: «Tunnistus.» Valmis? Kirjuta: «Mina, endine aktiivne valgekaartlane, mamontovlane, kes ma relvaga võitlesin Punaarmee vastu, võtan tagasi omad sõnad ...» On kirjutatud? «... mis on äärmiselt laimavad ÜK(b)P ...» ÜKP suurte tähtedega, valmis? «... ja nõukogude valitsuse kohta, palun nende eest andeks ja tõotan edaspidi, kuigi ma olen salajas kontra ...»»

«Ei kirjuta! Miks sa mind sunnid?»

«Küll sa kirjutad! Või mis sa arvad? Et mina, keda valged veristasid ja peksid, sulle need sõnad andeks annaks? Et ma vaikiks, kui sa minu silmade all nõukogude võimu teotad? Kirjuta, või ma saadan su hinge teise ilma!»

Viht kummardus laua kohale ja pliiats hakkas uuesti tema käes aeglaselt mööda paberilehte liikuma. Sõrme nagaani päästikul hoides dikteeris. Nagulnov sõnahaaval:

«... kuigi ma olen salajas kontra, ei tee ma kõigile töötajaile kallile, rohke töörahva verega kättesaadud nõukogude võimule enam kahju sõnadega, kirjalikult ega tegudega. Ma ei sõima ega kiusa teda, vaid jään kannatlikult ootama maailmarevolutsiooni, kes meid, tema vaenlasi üle maailma, surnud punktini viib. Siis tõotan veel nõukogude võimule, et ma ei jää talle põiki tee peale ette, ei varja vilja ja juba homme, 3. märtsil 1930. aastal toon kolhoosi aita...»

Sel ajal astus tuppa käskjalg ja ühes temaga kolm kolhoosnikut.

«Oodake veidi eeskojas!» hüüdis Nagulnov, pöördus näoga Viha poole ja jätkas: ««... nelikümmend kaks puuda nisuseemet natuuras. Selle kinnituseks kirjutan alla.» Kirjuta alla!»

Viht, kelle nägu lõi uuesti tuliselt õhetama, kirjutas alla ja tõusis püsti:

«Makar Nagulnov, sa vastutad selle eest!...»

«Igaüks meist vastutab oma tegude eest, aga kui sa homme vilja ära ei too, tapan su maha!»

Nagulnov keeras allakirjutatud paberi kokku ja pistis selle kaitsevärvi pluusi rinnataskusse, viskas nagaani lauale ja saatis Viha ukse juurde. Ta ise jäi kesköösni külanõukogusse. Ta ei lubanud käskjalal ära minna ja pani tema abiga tühja tuppa kinni veel kolm kolhoosnikut, kes keeldusid seemnevilja toomast. Oli juba üle kesköö, kui ta külanõukogu laua taga istudes toetas oma pulstunud pea pikkadele pihkudele ning väsimusest ja üleelatud vapustustest murtuna uinus. Koiduni nägi Makar unes pühapäevaselt riietatud suuri rahvahulki, kes pidevalt liikudes ujutasid stepi üle nagu kevadine vesi. Rahvahulkade vahel liikus ratsavägi. Mitut karva hobused tallasid kapjadega pehmet stepimaad, kuid hobusekapjade plagin oli millegipärast nii hele ja vali, nagu sõidaksid eskadronid mööda mahalaotatud raudplaate. Kuskil hoopis Makari lähedal hakkasid hõbedaselt läikivad orkestripasunad järsku «Internatsionaali» mängima ja nagu ilmsi tundis Makar ängistavat erutust ja tulist pigistust kõris... Mööduva eskadroni lõpus nägi ta oma kadunud sõpra Mitka Lobatši, kelle vrangellased 1920. aastal Kahhovka lahingus olid sur-

nuks raiunud, kuid ta ei imestanud, vaid rõõmustas ja tungis rahvast kõrvale tõrjudes mööduva eskadroni poole. «Mitja! Mitja! Oota!» hüüdis ta ega kuulnud oma häält. Mitka pööras end sadulas, vaatas Makarile nagu võõrale tundmatule inimesele ükskõikselt otsa ja traavis edasi. Samal ajal nägi Makar enda juurde kappamas oma endist käskjalga Tjulimi, kes samuti kahekümnendal aastal Brodõ all poolaka kuuli läbi surma oli saanud. Tjulim kappas naerusui, hoides paremas käes Makari hobuse ohelikku. Hobune aga oli ikka endine valgejalgne ja kitsa peaga, traavis pead uhkelt püsti hoides ja kael rõngas...

Öö läbi kevadise tuule käes liikuvate aknaluukide kriiksumine tundus Makarile unes muusikana, krabin raudplekist katusel — hobusekapjade tiheda plaginana... Razmjotnov, kes hommikul kella kuue ajal külanõukogusse tuli, leidis Nagulnovi veel magamas. Makari kollasel põsel, mida valgustas märtsikuu hommiku lilla valgus, oli tardunud pingeline ja ootav naeratus, piinavas pinevuses liikus tema lai kulmujoon... Razmjotnov müksas Makari üles ja kirus:

«Tegid lollusi ja nüüd magad! Näed ilusat und, hambad irevil! Miks sa Viha läbi peksid? Juba koidu ajal tõi ta seemnevilja, andis ära ja kihutas otsemaid rajooni. Ljubiškin jooksis minu poole, rääkis, Viht sõit miilitsasse sinu peale kaebama. Leidsid, mida otsisid! Ei tea, mis Davõdov ütleb, kui tagasi tuleb! Oh, Makar!...»

Nagulnov hõõrus pihkudega ebamugavast magamisest tursunud nägu ja naeratas mõtlikult:

«Andrjuška! Misukest und ma nägin! Küll oli tore uni!»

«Jäta oma unenäod! Räägi parem, mis Vihaga juhtus?»

«Ma ei taha sihukesest mürgisest maost rääkidagi! Sa ütled, et ta tõi vilja ära? Tähendab, mõjus... Nelikümmend kaks puuda seemnevilja — ega seda maast ei leia. Kui iga kontra käest pärast üht hoopi nagaanipäraga saaks nelikümmend puuda vilja, mina muud ei teekski, kui käiks kogu eluaeg neid togimas! Temale oleks kulund tema sõnade eest veel suuremgi muhk ära. Küllap veel rõõmustab, et ma tal jalgu alt ei rebind!» Ja

maruvihaselt silmadega läigatades lõpetas: «Tema, raibe, kolas kindral Mamontoviga ringi. Võitles meie vastu, kuni me teda Mustas meres leotasime, ja praegaltki tahab meile risti vasta töötada, kahjustada maailmarevolutsiooni. Ja mis sõnu ta mulle nõukogude võimu ja partei kohta rääkis! Mul tõusid juuksed viha pärast peas püsti!»

«Paljugi mis! Aga sa siiski ei tohiks peksta, ennem siis juba arreteerida.»

«Mitte arreteerida põle teda vaja, vaid maha lasta!» Nagulnov laiutas masendatult käsi. «Miks ma teda ei tulistand? Mitte aru ei saa! Just seda ma praegalt kahetsen.»

«Kui sind lolliks nimetada, siis haavud, aga lollust on sinus põhjatu palju. Davõdov, kui tagasi tuleb, veel õpetab sulle aabitsat!»

«Kui Semjon tuleb, kiidab mu tegu. Tema põle niisukene könn nagu sina.»

Razmjotnov naeris, koputas kõvera sõrmega vastu lauda, siis vastu Makari otsaesist ja ütles:

«Eks ole, ühesugune hääl!»

Makar tõrjus tema käe kurjalt tagasi ja hakkas kasukat selga ajama. Ja kätt juba ukselingil hoides pomises pead pööramata:

«Kuule sa, tarkpea! Lase väikekodanlased tühjast toast välja, ja et nad tooks vilja kohe kohale! Vastasel korral, kui mul silmad pestud ja ma tagasi tulen, panen nad uuesti istuma.»

Razmjotnov ajas silmad imestusest pärani... Ta astus kiiresti tühja toa juurde, kus hoiti külanõukogu arhiivi ja viljaeksponaate möödunud aasta rajooni põllumajandusnäituselt, avas ukse ja leidis sealt kolm kolhoosnikut: Krasnokutovi, Antip Gratši ja pisikest kasvu Apollon Peskovatskovi. Põrandale laotatud vanade ajalehtede komplektidel olid nad rahulikult öö veetnud, Razmjotnovi sisse astudes tõusid üles.

«Mina, kodanikud, pean muidugi...» alustas Razmjotnov, kuid üks arreteerituist, vana kasakas Krasnokutov, ütles kärmesti vahele:

«Noh, mis seal rääkida, Andrei Stepanõtš, oleme süüdi muidugi... Lase meid lahti, me toome vilja kohe

ära... Me siin öösel pidasime omavahel vähekese aru, noh, otsustasime vilja ära anda... Ei maksa salata, tahtsime nisu omale jätta...»

Razmjotnov, kes just Nagulnovi mõtlemata sammu üle vabandust tahtis paluda, arvestas olukorda ja võttis silmapilk uue hoiaku.

«Oleks võind juba ammugi sedasi! Te ju kolhoosnikud! Kas teil põle häbi vilja varjata!»

«Ole nii hea, lase meid lahti! Kes vana asja meelde tuletab...» Antip Gratš naeratas oma pigimusta habemesse.

Avanud ukse pärani, astus Razmjotnov laua juurde; temas tärkas, peab ütlema, sel hetkel mõtteke: «Viimati on Makaril siiski õigus? Kui kõvemini pigistada, toovad vilja ühe päevaga kokku!»

XXV PEATÜKK

Davõdov tuli selektsioonijaamast tagasi, tõi kaksteistkümmend puuda sordinisu ja oli asja õnnestumise tõttu rahul ning õnnelik. Lõunalauda kattes jutustas perenaine talle, et tema äraolekul peksnud Nagulnov Grigori Vihta ja hoidnud öösel külanõukogus kinni kolme kolhoosnikut. Kuuldus sellest oli Gremjatši Logis juba nähtavasti laialt levinud. Davõdov sõi kähku ja läks ärritatult juhatusse. Üksikasjadega täiendades kinnitati sealgi talle perenaise jutustust. Nagulnovi käitumist hinnati väga mitut moodi: ühed kiitsid, teised laitsid, mõned aga vaikisid tagasihoidlikult. Ljubiškin näiteks asus kindlalt Nagulnovi seisukohale, kuid Jakov Lukitš tõmbas huuled mossi ja oli pealtnäha nii solvunud, nagu oleks ta ise Nagulnovi kätt tunda saanud. Peatselt tuli ka Makar ise juhatusse. Ta oli väliselt karmim kui tavaliselt, tervitas Davõdovit tagasihoidlikult, kuid vaatas talle varjatud ärevuse ja ootusega otsa. Kui nad kahekesi olid jäänud, küsis Davõdov tagasihoidmatu teravusega:

«Mis uudised need on, mis sinust räägitakse?»

«Kui kuulsid, miks sa siis pärid?»

«Ah siis niisuguste meetoditega hakkad sa agiteerima seemnevilja kogumist?»

«Aga ärgu tema ka mulle niisukesi sigadusi rääkigu! Ma ei ole tõotust and, et ma kannatan vaenlase, valge mao mõnitamist.»

«Oled sa aga mõelnud selle üle, kuidas see teistesse mõjub, kuidas säärasele asjale poliitiliselt vaadatakse?»

«Siis põld aega mõelda.»

«See pole kellegi vastus, fakt! Sa oleks pidanud ta

võimude haavamise pärast arreteerima, aga mitte peksma. Kommunisti häbistab säärane väljaastumine, fakt! Ja juba täna tõstame selle küsimuse rakukeses üles. Tead, missugust kahju tegid sa meile oma teoga! Me peame selle hukka mõistma. Ja ära ootamata rajoonikomitee otsust, räägin faktiliselt sellest kolhoosi koosolekul. Sest kui me sellest vaikime, arvavad kolhoosnikud, et me oleme selles asjas sinuga ühel nõul ja peame seda õigeks. Ei, vennike! Me tõmbame vahe endi ja sinu vahele ja mõistame su teguviisi hukka. Sina oled kommunist, aga talitasid nagu sandarm. Häbiasi! Et kurat sind nüliks niisuguse teo eest!»

Kuid Nagulnov oli kangekaelne nagu härg: kõigile Davõdovi väidetele, kes katsus teda veenda sellise teo lubamatuses kommunistile ja poliitilises kahjulikkuses, vastas ta:

«Tema peksmine oli õige tegu! Ma õieti ei pekst, vaid ainult korra koputasin, aga oleks pidand rohkem. Jäta mind rahule! Mind õpetada on hilja; mina olen partisan ja tean ise, kuda oma parteid igasuguste raiskade kallaletungide vastu kaitsta.»

«Ma ju ei ütle, et see Viht oleks oma inimene, sarvik teda võtku! Ma ütlen ainult, et sa poleks pidanud teda peksma. Parteid oleks võinud kallaletungide vastu hoopis teisiti kaitsta, fakt! Mine, jahuta ennast, mõtle vähe järele, õhtul aga tuled partei rakukesse ja ütled, et mul on õigus, fakt!»

Õhtul, enne rakukese koosoleku algust, kui sünge Nagulnov sisse astus, küsis Davõdov aega viitmata:

«Kas mõtlesid järele?»

«Mõtlesin.»

«Kuidas siis on?»

«Vähe sai antud kuradile. Vaja oleks old ta vagaseks teha!»

Agitkolonni brigaad asus tervenisti Davõdovi seisukohale ja hääletas Nagulnovile valju noomituse avaldamise poolt. Andrei Razmjotnov jäi erapooletuks, vaikis kogu aeg, kuid enne laialiminekut, kui sõrad vastu ajanud Makar pursatas: «Jään oma õige arusaamise juurde,» hüppas Razmjotnov üles ja jooksis süülitades ning vihaselt vandudes toast välja.

Pimedas eeskojas suitsu tehes ja tuletiku valgusel Nagulnovi päeva jooksul tuhmunud nägu vaadates ütles Davõdov leplikult:

«Sa, Makar, oled ilmaasjata meie peale pahane, fakt!»

«Ma ei ole pahane.»

«Sa töötad vanade partisanimeetoditega, nüüd on aga uus aeg, positsioonisõda, mitte enam lendsalkade võitlus... Meie kõik, eriti meie, mereväelased, noh, muidugi mõista ka mina, põdesime partisanitõbe. Sul on küll närvid korrast ära, aga tarvis on ometi, kallis Makar, end nii-öelda... valjastada, ah? Sa vaata meie nooremaid seltsimehi: missuguseid imeasju teeb meie agitkolonni kommunistlik noor Vanjuška Naidjonov! Tema kvartalis on seemnevilja kokkutulek kõige suurem, on juba peaaegu kõik kohale toodud. Väliselt ta polegi nii väga käbe, nihuke tedretähniline, väikest kasvu, aga töötab teist kõige paremini. Tont teda teab, räägitakse, käib mööda peresid, heidab nalja, räägib meestele mingisuguseid muinasjutte... Ja vilja tuuakse tema pool kandis vastu hambaid andmata ja kartserita, fakt.» Kui Davõdov rääkis Naidjonovist, võis tema hääles kuulda naeratust ja sooje toone. Nagulnov aga tundis, kuidas temas midagi kadedusetaolist kärme kommunistliku noore suhtes liigatas. «Sa mine huvi pärast temaga homme peredesse ja vaata, missuguste abinõudega ta seda saavutab,» jätkas Davõdov, «selles pole sinule, jumala eest, midagi haavavat. Meil on, vennas, vahel vaja ka noortelt midagi õppida, fakt! Need kasvavad teistsugusteks inimesteks kui meie, nad on kuidagi paremini kohanenud...»

Nagulnov ei öelnud midagi, aga niipea, kui ta hommikul ärkas, otsis ta Vanjuša Naidjonovi üles ja ütles nagu muuseas:

«Ma olen täna vaba, tahaks sind aidata, sinuga ühes minna. Kui palju vilja sinu kolmandas brigaadis veel toomata on?»

«Üsna vähe, seltsimees Nagulnov. Lähme siis, seltsis on lõbusam.»

Läksidki. Naidjonov käis Makarile talumatu kiirusega, kõikudes nagu part. Tema päevalilleõli järgi tugevasti lõhnav nahkkuub oli eest lahti, ruuduline

soni kulmudele tõmmatud. Nagulnov vaatas silmanurgast teraselt kommunistliku noore, keda Davõdov eile talle ebatavalise lahkusega Vanjuškaks nimetas, silmatorkamatut lapselike tedretähnidega ülekülvatud nägu. Selles näos oli midagi kole lähedast, poolehoidu äratavat; kas olid seda need avameelsed hallitäpilised silmad või oma nooruslikku ümarust veel mitte kaotanud kangekaelselt ettenihutatud lõug...

Endise «kanakatsuja» taadi Akim Beshlebnovi majasse jõudsid nad parajasti siis, kui kogu Beshlebnovite perekond oli keskhommikut võtmas. Vanamees ise istus eesnurgas laua taga, tema kõrval umbes neljakümneaastane poeg, samuti Akim, hüüdnimega «noorem», tema paremal käel olid tema naine ja üsna vana leseks jäänud ämm, laua otsas olid istet võtnud kaks täisealist tütart, kahel pool lauda olid lapsed tihedalt koos nagu kärbsed.

«Tere, pererahvas!» võttis Naidjonov oma võidunud soni peast ja silus püstitõusnud juukseid.

«Tere, kui nalja ei tee,» vastas vaevalt märgatava muigega käitumiselt lihtne ja lõbus Akim-noorem.

Nagulnov oleks nöökavale tervitusele vastuseks oma laiad kulmud kokku kiskunud ja täie valjusega vastanud: «Meil põle aega naljatada. Ütle, miks sa vilja ära ei too!» Kuid Vanjuška Naidjonov nagu poleks märganudki pererahva nägudel külma tagasihoidlikkust ja lausus muiates:

«Jätku leivale!»

Akim ei jõudnud veel suudki avada, et lauda palumata napilt: «Tarvis!» öelda või jämeda naljaga vastata: «Kui jalamees oled, jookse kolm korda ümber tare!» kui Naidjonov juba kärmelt jätkas:

«Te ärge end tülitage! Pole tarvis! Aga muide, võiks ju ka natuke hamba alla võtta... Pean ütlema, ega ma täna veel pole söönud. Seltsimees Nagulnov kui kohalik on muidugi juba kere täis vitsutanud, aga meie sööme, kuidas juhtub... nagu linnud taeva all.»

«Ei külva ega lõika, aga söönud ikka olete?» naeris Akim.

«Mitte alati söönud, kuid alati rõõmsad,» heitis Naid-

jonov otsemaid oma nahkjopi seljast ja istus Nagulnovi imestuseks lauda.

Akimi-taat köhatas, nähes külalise sellist häbematust, kuid noorem Akim hakkas naerma:

«Noh, see on juba sõjamehe moodi. Sul, noormees, oli õnne, et jõudsid minust ette hüpata, sest mina tahtsin juba sinu «jätku» soovimise peale öelda: «Kui jalamees oled, jookse kolm korda ümber tare!» Tüdrukud! Andke talle lusikas!»

Üks tüdrukuist tõusis kiiresti lauast ja läks põllesse naerda turtsudes nõuderiiulilt lusikat võtma; ta ulatas selle Naidjonovile siivsalt, nagu on kombeks meesterahvast teenida: kummardades. Lauasistujad läksid elevile ja rõõmsaks. Akim-noorem palus ka Nagulnovi lauda, see aga keeldus, istus kirstule. Akimi valgekulmuline naine ulatas külalisele naeratades viilu leiba; tüdruk, kes lusika toonud, jooksis kambrisse, tõi sealt puhta käterätiku ja laotas selle Naidjonovi põlvedele. Akim-noorem vaatas huvi ja varjamatu heakskiiduga küla kohta ebatavaliselt julge poisi tedretähnilist nägu ja ütles:

«Näed, seltsimees, sa oled mu tütrele meeldima hakand: isale põle ta kunagi puhast rätikut pakkund, sulle aga, nagu lauda istusid, kohe. Kui kosja tuled, võtame vastu!»

Isa nalja peale lõi tüdrukule puna näkku; ta tõusis lauast, hoides kätt silme ees, Naidjonov aga, süvendades lõbusat meeleolu, ütles naljatades:

«Ega ta tedretähnilisele ei tule, ma võin kosja tulla ainult pimedas; siis ma olen ilus ja võin tütarlastele meeldida.»

Lauale anti puuviljasuppi. Jutt vaikis. Oli kuulda ainult suude matsumist ja puulusikate kaapimist ühise kausi põhjal. Vaikus katkes alles siis, kui ühe poisikese lusikas pehmet pirni otsides hakkas kausipõhjas ringi tegema. Akimi-taat lakkus parajasti oma lusikat puhtaks ja kopsas eksinud poisikesele otsaette, manitsedes:

«Ära õngitse!»

«Kudagi vaikseks on meil jäänd, nagu kirikus,» lausus perenaine.

«Ega kirikuski alati vaikne ei ole,» ütles Vanjuška, kes oli kõhu putru ja suppi kõvasti täis söönud. «Meil oli enne lihavõtet niisugune juhus — ei saa kohe naeru pidada!»

Perenaine katkestas laua koristamise. Akim-noorem keeras suitsu, istus pingile kuulama, ja isegi vana Akim jäi röhatades ja risti ette lüües Naidjonovi sõnu kuulatama. Nagulnov, kes silmanähtavaid kärsituse tunnuseid avaldas, mõtles: «Millal ta siis viljast juttu alustab? Meie lood on siin, nagu näha, üsna sandid! Kummagile Akimile niipea selgeks ei tee, nad ju kõige kangekaelsemad pukid kogu Gremjatšis. Ja hirmutamine ka ei aita, sest Akim-noorem on teenind Punaarmees ja on üldse ning ülepea meie kasakas. Vilja ta aga ei anna, sest peab omandusest kõvasti kinni ja on ihne. Südatalvelgi ära mine tema käest lund küsima, teada asi!»

Vanjuška Naidjonov vaikis veidi ja jätkas siis:

«Ma olen pärit Tatsinski rajoonist, ja meil oli lihavõtte ajal kord kirikus niisugune juhtum. Käib jumalateenistus, usust kinnipidavad inimesed on kogunenud kirikusse, seisavad tihedalt koos, õhk on raske. Papp ja diakon muidugi laulavad ja loevad, väljas aia ääres mängivad poisikesed. Meil oli alevis aastane õhvake, säärane puskleja, et proovi teda puudutada, kohe tormab sarvedega kallale. Mullikas sõi rahulikult aia ees rohtu, poisid aga ärritasid ta nii üles, et ta ühte neist taga ajama hakkas ja oli varsti juba kätte saamas. Poiss hüppas aia taha, mullikas temale järele, poiss kirikutrepile, mullikas kannul. Kiriku eeskojas oli rahvast, et hoidku. Aga eks õhvakesel olnud hoog sees, ja kui virutas sellele poisikesele sarvedega tagumikku! See muidugi jalust maha, ühele vanamoorile jalagade ette. Vanamoor kukkus peaga vastu põrandat ja karjuma: «Avitage, head inimesed! Ma sain koledasti haiget!» Vanamoori mees aga poisile karguga pihta: «Et sa põrgus põleksid, vaenlasenahk!» Mullikas aga: «Möökmöö-öö!» ja muudkui vanamehele sarvedega kallale. No küll läks paanika lahti! Need, kes seisid altari juures, ei saanud aru, mis on, ainult kuulsid, et kiriku ukse juures on kära; jätsid palvetamise kus seda ja teist,

seisid, värisesid, küsisid üksteiselt: «Ei tea, mis kära seal on?» — «Mis seal juhtus?»»

Hoogu sattunud Vanjuška kirjeldas üksikuid isikuid, kujutades nii elavalt seda, kuidas tema küla inimesed hirmunult sosistasid, et Akim-noorem välja ei kannatanud ja naerma pahvatas.

«Vaata siis, mis mürglit mullikas tegi!»

Valgehambulist suud naeratamisel paljastades jätkas Vanjuška:

«Üks poiss ütles naljapärast: «Ehk on marukoer sisse tuld, tarvis jalga lasta.» Tema kõrval seisis rase naine, see hakkas kartma ja pistis üle kogu kiriku karjuma:

«Oi sa heldus! See ju pureb meid kõiki!» Tagumised surusid esimesi, ajasid põrandalühtrid ümber, tõusis suitsu... Pimedus, keegi karjatas: «Põleme!» Ja siis läks lahti! «Marukoer!» — «Põleme!» — «Mis seal on?» — «Viimnepäev?» — «Mis?... Viimnepäev? Naine! Lähme koju!» Kõik tormasid külgväravate ette, trügisid nii, et ükski välja ei saanud. Lükkasid korjanduskasti koos küünaldega ümber, viiekopikalised põrandale laiali, kirikumees pikali maha, see karjus: «Röövitakse!» Naised tungivad nagu lambakari altariesisele, diakon aga peksab neile viirukipanniga pähe: «Kas te, hullud, ei näe! Kuhu te pressite? Kas te, patused, ei tea, et naised altarisse tulla ei tohi?» Külavanem, sihuke paks, kett kõhu peal, tungib aga ukse poole, litsub rahvast laiali ja põristab: «Laske läbi! Laske läbi, sindrinahad! Ma olen külavanem!» Aga kus sa veel pääsed, kui «viimnepäev» on käes!»

Kuulajate naeru saatel lõpetas Vanjuška:

«Alevis elas meil hobusevaras Arhip Tšohhov. Iga nädal varastas ta hobuseid, kuidagi ei saadud teda varguse pealt tabada. Arhip oli kirikus pattusid andeks palumas. Ja kui siis karjuma hakati: «Viimnepäev! Velled, hukka saame!», jooksis Arhip akna juurde, lõi ruudu katki, tahtis välja hüpata, aga väljaspool oli võre ees. Rahvas oli uste juures, Arhip aga jookseb mööda kirikut, seisatab, lööb käsi kokku ja ütleb: «Näe, kus sisse veeti. Nüüd siis olen omadega vahel mis vahel!»»

Tüdrukud, Akim-noorem ja tema naine naersid nii, et hakkasid luksuma ja silma tulid pisarad. Isegi vana Akim praotas hääletult oma hambutut suud; ainult vanaema, kellel pool jutust oli kaotsi läinud ja kes nõrga kuulmise tõttu millestki aru ei saanud, hakkas ei tea mille üle nutma ja pomises, punaseid, pisaraist märgi silmi pühkides:

«Või siis sattus, vaeseke, kimpu! Taeva kuninganna, mis temale siis tehti?»

«Kellele, vanaema?»

«Sellele pühale mehele!»

«Mis pühale mehele, vanaema?»

«Aga kellest sa, kullake, rääkisid... jumalamehest?»

«Missugusest jumalamehest?»

«Ega mina ei tea, kallikene... Mu kõrvakuulmine on sant, sant, mu kullake... Ei kuule hästi...»

Jutt vanaemaga kutsus esile uue naeruprahvaka. Akim-noorem, pühkides naerupisaraid silmist, küsis oma viis korda:

«Kuda siis selle vargaga oli? Või «Jäin vahele!». Küll sa rääkisid meile naljakat juttu, noormees!» rõõmutses ta naiivselt, Vanjuškale käega õlale patsutades.

Vanjuška aga võttis kuidagi ruttu ja märkamatult tõsise hoiaku ja ohkas:

«See muidugi oli naljakas lugu, aga praegu on niisugune olukord, et ega naerda pole sünniski... Lugesin täna ajalehte ja süda hakkas valutama...»

«Hakkas valutama?» küsis Akim, oodates uut lõbusat lugu.

«Jah. Hakkas valutama sellepärast, et kapitalistlikes maades inimesi nii metsikult teotatakse ja piinatakse. Lugesin niisugust sõnumit: kaks kommunistlikku noort tahtsid rumeenia talupoegadel silmi avada, rääkisid neile, et mõisnikelt on tarvis maa ära võtta ja endi vahel ära jagada. Maamehed elavad Rumeenias väga viletsasti...»

«Kehvasti, kehvasti, seda ma tean, ise nägin, kui seitsmeteistkümnemal aastal polguga Rumeenia rindel olin,» kinnitas Akim.

«Nojah, nad agiteerisid Rumeenias kapitalismi kukutamise ja nõukogude korra maksmapanemise poolt.

Sandarmid, vaenlased, said nad kätte, ühe peksid surnuks, teist aga hakkasid piinama. Pistsid tal silmad välja, kiskusid juuksed peast. Siis tegid peenikese raudora tuliseks ja hakkasid seda küünte alla ajama . . .»

«Põrgulised!» oiatas Akimi naine käsi kokku lüües. «Või küünte alla?»

«Küünte alla jah . . . Ja muudkui pärivad: «Räägi, kes teil on veel rakukeses, ja salga maha kommunistlik noorsooühing.» — «Ei ütle ma teile midagi, vereimejad, ega salga midagi maha!» vastas kommunistlik noor kindlalt. Siis hakkasid sandarmid tal mõõkadega kõrvu lõikama, lõikasid maha nina. «Kas tunnistad üles?» — «Ei,» ütles noormees, «võin surra teie veriste käte läbi, aga midagi ma ei tunnista! Elagu kommunism!» Siis riputasid nad tema käsipidi lakke ja tegid talle tule alla . . .»

«Oh, küll on ikka kõrilõikajaid maailmas! See on ju hirmus!» pahandas Akim-noorem.

«. . . Teda põletatakse tulega, tema aga nutab ainult verepisaraid ega anna välja ühtegi oma seltsimeest kommunistlikku noort ja aina kordab: «Elagu proletariaadi revolutsioon ja kommunism!»»

«Tubli poiss, et seltsimehi välja ei and! Just nii peab olema! Sure ausalt, aga sõpru ei tohi välja anda! Pühakirjas on öeldud, et «sõprade eest annan ma oma elu»...» Akimi-taat lõi rusikaga lauale ja kiirustas jutustajat: «Noh, mis siis edasi sai?»

«. . . Nad piinavad teda, vintsutavad iga viisi, tema aga vaikib. Ja nii hommikust õhtuni. Ta kaotab meelemärkuse, sandarmid valavad ta veega üle ja hakkavad uuesti pihta. Näevad aga, et nad midagi temalt sel viisil teada ei saa. Siis läksid, arreteerisid tema ema ja tõid ohrankasse. «Vaata, mis me su pojaga teeme,» ütlesid nad. «Sa ütle, et ta järele annaks, muidu tapame ta ära ja heidame liha koerte ette.» Ema siis muidugi minestas, aga kui ta meelemärkusele tuli, jooksis poja juurde, kaisutas teda, suudles tema veriseid käsi . . .»

Kahvatanud Vanjuška jäi vait, vaatas pärani silmil kuulajaid: tüdrukutel oli suu lahti, silmis helkisid pisarad, Akimi naine nuuskas põllesse nina, sosistas läbi nutunuuksete: «Vaene ema . . . pidi . . . . oma last . . . oh

is-sand! . . .» Akim-noorem köhatas järsku, haaras tubakakoti ja hakkas kiiresti suitsu tegema; ainult Nagulnov, kes istus riidekirstul, oli välispidiselt rahulik, kuid temalgi hakkas pausi ajal põsk kuidagi kahtlaselt tõmblema ja suu viltu kiskuma . . .

««. . . Mu kallis pojakene! Minu pärast, oma ema pärast, täida nende kurjategijate käsku!» rääkis ema; poeg aga kuulis ema sõnu ja vastas: «Ei, kallis ema, ei ma anna oma seltsimehi ära, suren oma idee eest; sina aga suudle mind, siis on mul kergem surma minna . . .»»

Vanjuška lõpetas väriseval häälel jutustuse sellest, kuidas suri timukate poolt surnukspiinatud rumeenia kommunistlik noor. Minut aega kestis vaikus, siis küsis perenaine nutuse häälega:

«Kui vana ta, vaeseke, ka oli?»

«Seitsmeteistkümnene!» vastas Vanjuška takerdumata ja tõmbas kohe oma ruudulise mütsi sügavasti pähe. «Jah, suri töölisklassi kangelane, meie kallis seltsimees, rumeenia kommunistlik noor. Suri selle eest, et töötajatel oleks parem elada! Meie kohus on aidata neil kapitalism kukutada, tööliste ja talupoegade võim maksma panna; selleks aga on vaja kolhoose asutada, kolhooside majandust kindlustada. Meil aga on veel niisuguseid talupoegi, kes pole küllalt teadlikud ja abistavad säherdusi sandarmeid, on takistuseks kolhooside arenemisele ega anna seemnevilja . . . Aitäh siis söögi eest, pererahvas! Nüüd asume asja juurde, miks me siia tulime: tarvis on teil praegu kohe seemnevili ära tuua. Teie perele tuleb täpselt seitsekümmend seitse puuda. Las käia, peremees, too ära!»

«Kes seda teab . . . Seda vilja peaaegu põlegi . . .» alustas Akim-noorem kõhklevalt, ootamatust pealetungist üllatatud, naine aga heitis talle kurja pilgu ja ütles järsult:

«Mis seal's ikka! Mine, puista vili kottidesse ja vii ära!»

«Seitsetkümmet puuda ei tule nagu välja . . . Vili on meil veel tuulamata,» punnis Akim nõrgalt vastu.

«Akimuška, vii vili ära! On vaja ära anda, mis seal ikke vastu punnida,» toetas Akimi-taat miniat.

«Ega me pole uhke rahvas, aitame tuulata,» oli Vanjuška meeleldi nõus. «Kas teil tuulamismasin on?»

«On . . . Aga põle nagu hästi korras . . .»

«Noh, mõni asi! Parandame ära! Tee aga, peremees, ruttu! Me oleme ju isegi palju aega viitnud . . .»

Poole tunni pärast tuli kolhoosi õuest Akim-noorem kahe härjavankriga, Vanjuška aga, nägu peeni higipisaraid nagu tedretähtigi täis, kandis aganikust läbituulatud nisuga kotte aidatrepile; nisu oli jämedateraline ja läikis punakalt nagu puhas kuld.

«Miks te vilja aganikus hoidsite? Ait on teil ruumikas, vilja aga hoiate nii hooletult?» küsis ta ühelt Akimi tütrelt, kavalasti silma pilgutades.

«Selle mõtles välja taat . . .» vastas tüdruk hämmeldunult.

Kui Beshlebnov oma seitsmekümne seitsme puuda viljaga ühisaida ette sõitis ning Vanjuška ja Nagulnov pererahvaga hüvasti jätsid ja järgmisse peresse läksid, küsis Nagulnov Vanjuška väsinud nägu vaadates rõõmsa erutusega:

«Jutu kommunistlikust noorest oled sa vist küll välja mõeld?»

«Ei ole,» vastas Vanjuška hajameelselt, «kunagi ammu lugesin MOPR-i ajakirjast.»

«Sa ju ütlesid, et lugesid täna . . .»

«Kas see pole ükspuha? Peaasi on see, et niisugune juhtum oli ja et sellest on kahju, seltsimees Nagulnov.»

«Kuda, kas sa omalt poolt midagi juurde ei lisand, et haledam oleks?» päris Nagulnov.

«See pole ju tähtis!» heitis Vanja tusaselt käega ja lisas külma tõttu kössi tõmbudes ja nahkkuube kinni nööpides: «Tähtis on see, et inimesed põlgaksid neid timukaid ja kapitalistlikku korda ja et nad meie võitlejatele kaasa tunneksid. Tähtis on see, et nad seemnevilja ära tõid . . . Ja egas ma midagi juurde lisanudki. Aga perenaisel oli magus supp täitsa vahva! Sina, seltsimees Nagulnov, ütlesid ilmaaegu ära.»

XXVI PEATÜKK

Kümnenda märtsi õhtul mattus Gremjatši Log udusse, sulavett jooksis katuselt kuni hommikuni, lõunast, stepi seljandikult, puhus soe ja niiske tuul. Gremjatšis oli esimene kevadet vastu võttev öö, mähitud mustadesse siidistesse udukangastesse, vaikusse, kevadtuulte puhanguisse. Hommikul hajus roosakaks muutunud udu, paljastades taeva ja päikese, lõunast tungis sisse tuul võimsa laviinina; sõmer lumi hakkas niiskusest nõretades robinal ja kahinal kokku vajuma, katused said tagasi pruuni värvuse, teed kattusid mustade laikudega; keskpäeval aga hakkas kõrgustike pisarselge vesi jäärakutes ja nõgudes vihaselt vulisema ja loendamatute niredena madalatesse kohtadesse, metsaalustesse ja aedadesse voolama, uhtudes kirsipuude kibedaid juuri ja üle ujutades jõeäärseid kõrkjaid.

Kolme päeva pärast paljastusid kõigile tuultele kättesaadavad künkad, aluspinnani paljaks uhutud järsakud läikisid niiskest savist, kõrgustike vesi oli muutunud sogaseks ja sõidutas oma mulisevatel, kobrutavatel lainekestel õhulisi kollaseid vahumütse, paljaid talivilja juurekesi, kuivi riismeid põldudelt ja kitsalehise kõrviku veest murtud puhmi.

Gremjatši Logi jõgi tõusis üle kallaste. Kuskilt ülemjooksult ujus päikesest teritatud siniseid jääpanku. Käärukohtadel tungisid need jõesängist välja, keerlesid ja hõõrdusid üksteise vastu nagu suured kalad kudemiskohtadel. Mõnikord paiskas vool neid kaldajärsakule, vahel aga kandus jõkke langevast voolust tõugatud jääpank aedadesse ja ujus puude vahel, raginal puutüvesid riivates, noori puid purustades, õunapuid haavates, tihedat kirsivõsa maha painutades.

Küla taga mustendas kutsuvalt lume alt vabanenud sügisel küntud muld. Adrahõlmadest kummuli pööratud rammusa mustmulla kihid aurasid soojast niiskusest. Suur õnnis vaikus valitses keskpäeva tundidel stepis. Põldude kohal paistis päike, seisis piimjas aur, kostis varajase lõokese erutavat lõõritust ja oma rinnaga taeva pilvitut ning tihedat sinendust ründava kurgede kolmnurkse parve kutsuvat hüüdu. Soojusest tekkinud õhukangastus väreles ja voogas küngaste kohal, rohuliblekese terav roheline keel tungis mullust kulukõrt eemale tõrjudes pinnasest päikese poole. Tuulest kuivatatud rukkioras tõusis nagu varvastele, sirutas oma lehekesi valguskiirtele vastu. Ent elu on stepis siiski veel vähe, koopaoravad ja suslikud pole veel talveunest ärganud, loomad on veel metsades ja orgudes peidus, ainult põldhiir jookseb vahel mööda stepirohu kulu ja talvel abielupaarid moodustanud põldpüüd lendavad talivilja orastele.

Gremjatši Logis sai seemnefond 15. märtsiks täielikult kokku. Üksiktalunikud paigutasid oma seemnevilja eri aita, mille võti oli kolhoosi juhatuses; kuus ühisaita täitsid kolhoosnikud oma viljaga. Vilja puhastati triööriga isegi öösel kolme laterna valgusel. Ippolit Šalõi sepapajas mühises videvikuni laia lõõtsa suu, vasara alt lendasid kuldsed tuleterad laiali, laulvalt helises alasi. Šalõi võttis kokku kogu jõu ja remontis 15. märtsiks kõik parandusele toodud äkked, kultivaatorid, muldajad, külvimasinad ja adrad. 16. märtsi õhtul premeeris Davõdov teda koolimajas suure hulga kolhoosnikute juuresolekul oma Leningradist toodud tööriistadega ja ütles järgmist:

«Meie kallile sepale seltsimees Ippolit Sidorovitš Šalõile tema tõelise lööktöö eest, mille järgi peavad joonduma kõik teised kolhoosnikud, anname meie — kolhoosi juhatus — need tööriistad.»

Davõdov, kel lööklase piduliku premeerimise puhul oli habe värskelt aetud ja kampsun puhtaks pestud, võttis laualt punasele riidele asetatud tööriistad; Andrei Razmjotnov aga lükkas näost punetava Ippoliti lava keskele.

«Seltsimees Šalõi on tänaseks lõpetanud remondi sajaprotsendiliselt — fakt, kodanikud! Ühtekokku on temal korrastatud viiskümmend neli atra, seatud lahingukorda kaksteist mitmerealist külvimasinat, neliteist kultivaatorit ja muud, fakt! Võta, meie kallis seltsimees, meie vennalik kingitus enesele autasuks, ja et sina, tont sind võtku, ka tulevikus niisama hästi töötaks, et kõik inventar meie kolhoosis oleks alati täitsa korras, fakt! Ja teie, teised kodanikud, peate põllul samuti hästi töötama; ainult siis õigustame meie oma kolhoosi nime, vastasel korral satume häbisse kõigi Nõukogude Liidu rahvaste silmade ees, fakt!»

Nende sõnadega keeras Davõdov auhinna kolmemeetrisesse punasesse satäänitükisse ja andis Šalõile. Gremjatšilased polnud veel õppinud käteplaksutamisega kiitust avaldama; kui aga Šalõi punase pambu värisevate kätega vastu võttis, tõusis koolimajas kära:

«Kulub ära! Töötas hästi!»

«Kõlbmatud asjad tegi uuesti kõlbulikuks.»

«Endale sai tööriistad ja naisele kleidiriide.»

«Ippolit, sa must pull, pead nüüd liigud tegema.»

«Tõstke ta üles!»

«Jäta, hull! Ta on niigi alasi ees küllalt koogutanud.»

Edasi läksid hüüded üldiseks lärmiks, ainult Štšukaritaat oskas oma naiselikult terava häälega kärast üle karjuda:

«Miks sa vait oled? Räägi! Vasta! On aga inimeilmale tuld — känd ja pakk on su vanemad!»

Štšukari toetati, hakati hüüdma tõsiselt ja naljatades:

«Las Tumm-Demid peab tema eest kõne maha!»

«Ippolit, räägi rutem, muidu kukud ümber!»

«Vaa-dake, temal ju päris tõesti põlved värisevad!»

«Rõõmu pärast vist keele alla neeland?»

«Ega rääkimine pole haamri kõlksutamine!»

Andrei Razmjotnov aga, kellele olid meele järgi igasugused pidustused ja kes seekord autasustamise tseremooniat juhatas, vaigistas kära ja rahustas ärevaks muutunud koosoleku:

«Jahtuge kas või natukenegi! Noh, mida te jälle karjute? Kas kevade hais on ninas või? Kultuurselt käsi

plaksutada võite, aga karjuda põle mõtet! Olge ometi vait, palun, andke inimesele sõna, et ta saaks vastata!» Ippoliti poole pöördudes tõukas ta sellele märkamatult rusikaga külge ja sosistas: «Tõmba kopsud õhku täis ja hakka rääkima! Sidorovitš, palun räägi — pikemalt, teaduslikult! Sa oled ju praegalt kogu meie pidustuse kangelane ja pead kombe kohaselt pikemalt sõna võtma!»

Ippolit Šalõi, keda kunagi polnud tähelepanuga hellitatud, kes oma elus polnud kunagi pikki kõnesid pidanud, kellele külarahvas oli tema töö eest vaid viletsat viinaraha andnud, oli juhatuse kingi ja selle kätteandmise piduliku tseremoonia tõttu oma tavalisest tasakaalust lõplikult välja löödud. Tal värisesid käed, mis punast kompsu kõvasti vastu rinda surusid; värisesid jalad, mis sepikojas alati nii enesekindlalt tugevasti harkis olid... Pakki käest panemata pühkis ta varrukaga pisara, pühkis ebatavalise sündmuse puhul kuni punetuseni pestud nägu ja lausus kähinal:

«Strumente on meile muidugi vaja... Meie täname... ka juhatust ja sedasama... Aitäh, ja veel kord aitäh! Mina aga, nagu ma sest sepikojast sammugi ei saa... siis olen edaspidi nagu praegugi kolhoosnik kõigest südamest... Riie aga muidugi kulub ära naisele...» Ta vaatas õnnetul pilgul tihedalt täiskiilutud klassitoas ringi, otsides naist ja lootes vargsi, et tema teda päästab, kuid ei näinud naist, hakkas ohkama ja lõpetas oma mitte just pika kõne: «Strumendi ja satääni eest... meie töö eest... kolhoosile ja teile, seltsimees Davõdov, suur aitüma!»

Razmjotnov, nähes, et Šalõi ärev kõne hakkab lõppema, hakkas higistavale sepale asjatuid meeleheitlikke märguandeid tegema. Sepp ei tahtnud neid tähele panna, vaid kummardas ja lahkus näitelavalt, kandes ettesirutatud kätel pakki nagu magavat last.

Nagulnov rebis rutates karvamütsi peast ja andis käega märku: kahest balalaikast ja viiulist koosnev orkester hakkas mängima «Internatsionaali».

*

Brigadirid Dubtsov, Ljubiškin ja Djomka Ušakov ratsutasid iga päev steppi vaatama, kas maa on juba kõlblik kündmiseks ja külvamiseks. Kevad astus mööda steppi kuivade tuulte lehvides. Ilmad olid ilusad ja esimene brigaad valmistus tema maa-alal olevate hallide kergemate muldade künniks.

Agitkolonni brigaad kutsuti Voiskovoisse tagasi, kuid Nagulnovi palvel jättis Kondratko Vanjuška Naidjonovi külviajaks Gremjatšisse.

Teisel päeval pärast Šalõi premeerimist läks Nagulnov Luškast lahku. Luška asus külast väljas elava tädi juurde korterisse, ei näidanud paar päeva oma nägu, siis aga kohtas juhtumisi Davõdovit kolhoosi juhatuse ees ja pidas ta kinni:

«Seltsimees Davõdov, andke nõu, kuda ma nüüd elama pean.»

«Leidis, mida küsida! Mõtleme lastesõime asutada, võid seal tööle hakata.»

«Ei, tänan väga! Endal lapsi põle, ja nüüd siis võõraid karjatama! Mõtlesite küll välja!»

«Hakka siis brigaadis tööle!»

«Mina põle sihuke tööinimene, põllutööst võib mul pea ringi käima hakata.»

«Näe, kui hellitatud! Kõnni siis niisama ringi, aga leiba sa ei saa. Meil «kes ei tööta, see ka ei söö».»

Luška ohkas ja teravaninalise kingaga niisket liiva urgitsedes langetas pea:

«Mu sõber Timoška Närunina saatis mulle Põhjapiirkonnast Kotlase linnast kirja... Lubab varsti tagasi tulla.»

«No see on kuradi lugu küll!» muigas Davõdov. «Tuleb tagasi, saadame ta veel kaugemale.»

«Nii et andeksandmist põle tal loota?»

«Ei. Ei maksa oodata ega laiselda. Tarvis on töötada, fakt!» vastas Davõdov järsult ja tahtis juba minna, kuid Luška hoidis teda pisut kohmetudes tagasi. Tema hääles väratasid trotsivad ja väljakutsuvad toonid, kui ta sõnu venitades küsis:

«Võib-olla leiate mulle mõne jõude vedelema jäänud peigmehe?»

Davõdov vihastas ja sähvas:

«Mina sellega ei tegele! Head aega!»

«Oodake natuke! Ma tahaks veel küsida!»

«Noh?»

«Kas teie ei võtaks mind endale naiseks?» Luška hääles helises otsene väljakutse ja pilge.

Nüüd tuli Davõdovi kord kohmetuda. Ta punastas kuni üle pea kammitud juuste juurteni ja liigutas hääletult huuli.

«Vaadake mind, seltsimees Davõdov,» jätkas Luška teeseldud vagadusega, «ma olen ilus naine, hästi paras armastamiseks . . . Vaadake: kas põle mul ilusad silmad või kulmud või jalad, noh, ja muidugi ka kõik muu . . .» Ta tõstis sõrmeotsakestega kergelt oma villast rohelist seelikut, lõi käed puusa ja keeras end kohmetunud Davõdovi ees ringi. «Kas ei kõlba? Ütelge otse välja . . .»

Davõdov äigas meeleheitliku käeviipega sonimütsi kuklasse ja vastas:

«Tore tüdruk oled sa, pole midagi öelda. Ka jalad on sul ilusad, ainult tead mis . . . sa ei lähe nende jalgadega sinna, kuhu tarvis, ja see on fakt!»

«See on juba nii, et kuhu tahan, sinna lähen! Nii et mul teie peale loota ei maksa?»

«Parem ära looda.»

«Ärge arvake, et ma teie järele õhkan või teie kõrvale elama asuda tahan. Mul oli teist lihtsalt kahju, mõtlesin, et elab noor mees, abielus põle, naiste vasta huvi ei tunne . . . Mul hakkas hale, kui nägin, et te mind näljase näoga vahite.»

«Sina, kurat sind teab . . . Noh, nägemiseni! Pole mul sinuga aega,» ja lisas naljatades juurde: «Kui külvitööd lõpetame, siis ole lahke, võid rünnata endist meremeest, ainult Makarilt tuleks sul luba küsida, fakt!»

Luška hakkas naerma ja ütles talle selja tagant järele:

«Makar puges minu eest maailmarevolutsiooni varju, teie — külvitööde taha. Jäägu pealegi! Minule põle teiesuguseid vaja. Mulle on vaja tulist armastust, aga mis teist . . . Tööst ja tegemisest on teil veri roostes, ega halvast anumast süda sooja saa!»

Davõdov läks kohmetult muiates kolhoosi juhatusse. Ta mõtles: «Vaja oleks see naisuke kuidagimoodi tööle rakendada, muidu eksib õigelt teelt kõrvale. Tööpäev,

aga tema on end üles puhvinud, ja niisugused jutud . . .» Siis aga heitis mõttes käega: «Äh, mait teda võtku! Pole enam laps, ise peaks aru saama. Ega ma pole mõni pursuide heategev daam! Soovitasin tal tööle hakata; kui ei taha, las tõmbab ringi!»

Ta küsis Nagulnovi käest lühidalt:

«Läksid lahku?»

«Palun mitte pärida!» pomises Makar, äärmise tähelepanuga oma pikkade sõrmede küüsi vahtides.

«Ma niisama . . .»

«Mina ka niisama!»

«No ja kurat sind võtku! Ei tohi enam küsidagi, fakt!»

«Esimesel brigaadil on aeg välja sõita, nemad aga veavad seanahka.»

«Sa võiksid Lukerja õigele teele juhtida. Temal nüüd saba hammaste vahel ja muudkui jookseb.»

«Kas ma olen temale papp või mis? Jäta juba! Ma räägin esimesest brigaadist, et homme oleks tarvis . . .»

«Esimene sõidab homme välja . . . Või mõtled sa, et see on lihtne asi: läksid lahku, ja otsad klaarid. Miks sa naist kommunistlikus vaimus ei kasvatanud? Sinuga on ainult pahandusi, fakt!»

«Homme lähen ise esimese brigaadiga põllule . . . Ja miks sa oled mul küljes nagu takjas? «Kasvata, kasvata!» Kuda mina teda kuradit kasvatan, kui ma ise põle korralikult kasvatatud? Noh, läksin lahku! Mida veel? Sina, Semjon, oled nagu sammaspool! . . . Sama lugu oli Vihaga . . . Ma olen iseendagagi hädas, sina aga veel — kunagise naisega . . .»

Davõdov tahtis parajasti vastata, kui juhatuse õuest kostis autosireen. Kõikudes ja porilombis kevadist vett kaitserauaga kündes sõitis õue rajooni täitevkomitee «Ford». Uks löödi lahti ja sealt astus välja rajooni kontrollkomisjoni esimees Samohhin.

«See vist minu asjus . . .?» Nagulnov krimpsutas nägu ja heitis vihase pilgu Davõdovile. «Vaata, et sa talle naisest ei räägi, muidu vead mu päris sisse! Tead, mis mees see Samohhin on? «Miks läksid lahku ja mis asjaoludel?» Kui kommunist lahutab, on see temale, nagu oleks keegi teda oraga torgand. Ta on ennem papp kui Tööliste ja Talupoegade Inspektsioon. Ma ei või seda

sindrit nähagi! Oh seda Vihta küll! Oleks pidand selle ussi maha lööma ja . . .»

Purjeriidest portfell käes, astus Samohhin tuppa ja lausus teretamata, poolnaljatades:

«Noh, Nagulnov, mis sa siin teinud oled? Ja mina pidin sinu pärast niisukese teega välja sõitma. Ja kes see seltsimees on? Vist Davõdov? No tere!» Ta surus Davõdovi ja Nagulnovi kätt ja istus laua juurde. «Sina, seltsimees Davõdov, jäta meid pooleks tunniks kahekesi, mul on vaja selle naljamehega (käeviibe Nagulnovi suunas) juttu ajada.»

«Noh, eks ajage.»

Davõdov tõusis püsti ja kuulis imestusega, kuidas Nagulnov, kes alles hiljuti oli palunud teda lahutamisest mitte rääkida, arvas nähtavasti, et «seitse süüd — üks vastutus,» ja pomises:

«See on õige, et peksin üht kontrat, aga see, Samohhin, põle veel kõik . . .»

«Mis siis veel?»

«Ajasin hiljuti naise majast välja.»

«Kuidas nii-ii? . . .» venitas laialaubaline kõhn Samohhin kohkunult ja hakkas hirmsasti nohisema, portfellis tuhnima ja vaikides paberilehti krabistama . . .

XXVII PEATÜKK

Öösel kuulis Jakov Lukitš läbi une aiavärava taga sammе ja sebimist, ei saanud aga kuidagi ärgata. Kui ta lõpuks unevõimusest lahti sai, kuulis ta juba ilmsi, kuidas aiaplank kellegi keharaskuse all ragises ja kuskil nagu midagi metalset kõlksatas. Jakov Lukitš läks kiiresti akna juurde, surus näo vastu ruutu, vaatas — ja nägi, kuidas koidueelses sügavas pimeduses hüppas üle aia keegi suur ja raske (kostis hüppe ränk matsatus). Öös valendava papaaha järgi tundis ta ära Polovtsevi. Jakov Lukitš ajas kuue selga, võttis ahju pealt vildid ja läks välja. Polovtsev talutas juba hobust aiaväravast sisse, lükkas värava riivi. Jakov Lukitš võttis ta käest päitserihma. Hobune oli seljani märg, hingas raskesti ja vankus jalgadel. Tervitusele vastamata küsis Polovtsev sosinal:

«Kas see . . . Latiewski on siin?»

«Magavad. Häda oli nendega . . . Kõik see aeg muudkui jõid viina . . .»

«Kurat temaga! Raisk . . . Ma olen vist hobuse ära ajanud . . .»

Polovtsevi hääl oli tundmatuseni tasane. Jakov Lukitš tundis selles mingit ängistust, suurt ärevust ja väsimust . . .

Kambris tõmbas Polovtsev saapad jalast, võttis sadulakotist sinised lampassidega kasakapüksid, pani need jalga, aga omad, kõrge tepitud värvlini märjad, riputas ahjutruubile kuivama.

Jakov Lukitš seisis ukse juures ja jälgis oma ülemuse aeglast tegevust; Polovtsev istus ahjupingile, lõi käed ümber põlvede ja jäi paljaid jalataldu soojenda-

des hetkeks nagu tukastades vaikseks. Ta oli nähtavasti väga unine, avas pingutades silmad, vaatas tükk aega sügavat purjus inimese und magavat Latiewskit ja küsis:

«Ammu juba joob?»

«Kohe algusest peale. Võtab kõvasti! Mul on teiste inimeste ees päris piinlik... Iga päev tuleb viina tuua. Võivad kahtlustama hakata...»

«Raisk!» sisistas Polovtsev suure põlgusega läbi hammaste. Siis jäi ta uuesti istudes tukkuma, kõigutades suurt halliksminevate juustega pead.

Kuid pärast mõneminutilist tumma kõikematvat und ta võpatas, pani jalad maha ja avas silmad.

«Kolm ööd pole maganud... Jõed on üle kallaste tõusnud. Gremjatši jõest tuli üle ujuda.»

«Heitke pikali, Aleksander Anissimovitš.»

«Küll saab. Anna tubakat. Minu oma on märg.»

Pärast kaht ahnet suitsutõmmet Polovtsev elavnes. Tema silmadest kadus unekirme, hääl kõvenes.

«Noh, kuidas siin lood on?»

Jakov Lukitš jutustas lühidalt; küsis omakorda:

«Kuda teil asi edeneb? Kas varsti?»

«Kas neil päevil või... või ei alga üldsegi. Homme öösel sõidame koos sinuga Voiskovoisse. Sealt tuleb peale hakata. On staniitsale lähemal. Seal on praegu agitkolonn. Temaga teeme esimese proovi. Sina oled mulle sel teekonnal vajalik. Sealsed kasakad tunnevad sind, sinu sõna vaimustab neid.» Polovtsev jäi vait, silitas kaua õrnalt oma suure valge peoga talle põlvede peale hüpanud musta kassi, hakkas siis sosistama, ja ta hääles tundus temale mitteomast soojust ja hellust: «Kassike-kiisuke! Miis-miisuke! Küll oled sa aga must! Lukitš, mina armastan kasse! Hobune ja kass on kõige puhtamad loomad... Mul oli kodus siberi kass — suur, pika karvaga... Ta magas ühtelugu minu voodis... Niisugune...» Polovtsev pigistas silmad mõttesse vajudes kinni, naeratas ja liigutas sõrmi. «Niisugune suitsukarva hall, valgete täppidega. Suu-re-pä-ra-ne kass! Aga sina, Lukitš, vist ei armasta kasse? Mina jälle ei armasta koeri, ei salli neid. Tead, lapsepõlves oli mul selline juhtum, ma olin siis umbes kaheksa-aastane.

Meil oli väike kutsikas; ma mängisin korra temaga, tegin talle vist haiget. Ta krapsas mul sõrmest kinni, hammustas sõrme veriseks. Ma sain vihaseks, võtsin vitsa ja hakkasin teda peksma. Ta põgenes mu eest ära, mina jälle ajasin teda taga ja peksin, peksin, peab ütlema, suure lõbuga... Tema jooksis aida alla, mina järele, tema — trepi alla, mina sain ta sealt kätte ja muudkui peksin. Ja peksin teda seni, kuni ta enese märjaks tegi, tead, ei kiunununudki enam, vaid ägises ja nuuksus... Ja siis võtsin ma ta sülle...» Polovtsev naeratas ühe suupoolega kuidagi süüdlase moel, häbelikult. «Võtsin ta sülle ja hakkasin ise suurest haledusest nutma, kuni süda läikima hakkas. Sain krambid... Ema jooksis vaatama, mina aga olin kutsika kõrval tõllakuuri juures maas ja siplesin jalgadega... Sellest ajast peale ma enam koeri ei salli. Aga kasse armastan väga. Ja lapsi. Väikesi. Armastan neid väga, otse haiglaselt. Ma ei talu laste nuttu, see kisub mu sisikonna pahupidi... Kas sina, vana, armastad kasse või ei?»

Oma ülemuse, vana elatanud ohvitseri suust, kes juba Saksa sõjas oli kuulus oma karmusega kasakate suhtes, niisugust lihtsat inimtunnete väljendust ja ebaharilikku kõnet kuulates oli Jakov Lukitš äärmiselt imestunud ja raputas pead. Polovtsev vaikis, muutus näolt kalgimaks ja küsis kuivalt, asjalikult:

«Kas posti pole ammu enam toodud?»

«Praegu on suurvesi, kõik madalamad kohad on üle ujutatud, teed ei ole. Poolteist nädalat põle enam posti old.»

«Kas Stalini artiklist pole veel külas midagi räägitud?»

«Misukesest artiklist?»

«See artikkel on kolhoosidest, toodi ajalehtedes ära.»

«Ei, põle kuulda old. Need lehed põle vist veel meile jõund. Aga mis seal siis kirjutati, Aleksander Anissimovitš?»

«Noh, niisama tühja-tähja... See sind ei huvita. Noh, mine magama! Anna hobusele juua umbes kolme tunni pärast. Homme öösel aga muretse paar kolhoosi hobust ja niipea, kui pimedaks läheb, ratsutame Voiskovoisse. Sa võid ilma sadulata sõita, see pole kaugel!»

Hommikul rääkis Polovtsev kaua pohmeluses Latiewskiga. Pärast jutuajamist tuli Latiewski kööki, näost kahvatu ja tige.

«Ehk soovite pead parandada?» küsis abivalmis Jakov Lukitš, kuid Latiewski vaatas kuhugi üle tema pea ja ütles selgelt:

«Nüüd pole enam midagi tarvis,» ja läks kambrisse, heitis kummuli voodisse.

Öösel oli kolhoosi tallis korrapidajaks Ivan Batalštšikov, üks neist, keda Jakov Lukitš oli «Doni Vabastamise Liitu» värvanud. Kuid Jakov Lukitš ei öelnud ka temale, kuhu ja mis otstarbel nad sõidavad. Ta vastas Batalštšikovi küsimusele põiklevalt: «Meie asjus on vaja siin lähedal ära käia.» Ja see andis kõhklemata kohe kaks kõige paremat hobust. Jakov Lukitš viis hobused hoonetetaguseid kaudu salusse ja sidus kinni, ise aga läks Polovtsevit kutsuma. Kui ta kambri ukse juurde astus, kuulis ta Latiewski hüüdu: «Saage aru, see tähendab ju meie kaotust!» Polovtsev vastas talle midagi oma karmi bassiga, ja Jakov Lukitš, keda mingi hädaaimus rõhus, koputas tasakesi uksele.

Polovtsev tuli sadulaga. Mindi välja. Võeti hobused. Hakati traavima. Küla taga koolme kohal mindi üle jõe. Polovtsev vaikis kogu aja, keelas suitsetamise ja käskis sõita umbes viiskümmend sülda teest eemal.

Voiskovois neid juba oodati. Jakov Lukitšile tuttava kasaka tares istus ligikaudu kakskümmend külaelanikku, enamikus kõik vanad mehed. Polovtsev teretas kõiki kättpidi, läks siis ühega neist akna juurde ja rääkis seal sosinal umbes viis minutit. Teised aga vaatasid vaikides kord Polovtsevi, kord Jakov Lukitši otsa. Jakov Lukitš istus ukse juures ja tundis end võõraste, vähetuntud kasakate seas kohmetuna ja saamatuna...

Aknad olid seestpoolt tekkidega tihedasti kaetud, luugid kinni, õues valvas peremehe väimees, kuid sellele vaatamata rääkis Polovtsev tasa:

«Noh, härrad kasakad, tund on tulnud! Teie orjaaeg on lõppemas, tarvis on välja astuda. Meie võitlusorganisatsioon on valmis. Ülehomme öösel hakkame pihta. Teile siia Voiskovoisse tuleb poolsada meest ratsaväge, ja kohe esimese lasu peale tungite korteritesse neid...

agitkolonni mehi vagaseks tegema. Ükski neist ei tohi eluga pääseda! Teie rühma juhatajaks määran alamhorunži Marjini. Et pimedas omi võõrastest eraldada, soovitan enne väljaastumist mütsidele valged lindid peale õmmelda. Igaühel peab hobune, olemasolevad sõjariistad — mõõk, vintpüss või ka jahipüss — ja kolmepäevane toidutagavara valmis olema. Pärast seda kui olete lõpetanud agitkolonni ja oma kohapealsete kommunistidega, ühineb teie rühm teile appi tulnud poolsotnjaga. Juhtimine läheb üle poolsotnja komandörile. Tema käsul liigute sinna, kuhu ta teid viib.» Polovtsev ohkas sügavasti, võttis vasaku käe sõrmed tolstovka vöö vahelt, pühkis käeseljaga ostmikult higi ja jätkas valjemini: «Minuga ühes sõitis Gremjatši Logist siia teile kõigile tuntud kasakas, minu polgukaaslane Jakov Lukitš Ostrovnov. Ta kinnitab teile gremjatšilaste enamiku valmisolekut minna ühes meiega suurele eesmärgile, Doni vabastamisele kommunistide ikkest. Räägi, Ostrovnov!»

Polovtsevi raske pilk tõmbas Jakov Lukitši taburetilt püsti. Tundes kogu kehas raskust, kuivanud kõris kuumust, tõusis Jakov Lukitš kärmesti üles, kuid rääkida tal ei tulnud: teda ennetas üks koosolekul viibijaist, pealtnäha kõige vanem kasakas, kirikunõukogu liige, kes enne sõda oli Voiskovois alaliseks kirikukooli hooldajaks. Ta tõusis Jakov Lukitšiga ühel ajal, ja andmata talle aega alustada, küsis:

«Aga kas teie ausus, härra jessauul, olete kuuld sellest, et... Siin oli meie vahel enne teie tulekut nõupidamine... Me saime siin väga huvitava ajalehe...»

«Kui-das? Taat, mis sa räägid?» küsis Polovtsev hääle kähisedes.

«Ajaleht tuli Moskvast ja seal on sees partei esimehe kiri...»

«Sekretäri!» parandas keegi ahju juures seisjaist.

«... Jah, partei sekretäri, seltsimees Stalini kiri. Siin ongi see käesoleva kuu teise kuupäeva ajaleht,» rääkis vanamees raugaliku tenoriga, ruttamata, ise aga võttis kuue põuetaskust korralikult neljaks murtud lehe. «Meie lugesime seda isekeskis vähe enne teie tulekut ja... asjalood on sedasi, et see ajaleht viib meid teist

lahku! Meile, talumeestele, hakkab teine elu paistma... Eile saime sellest lehest kuulda ja täna hommikul, vanale eale vaatamata, istusin hobuse selga ja kihutasin staniitsasse. Pisarsilmil ujusin üle Levšovi oru, aga sain välja teisele kaldale. Nurusin selle jumalakeeli välja ühelt tuttavalt staniitsas — ostsin ära, maksin selle eest. Maksin viisteist rubla! Alles pärast nägime, et pealemärgitud hind on tal viis kopikat. Noh, raha annab mulle kogukond tagasi, otsustasime, et iga pere pealt kümme kopikat. Ja see ajaleht on seda väärt, või ehk veel rohkemgi...»

«Millest sa räägid, taat? Mis puhumine see on korraga Donilt ja merelt? Oled vanas eas peast segaseks läinud? Kes volitas sind kõikide siinolijate nimel rääkima?» küsis Polovtsev, vihavärin hääles.

Siis võttis sõna väikest kasvu kasakas, pealtnäha umbes neljakümneaastane, lühikeste kuldkollaste vurrude ja lameda ninaga; astus seina ääres seisva salga hulgast esile ja hakkas väljakutsuvalt ning kurjalt rääkima:

«Teie, seltsimees endine ohvitser, ärge karjuge meie, vanade peale! Olete nende peale vanal ajal küllalt kärkind. Mängisite härrat ja nüüd aitab; nüüd on tarvis ilma jämedate sõnadeta läbi saada. Nõukogude valitsuse ajal oleme sihukesest ümberkäimisest ära võõrdunud, saate aru? Ja vana ütles teile õieti, kui ta rääkis, et me pidasime nõu ja otsustasime selle «Pravda» kirjatüki pärast mitte mässama hakata... Meie teed lähvad teie omadest nüüd lahku! Meie külavõim tegi rumalusi, ajas mõndagi lollisti kolhoosi, tegi hulga keskmikke ilmaasjata kulakuks; aga sellest meie võim aru ei saand, et mõnel tüdrukul võib küll pea segi ajada, aga mitte kogu rahval. Eks meie küla nõukogu esimees pani meid nõnda ohje, et koosolekul ära ütle talle enam sõnagi vasta. Tõmbas rangid nii kaela, et hingata ei saa. Eks hea peremees lase liiva peal, raske tee peal hobusel sedelgarihma lõdvaks — tahab, et oleks kergem... Noh, me muidugi arvasime enne, et sihuke käsk on tuld pealinnast, et meist kõik välja pitsitada; arvasimegi nii, et see propaganda on kommunistide keskkomiteest lahti lastud, rääkisime omavahel, et «ega tuuleveski ilma

tuuleta ei jahvata». Sellepärast otsustasimegi mässu tõsta ja astusime teie «liitu». Saate aru? Nüüd aga juhtus sedasi, et neid kohapealseid kommuniste, kes rahvast väevõimuga kolhoosi ajasid ja kirikuid luba küsimata kinni panid, materdab Stalin nii, et küll saab, laseb ametist lahti. Ja nüüd võib külamees kergemalt hingata, sedelgarihm lasti lõdvale: tahad, mine kolhoosi, ei taha — istu oma talus. Nii meie siis otsustasimegi — teist heaga... Andke meile lollist peast antud allkirjad tagasi ja minge, kuhu tahate. Oleme ise määritud, teile me kahju tegema ei hakka...»

Polovtsev läks akna juurde, toetas selja vastu piita, kahvatas silmanähtavalt, kuid tema hääl kõlas kindlalt ja teravalt, kui ta kõiki vaadates küsis:

«On see äraandmine, kasakad?»

«Kuda ise soovite,» vastas talle veel üks vanamees, «kuda soovite, nõnda nimetage, aga meie teed lähvad nüüd lahku. Kui juba peremees ise meie eest välja astus, mida meie siis kõrvale vahime? Näe, minul võeti hääleõigus ilma põhjuseta ära, mind taheti välja saata; mul aga poeg Punaarmees, ja ma saan oma hääleõiguse tagasi. Meie põle nõukogude võimu vasta, oleme oma küla pahategude vasta; teie aga tahtsite meid keerata kogu nõukogude võimu vasta. Ei, see meile ei passi! Andke meile, kuni heaga palume, allkirjad tagasi!»

Ja siis rääkis veel üks vanem kasakas, vasaku käega aeglaselt käharat habet siludes:

«Lasime märgist mööda, seltsimees Polovtsev... Jumala eest, mööda lasime! Viltu läks meie ja teie koostöö! Noh, egas iga asi märki ei lähe, nüüd hakkame jälle õiget teed käima... Mineva kord kuulasime teid, kuda te meile kullamägesid tõotasite, ja imestasime: teie lubadused olid liiga suured. Te rääkisite, et mässu ajal saadavad liitlased meile silmapilk relvi ja sõjavarustust. Meie asi on ainult kommunistid maha kõmmutada. Aga pärast mõtlesime, et mis sellest kõigest küll saab. Relvi nad meile muidugi toovad, see kaup põle kallis; aga vaata, nad poevad ise ka meie maale. Poevad sisse ja pärast ei saa neist enam lahti! Kui pärast ei tule neidki relvaga Venemaalt välja ajama hakata. Kommunistid on meie soost, oma maa inimesed; aga

need — kurat teab, mis keeltki nad kõnelevad, uhkust täis, ei saa neilt südatalvelgi lund küsida, ja satud neile pihku, siis armu ära oota! Mina olin kahekümnemal aastal väljamaal, sõin Gallipolis prantsuse leiba ega jõund ära oodata, kuda minema saan! Nende leib oli kole kibe! Ma olen näind palju rahvaid, aga ma ütlen, et vene rahvast põle paremat, pehmema südamega rahvast. Tegin Konstantinoopoli ja Ateena sadamas tööd, nägin inglasi ja prantslasi. Läheb sinust mööda sihuke klanitud rästik, ja veab oma nina viltu, sest vaadake, mu habe on ajamata, ma olen must nagu muld, higihais juures, ja tema ei või mind vaadata — süda hakkab pööritama. Temal ju nagu ohvitseri märal on kõik kuni sabaaluseni puhtaks pestud ja kraabitud, ta on selle üle uhke ja peab meid halvaks. Kõrtsides tuli ette, et nende madrused norisid tüli, ja kui vähegi said, tegid poksi. Kui aga meie Doni ja Kubani mehed võõral maal veidi julgust said, hakkasid ka nemad neile mõõtma!» Kasakas naeratas, tema habeme taga välgatas sinaka terana hammasterida. «Virutab siis meie oma mõnele inglasele vene moodi, ja see on kohe jalust maas, hoiab pead kätega kinni ja oigab raskesti. Vene rusika ees on nad õrnakesed, ja kuigi nad hästi söövad, on nad viletsad. Oleme neid liitlasi näind, neist aru saand! Ei, parem juba oma võimuga kudagi kokku leppida, ei maksa tüli tarest välja viia... Allkirjad aga andke meile lahkesti tagasi!»

«Kui hüppab järsku läbi akna välja, mina aga jään nagu vähk kaldale! Olen ikke sisse kukkund!... Oh, kallis emake, halval tunnil oled sa mind sünnitand! Olen end kuradile maha müünd! Kuri kiusas!» mõtles Jakov Lukitš, nihutades end pingil ja hoides pilku Polovtsevil. See aga seisis rahulikult akna juures ja enam ei katnud kahvatus tema põski, vaid viha tume sinendus, otsusekindlus. Põiki üle otsmiku oli paisunud kaks jämedat veresoont, lakkamatult surusid ta käed aknalauda.

«Noh, ega midagi, härrad kasakad, sündigu teie tahtmine: kui te ei taha meiega tulla, paluma ja kummardama me teid ei hakka. Allkirju ma teile tagasi ei anna, need pole minu käes, vaid staabis. Pealegi kardate te ilmaaegu, ei lähe ma ometi GPU-sse teid üles andma...»

«See ju teadagi,» nõustus üks vanadest.

«...Ja ei ole teil tarvis GPU-d karta...» Polovtsev, kes seni oli aeglaselt ja vaikselt rääkinud, hüüdis järsku kõigest kõrist: «Teil on vaja meid karta! Me hakkame teid nagu äraandjad maha laskma!... Eest ära! Astuge kõrvale! Seina äärde...» Ta haaras nagaani, hoidis seda väljasirutatud käes ja hakkaks ukse poole minema.

Kasakad tõmbusid kohkunult tagasi, Jakov Lukitš aga, ennetades Polovtsevi, lõi õlaga ukse lahti ja lendas eeskotta nagu lingust lastud kivi.

Pimedas võtsid nad hobused ja sõitsid traavi õuest välja. Majast kostis erutatud hääli, kuid välja ei tulnud keegi, ükski kasakaist ei katsunud neid peatada...

*

Pärast seda kui nad Gremjatši Logi jõudsid ja Jakov Lukitš kiirest kihutamisest märjad hobused kolhoosi talli viis, kutsus Polovtsev ta enda juurde kambrisse. Ta ei võtnud kasukat ega papaahat maha; sisse astunud, käskis ta Latiewskil asjad kokku panna, luges ratsakäskjala poolt enne nende saabumist toodud kirja läbi, põletas selle ahjus ära ja hakkas oma kraami sadulakottidesse pakkima.

Kambrisse tulles leidis Jakov Lukitš Polovtsevi laua juures istumas. Latiewski välgutas silma ja puhastas mauserit, täpsete kiirete võtetega pani ta õlitatud osad kokku; Polovtsev aga langetas ukse kriuksumist kuuldes otsmikult käe, pööras oma näo Jakov Lukitši poole, ja esimest korda nägi Ostrovnov, kuidas jessauuli sügavasti aukuvajunud punetavatest silmadest pisarad voolavad, kuidas ta pisaraist märg lai ninaselg läigib...

«Nutan sellepärast, et meie asi ei õnnestunud... seekord...» ütles Polovtsev halisevalt, võttis laia käeliigutusega valgest tallenahast papaaha peast ja kuivatas sellega silmi. «Don on tõelistest kasakatest vaeseks jäänud ja sigade poolest rikkaks läinud: puha äraandjad ja kurjategijad... Lukitš, me sõidame praegu ära, aga tuleme tagasi. Vaata, ma sain kirja... Tubjanskois ja minu staniitsas keeldusid kasakad samuti mässamisest. Stalin meelitas nad oma artikliga enda poole. See on

mees, keda ma praegu... seda meest ma...» Polovtsevi kõris hakkas miski korisema, vulksuma, musklid põsenukkide all liikusid, tema tugevate käte sõrmed aga kiskusid kokku, tõmbusid rusikasse, nii et liigestest kadus veri. Ohanud sügavasti, sirutas ta sõrmed aeglaselt välja, naeratas ühe suupoolega. «Mis-sugune rahvas! Lurjused!... Jumalast äraneetud lollid!... Nad ei saa sellest aru, et artikkel on jälk vale, manööver. Nad usuvad nagu lapsed. Oo, mullaussikesed! Suure poliitika pärast veetakse neid lolle nagu säga õnge otsas, sedelgarihma lastakse lõdvemaks, et mitte surnuks kägistada, aga nad võtavad kõike seda puhta kullana... Noh, hea küll! Kui aru saavad, kahetsevad, siis on juba hilja. Me sõidame ära, Jakov Lukitš. Õnnistagu sind issand külalislahkuse ja kõige eest. Ja siis sulle minu käsk: kolhoosist välja ära astu, kahjusta neid igaviisi; neile aga, kes meie liidus olid, ütle mu kindel sõna: sedapuhku me taganeme, aga me pole löödud. Me tuleme veel tagasi, ja siis häda neile, kes meid on maha jätnud, ära andnud meid ja meie ettevõtet... kodumaa ja Doni vabastamist rahvusvaheliste juutide võimu alt. Surm kasaka mõõga läbi on kättemaks nendele, nii ütle neile!»

«Ütlen,» sosistas Jakov Lukitš.

Teda liigutasid Polovtsevi kõne ja pisarad, kuid hinges tundis ta suurt rõõmu, et vabaneb kardetavatest üürilistest, et kõik lõppes nii õnnelikult, et nüüdsest peale pole enam tarvis riskeerida ei oma vara ega eluga.

«Ütlen,» kordas ta ja võttis julguse küsida: «Aga kuhu te sõidate, Aleksander Anissimovitš?»

«Miks sa seda teada tahad?» küsis Polovtsev valvsalt.

«Võib juhtuda et teid on tarvis, või tuleb mõni inime teid otsima.»

Polovtsev raputas pead ja tõusis üles.

«Ei, seda ma sulle öelda ei või. Aga võid mind oodata umbes kolme nädala pärast. Hüvasti!» Ta ulatas oma külma käe.

Polovtsev saduldas ise hobuse, tõmbas sadulateki hoolikalt siledaks, kinnitas vööd. Latiewski jättis juba õues olles Jakov Lukitšiga jumalaga ja pistis talle pihku kaks paberraha.

«Te olete jala?» küsis Jakov Lukitš.

«Nii lahkun su õuest, aga tänaval ootab mind oma auto,» naljatas tuju mitte kaotanud podporutšik, ootas, kuni Polovtsev sadulasse oli istunud, ja võttis jaluserihmast kinni. «Noh, kappa, vürst, vaenlase linna, ma jõuan jalagi sinna!»

Jakov Lukitš saatis külalised aia taha, pani värava suure kergendustundega riivi, lõi risti ette, võttis Latiewskilt saadud rahad murelikult taskust ja püüdis koidueelses hämaruses näha, kui suured need on, ja kobades krabina järgi kindlaks teha, kas nad pole viimati valed.

XXVIII PEATÜKK

Kahekümnendal märtsil tõi postikandja Gremjatši Logi suurvee tõttu hilinenud ajalehed Stalini artikliga «Peapööritus edusammudest». Kolm «Moloti» eksemplari käisid päeva jooksul kõik pered läbi ja muutusid õhtuks määrdunud katkisteks niisketeks räbalateks. Gremjatši Logi tekkimisest peale polnud ajaleht veel kunagi kogunud enda ümber nii suurt kuulajaskonda kui sel päeval. Loeti rühmadesse kogunenult majades, tänavatel, karjaaedades, aidaesistel... Üks luges kõva häälega ette, teised kuulasid rangelt vaikust pidades, kartes kaotada ainustki sõna. Artikkel kutsus kõikjal esile suuri vaidlusi. Igaüks tõlgitses seda omamoodi, peamiselt nii, nagu see kellelegi meeldis. Ja peaaegu igal pool anti Davõdovi või Nagulnovi ilmudes ajaleht millegipärast kiiresti ühe käest teise kätte, kuni see, valge linnuna kogu salga läbi lennanud, kellegi laia taskusse kadus.

«Noh, nüüd rebenevad kolhoosid õmblustest lahti nagu pehkind riided,» ütles võidurõõmus Viht esimesena oma arvamuse.

«Sõnnik ujub minema; mis raskem, jääb alles,» vaidles Djomka Ušakov vastu.

«Vaata, kui ei juhtu vastupidi või ümberpöördult,» pilkas Viht ja tõttas minema, et teises kohas rohkem usaldatavatele inimestele sosistada: «Löö lärmi, astu kolhoosist välja, sest orjad on vabaks lastud!»

«Keskmikul on jalad laiali! Ühe jalaga on ta kolhoosis, teise aga on üles tõst, mõtleb, kuda aga saaks kolhoosist tagasi oma tallu,» rääkis Pavlo Ljubiškin Parisnikule, osutades elavalt juttu ajavatele keskmikele, kes olid kolhoosi liikmed.

Naised, kes paljust aru ei saanud, hakkasid oma naiselikul kombel oletama ja mõistatama. Ja külas läks lahti:

«Kolhoosid aetakse laiali!»

«Moskvast on kästud lehmad tagasi anda.»

«Kulakud tuuakse tagasi ja pannakse kolhoosidesse.»

«Kellelt hääleõigus on ära võetud, saab selle tagasi.»

«Tubjanskois avatakse kirik, ja seemnevili, mis oli sinna pandud, jagatakse kolhoosnikutele toiduks.»

Lähenesid suured sündmused. Seda aimasid kõik. Õhtul rääkis Davõdov parteirakukese kinnisel koosolekul, ise närvitsedes:

«Seltsimees Stalini artikkel on kirjutatud vägagi õigel ajal! Makarile on see näiteks nagu rusikas silmaauku! Makaril hakkas edusammudest pea pööritama, ja eks meiegi pead hakkasid veidi ringi käima... Tehke, seltsimehed, ettepanekuid, kuidas asja parandada! Noh, ühest asjast saime õigel ajal aru, kodulinnud andsime tagasi, aga mida teha lammaste ja lehmadega? Ma küsin teilt, mida nendega teha. Kui seda poliitiliselt valesti teha, siis, fakt, peetakse seda... võetakse seda nagu märguannet: «Päästku end, kes saab! Põgene kolhoosist!» Ja hakatakse laiali jooksma, kari viiakse kõik ära ja lõpp on lihtne — me oleme lõhkise küna juures.»

Viimasena koosolekule tulnud Nagulnov tõusis üles ja hakkas rääkima, vahtides veriselt punetavate pisarais silmadega Davõdovile otsa, ja Davõdov tundis, kuidas Makari suust teravat viinahaisu levis.

«Sa ütlesid, et see artikkel oli mulle nagu rusikas silmaauku. Mitte silmaauku, vaid otse südamesse! Ja südamest läbi! Ja mitte siis ei hakand mu pea pööritama, kui kolhoosi asutasime, vaid praegalt, pärast seda artiklit...»

«Ta hakkas sul pööritama, kui olid pudeli viina ära joonud,» lisas Vanjuška Naidjonov vaikselt.

Razmjotnov muigas ja pilgutas kaastundlikult silma, Davõdov langetas näo laua kohale. Makar aga puhus kahvatud ninasõõrmed laiaks, tema ähmastes silmades välgatas meeletus:

«Sina, kollanokk, oled liiga noor mind õpetama ja

mulle märkusi tegema! Sinu naba põld veel kuiv, kui mina juba nõukogude võimu eest võitlesin ja parteis olin... Voh! Aga et ma täna jõin, siis see on fakt, nagu ütleb meie Davõdov. Ja mitte ühe pudeli, vaid kaks!»

«Leidsid ka, millega kiidelda! Sellepärast sa ajadki lora suust välja...» torkas Razmjotnov tusaselt.

Makar ainult kõõritas Andrei suunas; hakkas siis vaikselt rääkima, ei vehkinud enam juhmilt käega, vaid surus rusika tugevasti vastu rinda ja seisis nõnda oma tulise, seoseta kõne lõpuni.

«Vale jutt, Andrjuša, praegalt mina lora ei aja. Ma jõin sellepärast, et see Stalini artikkel lõi minust läbi nagu kuul ja tuline veri hakkas minus keema...» Makari hääl väratas, jäi veelgi vaiksemaks. «Mina olen siin rakukese sekretär, eks ole! Mina olin see, kes nõudis rahvalt ja teilt, põrgulistelt, et kanad ja haned tuleb kolhoosi tuua, eks ole! Ja kuda ma kohoosi poolt agiteerisin? Sedaviisi: nii mõnelegi vastalisele, kuigi nad kuulusid keskmike hulka, ütlesin otse näkku: «Kui sa kolhoosi ei tule, oled nõukogude korra vaenlane! Üheksateistkümnemal aastal olid meie vastane, võitlesid meie vasta ja ka praegalt oled meie vasta. Noh, ära siis ka minult rahu oota! Mina löön sind, madu, niimoodi, et maa on must! Kas ma rääkisin nii? Rääkisin küll. Isegi nagaanipäraga koputasin vastu lauda. Seda ma ei salga! Tõsi, mitte kõikidele, aga mõnedele, kes südames iseäranis meie vasta on, rääkisin. Ja praegalt põle ma purjus, palun mitte lollusi rääkida! Ma ei kannatand seda artiklit välja, sellepärast jõingi poole aasta tagant esimest korda. Mis artikkel see on? See on niisuke artikkel, et selle kirjutas meie seltsimees Stalin, mina aga, see tähendab, Makar Nagulnov, olen äkisti silmili poris, ümber lükatud, jalust maha löödud... Kuda see siis on? Seltsimehed! Ma saan aru küll, et ma kanade ja muude pudulojustega liiga pahemale poole keerasin... Aga, vennad, vennad, miks ma seda tegin? Ja misjaoks te mulle Trotskit kaela riputate, mind temaga ühte rakkesse panete, et ma temaga paaris käiks? Sina, Davõdov, oled see, kes mulle kogu aeg nina peale viskas, et ma olla pahempoolne trotskist.

Aga mina põle nii koolitatud kui Trotski ja mina põle sedasi nagu tema... jüsku õpetatud umbluu partei külge kasvand, mina olen südamega partei küljes ja olen tema eest verd valand.»

«Räägi asjalikult, Makar! Miks sa kallist aega jorutamisega raiskad? Meil on kiire! Tee ettepanek, kuidas me oma ühiseid vigu parandama peaks, aga muidu oled sa nagu Trotski: «Mina olen parteis, mina ja partei...»»

«Las ma räägin!» möirgas Makar lõkkele lüües ja paremat kätt veelgi tugevamini vastu rinda surudes. «Trotskiga põle mul midagi tegemist! Mul on häbi praegalt temaga ühe pulga peal seista! Mina põle äraandja ja ütlen kohe ära: kes mind trotskistiks nimetab, sellel löön näo segamini! Teen pehmeks! Ja mitte Trotski pärast ei võtt ma kanadega pahempoolset kurssi, ma kippusin maailmarevolutsiooni poole! Sellepärast ma tahtsingi kõike hästi ruttu teha, väikekodanlast, eraomanikku kõvemini pihku võtta. Ikka samm lähemale, et saaks kogu maailma kapitalismiga rehknutti pidada! Noh? Miks te vait olete? Nüüd siis nõnda: mis mees ma seltsimees Stalini artikli järgi olen? Vaadake, mis on selle artikli keskel kirjas.» Makar võttis kasukataskust «Pravda», lõi selle lahti ja hakkas aeglaselt lugema: ««Kellele on vajalikud need moonutused, see kolhoosiliikumise tšinovniklik dekreteerimine, need häbiväärsed ähvardused talupoegade suhtes? Ei kellelegi, peale meie vaenlaste! Millele võivad viia need moonutused? Meie vaenlaste tugevnemisele ja kolhoosiliikumise ideede diskrediteerimisele. Kas pole selge, et nende moonutuste autorid, kes peavad ennast «pahempoolseteks», valavad tegelikult vett parempoolse oportunismi veskile?» Tuleb välja, et mina olen kõiksepealt dekreeditšinovnik ja autor, et mina olen kolhoosnikuid maha teind ja parempoolsetele oportunistidele vett valand, nende veskid käima pand. Ja ikka nende lammaste ja kanade pärast, tont neid võtku. Ja veel sellepärast, et hirmutasin mõnda üksikut endist valgekaartlast, kellel olid kolhoosi astudes pidurid peal. See põle õige! Meie lõime kolhoosi, aga artikkel kutsub tagasi. Mina olen eskadroni poolakate ja Wrangeli

vasta viind ja tean: kui oled rünnakule läind, ära siis poolelt teelt tagasi keera!»

«Sa tormasid eskadronist sada sülda ette . . .» ütles tusaselt Razmjotnov, kes viimasel ajal kindlalt Davõdovi seisukohti kaitses. «Ja sina, Makar, ole hea, lõpeta, tarvis on asjast endast rääkida. Kui sind Keskkomitee sekretäriks valitakse, siis võid sa täie auruga rünnakule minna, praegu aga pead sa nagu reamees kindlalt rivis olema, või muidu peame sulle rauad suhu panema.»

«Ära sega mind, Andrei! Mina täidan kõiki partei käskusid, ja praegalt ei taha ma rääkida mitte sellepärast, et oma kallile parteile vasta töötada mõtlen, vaid sellepärast, et ma temale head soovin! Seltsimees Stalin kirjutab, et töötades oli tarvis kohalikke olusid arvestada, eks! Aga miks sina, Davõdov, räägid, et artikkel just mulle on nagu rusikas silmaauku? Seal põle ju otse öeldud, et Makar Nagulnov on autor ja tšinovnik? Võib-olla need sõnad mind ülepea ei puttu? Aga kui seltsimees Stalin ise Gremjatši Logi tuleks, siis ütleks ma talle: «Meie kallis Ossip Vissarionõtš! Nii et sina oled selle vasta, et meie keskmikkudel on tarvis hirmu nahka ajada? Sul on neist hale meel ja sa tahad neid magusa jutuga meelitada? Aga kui tema, seesama keskmik, oli ennemalt valgete kasakate kambas ja siiamaani on koledal kombel oma eraomanduse küljes kinni, misukest kohta ma pean tal siis lakkuma, et ta kolhoosi astuks ja maailmarevolutsioonile kannatlikult läheneks? Tema ju, seesama keskmik, ei saa kolhoosi astudes kudagi eraomandusest lahti ütelda, vaid sihib ikka sinnapoole, kuda oma endisi lojuseid paremini toita — niisuke mees on tema! Noh, ja kui siis seltsimees Stalin seda rahvast vaadates jälle ütleks, et mina olen moonutand ja kolhoosnikuid maha teind, siis ütleks ma talle kohe: «Seltsimees Stalin, las vanakuri ise langeb neile kaela, mina enam ei suuda, sest minu tervis on sõtta jäänd. Laske mul Hiina piirile minna, seal on mind parteile rohkem tarvis, Gremjatši aga las kollektiviseerib Andrjuška Razmjotnov. Tema selgroog paindub kergesti, ta võib endisi valgeid väga toredasti kummardada ja silmi vesistada . . . Seda võib ta küll!»

«Sa ära puutu mind, muidu võin ka mina sind . . .»

«Noh, aitab! Jätkub tänaseks!» Davõdov tõusis püsti, astus Nagulnovile otse ligi ja ütles nii jahedalt, nagu ta harilikult ei rääkinud: «Stalini kiri, seltsimees Nagulnov, on Keskkomitee poliitiline joon. Kas sina ei ole selle kirjaga nõus?»

«Ei!»

«Kas sa oma vigu tunnistad? Mina näiteks tunnistan omi. Faktide vastu ei saa ja ühest asjast kõrgemale ei hüppa. Et me üle soolasime, pudulojuseid ja vasikaid ühistasime, seda ma tunnistan ja hakkan ka oma vigu parandama. Kollektiviseerimise üldprotsent kiskus meid liialt kaasa, kuigi selles on süüdi ka rajoonikomitee; samuti töötasime vähe kolhoosi tegeliku kindlustamise alal. Kas tunnistad seda, seltsimees Nagulnov?»

«Tunnistan.»

«Milles siis asi on?»

«Artikkel põle õige.»

Davõdov silus natuke aega räpast vahariidest laudlina, keeras korralikult põleva lambitahi kes teab milleks kõrgemale; nähtavasti tahtis oma ärritust leevendada, kuid ei suutnud.

«Sina! Kuradi tümikas! . . . Niisuguste juttude eest löödaks sind teises kohas parteist välja. Fakt! Oled sa ogaraks läinud või? Kas lõpetad praegu kohe selle . . . selle oma . . . oma opositsiooni, või me . . . Fakt! Oleme küllalt su targutamist sallinud, aga kui sa selle juba tõsiselt üles sead — siis ole lahke! Teatame ametlikult rajoonikomiteele sinu väljaastumisest partei joone vastu.»

«Teata. Ma ise ütlen rajoonikomiteele. Vastutan ühekorraga Viha ja ka kõige muu eest . . .»

Davõdov jäi Makari tasaseks muutunud häält kuullates natuke rahulikumaks, kuid ütles siiski veel jahtumata tigedusega, õlgu kehitades:

«Tead mis, Makar? Mine maga välja, siis hakkame sinuga faktiliselt rääkima. Muidu tuleb meil sinuga nagu valge härja muinasjutus. «Kas läksime koos?» — «Läksime.» — «Kasuka leidsime?» — «Leidsime.» — «Noh, jagame kasuka ära, nagu oli kokkulepe!» — «Missuguse kasuka?» — «Me ju läksime koos?» —

«Läksime . . .» Ja nii edasi. Kord ütled, et tunnistad oma vigu, siis aga räägid, et artikkel pole õige. Aga missuguseid vigu sa siis tunnistad, kui artikkel sinu arvates õige pole? Sa oled omadega sassi läinud, fakt! Ja veel — mis ajast on meil sekretärid hakanud purjus peaga rakukese koosolekule tulema? Mida see tähendab, Nagulnov? See on parteiline eksimus. Sina oled vana partei liige, punane partisan, Punalipu ordeni kandja — ja äkki niisugune nähtus . . . Vaata, Naidjonov on kommunistlik noor: mis võib ta sinust mõelda? Ja edasi, kui see kontrollkomisjoni kõrvu ulatub, et sa purjutad, ja pealegi niisugusel tähtsal momendil, et sa mitte üksi püssiga keskmikke ei hirmutanud, vaid ka oma moonutustesse ebabolševistlikult suhtud ja isegi partei joone vastu välja astud, siis, Nagulnov, järgneb sellest sinule äärmiselt kurb fakt. Sa ei ole siis enam rakukese sekretär, isegi mitte partei liige. Olgu see sulle teada! Seda räägin ma sulle faktiliselt.» Davõdov sasis juukseid ja vaikis, tundes, et ta oli Makari hinge puudutanud; ta jätkas: «Artikli üle vaielda pole vaja. Ega sina parteid oma tahtmise järgi ei pööra, ta on kangematel kui sina sarvi murdnud ja enesele alistuma sundinud. Kuidas sa sellest aru ei saa?»

«Ah jäta temaga maajagamine! Ta lärmas terve tunni, aga kuulata põld midagi. Las läheb magama. Mine minema, Makar! Kas sul häbi ei ole! Vaata ennast peeglist ja sa ehmatad ära: molu paistes, silmad nagu marutõbisel koeral; noh, miks sa ülepea niisukese näoga siia tulid? Mine!» Razmjotnov hüppas püsti, raputas kurjalt Makari õlast. Makar aga tõstis lõdva, elutu liigutusega tema käe oma õlalt ja vajus veel enam kokku . . .

Rusuvas vaikuses trummeldas Davõdov sõrmedega lauale. Vanjuška Naidjonov, kes oli kogu aja nõutu muigega Makari vaadelnud, palus:

«Seltsimees Davõdov, lõpetame ära.»

«Niisiis seltsimehed,» elavnes Davõdov, «ma teen järgmise ettepaneku: pudulojused ja lehmad kolhoosnikutele tagasi anda; kes aga andis kaks lehma — neid agiteerida, et nad ühe lehma kolhoosi ühiskarja jätaksid. Homme on vaja kohe hommikul koosolek

kokku kutsuda ja selgitustööd teha. Kogu rõhk tuleb praegu selgitustööle panna! Ma kardan, et hakatakse kolhoosist lahkuma, aga meie peame juba täna-homme põllule minema . . . Vaata, Makar, kus sa võiksid oma tublidust näidata. Tee neile selgeks, aga ilma nagaanita, et nad kolhoosi jääksid, see oleks juba fakt! Noh, kas hääletame? Kas paneme minu ettepaneku hääletusele? Kes on poolt? Kas sa ei hääleta, Makar? Kirjutamegi nii: «Üks jäi erapooletuks . . .»»

Razmjotnov tegi ettepaneku juba homsest suslikutega võitlust alustada. Otsustati mobiliseerida suslikute hävitamiseks osa kolhoosnikuid, kes põllutöödele ei lähe; anda neile veevedamiseks mõned härjad ja paluda kooliõpetajat Špõni, et ta läheks õpilastega põllule, abiks närijaid hävitama.

Davõdov kahtles seesmiselt kogu aeg: kas pigistada Makari või mitte? Kas seada küsimus üles tema parteiliseks vastutuselevõtmiseks väljaastumise pärast seltsimees Stalini artikli vastu ja kolhoosi loomise praktikas tehtud «pahempoolsete» vigade tagajärgede likvideerimisest keeldumise pärast? Kuid koosoleku lõpul, heitnud pilgu Makari surnukahvatule, higisele, meelekohtadel tursunud veresoontega näole, otsustas ta: «Ei, pole vaja! Saab ise aru. Las võtab ilma peale pressimata mõistuse pähe. Puterdaja ta on, aga siiski läbi ja läbi oma inimene! Ja siis veel see tõbi tal . . . langetõbi. Ei, parem vaikime selle asja maha!»

Makar aga istus vaikselt koosoleku lõpuni ega ilmutanud väliselt millegagi oma ärritust. Teda vaadeldes märkas Davõdov ainult korra, kuidas tugev värin krobeda lainena läbis Makari jõuetult põlvedele asetatud käsi . . .

«Kutsu Nagulnov ööseks enda juurde; valva, et ta ei jooks,» sosistas Davõdov Razmjotnovile ja see noogutas nõusolevalt pead.

Davõdov läks üksi koju. Lukaška Tšebakovi õue kõrval ümberkukkunud aia peal istusid kasakad, sealt kuuldus elavat vestlemist. Davõdov läks tänava vastaspoolset äärt mööda; nende kohale jõudes kuulis ta, kuidas pimedusest keegi tundmatu naeratava bassihäälel enesekindlalt rääkis:

«... kui palju ka ei annaks, kui palju ka ei maksaks — ikkagi on nendele veel vähe!» Teine aga vastas: «Nõukogude võimule on nüüd kaks tiiba kasvand: parempoolne ja pahempoolne. Ei tea, kunas ta õhku tõuseb ja meilt ära lendab vanakuradi vanaema juurde?»

Kajas mitmehäälne naer ja vaikis ootamatult ruttu.

«Tsss!... Davõdov!» kuuldus ärev sosin.

Ja kohe hakkas endine bassihääl, vähimagi pilkevarjundita, teeseldud asjalikkusega aeglaselt rääkima:

«Ja-ah... Kui vihma ei tuleks, saaksime külviga ruttu hakkama... Maa taheneb silmanähtavalt... Noh, mehed, kas lähme puhkama või? Head ööd siis sedapuhku!»

Köhimine. Sammud...

XXIX PEATÜKK

Järgmisel päeval esitati kakskümmend kolm kolhoosist väljaastumise avaldust. Välja astusid peamiselt keskmikud, kes olid viimastena kolhoosi tulnud, koosolekutel tavaliselt vaikinud, tööjuhatajatega alati vaielnud ja vastumeelselt tööle läinud. Nagulnov oligi nende kohta öelnud: «Kas siis need on kellegi kolhoosnikud? Nad põle liha ega kala!» Lahkusid need, kes brigaadides tegelikult oli surnud ballastiks, kes kolhoosnikuikski hakkasid kas võimude viha alla sattumise kartusest või kaasatõmmatuna üldisest võimsast kolhoosiastumise tungist, mis algas jaanuaris.

Avaldusi vastu võttes püüdis Davõdov neid manitseda, soovitas järele mõelda, viivitada, kuid väljaastujad jäid oma kavatsuse juurde kindlaks ja Davõdov heitis lõpuks käega:

«Minge, kodanikud, aga pidage meeles: hakkate kolhoosi tagasi paluma — siis me veel mõtleme, kas võtta teid tagasi või mitte!»

«Vaevalt, et hakkame tagasi paluma! Loodame jälle ilma kolhoosita ära elada... Tead sa, Davõdov, eks me ju varemgi elasime ilma kolhoosita kudagi ära, näljast paiste ei läind; olime oma vara üle ise peremehed, külaonud meid ei õpetand, kuda künda, kuda külvata, põld me kellegi tõugata-tõmmata... Nii et mõtleme praegaltki ilma kolhoosita ära elada, ega me teda taga igatsema ei hakka!» vastas kõigi eest eilne kolhoosnik Ivan Batalštšikov oma üleskeeratud pruunidesse vurrudesse muiates.

«Eks me katsu ka ilma teieta kuidagi ära elada! Nutma ja kurvastama juba ei hakka, fakt! Vanaeit vankrilt — hobusel kergem!» lõikas Davõdov.

«Eks olegi parem, kui heaga ära lähme. Lõigatud leivapätsi enam ei paranda! Lubage meil loomad brigaadidest tagasi võtta!»

«Ei, selle küsimuse anname juhatuse otsustada. Oodake homseni.»

«Meil põle aega oodata. Teie võib-olla hakkate külvama kolhoosis pärast nelipühi, meil aga vaja kohe põllule sõita. Homseni me ootame, aga kui te ka homme meie loomi veel tagasi ei anna, siis võtame ise!»

Batalštšikovi hääles oli otsest ähvardust, ja Davõdov isegi punastas viha pärast kergelt, kui talle vastas:

«Ma vaatan, kuidas sa saad võtta midagi kolhoosi tallist ilma juhatuse teadmata! Esiteks me ei anna, teiseks aga, kui võtad — vastutad kohtu ees.»

«Omade loomade eest?»

«Praegu on need loomad kolhoosi omad.»

Davõdov loobus neist endistest kolhoosnikutest vähimagi kahjutundeta, kuid ebameeldivalt üllatas teda Tumm-Demidi lahkumisavaldus. Demid tuli alles õhtu eel, ta oli kõvasti purjus ja ikka endiselt sõnakehv. Teretamata pistis ta Davõdovile pihku ajalehepaberi tükikese, kuhu oli kritseldatud põiki üle ridade: «Laske mind kolhoosist välja.»

Davõdov keerutas käes Tumma napisõnalist avaldust ja küsis siis, mõnesugune arusaamatus ja rahulolematus hääles:

«Miks sina siis minna tahad, ah?»

«Lähen ära,» põristas Tumm.

«Kuhu? Milleks?»

«Kolhoosist ära.»

«Aga miks sa ära lähed? Kuhu sa lähed?»

Demid ei vastanud, tegi vaid laia käeviipe.

«Tahad minna iga nelja tuule poole,» tõlgitses tema käeviibet Razmjotnov.

«Nojah!»

«Aga miks sa siis ikka lahkud?» päris Davõdov, üllatatud kehviku, sõnakehva aktivisti lahkumisest.

«Rahvas läheb . . . Eks minagi siis.»

«Aga kui nemad kuristiku servalt pea ees alla hüppavad, kas sina hüppad ka?» küsis vaikselt naeratlev Razmjotnov.

«Noh, seda ma ei tee!» Tumm hakkas kõvasti naerma. Tema naer sarnanes vägagi tühja tünni põrinaga.

«Noh, mis siis ikka, eks mine,» ohkas Davõdov, «võid võtta oma lehma. Anname selle sulle kui kehvikule pikema jututa tagasi, fakt! Kas anname tagasi, Razmjotnov?»

«Tarvis anda,» nõustus Razmjotnov, kuid Demid hakkas uuesti laialt ja laginal naerma ja pahvatas:

«Lehma põle mulle tarviski! Ma kingin selle kolhoosile. Mina lähen vist koduväiks. Mis te sellest arvate? Ma arvan, et imestate?» Ja läks hüvasti jätmata ära.

Davõdov vaatas aknast välja: Tumm oli trepi juurde seisma jäänud. Punane õhtupäike valgustas heldelt tema karuselga, vägevat pruuni kaela, mis oli särgikaeluseni kuldkollaseid käharaid karvu täis kasvanud. Kolhoosi õu oli sulanud lumevee loikudes. Hiiglasuur lomp ulatus trepi eest aidani. Trepi eest aia äärt mööda läks sõredasse lumme ja mudasse tallatud jalgrada. Ümber loigu minnes läksid inimesed tavaliselt aia äärde ja kätega aialattidest kinni hoides möödusid loigust. Demid aga seisis nüris rängas mõtiskluses. Siis hakkas ta liikuma, astus purjus ükskõiksusega otse vette ja sammus aeglaselt kahele poole vaarudes aida poole.

Davõdov, kes huviga tema tegevust jälgis, nägi, kuidas Tumm aida najale püstipandud raudkangi võttis ja värava juurde läks.

«Ega ta, vanapagan, ometi meid rüüstama hakka?» lausus akna juurde astunud Razmjotnov ja pahvatas naerma. Tummasse suhtus ta alati soojalt, sõbralikult, tundes võitmatut aukartust ta füüsilise jõu ees.

Tumm avas värava ja virutas raudkangiga jäätunud hange pihta sellise jõuga, et sealt silmapilkselt suur, umbes kolmepuudane kamakas lahti kukkus. Jääkillud lendasid nagu raheterad robinal vastu väravat, ja varsti hakkas vesi kangiga raiutud renni mööda õuest pikkamisi välja voolama.

«No küll see tuleb jälle kolhoosi tagasi!» ütles Razm-

jotnov, haarates Davõdovil õlast ja osutades Tumma poole. «Nägi, et asjad on pahasti, tegi oma töö ja läks. Süda on tal jäänud meie majapidamisse. Eks ole õigus?»

*

Kui ajalehed seltsimees Stalini artikliga rajooni jõudsid, saatis rajoonikomitee Gremjatši rakukesele pika direktiivi, kus väga segaselt ja arusaamatult käsitleti moonutuste tagajärgede likvideerimist. Kõigest oli tunda, et rajoonis valitses täielik peataolek, rajooni ülemustest keegi end kolhoosides ei näidanud; küsimustele kohtadelt, kuidas toimida väljaastunute varaga, ei vastanud partei rajoonikomitee ega rajooni põllumajandusliit. Alles pärast seda, kui oli saabunud Keskkomitee otsus «Võitlusest partei joone moonutamise vastu kolhoosiliikumises», hakkas rajoonikomitee tegutsema: Gremjatši Log puistati üle korraldustega, nõuti likvideeritud kulakute nimestiku kiiret esitamist ja teateid ühistatud väikeloomade ning lindude kolhoosnikuile tagastamise ja valimisõigusest ilmajäetud isikute nimekirja läbivaatamise kohta. Üheaegselt sellega tuli Nagulnovile ametlik kutse 28. märtsiks kella kümneks hommikul partei rajoonikomitee büroo ja rajooni kontrollkomisjoni ühendatud istungile ilmuda.

XXX PEATÜKK

Nädala jooksul lahkus Gremjatši Logi kolhoosist umbes sada majapidamist. Eriti suur äravool oli teisest brigaadist, kuhu jäi järele kõigest kakskümmend üheksa peret, ja nendestki oli veel osa inimesi «põgenemisvalmis», nagu brigadir Ljubiškin ütles.

Sündmused panid külarahva liikvele. Iga päev tõi Davõdovile uusi ebameeldivusi. Tema teistkordsele järelepärimisele, kas väljaastunutele veoloomad ja põllumajanduslik inventar tagasi anda kohe või pärast külvi, vastasid rajooni põllumajandusliit ja rajoonikomitee kurja käskkirjaga, mille mõte seisis selles, et gremjatšilased kõigi jõudude ja vahenditega takistaksid kolhoosi lagunemist, ära hoiaksid suurema hulga kolhoosnikute väljaastumise ja kõik arvepidamised väljaastujatega ning nende vara tagastamise jätaksid sügise peale.

Peatselt saabus Gremjatšisse rajooni maaosakonna juhataja, rajoonikomitee büroo liige Beglõhh. Ta tutvus põgusalt olukorraga (samal päeval pidi ta käima veel mitmes külanõukogus) ja teatas:

«Loomi ja inventari väljaastujatele praegu mingil juhul mitte tagasi anda! Ootame sügiseni, siis vaatame.»

«Inimesed kipuvad kõri kallale!» katsus Davõdov vastu vaielda.

Beglõhh, kes oli resoluutne ja kindel inimene, ainult naeratas:

«Kipu sina neile. Tegelikult me muidugi peaksime tagasi andma, aga on olemas niisugune ringkonnakomitee korraldus: tagasi anda ainult äärmistel juhtudel, pidades silmas klassiprintsiipi.»

«Kuidas nii?»

«No see peaks minu arvates sulle arusaadav olema ilma «kuidas niitagi»! Kehvikule tagasi anda, keskmikule lubada sügiseks. Selge?»

«Beglõhh, kas siin ei juhtu samuti nagu sajaprotsendilise kollektiviseerimisega? Rajoonikomitees oli ju niisugune korraldus: «Aja kuni sajani, maksku mis maksab, ja võimalikult rutem.» Ja tuligi peapööritus... Keskmikule loomi mitte tagasi anda tähendab faktiliselt temale survet avaldada, eks? Millega ta siis kündma ja külvama hakkab?»

«See pole sinu mure. Mitte üksiktaluniku peale pole sul vaja mõtelda, vaid oma kolhoosi peale. Millega sa siis ise töötama hakkad, kui sa loomad ära annad? Peale selle pole see mitte meie, vaid ringkonnakomitee korraldus, ja meie kui revolutsiooni sõdurid peame sellele vastuvaidlematult alluma. Ja siis, kuidas sa mõtled plaani täita, kui loomadest viiskümmend protsenti läheb üle üksiktalunikule? Ei mingit juttu ega vaidlemist! Loomi hoia küünte ja hammastega kinni. Kui sa külviplaani täitamata jätad, võtame sul pea maha!»

Kui ta oli istunud vankrisse, ütles ta nagu muuseas:

«Üldse ja ülepea on vä-äga raske! Ülepakkumise eest, kulla mees, tuleb tasuda, üht või teist ohvriks tuua... Sihuke on juba kord. Meil rajoonis on rahvas kangesti Nagulnovi vastu. Mida ta küll siin on teinud? Üht keskmikku peksnud, inimesi arreteerinud, nagaaniga ähvardanud. Samohhin rääkis mulle. Tal on tema kohta terve toimik. Jaah, Nagulnov on suurekaliibriline «pahemlane». Ja kas tead, missugune korraldus nüüd on? Karistada kuni parteist väljaheitmiseni! Noh, ole terve. Hoia loomi!»

Beglõhh sõitis Voiskovoisse. Tuul polnud veel jõudnud kuivatada tema vankri rattajälgi, kui erutatud Agafon Dubtsov, kolmanda brigaadi brigadir, kohale jooksis.

«Seltsimees Davõdov! Need, kes kolhoosist välja astusid, võtsid minu käest ära härjad ja hobused. Võtsid vägisi!»

«Kuidas nad siis said võtta?» hüüdis Davõdov, minnes näost punaseks.

«Väga lihtsalt! Härjapoisi panid küüni kinni, tegid härjad lõast lahti ja ajasid steppi. Kaheksateist paari härgi ja seitse hobust. Mis me nüüd teeme?»

«Aga sina? Mida tegid siis sina, päevavaras? Kus sa olid? Kuidas sa lasid? Kus sa, kurat... Noh!»

Agafoni rõugeist täkitud nägu läks valgelaiguliseks, temagi tõstis häält:

«Mina põle kohustatud tallis või härgade laudas magama! Minu peale põle tarvis karjuda! Kui teie aga kangesti vahva olete, siis minge ja ajage härjad tagasi! Küll nad teile tõmbavad üle turja!»

Alles õhtu eel suudeti härjad stepist karjamaalt tagasi tuua, kuhu peremehed nad kõvendatud valve all olid saatnud. Ljubiškin, Agafon Dubtsov ja kolmanda brigaadi kuus kolhoosnikut istusid hobuste selga ja kihutasid steppi. Teisel oruveerul karjas olevaid härgi nähes jagas Ljubiškin oma väikese rühma kaheks.

«Agafon, võta kolm meest ja ratsuta kiiret traavi üle oru paremale tiivale, mina aga piiran neid vasakult.» Ljubiškin silus oma musti vuntse ja kamandas: «Ratsmed! Minu järel traavi, mar-rss!»

Juhtum ei lõppenud kakluseta: Ljubiškini lellepoeg Zahhar Ljubiškin, kes koos kolme teise väljaastunuga härgi karjatas, sai härgade juurde ratsutanud Miška Ignatjonoki jalast kinni kahmata, tõmbas ta hobuse seljast maha ja tegi ta mööda maad lohistades lühikese ajaga vaeseomaks, peksis ta siniseks ja rebis ta õlgadelt särgi sootuks katki. Ja kuni kohaleratsutanud Pavlo Ljubiškin, hobuselt maha tulemata, jämeda pika kantsikuga lellepoega nüpeldas, tõrjusid teised karjaseid, piirasid härjad sisse ja hakkasid traavi ratsutades neid küla poole ajama.

Davõdov tegi korralduse härjalaudad ja tallid ööseks lukustada ja kolhoosnikuist valvepostid välja panna.

Kuid vaatamata kõigile loomade kaitseks tarvitusele võetud abinõudele läks väljaastunuil kahe päeva jooksul korda seitse paari härgi ja kolm hobust ära viia. Loomad aeti stepi kaugetele söödamaadele ja saadeti alaealised karjatama, et täisealiste puudumine silma ei paistaks.

Kolhoosi juhatuses ja külanõukogus oli rahvas hommikust õhtuni koos. Täie teravusega tõusis oht, et kolhoosist väljaastunud võtavad väevõimuga kolhoosi maad oma kätte.

«Eraldage meile kohe maa, või muidu hakkame endisi põlde kündma!» asusid väljaastunud Davõdovi kallale.

«Me eraldame teile maa, ärge kartke, kodanikud üksiktalupidajad! Homme hakkame mõõtma. Pöörduge Ostrovnovi poole, ma räägin teile faktiliselt, tema hakkab neid asju ajama,» rahustas Davõdov.

«Kust kohast te meile maad mõõdate? Ja missugust?»

«Kus vaba on.»

«Võib-olla on see vaba maa küla põldude taga, kuda siis?»

«Sina, seltsimees Davõdov, ära vigurda! Lähedased maad on kõik kolhoosi alla läind. Tuleb välja, et meile antakse see, mis on kaugel. Veoloomi tagasi ei saa, võib-olla hakkame omal jõul, lehmadega kündma, ja antakse kauged põllud? Seal siis on see õiglane võim!»

Davõdov manitses, seletas, et tema ei saa anda maad sealt, kust aga keegi soovib, sest tema ei või kolhoosi maa-ala lõhkuda, seda ribadeks lõigata ja rikkuda sügisel läbiviidud maakorraldust. Väljaastunud käratsesid ja läksid minema, kuid mõne minuti pärast saabus uus jõuk ja alustas juba lävelt:

«Andke maad! Mis asi see ometi on? Mis õigus on teil meie maad kinni pidada?. Te ei lase meil ju külvata! Aga mis kirjutas seltsimees Stalin meie kohta? Meie võime ka temale kirjutada, et mitte üksi veoloomi ei anta, vaid isegi maaõigusest on täitsa ilma jäetud. Ega ta teid nende asjade eest kiitma ei hakka!»

«Jakov Lukitš, mõõda neile Vähitiigi tagant homme hommikul välja.»

«Ah uudismaad?» karjusid väljaastunud.

«Sööt! Mis uudismaa see on? Seda ju künti, aga ammu, oma viisteist aastat tagasi,» rääkis Jakov Lukitš.

Ja kohe algas maruline kisa:

«Ei taha kõva maad!»

«Millega me seda künname?»

«Andke pehmet maad!»

«Andke loomad tagasi, siis hakkame kõva maad kündma!»

«Saadame saadikud otse Moskvasse Stalini juurde.»

«Te teete elu päris kibedaks!»

Naised märatsesid. Kasakad toetasid neid meelsasti ja ühel nõul. Oli vaja tugevat jõupingutust, et kära vaigistada. Davõdov kaotas lõpuks enamasti alati kannatuse ja karjus:

«Ah te tahate, et teile parem maa antaks? Seda te ei näe, fakt! Nõukogude võim annab eesõiguse kolhoosidele, aga mitte kolhoosi vastastele. Käige siit minema kus kurat! . . .»

Üksiktalunikud hakkasid kunagi neile kuulunud ja pärast kolhoosi alla läinud maid juba siin-seal kündma ja harima. Ljubiškin ajas nad kolhoosipõllult minema. Jakov Lukitš aga läks süllapuuga steppi ja mõõtis kahe päeva vältel üksiktalunikele Vähitiigi taga maatükid kätte.

Djomka Ušakovi brigaad sõitis 25-ndal kergeid maid kündma. Davõdov eraldas kõige töövõimelisemad kolhoosnikud põllutööde juhatajate käsutusse, pani inimesed paigale. Vanad mehed läksid brigaadidesse enamikus külvajatena, kündjatena ja äestajatena. Käsitsikülvi otsustati mitte teha. Isegi vana ätt — endine «kanakatsuja» Akim Beshlebnov — avaldas soovi külvama hakata. Štšukari määras Davõdov kolhoosi juhatuse tallimeheks. Kõik oli valmis. Külvi takistas umbvihm, mis kaks päeva järjest kõvasti Gremjatši künkaid ja sügiskündi leotas, neid hommikuti valge udulinikuga kattes.

Kolhoosist väljaastumine lõppes. Järele jäi ustav, kindel tuumik. Viimasena astus Gremjatši Logi kolhoosist välja Andrei Razmjotnovi armuke Marina Pojarkova. Nende kooselu ei klappinud kuidagi. Marina hakkas jumalat paluma, läks usklikuks, paastus suure paastu ajal, kolmandal nädalal käis iga päev Tubjanskoi kirikus jumalateenistusel, pihil ja armulaual. Andrei etteheiteid võttis ta vastu alandlikult ja vaikselt, tema sõimule ei vastanud, üldse rohkem vaikis, ei tahtnud «armulauda rüvetada». Tulles juhtumisi hilisööl koju, nägi Andrei kambris pühapildi ees lambikest põlemas.

Pikema kaalumiseta läks ta kambrisse, võttis lambikese, valas puuõli enesele pihule ja määris sellega hoolikalt oma kõvanahalisi saapaid, lambikese aga lõi vastu kontsa puruks.

«Lollidele on juba ühtepuhku öeldud, et kõik see on oopium ja ajude pimestamine. Aga kus nemad! Ikka kummardavad puujumalaid, põletavad õli, raiskavad vaha küünalde peale... Äh, piits nutab su järele, Marinake! Ega sa vist niisama põle kirikuteed käima hakand...»

Ilmnes, et tõesti mitte niisama: Marina oli 26-ndal esitanud kolhoosist väljaastumise avalduse, vabandades sellega, et kolhoosis olla tähendab «jumala vasta minna».

«Aga kas Andrjušaga ühes voodis magada ei ole jumalavastane tegu? Või on see patt magus?» küsis Ljubiškin muiates.

Marina jättis seekord vastuse võlgu, aimamata, et ta alandlikkus juba mõne minuti pärast muutub tormiks, et ta oma suuga teotab «püha sakramenti».

Külanõukogust jooksis kohale kahvatanud ja vihane Andrei. Käistega armiliselt otsmikult higi pühkides palus ta Davõdovi ja Jakov Lukitši juuresolekul:

«Marinake! Kullake! Ära saada mind hukka, ära häbista mind! No misjaoks sa astud kolhoosist välja? Kas ma põle sind tonti haletsend ja armastand? Andsime sulle lehma tagasi... Mis sa veel tahad? Ja kuda ma võin sinuga pärast seda armastust jägada, kui sa üksiktaluniku elu poole vead! Sinu linnud ja kanad andsime tagasi, palja kaelaga kukk... ja hollandi isahani, kelle pärast sa kibedaid pisaraid valasid, elavad jälle sinu õues... Mis asja sulle veel tarvis on? Võta avaldus tagasi!»

«Ei võta!» karjus Marina oma viltusi silmi kurjalt pilutades. «Ei taha, ära parem palugi! Ei taha olla kolhoosis! Ei taha olla teie patu sees! Andke tagasi minu vanker, ader ja äke!»

«Marina, võta aru pähe! Muidu juhtub nii, et ma jätan su maha.»

«Ja kurat sinuga, va elukas! Naistekütt, pagana koerajäär! Äh nüüd vahid süüta näoga, sa must hing!

Miks sa silmi jõlli ajad? Kes seisis eile öösel Malaška Ignatenkovaga tänaval? Ega mitte sina? Ah, sina vaenlasenahk, koerapoeg! Olgu, jäta maha, elan ilma sinutagi ära! Sa oled nõnda, nagu ma näen, juba ammu otsustand.»

«Marinake, marjuke, kust sa seda võtad? Missuguse Malaškaga? Eluilmaski põle ma temaga kuskil seist! Ja mis on sellel tegemist kolhoosiga?» Andrei haaras pea käte vahele, olles nähtavasti kõik oma argumendid ära kulutanud, ja vaikis...

«Ära teda tühja kummarda!» segas vahele nördinud Ljubiškin. «Ära palu teda, ole uhke! Sa oled ju punane partisan. Mis sa tast palud! Miks sa talle silma vahid? Anna talle vasta vahtimist! Löö muhk otsaette, kohe jääb vait!»

Näost punaselaiguliseks muutunud Marina hüppas nagu ussist nõelatud püsti ja hakkas oma vägeva rinnaga Ljubiškinit rünnates ja laiu õlgu liigutades sõjamehe moodi käiseid üles keerama.

«Mis sina segad võõrastesse asjadesse, va liimukas? Ah sina, mustlase viltuläinud tegu, va must peletis! Küll ma su näo segamini löön! Ma ei karda seda, et sa brigadir oled. Niisukesi on küll nähtud ja üle pea pillutud!»

«Ma sind pillun! Võtan sult rasva maha...» rääkis Ljubiškin süngelt, ise nurka taandudes, valmis igasugusteks ebameeldivateks üllatusteks.

Ta mäletas veel väga hästi, kuidas Marina kord Tubjanskoi veski juures ühe pealtnäha tugeva Donitaguse kasakaga jõudu proovima hakkas ja juuresviibijate suureks rõõmuks poisi maha paiskas ja ta viimaks lõplikult oma terava keelega kinni naelutas, lausa hävitas. «Sinust, onuke, põle naiste peal asja,» ütles ta, kui oli hinge tagasi tõmmanud, «sinu jõu ja osavuse juures võib ainult all lamada ja nohiseda.» Ja läks kaalukoja juurde, teel oma võitluse ajal sassiläinud juukseid ja pearätti kohendades. Ljubiškin mäletas, kuidas Marina poolt mahapaisatud kasaka paled tulipunaselt õhetasid, kui ta, jahune ja sõnnikune, enese maast püsti ajas, ja seepärast sirutas Ljubiškin oma küünarnukist kõverdatud vasaku käe ette ja hoiatas:

«Ära sa peale hüppa! Jumala eest, ma löön sinust püssirohu välja. Kao minema!»

«Kas sa seda oled nuusutand?...» Marina tõstis hetkeks seeliku üles ja lehvitas sellega korra Ljubiškini nina all, nii et välgatas matt-roosade põlvede ümarus ja tema võimsa ning priske keha rõõsakoore-kollane nahk.

Allikana purskavas vihas oli ta jõudnud äärmise piirini. Isegi palju näinud Ljubiškinit pimestasid Marina keha võimsus ning valevus ja taganedes pomises ta löödult:

«Valmis saatan! Ptüi, kurat! Sa põle kellegi naine, sa oled täkk! Tagane ometi, ole sa kolm korda neetud!...» Külg ees, poetas ta end koledasti sõimavast Marinast mööda ning läks sülitades ja sajatades eeskotta.

Davõdov, kummardanud pea laua kohale, silmad pilukil, naeris lõhkemiseni. Ljubiškinile järele joostes lõi Razmjotnov ukse paukudes kinni, ainult Jakov Lukitš üksi katsus vaigistada arust ära vahtmeistrinaist:

«No mis sa karjud? Kas sul häbi ei ole? On siis seelikusaba kergitamine kellegi tegu! Võiksid mindki, vana inimest, häbeneda.»

«Lõuad!» karjus Marina ukse juurde minnes. «Ma sihukesi vanakesi tunnen! Mida sa mu käest tahtsid mullu suvel, kui me nelipühi ajal heinu vedasime? Ära unustand või? Tema kah!...»

Nagu äikesepilv tormas ta üle õue. Jakov Lukitš saatis teda pilguga, kohmetult köhatades ja laitvalt pead vangutades...

Kuid poole tunni pärast nägi ta, kuidas Marina esimese brigaadi õues oma vankri aiste vahele astus ja äkke ning adra kerge vaevaga ära vedas. Vihma tõttu põllult koju tulnud Djomka Ušakov käis temast tükk maad eemal — ta kartis nähtavasti läheneda —, jäi teatavas kauguses seisma ja palus:

«Marina! Kuula ometi, kodanik Pojarkova! Kuuled või, Marina Terentjevna! Ma ei saa sulle anda vara, kui see on kolhoosi nimekirjas.»

«Küll sa saad!»

«Saa aru, hullpea, et see on ühine vara! Palun, too tagasi, ära jända! Kas sa oled ülepea inimene või ei? Kuda sa sedasi röövid? Selle sigaduse pärast lähed sa kohtu alla. Ma ei või ilma Davõdovi allkirjata midagi ära anda.»

«Küll sa võid!» vastas Marina lühidalt.

Djomka kõõritas abitult silmi, surus paludes käsi vastu rindu, kuid Marina, üleni higine ja kuumusest õhetav, vedas vankrit hoolimatult edasi ja vankriredeli vastu toetuv äke helises haledalt...

«Tarvis oleks old vanker tema käest ära võtta, et teaks, kuda suud pruukida. Aga kuda sa võtad? Hakka temaga sekeldama, siis ei tunne enam rõõmu jumala ilmastki!» mõtles Jakov Lukitš igaks juhus põiktänavasse keerates.

*

Järgmisel päeval võttis Razmjotnov Marina juurest oma asjad, püssi, padrunitasku ja paberid ning viis koju. Marinast lahkuminek vaevas teda väga, ta kannatas ja püüdis hoiduda üksijäämisest. Selle eesmärgiga läks ta Nagulnovi poole, et vestelda, tuska leevendada.

Öö laskus Gremjatši Logile. Taeva lääneserval paistis heleda killuna vihmadest pestud noor kuu. Must märtsivaikus, mida segas vaid ülespaisunud ojade lakkamatu sulin, täitis küla. Nätsudes sikutas Andrei oma jalgu öösel sitkeks läinud mudas, astus tasa, mõtles oma mõtteid. Rõskes õhus oli tunda kevade erutavaid lõhnu: maa hingas mahkjas-kibedalt, rehalad levitasid pehkimisvinu, aiad olid täis viinamõrkjat aroomi ja tarade ääres lõhnas tärganud värske rohi teravasti nagu humal.

Andrei hingas ahnelt sisse öö mitmesuguseid lõhnu, vaatas, kuidas veest vastupeegelduvad tähed jalge all veeloikudes purunevad ja sädemeteks lagunevad, mõtles Marinale ja tundis kibeda tusa ja pahameele pisaraid silmadesse valguvat.

XXXI PEATÜKK

Štšukari-taat võttis vaimustusega vastu alatise kutsarikoha kolhoosi juhatuse juures. Juhatuse ametisõitude tarbeks jäetud kaht endist kulakute täkku tema hoole alla andes ütles Jakov Lukitš:

«Hoia neid nagu silmatera! Et nad sul rammusad oleks! Vaata, et sa üleliiga ei kihuta ega neid ära ei aja! See hall Titoki oma on sugutäkk ja kõrb on kah head doni tõugu. Sõitusid põle meil kes teab kui palju, varsti hakkame neid märade juurde laskma. Sina vastutad nende eest!»

«Säh sulle!» vastas Štšukari-taat. «Kas mina siis ei tea, kuda hobustega ümber käiakse? Mina olen neid oma elus küll ja küll näind. Teisel mehel põle nii palju juuksekarvugi peas, kui palju minu käest hobuseid läbi on käind.»

Tegelikult oli aga Štšukaril kogu eluajal «käest läbi käinud» kõigest kõike kaks hobusekronu. Nendestki vahetas ta ühe lehma vastu, teisega aga juhtus järgmine lugu. Umbes kakskümmend aastat tagasi, kui Štšukar korra Voiskovoi külast tulles kõva auru all koju oli minemas, ostis ta rändavatelt mustlastelt kolmekümne hõberubla eest hobuse. Kui ta ostu juures mära üle vaatas, paistis see hiirekarva hobune pealtnäha ümarik, kõrvad olid tal longus, ühe silma peal kae, aga muidu väga kärmas loom. Štšukari-taat tingis mustlasega kuni keskpäevani. Oma nelikümmend korda lõid nad käsi kokku, läksid kumbki oma teed ja tulid jälle tagasi.

«Mära nagu kullatükk! Jookseb nii, et pigista või silmad kinni, maad põle enam nähagi. Nagu mõte!

Nagu lind!» kiitis ja vandus mustlane jumala nimel, nii et suust sülge pritsis, ja hoidis väsimusest oimetut Štšukari kuuesiilust.

«Tagumisi hambaid põle peaaegu enam ollagi, ühest silmast pime, kabjad puha lõhki, kõht ripub... Õite mul kullatükk! Hale vaadata, mõni hobune või asi!» laitis Štšukari-taat hobust, ise aga tahtis kangesti, et mustlane selle viimase rubla, mis kummagi hinnapakkumises veel vahet oli, alla jätaks.

«Misjaoks sul neid hambaid nii väga vaja on? Vähem sööb! Aga mära on noor, tulgu taevas tunnistajaks! Päris lapsukene alles. Kogemata kombel jäi ta haigeks, sellepärast tulidki hambad ära. Ja mis see kae siis ära ei ole? See põlegi kae, see nasama kile! Ja kabjad kasvavad korda, lähvad puhtaks... No mära mis mära, tsipa on käest ära. Aga ega sa temaga magama pea, vao peale käima on teine küllalt hea! Sa vaata, miks ta kõhukas on: tal on rammu palju. Kui jookseb, maa põrub, kui kukub pikali, kolm päeva põõnab... Oh sind küll, külaonu! Sa vist tahad kolmekümne rubla eest traavlit osta? Elusat sa selle eest ei osta, lõpeb ära — liha saad muidu...»

Õnneks oli mustlasel siiski hea süda: pärast tingimist jättis ta ka viimase rubla alla, andis varruse Štšukarile käest kätte üle, koguni nuuksatas silmakirjaks, kui ta oma krellsinise kuue hõlmaga tõmmut otsaesist pühkis.

Vaevalt oli oheliku ots Štšukari-taadi käes, kui mära kogu oma endise elavuse kaotas. Štšukari meeleheitlikule rebimisele vastu tahtmist järele andes tõstis ta vaevaliselt oma lõhkisi kapju ja sammus tema taga. Siis alles hakkas mustlane naerma. Tihedad kriitvalged hambad paljad, hüüdis ta Štšukarile järele:

«Kuule, külamees! Doni kasakas! Pea meeles mu heategu! See hobune on mind teenind nelikümmend aastat, ja küll ta sindki niisama kaua teenib; süüa aga anna talle kord nädalas, muidu läheb peruks... Minu isa sõitis tema seljas siia Rumeeniast; selle mära sai ta prantslastelt, kui need Moskva alt jalga lasid. Hüva hobune!»

Ta karjus veel midagi Štšukarile, kes oma ostu tiris. Telgi ümber ja mustlase jalge vahel karjusid lapsed, kärarikkad ja mustad nagu hakid, kiljusid ja naersid

ka mustlannad. Štšukari-taat läks aga edasi, ilma et oleks kedagi tähele pannud, ja mõtiskles lihtsameelselt:

«Eks ma näe ise ka, misukese eluka ma ära ostsin. Oleks mul raha old, põleks sihukest võtt. Mustlane aga on naljahammas, rõõmsa meelega, nagu minagi... Nüüd mul siis ongi hobune. Pühapäeval kihutame eidega staniitsasse laadale.»

Kuid ta ei jõudnud veel Tubjanskoissegi, kui hobusega hakkasid imed sündima... Juhuslikult tagasi vaadates Štšukar jahmatas: tema järel ei tulnud enam see ostetud kõhukas ja priske mära, vaid imekõhn kronu, kõht kokku kiskunud ja suured tühemikud sapsudel. Vaevalt poole tunni jooksul oli ta poole kõhnemaks jäänud. Risti rinna ette lüües ja palvesõnu sosistades laskis Štšukar oheliku käest lahti, jäi seisma ja tundis, kuidas viinauim ta peast kaob nagu peoga pühitult. Alles pärast ringkäiku mära ümber avastas ta nii uskumatult kiire kõhnenemise põhjuse: mära roguskitaolise saba alt — mis oli kuradi veidralt poolviltu üles tõstetud — tungis vilinal ja sisinal välja läppunud õhku ja virtsapiisku. «Noh, see on alles tükk!» imestas Štšukar ja haaras kätega peast kinni. Siis aga võttis ta oheliku pihku ja hakkas mära kümnekordse jõuga järel vedama. Hobuse kõhu vulkaanilised pursked kestsid Tubjanskoini välja, jättes teele häbiväärseid jälgi.

Kui Štšukar oleks hobust ohelikkupidi järel vedanud, oleks ta mära võib-olla õnnelikult Gremjatši Logi viinud. Niipea aga kui ta oli jõudnud Tubjanskoi küla esimese majani, kus elas tema vader ja kus võis palju tuttavaid kasakaid kohata, otsustas ta ostetud hobusele ratsa selga istuda ja kas või sammu sõita, igatahes mitte enam ohelikust vedada. Temas ärkas äkki seninägematu uhkus ja temale tavaliselt omane kelkimistahe: näidata, et ka tema, Štšukar, on nüüd paremale elujärjele jõudnud ja sõidab, olgugi viletsal, kuid siiski omal hobusel. «Tprũu, raisk! Muudkui mängid!» tegi Štšukar vihast häält, nähes silmanurgast, et tarest, mille juures ta peatus, astub välja tuttav kasakas. Nende sõnadega tõmbas taat looma valjaist ja ajas end uhkelt sirgu. Hobune aga, kes oli võib-olla küll oma kauges lapsepõlves perutanud ja takka üles löönud, ei

mõtelnudki nüüd mängida. Ta jäi seisma, pea norus, tagumised jalad kõveras. «Vaderi majast oleks vaja ratsa mööda sõita. Las vaatab!» mõtles Štšukar, hüppas ja langes hobuse teravale seljaharjale kõhuli. Nüüd juhtuski temaga see lugu, millest Tubjanskoi kasakad hiljem kaua veel rääkisid: just selles kohas elas Štšukar üle suure häbi, millest on säilinud mälestus meie päevini ja jõuab kindlasti ka järeltulevate põlvedeni... Vaevalt oli Štšukar jalad maast lahti saanud ja põigiti hobuse seljas kõhutas, püüdes end kaksiratsa istuma seada, kui mära vaaruma lõi, tema sisikonnas miski korisema hakkas ja ta sedamaid teele maha prantsatas, saba sirgu. Štšukar, käed pihal, lendas üle tee ja kukkus tolmusele rohule. Ta hüppas otsekohe püsti, ja kui taipas, et kasakas tema teotust oli näinud, püüdis asja parandada hüüdega: «Muudkui perutad! R-r-raisk!» karjus ta hobust jalaga tagudes. Mära tõusis jalgele ja küünitas koonu närbunud rohu poole, nagu poleks midagi juhtunud.

Štšukari jälginud kasakas oli suur vembumees ja naljahammas. Ta hüppas üle aia ja tuli Štšukari juurde. «Tere, Štšukar! Ostsid hobuse või?» — «Ostsin, aga läksin vist vähekese alt, perutab teine, raisk: tahad selga istuda — viskab kohe enese mauhti pikali. Näha, et põle teisega veel ratsa sõidetud, alles välja õpetamata.» Kasakas käis, silmad pilukil, paar korda ümber mära, vaatas tal korraks hambaidki ja lausus täie tõsidusega: «No muidugi — õpetamata loom! Aga näha on, et head tõugu hobune. Hammaste järgi on ta viiekümneaastane, mitte noorem, aga et ta head tõugu on, siis põle teda saand keski välja õpetada.» Osavõtlikku suhtumist tundes julges Štšukar küsida: «Kuule, Ignati Porfiritš, ütle, miks ta nii ruttu kõhnaks jäi? Vean teda ohelikkupidi, aga tema sulab lausa silma ees ära; ajab paha haisu välja ja sõnnikut tuleb mis kole. Terve tee reostas ära!» — «Kust sa ta ostsid? Kas mustlastelt?» — «Neilt, kes nüüdsama teie küla taga laagris seisid.» — «Noh, siis on see kokkukuivamise asi klaar,» rääkis kasakas, kes tundis nii hobuseid kui ka mustlasi. «Nad puhusid ta enne müümist õhku täis. Kui hobusekronu on vanadusest armetuks jäänd, pistetakse talle pillirookõrs

päraauku ja terve kari rahvast käib teda enne müümist järgemööda täis puhumas, kuni looma küljed paisuvad ja ta ümmarguse ja kõhuka väljanägemise saab. Kui hobune on õhku täis nagu härjapõis, tõmmatakse pilliroog välja, ja et õhk välja ei pressiks, pistetakse talle päraauku tõrvatud kaltsutropp või noore maisitõlviku tükk. Eks sinagi ost sihukese täispuhutud eluka. Tropp aga tuli tee peal välja ja sinu mära hakkas kõhnaks jääma... Mine tagasi, ehk leiad tropi üles... Me puhume ta otsekohe uuesti täis...» — «Puhugu või vanasarvik ise!» hüüdis Štšukar meelt heites ja hakkas mustlaslaagri poole jooksma, künkale jõudes aga märkas ta, et telke ega vankreid jõe ääres enam polegi. Seal, kus laager oli olnud, roomas kustumata tuleaseme sinakas suitsuvine, taamal aga mööda suvist maanteed keerles tuules hall tolmujuga ja haihtus siis. Mustlased olid kadunud nagu tina tuhka. Štšukar hakkas nutma ja tuli tagasi. Lahke mees Ignat Porfirjevitš astus jälle tarest välja. «Ma toetan teda kõhu alt, et ta uuesti ei kukuks... perutamisest muidugi... sina aga istu selga,» soovitas ta. Häbist, kurvastusest ja higist märg Štšukar kasutas tema teeneid ja sai kuidagi hobuse selga. Kuid tema hädad polnud veel lõppenud: hobune seekord küll ei kukkunud, vaid hakkas ennenägematut traavi jooksma. Ta pildus esimesi jalgu ette nagu galopis, tagumised kabjad aga käisid seljast kõrgemale. Sel moel joostes viis ta Štšukari esimesse põiktänavasse. Marulise galopiga kaotas Štšukar peast mütsi ja kole raputamine pani neli korda midagi ta sisikonnas loksuma, miski nagu katkes seal. «Issand jumal, sedasi on võimata sõita!» otsustas Štšukar ja libistas enese täie traavi pealt hobuse seljast maha. Ta läks mütsi võtma, kuid nähes, et mööda tänavat tõttab tema poole rahvast, pöördus tagasi, võttis oma õnnetu, nii ootamatut tulisust ülesnäidanud mära ohelikust kinni ja viis küla taha. Lapsed saatsid teda kuni tuuleveskini, siis jäid maha. Štšukar aga ei julgenudki enam loomale, kes mustlase jutu järgi «mõtte kiirusel» pidi kihutama, selga istuda; ta tegi ümber küla mööda seljandikku suure ringi, väsis aga mära ohelikust tirides ära ja otsustas teda ees ajama hakata. Ja siis selgus, et sellise

vaevaga ostetud hobune on mõlemast silmast pime. Mära läks otse üle kraavide ja aukude, ei hüpanud neist üle, vaid kukkus; toetudes värisevatele esijalgadele, tõusis raskelt õhates üles ja läks jälle edasi, kusjuures tema tee ei läinud otse, vaid ta tegi aina ringe... Uuest avastusest vapustatud, andis Štšukar talle täieliku vabaduse ja nägi: kui mära oli ühe ringi teinud, alustas ta kohe uut, ja nii ta läks vahetpidamata mööda nähtamatut spiraali. Siis sai Štšukar kõrvalise abitagi aru, et tema ostetud hobune on kogu oma pika ja raske elu jooksul veepumpa ringi ajanud ning selle juures pimedaks ja vanaks jäänud.

Štšukar häbenes päeva ajal külasse tulla ja laskis oma märal stepiseljandikul videvikuni rohtu süüa. Alles öösel ajas ta hobuse koju. Kuidas tema naine, tüse ja kõva käega õel eit, teda vastu võttis, mida kõike nõdruke Štšukar oma äpardunud ostu pärast kannatama pidi, see on jäänud «tundmata pimeduse katte alla», nagu rääkis Štšukari tolleaegne sõbramees kingsepp Lokatejev. On vaid teada, et mära jäi varsti kärntõppe, ajas karva maha ja sellise näotu välimusega kõnges ühel kesköösl vaikselt tallis ära. Ta naha jõi Štšukar koos oma sõbra Lokatejeviga maha.

Rääkides Jakov Lukitšile, et tema, Štšukari-taat, on oma eluajal palju hobuseid pidanud, teadis ta ise väga hästi, et Jakov Lukitš teda uskuda ei saa, sest kogu Štšukari elu oli möödunud Jakov Lukitši silma all. Ent selline oli juba Štšukari-taadi loomus: ta ei saanud kelkimise ja valetamiseta läbi. Mingi temast olenemata jõud sundis teda rääkima juttu, millest ta mõne minuti pärast oleks ise meeleldi lahti öelnud...

Ühesõnaga, Štšukari-taadist sai ühtaegu nii kutsar kui ka tallimees. Ja peab ütlema, ta ei täitnud oma lihtsaid ülesandeid sugugi mitte halvasti. Ainus asi, mille poolest ta kiiret sõitu armastavale Nagulnovile ei meeldinud, oli sagedane peatumine. Ei jõua veel õuestki välja, kui kisub juba ohjadest: «Tpruu, kullakesed!» — «Miks sa seisma jätad?» küsib Nagulnov. «Hobune tahab asjale,» vastab Štšukari-taat ja vilistab kutsuvalt seni, kuni Nagulnov haarab tema istme alt piitsa ja lahmab sellega täkule üle selja...

«Ega nüüd põle tsaariaeg, et kutsar istugu pukis, sõitja aga kiikugu pehmete patjade peal. Nüüd olen ma kutsar, aga istun seltsimees Davõdoviga troskas kõrvuti. Mõnikord, kui tahan suitsu teha, palun teda: «Võta õige ohjad, ma keeran pläru!» — «Kõige suurema hea meelega,» ütleb tema, võtab ohjad ja juhib vahel ise terve tunni, mina aga istun nagu asjamees ja vahin loodust,» kiitles Štšukari-taat kasakatele. Ta muutus väliselt tähtsaks, isegi vähem jutukaks. Vaatamata kevadistele öökülmadele, hakkas ta magama tallis täkkude juures, kuid eit viis ta nädala pärast koju, peksis ta läbi ja sõimas teda kogu rahva ees — Štšukari-taadi juures olla öösiti noored naised käinud. Taadi kohta olid säärase nurjatu jutu lahti lasknud külapoisid, et vanaeide üle irvitada; Štšukar ei hakanud eidega maid jagama, kolis jälle koju ja käis, oma armukade abikaasa konvoiks kaasas, igal ööl paar korda talli juures täkkusid vaatamas.

Ta õppis hobuseid nii kiiresti ette rakendama, et võis sel alal Gremjatši tuletõrjekomando meestegagi võistelda, ja tallis seisnud hirnuvaid täkkusid rakendamiseks välja tuues ning rahustades karjus alati valju häälega: «Nooh! Või hirnuma mul, kuradid! Ega see mära põle, samasugune lilleke kui sinagi!» Kui hobused olid ette rakendatud ja ta vankrile istus, rääkis ta enesega rahul olles: «Noh, teeme sõidu ära ja normipäev ongi kirjas. See elu on mulle kõvasti meeldima hakand, vennikesed!»

*

Davõdov otsustas kahekümne seitsmendal esimese brigaadi juurde põllule sõita, et kontrollida, kas brigaad tõesti äestab piki vagusid, tähele panemata jättes tema korraldust. Sellest teatas talle sepp Ippolit Šalõi, kes oli põllule külvimasinat korrastama läinud ja näinud, kuidas äkked piki vagusid libisesid, mitte põiki. Jõudnud külasse tagasi, läks ta kohe juhatusse, surus Davõdovil kätt ja ütles tõsiselt:

«Esimene brigaad äestab piki vagusid. Niisuke töö ei kõlba koeralegi. Sõida õige ise sinna ja käsi neil teha

nii, nagu vaja. Ma juba ütlesin neile, aga Ušakov, kuradi konn, kostis: «Sinu asi on alasil taguda ja lõõtsa tõmmata; siia oma nina ära topi, muidu lõikame ta sul adraga otsast ära!» Ja mina talle selle peale: «Enne kui ma lõõtsa puhuma lähen, puhun ma sinu vasta taevast, kuradi kõõrsilm!» Noh, peaaegu oleksime kaklema läind.»

Davõdov kutsus Štšukari-taadi:

«Pane hobune rakkesse!»

Ta ei läbenud ära oodata, läks ise appi rakendama. Sõitsid. Sompus ilm ja edelast puhuv niiske tuul ennustasid vihma. Esimene brigaad töötas kõige kaugematel kergetel maadel. See oli Ljutõi tiigi kõrval seljandiku taga, külast vähemalt kümme kilomeetrit eemal. Brigaad kündis, maad teravilja külviks ette valmistades, ja kündi oli vaja eriti hoolikalt äestada, et tasaselt ülesharitud pinnal vihmavesi paremini peatuma jääks ega voolaks vagusid mööda madalatesse kohtadesse.

«Ruttu, ruttu, taat!» palus Davõdov tihedat rünkpilvede rida vaadates.

«Eks ma ruttagi. Näe, hall hakkab juba vahule minema.»

Seljandikul, suvise tee lähedal, liikusid hargrivis kooliõpilased, keda juhtis nende vana õpetaja Špõn. Nende järel liikus neli vankrit veevaatidega.

«Jõmpsikad on suslikute jahil,» osutas Štšukar piitsaga.

Davõdov vaatas lapsi tagasihoitud naeratusega. Kui vanker laste juurde jõudis, palus ta Štšukari: «Pea kinni!» Ta vaatas pisut ringi ja valis välja ühe seitsmeaastase valge peaga paljasjalgse poisikese:

«Tule siia!»

«Ei tea miks?» küsis see iseteadlikult, lükates kuklasse isa punase randiga mütsi, mille sirmi kohal oli näha kokardi luitunud jälg.

«Mitu suslikut sa oled ära tapnud?»

«Neliteist.»

«Mis su nimi on?»

«Fedot Demidõtš Ušakov.»

«Noh, istu vankrisse, Fedot Demidõtš, teen sulle sõitu! Ja sina ka!» Davõdov näitas sõrmega pearätti kandva

tütarlapse poole. Pani lapsed istuma ja käskis: «Sõida!» ja küsis poisikeselt: «Missugusesse rühma sa kuulud?»

«Esimesse.»

«Esimesse? Tarvis on nina nuusata, fakt!»

«Ei aita. Olen külma saand.»

«No kuidas ei aita? Anna nina siia!» Davõdov pühkis näpud hoolega püksте külge puhtaks ja ohkas: «Tule kunagi kolhoosi juhatusse, annan sulle šokolaadikompveki. Oled sa šokolaadi söönud?»

«E-ei . . .»

«Tule mulle juhatusse külla, ma annan.»

«Mina õieti kompvekke ei tahagi.»

«Vaata! Miks siis nii, Fedot Demidõtš?»

«Hambad lagunevad, alumised on hoopis välja kukkund. Vaata!» Poisike avas punase suu: kaks alumist hammast puudus tõesti.

«Sa, Fedot Demidõtš, oled siis hambutu?»

«Sa oled ka hambutu.»

«Hm . . . Vaata . . . Tähele pani!»

«Minul kasvavad uued, aga sul ei kasva, voh!»

«Ära tee nalja, vennas! Ka minul kasvavad uued, fakt.»

«Luiskad! Suurtel ei kasva. Mina võin ka ülemistega hammustada, vaata!»

«Küll ei usu!»

«Ei usu? Anna sõrm!»

Naeratades ulatas Davõdov nimetissõrme ja tõmbas oiates tagasi; sõrme ülemise liigese peale olid jäänud sinised hammaste jäljed.

«Noh, Fedotka, las ma hammustan nüüd sinu sõrme,» tegi ta ettepaneku; kuid Fedotka, mõelnud hetke, hüppas äkki sõidu peal vankrist maha nagu suur hall rohutirts; keksis siis ühel jalal ja hüüdis:

«Sa armastad hammustada! Nüüd aga enam ei hammusta!»

Davõdov hakkas naerma, tõstis tüdrukukese vankrist maha ja vahtis veel kaua teel punetavat Fedoti mütsirummu, naeratas, tundes südames haruldast soojust ja silmades niiskust. «Loome neile hea elu, fakt. Praegu jookseb Fedotka isa kasakamütsiga, aga paarikümne aasta pärast hakkab kündma just sama maad elektri-

adraga . . . Temal kindlasti ei tule elada nii nagu minul pärast ema surma: õdedele pesu pesta ja nõeluda ja lõunat teha ja tehases käia . . . Fedotkad saavad õnnelikuks, fakt!» mõtiskles Davõdov, pilku üle ääretu, õrnalt roheliseks muutunud stepi heites. Hetkeks jäi ta kuulatama lõokeste helisevaid lõõritusi, vaatama, kuidas eemal adra taga kõnnib küürus kündja, härgade kõrval vagu mööda astub komistades härgadeajaja, ja ohkas täie rinnaga. «Inimese asemel hakkab raskeid töid masin tegema . . . Need inimesed unustavad kindlasti higilõhna . . . Kui seni saaks elada, tont võtaks! . . . Kui saaks nähagi! Muidu aga kärvad maha, ja ükski Fedotka ei tuleta sind meelde. Ja kärvadki, vennas Davõdov, kindlasti! Ja järelpõlve asemel jääb sust järele Gremjatši kolhoos. Kolhoosist saab kommuun ja vaata aga — viimaks nimetatakse seda Putilovi lukksepa Semjon Davõdovi kommuuniks . . .» Davõdov naeratas oma naljakate mõttekäikude üle ja küsis Štšukarilt:

«Kas jõuame varsti kohale?»

«Kohal varsti olemegi.»

«Kui palju teil siin kasutult maad seisab — üks faktiline jõledus! Kahe viisaastaku pärast asutame siia juba tehased! Kõik, mis meie oma, on meie käes, fakt! Pinguta ja ela veel kümme aastat, ja ohjade asemel võtad sa kätte auto rooli. Annad gaasi, et hoia alt!»

Štšukari-taat ohkas:

«Hilja natike! Kui mind nelikümmend aastat tagasi oleks tööliseks tehtud, oleks ma võib-olla teine inime old . . . Talupojapõlves põle ma õnne näind. Juba maastmadalast vedas mul elus viltu ja nõnnasi viimase ajani. Jüsku oleks tuuled mind eluaja lennutand; kord lükkab sinna, kuhu põle sugugi tarvis, teinekord jälle virutab mõne asja vasta või lööb täitsa maoli maha . . .»

«Miks siis nõnda?» küsis Davõdov huvitatult.

«Kohe räägin viimase kübemeni ära. Las täkud sõrgivad, aga mina kurdan sulle oma haledat lugu. Sa oled küll tusane inime, aga peaks ikkagi aru saama ja kaastundmust üles näitama . . . Minuga on palju tõsiseid lugusid juhtund. Kõige esiteks: kui ma sündisin, ütles immaeit mu kadund emale suisa suu sisse: «Kui su poeg suureks kasvab, saab temast kindral. Igapidi on tal

kindrali tundemärgid: kitsas otsaesine ja pea nagu kõrvits, kõht punnis ja hääl jäme. Rõõmusta, oh Matrjona!» Kahe nädala pärast läksid aga kõik ämmamoori sõnad teisipidi... Ma sündisin jevdokiapäeval[1], aga põld juttugi, et kana oleks väljas juua saand; mu ema rääkis koguni, et varblased olla lennu pealt sootumaks ära külmand! Tubjanskoisse viidi mind ristimisele. Noh, mõtle ise: on see kellegi tegu, last sihukese külmaga vette kasta. Hakkasid vett soojendama, kellamees ja papp olid juua täis nagu tinaviled; üks kallas vanni tulist vett, teine aga ei katsund vee soojust ja «Issanda Jeesuse Kristuse nimel ristin» — ja suskas mu, pea ees, keeva vette... Mul tuli selle peale nahk maha! Toodi koju, mina üleni villisid täis. Noh, muidugi sain ma sellepärast enesele nabasonga — karjusin koledasti valu pärast, kisendasin kas või hinge välja... Sellest ajast vedaski mul nagu tõbisel kõik viltu! Ja kõik sellepärast, et ma olen talupoja elus ja olemises tehtud ja ilmale toodud. Üheksa aastani kiskusid mind koerad, hani näpistas nii mis kole ja kord tõmbas mulle varss tagajalgadega nõnda, et lendasin kukerpalli ja olin nagu surnu maas. Aga pärast üheksandat eluaastat hakkasid minuga veelgi hullemad asjad juhtuma. Olin kümme saamas, kui ma päris õnge otsa jäin...»

«Missuguse õnge otsa?» imestas Davõdov, kes kuulas üsna tähelepanelikult Štšukari juttu.

«Hariliku õnge otsa, millega kala püütakse. Meil elas siis Gremjatšis puruvana kurt taat, keda hüüti Kupõriks. Talvel püüdis ta võrgu ja sarjaga põldpüüsid, suvel istus päevade viisi jõe ääres, õngitses kala. Meie jõgi oli siis sügavam kui nüüd ja isegi ühe kiviga Lapšinovi veski jahvatas siis selle jõe veega. Tammi all oli karpe ja hiiglasuuri purikaid. Taat istuski ühtepuhku oma õngedega pajupõõsa kõrval. Paneb oma seitse õnge välja — ühe otsas ussike, teise otsas tainatükk, kolmanda otsas ootab elav maim havilõugu. Meie, külapoisid, hakkasime tal õngekonksusid otsast ära hammustama. Taat oli kurt nagu kivi, lase või vett kõrva, üks-

[1] Jevdokiapäev — 1. märts. Vana vene kõnekäänd ütleb, et kui kana jevdokiapäeval õues joob, sööb lammas jüripäeval väljas rohtu. *(Tõlk.)*

kõik, midagi ei kuule. Koguneme jõe äärde, heidame taadi ligidale põõsa taha pikali ja üks meist läheb siis tasahilju vette, et lainet ei tõuseks, ujub vee all taadi õngekonksude juurde, haarab siis äärmise õngenööri — naksti! hammastega konks ära, ja tuleb siis jälle põõsa juures vee peale. Taat aga tõmbab õnge veest välja, hakkab värisema ja pobiseb: «Jälle raisk konksu otsast ära hammustand! Ah, sa taevane vägi küll!» Ta mõtleb muidugi, et see on havi töö ja loomulikult on vihane, et konksust ilma jäi. Temal olid need poest ostetud, meil aga põld õngi millegi eest osta, eks me siis sekeldasimegi taadi ümber. Ükskord sain ma ühe konksu kätte ja olin huvitatud ka teist hammustada. Nägin, et taat paneb ussi õnge otsa, mina kohe vee alla; vaevalt sain kobamisi õngenööri kätte ja hammaste vahele võtta, kui taat äkki õngelati üles ropsas. Õngenöör libises mul käest, konks läks ülemise moka sisse. Mina pistsin kisama, aga vesi tuli suhu. Taat aga tirib õngenööri, tahab mind välja tõmmata. Mina muidugi siputan suure valu pärast jalgu, ujun konksu otsas ja tunnen juba, kuda taat mulle vees kühvlit kõhu alla seab... Noh, siis ma muidugi tõusin vee peale ja hakkasin kurja häälega karjuma. Taat jäi päris kangeks, tahtis ristimärki teha, ei saand, sihverplaat endal hirmu pärast must nagu katlapõhi. Ja eks ta muidugi ehmatand ära! Tahtis havi kätte saada, aga tõmbas välja poisikese. Ta seisis, seisis, ja kus siis pani jooksma!... Kotadki kaotas jalast ära! Mina läksin koju, konks moka sees. Isa lõikas konksu välja, siis aga hakkas mind peksma, peksis, kuni ma kaotasin teadlikkuse. Ja kui küsida: mis mõte sellel oli? Mokk kasvas uuesti kinni, aga sellest ajast saadik hüütakse mind Štšukariks[1]. See rumal nimi jäi mulle külge nagu pigi... Teise aasta kevadel ajasin hanesid tuuleveski juurde karjamaale. Veski jahvatab, minu haned napsivad läheduses rohtu, nende kohal teeb aga kull oma ringisid. Hanepojad on kollased, meelitavad, ja harksaba tahab kangesti mõnda neist kätte saada; mina muidugi kaitsen neid ja kõssitan kulli ning karjun: «Ur-juuh!» Teised

[1] Štšukar — sõnast «štšuka» — haug. *(Tõlk.)*

poisikesed jooksevad ka seltsi ja hakkame siis tuuleveski tiibadel sõitma: haarame ühekaupa tiivast kinni, see tõstab meid maast paari arssina kõrgusele üles, lased käed lahti ja kukud tagasi, oled pikali maas, et teine tiib sulle külge ei lööks. Aga poisid, need ju koledad võrukaelad! Mõtlesid mängu välja: kes kõige kõrgemale tõuseb, see saab «kuningaks» ja võib siis teiste turjal ratsutada tuuleveski juurest rehtedeni. Noh, igaüks tahtis «kuningaks» saada. Ja mõtlesin minagi: «Tõusen õige teistest kõrgemale!» ja unustasin haned. Tiib tõstis mu üles, kui äkki näen, hanepoegade kohal on kull ja kohe saagi kallale. Kohkusin ära — nüüd on mul hanepoja pärast nahatäis soolas... «Poisid!» karjusin ma, «kull! Ajage ta minema!...» Ja mul läks hoopis meelest, et ma veskitiiva küljes ripun... Kui märkasin, olin juba maast kurat teab kui kõrgel! Alla hüpata ei julge, üles lennata on veelgi koledam. Aga kuhu sa hing pääsed? Kuni aru pidasin, mis teha, tõusis tiib püsti ja mina selle küljes, jalad ülespidi. Kui tiib hakkas maa poole vajuma, kukkusin alla. Ei tea, mitu silmapilku ma maa peale lendasin, mulle paistis, et kole kaua; noh, muidugi tulin alla ja loomulikult prantsatasin vastu kõva maad. Esimese tuhinaga hüppasin veel üles, vaatasin, käerandme juurest käsi jätkust väljas. Siis hakkas mul kole valus, ei huvitand mind enam miski; kull oli hanepoja ära viind, aga see põld nagu minu asigi. Soonetasuja pani mul käe jälle paigale, aga mis sest kasu! Teisel aastal läks ta mul jälle paigast ära, pealegi lõhkus mind kõvasti niidumasina vikat. Pärast peetripäeva sõitsime vanema vennaga rukist niitma. Mina juhin hobuseid, vend tõmbab rehaga vilja masinalt maha. Ajan hobuseid, parmud keerlevad hobuste ümber, päike on taevas valge, ja niisukene leitsak, et jäin uimaseks ja kukkusin istmelt maha. Tegin silmad lahti ja nägin — minu kõrval maas, kael sirgu nagu nuut, kolesuur trapp. Jätsin hobused seisma, vend ütles: «Tõmman talle hargiga!» Mina selle peale: «Oota, vennas, las ma kargan ja võtan ta elusalt kinni!» — «Karga!» ütles tema. Noh, ma siis hüppasin, haarasin trapil keskelt kinni, tema aga jooksma. Tiivad sai vabaks ja peksis mulle nendega pähe, kargas ja

tiris mind enese järel ja ise hirmu pärast (eks tema ju ka kohkus kõvasti!) laskis mu vedela sitaga üle ja lohistas järel nagu peru hobune äket. Ei tea, miks tal mõttesse tuli tagasi keerata. Tormas hobuste jalgade ette, siis jälle kõrvale, hobused aga olid kartlikud: hüppasid minust üle, norsatasid ja läksid. Mina aga kukkusin vikati alla... Vend vajutas järsku ja tõstis vikati üles. Mina sattusin masina laba alla ja lohisesin seal edasi, see aga läks vinta-vänta... Ühel hobusel tõmbas jala kondini katki, lõikas kõõlused läbi, mind aga tegi nii sandiks, et ma põld enam inimese moodigi. Vend sai hobused kudagi pidama, võttis ühe lahti, pani mu põiki hobuse selga ja ratsutas külasse; mina meelemärkuseta, üleni trapi sita ja mullaga koos, trapp aga, roju, lendas loomulikult ära. Mul andis kaua põdeda... Pool aastat hiljem tulin korra naabrite juurest, äkki teel põiki ees küla pull. Tahan temast mööda minna, aga tema vehib sabaga nagu vihane tiiger ja kohe sarvedega mulle kallale. Arvad, et mul suur huvi oli tema sarvede otsas hinge heita? Mina panin jooksu, tema aga jõudis järele ja sähmas mulle sarvega alumise ribi alla, viskas üle aia. Ribikont läks kus seda ja teist, raksatas ainult. Nagu mul neid ribisid sada tükki oleks — kahju on ju, asja ees, teist taga, ribikondist ilma jääda... Sellepärast mind kroonussegi ei võetud. Ja kuda ma veel hiljem mitmesuguste loomade läbi kannatada sain — ei jõua üles lugeda! Nagu vanasarvik oleks mind ära märkind: misuke koer ka ketist lahti ei pääse, kus tema, kurivaim, ka ümber ei jookse, satub lõpuks ikka minu peale või juhtun mina ise talle kogemata ette. Noh, hammustab ja rebib püksid lõhki — ja ütle, mis mul sest kasu? Tuhkrudki ajasid mind taga Užatši orus teeni välja ja metsikuks läind sead tungisid stepis kallale. Ühe pulli pärast sain keretäie ja jäin ka saabastest ilma. Lähen kord öösel mööda küla ja jällegi tuleb pull mulle Donetskovide maja juures vasta. «Muu-uuh!...» ja vehib sabaga. Mõtlen, et kurat sinuga, ma olen juba sinusugustelt vendadelt õpetust saand! Hoian rohkem tare poole, aga pull mulle järele: mina jooksma, aga tema juba nohiseb mu selja taga. Tare aken oli tänava poole lahti. Nagu nahkhiir lendasin ma aknast sisse, vaatasin

ringi, toas kedagi põle, mõtlen: ei maksa inimesi tülitada, lähen jälle akna kaudu välja. Pull mörises vähe, kaevas sarvedega muldrit ja läks ära. Pidin justament aknast tänavale hüppama, kui mul krabati käest kinni ja löödi miski kõva asjaga vasta kukalt. See oli peremees ise, Donetskovide taat; ta kuulis kära ja sai mind kätte. «Mis sa, poiss, siin teed?» — «Ma peitsin ennast pulli eest.» — «Küll ma teid, pulle, tunnen! Sa ronisid meie minia Oljutka juurde!» Ja hakkaski mind klobima, esteks nagu naljaviluks, siis aga ikke kõvemini ja kõvemini. Ta oli veel tugev vanamees, kippus ise miniale ligi, noh, ja südametäiega lõigi mul purihamba välja. Ja siis ütles: «Kas hakkad veel Oljutka juures käima?» — «Ei,» ütlesin mina, «ei hakka, jäta juba! Riputa see Oljutka enesele risti asemel kaela.» — «Noh, võta saapad jalast,» ütles tema, «muidu saad mu käest veel!» Ma võtsin saapad maha ja andsin jumalamuidu ära. Kas see kellegi asi — jääda viimastest saabastest ilma! Selle Oljutka peale kandsin ma viis aastat viha, aga mis sellest kasu! Ja tead, nõnda edasi ja nõnda edasi juhtus minuga... Ja võtta kas või näituseks see juhtumine: kui me Titokki likvideerisime, misjaoks tema koer just minu kasuka kallale kargas? Temal oleks õigem old Makari või Ljubiškini kallale minna, aga jüsku vanakurat oleks teda mööda õue ringi ajand ja siis minu peale lükand. Ja hea seegi, et ta mulle kõri kallale ei tuld; oleks ta mind kõrist paar korda pigistand, põleks Štšukari enam elavatę kirjas old. Jaa-jah, teamę neid asju! See lõppes muidugi sellepärast sedasi, et mul rivolbrit ei old. Aga jumal hoidku, kui mul oleks rivolber kaasas old, mis siis oleks juhtund? Surm ja tapmine! Ärritatud peast olen ma väga äge. Oleks võind koera sel minutil maha lasta ja Titoki naise ja ka Titokile endale oleks ma kõik kuulid vastu vahtimist virutand. Olekski old mõrtsukatöö tehtud, ja Štšukar oleks vangi pandud... Aga mul pole mõtet türmis istuda, mul on teised huvid... Jah... Nõnda saigi minust kindral. Kui see ämmamoor veel praegu elaks, ma sööks ta kõige naha ja karvadega ära!... Ära topi oma nina sinna, kuhu tarvis põle! Ära vea lapsukesi ninapidi!... Noh, siin see brigaadi laager nüüd ongi, oleme päral!»

XXXII PEATÜKK

Juba eeskojas, märja läätspuuvihaga kleepuvat tüklikku muda saabastelt puhastades, nägi Razmjotnov viltust valgusriba, mis Nagulnovi toast läbi ukseprao paistis. «Makar ei maga. Miks tal und ei ole?» mõtles Andrei tasakesi ust avades.

Viieliiniline lambike, kaetud keskelt söestunud, ajalehepaberist valmistatud varjuga, valgustas tuhmilt nurgas asetsevat lauda ja lahtist raamatut. Makari sassis pea oli keskendunult laua kohal, parem käsi toetas põske, vasaku käe sõrmed olid kõvasti juuksesalkudest kinni haaranud.

«Tere, Makar! Miks sul und ei ole?»

Nagulnov tõstis pead ja vaatas Andreid rahulolematult.

«Miks sa tulid?»

«Tulin juttu ajama. Kas ma segan?»

«Segad või mitte, aga istu, egas ma ei pea sind välja ajama.»

«Mis sa seal loed?»

«Leidsin ühe tegevuse.» Makar pani peo raamatule ja jäi äraootavalt Razmjotnovile otsa vahtima.

«Ma läksin Mariškast lahku. Päriseks...» ohkas Andrei ja vajus raskelt taburetile.

«Seda oleks sa pidand juba ammu tegema.»

«Miks?»

«Ta segas sind; praegalt aga on niisuke aeg, et kõik, mis ülearu, tuleb ära heita. Meil, kommunistidel, ei ole praegalt aega igasuguste kõrvaliste asjadega sekeldada.»

«Mis kõrvaline asi see siis oli, kui see oli meievaheline armastus?»

«Noh, mis armastus see oli? See oli ike kaelas, ja mitte armastus. Sina pead koosolekut, tema aga vahib sulle kõik see aeg otsa, armukadedust täis. See põle kellegi armastus, see on nuhtlus.»

«Nii et sinu meelest ei tohi kommunistid naistele ligigi minna? Seo niidiga kinni ja käi ringi nagu kohihärg?»

«Ei tohi muidugi, mis sina siis arvad? Kes juba ammust ajast aru kaotand ja abiellund, las need elavad oma naistega elu lõpuni, aga noortel poistel keelaksin ma naisevõtmise dekreediga ära. Mis revolutsionäär temast saab, kui ta on harjund naise seelikusabast kinni hoidma! Naine on meile nagu mesi näljasele kärbsele. Jääd kohe kinni. Olen seda tunda saand, mina tean kategooriliselt! Vahel õhtul istud raamatut lugema, ennast arendama, naine aga läheb magama. Sa loed raasike, heidad ka pikali, tema aga keerab taguotsa sinu poole. Ja sul läheb elu täis, et ta sedasi pikutab, ja sa hakkad temaga nääklema või tõmmad sõna lausumata suitsu, ise vihane, ja und põle. Ei maga ennast välja, ja hommikul teed raske peaga mõne poliitilise vea. See on äraproovitud asi. Kellel aga veel lapsed tulevad, see on juba partei jaoks täitsa kadund inime. Ta õpib silmapilk lapsehoidmise ära, harjub tema piimalõhnaga — ja valmis, küps! Ei ole temast õiget võitlejat ega töömeest. Ma õpetasin tsaariajal noori kasakaid ja nägin: kui ta on poissmees, on ta näolt rõõmus, saab asjast aru, aga kui ta on noore naise juurest polku tuld, siis on ta silmapilk nagu puutükk või kännujuurikas. Totrus vahib temast igate kanti välja, mitte midagi ei saa sa talle selgeks teha. Sa räägid temale sõjaväemäärustikust, temal aga silmad nagu nööbid peas. Kuigi ta raisk õgib sind silmadega, tegelikult on ta silmaterad sissepoole keeratud ja ta roju näeb nendega ainult oma naist. Ja on see siis kellegi asi? Ei, kallis seltsimees, enne võisid sa elada nagu tahtsid, aga nüüd, kui sa kuulud parteisse, jäta igasugu lollused. Pärast maailmarevolutsiooni võid sa minu pärast naise peal maha surra, ma sülitan selle peale, aga praegalt olgu sul ainult su revolutsioon mõttes.» Makar tõusis püsti, ringutas, õiendas raksudes oma laiu, tugevaid õlgu, patsutas käega

Razmjotnovile õlale ja muigas vaevalt märgatavalt. «Sa tulid minu juurde kurtma, et ma sinuga koos hädaldaks: «Oh, Andrei, hale on su lugu, raske on sul ilma naiseta; kuda sa, vaeseke, jõuad seda raskust kanda ja üle elada . . .» Eks ole nõnda? Ei, Andrei, olgu muu, mis tahes, aga seda sa minult ära looda! Mul on kogunisti hea meel, et sa oma vahtmeistrinnaga raksu läksid. Temale oleks pidand juba ammu pudrumännaga vastu laia tagapoolt virutama. Mina näituseks läksin Luškast lahku ja mul on väga hea olla. Keegi mind ei sega ja ma olen praegalt nagu tääk, mille terav ots on valmis võitluseks kulakute ja teiste kommunismi vaenlaste vastu. Ja näe, võin isegi õppida, ennast arendada.»

«Mida sa siis õpid? Misukesi teadusi?» küsis Razmjotnov salvavalt ja jahedalt.

Tema hinge haavasid Makari sõnad: selle asemel et tunda kaasa tema murele, väljendas Makar otsest rõõmu, ja Andrei arvates ajas tühja lori abielu kohta. Üksvahe mõtles ta kohkunult, kui kuulis Makari tõsist ja veenvat arutlust: «Hea, et jumal põle pusklejale lehmale sarvi loond, sest muidu, kui Makarile võim anda, mida ta kõike võiks korda saata! Tema oma hakkamisega pööraks kogu elu pea peale! Ta laseks või terve meessoo ära kohitseda, et nad sotsialismist kõrvale ei kalduks.»

«Mida ma õpin?» küsis Makar omakorda ja lõi raamatu kinni. «Inglise keelt.»

«Mida-aa?»

«Inglise keelt. See raamat on iseõppijate jaoks.»

Kartes näha pilget Andrei näos, vaatas Nagulnov talle valvsalt silma, kuid Andrei oli ootamatusest nii üllatatud, et peale imestuse ei lugenud Nagulnov ta tigedavõitu päraniaetud silmist midagi.

«Kuda sa siis . . . Kas oskad juba nende moodi lugeda või rääkida?»

Ja Nagulnov vastas varjatud uhkustundega:

«Ei, rääkida ma veel ei oska — seda nii ruttu ära ei õpi —, aga nii, noh, ühe sõnaga ütelda, trükikirjast hakkan juba aru saama. Ma õpin ju neljandat kuud.»

«Raske asi?» küsis Razmjotnov sülge neelates ja vaatas Makari ning raamatut tahtmatu lugupidamisega.

Nähes Razmjotnovi elavat huvi tema õpingute vastu, hülgas Makar valvsuse ja hakkas meeleldi rääkima:

«Hirmus raske! Nende kuudega olen ma jõund ainult... kaheksa sõna pähe õppida. Iseenesest on see keel meie omaga natuke sarnane. Neil on palju meilt võetud sõnu, nad on ainult oma lõpud juurde teind. Meie keeles näituseks «proletariaat» on nende keeles samuti, peale lõpu, ja niisama sõna «revolutsioon» ja «kommunism». Nad lasevad sõna lõpus kuuldavale miski sumina, nagu oleks nad nende sõnade peale kurjad, aga kuhu sa nende eest pääsed! Need sõnad on kogu maailmas juuri ajand, taha või ära taha, aga pead neid ütlema.»

«Või nii... Ah et sa siis õpid? Aga misjaoks sulle, Makar, seda keelt vaja on?» küsis Razmjotnov lõpuks.

Nagulnov vastas üleoleva naeratusega:

«Küll sa küsid rumalasti, Andrei! Sinu mõistmatus paneb mind imestama... Ma olen ju kommunist! Kas Inglismaal tuleb nõukogude kord? Sa noogutad pead; nii et tuleb. Aga kas on meil palju inglise keelt kõnelevaid vene kommuniste? Selles see asi seisabki, et neid on vähe. Aga inglise pursuid on India ja peaaegu pool maailma oma alla võtt ja kurnavad igasuguseid mustaja tõmmunahalisi. Mis kord see on, ah? Seal tehakse ka nõukogude kord, aga paljud inglise kommunistid ei tea, mis asi see klassivaenlane tegelikult on, ja nad ei oska temaga nagu kord ja kohus ringi käia. Siis palun mina luba nende juurde sõita, neid õpetada, ja kui ma nende keelt oskan, siis sõidan sinna ja kohe naela pihta: «Teil on revoluušen? Kommunistišen? Poisid, võtke kapitalistid ja kindralid pihtide vahele! Meie lasime nad Venemaal seitsmeteistkümnemal aastal rumalast peast vabaks, nemad aga tulid meile pärast kõri kallale. Võtke nad pihku, et eksitust ei oleks, et olrait välja tuleks!» Makar ajas ninasõõrmed puhevile ja pilgutas Razmjotnovile silma. «Saad sa nüüd aru, misjaoks mulle nende keelt tarvis läheb? Ma olen või ööd läbi üleval, kaotan või viimase tervise, aga...» ja krigistades oma väikesi tihedaid hambaid, lõpetas: «Õpin nende keele ära! Hakkan maailma kontraga ilma

armuta inglise keelt rääkima! Värisegu nad raiped juba praegu! Makar Nagulnovi poolt on neile, hm... Tema põle mõni naasama mees! Temalt armu ärge lootke. «Oled inglise töölisklassi, hindude ja teiste rõhutud rahvaste verd imend, võõrast tööjõudu ekspluateerind — astu, verine madu, seina äärde!» Ja jutt otsas! Need sõnad õpin ma kõigepealt ära. Nii et saaks neid kohe prauh välja ütelda.»

Umbes pool tundi rääkisid nad veel mitmeist asjust, siis läks Andrei ära, Nagulnov aga kummardus uuesti õpiku kohale. Aeglaselt huuli liigutades, higistades ja pingutusest laiu kulme liigutades istus ta kella poole kolmeni.

Ta ärkas järgmisel päeval vara, jõi kaks klaasi piima ja läks kolhoosi tallide juurde.

«Too mulle välja mõni väledam hobune,» palus ta talli korrapidajat.

Korrapidaja tõi võikhalli längus laudjaga ratsu, kes oli kuulus oma haruldase vastupidavuse ja väleduse poolest, ja tundis huvi:

«Kaugele siis sõidetakse kah?»

«Rajooni. Ütle Davõdovile, et tulen täna ööseks tagasi.»

«Kas sõidate ratsa?»

«Jah. Too sadul ka.»

Makar saduldas hobuse, võttis ööpäitsed maha ja asendas need toredate, kunagi varem Titokile kuulunud sõiduvaljastega, tõstis jala harjunud liigutusega hambulisele jalarauale. Ratsu läks kohalt tantsutraavi, kuid komistas väravast välja sõites, puudutades põlvedega maad, oleks peaaegu pikali kukkunud, jäi aga kuidagi pidama ja hüppas kiiresti püsti.

«Tule tagasi, seltsimees Nagulnov, see oli paha märk!» hõikas väravale lähenev Štšukari-taat, hobuse eest kõrvale hoidudes.

Vastust andmata sõitis Makar edasi ja jõudis peatänavale. Paarkümmend naist sädistasid külanõukogu ees millegi üle ärritatult ja kärarikkalt.

«Andke teed, harakad, muidu ajan alla!» hüüdis Makar naljatades.

Naised jäid vait, astusid kõrvale, aga kui ta neist

juba möödas oli, kuulis ta vihast kähisevat häält endale järele hüüdvat:

«Vaata, et sind põrgulist ennast alla ei aeta! Küll sa veel saad...»

*

Rajoonikomitee rakukese büroo istung algas kell üksteist. Päevakorras oli rajooni maaosakonna juhataja Beglõhhi aruanne esimese viispäevaku külvitööde tulemustest. Peale büroo liikmete olid kohal rajooni kontrollkomisjoni esimees Samohhin ja rajooni prokurör.

«Mitmesuguste all on ka sinu küsimus, ole kohal,» hoiatas Nagulnovit organiseerimisosakonna juhataja Homutov.

Beglõhhi pooletunniline aruanne kuulati ära pinevas, rusuvas vaikuses. Vaatamata sellele, et maa on juba külviks küps, ei ole rajoonis kohati külvitöid veel alustatud; mõnes külanõukogus pole seemnefondi täielikult kokku saadud, Voiskovoi külanõukogus viisid endised kolhoosnikud seemnevilja peaaegu tervenisti ära. Olhovatskis jagas kolhoosi juhatus ise väljaastunutele seemnevilja. Aruandja peatus üksikasjaliselt põhjustel, mis takistavad rahuldavat külvitööde arenemist, ja ütles lõpuks:

«Meie mahajäämine külvis, ma ütleksin, seltsimehed, isegi mitte mahajäämine, vaid ühel kohal, ühel ja samal külmumispunktil tammumine, tuleb sellest, et reas külanõukogudes tekkisid kolhoosid kohalike töötajate surve all, kes kollektiviseerimisel ülespuhutud arvusid taga ajasid, ja mõnel pool, nagu te teate, isegi nagaani abil inimesi kolhoosi astuma sundisid. Praegusel momendil lagunevad need ebakindlad kolhoosid nagu samaanist majad, kui vesi uhtuma hakkab; niisugused kolhoosid jäävadki nüüd maha, sest kolhoosnikud ei lähe põllule, või kui lähevadki, siis töötavad ükskõik kuidas.»

Rajoonikomitee sekretär koputas pliiatsiga hoiatavalt klaaskarahvini kaelale:

«Aeg on läbi!»

«Lõpetan kohe, seltsimehed. Lubage järeldusi teha. Nagu ma teile juba ette kandsin, on rajooni maaosakonna andmete järgi esimese viispäevaku jooksul seemendatud kõigest kolmsada kaheksakümmend kolm hektarit. Pean vajalikuks kiiresti mobiliseerida kogu rajooni aktiiv ja see kolhoosidesse saata. Minu arvates tuleks kõigi vahenditega ära hoida kolhoosnikute väljaastumist ning kohustada kolhoosi juhatusi ja rakukeste sekretäre tegema kolhoosnikute hulgas iga päev selgitustööd, asetades pearõhu kolhoosnikute laialdasele informeerimisele... rääkima põhjalikult, missuguseid soodustusi annab riik kolhoosidele, sest paljudes kohtades pole seda veel üldse seletatud. Väga paljud kolhoosnikud ei tea siiamaani, missuguseid krediite riik on kolhoosidele andnud ja nõnda edasi. Peale selle teen ettepaneku: arutada kiiresti nende asja, kes on süüdi neis moonutustes, mis takistavad külvamist, ja keda Keskkomitee viieteistkümnenda märtsi otsuse alusel tuleks töölt maha võtta. Panen ette need asjad kiires korras läbi vaadata ja kõik karmile parteilisele vastutusele võtta. Ma lõpetasin.»

«Kes võtab sõna Beglõhhi aruande kohta?» küsis rajoonikomitee sekretär, vaadates kordamööda kõiki kohalolijaid, kuid vältides Nagulnovi pilku.

«Mis seal rääkida, pilt on selge,» ohkas üks büroo liige, rajooni miilitsaülem, paks, alati higine sõjaväelise hoiakuga rässakas mees, kelle läikiv paljaksaetud pea oli kaetud paljude haavaarmidega.

«Kas võtame Beglõhhi järeldused meie otsuse aluseks?» küsis sekretär.

«Muidugi.»

«Nüüd siis Nagulnovi asi.» Kogu istungi jooksul vaatas sekretär esimest korda Makari otsa, peatas oma eksleva ja võõristava pilgu mõneks sekundiks temal. «Teile on teada, et tema, olles Gremjatši parteirakukese sekretär, pani toime rea raskeid parteivastaseid kuritegusid... Kollektiviseerimise ja seemnefondi kogumise ajal pidas ta rajoonikomitee juhtnööride vastaselt pahempoolset joont. Ta peksis nagaaniga üht keskmikku, üksiktalupidajat, pani kolhoosnikuid kartsa. Seltsimees Samohhin käis ise Gremjatšis, uuris seda

asja ja leidis, et Nagulnov on kõvasti rikkunud revolutsioonilist seaduslikkust ja kahjurlikult partei joont moonutanud. Anname sõna Samohhinile. Seltsimees Samohhin, teata büroole, mis sa Nagulnovi kuritegevuse kohta kindlaks tegid.» Sekretär sulges oma paistes silmalaud ja toetas küünarnukid raskelt lauale.

Juba rajoonikomiteesse tulles sai Nagulnov aru, et tema asi on halb, et tal armuandmist oodata ei ole. Rajoonikomitee sekretär tervitas teda seniolematu jahedusega ja nähtavasti hoidus ka jutuajamisest, pöördudes kohe mingisuguse küsimusega rajooni täitevkomitee esimehe poole.

«Kortšžinski, kuda minu asi on?» küsis temalt Makar kartlikult.

«Büroo otsustab,» kostis Kortšžinski vastu tahtmist.

Ja ka kõik teised ei tahtnud Makari küsivat pilku kohata, hoidusid temast kõrvale. Nad olid tema küsimuse arvatavasti juba ära otsustanud; ainult militsaülem Balabin naeratas Makarile kaastundlikult, surudes tugevasti tema kätt:

«Nagulnov, ära karda! Noh, eksisid, läksid sassi, tegid pahandust, aga ega meist keegi pole poliitikas eriti vilunud. Sinust palju nupukamadki on eksinud.» Ta käänas oma ümmargust pead, mis oli kõva ja tahutud nagu jõe kivi, pühkis oma lühikeselt punaselt kaelalt higi ja muigutas kahetsevalt oma pakse huuli.

Julgemaks saades vaatas Makar Balabini verekülläse punetusega kaetud nägu, naeratas tänulikult, tundes, et see poiss näeb teda läbi, mõistab ja tunneb kaasa. «Mulle tehakse vali noomitus, tagandatakse sekretäri kohalt,» mõtles Makar ja vaatas rahutult Samohhinit. See väike laialaubaline mees, kes abielulahutusi ei sallinud, tegi talle kõige rohkem muret. Ja kui Samohhin portfellist paksu kausta võttis, tundis Nagulnov rinnas teravat valupistet. Tema süda hakkas kuuldavalt kloppima, veri lõi pähe, meelekohad õhetasid, kurku tõusis kerge uimastav pööritus. Niisugused tunnused ilmusid tal alati enne tõvehoogu. «Kui see mitte kohe ei juhtuks!» väratas ta seesmiselt Samohhini venivat kõnet kuulates.

«Rajoonikomitee ja rajooni kontrollkomisjoni korral-

dusel uurisin ma seda asja. Nagulnovit, tema tegevuse läbi kannatada saanud Gremjatši Logi kolhoosnikuid ja üksiktalupidajaid üle kuulates ja tunnistajate seletuste põhjal läks mul korda kindlaks teha järgmist. Seltsimees Nagulnov ei ole mingil määral õigustanud partei usaldust ja on oma tegevusega talle suurt kahju teinud. Veebruarikuus kollektiviseerimise ajal käis ta majast majja, ähvardas nagaaniga ja sundis rahvast kolhoosi astuma. Nõnda siis, nagu öeldud, «tõmbas» ta kolhoosi seitse keskmikku. Seda ei eita ka Nagulnov ise . . .»

«Need on põlised valged!» ütles Nagulnov kähinal ja tõusis püsti.

«Ma ei ole sulle sõna andnud. Kutsun sind korrale!» katkestas teda sekretär karmilt.

«. . . Siis, seemnefondi kogumise ajal, peksis ta nagaanipäraga üht keskmikku, üksiktalupidajat, meelemärkuse kaotuseni, ja seda kolhoosnikute ja külanõukogu käskjalgade nähes. Peksis sellepärast, et see keeldus otsekohe seemnevilja ära toomast . . .»

«Häbi!» ütles prokurör valjusti.

Nagulnov muljus kõri, kahvatas, kuid vaikis.

«Samal ööl, seltsimehed, pani ta kolm kolhoosnikut kartserisse nagu mõni stanovoi pristav ja hoidis neid seal kogu öö, kusjuures ta otsekohe seemnevilja äratoomisest keeldumise pärast ähvardas neid nagaaniga.»

«Neid ma ei ähvardanud . . .»

«Seltsimees Nagulnov, ma räägin nõnda, nagu seletasid nemad, ja palun mind mitte segada! Samuti tema nõudmisel tunnistati kulakuks ja saadeti välja keskmik Gajev, kes aga mingil juhul likvideerimisele ei kuulunud, sest varalise seisukorra poolest ei saa teda kulakute hulka arvata; seda tehti aga Nagulnovi mõjutusel sellepärast, et ta tuhande üheksasaja kahekümne kaheksandal aastal teenijat oli pidanud. Aga mis teenija see oli? Seltsimehed, see oli tütarlaps, kaubeldud samast Gremjatši Logist kuuks ajaks appi vilja koristama, ja Gajev võttis ta tööle sellepärast, et tema poeg oli tuhande üheksasaja kahekümne seitsmenda aasta sügisel Punaarmeesse kutsutud ja paljulapseline Gajev ise ei tulnud töödega toime. Nõukogude seadused ei keela niisugust palgalise tööjõu kasutamist, Gajev pidas seda

teenijat lepingu alusel teenijatekomiteega, maksis palga täielikult välja — see fakt on minu poolt kontrollitud. Peale selle elab Nagulnov korratut suguelu ja seegi on küllalt tähtis asi partei liikme iseloomustamisel. Nagulnov lahutas end naisest, isegi mitte ei lahutanud, vaid ajas ta majast välja, ajas välja nagu koera, ja lihtsalt sel põhjusel, et naine olla ühe Gremjatši poisi külgelöömist endale meeldida lasknud. Ühesõnaga, kasutas ära keelepeksu ja kihutas inimese välja selleks, et saada ise vabad käed. Ma ei tea, kuidas ta praegu seksuaalselt elab, aga seltsimehed, on andmeid selle kohta, et ta lihtsalt liiderdab. Milleks ta muidu ajas minema oma naise? Mulle rääkis Nagulnovi korteri perenaine, et ta tuleb iga päev väga hilja koju, kus ta viibib, ei tea, aga, seltsimehed, meie teame seda, kus ta võiks viibida! Meie pole lapsed ja teame, kus tavaliselt viibib naise väljakihutanud inimene, kes otsib meelelahutust naiste vahetamises . . . Teame! Vaadake, seltsimehed, see ongi nende kangelastegude lühike loetelu (selle koha peal naeratas Samohhin oma süüdistuskõnet pidades mürgiselt), mis rakukese hädasekretär Nagulnov lühikese aja jooksul korda saata on jõudnud. Kuhu see on välja viinud? Ja missugused on nende tegude juured? Siin peab ütlema otseselt, et see pole mitte peapööritus edusammudest, nagu väljendas geniaalselt meie juht seltsimees Stalin, vaid see on otsene pahempoolne kallak, partei peajoone ründamine. Nagulnov näiteks sai hakkama mitte ainult keskmike kulakuks tembeldamisega ja nagaani abil inimeste kolhoosi ajamisega, vaid viis läbi otsuse ühistada kodulinnud ja kõik piima- ja noorloomad. Ja see oli tema, kes mõnede kolhoosnikute sõnade järgi tahtis kolhoosis maksma panna niisugust distsipliini, mida ei olnud isegi Nikolai Verise ajal.»

«Lindude ja loomade kohta rajoonikomitee direktiivi ei olnud,» ütles Nagulnov tasa.

Ta seisis juba kogu pikkuses püsti ja surus krampliikult oma vasakut kätt vastu rinda.

«Nonoh, vabanda väga!» pahvatas sekretär. «Rajoonikomitee andis juhtnöörid. Ei maksa oma kaelast ära sokutada. Artelli põhikiri on olemas, ja sina ei ole rinnalaps, et sa sellest aru ei saa.»

«. . . Gremjatši kolhoosis ei tunta üldse enesekriitikat,» jätkas Samohhin. «Nagulnov pani maksma terrori, ei luba kellelgi sõna öelda. Selle asemel et selgitustööd teha, karjub ta talumeeste peale, trambib jalgadega, ähvardab relvaga. Sellepärast ongi Gremjatši kolhoosis korralagedus. Seal käib praegu massiline kolhoosist väljaastumine, alles alustati külvamist ja kindlasti ei tulda sellega toime. Rajooni kontrollkomisjon, kes peab puhastama parteid igasugustest kõdunenud ollustest, igasugustest oportunistidest, kes segavad meid meie suures ülesehitavas töös, teeb Nagulnovi suhtes kindlasti oma järeldused.»

«Kõik?» küsis sekretär.

«Jah!»

«Anname sõna Nagulnovile. Las ta räägib meile, kuidas ta nii kaugele jõudis. Räägi, Nagulnov!»

Kole viha, mis oli vallanud nagu tuleleek Makari enne Samohhini kõne lõppu, kadus äkki jäljetult; seda asendasid ebakindlus ja hirm. «Mis nad küll minuga teevad? Kuda ometi nõnda võib? Nad tahavad mind hävitada!» käis tal hämmeldunult laua juurde astudes peast läbi. Samohhini kõne ajal valminud tigedaist vastuväiteist polnud midagi järel. Peas valitses tühjus ja mitte ainustki sobivat sõna ei suutnud ta meelde tuletada. Makariga toimus midagi imelikku . . .

«Seltsimehed, mina olen parteis juba revolutsiooni ajast . . . Olin Punaarmees . . .»

«Seda kõike me teame. Asjalikumalt!» katkestas teda sekretär kannatamatult.

«Ma võitlesin valgetega kõigil rinnetel . . . Ja Esimeses ratsaarmees . . . Mulle anti orden . . .»

«Räägi asjast!»

«Kas see põle asi?»

«Ära vigurda, Nagulnov! Ei maksa teenete taha pugeda!» hüüdis vahele rajooni täitevkomitee esimees.

«Laske siiski seltsimehel rääkida. Miks te tal suud kinni tahate panna?» hüüdis Balabin pahaselt, ja tema ümmarguse munakivitaolise kolba läikiv lagipea kattus hetkeks vabarnavärvilise apoplektilise punaga.

«Rääkigu konkreetselt!»

Nagulnov seisis ikka endiselt, vasak käsi rinnal, parem käsi aga tõusis pikkamisi kõri juurde, mis kuivas kõrvetavalt. Ta kahvatas ja jätkas vaevaliselt:

«Laske mul rääkida. Mina põle vaenlane. Miks te minuga sedasi teete? Olin armees, sain haavata... Kastornaja all sain põrutada... Raske mürsuga soomusrongilt...» Ja vaikis. Tema siniseks läinud huuled imesid visinal õhku.

Balabin kallas kiiresti karahvinist vett ja ulatas klaasi Makarile, vaadates ise teisale.

Kortšžinski vaatas korraks Nagulnovi poole ja pööras ruttu pilgu kõrvale; Nagulnovi veeklaasi hoidev käsi värises kõvasti.

Oli selgesti kuulda, kuidas üldises vaikuses klaas Makari hambaid puudutades helises.

«Ära närvitse, räägi!» ütles Balabin tusaselt.

Kortšžinski krimpsutas nägu. Tal hakkas süda haledaks minema, kuid ta võttis end kokku. Ta oli kindlal veendumusel, et Nagulnov on parteile kahjulik ja et on tarvis teda töölt tagandada ja ka parteist välja heita. Kõik olid temaga ühel arvamusel, välja arvatud Balabin.

Makar jõi ühe sõõmuga klaasitäie vett; hinge tagasi tõmmanud, hakkas ta uuesti rääkima:

«Pean Samohhini juttu õigeks. Tõsi, ma tegin seda. Aga mitte sellepärast, et tahtsin partei vasta minna. Seda Samohhin valetab. Samuti valetab ta nagu koer, kui räägib minu liiderlikkusest. See on välja mõeldud! Naistest hoian ma kõrvale ja mul põle aega nendega...»

«Sellepärast sa vist naise minema kihutasidki?» küsis õelalt organiseerimisosakonna juhataja Homutov.

«Jah, just sellepärast,» vastas Makar tõsiselt. «Aga ma tegin kõike seda... Ma tahtsin revolutsioonile head teha. Võib-olla ma eksisin... Ei tea. Teie olete minust targemad. Te olete kursused läbi teind, teie teate paremini. Ma ei vähenda oma süüd. Mõistke kohut, kuda tahate. Ühest asjast palun aru saada...» Jällegi ei jätkunud talle õhku, ta katkestas poolel sõnal ja vaikis umbes minut aega. «Saage aru, vennad, et mul ei olnud kurja kavatsust partei vastu. Vihta aga peksin sellepärast, et ta teotas parteid ja tahtis seemnevilja sigadele sööta...»

«Räägi sa!» ütles Samohhin pilkavalt vahele.

«Räägin, kuda oli. Kahetsen seniajani, et ma seda Vihta maha ei löönd. Rohkem mul midagi öelda ei ole.»

Kortšžinski ajas end sirgu, tool tema all raksatas. Ta tahtis selle raske asja rutem lõpetada. Ta hakkas rutates rääkima:

«Noh, seltsimehed, eks kõik ole selge. Seda tunnistab Nagulnov ise. Kuigi ta püüab pisiasjus kõrvale põigelda, end puhtaks pesta, ei kõla tema vabandused veenvalt. Igaüks, keda tuleb pigistada, tahab osa süüd eneselt ära heita või vastutust teiste peale veeretada... Mina arvan, et Nagulnov, kes on kolhoosiliikumises kuritahtlikult partei joont rikkunud, kommunist, kes on oma isiklikus elus alla käinud, tuleb partei ridadest väl-ja hei-ta. Me ei hakka Nagulnovi varasemaid teeneid arutama: see on möödunud etapp. Hoiatuseks teistele me peame teda karistama. Me peksame halastamatult kõiki, kes püüavad meie parteid määrida, teda vasakule või paremale kiskuda. Nagulnovi ja teiste temataoliste vastu poolikute abinõudega piirduda ei või. Oleme temaga juba isegi kaua kannatanud. Juba möödunud aastal, maaharimisühingute organiseerimisel, kiskus ta pahemale; ma hoiatasin teda juba siis. Ja kui ta ei kuulanud, süüdistagu nüüd ennast. Kas hääletame? Kes on selle poolt, et Nagulnov parteist välja heita? Enesestki mõista hääletavad ainult büroo liikmed. Nõndaks, poolt on neli häält. Seltsimees Balabin, kas sina oled vastu?»

Balabin lõi peoga lauale. Tema meelekohtadel paisusid veresoonte võrgud.

«Ma pole mitte lihtsalt vastu, vaid ma vaidlen kategooriliselt selle vastu. See on täiesti ebaõige otsus.»

«Sa võid jääda eriarvamuse juurde,» ütles Kortšžinski jahedalt.

«Ei, sa luba mul rääkida!»

«Hilja on rääkida, Balabin. Nagulnovi parteist väljaheitmise otsus on häälteenamusega vastu võetud.»

«Niisugune suhtumine inimesesse on bürokraatlik. Va-ban-da-ge, seda ma nõnda ei jäta! Ma kirjutan

ringkonnakomiteesse. Vana parteiliige, Punalipu ordeni kandja parteist välja heita... Kas te olete peast segaseks läinud, seltsimehed? Just nagu polekski teisi karistusmäärasid!»

«Pole enam millegi üle vaielda. Me oleme ju hääletanud!»

«Niisuguse hääletamise eest tuleks vastu vahtimist anda.» Balabini hääl läks üle peeneks falsetiks; ta tüse kael tursus, näis, et tarvitseb seda vaid kergesti puudutada, ja verejuga lendab sõrme alt.

«Noh, vaata ette vastu vahtimist andmisega,» ütles organiseerimisosakonna juhataja Homutov lipitsevalt ja vaenulikult. «Me võime sindki korrale kutsuda. Siin ei ole rajooni miilitsavalitsus, vaid rajoonikomitee.»

«Seda ma tean ise ka! Aga miks te mul rääkida ei lase?»

«Sellepärast, et pean seda üleliigseks!» ägestus Kortšžinski ja samuti nagu Balabingi läks näost punaseks ja haaras kätega toolist kinni. «Mina olen siin rajoonikomitee sekretär. Ma võtan sult sõna ära, aga kui tahad rääkida, mine koridori!»

«Balabin, ära ärrita ennast! Mis sul sisse on läinud? Kirjuta, ole lahke, ringkonnakomiteele oma arvamus, aga milleks nõnda? Hääletasime ära, sina aga hakkad pärast kaklust rusikatega vehkima,» vaigistas miilitsaülemat rajooni täitevkomitee esimees.

Ta võttis Balabinil vormipluusi varrukast kinni ja viis ta nurka, midagi poolsosinal rääkides.

Sel ajal suunas Kortšžinski, kes oli Balabiniga vaidlemisest vihaseks läinud, oma paistes laugude alt kurjalt kilavad silmad Makarile ja ütles varjamata vaenulikkusega:

«Jutt on lõpetatud, Nagulnov! Büroo otsusega oled sa meie ridadest välja heidetud. Sinusuguseid pole parteil vaja. Anna parteipilet siia!» Ja lõi oma ruugete karvadega kaetud käe peopesaga lauale.

Nagulnov läks surnukahvatuks. Ta hakkas tugevasti värisema, tema häält aga polnud peaaegu kuuldagi, kui ta ütles:

«Parteipiletit ma ära ei anna.»

«Sunnime ära andma.»

«Sõida ringkonnakomiteesse, Nagulnov!» hüüdis Balabin nurgast, katkestas poolelt sõnalt jutu täitevkomitee esimehega ja läks ust kõrvulukustavalt paugutades välja.

«Parteipiletit ma ära ei anna!...» kordas Makar. Tema hääl oli tugevnenud, laubalt ja kõrgete sarnadega põskedelt kadus pikkamisi sinakas kahvatus. «Ja parteile läheb mind veel vaja... Ja ka mina ise ei saa ilma parteita elada! Sinu sõna ma aga ei kuula!... Siin rinnataskus on mu pilet... Katsu kätte saada! Tõmman sul kõri maha!...»

«Algab traagiline etendus!» kehitas prokurör õlgu. «Ära tee hüsteerikat...»

Tema sõnadele tähelepanu pööramata vaatas Makar Kortšžinskile näkku ning rääkis aeglaselt ja nagu järele mõeldes:

«Kuhu ma ilma parteita lähen? Ja milleks? Ei, parteipiletit ma ei anna. Ma olen and kogu elu... kogu elu...» Ja järsku hakkas ta rauga moodi haledalt ja saamatult sekeldama, katsus kätega lauda, ajas sõnu segi ja pomises ruttu ning segaselt: «Siis käsi parem... poistel... mulle ots peale... Ei jää ju muud üle... Mulle põle elu enam tarvis, võtke see... Niikaua kui krants haukus, oli teda vaja... jäi vanaks — õuest minema...»

Makari nägu oli tardunud nagu kipsist mask, ainult huuled värisesid ja liikusid, kuid viimaste sõnade juures purskasid — esimest korda meheeas — tema klaasistunud silmist ojadena pisarad. Need voolasid ohtralt, uhtudes põski, jäädes peatuma kaua ajamata habeme tüükail, ja tilkusid särgi rinnaesisele ning jätsid sinna järele mustade täppide pitsi.

«Küllalt! Ega see ei aita, seltsimees!» krimpsutas sekretär valuliselt nägu.

«Sina ei ole mulle seltsimees!» hüüdis Nagulnov. «Sa oled metsaline! Ja kõik te siin põle muud kui mürgised maod! Olete võimu oma kätte saand! Libedasti rääkima õppind! Miks sa, Homutov, itsitad nagu hoor! Kas sa naerad mu pisarate üle? Sina!... Mäletad, kuda kahekümne esimesel aastal, kui Fomin oma pandega mööda ringkonda kolas, sa ringkonnakomiteesse tulid?

Kas mäletad seda, koer?... Tulid, andsid parteipileti ära, ütlesid, et hakkad põllumeheks... Sa kartsid Fomini! Sellepärast andsid pileti ära... aga pärast pugesid jälle parteisse nagu limukas kivide vahelt!... Ja praegalt hääletad minu vastu! Ja naerad mu raske mure üle!»

«Aitab, Nagulnov, ole hea, ära karju! Meil on veel küsimusi,» ütles tõmmunäoline ilus Homutov lepitavalt, hämmelduseta ja ikka endiselt oma mustade vurrude taha naeratust varjates.

«Teie juures aitab, aga oma tõe ma leian! Ma lähen Keskkomiteesse!»

«Ohoo! Eks mine! Seal otsustatakse kõik silmapilk! Seal oodatakse sind juba ammugi...» muigas Homutov.

Makar läks tasa ukse juurde, põrkas meelekohaga vastu uksepiita ja oigas. Viimane raevuhoog oli ta lõplikult jõuetuks teinud. Midagi mõtlemata ja tundmata läks ta värava juurde, päästis ratsu aia küljest lahti ja hakkas teda millegipärast ohelikkupidi järele vedama. Staniitsast välja jõudes tahtis sadulasse istuda, kuid ei jaksanud; neli korda tõstis ta jala sadula jalarauale, kuid hakkas vaaruma nagu joobnu ja võttis käe sadulakaarelt.

Kõige äärmise maja juures muldril istus vana, kuid veel kõbus taat. Ta jälgis oma kasakamütsi kestendava sirmi alt tähelepanelikult, kuidas Makar sadulasse tahtis istuda, naeratas siis ja ütles ergutavalt:

«Jumalime, kange mees. Päike alles puuladvas, aga tema ei jäksa jalga üles tõsta. Miks sa oma nina nii vara täis tõmmasid? Või on täna pühapäev?»

«Pühapäev ikka, vanaisa Fedot!» hüüdis talle vastuseks naaber, vahtides aia tagant. «Täna on Siimoni püha, ristikäik mööda kõrtse.»

«Sestap ma näen,» muigas vana, «ei ole vägilast viinast vägevamat! Näe, kuda ta teda sadulast maha põrutab! Hoia end trammis, kasakas!»

Makar kiristas hambaid ja lendas saapaninaga jalarauda vaevalt puudutades nagu lind sadulasse.

XXXIII PEATÜKK

Kakskümmend kolm kolhoosi voorivankrit oli sel hommikul teel Jarski külast Gremjatši Logi. Tuuleveski juures kohtas neid Viht. Ta oli steppi minemas oma määra otsima, valjad õlal. Esimene vanker jõudis temani.

«Tere, kodanikud kasakad!»

«Jumalime!» vastas musta habemega pikk kasakas, kes juhtis lühikeseks lõigatud sabadega hobuseid.

«Kust need vankrid sõidavad?»

«Jarskist.»

«Miks teie hobustel sabasid põle? Miks te nad nõnda ära narrisite?»

«Trrr! Pea! Vana nõid! Saba maha raiutud, aga muudkui läheb. Sa räägid, et sabasid põle. Lõigati kroonu jaoks ära. Linnaprouad hakkavad nendega kärbseid peletama... Kas sul suitsu on, hea inimene? Paku, meil on tubakast suur põud.»

Tagumised vankrid jäid samuti seisma. Viht kahetses, et ta juttu tegi. Vastu tahtmist võttis ta taskust tubakakoti, nähes, kuidas vankrite juurest tuli veel viis meest, rebides käigu pealt ajalehepaberit plotski jaoks.

«Vaeseks teete mu...» pomises kitsi Viht.

«Nüüd, tead, on ju kolhoos. Kõik peab ühine olema,» ütles habemik tõsiselt ja võttis nagu omast kotist tubli näputäie pinutagust.

Tehti suitsu. Viht pistis tubakakoti ruttu püksitasku, naeratas, vaadates põlastava kahetsustundega peaaegu rootsuni mahalõigatud hobusesabasid. Hobuseid ründasid verejanulised kevadised kärbsed, laskusid higist märgadele laudjatele, rangidest hõõrutud kaelale. Kärb-

seid peletades vehkisid hobused harjumuse kohaselt sabaga, kuid lühikesed äranarritud jõhvideta jupid ei täitnud oma ülesannet.

«Ei tea, kuhu ta selle sabaga näitab?» küsis Viht nöökavalt.

«Ikka sinna — kolhoosi. Kas teil veel ei lõigatud?»

«Lõigati, aga ainult kaks verssokit.»

«See on meie nõukogu esimehe korraldus, tema sai selle eest preemia; kui aga parmud välja tulevad, on hobused mokas! Noh, sõidame! Aituma tubaka eest. Suitsust läks süda pehmemaks, muidu olin kogu tee vihane.»

«Kuhu te siis sõidate?»

«Gremjatšisse.»

«Nii et meile. Aga mis asjus?»

«Seemnevilja järele.»

«See . . . Kuda siis nii?»

«Rajoonis kästi teilt seemnefondi võtta — nelisada kolmkümmend puuda. Nõõ!»

«Noh, seda ma arvasin!» hüüdis Viht. Ja jooksis valjaid keerutades külasse tagasi.

Jarski voorihobused ei jõudnud veel kolhoosi juhatuse juurde, kui juba poolele külale teatavaks sai, et jarskilased tulid seemnevilja järele. Silgates õuest õue, ei põlanud Viht jalavaeva.

Esimestena kogunesid tänavanurkadele naised, kes kädistasid ja käratsesid nagu ehmatatud põldpüüd.

«Vili viiakse ära!»

«Meil põle siis enam millegiga külvata!»

«Oh häda küll!»

«Head inimesed rääkisid ju, et ei oleks tarvis old kolhoosi aita anda . . .»

«Oleks kasakad meid siis kuuland!»

«Vaja meestele öelda, et nad vilja ära ei annaks.»

«Ega meie ise ka ei anna! Lähme õige, naised, aitade juurde! Võtame malakad ja ärme laseme neid lukkude kallale!»

Siis ilmusid kasakad. Nendegi seas levisid samad jutud. Minnes ühelt nurgalt teise, tänavalt tänavale, kogunesid nad suurde jõuku ja liikusid aitade poole.

Samal ajal luges Davõdov jarskilaste toodud rajooni põllumajandusliidu juhatuse ametlikku kirja.

«Sm. Davõdov,» kirjutas Lupetov, «sul on aitadesse jäänud viljavarumise arvel 73 tsentnerit nisu. Panen ette see nisu (kõik 73 tsentnerit) välja anda Jarski kolhoosile. Neil ei jätku seemnematerjali. See küsimus on varumisliidu kontoriga kooskõlastatud.»

Davõdov luges kirja läbi ja tegi korralduse vili välja anda. Jarskilased sõitsid kolhoosi juhatuse õuest aitade poole, kuid aitade juurde viiv tänav oli rahvast täis. Paarsada naist ja kasakat piiras igast küljest voorivankreid.

«Kuhu sõidate?»

«Või meie vilja järele? Kes kurat teid saatis?»

«Keera tagasi!»

«Me ei anna!»

Djomka Ušakov jooksis Davõdovit kutsuma. Davõdov traavis aitade juurde.

«Milles asi seisab, kodanikud? Miks te olete kokku tulnud?»

«Miks sa jarskilastele meie vilja annad? Kas me nende jaoks vilja aita panime?»

«Kes andis sulle, Davõdov, selle õiguse?»

«Mida meie külvama hakkame?»

Davõdov astus lähemal oleva aida trepile ja seletas rahulikult, et ta rajooni põllumajandusliidu korraldusel ei anna mitte seemnevilja, vaid selle, mis on jäänud aitadesse viljavarumise arvel.

«Teie, kodanikud, ärge ärrituge, meie vili jääb alles. Ja selle asemel, et siin niisama luusida ja sihvkasid närida, oleks teil vaja põllule minna. Pidage silmas, et brigadirid peavad arvet tööle mitteilmumise kohta. Kes tööle ei lähe, seda trahvitakse.»

Osa kasakaid lahkus tänavalt. Paljud, keda Davõdovi seletus oli rahustanud, läksid põllule. Aidamees hakkas jarskilastele vilja mõõtma. Davõdov läks juhatusse. Ent poole tunni jooksul oli aida juures endiselt valvavate naiste tuju äkki muutunud. Siin oli Jakov Lukitš kaasa aidanud, kes oli mitmele kasakale öelnud:

«Davõdov valetab! Just seemnevili viiakse ära. Kol-

hoos külvab, aga see vili, mille tõid üksiktalupidajad, antakse Jarski kolhoosile.»

Naised sattusid ärevusse, Viht, Tumm-Demid, Donetskovi-taat ja veel umbes kolmkümmend kasakat läksid pärast nõupidamist kaalude juurde.

«Meie vilja ei anna!» teatas Donetskov kõikide nimel.

«Sinu käest ei küsita,» nähvas vastu Djomka Ušakov.

Nende vahel algas sõnelemine. Djomka eest astusid jarskilased välja. Seesama musta habemega kasakavolask, keda Viht karjamaal tubakaga kostitas, tõusis vankris kogu pikkuses püsti, vandus oma viis minutit ropult ja hakkas siis karjudes rääkima:

«Miks te siin korda rikute? Mis te meie kallal naagute? Meie sõitsime neljakümne versta tagant kõige kibedamal ajal kohale, teie aga peate riigi vilja kinni. GPU igatseb teie järele. Solovkisse tuleks teid sindreid viia! Te olete nagu koerad heinakuhja otsas, ise ei söö, aga teistele ka ei anna. Miks te põllule ei lähe? On teil püha või? . . .»

«Aga mis sina tahad? Võib-olla habe sügeleb? Võime kratsida! . . . See meil minuti töö!» hakkas karjuma noorem Akim Beshlebnov vankri juurde trügides ja varrukaid üles keerates.

Jarski habemik kasakas hüppas vankrilt maha. Oma pruuni pleekinud särgi käiseid ta üles keerama ei hakanud, kuid võttis Akim-noorema vastu sellise osava ja ulja hoobiga lõua alla, et Akim lendas paari sülla kaugusele, seljaga rahvast tõrjudes ja kätega nagu veskitiibadega vehkides.

Algas kaklus, millist Gremjatši Logis polnud enam ammu nähtud. Jarskilastele tehti kõva säru ja need, veriseks pekstud, jätsid kotid viljaga sinnapaika, hüppasid vankritesse, andsid hobustele takka ja kihutasid läbi karjuva naistesalga minema.

Sellest tunnist hakkas Gremjatši Logis rahutuste keeris liikuma. Djomka Ušakovilt taheti seemnevilja aida võtmeid ära võtta, kuid nupukas Djomka pääsis kakluse ajal rahva seast välja ja jooksis juhatusse.

«Seltsimees Davõdov, kuhu võtmed panna? Meie

omad peksavad jarskilasi ja on näha, et varsti tuleb kord ka meie kätte.»

«Anna võtmed siia,» ütles Davõdov rahulikult.

Ta võttis võtmed, pistis need tasku, läks aitade juurde. Kuid naised olid jõudnud sel ajal juba Andrei Razmjotnovi külanõukogust välja tuua ja karjusid täiest kõrist:

«Ava miiting!»

«Naisukesed! Tädikesed! Memmekesed! Minu kullakesed! Praegu põle miitingute aeg! Tarvis on külvata, ja mitte miitinguid pidada! Misjaoks teile miitingut vaja? See on soldati sõna. Enne kui seda välja öelda, on tarvis kolm aastat kaevikus istuda. Vaja on sõjas olla, täisid sööta ja alles siis miitingust rääkida,» katsus Razmjotnov naistele mõistust pähe panna.

Nemad aga ei kuulanud teda; haarasid tal pükstest, varrukatest ja särgihõlmast kinni ja lohistasid sünge Andrei koolimajja, ise karjusid:

«Me ei taha kaevikutes istuda!»

«Me ei taha sõtta minna!»

«Lõö miiting lahti, või muidu hakkame ise pihta!»

«Valetad, koer, et põle võimalik! Sina oled esimees — sul on kõik võimalik!»

Andrei surus naisi tagasi, toppis endal kõrvu kinni, tahtis neist üle karjuda, hüüdis:

«Jääge ometi vait, põrgulised! Astuge veidi tagasi! Mispärast teile miitingut tarvis on?»

«Vilja asjus! Tahame viljast rääkida.»

. . . Lõpuks oli Razmjotnov sunnitud ütlema:

«Koosolek on avatud.»

«Andke sõna,» nõudis lesk Liiderdaja-Jekaterina.

«Räägi siis, et kurat sind nuusutaks!»

«Sina, esimees, ära sõima, või muidu võin mina ka sedamoodi . . . Kelle loaga te lasite meie vilja ära viia? Kelle korraldusel antakse seda jarskilastele ja misjaoks?» lõi Liiderdaja käed puusa ja tõmbas vastust oodates keha ettepoole looka.

Andrei heitis käega nagu tüütut kärbest tõrjudes.

«Teile on seda autoriteetselt seletand esimees Davõdov. Ja mina põle koosolekut alustanud sihukeste rämaluste jaoks, vaid sellepärast . . .» Andrei ohkas, «et

tarvis on, lahked kodanikud, täie jõuga suslikute vastu võidelda . . .»

See manööver Andreil ei õnnestunud.

«Mis suslikud!»

«Põle meil praegu suslikutega pistmist!»

«Andke vili kätte! . . .»

«Jutumees, et sind susi sööks! Või suslikute kallale! Kes räägib veel viljast?»

«Sellest põle ju midagi rääkida!»

«Ah soo! Või põle! Andke vili tagasi!»

Naised hakkasid Liiderdajaga eesotsas näitelava poole trügima. Andrei seisis plekist etteütlejakasti juures. Ta vaatas muiates naiste poole, kuid tundis südames teatavat ärevust: liiga tigedad olid kasakate näod, kes seisid troppis tagapool naiste valendavat rättidevälja.

«Käid talvel ja suvel saabastega, meil aga põle kottadegi jaoks materjali!»

«Jüsku komissar!»

«Ammuks see oli, kui sa Mariška mehe pükse kandsid?»

«Näost paksuks söönd!»

«Naised, võtke tal jalad lahti!»

Hüüded kajasid nagu korratud püssipaugud. Mõnikümmend naist tõukles otse lava ees. Asjata katsus Andrei vaikust luua: tema häält polnud enam kuulda.

«Tõmmake tal saapad jalast! Naised, hakake pihta!»

Äkki sirutus hulk käsi lava poole. Nad võtsid Andrei vasakust jalast kinni. Andrei lõi käed ümber etteütlejakasti, kahvatas vihast valgeks, kuid juba tõmmati tal saabas jalast ja heideti kuhugi tahapoole. Paljud käed püüdsid seda, viskasid edasi, rahvasummast kõmas ebaühtlane vihane naer. Kaugemalt, tagumistest ridadest, hakkasid kostma meeste heakskiitvad hääled:

«Võtke tal jalad lahti!»

«Las ta kõnnib ilma kalihveedeta! . . .»

«Tõmba teine saabas maha!»

«Laske käia, naised! Andke sellele orikale! . . .»

Andreil tõmmati ka teine saabas jalast. Ta raputas ise jalarätid maha ja kisendas:

«Tahate jalarätte ka? Võtke! Ehk kõlbavad mõnele nina pühkida!»

Kiiresti tulid lava juurde mõned poisid. Üks neist — üksiktalupidaja Jefim Trubatšov, paksude huultega süllapikkune poiss, tamanlase poeg — tõukas naised eest ja astus lavale.

«Sinu jalanartse põle meile vaja,» rääkis ta muiates ja raskelt lõõtsutades, «aga püksid me võtame sul maha, esimees . . .»

«Pükse on meil hädasti vaja! Kehvikud käivad püksata, kulakute omadest ei jätkund,» seletas pilavalt teine, noorem ja kasvult väiksem, kuid pealtnäha jultunum ja ettevõtlikum.

See poiss, hüüdnimega Suits, oli harukordselt kräss-us peaga. Tema suitshalle juukseid nagu poleks kamm elus veel puudutanudki, niivõrd korratu säbruna tungisid need vana kasakamütsi serva alt esile. Suitsu isa oli Saksa sõjas surma saanud, ema suri tüüfusse; väike poiss kasvas üles tädi hoole all. Juba poisikesena varastas ta võõrastelt peenardelt kurke ja rediseid, aedadest kirsse ja õunu, tassis põllult kottide viisi arbuuse; meheks sirgudes saavutas aga nii halva kuulsuse, et ükski Gremjatši küla naine, kel oli täisealine tütar, ei võinud Suitsu, seda väheldast, kullsaledat poissi ükskõikselt vaadata. Kui vaatab, sülitab kindlasti kõrvale ja sisistab:

«Seal see saatan läheb, silmad pungis! Muudkui kolab mööda küla, hoorajääger, muudkui kolab . . .» Ja tütrele: «Noh, ja mis sina siis oma silmi jõllitad? Mis sa seal akna peal vahid? Katsu sa mul midagi põlle all koju tuua, katsu aga — kägistan su oma käega surnuks! Mine, lipakas, too kisjakki ahjukütteks ja lüpsa lehm ära!»

Suits aga astub pehmelt nagu metskass oma katkiste kingadega, vilistades tasakesi läbi hammaste, astub ükskõikselt aia äärt mööda, vahib pikkade kiirjate ripsmete alt akendesse, õuedesse, ja niipea, kui kuskil tüdruku pearätt välgatab, moondub pealtnäha laisk ja lodev Suits silmapilkselt: lühikese täpse liigutusega pöörab ta kiiresti pead nagu kull, ajab end sirgu. Tema hallidest silmadest ei paista enam kiskjapilku, vaid nende vaade on hell ja õrn; isegi tema silmad vahetavad sel hetkel värvi ja lähevad põhjatusiniseks nagu

juulitaevas. «Fektjuška! Mu taevatäht! Täna, kui pimedaks läheb, tulen ma karjalauda taha. Kus sa täna magad?» — «Ah, jätke oma rumalused!» vastab põgenev tüdruk ligipääsematult, karmilt.

Suits vaatab talle järele mõistva naeratusega ja läheb ära. Päeva loojangul mängib ta kolhoosiaida juures oma väljasaadetud sõbra Närunina-Timofei lõõtspilli; väevalt aga langeb aedadele ja saludele sinine vari, vaevalt vaikib inimeste jutukõmin ja loomade hääl, kui ta juba lähebki ruttamata mööda põiktänavat Fektjuša õue poole; ja paplite kurblikult sosistavate latvade kohal, hääletu küla kohal libiseb kuu, niisama üksik, niisama ümmarguse näoga nagu Suits.

Mitte üksi tüdrukud polnud Suitsu elulõbuks: ta armastas ka viina, kuid veelgi rohkem kaklusi. Kus kaklus lahti läks, seal ei puudunud ka Suits. Alguses ta vaatab pealt, käed selja taga kõvasti koos, pea ettepoole kumaras; siis aga hakkavad ta jalad kiiresti põlvedest tõmblema, ta ei saa enam värinast võitu. Suitsus võidab kakluse kirg ja ta astub lahingusse. Kahekümnendaks eluaastaks jõudis ta juba kaotada pool tosinat hammast. Korduvalt sai ta kolkida, nii et suust veri välja tuli. Kolgiti teda nii tüdrukute pattude kui ka võõrastesse tülidesse kippumise pärast, mida rusikate abil lahendati. Suits köhib, sülitab verd, lamab umbes kuu aega igavesti nutva tädi ahju peal, siis aga tuleb uuesti noorte seltsi, ja veelgi vaigistamatumalt säravad ta sinakad silmad, veelgi osavamalt jooksevad tä sõrmed kaherealise harmoonika klahvidel, ainult ta hääl on jäänud pärast haigust tumedaks, kähisevaks, nagu vana harmoonika kulunud lõõtsade ohe.

Elu temast välja peksta oli raske — ta oli visa hingega nagu kass. Ta heideti välja kommunistlikust noorsooühingust, anti kohtu alla huligaansuse ja tulesüütamise pärast. Andrei Razmjotnov arreteeris teda korduvalt märatsemise pärast ja paigutas külanõukogu kuuri välja magama. Seepärast kandis ta Razmjotnovi peale juba ammust ajast suurt viha, ja nüüd siis, arvates, et on saabunud paras kättemaksuhetk, ronis lavale, et arveid õiendada . . .

Ta tuli Andreile järjest lähemale. Tema põlved värisesid ja seetõttu näis, nagu oleks ta tantsinud.

«Püksid jalast! . . .» Suits tõmbas sügavasti hinge. «Noh, võta maha! . . .»

Näitelava täitus naistest üha enam ja enam, paljukäeline jõuk hakkas Andreid piirama, hingas talle tuliselt näkku ja kuklasse, piiras teda katkematu rõngana.

«Mina olen esimees,» hüüdis Razmjotnov. «Kes mind teotab, teotab nõukogude võimu! Eest ära! Vilja ma teil võtta ei luba! Loen koosoleku lõppenuks! . . .»

«Võtame ise!»

«Ho-hoo! Lõpetas ära!»

«Avame uuesti!»

«Lähme Davõdovi juurde ja raputame teda ka.»

«Jah, lähme juhatusse!»

«Razmjotnovit tarvis kinni hoida!»

«Virutage talle, poisid!»

«Mis te tast niisama vahite?»

«Tema on Stalini vastu!»

«Pange ta kinni!»

Üks naine tõmbas presiidiumi laualt punasest satäänist laudlina ja viskas selle selja tagant Razmjotnovile pähe. Ja kuni ta end tindi- ja tolmulõhnalisest laudlinast vabastada katsus, lõi Suits teda hoogu võtmata rusikaga rinna alla.

Vabastanud pea, hingeldades arutust vihast ja valust, haaras Andrei taskust nagaani. Naised astusid kisades tagasi, ent Suits, Jefim Trubatšov ja veel kaks näitelavale tulnud kasakat haarasid tal kätest kinni ja võtsid relva ära.

«Tahtis rahva peale lasta. No küll on siga!» karjus Trubatšov rõõmsalt, hoides pea kohal Razmjotnovi tühja nagaani, milles polnud ühtki padrunit . . .

Davõdov, kuuldes aitade juurest kostvat lakkamatut tigedat karjumist, aeglustas tahtmatult sammu. «Aa-jaa-jaa-jaa!» helises, tõustes kõrgele üle meeste bassihäälte, naiste läbilõikav kisa. See eraldus väga teravasti häältemassist, nagu tõuseb esile üldisest kärast sügismetsas pärast esimesi öökülmi kirglik hingeldav, vihast nuttev emahagija kilkamine, kes koos koertekarjaga metsloома värskeid jälgi ajab.

«Tarvis oleks teisele brigaadile sõna saata, muidu võtavad vilja ära,» mõtles Davõdov. Ta otsustas juhatusse tagasi pöörduda, et kuhugi ära peita seemnevilja aitade võtmed. Värava juures seisis ähmi täis Djomka Ušakov.

«Ma kaon ära, seltsimees Davõdov. Muidu nad kisuvad mind võtmete pärast lõhki.»

«Tee, kuidas tahad. Kus on Naidjonov?»

«Teises brigaadis.»

«Kas teisest brigaadist kedagi siin ei ole?»

«Kondrat Maidannikov on.»

«Kus ta on? Mis ta siin teeb?»

«Ta tuli seemne järele. Näe, seal ta jooksebki.»

Maidannikov lähenes neile rutates. Ta viipas juba eemalt piitsavarrega ja hüüdis:

«Rahvas arreteeris Andrei Razmjotnovi. Nad panid ta keldrisse kinni ja lähvad praegalt aitade juurde. Seltsimees Davõdov, peida end kuhugi; muidu, kes teab, mis võib juhtuda... Rahvas on marru läind!»

«Ei mina end peitma hakka! Oled sa hulluks läinud?! Säh, võta võtmed ja kihuta brigaadi, ütle Ljubiškinile, et ta viisteist inimest hobustele paneks ja kohe siia ratsutaks! Näed isegi, meil siin... läheb sagimiseks. Rajooni ma teatada ei taha, tuleme ise toime. Kuidas sa tulid?»

«Vankriga.»

«Võta üks hobune lahti, istu selga ja kihuta!»

«Otsekohe!» Maidannikov pani võtmed tasku ja pistis mööda tänavat jooksma.

Davõdov läks aeglaselt aitade juurde. Teda oodates jäi rahvas veidi vaiksemaks. «Tulebki, va vaenlane!» hüüdis üks naistest hüsteeriliselt, osutades Davõdovile. Ent Davõdov ei rutanud, jäi kõikide nähes suitsu tegema, pööras selja tuule poole, tõmbas tikust tuld.

«Tule aga tule! Küll sa jõuad suitsetada!»

«Teises ilmas suitsetad, kui palju tahad!»

«Kas sa võtmed tõid?»

«Küll ta toob, ära karda! Kass teab, kelle liha ta nahka pani!»

Suitsu puhudes jõudis Davõdov, käed taskus, esimeste ridade juurde. Tema enesekindel, rahulik hoiak

mõjus jõugusse kahte moodi: ühed tajusid selles enesekindluses Davõdovi jõudu ja üleolekut, teisi aga ärritas tema väline rahulikkus. Nagu rahet plekk-katusele, hakkas sadama hüüdeid:

«Anna võtmed!»

«Saada kolhoos laiali!»

«Käi minema siit! Kes kurat sind siia kutsus?»

«Anna seemnevili tagasi!»

«Miks sa meil külvata ei lase?»

Tasane tuuleke mängles naiste pearättide nurkadega, kahistas kõrkjatuuste aitade katustel, kandis stepist kuivava maa mahkjat lõhna ja noore rohu käärimata viinamarja hõngu. Paplite pakatavate pungade mesine aroom oli nii läägelt magus, et Davõdovil tekkis rääkima hakates niisugune tunne, nagu kleepuksid ta huuled, ja keelega suulage puudutades tundus isegi meemaiku.

«Miks teie siis nüüd, kodanikud, enam nõukogude võimu korraldusi ei täida? Miks te vilja Jarski kolhoosile ei andnud? Kas te ei arva, et see on kevadise külvikampaania nurjaajamine ja et selle eest tuleb teil kohtus vastust anda? Fakt, et tuleb! Nõukogude võim teile seda andeks ei anna.»

«Sinu nõukogude võim istub praegu meie juures kinni! Istub kenasti keldris!» vastas üksiktalunik, lühike lombak kasakas Miron Dobrodejev, vihjates Razmjotnovi arreteerimisele.

Mõned hakkasid naerma. Viht aga astus ette, hüüdis vihaselt:

«Nõukogude võim ei dikteeri nõnda, nagu teie siin välja mõtlete! Meie ei kuula seda nõukogude võimu, mille teie Makarka Nagulnoviga välja mõtlesite! On see siis kellegi tegu, kui talumeestel ei lasta külvata? Mis asi see on? See on partei moonutamine!»

«Kas me sinul külvamise ära keelasime?»

«Kas põle keeland või?»

«Kas sa ühisaita seemnevilja andsid?»

«Andsin.»

«Kas oled seemne tagasi saanud?»

«Jah, olen. Mis edasi?»

«Aga kes sul siis keelab külvata? Miks sa siin aitade juures tolgendad?»

Viht sattus temale ootamatust jutupöördest natuke segadusse, kuid katsus välja põigelda:

«Minul ei valuta süda enda pärast, vaid kolhoosist väljaastunud rahva pärast, kellele te vilja ega vara tagasi ei anna. Selles on asi! Ja siis, misukese maa te mulle andsite? Mispärast kaugele?»

«Käi siit minema!» Davõdovi kannatus katkes. «Sinuga me räägime veel hiljem, fakt! Aga kolhoosi asjadesse oma nina ära topi, muidu me lõikame ta sul varsti maha! Sina oled hakanud rahvast üles ässitama! Lase jalga, ütlen ma sulle!»

Ähvardusi pomisedes astus Viht tagasi, kuid tema asemele nihkusid ühel nõul naised. Nad hakkasid ühel häälel kõik korraga käratsema ega lasknud Davõdovil suudki avada. Ta tahtis aega võita, et võimaldada Ljubiškinil brigaadiga kohale jõuda, kuid naised, keda toetasid kasakad oma pooldava vaikimisega, piirasid Davõdovi kõrvulukustava karjumisega sisse.

Ringi vaadates nägi Davõdov Marina Pojarkovat. Küünarnukkideni paljad jämedad käed risti rinnal, seisis ta eemal ja rääkis naistega elavalt millegi üle, liigutades oma sinakasmusti, nina kohal kokkupuutuvaid kulme. Davõdov kohtas ta vaenulikku pilku ja nägi peaaegu samal ajal tema kõrval Jakov Lukitši, kes erutatult ja ootavalt muiates midagi Tumm-Demidile kõrva sosistas.

«Anna võtmed siia! Anna heaga, kuuled?»

Üks naistest kahmas Davõdovil õlast kinni ja pistis käe talle püksitaskusse.

Davõdov tõukas ta jõuga eemale. Naine taganes, kukkus selili ja pistis teeseldes karjuma:

«Oi, ära tapab, ära tapab! Kallikesed, ärge laske hukka saada! . . .»

«Mis see siis on?», ütles keegi väriseva tenoriga jõugu tagumistest ridadest. «Ah norib tüli! Kuulge seal, tõugake teda õige nõnda, et tal supp ninast välja tuleb! . . .»

Davõdov tahtis paar sammu astuda, et kukkunud naist maast üles aidata, kuid tal lükati müts maha,

löödi talle mitu korda vastu nägu ja selga ning haarati kätest kinni. Õlgu raputades heitis ta kallaletulnud naised eemale, kuid nad haarasid kisades uuesti temast kinni, kiskusid tema särgikaeluse lõhki ja mõne hetkega otsisid ta taskud läbi ning pöörasid pahupidi.

«Tal ei olegi võtmeid!»

«Kus võtmed on?»

«An-na võt-med! Muidu murrame lukud maha!»

Suurekasvuline eit — Miška Ignatjonoki ema — surus enese nohisedes ja ropult vandudes Davõdovi juurde ning sülitas talle näkku.

«Säh sulle, saatan, jumalasalgaja!»

Davõdov kahvatas, võttis kogu oma jõu kokku, et vabastada käsi, kuid ei suutnud: nähtavasti oli keegi kasakaist naistele appi tulnud. Teda hoidsid tugevad karmid käed, kiskusid ta küünarnukid selja taha, pigistasid nagu kruustangidega. Davõdov lõpetas rabelemise. Ta mõistis, et asi on läinud liiga kaugele, et kohalviibijaist keegi temale appi ei tule, ja seepärast otsustas tegutseda teisiti.

«Aidavõtmeid minu käes ei ole, kodanikud. Võtmed on . . .» Davõdovil jäi lause pooleli: ta tahtis öelda, et mitte tema pole võtmete hoidja, ent taipas kohe, et kui ta keeldub, tormab rahvas Djomka Ušakovi otsima, leiab ta kahtlemata üles, ja siis juba Djomka käsi hästi ei käi: tapavad ära. «Ütlen, et minu korteris; seal siis otsin ja ütlen, et olen ära kaotanud. Selle aja kestel jõuab Ljubiškin kohale, mind nad aga vaevalt tappa julgevad. Äh, kurat neid võtaks!» mõtles ta. Ta vaikis, õlaga kriimustatud põselt verd pühkides, ja ütles siis: «Võtmeid hoian ma oma korteris, kuid neid ma teile ei anna ja lukkude murdmise eest saate valjult karistada. Olgu see teile teada, fakt!»

«Vii meid oma koju! Me võtame ise sinu võtmed,» ründas Ignatjonoki eit.

Tema lõdvad põsed ja suur soolatüügas ninal värisesid ärritusest, higipisarad voolasid pidevalt mööda kortsulist nägu. Ta tõukas esimesena Davõdovit ja see hakkas meeleldi, kuid aeglaselt oma korteri poole sammuma.

«Kas siis võtmed on seal? Võib-olla sul põle meeles?» päris Avdotja, Viha naine.

«Seal, seal, tädike!» kinnitas Davõdov pead kummardades ja naeratust varjates.

Neli naist hoidis teda kätest, viies aga, suur nui käes, käis nende kannul, paremal pool sammus suurte mehelike sammudega, kogu kehast vappudes, Ignatjonoki vanaeit, vasakul pool järgnesid salkadesse kogunenult teised naised. Kasakad jäid aitade juurde võtmeid ootama.

«Laske käsi lahti, tädikene, ega ma ära ei jookse,» palus Davõdov.

«Tont sind teab, võib-olla jooksed!»

«No ei jookse!»

«Tule meiega, nõnda on meil kindlam.»

Jõuti korteri juurde; hagudest tehtud aeda ja väravaid maha murdes tungiti õue.

«Mine, too võtmed välja! Ja kui ei too, hüüame kohe kasakad siia; nad keeravad sul nina kukla taha!»

«Oh, tädikesed, kui ruttu te nõukogude võimu ära unustasite! Tema aga seda teile ei kingi!»

«Seitse süüd, üks vastutus. Külvamata põldude pärast sügisel näljast paiste minna või praegalt vastutada — see on ükspuha. Sina aga mine, mine!»

Davõdov läks oma tuppa, teades, et tema järele valvatakse, teeskles, nagu otsiks hoolega. Ta ajas kohvris ja laual kõik segi, puistas läbi kõik paberid, ronis voodi ja kõverjalgse laua alla . . .

«Ei ole võtmeid,» teatas ta trepile tulles.

«Kus need siis on?»

«Arvatavasti Nagulnovi käes.»

«Ta sõitis ju ära!»

«Mis siis! Ise sõitis ära, aga võtmed võisid koju jääda. Kindlasti jättis koju. Täna pidime teisele brigaadile seemnevilja välja andma.»

Ta viidi Nagulnovi korterisse. Teel hakati teda peksma. Algul müksati kergelt ja kiruti, kuid hiljem saadi vihaseks, sest et ta kogu aja naeris ja naljatas, ja hakati juba päris korralikult peksma.

«Kulla kodanikud! Mu kallid saatjad! Ärge siis ometi keppidega taguge!» palus ta, näpistas lähemalolevaid naisi, keeras pead hoopide eest kõrvale ja sundis end vastu tahtmist naeratama.

Teda peksti halastamatult tema küürutõmbunud laia ja kumiseva selja pihta, kuid tema ainult köhatas, liigutas õlgu ja valule vaatamata katsus ikka veel nalja heita:

«Vanaema! Sul oleks paras surra, aga sa kakled! Lase ma löön sind ka korra, ah?»

«Puupakk! Jüsku kivi!» kriiskas peaaegu pisarsilmil noor Nastjonka Donetskova, hoolsasti oma väikeste, kuid tugevate rusikatega Davõdovi turja kolkides. «Käed peksin valusaks tema pihta, aga ta ei tee väljagi! . . .»

«Ärge keppidega pekske!» hüüdis ainult kord Davõdov läbi kokkusurutud hammaste, haaras ühe naise käest kuiva pajumalaka ja murdis selle põlve peal katki.

Tema kõrv löödi veriseks, peksti katki huuled ja nina, kuid ikka veel muigas ta paistetanud huultega, näidates oma puuduvat esihammast, lükkas eriti ägedalt pealetikkuvaid naisi aeglaselt ja lõdvalt eemale. Erilist tuska valmistas talle Ignatjonoki eit, kelle ninal soolatüügas vihaselt värises. See peksis valusasti, püüdis ninajuurt või meelekohta tabada ja ei löönud nii nagu teised, vaid rusika seljapoolega, kondiste sõrmenukkidega. Asjata püüdis Davõdov käies talle selga pöörata. Ta tõrjus nohisedes teisi naisi kõrvale, jooksis ette ja kähises:

«Laske, ma tõmban talle nina pihta! Nina pihta!»

«No-noh, oota, sa kuradi kärnkonn!» mõtles Davõdov külma vihaga, põigeldes löögi eest kõrvale. «Kui Ljubiškin välja ilmub, löön sind nii, et lendad nagu vurr!»

Ljubiškinit ratsanikega polnud ikka veel näha. Jõuti Nagulnovi korteri juurde. Seekord tulid ühes Davõdoviga tuppa ka naised. Nad lõid kõik segamini, pildusid laiali paberid, raamatud, pesu, otsisid võtmeid isegi pererahva juurest. Neid muidugi ei leitud. Davõdov lükati trepile.

«Kus võtmed on? Või me tapame su ära!»

«Ostrovnovi käes,» vastas Davõdov, meenutades aida

juures rahva seas seisvat ja kahjurõõmsalt muigavat majandusjuhatajat.

«Valetad! Temalt me juba küsisime. Ta ütles, et võtmed peavad olema sinu käes . . .»

«Kulla kodanikud!» Davõdov puudutas sõrmega kõvasti ülespaistetanud nina ja naeratas vaikselt. «Naisukesed! Te peksite mind täitsa ilmaaegu . . . Võtmed on juhatuses minu laualaekas, fakt! Nüüd tuli mulle täpselt meelde.»

«Sa ju pilkad meid!» kilkas aitade juurest tulnud Liiderdaja-Jekaterina.

«Viige mind sinna! Mis pilkamine see on? Palun ainult ilma peksmiseta!»

Davõdov astus trepilt alla. Teda piinas janu, valdas jõuetu viha. Teda oli korduvalt pekstud, kuid naised peksid esimest korda, ja ta tundis piinlikkust. «Ainult mitte maha kukkuda, siis nad lähevad metsikuks ja võtavad viimati hinge välja. See oleks tõesti rumal surm, fakt!» mõtles ta lootvat pilku seljandikule heites. Kuid ikka veel polnud maanteel hobuste kapjade poolt üleskeerutatud tolmu näha, hajurünnakuks hargnenud ratsanikud ei ilmunud nähtavale. Seljandik, mis kulges silmapiiril paistva kauge künkani, oli tühi . . . Tänavad olid samuti tühjad. Kõik olid aitade juurde kogunenud, sealt oli kuulda paljude häälte tugevat kõminat.

Teel juhatusse peksti Davõdov nii läbi, et ta vaevalt veel jalul seisis. Ta ei naljatanud enam, vaid komistas tasasel maal ikka sagedamini, ikka sagedamini haaras peast kinni ja palus näost kahvatades kõlatu häälega:

«Jätke! Tapate ju ära . . . Ärge pekske pähe . . . Mul ei ole võtmeid! Õhtuni võin teid ringi vedada, aga võtmeid ei ole . . . Ei anna!»

«Ahaa, või õhtuni?!» oigasid raevunud naised ja imesid end uuesti nagu kaanid jõuetuks jäänud Davõdovi külge, kriimustasid, peksid ja isegi hammustasid.

Kolhoosi juhatuse õue juures istus Davõdov teele maha. Tema purjeriidest pluus oli verine, lühikesevõitu linnapüksid (vanadusest alt narmendama hakanud) olid põlvede kohalt katki, pluusi lahtirebitud kaeluse alt paistis tõmmu tätoveeritud rind. Ta hingas raskesti nohisedes ja nägi haletsemisväärne välja.

«Tule, koerapoeg!» Ignatjonoki vanaeit trampis jalgadega.

«Teie, tõbraste, eest olen ma . . .» hüüdis Davõdov äkki kõlavalt ja vaatas imelikult helendavate silmadega ringi. «Teie jaoks me ju töötame! . . . Ja teie tahate mind tappa! . . . Oh, te tõprad! Ma ei anna teile võtmeid, kas saate aru? Fakt, et ei anna! Noh?»

«Jätke ta rahule! . . .» hüüdis kohalerutanud tüdruk. «Kasakad lõid tabad maha ja jagavad juba vilja!»

Naised viskasid Davõdovi juhatuse värava juurde maha ja jooksid aitade juurde.

Davõdov tõusis suure pingutusega jalule, läks õue, tõi ämbritäie soojaks läinud vett trepile, jõi kaua, siis hakkas enesele vett pähe valama. Ähkides pesi ta näolt ja kaelalt vere, kuivatas end trepikäsipuul rippuva hobusetekiga ja istus astmelauale.

Õues polnud hingegi. Kuskil kaagutas ärevalt kana. Puuri katusel, kael õieli, laulis kuldnokk. Stepist kostis suslikute vilistamist. Hõre astmeline lillakas pilveriba kattis päikese, ent sellest hoolimata oli õhk nii rammestavalt umbne, et isegi keset õue tuhahunnikul soputavad varblased lamasid liikumatult, kaelad õieli, raputasid vaid aeg-ajalt oma väikesi laiali aetud tiivalehvikuid.

Hobusekapjade kauget müdinat kuuldes tõstis Davõdov pead: saduldatud madala laudjaga võikhall hobune lendas täit traavi õue. Kaevates tagumiste jalgadega maad, tegi ta kohal järsu pöörde, tiirutas korsates õues ringi, pillates sapsudelt valgeid vahutorte kuuma maa peale. Talliukse ette jäi ta seisma ja nuusutas künnist.

Tema uhked hõbedaga kaunistatud valjad olid katki, ohelikuharud rippusid esijalgade ees, sadul oli rappunud turja peale, sadula katkenud rinnaaluserihmad rippusid maani, puudutasid mustjaslillakaid kõvu kapju. Hobune hingas raskesti kogu kehaga, pungitas roosakaid ninasõõrmeid; ta kuldses tukas ja sasitud laka salkudes rippus mulluseid pruune takjanuppe.

Davõdov vaatas imestusega hobust. Sel ajal kääksus aeglaselt heinaküüni uks, kust tuli nähtavale Štšukaritaadi pea. Taat viivitas hetke, avas siis suure ettevaatusega värava ja tuli kartlikult ringi vaadates välja.

Heinapebred katsid tihedalt Štšukari higist märga särki, kõrsheinte tühjad kugarad, purukuivanud õied ja lehekesed ning mesiku kollane tolm katsid takust habet. Štšukari-taadi nägu oli kirsspunane ja kandis ääretu hirmu pitserit, higi nõrgus mööda meelekohti habemesse . . .

«Seltsimees Davõdov!» hakkas ta sosinal paluvalt rääkima, astudes kikivarvul trepi juurde. «Jumala eest, peitke end ära! Kui meid juba kord on peksma hakatud, ega see asi siis ilma mõrtsukatööta ei lõpe. Küll on teid aga läbi klobitud — ei tunne enam äragi! Mina olin heinte sees peidus . . . Lämmi on seal — ära ütle, särk on higist märg, aga hingel oli rahulikum, tänu jumalale! Kui läheksime mõlemad peitu, ah, ootaksime selle segaduse lõpu ära? Üksi on seal nagu kole olla . . . Ja mis mõte on meil ära surra, ei tea isegi, mille eest. Te kuulake, kuda naised nagu herilased sumisevad — et neid susi sööks! Nagulnov on, nagu näha, vagaseks tehtud. See on ju tema hobune, kes siia jooksis . . . Selle võiguga sõitis ta täna staniitsasse. Hommikul värava ees hobune komistas ja ma ütlesin talle: «Pööra ümber, Makar, see on väga paha märk!» Aga tema ju kunagi teadjat inimest ei kuula! Eluilmaski mitte! Ikka toimetab oma nina järgi, nüüd siis leidis endale otsa. Oleks ta tagasi keerand, oleks võind nagu minagi peitu pugeda.»

«Võib-olla on ta nüüd kodus?» küsis Davõdov kaheldes.

«Ko-o-dus? Aga miks siis hobune tühjalt ja korsates siia jooksis — tunneb surma. Ma tean neid märke väga hästi. Asi on selge: ta sõitis rajoonist tagasi, nägi, et aitade juures röövitakse vilja, noh, tema tuline süda ei kannatand välja, ta ütles sõnakese vasta, noh ja tapetigi inime ära . . .»

Davõdov oli vait. Aitade juurest kuuldus ikka veel endiselt paljuhäälset jutukõminat, kostis kaarikute kriuksumist ja vankrirataste ühtlast lõginat.

«Vilja viiakse . . .» mõtles Davõdov. «Aga tõepoolest, mis on Makariga juhtunud? Kas nad tõesti ta ära tapsid? Lähen vaatan!» Ta tõusis üles.

Štšukari-taat arvas, et Davõdov otsustas temaga koos küüni heintesse pugeda, ja oli kohe hakkamas:

«Lähme, lähme peidame ennast ära! Muidu veel tont teab, kes siia võib sattuda, näevad meid siin ja teevad lõpu peale . . . Nad võivad ju sellega silmapilk hakkama saada! Aga heinaküünis on väga hea olla. Heintel on nii mõnus ja magus hais; kui midagi süüa oleks, võiks ma seal kuude viisi pikutada. Ainult et sokk tegi mu elu seal kibedaks . . . Ma oleks ta, kahjuliku eluka, maha löönd! Kuulsin, kuda naised hakkasid kolhoosi riisuma ja teid vilja pärast peksma. «Noh,» ütlesin ma enesele, «sina, Štšukar, saad asja ees, teist taga surma!» Viimane kui üks naine teab ju, et revolutsiooni algusest peale ainult mina ja teie, seltsimees Davõdov, oleme seist platvormil ja et meie tegime Gremjatšis kolhoosi ja likvideerisime Titoki. Keda oleks neil vaja esimeses järjekorras teise ilma saata? Muidugi mõista mind ja teid! «Meie asjad on halvad,» mõtlesin ma, «vaja pakku minna, muidu tapetakse Davõdov ära ja siis on minu kord; aga kes siis hakkab seltsimees Davõdovi surma üle kohtu-uurijale seletust andma?» Hüppasin silmapilk küüni, ronisin pea ees heinte sisse, pikutasin, kartsin kõvasti hingatagi. Ja äkki kuulen, et keegi kõnnib mööda heinu minu kohal . . . kõnnib ja aevastab — loomulikult tolmu pärast. «Taevane vägi!» mõtlesin ma «Mis muud, kui mind juba otsitakse; mis muud, kui kiputakse minu hinge kallale!» See aga muudkui ronib ja ronib ja juba astub mu kõhu peale . . . Mina laman. Hing läheb hirmu pärast välja, aga laman nagu ära neetud, sest ei saa ju, noh, tead, kuhugi kaduda! Ja vaata, ta astub mulle siis otse näo peale. Mina käega krapsti! Tunnen — sõrad ja üleni karvane! Mu ihukarvad tõusid püsti, jüsku oleks nahk ka keha küljest lahti minemas . . . Hirmu pärast ei saa enam hingata . . . Sest mis mulle mõttesse tuli, kui tundsin karvast jalga? «Kurat!» mõtlesin ma. Küünis on ju kole pime, paharetid aga armastavad pimedust. Mõtlesin, et nüüd hakkab ta mind ära nõiduma ja surnuks kägistama . . . Parem juba teeksid mulle naised lõpu peale. Oi jah, no küll oli kole! Mis sest rääkida! Oleks minu asemel old mõni arem mees, see oleks silmapilk südame või sisikonna rabanduse saand ja surnd. Äkilisest hirmust tuleb rabandus. Mul käis ainult külm judin üle ihu, ise aga

lamasin edasi. Ja äkisti tunnen, et ninasse tuleb kanget soku haisu. Tuli meelde, et likvideeritud Titoki sokk käib heinaküünis, olin ta raisa hoopis ära unustand. Vaatasin välja, ja tema see oligi, Titoki sokk; oli ronind heinte peale, näris salvei ja koirohu lehekesi ... Noh, siis ma muidugi tõusin püsti ja tegin talle tuupi. Materdasin ja sakutasin teda habemest, nii et küll sai. «Ära kola mööda heinu ringi, kui külas on mäss! Ära kooberda ilmaasjata, va igavene sikk!» Mu süda oli nii täis, et tahtsin ta sealsamas maha lüüa, sest olgu ta küll loom, aga peab teadma, kuda ja mis, et kunas on lubatud nasama mööda heinu kolada ja kunas tuleb vaikselt peidus olla ja istuda ... Aga kuhu siis teie lähete, seltsimees Davõdov? ...»

Davõdov ei vastanud taadi küsimusele, möödus heinaküünist ja hakkas värava poole minema.

«Kuhu te lähete? ...» küsis Štšukari-taat kohkudes.

Poollahtisest väravast välja vaadates nägi ta, kuidas Davõdov nagu puhangulisest tuulest aetuna läks ebakindlal, kuid kiirel sammul kolhoosi aitade poole.

XXXIV PEATÜKK

Tee kõrval seisab kalmukurgaan. Tema tuultest lakutud tipul sahisevad kurvalt mullused koirohu- ja mesikurootsud, kummarduvad süngelt maani kroonohaka pruunid tupsud, nõlvad tipust kuni aluseni on kaetud kollase kähara stepirohu puhmastega. Rõõmutud, tuhmid, päikesest ja vihmadest pleegitud, sirutavad nad oma kiulisi varsi iidsel murenenud pinnasel, ja isegi kevadel, kõigi rohtude rõõmsal õitseajal, on nad nukralt vanad, närtsinud, ja alles sügise eel löövad nad uhkes härmavalevüses sädelema ja särama. Ja ainult sügisel märkame, et suursugune, üleni hõbedasse soomusrüüsse riietatud kurgaan valvab steppi.

Suveõhtutel lendab stepikotkas pilvede alt tema harjale. Tiibade kahinal laskub ta kurgaanile, teeb paar kohmakat sammu ja hakkab kõvera nokaga oma väljasirutatud pruuni tiivalehvikut ja roostevärvi sulgedega kaetud saba puhastama; siis, pea tagasi heidetud, musta viiruga piiratud kollane silm igavesti sinise taeva poole sihitud, jääb ta tardunult tukkuma. Nagu maagikamakas puhkab liikumatu ja kollakaspruun kotkas enne hilisõhtust jahiaega, ja tõuseb siis uuesti kergelt maast lahti lendu. Veel mitu korda libiseb ta kuninglike tiibade vari enne päikese loojangut üle stepi.

Kuhu kannavad teda külmad sügisesed tuuled? Kas Kaukaasia sinistesse eelmägedesse? Või Mugani steppi? Või Pärsiasse? Afganistani?

Talvel aga, kui kalmukurgaan on kaetud lume hermeliinmantliga, ilmub iga päev koidueelses sinises videvikus künka harjale vana isarebane. Ta seisab kaua liikumatult, nagu kollakaspunasest Carrara marmorist

raiutud, ruuge karvane saba lillakal lumel maas, suitsmustade lõugadega terav koon vastu tuult õieli. Sel hetkel elab ainult tema ahhaadikarva niiske nina mitmekesiste lõhnade võimsas maailmas, püüdes ahnelt avali värisevate sõõrmetega kõikematva lume magusat lõhna, külmavõetud koirohu haihtumatut mõrkjat vinu, lähemalt maanteelt hobusesõnniku ja heina hubast haisu, äärmiselt erutavat, kuid vaevalt märgatavat põldpüüde pesakonna hõngu, mida hoovab kaugemalt, umbrohtu kasvanud piiripeenralt.

Põldpüüde lehas on nii palju tihedalt kokkupõimunud varjundeid, et rebasel tuleb selleks, et neid kõiki haista, kurgaanilt alla laskuda ja tähevalgusena sätendavas lumes vaevu jalgu tõstes oma kerget jäätunud karvadega kõhtu mööda stepirohu latvu umbes viiskümmend sülda edasi lohistada. Ja alles siis hakkab tema mustades avali sõõrmeis lausa kõrvetav tunne: sinna hoovab värske linnusõnniku kibehapukat lõhna ning sulgede kahesugust hõngu. Lumest niiske sulg, mis rohuga kokku puutub, levitab koirohult omandatud mõrudust ja puju kibekust — see on pealtpoolt —, kuid sinise tüüka juurest, mis poolest saadik lihasse ulatub, tuleb sooja soolaka vere lõhna ...

... Kurgaani kokkukantud paakunud mulda lihvivad põuatuuled, teda kuumutab keskpäevane päike, uhuvad vihmavalangud, murravad küünlakuu pakased, kuid ikka valitseb kurgaan vääramatult stepi üle nagu sadu aastaid tagasi, kui ta kerkis surmasaanud ja sõjaliste auavaldustega maetud polovetsi vürsti põrmu kohale, kokku kantud käevõrudega ehitud tõmmude naiste, sõjameeste, sugulaste ja orjade kätega ...

Kurgaan seisab seljandikul kaheksa kilomeetri kaugusel Gremjatši Logist ja juba vanast ajast nimetavad kasakad seda Surmakurgaaniks, ja muistne jutt räägib, et kunagi vanasti surnud kurgaani jalal haavatud kasakas, võib-olla seesama, kelle kohta vanas laulus lauldakse:

... Tuld ta räksis terava mõõgaga,
puhus pujurootsud lõkkel põlema,
soojendas seal selget allikavett,

leotas ja pesi haavu surmavaid:
«Oo mu haavad, rasked haavad, kuis te veritsete,
kuidas te nii sügavale, südameni ulatute ...»

... Staniitsast välja sõites kihutas Nagulnov paarkümmend versta järjest ja peatas oma võikhalli ratsu alles Surmakurgaani juures. Ta hüppas sadulast maha ja pühkis käega hobuse kaelalt vahtu.

Olid saabunud kevade alguse kohta haruldaselt soojad ilmad. Päike kuumutas maad nagu maikuus. Silmapiiri lainelise ringjoone taga voogas suitsune hägu. Kaugelt stepijärvelt kandis tuul hanede kaagutust, partide paljuhäälset prääksumist ja neppide halisevat kisa.

Makar võttis hobusel rauad suust, sidus päitseoheliku esimese jala külge, lõdvendas sadularihma. Hobune hakkas ahnelt noort rohtu sööma, napsates ühtaegu ka mulluse orasheina pleekinud kulu.

Pineval ja põriseval vilinal lendas üle kurgaani viupartide parv. Nad lendasid järvele. Ilma midagi mõtlemata jälgis Makar partide lendu; ta nägi, kuidas nad nagu kivid tiiki laskusid, kuidas vesi nende all kõrkjasaare juures justkui keema lõi. Samal ajal tõusis paisu kohalt lendu erutatud laglekari.

Stepis polnud näha ainsatki inimest. Makar lebas kaua kurgaani jalamil. Ta kuulis algul, kuidas hobune lähedal turnahtas, suuraudu helistades edasi liikus, siis aga nõkku kadus, kus rohi oli lopsakam; ja nüüd jäi ümberringi kõik nii vaikseks, nagu inimestest mahajäetud hilissügiseses stepis, kus kõik tööd on lõpetatud.

«Sõidan koju, ütlen Andreile ja Davõdovile hüvasti, panen selga Poola rindelt toodud sineli ja lasen enese maha! Elu mind enam ei köida! Ja revolutsioon selle läbi ei kannata. Tema eest on rahvast isegi palju väljas. Üks vähem või rohkem ...» mõtles Makar ükskõikselt nagu mõnest kõrvalisest inimesest; ta lamas kõhuli ja vaatles otse silmade ees olevaid stepirohu keerduläinud niidikesi. «Küllap Davõdov mu haua juures räägib nõnda: «Nagulnov heideti küll parteist välja, aga ta oli hea kommunist. Tema enesetapmist me heaks ei kiida, fakt! Aga selle ettevõtte, mille eest ta võitles maailma kontrrevolutsiooni vastu, viime lõpule.»» Ja

Makar kujutles haruldase selgusega, kuidas enesega rahulolev Viht rahva hulgas käib ja muigab, oma valkjaid vuntse silub ja räägib: «Üks tõmbas enese siruli, tänu taevale! Koerale koera surm!»

«Ei, sa vana madu! Ma ei lase ennast maha! Enne veel teen teiesugustele otsa peale!» ütles Makar valjusti, hambaid krigistades, ja hüppas nagu ussist nõelatud püsti. Mõte Vihast muutis tema otsuse, ja silmadega hobust otsides mõtles ta juba: «Kurat võtku! Enne teen teile kõigile lõpu ja siis alles kannan enese maha! Ei tule teil minu surma üle rõõmustada! Ja Kortšžinski — on siis tema sõna see kõikse viimane või? Kui lõpetame külvi, põrutan ringkonnakomiteesse. Küll võetakse tagasi! Sõidan isegi kraisse. Moskvasse... Aga kui ei võeta, siis hakkan parteituna nende madude vastu võitlema.»

Selginud pilgul vaatles ta enese ümber laiuvat maailma. Talle näis juba, et ta olukord polegi enam nii parandamatu ja lootusetu, nagu ta mõni tund tagasi ette kujutas.

Ta läks rutates nõkku hobuse järele. Tema sammudest tõusis stepirohu padrikust üles poeginud emahunt, seisis hetke oma laia pead varjates ja inimest vaadeldes; tõmbas siis kõrvad ligi pead, saba jalgade vahele ja sörkis jäärakusse. Tema sissetõmbunud kõhu all tolknesid lõdvad ja väljaveninud mustad nisad.

Vaevalt sai Makar hobusele lähenema hakata, kui see perutades peaga heitis. Ohelik, mis oli hobuse jala külge seotud, katkes.

«Tpruu! Vasjok! Vasjok! Tpruu!» meelitas Makar poolsosinal hobust, kavatsedes perutavale hobusele selja tagant juurde minna, teda lakast või sadula jalarauast tabada.

Võik aga raputas pead, kõõritas ratsaniku poole ja lisas sammu. Makar hakkas jooksma, kuid hobune ei lasknud teda ligi, lõi kord takka üles ja kihutas kiires galopis üle maantee küla poole.

Makar hakkas vandudes hobusele järele minema. Umbes kolm kilomeetrit käis ta teetul maastikul, hoides suunda küla juures paistva kesa poole. Niitmata aasalt tõusis lendu trappe ja paaris põldpüüsid,

kaugemal jääraku serval jalutas isatrapp, kaitstes pesal istuva emase rahu. Võitmatust sugutungist aetuna ajas ta oma lühikese punaka roostekarva-valgete udukarvadega saba lehvikuna laiali, laotas tiibu ja kriipis nendega kuiva maad, kaotas sulgi, mille tüükaid katsid roosakad udemed...

Stepis toimus suur viljastustöö: lopsakalt sirgus rohi, paaritusid linnud ja loomad, ainult inimestest mahajäetud külvamata põllud sirutasid taeva poole oma auruseid seemendamata välju...

Makar sammus mööda panklikku kuivanud kesa vihaselt ja sünge näoga. Ta kummardus kähku, haaras pihku mulda ja hõõrus seda peopesal. Surnud rohtude habraste kiududega põimitud must muld oli kuiv ja kuum. Künnimaa vajas äestamist. Viibimata oli tarvis kokkuvajunud mätlik põld kolm-neli korda üle äestada, paatunud pind terashammastega purustada ja siis mööda kohedaid äkkejälgi reaskülvajad käiku lasta, et nisu kuldsed terad hästi sügavale mulda satuksid.

«Oleme hiljaks jäänd! Maa läheb raisku!» mõtles Makar rusuva haletsustundega musti, oma alastuses hirmsaid harimata põlde vaadates. «Veel paar päeva, ja maa on raisus. Maa on nagu otsiv mära: on aeg, rutta sigitamisega, on aeg möödas, ei lase ta täkku enam ligigi. Nõnda on ka maa jaoks inimene... kõik peale inimeste on selles asjas kõrvalised. Igal loomal, igal puul ja ka maal on oma aeg, kus teda on vaja seemendada... aga inimesed, meie oleme hullemad ja mustemad kui kõige ilgem elajas! Näe, ei tule külvama, sest omandus on neis end kahele jalale püsti ajand... Ära neetud! Lähen otsekohe ja kihutan nad kõik põllule! Kõik viimseni!»

Ta kiirustas järjest sammu, hakkas ajuti isegi jooksma. Tema mütsi alt voolas higi, särk oli seljal tumedaks tõmbunud, huuled kuivanud, ta põskedele aga ilmusid ebaterved punased laigud...

XXXV PEATÜKK

Ta jõudis külasse, kui seemnevilja jagamine oli täies hoos. Ljubiškin oli oma brigaadiga ikka veel põllul. Aitade juures olid inimesed troppis koos. Kaalule pilluti ruttu viljakotte, vankrid sõitsid vahetpidamata ette, kasakad ja naised kandsid vilja kottides ja põlledes, aida mademed ja trepiesine olid ümberringi tihedalt viljateradega kaetud . . .

Nagulnov aimas kohe, milles asi, ja tungis rahvast kahele poole tõrjudes kaalude juurde.

Endine kolhoosnik Ivan Batalštšikov kaalus ja andis vilja välja, teda abistas kõhetu Apollon Peskovatskov. Davõdovit, Razmjotnovit ega ühtki brigadiri ei olnud aitade juures. Ainult majandusjuhataja Jakov Lukitši häbelik nägu vilksatas korraks rahva seas, kuid seegi kadus varsti kokkusõitnud kaarikute varju.

«Kes lubas teil vilja jagada?» hüüdis Makar, tõukas Batalštšikovi kõrvale ja astus kaalude juurde.

Rahvas vaikis.

«Kes sind volitas vilja kaaluma?» küsis Makar Batalštšikovilt häält tasandamata.

«Rahvas . . .»

«Kus Davõdov on?»

«Mina põle tema valvaja.»

«Kus on juhatus? Kas juhatus lubas?»

Kaalude juures seisev Tumm-Demid naeratas ja pühkis varrukaga higi. Tema mürisev bass kõlas julgelt ja lihtsameelselt:

«Lubasime endile ise, ilma juhatuseta! Ise võtame.»

«Ise?. . . Ah nii?» Nagulnov oli kahe hüppega aidatrepil, lõi rusikahoobiga ukse ees seisva külapoisi kõr-

vale, virutas ukse kinni ja toetus seljaga tugevasti vastu ust. «Laiali minna! Vilja ei anta! Kes julgeb veel aida juurde tulla, selle kuulutan nõukogude võimu vaenlaseks! . . .»

«Ohoo!» ütles irvitades Suits, aidates naabril vilja vankrisse tõsta.

Nagulnovi ilmumine oli enamikule üllatuseks. Enne tema ärasõitu rajoonikeskusse liikusid Gremjatšis visad jutud, et Nagulnovi üle hakatakse Viha peksmise pärast kohut mõistma, et ta tagandatakse kohalt ja pannakse päris kindlasti istuma. Makari ärasõidust kuuldes ütles Viht hommikul:

«Nagulnov enam tagasi ei tule. Prokurör ise ütles mulle, et ta võetakse kõvasti pihtide vahele. Las saab Makarkagi tuuseldada! Kui lüüakse parteist välja, küll siis teab, kuda talumeest peksta. Ega praegalt põle enam endised õigused!»

Seepärast võetigi Makari tulek kaalude juurde kohmetu ja nõutu vaikimisega vastu. Ent pärast seda, kui ta kaalude juurest aidatrepile hüppas ja enese ukse ette seisma seadis, võttis enamiku meeleolu kohe kindla suuna. Suitsu järel hakkas sadama hüüdeid:

«Meil on praegalt oma võim!»

«Rahva võim!»

«Lööge ta minema, poisid!»

«Kao sinna, kust tulid!»

«Kus mul käsutaja, käi sa . . .»

Suits hakkas esimesena aidale lähenema; ta liigutas vapralt õlgu, vaatas muiates tagasi. Talle hakkasid kõheldes järgnema veel mõned kasakad. Üks neist tõstis käigu pealt maast kivi . . .

Ruttamata võttis Nagulnov püksitaskust nagaani ja tõmbas kuke vinna. Suits seisatas, jäi nõutult tammuma. Ka teised jäid seisma. See, kes oli maast suure kivi võtnud, veeretas seda käes ja viskas kõrvale. Kõik teadsid, et kui Nagulnov on kord kuke vinna tõmmanud, siis ei kõhkle ta vajaduse korral päästikule vajutamast. Ja Makar kinnitas seda aega viitmata.

«Seitse madu lasen enne maha, alles siis pääsete aita. Noh, kes on esimene? Tulgu ligi!»

Soovijaid millegipärast ei olnud... Minutiks tekkis üldine segadus. Julgemata aidale läheneda, jäi Suits mõttesse. Nagulnov laskis nagaani otsa alla ja käratas:

«Laiali minna!... Otsekohe minge laiali, või muidu lasen!...»

Ta ei jõudnud lauset lõpetada, kui vankri rauast kaelpulk mürinal tema pea kohal vastu ust prahvatas. Selle viskas Suitsu sõber Jefim Trubatšov, sihtides Makarile pähe, nähes aga, et ei tabanud, kükitas ta kiiresti kaariku taha maha. Nagulnov tegutses nagu lahingus: põiganud rahva seast visatud kivi eest kõrvale, tulistas ta korra õhku ja hüppas aidatrepilt alla. Rahvajõuk ei pidanud vastu: üksteist pikali paisates hakkasid esimesed põgenema, raksatasid vankrite ja kaarikute tiislid, üks kasakate poolt jalust maha rabatud naine hakkas paha häälega ulguma.

«Ärge jookske! Ainult kuus padrunit on tal veel järel!» ergutas kuskilt väljailmunud Viht ja püüdis jooksjaid peatada.

Makar läks jälle aida juurde tagasi, kuid ei astunud trepile, vaid jäi seina äärde seisma selle arvestusega, et oleksid näha ka kõik teised aidad.

«Ärge tulge ligi!» hüüdis ta uuesti kaalude juurde minevale Suitsule, Trubatšovile ja teistele. «Poisid, hoidke eemale! Maha lasen!»

Aitadest umbes saja sammu kaugusel olevast rahvajõugust astusid esile Ivan Batalštšikov, Atamantšukov ja veel kolm kolhoosist väljaastunud kasakat. Nad otsustasid tegutseda kavalusega. Tulnud umbes kolmekümne sammu kaugusele, tõstis Batalštšikov hoiatuseks käe üles:

«Seltsimees Nagulnov! Oota, ära veel relva tõsta!»

«Mis teil vaja? Käsin teil laiali minna!...»

«Kohe lahkume, aga sina märatsed ilmaaegu... viljavõtmiseks on meil ju luba...»

«Kelle luba?»

«Ringkonnast sõitis üks siia... Noh, ringkonna täitevkomiteest vist, ja tema lubas.»

«Aga kus ta praegu on? Kus on Davõdov? Razmjotnov?»

«Nad on juhatuses, peavad koosolekut.»

«Valetad, sunnik!... Käi kaalude juurest eemale! Noh?...» Nagulnov kõverdas küünarliigesest vasakut kätt, asetas nagaani mustast terasest, kuid vanadusest valgeks hõõrdunud toru ülestõstetud käsivarrele.

Batalštšikov jätkas julgelt:

«Kui sa meid ei usu, mine ise ja vaata; kui sa ei lähe, siis võime nad kohe siia tuua. Jäta relvaga ähvardamine, seltsimees Nagulnov, sest muidu läheb pahasti. Kelle vasta sa lähed? Rahva vasta! Kogu küla vasta!»

«Ära tule ligi! Ära liiguta! Sina ei ole mulle seltsimees! Kui sa riigile kuuluvat vilja röövid, siis oled sa kontra!... Mina ei luba teil nõukogude võimu jalge alla tallata!»

Batalštšikov tahtis midagi öelda, kuid samal hetkel ilmus aida nurga tagant välja Davõdov. Koledasti läbipekstuna, siniseks taotuna, kriimustatuna ja muhkudes, astus ta kobaval, komistaval sammul. Niipea, kui Nagulnov teda nägi, kargas ta kähisedes Batalštšikovi kallale: «Ah sa madu! Või valetama!... Või meid peksma!?»

Batalštšikov ja Atamantšukov pistsid jooksma. Nagulnov tulistas neid kaks korda, ent laskis mööda. Suits murdis eemal tarateivast, teised aga, sammugi taganemata, urisesid tumedalt.

«Ma ei lase... tallata... jalge alla... nõukogude võimu!» möirgas Makar läbi kokkusurutud hammaste, jooksujalu rahvajõugu poole tormates.

«Lööge teda!»

«Kui ometi mõni püssiloks oleks,» oigas Jakov Lukitš käsi kokku lüües tagumistes ridades, needes Polovtsevit, kes oli nii ebasobival ajal ära.

«Kasakad... Võtke see kangelane käsile!...» helises Marina Pojarkova vihane, kirglik hääl. Ta lükkas kasakaid, et need jooksvale Makarile vastu läheksid; haarates Tumm-Demidi käest, küsis ta põlastavalt: «Mis kasakas sa oled?!... Kardad?!»

Rahvajõuk murdus äkki pooleks, kõik hüppasid kõrvale, läksid laiali ja Makarile vastu...

«Miilits!!!» karjatas metsiku hirmu ajel Nastjonka Donetskova.

Kolmkümmend ratsameest kihutas hajurünnakul künkalt alla küla poole. Nende hobuste kapjade all kerkisid kergete viirastuslike suitsupilvekestena kevadise tolmu sagarad.

Viie minuti pärast ei olnud tühjaks jäänud platsil aitade juures kedagi peale Davõdovi ja Makari. Hobusekapjade plagin tuli ikka lähemale. Ratsanikud paistsid juba karjatänaval. Teiste ees ratsutas Lapšinovi teldril Pavlo Ljubiškin, temast paremal nuiaga relvastatud rõugearmiline ja hirmuäratav oma otsusekindluses Agafon Dubtsov, tagapool aga mitut masti hobustel korratu jõuguna teise ja kolmanda brigaadi kolhoosnikud...

Õhtuks jõudis rajoonist kohale Davõdovi poolt väljakutsutud militsionäär. Ta arreteeris põllul Ivan Batalštšikovi, Apollon Peskovatskovi, Jefim Trubatšovi ja veel mõned «aktivistid» kolhoosist väljaastunute hulgast. Ignatjonoki eit arreteeriti kodus. Nad kõik saadeti konvoi saatel rajooni. Suits tuli ise külanõukogusse.

«Lendasid ka kohale, tuvike?» küsis Razmjotnov võidutsevalt.

Teda muigava pilguga vaadates vastas Suits:

«Tulin. Mis seal enam nutta, kui mäng on lõhki ostetud...»

«Mis on lõhki ostetud?» kortsutas Razmjotnov kulmu.

«Nagu seda «kahtkümmend üht» mängides juhtub. Ei tulnud kakskümmend üks, ja oligi lõhki! Kuhu ma siis praegalt lähen?»

«Lähed rajooni.»

«Aga kus on miilits?»

«Ära muretse, varsti tuleb! Küll rahvakohus sind õpetab, kuda esimehi peksta. See mängib lõhki ostmata!...»

«Eks muidugi!» nõustus Suits meeleldi ja sõnas haigutades: «Ma tahaks magada, Razmjotnov. Vii mind küüni ja pane luku taha, kuni miilits tuleb, ma heidan magama. Pane uks lukku, ole hea, muidu lasen une pealt jalga.»

Järgmisel päeval hakati laialiviidud vilja kokku koguma. Makar Nagulnov käis läbi kõik pered, kes eile vilja olid võtnud; teretamata, kõrvale vaadates, küsis ta tagasihoidlikult:

«Kas vilja võtsid?»

«Võtsin...»

«Kas viid tagasi?»

«Tuleb viia...»

«Vii.» Ja läks head aega ütlemata.

Paljud kolhoosist väljaastunud olid seemnevilja ära viinud rohkem, kui ise olid varem toonud. Väljajagamine toimus küsitelu alusel. «Palju sa nisu tõid?» küsis Batalštšikov kärsitult. «Seitse puuda kahe ringi peale.» — «Pane kotid kaalu peale!»

Tegelikult aga oli võtja andnud seemnefondi seitse või isegi neliteist puuda vähem. Peale selle tassisid naised põlledes ja kotikestes kaalumata umbes sada puuda laiali.

Õhtuks oli nisu täielikult koos, välja arvatud mõned puudad. Puudus vaid kakskümmend puuda otra ja mõned kotid määsi. Samal õhtul aga jagati üksiktalunikele nende seeme täielikult välja.

Hämariku saabudes algas Gremjatšis külakoosolek. Seninägemata rahvahulga ees koolimajas rääkis Davõdov:

«Mis tähendab see eilne hiljutiste kolhoosnikute ja ühe osa üksiktalupidajate väljaastumine, kodanikud? See tähendab seda, et nad läksid kulakliku elemendi sõiduvette. See on fakt, nad kaldusid meie vaenlaste poole. Ja see on häbistav fakt teile, kodanikud, kes te eile röövli kombel aitadest vilja riisusite, kalleid teri jalge alla sõtkusite ja põlledes laiali kandsite. Teie seast, kodanikud, kostsid need ebateadlikud hääled, mis kihutasid naisi minu kallale, ja nad peksid mind iga kättejuhtuva asjaga ning üks naiskodanik hakkas isegi nutma, sest et ma nõrgaks ei löönud. Ma räägin sinust, kodanik!» Davõdov osutas seina juures seisvale Nastjonka Donetskovale, kes Davõdovi rääkima hakates kähku oma näo pearätikuga kinni kattis. «Just sina tagusid mind rusikatega selga ja ise nutsid viha pärast ning rääkisid: «Küll peksan, peksan teda, aga tema, põrguline, on nagu kivi!»»

Nastja varjatud nägu lõkendas häbi pärast nagu tules. Teda vahtis terve koosolek, ent tema, pilk piinlikkusest ja kohmetusest põrandal, liigutas vaid õlgu ja nühkis seinalt lupja.

«Vingerdab, madu, nagu nastik vigla all,» ei läbenud Djomka Ušakov ütlemata jätta.

«Kogu seina seljaga ära hõõrund!» toetas teda rõugearmiline Agafon Dubtsov.

«Ära väänle, punnsilm! Kui peksta oskasid, siis oska ka koosolekule silma vaadata!» möirgas Ljubiškin.

Davõdov jätkas halastamatult, ent tema lõhkilöödud huultele libises juba naeruvine, kui ta rääkis:

«... Ta tahtis, et mina oleks põlvili langenud, armu palunud ja aidavõtmed temale andnud. Aga ei, kodanikud, meie, bolševikud, pole tehtud niisugusest savist, et meist keegi saaks kujusid voolida! Mind on kodusõjas junkrud peksnud ja ikkagi midagi välja ei peksnud! Ei ole bolševikud kellegi ees põlvitanud ega saa kunagi seda tegema, fakt!»

«Õige!» kostis Makar Nagulnovi väratav hääl südamlikult ja kähinal.

«... Meie, kodanikud, oleme ise harjunud proletariaadi vaenlasi põlvili panema. Ja me panemegi nad põlvili.»

«Paneme üle kogu maailma!» hüüdis Nagulnov jälle vahele.»

«... teeme seda üle kogu maailma; teie aga kaldusite eile selle vaenlase poole ja toetasite teda. Kuidas säärast väljaastumist võtta, kodanikud, kui lukud löödi aitade eest maha, mind peksti vaeseomaks, Razmjotnov aga seoti esialgu kinni, heideti keldrisse, siis aga viidi külanõukogusse ja teel taheti talle risti kaela riputada? See on otsene kontrrevolutsiooniline väljaastumine! Meie kolhoosniku Mihhail Ignatjonoki arreteeritud mutt karjus siis, kui Razmjotnovit viidi: «Vastkristust viiakse! Põrgukoera!...» ja tahtis naiste kaasabil talle rinnaristi nööri otsas kaela riputada, aga meie seltsimees Razmjotnov, nagu kommunistile kohane, ei saanud niisuguse teotusega nõustuda! Ta rääkis faktiliselt nii naistele kui ka pappide poolt hullutatud vanamooridele: «Naiskodanikud! Mina pole mitte õigeusuline, vaid

kommunist! Minge oma ristiga minema!» Aga nad tükkisid peale ja jätsid ta alles siis rahule, kui ta nööri oli läbi hammustanud ja aktiivselt jalgade ja peaga vastu taguma hakanud. Mis asi see siis on, kodanikud? See on otseselt öeldes kontrrevolutsioon! Ja rahvakohus ei tunne halastust, karistades sääraseid mõnitajaid nagu Mihhail Ignatjonoki ema.»

«Mina oma ema eest ei vastuta! Temal on omal hääleõigus, las ise vastutab!» hüüdis esimestest ridadest Mihhail Ignatjonok.

«Ega ma sinust ei räägigi. Ma räägin neist tüüpidest, kes kirikute sulgemise vastu häält tõstsid. Kirikute sulgemine neile ei meeldinud; kui nad aga ise tahtsid väevõimuga kommunistile risti kaela riputada — siis see poleks nagu asigi! Nojah, nende silmakirjalikkus tuli välja! Need, kes olid korratuste algatajad ja kes aktiivselt välja astusid, on arreteeritud; aga teised kulakute õnge otsa minejad peavad aru pähe võtma ja mõistma, et nad sattusid eksiteele. Mina räägin seda faktiliselt... Presiidiumi on üks tundmatu kodanik paberilehe saatnud, kus küsitakse: «Kas on tõsi, et kõik, kes vilja võtsid, arreteeritakse ja ühes vara konfiskeerimisega välja saadetakse?» Ei, see pole tõsi, kodanikud! Bolševikud ei maksa kätte, nad karistavad halastamatult ainult vaenlasi; teid aga, kes on kolhoosist välja astunud ja ajutiselt kulakute kihutustöö mõju alla sattunud, kuigi te röövisite vilja, peksite meid, — me vaenlasteks ei pea. Te olete kõikuvad keskmikud, ajutiselt teelt kõrvale läinud, ja administratiivseid abinõusid me teie suhtes tarvitusele ei võta, tahame teil aga faktiliselt silmi avada.»

Üle koolitoa veeres tagasihoidlik häältekõmin, Davõdov jätkas:

«Ja sina, naiskodanik, ära karda, võta rätt näo eest, keegi sind ei puutu, kuigi sa eile mind tublisti peksid. Aga vaata, kui homme külvama sõidame ja kui sa töötad halvasti, siis ma sõiman sind mehemoodi, olgu see sulle teada! Ja peksma ei hakka ma sind selja pihta, vaid allapoole, et sul poleks tuju ei istuda ega astuda, susi sind söögu!»

Arglik naer kõvenes, ja kuni ta tagumiste ridadeni

jõudis, tugevnes üsna mürisevaks, kergendavaks laginaks.

«... Vedelesite küll, kodanikud, aitab! Küntud maa seisab, aeg kaob, töötada on tarvis, aga mitte rumalusi teha, fakt! On põllud külvatud, siis on võimalik kakelda ja maadelda... Mina sean küsimuse otse üles: kes on nõukogude võimu poolt, see läheb homme põllule; kes vastu — see närigu sihvkasid. Kes homme külvama ei lähe, sellelt võtame meie, kolhoosnikud, maa ära ja külvame ise.»

Davõdov lahkus lava äärest, istus presiidiumi laua taha, ja kui ta käe karahvini järele ulatas, kuuldus tagumistest ridadest, hämarast, mida punakaskollane lambituli nõrgalt valgustas, kellegi soe ja rõõmus bassihääl liigutatult:

«Davõdov, sa oled tubli poiss! Kallis Davõdov!... Aitäh, et sa viha ei kanna... vana asja ei mäleta... Rahvas on ärevil... Ei tea, kuhu silmi peita... Südametunnistus vaevab... Ja naised on verest väljas... Aga meil tuleb ju ühes elada... Olgu, Davõdov, nõnda: kes vana asja meelde tuletab, sel silm peast välja! Mis?»

*

Hommikul andsid viiskümmend kolhoosist väljaastunut avaldused sisse palvega, et neid kolhoosi tagasi võetaks. Üksiktalunikud ja kõik kolm Gremjatši kolhoosi brigaadi sõitsid aovalgel steppi.

Ljubiškin soovitas aitade juurde valve jätta, kuid Davõdov naeratas:

«Minu arvates pole seda praegu vaja...»

Nelja päevaga külvas kolhoos täis ligikaudu poole sügisel ülesküntud põldudest. Kolmas brigaad läks 2. aprillil kevadkünnile. Kogu selle aja jooksul käis Davõdov ainult ühe korra juhatuses. Kõik töövõimelised saatis ta põllule ja vabastas isegi Štšukari-taadi ajutiselt tallimehe kohustustest, saates ta teise brigaadi juurde. Ise sõitis ka koidu ajal brigaadide töökohtadele ja tuli külasse tagasi pärast kesköö, kui õuedes kuked juba äratuslaulu laulsid.

XXXVI PEATÜKK

Kolhoosi juhatuse rohtunud õu oli vaikne nagu külatagune karjamaa. Keskpäeva päikese käes läikisid aidakatuse roostekarva kivid soojalt ja tuhmilt, kuid kuuride varjus, tallatud rohul, rippusid veel nagu valatult rasked sirelivärvi kastetilgad.

Keset õue seisis pügatud, näotult kõhn lammas, mudased jalad harkis, kõrval põlvitas tall, valgevillaline nagu emagi, ja mudis oma ninaga ema udarat.

Ljubiškin ratsutas õue väikese märaga, kellel oli varss. Kuurist mööda sõites nähvas ta pahaselt kantsikuga kitsetallele, kes teda katuselt oma roheliste vanasarviku silmadega vahtis, ja ütles:

«Ronid, kurivaim, mööda katuseid! Kõtt, minema!»

Ljubiškin oli vihane ja morn. Ta tuli stepist, ei läinud kojugi, vaid ruttas kohe juhatusse. Tema kõhetu mära järel jooksis peenejalgne jämedate sõrgatsliigestega varss, kaela seotud kuljust helistades ja puhevil saba lehvitades. Ljubiškini kasvuga võrreldes oli mära nii väike, et parajas pikkuses sadula jalarauad peaaegu allpool hobuse põlvi rippusid; näis, et küürus ratsanik nagu muinasjutu kangelane kannab perutavat hobust oma tugevate jalgade vahel... Djomka Ušakov, kes trepilt Ljubiškinit vaatas, sattus lõbusasse meeleollu.

«Sa oled nagu Jeesus Kristus, kui ta emaeesli seljas Jeruusalemma sõitis... Täitsa seda moodi!»

«Sina oledki see emaeesel!» urises Ljubiškin trepi ette sõites.

«Tõsta jalad kõrgemale, muidu künnad maa üles!»

Ljubiškin ei pidanud Djomkat vastuse vääriliseks, hüppas sadulast, keeras oheliku ümber trepi käsipuu ja küsis karmilt:

«Kas Davõdov on siin?»

«Jah. Istub ja kurvastab, igatseb sinu järele. Kolm päeva pole söönd ega joond, aina räägib: «Kus on minu unustamatu Pavlo Ljubiškin? Elu on temata nagu nägu ilma silmata!»»

«Räägi sa veel! Räägi! Küll ma sullegi keele peale astun.»

Djomka vaatas silmanurgast Ljubiškini kantsikut ja jäi vait. Ljubiškin aga läks majja sisse.

Davõdov koos Razmjotnovi ja naiste koosoleku esindajatega lõpetas parajasti lastesõime korraldamise küsimuse arutamist. Ljubiškin ootas ära, kuni naised läinud olid, ja läks siis laua juurde. Tema vöötamata, abaluude kohalt tolmune sitssärk levitas higi, päikese ja tolmu lõhna . . .

«Ma tulin brigaadist . . .»

«Milleks?» liigutas Davõdov kulme.

«Miskit ei tule välja! Töövõimelistest on mul järele jäänd ainult kakskümmend kaheksa inimest ja needki ei taha enam töötada, löövad loodrit . . . Ei saa nendega kudagi hakkama. Kaksteist atra on mul praegalt kündmas. Hädavaevalt sain kündjad kokku. Ainult Kondrat Maidannikov töötab nagu härg; aga Akim Beshlebnov, Samohha Kuženkov ja see kuradi kägin Atamantšukov ja teised, need on hädavaresed, ja mitte kündjad! Nagu põleks nad eluilmas adrakurgesid peos hoind! Künnavad, kuda juhtub. Ajavad vao, teevad suitsu, ja üles neid ei saa.»

«Palju te päevas künnate?»

«Maidannikov ja mina künname kolm veerandit, need aga . . . läbisegi pool tiinu. Kui nõnda edasi läheb, siis tuleb maisi küll sügisel külvama hakata.»

Davõdov koputas vaikides pliiatsiotsaga lauale ja küsis kavala näoga:

«Aga miks sa juhatusse tulid? Et meie sinu pisaraid kuivataksime?» ja välgutas vihaselt silmi.

Ljubiškin läks turri.

«Ma ei tuld pisaraid valama! Sa anna mulle inimesi, lisa juurde atru, aga nalja teha oskan ma ilma sinutagi!»

«Naljatada sa oskad, fakt, aga tööd korraldada —

selleks oled sa vedel. Kah bri-ga-dir! Ei saa loodritest jagu! Fakt, et sa ei saa, kui oled distsipliini lõdvale lasknud ja pehme käega paitad.»

«Katsu ise teha seda distsipliini!» kõrgendas erutusest higiseks läinud Ljubiškin häält. «Kogu selle asja peaks on Atamantšukov. Ta rikub mu rahvast, kihutab neid kolhoosist välja astuma, aga hakka teda sunnikut välja viskama — veab ka teised kaasa. Mis see ometi on? Semjon Davõdov, kas sa tõesti irvitad minu üle? Saatsid mulle kaela igasugu sante ja lombakaid ja tahad tööd nõuda! Kuhu ma panen kas või sellesama Štšukaritaadi? Ta, kuradi konn, kõlbaks keset arbuusivälja hernehirmutise asemel hakkisid peletama, teie aga pistsite ta minu brigaadi, sokutasite nagu mustlasele ema kaela! Kuhu ta panna? Künda ei saa, härgi ajada — kah ei saa. Hääl on tal nagu varblasel, härjad ei pea teda inimesekski, ei karda ülepea! Hoiab ikkest kinni, kuradi vähk, ja enne kui vao lõpetab, kukub korda kümme kõhuli. Kord seob kottasid, kord heidab pikali, ajab jalad püsti ja hakkab oma kubemesonga õiendama. Naised jätavad härjad seisma, vahivad, silmad punnis, mis Štšukar teeb. «Štšukaril tuli soolikas välja! . . .» ja jooksevad karjas kokku, vaatavad, kuda see Štšukar soolikat sisikonda tagasi topib. See põle kellegi töö, see on komejant! Songa pärast määrasime ta eile õhtul pudrukeetjaks, tema ei kõlba aga sinna ka mitte. Andsin talle rasva pudru sisse panemiseks, tema pistis selle nahka, pudru aga soolas üle ja sodis ära . . . Noh, kuhu ma ta panen?» Ljubiškinil hakkasid mustade vurrude all huuled vihast värisema. Ta tõstis kantsiku, nii et pesemata särgi kaenla all higist pehastunud ja värvi kaotanud ümmargune laik nähtavale tuli, ja ütles meelt heites: «Võtke mind brigadiri ametist maha, minul ei jätku kannatust kõigi sihukestega jännata; nad on mul nagu kammitsad jalus! . . .»

«Sa ära mängi siin vaest lapsukest, fakt! Me teame ise, kunas sind tagandada; nüüd aga sõida põllule, ja et õhtuks oleks küntud kaksteist hektarit! Ei künna — ära siis meie üle nurise! Paari tunni pärast sõidan ise kohale, kontrollin. Mine!»

Ljubiškin lõi ukse enese järel paukudes kinni ja

jooksis trepist alla. Trepi külge seotud mära seisis norus. Tema lillades kuldtäpikestega kirjatud silmades peegeldus päike. Laotanud päikesest kuumaks köetud paljale sadulakorjule kotiriidest teki, hakkas Ljubiškin aeglaselt sadulasse istuma. Silmi pilutades küsis Djomka Ušakov salvavalt:

«Kui palju maad teie brigaad juba ära on künd, seltsimees Ljubiškin?»

«See põle sinu asi . . .»

«Nojah, põle minu asi . . . Kui võtan sind puksiiri, siis on küll minu asi!»

Ljubiškin pööras sadulas ümber, pigistas tugeva pruuni rusika nii kõvasti kokku, et sõrmed paisusid, ja tõotas:

«Tule aga! Panen su kuradi kõõrdis silmad paigale. Kuklasse keeran, õpetan tagurpidi käima!»

Djomka sülgas põlastavalt.

«Õige mul tohter! Ennem võiksid oma kündjaid tohterdada, et nad paremini künnaksid! . . .»

Ljubiškin kappas väravast välja nagu ratsarünnakule minnes, kihutas steppi. Ei suutnud veel vaibuda varsa kaelas kõikuva kuljuse ähastav heli, kui Davõdov trepile ilmus ja kärmesti Djomkale ütles:

«Mina sõidan mõneks päevaks teise brigaadi, jätan su asetäitjaks. Vaata lastesõime korraldamise järele ja aita neid; kaeru kolmandale brigaadile ära anna, kuulsid? Kui juhtub mõni takistus, ratsuta minu juurde. Arusaadav? Rakenda hobune ette ja ütle Razmjotnovile, et ta mulle järele tuleks. Ma olen oma kodus!»

«Võib-olla oleks minul vaja oma meestega uudismaale Ljubiškinile appi minna?» pani ette Djomka, kuid Davõdov käratas sajatades:

«Leidsid ka! Nad peavad ise toime tulema. Sõidan kohale ja murran neil saba; katsugu nad veel loodrit lüüa, fakt! Pane hobune rakkesse!»

Razmjotnov sõitis troska ette rakendatud juhatuse täkuga Davõdovi korteri ette. Davõdov ootas juba värava juures, hoides kaenla all väikest kompsu.

«Istu peale. Kas sa võtad toidumoona kaasa või?» naeratas Razmjotnov.

«Pesu.»

«Mis pesu? Milleks?»

«Noh, vahetuseks.»

«Milleks seda vaja on?»

«Noh, lase käia, mis sa norid? Pesu võtsin kaasa selleks, et mitte täisid sigitada, mõistad? Sõidan brigaadi, noh, ja tahan seal olla nii kaua, kuni nad künnitöö lõpetavad.»

«Kas sa oled peast segaseks läind? Mida sa seal künnitööde lõpetamiseni tegema hakkad?»

«Kündma.»

«Jätad juhatuse sinnapaika ja lähed kündma? Noh, oled sa aga küll asja välja mõeld!»

«Sõida aga sõida!» krimpsutas Davõdov nägu.

«Sa ära sega!» hakkas Razmjotnov silmanähtavalt vihastama. «Sa seleta mulle põhjalikumalt: kas seal ei tulda sinuta toime, või kuda? Sul on vaja juhtida, mitte adra taga kõndida! Sa oled ju kolhoosi esimees . . .»

Davõdov välgutas vihaselt silmi:

«Noh, või veel! . . . Õpetad! . . . Ma olen kõigepealt kommunist ja siis alles . . . fakt! . . . kolhoosi esimees! Mul läheb kündmine raisku, aga mina pean siin istuma? . . . Lase, lase sõita, ütlen ma sulle! . . .»

«Mis see minu asi! . . . Noh, magama jäid, vaenlane!» Razmjotnov nähvas täkule piitsaga.

Ootamatust tõmbest langes Davõdov tagasi, lõi valusasti küünarnuki vastu troska seljatuge: rattad hakkasid kergelt mööda suveteed steppi vurama.

Külast välja sõitnud, sundis Razmjotnov täku sammu käima ja pühkis varrukaga armilist laupa.

«Sa, Davõdov, teed rumalusi! Pane neil töö käima ja sõida tagasi! Künda pole kunsttükk, vennas. Tead, mis ma sulle ütlen: hea komandör ei pea ahelikus käima, vaid targasti juhtima!»

«Jäta, palun, oma näited! Mina pean neid tööd tegema õpetama, ja õpetangi, fakt! See ongi juhtimine! Esimeses ja kolmandas brigaadis on juba teravili külvatud, siin aga on mul auk sees; nagu näha, ei saa Ljubiškin hakkama. Ja sina ka veel: «Hea komandör» ja nii edasi . . . Ära aja prügi silma! Kas ma pole sinu arvates näinud häid komandöre või mis? See ongi hea, kes

takistuse puhul oma eeskujuga edasi juhib! Ka mina pean neid juhtima!»

«Parem võiksid neile kaks atra esimesest brigaadist juurde anda.»

«Aga inimesed? Kust ma võtan inimesi? Sõida, sõida palun!»

Kuni seljandikuni sõideti vaikides. Stepi kohal, varjates päikest, seisis seniidis tuulest aetud tumelilla rahepilv. Selle valged servad olid kohedad ja särasid lumiselt, ent hirmuäratav oma raskes liikumatuses oli must pilvehari. Pilve lõhangust, päikesest värvitud punase serva tagant, langesid laia lehvikuna alla viltused päikesekiired. Seal, avaras taevas, hargnesid nad maale lähenedes ja laskusid valingutena silmapiiri kohal laiuvatele kaugetele pruunidele stepiseljandikele, kaunistasid steppi, muutsid ta imelikult ja rõõmustavalt nooreks...

Pilvevarjuga kaetud stepp ootas vaikselt, alandlikult vihma. Tuul keerutas teel halli tolmusammast. Tuul lõõtsus juba lõhnavat vihmarõskust. Ja minuti pärast hakkas kitsilt ja hõredalt sadama. Jämedad külmad piisad puurisid end teetolmu, muutusid väikesteks mudatombukesteks. Suslikud hakkasid ärevalt vilistama, vuttide kisa hakkas selgemini kostma, kirest hõõguv, kutsuv stepihane hüüd vaikis. Üle hirsikõrre voogas madal tuul ja kõrreharjas ajas end püsti, hakkas kahisema. Stepp täitus mulluse kulu kuiva sahinaga. Laialisirutatud tiibadega õhuvoolu püüdes, pilve all kõikudes lendas kaaren itta. Heledalt sähvatas välk, kaaren kraaksatas rämedalt ning tormas järsult ja kiiresti alla. Sekundi vältel — üleni päikesekiirte valguses — välgatas ta nagu tulest haaratud tõrvik; oli kuulda, kuidas tuul vilinal ja tormina ulgudes läbi ta tiibade sulestiku tungib, kuid umbes viiekümne sülla kõrgusel maast ajas kaaren enese äkki rõhtloodi, hakkas tiibu lehvitama, ja siis raksatas kõrvulukustav piksemürin.

Seljandikul paistis juba teise brigaadi laager, kui Razmjotnov neile allamäge vastu tulevat inimest märkas. Mees tuli mööda välja üle aukude hüpates ja tegi vahel vanainimeselikku lühikeste sammudega sörki. Razmjotnov juhtis täku tema poole ja tundis juba

eemalt ära Štšukari-taadi. Kõigest oli näha, et Štšukariga on midagi halba juhtunud... Ta tuli vankri juurde... Ta oli ilma mütsita, juuksed vihmast tihedasti pea ligi pekstud, märjas habemes ja kulmukarvades hirsipudru tükikesi. Štšukar oli kahvatusest päris sinine, kohkunud, ja Davõdovis tärkas raske aimus: «Brigaadis pole kõik korras... Tööd ei tehta!»

«Mis on lahti?» küsis ta.

«Vaevalt pääsesin eluga!» ohkas Štšukar. «Ära taheti tappa...»

«Kes?»

«Ljubiškin ja teised.»

«Mispärast?»

«Nende jonni pärast... Pudru pärast... Mina olen ju üks kõva ütleja inime, ei kannatand välja... noh, Ljubiškin haaras noa ja mulle järele... Kui ma nii kärmas põleks old — oleks mul praegalt nuga seljas! Valmis!...»

«Mine külasse, pärast arutame,» käskis Davõdov ja ohkas kergendatult.

...Laagris oli alles poole tunni eest juhtunud järgmine lugu. Štšukari-taat, kes eelmisel päeval pudru üle soolas, tahtis end brigaadi ees heaks teha ja läks õhtul külasse, jäi sinna ööseks; hommikul võttis ta kodunt koti kaasa ja teel brigaadi juurde pöördus küla viimases otsas elava Krasnokutovi rehe alla, ronis üle sara ja jäi nagu varas aganahunniku juurde varitsema. Štšukari-taadi plaan oli geniaalselt lihtne: oodata, kuni läheneb mõni kana, siis ettevaatlikult ta tabada, pea maha võtta, et pärast kanalihaga putru keeta ning sellega brigaadis enesele au ja lugupidamist võita. Ta lamas hinge kinni pidades umbes pool tundi, kuid kanad siblisid nagu kiuste kuskil tara juures ega mõtelnudki aganahunnikule läheneda. Siis hakkas Štšukari-taat neid tasakesi kutsuma: «Tip-tip-tip-tip!... Tibukesed! Tibu-tibu-tibu!» kutsus ta sosinal, ise kiskjana aganahunniku taga luurates. Krasnokutovite vanamees oli aga juhuslikult rehala juurde tulnud. Ta kuulis kellegi häält, mis nagu oleks kanu kutsunud, ja kükitas aia taha maha... Kanad lähenesid midagi aimamata aganahunnikule, ja samal hetkel nägi Krasnokutov, kuidas aganate seest

tõusis kellegi käsi ja haaras väikesel pärlkanal jalgadest kinni. Vana tuhkru väledusega kägistas Štšukar kana, ja vaevalt sai hakata seda kotti toppima, kui kuulis tasast küsimust: «Kas tulid kanu katsuma?» ja nägi tara taga püstitõusvat Krasnokutovit. Štšukari-taat kohkus ära, laskis koti käest maha, võttis mütsi peast ja tervitas kohmetult: «Tere päevast, Afanassi Petrovitš!» — «Jumalime!» vastas see. «Õiendad siin kanadega või?» — «Jah, neh! Lähen mööda ja näen — see ju pärlkanakene! Sihukeste imelikkude kirjude sulgedega, et ei saand midagi parata, mõtlesin, et võtan õige ja püüan ta kinni, vaatan lähemalt, mis imelik lind see on. Olen kaua eland, aga niisukest kirjut kanakest pole veel näind!»

Štšukari kavalus oli lausa ebakohane ja Krasnokutov tegi sellele lõpu: «Ära valeta, vana ruun! Ega kanu kotis ei vaadata! Tunnista üles, misjaoks sa tahtsid teda varastada!» Ja Štšukar alistus: ütles, et tahtis oma brigaadi kündjaid kanalihaga keedetud pudruga kostitada. Tema imestuseks ei lausunud Krasnokutov poolt sõnagi sellele vastu, vaid isegi soovitas: «Kündjaile võib, selles pole pattu! Et sa juba ühel kanakesel pea maha võtsid, siis pane ta kotti ja löö kepiga teine ka maha, mitte see, vaid too tutiga, kes ei mune... Ühest kanast on tervele brigaadile ju vähe. Püüa ka teine kana kinni ja hakka ruttu minema; muidu, jumal hoidku, kui mu vanaeit näeb, teeb meil mõlemal elu kibedaks!»

Štšukar oli sellise asjakäiguga väga rahul, püüdis ka teise kana kinni ja lipsas üle kärbise. Kahe tunni pärast oli ta juba laagris, ning selleks ajaks, kui Ljubiškin külast tagasi jõudis, kees tal juba vesi kolmeämbrilises katlas, hüplesid pehmeks keenud hirsiterad ja tükkideks lõigatud kanaliha andis lisaks rammusat rasva. Puder sai suurepärane. Ainuke, mida Štšukaritaat kartis, oli see, et kas pudrule ei jää juurde seisnud vee läppunud maiku, sest vett oli ta võtnud lähedal asetsevast madalast tiigist, kus see oli juba vaevalt märgatava rohelise kihiga kattunud. Kuid tema kartus oli asjatu: kõik sõid ja kiitsid hoolega, brigadir Ljubiškin ütles koguni: «Eluilmas põle söönd nii

head putru! Avaldan terve brigaadi nimel sulle tänu, taadike!»

Katel tühjendati ruttu. Kõige väledamad hakkasid põhjast paksu ja lihatükke õngitsema. Sel silmapilgul sündiski lugu, mis Štšukari kokakarjääri jäädavalt lõpetas... Ljubiškin võttis lihatükikese, tõstis selle suu juurde, ent järsku võpatas ja läks näost valgeks:

«Mis see on?» küsis ta Štšukarilt kurjakuulutavalt, hoides sõrmeotste vahel tükikest valget pehmeks keenud liha.

«Vist tiivake,» vastas Štšukari-taat täiesti rahulikult.

Ljubiškini nägu kattus aeglaselt koleda viha sinaka punetusega.

«Tii-va-ke?... Noh, vaata õige siia, pud-ru-meisterrr!» möirgas ta.

«Oh, mu kullakesed!» hüüdis üks naistest. «See on ju küüntega!...»

«Oled sa, sunnik, pime või!» hakkas Štšukari-taat naist sõitlema. «Kuda saavad tiival küüned küljes olla? Sa otsi neid oma seeliku alt!»

Ta viskas lusika mahalaotatud linale ja vaatas terasemalt: Ljubiškini värisevas käes ripendas õrn luuke, mille otsas olid ujumislestad ja tillukesed küüned...

«Vennad!» hüüdis vapustatud Akim Beshlebnov. «Me sõime ju konna!»

Nüüd tekkiski segadus: üks pirtsakamatest naistest hüppas oiates püsti ja kadus pihkusid suu ette surudes välionni taha. Kui Kondrat Maidannikov nägi Štšukaritaadi suurest imestusest pungis silmi, kukkus ta selili ja naerust väherdades suutis vaevu hüüda: «Oi, naisukesed! Nüüd olete roojased!» Kasakad, kellel kõvem süda oli, toetasid teda. «Nüüd teid enam armulauale ei võeta!» hüüdis Kuženkov teeseldud hirmuga. Akim Beshlebnov aga pahandas naermise peale ja hüüdis tulivihaselt: «Mis siin veel naerda! Štšukari suguvõsa on tarvis maha lüüa!...»

«Kust see konn katlasse sattus?» päris Ljubiškin.

«Eks ta võtt vett tiigist ja ei pand tähele...»

«Oh sa viimane siga!... Millega sa meid toitsid!» kiljatas Donetskovite minia Aniska ja hakkas ulgudes

halisema: «Ma olen ju praegalt sedasi! Viimati saan sinu põrgulise pärast enneaegu maha!»

Ja viskas oma kausist pudru Štšukari-taadile näkku.

Tõusis kole kära. Naised sirutasid kõik käsi Štšukari habeme järele, vaatamata sellele, et õnnetu ja kohkunud Štšukar vahetpidamata karjus:

«Pidage väheke! See põle ju konn! Jumala eest, see põle konn!»

«Aga mis see siis on?» tungis talle peale oma vihas kohutav Aniska Donetskova.

«See ainult paistab sedasi! See on viirastus!» katsus Štšukar kavaldada.

Ent Ljubiškini poolt ulatatud «viirastuse» kondi närimisest keeldus ta kategooriliselt. Võib-olla oleks asi sellega lõppenudki, kui naiste poolt põhjalikult äravihastatud Štšukar poleks hüüdnud:

«Kuradi märgsabad! Naisenärakad! Kipute kõri kallale, aga seda ei mõista, et see põle lihtne konn, vaid vauster!»

«Mi-is?» imestasid naised.

«Vauster — räägin ma teile sulatõtt. Konn on va ilge loom, aga vaustril on aadli veri sehes. Minu oma vader oli tsaariajal kindral Filimonovi juures tentsikuks ja rääkis, et kindral olla isegi tühja kõhu peale neid sadade viisi alla neeland. Oli söönd otse elusalt. Vauster ei taha veel karbist välja tulla, aga tema juba tirib teda sealt kahvliga. Lööb kahvli sisse ja lähebki ludinal. Vauster piiksub haledasti, tema aga, ei kedagi, õiendab selle enesele suhu. Ja kust te teate, võibolla oli ka seesama reo vaustrite tõugu. Kindralid pidasid sellest lugu ja võib-olla ka mina panin ta teile, lollidele, pudru sisse maitseks, et rasvasem oleks . . .»

Nüüd ei kannatanud Ljubiškin enam välja: ta haaras kätte vaskkulbi, tõusis püsti ja karjus täiest kõrist:

«Kindralid? . . . Et oleks rasvasem! . . . Mina olen punane partisan, sina aga tahad mind nagu mõnda sitast kindralit konnalihaga sööta!»

Štšukarile näis, nagu oleks Ljubiškinil nuga käes, ja ta pani tagasi vaatamata kõigest väest jooksma . . .

Davõdov sai kogu loo teada pärast laagrisse jõudmist; nüüd aga saatis ta Štšukari ära ja palus Razm-

jotnovit kiirustada, ning nad saabusidki varsti brigaadi laagrisse. Stepis sahises ikka veel vihm. Gremjatši Logist Dalnõi tiigini ulatus üle poole taeva värviline vikerkaar. Laagris polnud hingegi. Davõdov jättis Razmjotnoviga hüvasti ja läks lähema künnivälja juurde. Selle kõrval käisid rohtu süües lahtirakendatud härjad, künd'ja aga — Akim Beshlebnov, viitsimata laagrisse minna, oli vao peale pikali heitnud, kuue üle pea visanud ning vihmapiiskade sosistava jutu all uinunud. Davõdov äratas ta üles.

«Miks sa ei künna?»

Akim tõusis vastumeelselt, haigutas ja naeratas.

«Vihmaga künda ei või, seltsimees Davõdov. Kas te siis seda ei tea? Ega härg traktor põle, nii nagu tal vähekesegi karvad kaela peal märjaks saavad, kohe hõõrub ike tal kaela veriseks ja siis ei saa temaga enam töötada. Tõsi mis tõsi!» lõpetas ta, märgates Davõdovi näol umbusku, ja andis nõu: «Minge parem riiukukkesid lahutama. Kondrat Maidannikov tülitseb hommikust saadik Atamantšukoviga . . . Praegalt aga, näete, kaklevad seal väljal; Kondrat käsib härjad lahti rakendada, Atamantšukov aga vasta: «Ära puttu mu rakendust, või ma virutan sulle pähe . . .» Kas nad isegi, näe, põle rinnutsi kokku läind?»

Davõdov vaatas teise künnisiilu otsa ja nägi, et seal oli tõesti midagi kaklusetaolist lahti: Maidannikov keerutas raudpolti nagu mõõka käes, pikk Atamantšukov aga tõrjus teda ühe käega ikke eest eemale, teist, rusikasse tõmmatud kätt, hoidis selja taga. Hääli polnud kuulda. Davõdov hakkas kiiresti meeste juurde minema ning hüüdis juba eemalt:

«Mis seal lahti on?»

«Kuda sedasi võib, Davõdov! Vihma sajab, aga tema künnab! Sedaviisi võib ju härgadel kaelad ära hõõruda! Mina räägin temale: «Ära künna vihmaga!» tema vastab mulle vandudes: «Põle sinu asi!» Aga kelle asi see on, kuradi raisk? Kelle asi, va peletis?» hakkas Maidannikov karjuma, pöördudes jälle Atamantšukovi poole, ja ärgitas raudpoldiga.

Nad olid nähtavasti teineteist juba löönudki: Maidannikovil oli kulmul musta ploomi sarnane sinine

muhk. Atamantšukovil oli särgikaelus pikuti lõhki, puhtaks aetud huul paistes ja verine.

«Kolhoosile mina kahju teha ei luba!» karjus Maidannikov Davõdovi tulekust julgust võttes. «Tema räägib: «Härjad põle minu, vaid kolhoosi omad!» Ah et kui kolhoosi omad, siis tõmba neil nahk maha? Käi härgade juurest minema, vaenlane!»

«Sina põle minu käsutaja. Ja lüüa põle sul õigust! Kui võtan virutan sulle, et sa seda nägu oled! Mina pean päevanormi üles kündma, sina aga takistad mind!» kähistas kahvatanud Atamantšukov, kobades vasaku käega särgikaelust, et seda kinni nööpida.

«Kas vihmaga künda võib?» küsis temalt Davõdov, haaras mööda minnes Maidannikovilt raudpoldi ja viskas selle tema jalgade ette maha.

Atamantšukovil hakkasid silmad välkuma. Oma peent kaela väänates sisistas ta kurjalt:

«Peremeeste juures ei või, kolhoosis peab! . . .

«Kuidas nii — «peab»?»

«Peab plaani täitma, voh! Olgu vihm või mitte, peab kündma! Ei künna — hakkab Ljubiškin sind päev otsa närima nagu rooste rauda!»

«Jutt või asi . . . Kas sa eile ilusa ilmaga normi ära tegid?»

«Kündsin niipalju kui jõudsin.»

Maidannikov turtsatas:

«Kündis ainult veerand tiinu! Vaata, misukesed härjad tal on! Ei ulata käega sarvede juurde, aga kui palju ta kündis? Lähme, Davõdov! Vaata üle.» Ta haaras Davõdovi märjast palituvarrukast kinni ja vedas ta vao juurde; suutmata erutusest pikalt rääkida, pomises: «Otsustasime vähemalt kolme ja poole verssoki sügavuselt künda, aga mis siin on? Mõõda ise!»

Davõdov kummardus, pistis sõrmed pehmesse ja libedasse vakku. Vao põhjast kamara ääreni ei olnud üle poolteise-kahe verssoki.

«On see künd? See on maa sügamine, ja mitte kündmine! Ma tahtsin teda selle eest juba hommikul läbi kolkida. Käi läbi terve künd — igal pool temal sihuke sügavus.»

«Kuuled sa, tule siia! Ma räägin sulle, fakt!» hüüdis Davõdov Atamantšukovile, kes härgi vastumeelselt lahti rakendas.

Atamantšukov tuli laisalt, ruttamata.

«Miks sa . . . nõnda künnad?» küsis Davõdov tasa, paljastades tühemikuga hammasterida.

«Aga kuda teie tahate? Kas ajada kaheksa verssokini?» Atamantšukov kissitas kurjalt silmi, võttis paljaks pöetud peast mütsi ja kummardas: «Tänan teid! Katsuge ise sügavamalt künda! Sõnade poolest oleme kõik nagu orelid, aga tegijat põle meist kellegist!»

«Tahaksime teha nii, et sina, lurjus, kolhoosist kaoksid!» hüüdis näost punetama löönud Davõdov. «Ajame su välja!»

«Olge lahke! Lähen ise! Ega ma ära neetud põle, et siin elu eest raban . . . Mis asja ma siin õiendan, ei tea mille jaoks!» Ta hakkas vilistades laagri poole minema.

Õhtul, kui terve brigaad oli laagri juurde kogunenud, ütles Davõdov:

«Sean brigaadi ette küsimuse: kuidas toimida selle võltsi kolhoosnikuga, kes petab kolhoosi ja nõukogude võimu — rikub maad, künnab kolme ja poole verssoki asemel ainult poolteise verssoki sügavuselt? Mis teha sellega, kes vihma käes töötades tahab teadlikult härgi hukata, ilusa ilmaga künnab aga ainult poole normi?»

«Välja ajada!» ütles Ljubiškin.

Naised toetasid teda eriti agaralt.

«Meie seas on üks niisugune kahjur kolhoosnikuks. Seal ta ongi!» Davõdov osutas kaariku tiislil istuvale Atamantšukovile. «Brigaad on koos. Panen küsimuse hääletusele: kes on selle poolt, et kahjur ja looder Atamantšukov kolhoosist välja?»

Kahekümne seitsmest häälest anti poolt kakskümmend kolm. Davõdov luges hääled üle ja ütles Atamantšukovile jahedalt:

«Mine ära! Sa ei ole enam kolhoosnik, fakt! Aasta pärast vaatame: kui parandad ennast, võtame tagasi. Nüüd aga, seltsimehed, kuulake ära minu lühike, kuid tähtis sõna. Peaaegu kõik te töötate halvasti. Väga halvasti! Keegi peale Maidannikovi norme ei täida. See on häbistav fakt, seltsimehed teine brigaad! Nõndaviisi

võib end lõplikult ära teotada. Niisuguse tööga võime silmapilkselt mustale tahvlile sattuda ning sinna kuivadagi. Sellele asjale tuleb kohe alguses piir panna.»

«Norm käib väga üle jõu! Härjad ei jäksa,» ütles Akim Beshlebnov.

«Ei jaksa? Härjad? Lori! Kuidas Maidannikovi härjad jaksavad? Ma jään teie brigaadi, võtan Atamantšukovi härjad ja annan teile elavat eeskuju, kuidas päeva jooksul on võimalik üles künda üks hektar või isegi üks ja veerand.»

«Ehee, Davõdov, sa oled ju osav mees! Sa põle suu peale kukkund,» hakkas Kuženkov naerma ja võttis oma lühikese hallika habeme pihku. «Atamantšukovi härgadega võib vanakuradi sarved maha ajada! Minagi võin nendega ühe hektari künda . . .»

«Kas omadega ei künna?»

«Eluilmaski!»

«Noh, siis vahetame! Hakka sina kündma Atamantšukovi härgadega, mina — sinu omadega! Klaar?»

«Teeme proovi,» vastas Kuženkov pärast hetkelist mõtlemist tõsiselt ja ettevaatlikult.

. . . Davõdov veetis öö rahutult. Ta magas välionnis, ärkas sageli, kas sellepärast, et tuul kolistas onni plekk-katust, või siis südaöise külma tõttu, mis tungis vihma käes märjaks saanud kuivamata palitu alla, või kirpude pärast, kes asustasid tihedasti temale allalaotatud lambanahkset kasukat . . .

Koidu ajal äratas teda Kondrat Maidannikov. Kondrat oli juba terve brigaadi jalule ajanud. Davõdov ruttas onnist välja. Taeva lääneserval vilkusid tuhmilt tähed, noor vibuna kõveraks painutatud kuu ilutses kuldse täkkena taeva terassinisel raudrüül. Davõdov pesi end, ammutades tiigist vett, tema kõrval aga seisis Kondrat ja rääkis tusaselt oma kollakat vurruotsa närides:

«Päeva jooksul üle tiinu — see põle kerge asi . . . Pakkusid eile üle, seltsimees Davõdov. Kui me ainult vahele ei jää . . .»

«Kõik on meie teha, kõik on meie! Mida sa kardad, naljamees,» rahustas teda Davõdov, ent ise mõtles: «Kas või suren põllul, aga sõna pean. Künnan öösel

laterna valgusel, aga tiinu ja veerandi künnan üles, teisiti ei saa. Muidu ma häbistaksin kogu töölisklassi . . .»

Kuni Davõdov purjeriidest särgi hõlma külge silmi kuivatas, rakendas Kondrat nii tema kui ka oma härjad adra ette ja hüüdis:

«Lähme!»

Adrarataste kriuksumise saatel selgitas Kondrat Davõdovile härgadega kündmise lihtsaid, aastakümnete vältel kujunenud aluseid.

«Kõige paremaks adraks me peame Sacki atra. Võta näituseks aksai ader, see on kah ader küll, aga Sacki adrast on ta kaugel. Tal põle niisukest vedu. Me otsustasime künda nõnda: mõõdame igaühele oma siilu kätte ja siis muudkui las käia. Esialgu Beshlebnov, Atamantšukov, Kuženkov — isegi Ljubiškin lõi nendega kampa — hakkasid kündma üksteise järel. «Kui meil on kolhoos,» ütlesid nad, «siis käigu ader adra järel.» Läksidki. Aga mina nägin, et asi läheb viltu . . . Seisatab esimene ader, tuleb ka tagumistel peatama jääda. Kui esimene künnab aegamööda, peavad tagumised ennast ka tema järgi seadma. Ma siis hakkasin mässama: «Las mina künnan kõige ees või mõõtke igaühele oma osa kätte.» Siis sai Ljubiškin ka aru, et nõnda künda ei või. Põle näha, kuda keegi töötab. Jagasime tükid välja; noh, mina siis muidugi läksin nende juurest ära, andsin neile kuraditele kümme silma ette! Iga tükk on meil tiinusuurune — sada kuuskümmend sülda pikuti ja viisteist laiuti.»

«Miks teil ringkündi ei tehta?» küsis Davõdov ülesküntud tükki vaadates.

«Aga see on sellepärast: sa lõpetad pikuti vao ja vao lõpul keerad härgi, eks. Kui neid järsku pöörata, siis peksad nende kaelad iketega ära ja — härg on mokas, künda temaga enam ei saa. Sellepärast künnad ainult pikuti, vao lõpul aga pöörad adra maa seest välja ning sõidad tühjalt viisteist sülda. Traktor keerab järsku, sest tal käivad esirattad kere alla, ja jälle võib sõita kas või tagasi, aga kas sa pöörad sedasi kolme, nelja paari härgi? Nad peavad siis nagu rivis ainult vasakul jalal pöörama, kui on tarvis ringkündi teha.

Sellepärast härgadega kündes ei või ka suuri künniruutusid võtta. Traktoriga, mida pikem ots, seda rahulikum, aga härgadega ajan ma pikuti sada kuuskümmend sülda, aga ruudu otsas käib ju mu ader tühjalt. Ma näitan teile ära.» Seisma jäädes joonistas Kondrat maa peale puhastusraua otsaga pikliku ruudu. «Olgu siin neli tiinu. Pikuti — sada kuuskümmend sülda ja risti — kuuskümmend. Nüüd ma ajan esimest äärmist vagu, vaadake: kui künnan üht tiinu, tuleb mul künniruudu otsas viisteist sülda tühjalt sõita, kui neli tiinu — kuuskümmend. Ei kõlba ju? Saite aru? See on aja kaotus . . .»

«Selge. Sa ju tõestasid seda faktiliselt.»

«Aga kas te kunagi künd olete?»

«Ei, vennas, pole ette tulnud. Atra ma umbkaudu tunnen, aga töötada temaga küll ei oska. Sa näita mulle, ma saan ruttu aru.»

«Sean teile kohe adra korda; ajame ühiselt paar vagu, küll te siis ise harjute.»

Kondrat seadis Davõdovi adra korda, asetas tõstepadjal konksu teise kohta, tellis sügavuse kolme ja poole verssoki peale ja märkamatult «sina» peale minnes seletas vagu ajades:

«Kündes näed sa ise, kui härgadel on raske, siis keerad umbes poolteist ringi seda asjandust. Me tellime sellega vao laiust, näed, kus liigub kett — vao sügavust see ei muuda. Keerad seda, ja adrahõlm pöördub ainult üsna vähe, kahandab vagu ja ader ei lõika enam tervelt kaheksa tolli, vaid kuus, ja härgadel on kergem. Noh, laseme käia! Nõõ, Lauk! Nõõ! . . . Elu eest, seltsimees Davõdov!»

Davõdovi härgade ajaja — noor poisike — plaksutas piitsa, ja esimesed härjad liikusid korraga paigast. Veidi erutatult pani Davõdov käed adrakurgedele ja hakkas kündma, vaatas, kuidas adrateralt tõuseb lõigatud must rammus mullakiht, roomab mööda läikivat hõlma üles, pöördub ümber ja langeb kummuli nagu uimane suur kala.

Vao lõpul, pöörangul, jooksis Maidannikov jälle Davõdovi juurde ja õpetas:

«Pööra ader pahemale, et ta libiseks; aga et sul

põleks vaja hõlma puhastada, tee nõnda, vaata!» Ta rõhus parempoolset adrakurge, vajutas adralehe vastu maad, ja mullakiht, mis serviti ja tihkelt hõlma riivas, tõmbas nagu keelega ära muda, mis oli adrahõlmale kõvasti külge jäänud. «Vaata, kuda tuleb teha!» Kondrat keeras adra tagasi, naeratas. «Ka siin on oma tehnika! Aga kui atra serviti jooksma ei saa, tuleb seni, kui härjad põiki siilu liiguvad, pori puhastusrauaga hõlma pealt maha kraapida. Praegalt on ader nagu pestud ja sa võid käigu peal südame kergenduseks suitsu keerata. Säh!»

Ta andis Davõdovile toruna kokkurullitud tubakakoti, keeras vilka ette ja noogutas peaga oma härgade suunas:

«Vaata, kuda minu eit laseb! Ader on hästi korras, maa seest välja ei kipu, ta võiks künda üksipäinigi . . .»

«Sul on siis naine härgi ajamas?» küsis Davõdov.

«Naine jah! Temaga on kergem. Hirmutad teda vahel isegi kõva sõnaga — ei pane pahaks; aga kui panebki pahaks, siis ainult ööni . . . Öö lepitab — omad, mis seal ikka . . .»

Kondrat naeratas ja läks. Ta astus mööda künnimulda laial kõikuval sammul.

Esimese söömavahega enne keskhommikut kündis Davõdov umbes veerand tiinu. Ta sõi isutult putru, ootas, kuni härjad olid söönud, ja pilgutas Kondratile silma:

«Kas hakkame pihta?»

«Mina olen valmis. Anjuta, härgi ajama!»

Ja uuesti langeb vagu vao järel adraterast lõigatud maa, mis on aastasadade jooksul tihedaks ja vintskeks muutunud, pöörduvad tagurpidi taeva poole sõlmedeks kõverdunud rohujuured, kaob mustade mullavallide alla lõhutud kamara ladvastik. Maa adrahõlma kõrval kõigub, pöördub, justkui ujub. Mustmulla mahkjas lõhn on elustav ja magus. Päike on veel kõrgel, ent esimesel härjal muutub takerdunud karv juba higist tumedaks . . .

Õhtuks hakkasid Davõdovi kingades hõõrdunud jalad kõvasti tuikama, selg ristluude kohal valutama. Komistades mõõtis ta oma künnisiilu ja naeratas paa-

tunud, tolmust mustade huultega: päeva jooksul oli ta kündnud ühe tiinu.

«Noh, palju siis tegid?» küsis Kuženkov salakavalalt, vaevu märgatava muigega, kui Davõdov jalgu järel vedades laagrisse tuli.

«Mis sina arvad?»

«Poolest tiinust said jagu?»

«Ei, kurat võtaks, kündsin terve tiinu ja veel siilu!»

Kuženkov, kes võidis koopaorava rasvaga äkkepulga vastu vigastatud jalga, köhatas ja läks Davõdovi künnitükki üle mõõtma... Poole tunni pärast, juba tihedas videvikus, tuli ta tagasi ja istus lõkketulest eemale.

«Miks sa ei räägi, Kuženkov?» küsis Davõdov.

«Jalg hakkas valutama... Ja põle millestki rääkida; noh kündsid, siis kündsid... Õite mul asi!...» ütles Kuženkov vastumeelselt, heitis tule äärde pikali ja tõmbas kuue üle pea.

«Kas suu on nüüd kinni mätsitud? Ei saa enam haukuda?» hakkas Kondrat naerma, ent Kuženkov vaikis, nagu poleks kuulnudki.

Davõdov heitis onni kõrvale pikali ja sulges silmad. Lõkke juurest tuli puutuha lõhna. Käimisest hõõrdunud jalatallad õhetasid, põlvedes pakitses raskus; kuidas ka jalgu ei sea, ikka ei sobi, jälle tahaks neid teisiti asetada... Ja peaaegu samal hetkel, kui ta oli pikali heitnud, hakkas tema silmade ees ujuma laineline must muld: vaikselt libises adrahõlma valge tera, selle kõrval aga kobrutas nagu pigi ja roomas kuju muutes must maa... Tundes kerget peapööritust ja iiveldust, avas Davõdov silmad ja hõikas Kondrati enda juurde.

«Kas ei saa magada?» küsis Kondrat.

«Jah, pea käib millegipärast ringi, silmade ees on adra all liikuv maa...»

«See on alati nõnda.» Kondrati häälest kuuldus kaastundlikku naeratust. «Terve päeva vahid jalgade ette, sellest see peapööritus tulebki. Ja seal veel see hirmus puhas mullalõhn, see paneb nagu purju. Sina, Davõdov, ära homme aina jalgade ette vahi, katsu rohkem ümbrust silmas pidada...»

Ei tundnud Davõdov öösel kirpude hammustust, ei kuulnud hobuste hirnatusi ega stepiseljandikul ööbivate hilinenud metshanede karja kaagutamist — ta magas nagu surnu. Koidu eel ärgates nägi ta, kuidas Kondrat, kuub õlgadel, onni tuli.

«Kus sa käisid?» küsis Davõdov poolunes pead tõstes.

«Karjatasin sinu ja omi härgi... Härgadel on kõhud kõvasti täis... Ajasin nad nõkku, seal on juba ilusat rohtu...»

Kondrati kähisev hääl hakkas uuesti kiiresti eemalduma ja kustus... Davõdov ei kuulnud lause lõppu: uni murdis tema pea uuesti kastest märjale kasukale, mõttelõng katkes.

Selle päeva õhtuks kündis Davõdov tiinu ja kaks siilu, Ljubiškin täpselt tiinu, Kuženkov — peaaegu tiinu, kuid nendele täiesti ootamatult tuli esimesele kohale Antip Gratš, kes seni oli kuulunud mahajäänute rühma, keda Davõdov naljatades «nõrgajõuliste komandoks» oli ristinud. Ta kündis Titoki kõhnade härgadega — lõuna ajal vaikis ta oma künni tulemustest —, ent pärast lõunat söötis ta naine, kes tema juures ajajaks oli, veohärgadele põlle pealt jõutoitu, igaühele ettenähtud kuus naela. Antip puistas isegi lõunasöögist järelejäänud leivapuru oma takuselt särgilt naise sülle — härgadele toidulisaks. Ljubiškin märkas seda ja naeratas:

«Kõvasti pingutad, Antip!»

«Pingutangi! Töötegemises põle meie tõug see viimane!» ütles kevadise päikese käes näost hoopis tõmmuks muutunud Gratš väljakutsuvalt.

Ja pingutaski: õhtuks oli tal küntud tiin ja veerand. Kuid juba päris pimedas ajas Kondrat Maidannikov oma härjad laagri juurde. Davõdovi küsimusele: «Palju kündsid?» kähistas: «Ilma ühe siiluta poolteist tiinu... Andke plärutäis tubakat... poolest päevast põle tõmmand... ja vaatas Davõdovit roidunud, kuid võidukate silmadega.

Pärast õhtusööki tegi Davõdov kokkuvõtte:

«Sotsialistlik võistlus, seltsimehed teine brigaad, on hakanud arenema — voh! On võetud väga väärt

tempo. Kündmise eest kolhoosi juhatuse poolt brigaadile bolševistlik tänu! Mahajäämisest, kallid seltsimehed, me saame lahti, fakt! Ja miks siis mitte, kui normi täitmist on tegelikult tõestatud? Nüüd on tarvis kogu rõhk panna äestamisele. Ja et maa oleks tingimata kolm korda läbi äestatud! Maidannikovile aga eriline tänu, sest tema on kõige faktilisem lööklane!»

Naised pesid sööginõusid, kündjad läksid magama, härjad aeti rohtu sööma. Kondrat oli juba uinumas, kui naine tema juurde kuue alla puges, külge müksas ja küsis:

«Kondraša, Davõdov rääkis sinust... jüsku kiituseks... Aga mis asi see lööklane on?»

Kondrat oli palju kordi seda sõna kuulnud, kuid naisele seletada ta ei osanud. «Tarvis küsida Davõdovilt,» mõtles ta veidi tusaselt. Ent naisele selgitamata jätta, oma väärikust tema silmis langetada ta ei võinud, ja seepärast vastas ta, nagu oskas:

«Lööklane või? Oh sa rumal eit! Lööklane? See... noh, kuda sulle selgemalt seletada? Näituseks, vintpüssil on niisuke osa, mis purustab sütiku — seda nimetatakse nõnda öelda löökrauaks. Püssi juures on see kõikse tähtsam osa, ilma selleta lasta ei saa... Kolhoosis on kah sedaviisi — lööklane on see kõikse tähtsam. Said aru? Noh, nüüd maga ja ära mulle ligi tiku.»

XXXVII PEATÜKK

15. maiks oli rajoonis kõrsviljade külv põhiliselt lõpetatud. Gremjatši Logi kolhoos täitis selleks ajaks oma külviplaani täies ulatuses. Kümnendal, lõuna paiku, külvas kolmas brigaad järelejäänud kaheksa hektarit rühvelvilju — maisi ja päevalille — ja Davõdov saatis kohe ratsakäskjala rajooni parteikomiteesse raportiga külvitööde lõpetamise kohta.

Varajase nisu orased olid rõõmustavalt ilusad, ent teise brigaadi maa-alal oli umbes sada hektarit kubani nisu, mis oli külvatud mai esimestel päevadel. Davõdov kartis, et hilja külvatud kubani nisu ei tule hästi üles; tema kahtlusi jagas ka Ljubiškin, kuid Jakov Lukitš, see ütles kohe täie kindlusega:

«Ei tule üles! Täitsa kindel, et ei tule! Te tahate suve läbi külvata ja arvate, et vili üles tuleb? Raamatutes on kirjutatud, et Egiptuses iga aasta kaks korda külvatakse ja lõigatakse, aga Gremjatši Log, seltsimees Davõdov, põle Egiptimaa, siin peab täpipealt külviaegadest kinni pidama!»

«No miks sa siin oportunismi levitad?» pahandas Davõdov. «Meie juures peab vili tärkama! Ja kui peaks vaja olema, hakkame ka kaks korda aastas lõikama. Meie maa kuulub meile; mida tahame, seda temalt ka välja pressime, fakt!»

«Te ajate lapsejuttu.»

«Küllap näeme. Sinu juttudes, kodanik Ostrovnov, on parempoolne kallak; partei jaoks on see sobimatu ja kahjulik kallak... Seda kallakut on juba küllalt kirutud — seda sa ära unusta.»

«Mina ei räägi kallakust, vaid maast. Teie kallakutest ei tea ma midagi.»

Davõdov lootis ikka, et kubani nisu tärkab, kuid ei suutnud siiski kahtlusi hajutada ja saduldas iga päev kolhoosi juhatuse täku, sõitis päikese käes põlenud, ülesharitud, kuid oma musta elutusega kohutavaid põlde vaatama.

Maa kuivas ruttu. Tärganud tera, suutmata end korralikult toita, ei olnud võimeline idulehte välja ajama. Idulehe peenike teravik, õrn ja nõrk, lamas jõuetult sooja, päikese järele lõhnava maa karedate mullatükikeste all, püüdis valguse poole, kuid ei suutnud niiskuse puudusel kõvaks tõmbunud maakoorikust läbi tungida. Davõdov tuli põllul sadulast maha, laskis põlvili, kaevas kätega mulda, vaatas pihu peal nisutera temast tärganud peenikese idulehekesega ja tal hakkas väga hale meel miljonitest maasse maetud viljateradest, kes piinarikkalt püüdlesid päikese poole, kuid olid peaaegu surmale määratud. Teda ajas marru enda jõuetuse tunnetamine. Oleks tarvis vihma, ja siis kataks nisu põldu rohelise vaibana. Ent vihma polnud ja põllud kasvasid tihedalt täis tugevat, elujõulist ja vähenõudlikku umbrohtu.

Ühel õhtul tuli Davõdovi juurde koju vanade meeste delegatsioon.

«Tulime teie juurde alandliku palvega,» ütles taat Akim Kanakatsuja, teretades ja silmadega hoolikalt pühapilti otsides, et selle ees risti ette lüüa.

«Missuguse palvega?... Ikooni ära otsi, taat, seda ei ole.»

«Ei ole? Noh, ajame läbi... mis siis... Aga vanade poolt on teile sihuke palve...»

«Missugune?»

«Teise brigaadi põld, nagu näha, ei tule üles?»

«Pole veel midagi näha, taat.»

«Põle küll näha, aga on nagu sedamoodi.»

«Noh?»

«Vihma on vaja!»

«On.»

«Lubage papp välja kutsuda palvet pidama!»

«Milleks seda vaja?» Davõdovi nägu tõmbus roosakaks.

«Teadagi milleks: et jumal vihma annaks.»

«Noh, kas tead, taat... Mine koju ja ära sa mulle sellest enam räägi!»

«Kuda — ei räägi? Põld on ju meie oma?»

«Kolhoosi oma.»

«Noh, ja kes siis meie oleme? Meie oleme kolhoosnikud.»

«Mina aga olen kolhoosi esimees.»

«Seda me teame, seltsimees. Teie jumalat ei usu, teid me ikoone kandma ei palugi, aga lubage meil — meie oleme usklikud.»

«Ei luba. Kas teid saatis kolhoosi koosolek?»

«Ei. Me ise, vanad mehed, otsustasime nõnda.»

«Noh, näete: teid pole palju, koosolek aga nagunii ei lubaks. Majapidamist tuleb teaduse, ja mitte pappide järgi juhtida.»

Davõdov rääkis kaua ja ettevaatlikult, püüdes vanade meeste usulisi tundeid mitte haavata. Ätid vaikisid. Lõpuks ilmus Makar Nagulnov. Ta oli kuulnud, et vanad mehed — usklike delegatsioon — tulnud Davõdovi juurde palvepidamise luba paluma, ja ruttas kohale.

«Nii et ei lubata?» ohkas Akimi-taat, Kanakatsuja, üles tõustes.

«Ei luba ega ole vaja. Küll tuleb niigi vihma.»

Vanad väljusid, ka Nagulnov astus nende järel esikusse. Ta lükkas Davõdovi toa ukse kõvasti kinni ja ütles sosinal:

«Oh te igavesed köbid! Küll ma teid tunnen: te tahate ikka omamoodi elada, kuradi kapukad. Teil lase aga kirikupühi pidada ja pühapiltidega steppi mööda patseerida, vilja tallata... Kui te papi omavoliliselt välja toote ja põllule lähete, tulen ma teile tuletõrjekomandoga järele ja kastan teid pritsidest, kuni teil põle kuiva kohta hamba all. Kas saite aru? Papp parem ärgu oma nägu näidaku. Ma lõikan tal, pagana täkul, lambaraudadega terve rahva juuresolekul habeme maha. Pöan teotuseks ära ja lasen lahti, saite aru?» Siis tuli ta Davõdovi juurde tagasi ja istus kirstule, morn ja tusane.

«Mis sa seal taatidega sosistasid?» küsis Davõdov kahtlustavalt.

«Rääkisime ilmast,» vastas Makar silmi pilgutamata.

«Noh?»

«Nad otsustasid kindlalt palvekäiku mitte korraldada.»

«Mis nad siis rääkisid?» pöördus Davõdov naeratust varjates kõrvale.

«Rääkisid, et nad saavad nüüd aru, et usk on oopium... Ja mida sa minust õieti tahad, Semjon? Sa oled nagu sammaspool: lööd külge, ja lahti enam ei saa! Mis ma rääkisin ja mis nad rääkisid?... Rääkisin, ja hea küll! See oled sina, kes nendega siin demokratismi arendab, meelitab ja palub. Nende vanadega põle sugugi tarvis nõnda rääkida. Nad on ju kõik kahjuliku vaimupimeduse sisse ära uppund. Nendele põle vaja sõnu kulutada, vaid tuleb nii teha: üks, kaks ja tamka!»

Davõdov heitis lootusetult naeratades käega. Jah, Makar on tõepoolest parandamatu!

Kaks nädalat oli ta parteitu, sel ajavahemikul aga toimus rajoonikomitees juhtkonna vahetus: Kortšžinski ja Homutov tagandati.

Uus rajoonikomitee sekretär sai ringkonna kontrollkomisjonist Nagulnovi apellatsiooni ja saatis ühe büroo liikmeist Gremjatši Logi asja teistkordselt läbi vaatama. Pärast seda tegi büroo otsuse: tühistada Nagulnovi parteist väljaheitmine. Otsus tühistati põhjusel, et karistusmäär ei vasta süüteole ja peale selle langes ära veel mitu süüdistust, mis olid omal ajal Nagulnovi vastu tõstetud («moraalne laostumine», «suguline kõlvatus»). Makarile anti noomitus. Sellega asi lõppeski.

Davõdov, kes ajutiselt rakukese sekretäri kohuseid täitis, küsis asjaajamist Makarile üle andes:

«Kas said õpetust? Kas hakkad veel moonutama?»

«Isegi väga palju sain. Aga kes meist moonutas, kas mina või rajoonikomitee?»

«Nii sina kui rajoonikomitee. Kõik natukene.»

«Mina aga arvan, et isegi ringkonnakomitee tegi moonutusi.»

«Näiteks missuguseid?»

«Sihukesi: miks ei kästud väljaastunuile loomi tagasi

anda? Kas see ei ole sunniviisiline kollektiviseerimine? Seda ta just ongi! Rahvas läks kolhoosist ära, nendele aga ei anta loomi ega tööriistu tagasi. Selge ots: millestki põle elada, kuhugi põle minna, ta tuleb jällegi kolhoosi tagasi. Ägiseb, aga tuleb.»

«Loomad ja inventar arvati ju kolhoosi jagamatu fondi hulka!»

«Mis selle kuradi fondiga teha, kui neid jälle vägisi kolhoosi vedada tuleb? Visatagu neile kätte!... «Sähke, sööge, lämbuge ära oma tööriistade juures!» Ma ei laseks neid kolhoosi ligigi, sina aga võtsid sihukesi jooksikuid tervelt sada inimest vastu ja mõtled vist, et neist tulevad sulle teadlikud kolhoosnikud? Sittagi ei tule! Tema, vaenlasenahk, hakkab küll elama kolhoosis, aga vahib eluotsani ühe silmaga üksikmajapidamise poole... Küll ma neid tunnen! Ja see, et neile ei antud tagasi loomi ega põllutööriistu, on pahempoolne moonutus; ja see, et sina nad uuesti kolhoosi tagasi võtsid, — moonutus paremale poole. Mina olen nüüd ka poliitiliselt arenend, sina mind enam tummaks ei löö!»

«Kus sa siis poliitiliselt arenenud oled, kui sa isegi seda ei mõista, et enne majandusaasta lõppu on meil võimatu väljaastunutega ükskõik missuguseid arveid pidada!»

«Jah, seda ma ei mõista.»

«Oh, Makar, Makar! Sa ei oska ilma tempudeta eladagi.»

Nad vaidlesid veel kaua, lõpuks oli tüli majas ja Davõdov läks välja.

Kahe nädala jooksul toimus Gremjatši Logis palju muutusi: kogu küla suureks imestuseks võttis Marina Pojarkova endale meheks Tumm-Demidi. Demid kolis tema taresse; rakendus öösel ise vankri ette ja tiris kohale kogu oma viletsa varanatukese, oma maja aknad ja uksed lõi aga laudadega lõplikult kinni.

«Meie Mariška sai endale õige paarimehe. Nad teevad kahekesi rohkem tööd ära kui traktor!» räägiti Gremjatšis.

Andrei Razmjotnov oli oma kauaaegse armukese abiellumisest löödud, kuid ei näidanud alguses seda

kuidagi välja, pärastpoole aga ei pidanud enam vastu ja hakkas jooma, püüdes seda Davõdovi eest varjata. Davõdov aga märkas seda ja hoiatas:

«Jäta see komme, Andrei! See ei sobi!»

«Küll ma jätan. Aga, Sjoma, see teeb mulle ju koledasti haiget! Kelle vasta ta mind vahetas, lita! Kelle vasta! . . .»

«See on tema isiklik asi.»

«Kas minul siis põle valus?»

«Olgu, aga ära joo. Praegu pole niisugune aeg. Varsti algavad rohimistööd.»

Ent Marina sattus nagu kiuste ikka sagedamini Andreile teele ette, väliselt oli ta rahulolev ja õnnelik.

Tumm-Demid rähkles tema väikeses talus nagu hea härg: mõne päevaga parandas ta kõik majapidamishooned, ühe päevaga kaevas poolteise sülla sügavuse keldri, kandis seljas kümnepuudaseid poste ja talasid . . . Marina pesi, õmbles, parandas tema pesu ega jõudnud naabrinaistele Demidi töökust küllalt kiita.

«Ta kulub mul majapidamises lihtsalt marjaks ära! Tal on ju karujõud! Kõik, mis ette võtab, justkui keeb ta käes. Ei räägi küll midagi, aga jumal temaga . . . Seda vähem sõimu . . .»

Ja Andrei, kes kuulis ka, kui õnnelikult Marina oma uue mehega elab, sosistas endamisi kurvalt:

«Ah, Mariša! Kas mina põleks jäksand sul kuurisid kohendada või keldrit kaevata? Nahka panid mu noore elu!»

Gremjatši Logi tuli asumiselt tagasi kulakuna väljasaadetud Gajev; ringkonna kontrollkomisjon taastas tema kodanikuõigused. Ja vaevalt oli paljulapseline Gajev külasse saabunud, kui Davõdov tema kolhoosi juhatusse kutsus.

«Kuidas sa kavatsed elama hakata, kodanik Gajev? Kas üksikmaapidajana või kolhoosnikuna?»

«Kuidas elu näitab,» vastas Gajev, kes polnud ebaõiglase väljasaatmise asjast veel üle saanud.

«No aga mis sa arvad?»

«Ega vist kolhoosist mööda ei pääse.»

«Esita avaldus!»

«Aga kuda minu varaga jääb?»

«Sinu loomad on kolhoosis, põllumajanduslik inventar samuti. Sinu riidehilbud aga jagasime välja. See asi on keerulisem. Osa anname tagasi, ülejäänu eest tasume rahas.»

«Vilja te võtsite minult ju viimseni ära . . .»

«Noh, see asi on lihtne. Mine majandusjuhataja juurde, ta ütleb laohoidjale ja see annab sulle esialgu kümmekond puuda jahu.»

«Kolhoosi võetakse nüüd ükskõik keda!» põlastas Makar, kui kuulis Davõdovi kavatsusest Gajev kolhoosi võtta. «Davõdov pangu siis juba «Molotisse» kuulutus, kus oleks trükitud, et ta hakkab kolhoosi vastu võtma kõiki oma aja ära olnud väljasaadetuid . . .» rääkis ta Andrei Razmjotnovile.

Pärast külvitööde lõpetamist kasvas Gremjatši rakuke kahekordseks: parteiliikme kandidaatideks võeti vastu Pavlo Ljubiškin, kes oli kolm aastat Titokki teeninud, Nestor Loštšilin, kolmanda brigaadi kolhoosnik, ja Djomka Ušakov. Rakukese koosoleku päeval, kui Ljubiškin ja teised parteisse võeti, tegi Nagulnov Kondrat Maidannikovile ettepaneku:

«Kondrat, astu parteisse, sinule annaks ma hea meelega soovituse. Teenisid minu juhatuse all eskadronis, ja nagu sa siis olid vahva ratsaväelane, nõnda oled sa praegalt esimese numbri kolhoosnik. Miks sa parteist eemal seisad? Asi liigub sinnapoole, et tund-tunnilt läheneb maailmarevolutsioon, võib-olla tuleb minul ja sinul jällegi ühes ja samas eskadronis teenida, nõukogude võimu eest väljas olla; aeg on küll edasi läind, aga sina oled parteitu nagu varemgi! See nii ei kõlba! Astu parteisse!»

Kondrat ohkas ja ütles, mis ta oma südames mõtles:

«Ei, seltsimees Nagulnov, südametunnistus ei luba mul praegalt parteisse astuda . . . Nõukogude võimu eest lähen ma jälle võitlema ja kolhoosis töötan nii hästi, kui vähegi saan, aga parteisse astuda ei või . . .»

«Miks?» tusastus Makar.

«Vat sellepärast ei või, et ehk ma küll olen nüüd kolhoosis, igatsen ikka veel oma vara järele . . .» Kond-

rati huuled väratasid ja ta hakkas kiiresti sosistama: «Mu hing on haige oma härgade pärast ja mul on neist kahju... nende eest ei hoolitseta nii, nagu vaja... Akim Beshlebnov hõõrus hobusel äestades kaela veriseks — kui ma seda nägin, ei saand päev otsa leivapala kurgust alla... Kuda tohib väikesele hobusele suured rangid kaela ajada! Ja sellepärast ma ei võigi. Kui ma põle veel omandusest lahti üteld, siis südametunnistus ei luba mul ka parteis olla. Mina mõistan seda nõnda.»

Makar mõtles ja ütles:

«Seda räägid sa õieti. Oota vähe, ära veel astu. Võitleme ilma halastuseta igasugu korralageduse vastu kolhoosis, rangid tehakse parajaks. Aga kui sa siiski magades oma endistest härgadest und näed, siis sa veel parteisse ei sobi. Parteisse tuleb astuda ilma igasuguse kannatuseta omanduse pärast. Parteisse tuleb astuda siis, kui sa oled läbi ja läbi puhas ja sind kihutab taga üksainus mõte: et tuleks maailmarevolutsioon. Minu isa elas jõukalt ja harjutas ka mind noorest peast majapidamisega, aga minul põld selle vastu kalduvust, majapidamine oli minule täitsa tähtsuseta asi. Mina läksin jõuka elu ning nelja paari härgade juurest vaesuse sisse, hakkasin sulaseks... Nii et ära sa enne astu, kui oled lõplikult sellest koorikust — varaahnusest — lahti saand.»

Gremjatši Logis hakati kõhe rääkima Ljubiškini, Ušakovi ja Loštšilini parteisse astumisest. Üks kasakas ütles naljaviluks Štšukari-taadile:

«Noh, ja miks siis sina parteisse ei astu? Sa ju kah aktiiv — anna sooviavaldus sisse! Sind pannakse ametisse, ostad nahast portfelli, võtad kaenlasse ja muudkui kõnnid ringi.»

Štšukar kaalus seda asja ja õhtul, kui pimedaks läks, astus Nagulnovi juurde sisse.

«Tere kah, Makaruška!»

«Tere jah. Kas asja ka oli?»

«Rahvas astub parteisse...»

«Noo!»

«Ära sa noota midagi.»

«Edasi?»

«Edasi on sedasi, et võib-olla tahan mina ka parteisse astuda. Ega mina ka ei taha eluaeg täkkude ümber ringi käia. Põle mind nendega laulatatud.»

«Mida sa siis õieti tahad?»

«Ma räägin sulle selge sõnaga, et tahan parteisse astuda. Tulingi selleks, et teada saada, misuke amet mulle antakse, noh, ja nii edasi... Sa näita mulle kätte, kuda kirjutada ja mis kirjutada!»

«Mis sa õieti mõtled?... Kas arvad, et parteisse ametite pärast astutakse?»

«Meil ju kõik parteilased ameti peal!»

Makar hoidis end tagasi, muutis jutuainet:

«Kas lihavõttepüha ajal papp sinu pool käis?»

«Muidugi käis.»

«Kas sa temale ka midagi annetasid?»

«No muidugi. Paar muna ja loomulikult veel umbes poolenaelase tükikese rasva.»

«Nii et sina usud siiamaani jumalat?»

«Ega nüüd mitte just kõvasti, aga kui haigeks jään või juhtub mõni pahandus või, näituseks ütelda, pikne kõvasti kärgatab, siis muidugi palvetan, siis läheb loomulikult jumala abi tarvis.»

Makar tahtis kohelda Štšukari-taati viisakalt, tahtis talle põhjalikult selgeks teha, miks teda parteisse vastu võtta ei saa, aga polnud selleks jutuajamiseks küllalt kannatlikkust varunud ja käratas:

«Sina, vana tõru, käi kus kurat! Annetad pappidele mune, ehitad jääst jordaneid, tahad kõrge ameti peale saada, ise aga ei oska hobustele korralikult rokkagi segada. Keda kuradit partei sinusuguse mõkuga teeb? Või sa lihtsalt heidad nalja? Mõtled, et parteisse võetakse vastu igasugust risu? Sinu tööks on ainult loba ajada ja luisata. Käi minema, ära mind ärrita, sest ma olen haigete närvidega inime! Minu tervis ei luba sinuga rahulikult rääkida. Noh, mine, öeldakse sulle!»

«Sattusin halval ajal. Oleks pidand pärast lõunat tulema,» kahetses Štšukari-taat endamisi, väravat kiiresti kinni lüües.

Viimaseks uudiseks, mis Gremjatši Logi ja eriti tüdrukuid erutas, oli Suitsu surm.

Rahvakohtu poolt kinnimõistetud Jefim Trubatšov ja Batalštšikov kirjutasid, et teel jaama oli Suits hakanud Gremjatši Logi ja vabadust taga leinama ning oli katsunud põgeneda.

Süüdimõistetute salka saatev militsionäär oli Suitsule kolm korda hüüdnud: «Seis!» Tema aga jooksis kummargil üle põllu metsa. Põõsasteni oli jäänud umbes viisteistkümmend sülda, kui militsionäär laskus ühele põlvele, heitis püssi palge ja tulistas kolmanda lasuga Suitsu surnuks.

Peale tädi ei kurvastanud sugulasteta poisi pärast keegi, tüdrukud aga, kellele Suits oli õpetanud armastuse lihtsat kunsti, kui kurvastasidki, siis mitte kaua.

«Aeg kõik haavad parandab . . .» Tüdrukute pisarad aga on nagu hommikune kaste . . .

XXXVIII PEATÜKK

1930. aastal kadus esimest korda «jõudeaeg». Endistel aastatel, kui elati veel vana moodi, ei nimetatud seda kaht kuud mitte asjatult «jõudeajaks». Külv lõpetatud, hakkasid peremehed pikkamisi heinatöö vastu valmistuma: härjad ning hobused olid karjamaadel ja kogusid jõudu, kasakad voolisid rehavarsi, parandasid kaarikuid, korrastasid niidumasinaid . . . Harva, kes läks maikesa künnile. Rängas vaikuses puhkasid külad. Keskpäeval ei näinud sa ühtki inimest surnud tänaval. Kasakad olid sõitudel või puhkasid tares või keldrilakas või siis kopsisid loiult kirvega; unised naised aga, istudes kuskil jahedas kohas, otsisid üksteisel päid. Külades valitses tühjus ja unine vaikus.

Ent juba esimesel kolhoosielu aastal kadus Gremjatši Logis «jõudeaeg». Vaevalt said viljad tärgata, kui algasid rohimistööd.

«Põllud rohime kolm korda läbi, nii et kolhoosi nurmedele ei jääks ühtki umbrohututti!» teatas Davõdov koosolekul.

Jakov Lukitš Ostrovnov juubeldas. Temale — kärsitule elava loomuga inimesele — meeldis väga niisugune kord, kus kogu küla liikus hoolitsevas tegevuses ja askeldustes. «Nõukogude võim lendab kõrgelt; vaatame, kuda ta maha kukub! Vaja põlde rohida, kesa künda, loomi nuumata, inventari parandada . . . Kas aga rahvas hakkab tööle? Kas saadakse naisi umbrohtu kitkuma? See on ju kuulmata asi. Kogu Doni kasakaväe oblastis põle varem vilju rohitud. Asjata ei rohitud. Saak oleks rikkam old. Minagi, vana loll, oleks pidand rohima. Niikuinii naised suve läbi midagi ei

teind,» kahetses ta murelikult, et miks ta siis, kui veel isiklikult oma majapidamist juhtis, ei rohinud oma põlde.

Ent Davõdoviga juttu ajades rääkis ta:

«Nüüd, seltsimees Davõdov, upume ülepeakaela vilja sisse. Vanasti aga — inime viskas seemne mulda ja ootas, mis tuleb. Aga ühes nisuga kerkivad maast ka orashein, piimohakas, nadahein, piimalill ja igasugune teine kuradima rohi. Hakkad peksma, vili jüsku põlegi vilets; kaalud terad ära — saak tiinult nelikümmend puuda või isegi vähem.»

Davõdov tahtis pärast seda, kui gremjatšilased olid kolhoosi aitadest seemnevilja laiali kandnud, Ostrovnovi majandusjuhataja kohalt vabastada. Davõdovil tekkis ränk kahtlus... Talle meenus, et kui ta Ostrovnovi aitade juures rahva seas nägi, libises üle vanamehe näo mitte ainult kohmetuse, vaid ka kahjurõõmsa naeratuse ja ootuse vari... Nii vähemalt näis see tol korral Davõdovile.

Juba järgmisel päeval kutsus ta Jakov Lukitši enda juurde tuppa ja saatis kõrvalised inimesed välja. Nad rääkisid poolsosinal.

«Mis sul eile aitade juurde asja oli?»

«Manitsesin rahvast, seltsimees Davõdov. Manitsesin vaenlasi, et nad aru pähe võtaks ega viiks omavoliliselt kolhoosi vilja ära,» vastas Jakov Lukitš ladusalt.

«Aga naistele... Miks sa ütlesid naistele, et aidavõtmed peaksid minu käes olema?»

«Mis te nüüd! Jumal tule appi! Kellele ma seda rääkisin? Eluilmas põle ma kellelegi seda öeld...»

«Naised, kui mind vedasid, rääkisid nõnda...»

«Valetasid! Lähen kas või vande alla. See on keelepeks... Viha pärast minu vastu.»

Ja Davõdov hakkas oma otsuses kahtlema. Ja siis hakkas Jakov Lukitš kohe nii kibedasti pihta rohimistööde ettevalmistusega, ühistoitlustamiseks vajalike vahendite kogumisega, puistas juhatuse üle selliste majanduslike kavadega, et Davõdov oli jälle oma energilisest majandusjuhatajast vaimustuses.

Jakov Lukitš soovitas brigaadide põlluväljadele mõned uued tiigid rajada. Ta märkis ära isegi kohad

nõgudes, kus kõige soodsamalt saaks kevadisi vesi tõkestada. Tema kaalutluste kohaselt pidi uued tiigid rajatama nii, et loomade jootmise kohad ei oleks brigaadidest kaugemal kui pool kilomeetrit. Ja Davõdov kui ka kõik juhatuse liikmed olid sunnitud tunnustama Ostrovnovi kava väärtust, sest endised tiigid polnud rajatud vastavalt kolhoosi majapidamise nõuetele. Need olid korratult siin-seal stepis laiali ja kevadel tuli brigaadi laagrist loomi jooma ajada umbes kahe ja poole kuni kolme kilomeetri kaugusele. Ajakaotus oli suur. Väsinud härgadele kulus joogikohta minekuks ja laagrisse tagasitulekuks peaaegu kaks tundi, kuid selle aja jooksul oleks võinud künda või äestada mitu hektarit. Juhatus andis uute tiikide rajamiseks nõusoleku ja Jakov Lukitš, ära kasutades põllutööde vaheaega, hakkas Davõdovi teadmisel tammide jaoks metsa raiuma.

Vähe sellest: Jakov Lukitš pani ette ehitada väike tellisepõletamise-tehas ja tõestas suurema vaevata Parisniku-Arkaškale, kes kahtles selle kasulikkuses, et palju tulusam on, kui kapitaalse talli ja härjalautade ehituse jaoks oń tellised omast käest, selle asemel et neid vedada rajoonist kahekümne kaheksa kilomeetri tagant ja pealegi maksta igast sajast tellisest neli rubla viiskümmend kopikat. Ja edasi soovitas seesama Jakov Lukitš kolmanda brigaadi kolhoosnikuile kindlustada Paha nõo kaldaid, mis aastast aastasse uhtus külaveerseid rammusaid maid, kus kasvasid hästi hirss ja suuruselt ning magususelt imestamisväärsed arbuusid. Tema juhatusel taoti nõo pervedesse vaiu, laoti nende vahele sõnnikut ja hagu, sillutati kividega, istutati kallakutele noori papleid ja pajusid, et nende juured üksteisest läbi põimudes kobedat maad kindlustaksid. Suur osa põldu oli seega kaitstud uhtumisohu vastu.

Kõik need asjaolud kokku kindlustasidki kolhoosis Jakov Lukitši kõikumalöönud positsiooni. Davõdov oli kindlalt otsustanud majandusjuhatajast mingil juhul mitte loobuda ja toetas igakülgselt tema tõepoolest ammendamatut algatusvõimet. Nagulnovgi muutus Jakov Lukitši vastu heatahtlikumaks.

«Hinge poolest küll võõras inime, aga hakkaja peremees. Kuni me põle oma inimest, sihukest asjatundjat,

üles kasvatand, seni peamegi Ostrovnovi majandusjuhataja kohal. Meie partei on väga tark. Seal on koos miljon mõistust, sellepärast ta ongi nii tark. Mõni insener on madu ja seespidi kontra, hinge poolest oleks pidand tema ammugi seina äärde panema, aga teda ei panda, talle antakse tööd ja öeldakse: «Sina oled õpetatud inime! Säh, võta raha, söö kolme eest, osta oma naisele lõbuks siidisukki, aga liiguta oma ajusid, tee inseneritööd maailmarevolutsiooni kasuks!» Ja ta teeb. Kuigi ta endist elu taga nutab, ikka töötab. Lased ta maha — mis sa temalt saad? Kantud püksid ja võibolla ripatsiga kella. Nii ta aga töötab ja toob tuhandeid kasu. Nõnda ka meie Ostrovnov: las ta kindlustab nõopervi, kaevab tiike. Kõik see tuleb kasuks nõukogude võimule ja toob ligemale maailmarevolutsiooni,» rääkis ta kord rakukese koosolekul.

Jakov Lukitši elu omandas uuesti teatava tasakaalu. Ta mõistis, et kõik need jõud, mis Polovtsevi selja taga olid ja mis juhtisid ettevalmistusi ülestõusuks, on seekord mängu kaotanud; ta oli kindlalt veendunud, et ülestõusu enam ei tule, sest aeg on mööda lastud ja nõukogude võimusse kõige vaenulikumaltki suhtuvate kasakate meeleolus on toimunud teatav murrang. «Polovtsev ja Latiewski on vist üle piiri putkand,» arvas Jakov Lukitš, ja terava kahetsuse juurde, et nõukogude võimu ei saadud maha raputada, segunes rahustavat rõõmu, head meelt; sellest peale ei ähvardanud miski Jakov Lukitši muretut olemist. Nähes nüüd Gremjatši Logi sõitnud jaoskonna militsionääri, ei tundnud ta enam iiveldamapanevat hirmu; varem kutsus juba ainult militsionääri musta sineli nägemine temas esile seletamatut lõdinat ja värinat.

«Kuda on? Kas lõpeb juba paganate võim? Kas meie omad varsti välja astuvad?» küsis Ostrovnovilt nelja silma all tema vana ema.

Ja Jakov Lukitš, ebasobivast küsimusest äärmiselt häiritud, vastas kibedalt, ärritatult:

«Kas see põle ükspuha, emakene?»

«See'p see on, et põle ükspuha: kirikud pandi kinni, papid tehti kulakuteks... Kas see on õige asi?»

«Sinu aastad on lõpukorral, palu jumalat... Ilmalikkudesse asjadesse põle sul vaja segada. Sa oled liiga uudishimulik, emakene!»

«Aga kuhu jäid ohvitserid? Kuhu kadus see üleannetu, ühe silmaga suitsumees? Ja sina kah!... Ükskord palusid õnnistust, aga nüüd teenid ise jälle seda võimu!» käis vanaeit peale, aru saamata, miks tema poeg Jaška ei nõustunud «võimu vahetama».

«Oh, emakene, mul jääb veri seisma! Jäta see rumal jutt! Mis sa seda enam meelde tuletad? Järsku räägid ka rahva kuuldes... Sa võtad mu pea maha, emakene. Ise rääkisid: «Mis jumal teeb, on ikka hea.» Noh, ela siis ilusasti. Sul on ninas kaks auku, nohise nende kaudu ja pea suu... Leivatükki sult ära ei võeta... Mida sulle — jumal, anna andeks — veel vaja oleks?...»

Jakov Lukitš tuli pärast sellist jutuajamist kambrist välja, nagu oleks talle keeva vett kaela visatud, ega suutnud kaua aega rahuneda. Semjonile ja naistele aga andis ta kõva käsu:

«Passige vanaema hoolega peale! Ta viib mu hauda! Kui mõni võõras inime õue tuleb, pistke ta kohe oma kambrisse.»

Ja vanaeite hakatigi nii öösel kui päeval luku taga pidama. Pühapäeval lasti ta aga takistamatult välja. Ta läks teiste omasuguste muldvanade eitede juurde ja nuttis ning kaebas neile:

«Oo, emakesed, kullakesed! Minu omad, Jakov ja minia, hoiavad mind luku taga... Söögiks antaks mulle ainult paastukuivikuid, söön kuivikut ja joon oma silmavett. Aga varem paastu ajal, kui veel ohvitserid meie juures elasid, Jaška komandör ja selle sõber, siis keedeti mulle paastusuppi kapsastega, anti vahel suslatki... Nüüd on nad aga minu peale tigedad... oi, kui tigedad... Minia ja poeg... Oh, oh, oh!... On ikke ajad küll: lihane poeg on kurjaks läind, mispärast küll, ei tea isegi! Enne tuli, palus õnnistust, et sedasama paganate võimu ära hävitada, nüüd aga ära ütle sõnakestki vastu, kirub ja sõimab mind...»

...Ent Jakov Lukitši vaiksele elule, mida tumestasid vaid vestlused emaga, tuli ootamatult ja kiiresti lõpp...

XXXIX PEATÜKK

Lahutatud Luška Nagulnova, lõbus ja kergemeelne naine, hakkas juba külvi ajal põllul tööl käima. Ta määrati kolmandasse brigaadi ja asus meeleldi elama brigaadi välionni. Ta töötas päeval Krasnokutovi härgadeajajana; öösel aga helises punase välionni ees, kus ta elas, balalaika kuni koiduni, õhkasid bassid ja ajasid kõrgel häälel juttu kaherealise harmoonika alumised klahvid, poisid ja tüdrukud tantsisid ning laulsid; ja kogu seda ülirõõmsat tralli juhtis Luška.

Maailm oli talle alati selge ja lihtne. Luška muretul näol ei olnud ühtki hoole- ega ärevusekortsukest. Kergelt, iseteadlikult sammus ta läbi elu, kergitades ootavalt meelitavaid kulme, nagu loodaks ta elus iga hetk vaid rõõme näha. Makarist lakkas ta mõtlemast juba järgmisel päeval pärast lahutust. Närunina Timofei oli kuskil kaugel — ent kas oli Luška asi kaotatud lähedasi inimesi leinata? «Minu eluajaks mehi jätkub!» rääkis ta põlglikult tüdrukutele ja naistele, kes tema pooltkaudu lesepõlvest juttu tegid. Ja neid jätkus tõepoolest küllalt. Kolmanda brigaadi poisid ja noored naisemehed püüdsid kõik kangesti Luška armastust võita. Onni juures lendasid öösiti sinisel ja hägusel kuuvalgel kasakate kingade ja saabaste alt plaksudes pooltallad, kui nad krakovjakki või polkat vihtusid. Kuid ühtepuhku läks tantsivate ja Luška lähedust otsivate kündjate, külvajate ja äestajate vahel lahti vängete sõnadega vürtsitatud sõim, mis kasvas rängaks kakluseks. Ja kõik ikka Luška pärast. Pealtnäha paistis ta hästi kättesaadav, seda enam, et kogu külale oli teada tema häbiväärne vahekord Närunina Timofeiga,

ja igaühte meelitas selle koha kättevõitmine, mille Timofei oli sunniviisil ja Nagulnov omal tahtel vabaks teinud.

Agafon Dubtsov katsus Luškat korrale kutsuda, kuid läks oma püüdega täitsa viltu.

«Tööga tulen ma toime, aga tantsu ja armastust ei saa mulle keegi keelata. Sina, onu Agafon, ära liiga palju pahanda, tõmba kuub üle pea ja maga. Kui sa aga kadedaks lähed ja tahad ise ka pitspallist osa võtta — tule. Võtame vastu ka rõugearmilisi. Räägitakse, et rõugearmilised on armastuses kanged mehed!» pilkas Luška naerda lagistades.

Siis pöördus Agafon esimesel Gremjatši Logis käimisel abisaamiseks Davõdovi poole:

«Imelikult ajate asju, seltsimees Davõdov,» ütles ta pahaselt. «Ljubiškinile sokutasite brigaadi Štšukaritaadi, minule — Luška Nagulnova... Tahtsite tööd takistada või? Tulge millaski öösel ja vaadake, mis laagris tehakse. Luška on kõik mu poisid ära hullutand. Näitab kõigile naerunägu ja jüsku lubab, noh, ja poisid kaklevad tema pärast nagu noored kuked. Öösiti aga taovad tantsu, et maa must; täitsa kahju hakkab nende jalataldadest: nad lõhuvad elu eest jalgadega maad. Onni ette on nad kõva platsi mütand. Tähed juba kustuvad, aga meil käib laagris niisukene trall nagu laadal... Saksa sõja ajal olin ma Harkovis haavaga hospidalis, ja kui paranema hakkasin, viisid halastajaõed meid ooperit kuulama... Seal käis kah niisuke segapudru: mõni ulus paha häälega, mõni tantsis, mõni jälle kääksutas viiulit. Mitte midagi aru ei saa! Niisuke muusika, et võtab sul jüsku kraest kinni. Nii meil ka! Möirgavad laulda, tõmbavad pilli ja tantsivad... Täitsa koerapulm! Hullatakse koiduni, ja mis tööd sa siis nendelt päeval nõuad! Läheb ja magab püstijalu, kukub või härja alla maha... Sina, seltsimees Davõdov, kas korista brigaadist see kõige kurja juur Luška ära või ütle talle, et ta peaks ennast üleval nagu mehenaine kunagi.»

«Mis see minusse puutub?» läks Davõdov marru. «Kes siis mina olen? Kas mina olen tema kasvataja? Käi õige pärapõrgu!... Igasugu tühja asjaga tulevad

siia... Kas mina hakkan temale kombeõpetust lugema? Kui ta halvasti töötab, kihuta brigaadist minema, fakt! Mis mood see on: nagu midagi viltu — kohe juhatusse: «Seltsimees Davõdov, ader läks katki!» — «Seltsimees Davõdov, mära jäi haigeks!» Või siis see asi: naine keerutab saba, mina aga pean sinu arvates teda korrale kutsuma? Kuradile! Kui on tarvis atra parandada — minge sepale! On hobusel häda — loomaarsti juurde! Kunas te hakkate oma isiklikku algatust üles näitama? Kui kaua ma pean teid veel lõa otsas vedama? Käi minema!...»

Agafon läks, olles Davõdovi peale väga pahane; see aga suitsetas pärast Agafoni lahkumist kaks paberossi järjest, lõi ukse paugatades kinni ja pani haaki.

Davõdovit ärritas Dubtsovi jutt. Ta vihastas ja hakkas karjuma mitte selle tõttu, et oma kohustusi mittemõistvad brigadirid tõesti tüütasid teda igasuguste tühiste majanduslike küsimuste esitamise ja lahendamisega, vaid sellepärast, et Luška, nagu ütles Dubtsov, «kõigile naerunägu näitab».

Pärast seda naljatavat vestlust Luškaga, kui ta teda juhatuse ees kohtas, kus Luška — poolkinniste silmade ripsmete all naeratust varjates — endale mõnd «vabaksjäänud peigmeest» otsida palus, siis aga end temale naiseks pakkus, hakkas Davõdov märkmatult kuidagi teisiti temasse suhtuma. Üha sagedamini tabas Davõdov end viimasel ajal sellelt, et ta mõtles selle tegelikult rumala ja haruldaselt tühise naise üle. Kui ta varem suhtus Luškasse põlgliku kahjutunde ja ükskõiksuse kerge varjundiga, siis nüüd tundis ta hoopis midagi muud... Ja see, et Dubtsov nii jaburalt Luška peale kaebas, oli talle vaid väliseks põhjuseks kiruma hakata.

Teda tõmbas Luška poole, ja väga ebasobival ajal, just kõige pinevamal külviajal. Äkki tekkinud tundeid soodustas kindlasti see, et Davõdov oli terve talve elanud «piiskopi viisi», nagu Andrei Razmjotnov naljatas, aga võib-olla avaldas ka kevad oma tugevat mõju laitmatu, kõigi majanduspoliitiliste kampaaniatega toimetuleva Gremjatši kolhoosi esimehe surelikule ihule.

Üha sagedamini ärkas ta öösiti põhjusetult, suitsetas, ja kuulates ööbikute heledat vilistamist ning meeleheitlikke trillerdusi, krimpsutas piinlevalt nägu; siis aga sulges vihaselt akna, tõmbas boiriidest teki üle pea ja lamas lahtisi silmi koiduvalgeni, surudes oma laia tätoveeritud rinda vastu patja.

Ent 1930. aasta kevad, kiire ja varajane, oli toonud aedadesse ja saludesse nii palju ööbikuid, et neile rõkkaval trallitamisel öisest tummast tühjusest küllalt ei saanud — nad ei läbenud vait jääda isegi päevavalgel. Lühikesest kevadööst ei jätkunud ööbikutele armulugudeks. «Kahes vahetuses lõhuvad, vaenlased!» sosistas koidikul Davõdov, keda vaevas hingevalu ja kes oli mehiselt unetusega võidelnud.

Luška Nagulnova oli brigaadis külvitööde lõpuni; kui aga brigaad rühvelviljadega valmis sai ja põllult lahkus, tuli Luška juba sama päeva õhtul Davõdovi juurde.

Õhtust söönud, pikutas Davõdov oma toas ja luges «Pravdat». Esikus krõbistas keegi ust, õrnalt nagu hiir, siis aga kostis tasane naisehääl:

«Kas võib tulla?»

«Võib!» Davõdov hüppas koikult üles ja tõmbas kuue selga.

Luška astus sisse, sulges enese järel ettevaatlikult ukse. Must sall tegi tema tuulest parkunud ja päevitanud näo natuke vanemaks. Tema põskedel olid paremini nähtavad päikesest põlenud tihedad väikesed tedretähed. Ent silmad naersid ja sätendasid veelgi säravamalt laubale tõmmatud räti tumeda varju all.

«Tulin vaatama...»

«Tule istu!»

Davõdov, rõõmustatud ja üllatatud tema tulekust, lükkas tabureti lähemale, nööpis kuue kinni ja istus koikule.

Ta vaikis ootavalt, tundis ärevust ja piinlikkust. Luška aga astus vabalt laua juurde, tõstis osava ja märkamatu liigutusega seelikut (et see ei kortsuks) ja istus.

«Kuda elad, kolhoosi esimees?»

«Pole viga.»

«Kas igav ei ole?»

«Pole aega igavust tunda ega millegi järele igatseda.»

«Aga minu järele?»

Alati tasakaalukas Davõdov punastas ja kortsutas kulme. Luška lõi teeseldud alandlikkusega silmad maha, ent huulenurkades väreles pidev naeratus.

«Mõtlesid ka kurat teab mis välja,» vastas Davõdov veidi ebakindlalt.

«Kas tõesti ei tund igatsust?»

«Mitte põrmugi, fakt! Oli sul minu juurde asja?»

«Oli küll... Mis ajalehed ka uut kirjutavad? Kas maailmarevolutsioonist on midagi kuulda?» Luška toetas käega põske, manas näole tõsisele vestlusele vastava ilme. Tema huultel poleks nagu olnudki endist saatanlikku naeratust.

«Kirjutavad paljudest asjadest... Mis asjus sa siis õieti tulid?» püüdis Davõdov ametlikuks jääda.

Küllap perenaine kuulas nende vestlust pealt. Davõdov istus nagu tulistel sütel. Tema seisukord oli täiesti rumal, lihtsalt väljakannatamatu! Homme lobiseb perenaine kogu Gremjatšis, et endine Makari naine käib öösel tema üürniku juures, ja Davõdovi senine laitmatu reputatsioon on läbi. Tühjajutumaiad naised hakkavad tänavanurkadel ja kaevu ääres väsimatult keelt peksma, kolhoosnikud aga kohtudes mõistvalt muigama. Razmjotnov hakkab Luška võrku sattunud seltsimeest pilama, siis läheb jutt rajooni, ja viimati võetakse rajooni põllumajandusliidus asi käsile, öeldakse: «Sellepärast siis, et naised tema juures käisid, lõpetaski ta külvitöö alles kümnendal. Ta tegeles nähtavasti rohkem armuasjadega kui külvitöödega!» Ja egas ringkonnakomitee sekretär kahekümneviietuhandelasi rajoonidesse välja saates asjata öelnud: «Töölisklassi, revolutsiooni avangardi autoriteeti tuleb hoida külas kõige kõrgemal tasemel. Käituma peate, seltsimehed, äärmiselt ettevaatlikult. Ma ei räägi suurtest asjadest, aga isegi igapäevastes tühistes asjades peab olema ettevaatlik. Võtad külas kopika eest napsu, jutte aga tekib tervelt saja poliitilise rubla eest...»

Davõdov läks isegi higiseks, kui ta hetke vältel Luška külaskäigu ja temaga vaba vestlemise tagajärjed läbi oli mõelnud. Kompromiteerumise hädaoht oli silmanähtav. Luška aga istus ega pannud Davõdovi valulisi elamusi tähelegi. Ärritusest natuke kähiseva häälega küsis Davõdov veel kord üsna kurjalt:

«Mis sa tahad? Räägi ära ja hakka minema, mul pole aega sinuga tühiste asjade üle juttu ajada, noh, fakt!»

«Kas sa mäletad, mis sa mulle tookord rääkisid? Makarilt ma küsind ei ole, aga tean niigi: ta on vasta...»

Davõdov hüppas püsti, hakkas kätega vehkima.

«Praegu pole aega! Hiljem! Pärast!»

Sel momendil oli ta valmis Luška naeratavat suud pihuga kinni suruma, et ta ainult vait jääks.

Luška taipas, ja tema kulm liigatas põlglikult:

«Oh sind küll! Ise veel... No olgu! Andke mulle mõni huvitavam ajaleht. Muus asjas ma teie juurde ei tuld. Vabandage, et tülitasin...»

Luška läks ära ja Davõdov ohkas kergendatult. Kuid hetk hiljem istus ta juba laua taga, sõrmed kõvasti juustes, ja mõtles: «Olen mina aga saabas, aina imesta! Kuule mul asja, mis teised võivad rääkida! Kas siis mõni naine ei või minu juurde tulla? Olen ma munk või? Ja kelle mure see on? Ta meeldib mulle, järelikult võin ma temaga aega veeta... Kui aga töö selle all ei kannata, kõigele muule võib vilistada! Nüüd ta aga enam ei tule, fakt! Ma olin tema vastu jäme ja kindlasti ta märkas, et ma natuke jahmatasin... Kurat võtku, kui rumalasti see kõik välja kukkus!»

Kuid tema kartused olid asjatud: Luška ei kuulunud selliste inimeste kategooriasse, kes kergesti oma kavatsustest loobuvad. Temal aga oli kavatsus Davõdov vallutada. Tal polnud tõepoolest mõtet siduda oma elu mõne Gremjatši poisiga. Ja milleks? Et juba enne vanaduse tulekut pliidi ees kuivada ja stepis härgade ning künni juures närbuda? Davõdov aga oli lihtne laiaõlgne armas poiss, sugugi mitte sarnane töös ja maailmarevolutsiooni ootuses kalgistunud Makariga ega ka mitte Timofeiga... Tal oli üks väike viga: suus puudus üks hammas, ja pealegi kõige nähtavamal kohal; ent Luška leppis selle plekiga armsaks saanud inimese välimuses. Oma lühikese, kuid kogemusrikka elu jooksul

oli ta selgusele jõudnud, et mehe hindamisel pole hambad esimese järgu tähtsusega...

Ta tuli järgmise päeva videvikul uuesti, seekord eriti üleslöödud ja väljakutsuv. Külastamise ettekäändeks olid ajalehed.

«Tõin teie lehed tagasi... Kas võib veel võtta? Ja kas teil raamatuid ka on? Ma tahaks mõnda põnevat, kus armastusest kirjutatakse.»

«Lehti võid võtta, raamatuid aga ei ole, ega mul pole lugemistuba.»

Pakkumist ootamata võttis Luška istet ja alustas tõsist juttu kolmanda brigaadi külvitöödest ja tema poolt märgatud korratustest Gremjatši Logis organiseeritavas piimafarmis. Naiivse otsekohesusega katsus ta kohanduda Davõdoviga ja huvideringiga, milles see nähtavasti elas.

Davõdov kuulas teda algul umbusklikult, siis aga sattus ise jutuhoogu, kõneles oma plaanidest piimafarmi rajamisel, rääkis ühtlasi välismaal kasutatavatest uutest piimasaaduste ümbertöötamise tehnilistest saavutustest ja ütles lõpuks pisut kurvalt:

«Aga raha on meil koledal kombel vaja. Tarvis on osta hea piimaanniga lehmade vasikaid, vaja on tõupull muretseda... Ja kõike seda peab tegema võimalikult kiiresti. Hästi korraldatud piimatööstus võib suurt kasu tuua. Fakt, et sellega kolhoos oma eelarvet parandab. Noh, mis neil seal praegu on? Vana koorelahutaja, mis krossigi väärt pole ja kuidagi ei suuda kevadist lüpsi läbi töötada, ja see on kõik. Piimaplekke pole ja piima hoitakse vana viisi astjates. On see's kellegi asjaajamine? Vaata, sa räägid, et neil läheb piim hapuks, aga miks ta hapuks läheb? Kindlasti kallavad nad piima halvasti pestud nõusse.»

«Astjaid kuumutatakse halvasti, sellepärast lähebki piim hapuks.»

«Noh, seda ju minagi räägin, et halvasti hoolitsetakse nõude eest. Sa võta see asi enda kätte ja sea korda. Mis on vaja teha, tee — juhatus aitab alati. Aga mis siis sedasi saab? Piim läheb alati raisku, kui anumate järele ei vaadata, kui lüpsjad lüpsavad nii, nagu ma hiljuti nägin: istub lehma alla, udarat puhtaks ei pese,

nisad üleni mustad, virtsased... ja käed lüpsjal enesel faktiliselt pesemata. Enne seda käperdas ta kurat teab mida ja ronib nüüd mustade kätega lehma alla. Mul polnud aega seda asja käsile võtta. Aga küll ma võtan! Ja sinagi, selle asemel et ennast puuderdada ja ilu taga ajada, võiksid farmi majanduse korda seada, ah? Määrame su juhatajaks, lähed kursustele, õpid, kuidas tuleb teaduslikult töötada, ja sinust saab kvalifitseeritud naisterahvas.»

«Ah, las nad õiendavad ilma minuta,» ohkas Luška, «seal on korraldajaid ilma minutagi. Juhatajaks ma hakata ei taha. Ja ei taha ka kursustele minna. Liiga suur jänt. Mina armastan töötada kergelt, et elu oleks vabam, ja mis siis muud?... Töö on lollide sõber.»

«Jälle räägid sa igasugu lollusi!» ütles Davõdov pahaselt, ent peale käima ei hakanud.

Luška hakkas varsti koju minema. Davõdov läks teda saatma. Nad kõndisid kõrvuti mööda pimedat põiktänavat, vaikisid kaua, siis aga küsis Luška, kes oli hästi ruttu kõigist Davõdovi muredest ülevaate saanud:

«Kas täna nisupõldu vaatamas käisid?»

«Käisin.»

«No kuda oli?»

«Halvasti. Kui sel nädalal vihma ei tule, siis kardan, et ei tärkagi. Ja mõistad sa seda, kuidas see kõik, tont teda võtaks, välja kukub. Vanad taadid, kes käisid minult palvetamise luba mangumas, tunnevad kahjurõõmu, fakt! «Ahah,» ütlevad nad, «ei lubanud palvetada, ja jumal vihma ei anna!» Aga nende jumal on siin kõrvaline, kui baromeeter on muutliku peale paigale jäänud. Nemad aga leiavad oma rumalale usule kinnitust — lihtsalt häda ja viletsus, fakt! Osalt oleme ise ka süüdi... Oleks tarvis olnud käega heita arbuusidele ja rühvelviljadele, vähemalt ühele osale, ja rutem nisu külvata; sellega lasime viltu! Ja sama lugu on melioonopusega; mina tegin faktiliselt sellele puupeale Ljubiškinile selgeks, et meie oludes on see sort agronoomiliste andmete järgi kõige kohasem...» Davõdov elavnes jälle, ja olles oma sõiduvees, oleks veel kaua

ja vaimustatult kõnelnud, kui Luška poleks teda ilmse kannatamatusega katkestanud:

«Jäta juba need viljad! Parem istume veidi,» osutas ta käega kuuvalguses sinavale kraavipervele.

Nad läksid. Luška kergitas seelikut ja tegi asjaliku ettepaneku:

«Sa võiksid oma kuue alla laotada, ma ei taha oma seelikut määrida. See on mul pühapäeva-seelik...»

Ja kui nad olid istunud allalaotatud kuuele, lähendas Luška oma rangeks, imelikult kauniks muutunud näo Davõdovi naeratavale näole ja ütles:

«Aitab juba viljast ja kolhoosist! Praegalt ei maksa sellest rääkida... Kas tunned, kuda paplite noored lehed lõhnavad?..»

... Sellega lõppesidki Davõdovi kõhklused, kes ihaldas Luškat, kuid kartis, et niisugune vahekord ta autoriteeti rikub...

Kui ta pärast üles tõusis ja kuiv, pudev savi tema jalge alt krabinal kraavi varises, lebas Luška ikka veel selili, käed laiali, silmad väsinult poolkinni. Hetkeks vaikiti. Siis tõusis Luška ootamatu elevusega istuli, haaras kätega põlvedest kõverdatud jalgade ümbert kinni ja hakkas hääletus naeruhoos vappuma. Ta naeris nii, nagu oleks teda kõdistatud.

«Miks sa nõnda?» küsis Davõdov nõutult ja haavunult.

Ent Luška lõpetas niisama ootamatult naermise, sirutas jalgu, libistas kätega üle reite ja kõhu, ning ütles mõtlikult, natuke kähiseval ja õnnelikul häälel:

«Kui kerge mul praegalt on!...»

«Sulg sappa — ja lendad?» ütles Davõdov pahaselt.

«E-e-ei, seda sa ütlesid ilmaaegu... ilmaaegu vihastad. Kehas põle enam raskust ollagi... ma olen kudagi tühi ja kerge, sellepärast ma naersingi. Või mis peaks ma tegema, naljamees, kas ma peaks nutma või? Istu, miks sa üles hüppasid?»

Davõdov kuulas vastu tahtmist sõna. «Kuidas ma nüüd pean temaga ümber käima? See asi oleks vaja faktiliselt ära vormistada, muidu on Makari ees piinlik

ja üleüldse... Jälle mure kaelas, mida ei osanud oodatagi!...» mõtles ta, vahtides silmanurgast Luška kuuvalguses rohekat nägu.

Luška aga tõusis, kätega maad puudutamata, nõtkelt üles ning küsis naeratades ja silmi vidutades:

«Kas ma olen kena? Ah?»

«Kuidas nüüd öelda...» vastas Davõdov ebamääraselt, emmates Luška kitsaid õlgu.

XL PEATÜKK

Järgmisel päeval pärast Gremjatšist ülekäinud paduvihma sõitis Jakov Lukitš ratsa Punasesse tammikusse. Tal oli tarvis mahavõetavad tammed oma käega ära märkida, sest juba homme pidi peaaegu terve kolmas brigaad hakkama tammideks vajalikku metsamaterjali üles töötama.

Jakov Lukitš sõitis hommikul välja. Tema hobune, veheldes peremehelikult palmitud sabaga, astus aeglaselt. Hobuse rautamata esijalad libastusid sitkel libedal mudal, ent Jakov Lukitš ei tõstnud kordagi piitsa: tal polnud kuhugi rutata. Lasknud oheliku sadulakaarele, ta suitsetas ja vaatles Gremjatši Logi ümbritsevat steppi, kus iga jäärak, iga nõgu ja koopaorava urg oli talle juba lapsepõlvest tuttav ja südamelähedane; ta imetles kohedaid, niiskusest tursunud põlde, vihmast pestud ja kallutatud oraseid ning mõtles suure tusa ja pahameelega: «Kurat see vihm küll maha tuli! Isegi kubani nisu tõuseb üles! Näe, jumalgi on selle neetud võimu poolt! Varem oli ikaldusi ja põuda, aga juba kahekümne esimesest aastast peale vili aina mühiseb! Kogu loodus on nõukogude võimuga ühes mestis — kunas ta niiviisi kaob? Kui liitlased kommuniste minema kihutada ei aita, ei tee me ise mitte kui midagi. Polovtsevi-taolised ei saa sellega hakkama, olgu nad nii targad kui tahes. Jõud on see kõikse tähtsam, kuda sa selle vastu saad! Ka rahvas, olgu ta neetud, on raisku läind... Üks räägib teise peale ja muudkui käivad kaebamas. Et aga tema, raisk, üksi elada saaks, aga mujal ärgu kasvagu rohigi! Viletsad ajad! Ja mis sest aasta või paari pärast saab, ei tea vist vanasar-

vikki... Aga mina, nagu näha, olen küll õnnetähe all sündind, muidu põleks mu lugu Polovtseviga nii hästi lõppend. Lõõg oleks härjal kaelas old! Jumalale tänu, et kõik nõnda korralikult ja hästi lõppes. Ootame veel, vaatame, mis edasi saab. Seekord ei saand nõukogude võimust lahti, ehk läheb edaspidi paremini!»

Päikese käes harali läinud rohulatvadel, jõuduvõtnud viljavõrsetel värisesid klaashelmestena rippuvad kastepiisad. Läänetuul raputas neid ja vikerkaarselt sätendades langesid piisad vihmast lõhnavale niiskust ihaldanud ja hellale maapinnale.

Maasse imbumata vihmavesi seisis veel teel rattarööpmeis, Gremjatši Logi kohal aga tõusis hommikune roosakas udu üle paplilatvade ja hõbedane kuusirp tuhmus päevavalguses vihmavalanguist pestud tuhmsinisel taevakummil.

Kuu oli õhuke nagu metallist vermitud, liuskjas, tõotas suuri vihmu, ja kui Jakov Lukitš oli sinnapoole pilgu heitnud, veendus ta endamisi lõplikult: «Tuleb hea saak!»

Tammikusse jõudis ta umbes keskpäevaks. Ta pani hobuse rohumaale kammitsasse, ise aga võttis vöö vahelt väikese puusepakirve ja hakkas metsniku poolt Gremjatši kolhoosile eraldatud langil puid märkima.

Metsaservas märkis ta kuus tamme ja astus järgmise juurde. Kõrge, kasvult teistest ettejõudnud tamm, mis oma sihvakuselt sobis isegi heaks mastipuuks, tõusis uhkelt üle madalate laiaharuliste raukvanade jalakate. Tema ladvatipus, läikiva rohelise lehestiku vahel rippus must ja sünge varesepesa. Tüve jämeduse järgi otsustades võis tamm olla Jakov Lukitšiga umbes üheealine. Jakov Lukitš sülitas pihku ja heitis surmale määratud puule kaastundliku ja kurva pilgu.

Ta tahus kirvega laigu, kirjutas koorest paljastatud laigule tüvel tindipliiatsiga «GK», tõukas mahla immitsevad niisked laastud jalaga eemale ja istus suitsu tegema. «Kaua aastaid elasid sa, vennike! Ei käind sinu üle kellegi võim, aga nüüd tuli aeg surra. Sind saetakse maha, kooritakse ära, laasitakse kirvestega su ilu — oksad ja võsud —, viiakse tiigi juurde ja kaevatakse

maasse tulbaks tammi ette...» mõtiskles Jakov Lukitš, vaadates alt üles tamme käharasse latva. «Ja sa hakkad kõdunema kolhoosi tiigis, kuni sootuks mädaned... Siis aga lohistab kevadine suurvesi su kuhugi jääraku soppi — ja ongi sul lõpp!»

Neist mõtteist hakkas Jakov Lukitšil äkki valus, teda valdas mingi seletamatu mure ja ärevus. Tal hakkas piinlik. «Või anda sulle armu, elama jätta? Ega ometi kõik ei või kolhoosi kurku minna...» Ja ta otsustas rõõmsal kergendustundel: «Ela! Kasva! Ole ilusti! Sest mis su elul viga on! Ei nõuta sinult makse ega pearaha, ega ole sul vaja kolhoosi astuda... Ela, nagu jumal sind on käskind!»

Ta tõusis kärsitult üles, võttis pihuga savist muda, määris sellega tahutud laigu hoolikalt kinni. Ja lahkus sellest kohast heas meeleolus ning rahulolevana.

Härdaks muutunud Jakov Lukitš märkis ära kõik kuuskümmend seitse tamme, istus hobuse selga ja hakkas mööda metsasalu kodu poole sõitma.

«Jakov Lukitš, pea väheke!» hüüti teda metsaserval.

Siis tuli viirpuupõõsa tagant nähtavale mees, mustast lambanahast müts peas ja lahtinööbitud soe sinelriidest kuub seljas. Tema nägu oli must ja tuulest pargitud, kõhnuse tõttu nahk põsesarnadel tugevasti pingul, silmad auku vajunud, ent kahvatute kleepuvate huulte kohal mustendasid, nagu söega joonistatud, pikaks kasvanud kohevil vurrud.

«Ei tunne ära või?»

Mees võttis mütsi peast, astus kartlikult ringi vaadates lagedale, ja alles siis tundis Jakov Lukitš tulnukas ära Närunina Timofei.

«Kust sina tuled?...» küsis ta, rabatud kohtumisest kole kõhna, tundmatuseni muutunud Timofeiga.

«Sealt, kust tagasi ei tulda... Asumiselt... Kotlasest.»

«Põgenesid või?»

«Põgenesin jah... Kas sul, onu Jakov, midagi kaasas ei ole? Leiba ei ole?»

«On.»

«Anna, jumala pärast! Neljandat päeva... mädad marjad...» Ta tegi krampliku neelamisliigutuse.

Ta huuled värisesid, silmad kilasid nagu hundil, jälgides, kuidas Jakov Lukitši käsi põuest leivakannika võttis.

Ta asus leiva kallale nii aplalt, et Jakov Lukitšil jäi hing kinni. Ta rebis hammastega kuiva, põlenud koorikut, kiskus krõnksus sõrmedega sisu ja neelas ahnelt, peaaegu närimata, terav kõrisõlm liikus raskelt. Ta tõstis alles siis joobunud, äsjase palavikulise läike kaotanud silmade pilgu Jakov Lukitši poole, kui ta oli viimase leivaraasu alla kugistanud.

«Oled old näljas, poiss...» ütles Jakov Lukitš kaastundlikult.

«Ma ju räägin, et viies päev söön nälja pärast pehkinud marju või mulluseid kuivi juuri... Täitsa läbi omadega.»

«No kuda sa siia said?»

«Raudteejaamast tulin jala. Liikusin öösiti,» vastas Timofei väsinult.

Ta oli silmanähtavalt kahvatunud, nagu oleks söömiseks oma viimse jõu kulutanud. Ta hakkas luksuma, mis sundis teda valuliselt nägu krimpsutama.

«Kas isa veel elab? Kuda pere on, kas terve ikka?» jätkas Jakov Lukitš sadulast maha tulemata ja aegajalt ärevalt ringi vaadates.

«Isa suri sisemise haiguse kätte, ema ja õde on seal. Kuda teil külas on? Kas Lukerja Nagulnova elab seal?»

«Tema läks mehest lahku...»

«Kus ta siis praegalt on?» elavnes Timofei.

«Tädi juures, omal toidul.»

«Tead mis, onu Jakov... Kui koju jõuad, ütle temale, et ta mulle tingimata juba täna süüa tooks. Ma olen väga otsas ega jõua minna, vaja oleks puhata, päev mööda saata. Jalad on läbi. Sada seitsekümmend versta, ja öösiti; tead, kui raske on liikuda mööda tundmatuid kohti öösel! Lähed pimedast peast... Las ta toob... Kui natuke kosun, tulen ise külasse... Küll ma igatsesin koduküla järele!» Ta naeratas häbelikult.

«Kuda sa siis siin elada mõtled?» päris kohtumisest ebameeldivalt üllatatud Jakov Lukitš.

Timofei vastas juba kalgi näoga:

«Kas sa ei tea, kuda? Ma olen praegalt nagu hunt. Puhkan vähe, tulen öösel külasse ja kaevan vintpüssi välja... Ta on mul rehala juures maasse peidetud... Ja hakkan pihta! Mulle on ainult üks siht antud. Tahetakse mind tappa, hakkan ka mina tapma. Viin mõnelegi külakosti... saab tunda see või teine! Noh, sügiseni ajan tammikus läbi, esimeste külmadega litsun Kubanimaale või kuhugi mujale. Jumala maailm on lai ja meiesuguseid on sadade kaupa.»

«Makari Luška, nagu kuulda, on hakanud kolhoosi esimehele külge ajama,» teatas Jakov Lukitš kõheldes; ta oli korduvalt näinud Luškat Davõdovi juurde koju minemas.

Timofei heitis põõsa alla pikali. Teda rabas maha väljakannatamatu kõhuvalu. Ta hakkas rääkima, kuid katkendlikult, vaheaegadega:

«Davõdov, vaenlane, on esimene... Varsti on tema peied... Aga Luška on mulle truu... Vana arm ei roosteta... Ega see põle sool-leib... Tema südame juurde leian ma ikka tee... see põle veel rohtu kasvand... Ah, onu, sa saatsid mind oma leivaga hukka... kõht on koledat valu täis... Ütle siis Luškale... las toob leiba ja pekki... Rohkem leiba!»

Jakov Lukitš hoiatas Timofeid, et homme algab tammikus metsaraiumine. Ta sõitis metsast välja ja keeras teise brigaadi põldude juurde, et kubani nisuga täiskülvatud maa-ala üle vaadata. Hiljuti veel süsimust ülesharitud põllupind oli lõpuks kogu ulatuses kattunud hiilgava õrnrohelise noore orasvaibaga.

Külasse jõudis Jakov Lukitš alles öösel. Kolhoosi tallide juurest läks ta koju ikka endise rusuva mulje all, mis talle kohtumisest Närunina Timofeiga oli jäänud ning kogu päeva jooksul polnud kadunud. Kodus aga ootas teda uus, võrratult kibedam ebameeldivus...

Juba esikus hoiatas teda minia, kes talle köögist kiiresti vastu oli tulnud:

«Isa, meil on külalised...»

«Kes?...»

«Polovtsev ja see... ühe silmaga. Tulid videvikus... mina ja memm lüpsime parajasti lehmi... Nad istuvad kambris. Polovtsev on kõvasti purjus, sellest teisest aga ei saa aru... Mõlemad on koledasti räbalais. Aina kihavad täidest... need kõnnivad neil isegi riiete peal!»

...Kambrist kuuldus jutuajamist; Latiewski rääkis kõhides, pilkavalt ja kibestunult:

«...No muidugi! Kes te, armuline härra, õieti olete? Küsin seda teilt, väga lugupeetud härra Polovtsev. Mina ütlen teile, kes te olete... Soovite? Olge head! Isamaata patrioot, armeeta väejuht; kui te aga neid võrdlusi liiga kõrgelennulisteks ja abstraktseteks peate, siis kaardimängija, kellel pole ainustki zlotti taskus.»

Jakov Lukitš vajus Polovtsevi tumedat bassi kuuldes jõuetult seljaga seina najale ja haaras endal peast kinni...

Jälle algas vana lugu.

1932

TEINE RAAMAT

I PEATÜKK

Maa turdus vihmaniiskusest, ja kui tuul oli pilved laiali ajanud, tahenes ta heleda päikese käes ning uhkas kahvatusinist auru. Hommikuti kerkis jõelt ja tümadelt, soistelt madalikelt udu. See voogas tupruvate lainetena läbi Gremjatši Logi, tõttas stepikinkude poole ja hajus märkamatult sinavaks hõtraks vineks. Puude lehtedel, majade ja kuuride rookatustel, igal pool püsis aga keskpäevani ohter tinaraske kaste nagu laialipuistatud ergav haavlipuru, vajutades rohtu maadligi.

Stepis ulatus orashein juba üle põlve. Vainu taga hakkas õitsema mesik. Selle magus lõhn levis õhtuks üle kogu küla ja pani piigad ihalusest õhkama. Talivili oli kuni taevarannani üksainus tumeroheline müür, tõuvili rõõmustas silma oma haruldaselt vohava kasvuga. Leetpõld oli tihedalt kattunud noorte nooljate maisivõrsetega.

Juuni keskpaigaks jäi ilus ilm kindlalt püsima, taevasse ei ilmunud enam ühtegi pilveraasukest ja imekaunina lõi päikesepaistel kirendama õitsev, vihmadest pestud stepp. See oli nüüd justkui noor imetav ema — haruldaselt ilus, tüün, pisut rauge, üleni särades hurmavast, õnnelikust ja puhtast emanaeratusest.

Igal hommikul, juba enne päikesetõusu heitis Jakov Lukitš Ostrovnov kulunud presentkuue õlgadele ja läks külaveerele vilja vaatama. Ta seisis kaua aega vao ääres, kust algas talinisu roheline, kastetilkadest sätendav meri. Seisis liikumatult, pea nõrus, nagu vana väsinud hobune, ja mõlgutas: «Kui terade küpsemise ajal kagutuult ei tule ja kui põualeil nisule liiga ei tee, siis kolhoos upub vilja sisse, olgu ta kolm korda neetud!

Küll aga sel kuradi nõukogude võimul veab! Kui me veel ise talusid pidasime, siis ei tuld mitu head aastat õigel ajal vihma, tänavu aga valas nagu oavarrest! Ja kui on korralik lõikus, saavad kolhoosnikud normipäevade eest palju tasu — katsu neid siis veel heaga nõukogude võimu vastu keerata! Ei sest tule eluilmas kedagi! Näljane inime on nagu hunt metsas, kuhu tahad, sinna läheb; täissöönd inime aga on kui siga sulus, teda ei saa paigastki. Ei tea mis asja härra Polovtsev mõtlevad, mida nad ometi ootavad, seda mu pea ei jäga! Praegalt oleks kõige etem aeg nõukogude võimu vangutada, nemad aga muudkui logelevad . . .»

Jakov Lukitš, kes oli väsinud Polovtsevi lubatud riigipöörde ootamisest, mõtles muidugi vihuti nii. Ta teadis väga hästi, et Polovtsev ei logele hoopiski ega oota sugugi mitte niisama. Peaaegu igal ööl tuli lõhestikku mööda, mis mäelt päris Ostrovnovi aia juurde ulatus, kaugetest küladest ja võõrastest staniitsadest kullereid. Oma hobused jätsid nad vististi metsasele seljandikule ja tulid sealt jalgsi. Kokkulepitud tasase koputuse peale avas Jakov Lukitš neile ukse ja juhatas nad lampi süütamata Polovtsevi tuppa. Toa aknad, mõlemad õuepoolsed, olid ööd kui päevad luukidega suletud ja seestpoolt tihedasti paksude hallide vilttekkidega kinni kaetud. Päikesepaisteliselgi päeval oli tuba pime nagu kelder, ja nagu kelder lehkas see hallitusest ja niiskusest, õhk oli sumbunud ning läppunud nagu harva tuulutatavas ruumis kunagi. Päeval Polovtsev ega Latiewski õues ei käinud; vabatahtlikele vangidele oli tsinkämber lahtise põrandalaua alla paraskiks pandud.

Igaühele, kes öösiti varga moel saabus, heitis Jakov Lukitš põgusa pilgu, süüdates vööruses tiku, kuid millalgi ei kohanud ta tuttavat nägu; kõik olid võõrad ja nähtavasti kaugelt tulnud. Kord söandas Jakov Lukitš ühelt sidemehelt tasakesi küsida:

«Kust sa tuled, külamees?»

Vilkuv tikutuli valgustas pasliku alt paistvat elatanud kasaka habemikku, pealtnäha muhedat nägu, ning Jakov Lukitš nägi kissis silmi ja pilkavas naeratuses välkuvaid hambaid.

«Teisest ilmast, külamees!» vastas tulnukas niisama

tasasel sosinal. Ja lisas käskivalt: «Vii kähku tema enese juurde ja ära ole nii uudishimulik!»

Kahe päeva pärast aga tuli seesama habemik uuesti ja temaga koos üks noorem kasakas. Nad tassisid vöörusesse midagi rasket, kuid astusid vaikselt, peaaegu hääletult. Jakov Lukitš süütas tiku ja nägi habemiku käes kaht ohvitserisadulat ning üle õla visatud hõbekaunistustega ratsmeid; teine hoidis õlal mingit pikka ja vormitut eset, mis oli hatusesse musta burkasse keeratud.

Habemik pilgutas Jakov Lukitšile silma nagu vanale tuttavale ja küsis:

«Kas on kodus? Mõlemad?» — Ja hakkas vastust ootamata tuppa minema.

Tikk põles lõpuni ja kõrvetas Jakov Lukitši näppe. Habemik komistas pimedas millegi otsa ja vandus poolvaljusti.

«Oot-oot, ma kohe,» ütles Jakov Lukitš ja kobas sõnakuulmatute sõrmedega toosist uut tikku.

Polovtsev avas ise ukse ja ütles tasakesi:

«Astuge sisse. Tulge ometi, mis te seal koperdate? Sina, Jakov Lukitš, tule ka, mul on sind vaja. Tasem, ma panen kohe tule põlema.»

Ta süütas tuulelaterna, kuid kattis selle pealt kuuega, nii et ainult kitsas valgusevööt kollaseks värvitud põrandalaudadele langes.

Tulnukad teretasid aupaklikult ja panid toodud asjad ukse kõrvale. Habemik astus kaks sammu ettepoole, lõi kannad klõpsatades kokku ja ulatas põuetaskust võetud kirja. Polovtsev avas ümbriku, laskis üsna laternatule ääres silmad kiiresti üle kirja käia ja ütles:

«Ütelge Sedoile aitäh. Vastust ei tule. Ootan temalt sõnumeid kõige hiljemalt kaheteistkümnendaks. Võite minna. Kas jõuate valgeks pärale?»

«Tingimata jõuame. Meil on head hobused,» vastas habemik.

«Asuge siis teele. Tänan teid.»

«Meie kohus!»

Mõlemad pöörasid korraga nagu üks mees kandu kokku lüües ümber ja väljusid. Jakov Lukitš mõtles vaimustatult: «Koolitatud mehed! Kohe näha, et keisriväes riviõppust saand! . . . Aga ei tea, miks nad Polovtseviga rääkides tema auastet ei nimeta? . . .»

Polovtsev astus tema juurde ja pani oma raske käe talle õlale. Jakov Lukitš ajas tahtmatult selja sirgu ja võttis valveseisangu.

«Kas nägid, eks ole kanged mehed?» hakkas Polovtsev tasakesi naerma. «Need juba alt ei vea. Lähevad minu järel tulest ja veest läbi, nemad pole seesugused nagu mõned Voiskovoi küla lurjused ja uskmatud toomad. Vaatame nüüd, mis meile toodi . . .»

Polovtsev laskus ühele põlvele, harutas kärmelt lahti valged toornahast rihmad, millega burka oli kõvasti kinni tõmmatud, ja tõstis välja lahtivõetud kergekuulipilduja osad ning neli õlitatud kotiriidesse mähitud, tuhmilt läikivat ketast. Siis võttis burka seest ettevaatlikult kaks mõõka. Üks neist oli lihtne kasakamõõk kulunud ja päevi näinud tupes, teine ohvitseri oma, sügavalt sisseneeditud hõbedase pidemega, millel tuhmunud Georgi-tups küljes. Tupp oli kaunistatud hõbeda ning musta emailiga ja rippus musta kaukaasia portupee otsas.

Polovtsev oli laskunud juba mõlemale põlvele ja hoidis mõõka väljasirutatud kätel, pea kuklas, otsekui imetleks ta hõbeda tuhmi helki. Siis surus ta mõõga vastu rinda ja ütles väriseva häälega:

«Mu kallis ja mu kaunis! Mu vana ustav kaaslane! Küll sa teenid veel mind tões ja väes!»

Ta massiivne lõug võdises kergelt, silmi valgusid raevu ja vaimustuse pisarad, kuid ta suutis end koguda, pöördus Jakov Lukitši poole kahvatu, moondunud näoga ja küsis kriiskavalt:

«Lukitš, kas tunned ta ära? . . .»

Jakov Lukitš tegi krampliku neelamisliigutuse ja nokutas tummalt pead; seda mõõka ta tundis, oli seda esimest korda näinud juba tuhande üheksasaja viieteistkümnendal aastal Austria rindel noore ja vahva horunži Polovtsevi käes . . .

Latiewski, kes seni vaikides ja ükskõikse näoga voodis lamas, tõusis istukile, laskis paljad jalad rippu, ringutas, nii et kondid naksusid, ja välgutas mornilt oma ainsat silma.

«Liigutav jällenägemine!» ütles ta kähinal. «Nõndanimetatud ülestõusuidüll. Ma ei salli neid õõnsa paatosega sentimentaalseid stseene!»

«Jätke,» ütles Polovtsev teravalt.

Latiewski kehitas õlgu:

«Miks ma jätma pean? Ja mida ma pean jätma?»

«Jätke järele, palun teid!» ütles Polovtsev päris tasa, tõusis jalule ja hakkas pikkamisi, justkui hiilival kõnnakul voodi poole minema.

Vabisevas vasakus käes hoidis ta mõõka, paremaga nööpis lahti ja rebis oma halli tolstovka kaelust. Jakov Lukitš nägi jubedustundega, kuidas Polovtsevi silmaterad nagu hullumeelsel keskele kokku jooksid ja tema pondunud nägu niisama halliks läks nagu ta tolstovka.

Rahulikult ja kiirustamata heitis Latiewski pikali ja pani käed pea alla.

«Teatraalne žest!» ütles ta pilkavalt muiates ja oma ainsa silmaga lakke vahtides. «Kõike seda olen ma juba viletsates provintsiteatrites näinud, ja mitugi korda. Ära on tüüdanud!»

Polovtsev jäi temast kahe sammu kaugusele seisma, tõstis väga väsinud liigutusega käe ja pühkis otsmikult higi; siis libises tahtetu ja lõtvunud käsi alla.

«Närvid . . .» pomises ta kidakeelselt nagu halvatu, ja pikk kramp kiskus ta näo viltu, justkui oleks ta naeratanud.

«Ka seda olen ma korduvalt kuulnud. Ärge olge memm, Polovtsev! Võtke end kokku.»

«Närvid . . .» mõmises Polovtsev. «Närvid on läbi . . . Ka mind on tüüdanud selles pimeduses, selles hauas . . .»

«Pimedus on tarkade sõber. Ta soodustab filosoofilist järelemõtlemist elu üle, närvid on praktiliselt olemas aga ainult verevaestel vistrikulistel näitsikutel ja daamidel, kes sõnapidamatuse ja migreeni all kannatavad. Ohvitserile on närvid teotus ja häbi! Aga te ainult teesklete, Polovtsev, pole teil mingeid närve, vaid paljas ettekujutus! Ma ei usu teid! Ohvitseri ausõna, ei usu!»

«Teie pole ohvitser, vaid tõbras!»

«Ka seda olen ma teilt korduvalt kuulnud, aga kahevõitlusele ma teid ikkagi ei kutsu, käige põrgu! See on ajast ja arust, ja meil on tähtsamaidki asju. Pealegi,

nagu teile teada, austatud härra, kahevõitlust peetakse mõõkadega, mitte aga politseiheeringatega, nagu see, mida te nii liigutavalt ja hellalt vastu oma rinda surusite. Mina kui vana suurtükiväelane sihukesi külmi ehteasju ei salli. Duellile kutsumise vastu räägib veel üks asjaolu: teie olete vere poolest plebei, mina aga olen poola aadlik, ühest kõige vanemast suguvõsast, mis . . .»

«Kuule, sina sitane pohlakas!» katkestas Polovtsev teda toorelt, ja ta hääl omandas äkki tavalise jäikuse ning metalse, käskiva kõla. «Või sina irvitad Georgi relva üle?! Kui sa veel ühe sõna ütled, löön su maha nagu koera!»

Latiewski kergitas ennast. Tema huultel polnud enam jälgegi äsjasest irroonilisest naeratusest. Ta ütles tõsiselt ja lihtsalt:

«Seda ma usun! Teie häälest on kuulda teie siiraid ja häid kavatsusi, ja sellepärast ma jään vait.»

Ta heitis jälle pikali ja tõmbas vana boiteki lõuani.

«Niikuinii tapan ma su ära,» kinnitas voodi ääres seisev Polovtsev kangekaelselt, pea maas nagu sõnnil. «Sellesama teraga teen ma ühest kõrgestisündinud tõprast korraga kaks — ja kas tead, millal? Niipea kui oleme Donimaal nõukogude võimu kukutanud!»

«Noh, niisugusel juhul võin ma rahulikult kõrge vanuseni elada, võib olla, et igavesti,» ütles Latiewski muiates, lausus vänge vandesõna ja pööras näo seina poole.

Jakov Lukitš tammus ukse juures, nagu oleks ta seisnud tulistel sütel. Mitu korda tegi ta katset toast väljuda, kuid Polovtsev peatas teda käeliigutusega. Lõpuks ei suutnud ta enam kannatada ja anus:

«Lubage mul lahkuda, laske mind priiks, teie kõrgeausus! Varsti on valge väljas, mina aga pean vara põllule minema . . .»

Polovtsev istus toolile, pani mõõga põlvedele, toetas küünarnukkidega selle peale, ning sel kombel kumaras, vaikis tükk aega. Polnud kuulda midagi muud kui tema rasket norisevat hingamist ja ta suure taskukella tiksumist laua peal. Jakov Lukitš arvas, et Polovtsev tukub, kuid see ajas äkki oma turske ja rüssaka keha sirgu ning ütles:

«Lukitš, võta sadulad, mina võtan teised asjad. Lähme peidame need kõik kindlasse ja kuiva kohta. Võib-olla sinna, noh... sellesse kuradi... hagerikku, kus sul kisjakk seisab, ah?»

«See paik on sobilik, lähme...» oli Jakov Lukitš meelsasti nõus, sest ta ei mallanud enam kuidagi toas püsida.

Ta tahtis juba ühte sadulat kätte võtta, kui Latiewski nagu ussist nõelatud voodist välja kargas ja pööraselt silma välgutades sisistas:

«Mis te nüüd teete? Ma küsin teilt: mida te kavatsete teha?»

Burka kohale kummardunud Polovtsev ajas end sirgu ja küsis jahedalt:

«Noh, mis on? Mis asi teid nii ärritab?»

«Kuidas te ometi sellest aru ei saa? Peitke, kui teile meeldib, see vanaraud ja sadulad, aga kuulipilduja ja kettad jätke siia! Ega te sõbra juures suvitamas ei ole, kuulipildujat võib meil ju iga minut tarvis minna. Ma loodan, et te seda taipate?»

Pärast lühikest järelemõtlemist jäi Polovtsev nõusse:

«Teil võib õigus olla, Radziwilli sigitis. Las jäävad siis pealegi kõik siia. Lukitš, mine magama, sa oled vaba.»

Küll ikka vana kroonumahv oli visa püsima! Jakov Lukitš ei jõudnud veel midagi mõelda, kui tema paljad jalad tegid omapead juba «ümberpöörd» ning korplikud kannad lõid peaaegu kuuldamatu matsuga teineteise vastu. Seda märganud Polovtsev muigas pisut, Jakov Lukitš aga sai oma ebakohasest teost aru, niipea kui oli enda järel ukse sulgenud; ta kõhatas piinlikkusest ja mõtles: «Seda tegi kõik see kuradi habemik oma sõjamehe-moega!»

Ta ei saanud kuni koiduni sõba silmale. Lootus ülestõusu edule asendus tal sissekukkumise hirmuga ja hilinenud kahetsemisega, et ta oli liiga ennatult sidunud oma saatuse sääraste kadunud inimestega nagu Polovtsev ja Latiewski. «Äh, liiga kiiresti kippusin ma selle supi sisse!» ahastas Jakov Lukitš endamisi. «Ma, vana loll, oleks võind ära oodata, kõrvaliseks jääda, põleks tarvis old kohe Aleksander Anissimovitši nõusse hakata. Kui

nemad kommunistidest jägu saaks — siis oleks mul paras aeg nendega ühte mesti lüüa, aga sedamoodi võivad nad mind nagu sõgedat väga lihtsalt hoovi tõmmata... Aga kui jälle mõelda sedaviisi, et mina jään kõrvale, teine ja kolmas jäävad kõrvale, mis siis välja tuleb? Elupõlve nõukogude võimu oma turjal tunda? See jälle ka ei lähe! Ja niisama heast peast ta meie kukilt ei kao, oh, seda põle loota! Kui tuleks juba ükskord miskisugune lõpp... Aleksander Anissimovitš tõotab väljamaa dessanti ja kubanlaste abi tulema, ilus jutt küll, aga kas see täide läheb? Seda teab ainult issand jumal! Aga kui liitlased ütlevad end sellest asjast lahti ega toogi oma vägesid meie maale, mis siis saab? Saadavad nagu üheksateistkümnemal aastal inglise sineleid, ise aga lürbivad omas kodus kohvi juua ja teevad seal naistega nalja, — mis meie siis nende paljaste sinelitega peale hakkame? Pühime oma verist tatti nendesse sinelisiiludesse, ja muud ei ühtigi. Bolševikud löövad meid lömaks, jumala eest! See neil ju harjund asi. Siis oleme kõik omadega läbi, kõik, kes nendele vasta on hakand. Ja kogu Donimaa on täis suitsu ja tuld!»

Nendest mõtetest läks Jakov Lukitši meel nukraks ja tal hakkas endast nii hale, et pisarad kippusid silma. Kaua aega ta köhis, oigas, lõi risti ette, sosistas palvesõnu, seejärel tõid aga pealetükkivad mõtted ta jälle maiste asjade juurde tagasi: «Ei tea, mis maid Aleksander Anissimovitšil selle ühesilmalise poolakaga jägada on? Mis nad ilmast ilma purelevad? Niisuke suur ettevõtmine seisab ees, nemad aga elavad nagu kaks tigedat koera ühes kuudis. Ja enamasti kargab turja ikke see ühe silmaga lobamokk, kord räägib nii, kord naa. Roojane inime, mina kohe ei usu tema sisse. Ega vanasõna asjata ütle: «Ära usu ühest silmast pimedat, küürakat ega oma naist.» Aleksander Anissimovitš lööb ta millaski maha, jumala eest! Noh, issand temaga, ta põle niikuinii meie usku.»

Nende rahustavate mõtetega suikus Jakov Lukitš lõpuks lühikesse ja ängistavasse unne.

II PEATÜKK

Jakov Lukitš ärkas, kui päike oli juba tõusnud. Vaevalt tunniajalise magamisega oli ta jõudnud näha palju unenägusid — üks rumalam ja kõlvatum kui teine.

Ta nägi, et seisab kirikus altari ees, on noor ja naksis poiss, peigmehe ülikond seljas, ja tema kõrval, pikas laulatuskleidis, mähitud üleni looridesse nagu valgesse pilve, kepsutab Latiewski kärmesti jalgu, jõllitab talle oma riivatu silmaga otsa vahtida ning pilgutab kogu aeg häbitult ja väljakutsuvalt. Jakov Lukitš nagu ütleks talle: «Waclaw Augustovitš, meil ei passi end laulatada lasta: põle sinust küll suurt asja, aga sa oled ikkagi meesterahvas. No kuhu niisuke asi kõlbab? Ja mina olen juba enne naisemees. Räägime kõik ilusti papile ära, muidu teeb ta meid veel rahva naeruks!» Kuid Latiewski võtab oma külma käega Jakov Lukitši käest kinni, kummardub tema kõrva juurde ja sosistab usaldavalt: «Ära ütle kellelegi, et sa naisemees oled! Minust aga, kallis Jaša, tuleb sihuke naine, et sul suu ammuli jääb!» — «Käi põrgu, va ühe laternaga loll!» tahab Jakov Lukitš hüüda ja püüab oma kätt Latiewski käest lahti kiskuda, kuid see ei lähe tal korda — Latiewski sõrmed on külmad ja nagu rauast, Jakov Lukitši hääl aga on imelikult kuuldamatu ja huuled oleksid justkui vatist tehtud... Südametäiega Jakov Lukitš sülitab ja ärkab. Habe ja padi kleepuvad ilast...

Ta ei jõudnud veel ristigi ette lüüa ega palvesõnu sosistada, kui ta juba jälle und nägi: ta kõnnib oma poja Semjoni, Agafon Dubtsovi ja teiste külameestega mingis suures istanduses ning nad kõik nopivad noorte,

valges riides naisvalvurite saatel tomateid. Jakov Lukitš ise ja kõik tema ümber olevad kasakad on millegipärast alasti, kuid peale tema ei häbene mitte keegi oma alastiolekut. Dubtsov, kes seisab tema poole seljaga, kummardub tomatipuhma kohale ning Jakov Lukitš, lämbudes naerust ja meelepahast, ütleb talle: «Ära ometi kooguta nii madalasse, vana ruun! Võiksid ikke naisterahvaid häbeneda!»

Jakov Lukitš ise on kohmetult kükakil ja nopib tomateid ainult parema käega, vasakut hoiab aga nii nagu alasti supleja enne vetteminekut...

Pärast ärkamist istus Jakov Lukitš tükk aega voodiserval ja vahtis ohmase nüri pilguga enda ette. «Niisukesed ilged unenäod küll head ei tähenda. Nüüd õnnetusest ei pääse!» mõtles ta, tundes südames ebameeldivat raskust ja juba ilmsi sülitades, kui meenutas seda, mida oli äsja unes näinud.

Äärmiselt sünges meeleolus pani ta riidesse, «solvas teoga» kassi, kes miilustama kippus, nimetas hommikusöögi ajal naist asja ees, teist taga juhmiks ja miniat, kes laua taga kohatult end majapidamist puudutavasse jutuajamisse segas, ärgitas koguni lusikaga, nagu oleks too olnud väike plika ja mitte täiskasvanud inimene. Isa talitsematus pakkus Semjonile lõbu: ta tegi lolli, kohkunud näo ja pilgutas naisele silma, too aga hakkas hääletust naerust üleni vappuma. See lõi Jakov Lukitši lõplikult roopast välja: ta viskas lusika lauale ja kisendas vihast katkeva häälega:

«Nüüd irvitate, aga varsti on teil võib-olla nutt varuks!»

Söömist katki jättes hakkas ta demonstratiivselt lauast üles tõusma, kuid toetas paraku käega kausi servale ning ajas järelejäänud kuuma peedisupi oma pükste peale. Minia kattis näo kätega ja pages esikusse. Semjon jäi laua taha istuma ja laskis pea kätele; ainult tema lihaseline turi vabises ja laiad abaluud liikusid naerust. Isegi alati tõsine Jakov Lukitši naine ei saanud naeru pidada.

«Mis sinuga täna lahti on, isa?» küsis ta naerdes. «Tõusid pahema jalaga sängist või nägid paha und?»

«Kust sina tead, vana nõid?!» karjus Jakov Lukitš lausa pöörasena ja tormas ülepeakaela laua juurest minema.

Kööginurgas jäi ta uksepiidast väljaulatuva naela otsa kinni ja rebis oma uue satäänsärgi varruka küünarnukini lõhki. Ta läks tuppa ja hakkas kirstust teist särki otsima, aga hooletult vastu seina lükatud kirstukaas kukkus raskelt alla ja kolksatas talle kuklasse.

«Ossa saadanas! Mis päev see täna ometigi on!» hüüdis Jakov Lukitš vihaga, vajus jõuetult järile ja hakkas kuklasse ilmunud päratut muhku ettevaatlikult katsuma.

Ta võttis supised püksid jalast ning katkise särgi seljast ja pani nende asemele uued. Kuna ta oli aga väga ärritatud ja kiirustas, siis unustas püksinööbid kinni panemata. Seesugusel sündsusetul moel läks ta peaaegu kolhoosi juhatuseni välja ja imestas kogu tee, miks kõik vastutulevad naised teretades kuidagi salapäraselt muigavad ja kähku näo ära pööravad... Mõistatuse lahendas lihtsalt ja labaselt Štšukari-taat, kes talle vastu sebis.

«Vanaks hakkad jääma või, kulla Jakov Lukitš?» küsis ta seisma jäädes osavõtlikult.

«Kas sina lähed siis nooremaks? Põle nagu näha! Silmad punased nagu kodujänesel ja vesised peale selle.»

«Silmad on mul vesised öösisest lugemisest. Mina olen omas vanas põlves lugema hakand ja õpin igasugu kõrgemat haridust, ja ikkegi olen ontlik inime. Sinul aga ei pea pea enam kinni nagu päris vanal köbil...»

«Mida mul see pea siis kinni ei pea?»

«Karjavärava oled unustand lahti, elajaloomad tulevad välja...»

«Küll Semjon paneb kinni,» ütles Jakov Lukitš hajameelselt.

«Ei Semjon sinu aiamulku küll kinni panema hakka...»

Jakov Lukitšil hakkas äkki ebameeldivalt koitma, ta lõi silmad maha, ehmatas ja pani sõrmed usinasti liikuma. Kõigi hädade ja äpardus te lõpetuseks, mis talle

sel õnnetul hommikul kaela sadasid, astus Jakov Lukitš juhatuse õues mahapillatud kartulile, litsus selle lömaks, libises ja kukkus kõhuli.

Ei, see oli juba liig, see polnud enam õige asi! Ebausklik Jakov Lukitš oli sügavasti veendunud, et teda varitseb mingi suur õnnetus. Kahvatuna ning värisevate huultega astus ta Davõdovi tuppa ja ütles:

«Mul on tõbi kallal, seltsimees Davõdov, laske mind täna töölt priiks. Laohoidja jääb asemele.»

«Sa näed küll paha välja, Lukitš,» vastas Davõdov kaastundlikult. «Mine puhka. Kas lähed ise velskri juurde või saadan ta sulle koju?»

Jakov Lukitš lõi lootusetult käega:

«Velsker mind ei aita, küll ma pikali olles paranen...»

Kodus laskis ta luugid kinni panna, võttis riidest lahti, heitis sängi ja jäi kannatlikult ootama, kustpoolt see suur õnnetus siis tuleb... «Seda teeb kõik see neetud nõukogude kord!» nurises ta endamisi. «Temast ei saa öösel ega päeval rahu! Öösel näed kõiksugu lolli und, misukest vanal ajal ilmaski ei näind, päeval on üks häda teise kukil... Selle valitsuse all ma küll oma jumalast määratud elupäevi ära ei ela! Enneaegu lähen hauda!»

Kuid Jakov Lukitši ärev ootamine oli sel päeval asjata: õnnetus viivitas tulles ja saabus alles kaks päeva hiljem ning sealtpoolt, kust ta seda kõige vähem ootas...

Enne magamajäämist jõi Jakov Lukitš julgustuseks klaasi viina, magas öö rahulikult, unenägudeta, hommikul oli tal südikam meeleolu ja ta mõtles rõõmuga: «Mööda läks!» Päev sai tavalistes askeldustes õhtule, kuid järgmisel päeval, pühapäeval, märkas Jakov Lukitš enne õhtusööki, et naine on kuidagi ärevil, ja küsis:

«Miks sa nii isevärki oled, ema? Lehm haigeks jäänd või? Ma panin kah eile tähele, et ta karjast tulles kudagi nagu norus oli.»

Perenaine pöördus poja poole:

«Sjoma, mine korraks välja, mul vaja isaga üks jutt maha rääkida...»

Semjon, kes end parajasti peegli ees kammis, pomises rahulolematult:

«Mis saladused teil kah ilmast ilma on? Tagakambris istuvad need isa sõbrad — kurat nad meile küll kaela määris — ja muudkui sosistavad ööd kui päevad, siin jälle teie... Varsti põle teie saladuste pärast kodus kuskil asu. Justkui nunnaklooster: ümberringi aina soss-soss-soss...»

«Noh, sina oma varsa-aruga seda ei mõista!» kähvatas Jakov Lukitš. «Sulle öeldi juba — mine välja, ja tee, et sa kaod! Sa oled ülepea hakand liiga palju rääkima... Hoia keel hammaste taga, muidu jääb veel viimati kuhugi vahele!»

Semjon lõi näost punetama, pööras end isa poole ja ütles surutud häälel:

«Sina, isa, ära nii väga ähvarda ühtigi! Meie perekonnas argpükse ega pisikesi lapsi põle. Kui me sedaviisi üksteist ähvardama hakkame, võib meil kõigil pahasti minna...»

Ta väljus ja lõi ukse paukudes kinni.

«Eks sa tunne nüüd rõõmu oma pojukese üle! Kus mul kange mees väljas, sunnikunahk!» hüüdis Jakov Lukitš vihaga.

Naine, kes talle iialgi vastu ei vaielnud, lausus tagasihoidlikult:

«See on kuda võtta, Lukitš, ega su üürilised, kes meil prii sööma peal on, suurt rõõmu küll ei tee. Nende pärast ela aina hirmu all, nii et sant hakkab! Pea see ei juhtu, et küla võimumehed teevad meil läbiotsimise, no siis oleme kadund! Mis elu see meil on, ühtepuhku värise, karda iga kibinat ja kõbinat. Hoidku ja kaitsku jumal igaüht niisukese elu eest! Mu süda valutab juba tükk aega sinu ja Sjoma pärast. Kui saavad meie kostilistest teada, võtavad kinni — ega siis teidki paiga peale jäeta. Ja mis meie, naised, siis üksipäini peale hakkame? Lähme küla mööda kerjama või?»

«Küllalt!» katkestas teda Jakov Lukitš. «Sina ja Sjomka põle mulle ütlejad, mis ma tegema pean. Mis asja sa rääkida tahtsid? Lao lagedale!»

Ta pani mõlemad uksed kõvasti kinni ja istus päris naise kõrvale. Alguses ta kuulas, ilma et oleks oma äre-

vust välja näidanud, lõpuks aga ei suutnud ta end enam valitseda, kargas püsti ja hakkas köögis edasitagasi jooksma, sosistades heitunult:

«Nüüd oleme otsas! Oma lihane ema saatis hukatusse! Tõmbas silmuse kaela!»

Pisut rahunenud, jõi ta kaks suurt kruusitäit vett ja vajus raskeis mõtteis pingile.

«Mis sa siis nüüd ette võtad, isa?»

Jakov Lukitš ei vastanud naise küsimusele. Ta ei kuulnudki seda...

Naise jutust sai ta teada, et hiljuti tulnud neli vanaeite ja nõudnud tungivalt, et neid ohvitserihärrade juurde viidaks. Eided tahtnud kangesti teada, millal ohvitserid neile peavarju andnud Jakov Lukitši ja teiste Gremjatši kasakate abiga mässu alustavad ja jumalavastase nõukogude võimu kukutavad. Tagajärjetult püüdnud Jakov Lukitši naine neile selgeks teha, et mitte mingisuguseid ohvitsere pole majas olnud ega ole ka praegu. Vastuseks öelnud küürakas ja tige Loštšilina-moor vihaga: «Oled veel liiga noor, et mul suudsilmad täis luisata! Su oma ämm rääkis meile, et ohvitserid on juba talvest saati teie tagakambris. Me teame küll, et nad seal salaja elavad, aga ega me sellest kellegile ei hinga. Vii meid selle peamehe juurde, keda Aleksander Anissimõtšiks hüütakse!»

...Kui Jakov Lukitš Polovtsevi tuppa läks, tundis ta juba tuttavat hirmuvärinat. Ta arvas, et kui Polovtsev juhtunust teada saab, läheb ta marru, tuleb rusikatega kallale. Seepärast ootas Jakov Lukitš koera alandlikkusega ja lõdisedes, mis juhtub. Aga kui ta erutusest kokutades ja nämmutades, kuid siiski midagi varjamata kõik ära oli rääkinud, mis ta naiselt kuulnud, Polovtsev ainult muigas:

«Ega midagi, olete ikka head konspiraatorid küll... Noh, seda võiski oodata. Nii et su ema vedas meid sisse, Lukitš? Mis me siis nüüd sinu arvates peame tegema?»

«Te peate minu juurest ära kolima, Aleksander Anissimovitš!» ütles vastuvõtust julgust saanud Jakov Lukitš kindlalt.

«Millal?»

«Mida rutem, seda parem. Põle aega pikalt järele mõtelda.»

«Seda tean ma isegi. Aga kuhu?»

«Ei mina tea. Kus seltsimees... vabandage, palun, keel vääratas... kus härra Waclaw Augustovitš on?»

«Pole siin. Öösel tuleb, ja sa oled tal homme aia ääres vastas. Kas Atamantšukov elab kah küla serval?» See mõni päev, mis veel jäänud, olen ma seal... Vii sinna!»

Nad hiilisid minema, ja enne lahkumist ütles Polovtsev Jakov Lukitšile:

«Noh, jää terveks, Lukitš! Sa, Lukitš, mõtle seda ema asja... Ta võib kogu meie ettevõtte mokka panna... Mõtle selle peale... Ootad Latiewski ära ja ütled, kus ma nüüd olen.»

Ta kaelustas Jakov Lukitši ja puudutas kuivade huultega tema karedat habemetüükais põske. Siis ta eemaldus, otsekui sulas ühte ammust aega lupjamata majaseinaga, ja kadus...

Jakov Lukitš läks koju tagasi, tõukas magama heites naist ebatavalise jõhkrusega seina poole ja ütles:

«Tead mis... sa ära enam emale süüa anna... ja vett ära anna... täna-homme sureb niikuinii...»

Jakov Lukitši naine, kes oli tema kõrval pika ja hoopiski mitte kerge elu ära elanud, lausa jahmatas:

«Jaša! Lukitš! Sa oled ju tema poeg!»

Selle peale andis Jakov Lukitš oma elatanud naisele — vist küll esimest korda nende kõigiti üksmeelse abielu kestel — täiest jõust tugeva hoobi ja ütles tasa ning kähinal:

«Ole vait! Ta saadab ju meid hukka! Vait! Kas tahad vangi minna või?»

Jakov Lukitš vinnas enda püsti, võttis kirstu küljest väikese taba, hiilis sooja esikusse ja lukustas selle toa, kus ema oli.

Eideke kuulis samme. Juba ammust ajast oli ta harjunud poega sammudest ära tundma... Ja miks ei pidanudki ta juba kauge maa tagant kuulmise järgi tema ja teiste sammude vahel vahet tegema? Üle viiekümne aasta tagasi, kui ta oli veel noor ja ilus kasakanaine,

kuulas ta majapidamisest ja söögikeetmisest mahti saades heldinud naeratusega, kuidas kõrvaltoas aeg-ajalt tatsuvad tema esimese lapse, tema ainukese kullatüki Jašakese ebakindlad paljad jalad — poisipõnn oli alles äsja käima õppinud. Pärastpoole kuulis ta, kuidas kõpsuvad ja kepsutavad trepil tema väikese Jaša sammud, kui poiss tuli koolist. Siis oli ta lustakas ja kergejalgne nagu kitsetall. Ema ei mäletanud, et Jaša oleks selles vanuses kõndinud — ta aina jooksis, ja mitte niisama, vaid hüpeldes, just nõnda nagu kitsetall... Elu läks edasi nagu kõigil inimestel, rikas pikkadest murepäevadest ja vaene lühikestest rõõmudest; ja juba elatanud ema jäi öösiti rahutult kuulatama Jaša kerget, otsekui libisevat kõnnakut, — poja kõnnakut, kellest oli saanud sirge ja nobe noormees, nii et ema tema üle salakesi uhkust tundis. Kui Jaša hilja öösel kirmeselt tuli, tundus, nagu ei puudutaks tema saapad üldse põrandat — nii kerge ja kärme oli tema noore inimese samm. Emale märkamatult sai tema pojast täismees, perekonnainimene. Tema kõnnak omandas raske ja kaaluka kindluse. Juba ammu kostavad majas peremehe, küpse inimese, peaaegu vanataadi sammud, kuid emale on ta ikka Jašakene, ja tihti näeb ta poega unes väikese vilka linalakalise põngerjana...

Ja nüüdki, kuuldes tema samme, küsis ema kõlatu vanainimese-häälega:

«Jaša, kas sina oled?»

Poeg ei vastanud. Ta seisis natuke ukse juures ja läks siis õue, kiirendades millegipärast samme. Poolunes mõtles vanaeit: «Jumal tänatud, olen sünnitand tubli kasaka ja üles kasvatand hea peremehe! Kõik magavad, aga tema läheb loomi vaatama, hoolitseb majapidamise eest.» Ja uhke emanaeratus libises kergelt üle tema veretute, kuivanud huulte...

Sellest ööst algas majas halb elu...

Väeti ning võimetu vanake elas ikka veel; ta palus kas või raasukest leiba, sõõmukest vett, ja Jakov Lukitš, kes esikust hiilides läbi läks, kuulis tema sumbunud ja peaaegu hääletut sosinat:

«Jašakene! Kallis pojakene! Miks te ometi sedaviisi teete?! Andke tilgake vettki!»

... Kogu pere hakkas ruumikast majast kõrvale hoidma. Semjon ja tema naine viibisid ööd ja päevad õuel, ja kui Jakov Lukitši naine hädapäraste talituste tarvis majja läks, tuli ta sealt tagasi kramplikult nuuksudes. Kui aga kaks päeva hiljem õhtul sööma asuti ning Jakov Lukitš pärast pikka vaikimist ütles: «Jääme õige mõneks ajaks kõik siia suvekööki elama,» — võpatas Semjon kogu kehast, tõusis püsti, vankus, nagu oleks keegi teda tõuganud, ja väljus ...

... Neljandal päeval jäi majas vaikseks. Jakov Lukitš võttis värisevate kätega tabaluku eest ja läks koos naisega tuppa, kus ta ema oli elanud. Vanake lamas läve ees põrandal, lavatsil lebas juba talvisel ajal juhuslikult sinna unustatud nahkkäpik, ära mälutud tema hambutuist igemeist... Vett sai ta, nagu võis arvata, aknalaualt, kuhu oli raamide vahelt igritsenud silmale peaaegu nähtamatu nirekene vihmavett või sellel udusel suvel pisut kastemärga ...

Kadunu sõbrannad pesid tema kuivetanud ja kortsus keha puhtaks, panid ta riidesse, nutsid natuke, kuid matustel polnud teist, kes oleks nutnud nii kibedalt ja trööstitult kui Jakov Lukitš. Valu, kahetsus, raske kaotus — kõik see langes sel päeval kohutava koormana tema hingele ...

III PEATÜKK

Davõdovit vaevas igatsus füüsilise töö järele. Kogu tema terve ja tugev keha nõudis tungivalt tööd, niisugust tööd, millest tuikaksid õhtuks raskes ja magusas rammestuses kõik lihased ning tuleks öösel koos ihaldatud puhkusega otsekohe mõnus, unenägudeta uni.

Kord läks Davõdov sepikotta kontrollima, kuidas edeneb ühistatud niidumasinate remontimine. Kuuma raua ja põlenud süte kihkjas lõhn, alasi hele kõlksumine ning igeriku lõõtsa raugalikult kähisevad ja kaeblikud ohked panid ta värisema. Mitu minutit seisis ta vaikides hämaras sepikojas, silmad õndsalt kinni, ja hingas naudinguga sisse juba lapsepõlvest tuttavaid, valuliselt tuttavaid lõhnu, siis aga ei suutnud enam kiusatusele vastu panna ja võttis vasara ... Kaks päeva töötas ta varavalgest videvikuni, sepapajast väljumata. Perenaine tõi talle lõuna sinna järele. Aga mis töö see on, kurat võtku, kui inimest iga poole tunni tagant segatakse, raud pihtide vahel siniseks läheb ning jahtub, vana sepp Sidorovitš toriseb ja ääsipoiss avalikult muigab, vaadates, kuidas Davõdovi pingutusest väsinud käsi pliiatsit ühtepuhku muldpõrandale pillates järjekordsele ametlikule paberile loetavate tähtede asemel mingeid segaseid ja kõverikke varesejalgu veab?

Säärased töötingimused võtsid Davõdovi sülitama, ja et Sidorovitšile mitte tülinaks olla, läks ta põlise pootsmani kombel endamisi vandudes sepikojast minema; sünges ja tigedas meeleolus asus ta jälle kolhoosijuhatuses oma laua taha.

Tegelikult kulus tal aeg igapäevaste, kuid vajalike majandusküsimuste peale: arvepidaja koostatud aru-

annete ja lõpmatute õiendite kontrollimiseks, brigadiride ettekannete ärakuulamiseks, kolhoosnikute mitmesuguste avalduste uurimiseks, tootmisnõupidamisteks, — lühidalt, kõigeks selleks, milleta pole mõeldav suure kollektiivmajandi olemasolu ja mis Davõdovile töö juures kõige vähem meeldis.

Ta hakkas öösiti halvasti magama, ärkas hommikul alati peavaluga, sõi, kuidas juhtus ning millal juhtus, ja päev läbi tundis ta kogu aeg talle varem tundmatut imelikku väsimust. Endale märkamatult läks Davõdov kuidagi allamäge, ta hakkas kergesti ärrituma, mis talle varem kunagi iseloomulik polnud, ja väliseltki ei olnud ta enam kaugeltki selline uljas ja priske nagu esimestel päevadel pärast Gremjatši Logi saabumist. Ja siis veel see Luška Nagulnova ning alatised mõtted temast, igasugused mõtted... Õnnetu päev oli see, millal too neetud naine talle teele ette sattus!

Pilkavalt vidusilmi Davõdovi kõhnunud nägu vaadates ütles kord Razmjotnov:

«Sa lähed aina lahjemaks, Sjoma! Välimuse poolest oled sa praegalt nagu vana härg, keda on viletsasti ületalve peetud: varsti heidad iga natukese aja tagant tee peale, ja üleüldse oled sa kudagi nagu niruks ja nigelaks jäänd... Karva ajad või? Sa peaks vähem meie piigadele silma heitma, iseäranis aga hoia end lahutatud naistest eemale. See on su tervisele hirmus kahjulik...»

«Käi põrgu oma lollide nõuannetega!»

«Sa ära pahanda. Ma annan ju hea mehe poolest nõu.»

«Alati mõtled sa kõiksugu rumalusi välja, fakt!»

Davõdov läks pikkamisi, kuid sügavalt punaseks. Suutmata piinlikkust varjata, hakkas ta komistades mingisugustest kõrvalistest asjadest rääkima. Ent Razmjotnov oli tüdimatu:

«Ei tea, kus sind õpetati sedaviisi punastama, kas laevastikus või vabrikus? Sul ju kael kah tulitab! Viimati punastad üle kere? Võta särk ära, las ma vaatan!»

Kui ta aga nägi Davõdovi ähmaseis silmis kurje sädemeid, muutis ta järsku jutuainet, haigutas, nagu oleks tal igav olnud, hakkas rääkima heinateost ning polkas teda poolsuletud laugude vahelt teeseldud uni-

susega. Kummatigi ei saanud või lihtsalt ei tahtnud ta oma valkjate vurrude taha peita kelmivõitu naeratust.

Kas Razmjotnov üksnes aimas või teadis ta kindlalt Davõdovi ja Luška vahekorda? Küllap vist teadis. No muidugi teadis! Ja kuidas saigi seda vahekorda saladuses hoida, kui häbitu Luška ei tahtnudki seda varjata, vaid seadis nimme kõigile näha? Luška odavat enesearmastust meelitas ilmselt see asjaolu, et tema, parteirakukese sekretäri hüljatud naine, ei sidunud end mõne lihtkolhoosnikuga, vaid kolhoosi esimehe enesega, ja teda ei tõugatud ära.

Mitu korda lahkus ta kolhoosi juhatusest koos Davõdoviga, ja ilma et oleks küla rangeid tavasid mikski pannud, võttis mehel käe alt kinni ja koguni naaldus kergelt tema õla vastu. Davõdov vaatas vaevatud näoga ringi, kartes Makari kohata, kuid kätt ära ei võtnud ja mugandas oma samme Luška omadega, ukerdas nagu kammitsas hobune ja komistas millegipärast sageli tasaselgi maal... Häbematud külalapsed — armunute raske nuhtlus — jooksid neile järele, tegid igasugu näovigureid ja hüüdsid peenikese häälega:

Hapu tainas, hapu taar —
pruut ja peigmees, paras paar!

Nad nägid kurja vaeva, et oma mõttetut värssi lõpmatult varieerida, ja seni kui higist leemendav Davõdov oli jõudnud Luškaga kaks tänavavahet ära käia, kirudes südames lapsi, Luškat ja oma nõrka iseloomu, oli hapu tainas muutunud järjekorras nätskeks, magedaks, vedelaks, magusaks ja nii edasi. Lõppude lõpuks katkes Davõdovi kannatus: ta võttis õrnalt lahti Luška tõmmud sõrmed, mis tema käevangust kõvasti kinni hoidsid, ja ütles: «Vabanda, ma pean tõttama, aega on vähe,» ja hakkas suurte sammudega edasi minema. Ent laste järelejätmatust jälitamisest polnud nii lihtne lahti saada. Nad jagunesid kahte salka: ühed kõndisid Luška järel, teised Davõdovi kannul. Seiramisest vabanemiseks oli ainult üks tõhus vahend. Davõdov astus lähema varbaia juurde ning tegi, nagu murraks vemmalt, ja kohe olid lapsed läinud nagu tuul. Alles siis jäi kolhoosi

esimees tänava ja selle ümbruse täieõiguslikuks peremeheks . . .

Sellest ei olnud palju aega möödas, kui Davõdov ja Luška hilja öösel külast väljas kaugel stepis asuva tuuleveski valvuri otsa sattusid. Valvur, eakas kolhoosnik Veršinin, pikutas vana suslikukoopa ääres, kuub peale tõmmatud. Näinud otse tema suunas tulevat paari, tõusis ta ootamatult püsti ja hüüdis valjusti nagu sõjamees:

«Seis! Kes tuleb?» Ja seadis oma vana püssi laskevalmis, kuigi see polnud laetud.

«Omad. See olen mina, Veršinin!» kostis Davõdov vastu tahtmist.

Ta pöördus järsku ümber, tõmmates Luškat kaasa, kuid Veršinin jooksis neile järele ja ütles anuvalt:

«Seltsimees Davõdov, ehk on teil natuke tubakat, kas või ühe pläru jägu. Suitsuhimu on nii suur, et pea läheb paiste!»

Luška ei pööranud selga, ei astunud kõrvale ega katnud rätiga nägu. Ta vaatas rahulikult pealt, kuidas Davõdov tõtates kotist tubakat raputab, ja lausus niisama rahulikult:

«Lähme, Sjoma. Aga sina, onu Nikolai, passi parem vargaid ja mitte neid, kes stepis armuasju ajavad. Ega ainult pahad inimesed öösiti ringi ei kõnni . . .»

Onu Nikolai turtsatas naerma ja patsutas Luškale familiaarselt õlale:

«Noh, kallis Luša . . . kas siis öösel silm seletab, kesse armuasju ajab või kesse võõrast vara käppab. Minu amet on valvata, igaühte hõigata, tuulikul silm peal hoida, sest ega seal sõnnik sehes ei ole, vaid kolhoosi vili. Aitüma tubaka eest! Soovin teile siis head kordaminekut . . .»

«Mis kuradi pärast sa kukkusid temaga seletama? Läinud kõrvale, võib-olla ta poleks sind äragi tundnud,» ütles Davõdov ärritust varjamata, kui nad kahekesi olid jäänud.

«Ega ma kuueteistaastane plika ei ole, et peaks iga vana tola häbenema,» vastas Luška kuivalt.

«Aga ikkagi . . .»

«Mis ikkagi?»

«Misjaoks sul on seda vaja kõigile nii väga silma ette seada?»

«Kes ta's mulle on, isa või äi?»

«Ma ei saa sinust aru . . .»

«Pinguta pisut, siis ehk saad.»

Pimedas Davõdov ei näinud, kuid taipas häälest, et Luška naerab. Nördinud sellest, et Luška oma naiseaust sugugi ei hoolinud ega siivsust mikski ei pannud, hüüdis Davõdov tuliselt:

«Saa ometi aru, rumaluke, et ma olen sinu pärast mures!»

Luška vastas veel kuivemalt:

«Ära näe vaeva. Tulen miskit moodi isegi toime. Muretse enese eest.»

«Ma muretsen ju ka enese eest.»

Luška jäi järsku seisma ja tuli Davõdovile üsna ligi. Tema häälest kostis kahjurõõmsat võidutsemist:

«Sellest oleks sa pidand alustamagi, kallikene! Sina muretsed ainult enese eest, ja sul hakkas paha, et just sind öösel naisterahvaga stepis nähti. Aga onu Nikolail on üks kama kõik, kellega sa öösiti ringi ajad.»

«Kuidas «ringi ajan»?» vihastas Davõdov.

«Mis siis muud? Onu Nikolai on ilmas eland ja teab väga hästi, et sa öösel minuga siia marjule ei tuld. Ja sul hakkas hirm, et mis head inimesed ja ausad kolhoosnikud Gremjatšis sinust mõtelda võivad. Eks ole? Mina ei lähe sulle üleüldse korda! Põleks mind old, oleks sa mõne teisega niikuinii ringi tõmmand. Aga sina tahad pattugi teha kusagil varjulises paigas, tahad õiendada nii, et sinu ümberaelemist keski teada ei saaks. Näe siis, või sihuke sitikas sa oledki! Aga sedasi ei saa, kallikene, et istud kogu eluaeg omaette urus! Ise veel madrus! Kuda su asjad siis sedaviisi käivad? Mina ei karda, aga sina kardad? Tuleb välja, et mina olen mees, aga sina naisterahvas, kas on nõnda või?»

Luška oli pigem naljatujus kui sõjakas meeleolus, kuid kõige järgi oli näha, et ta oli oma armastatu käitumisest puudutatud. Ta vaikis pisut, saates mehele külje pealt põgliku pilgu, võttis siis kähku oma mustast satäänist seeliku seljast ja lausus käskival toonil:

«Võta riidest lahti!»

«Hull oled või? Misjaoks?»

«Paned mu seeliku selga, mina aga tõmman sinu püksid jalga. See oleks õiglane! Nii kuda keegi selles elus talitab, nii peab ta ka riides käima, nagu talle passib. Noh, tee kärmesti!»

Davõdov hakkas naerma, kuigi oli Luška sõnadest ja vahetusettepanekust solvunud. Kasvavat viha kõigest väest tagasi hoides ütles ta vaikselt:

«Jäta oma tembutamine, Luša! Pane riidesse ja lähme.»

Vastu tahtmist ja loiult pani Luška seeliku selga, kohendas juukseid, mis olid räti alt välja vajunud, ja ütles äkki ootamatult tüdinud häälega:

«Mul on igav sinuga, madruseloru!»

Nad läksid külasse tagasi, ilma et oleksid ainsatki sõna lausunud. Tänavaristil lahkusid samuti vaikides. Davõdov tegi kerge kummarduse, Luška noogutas vaevaltmärgatavalt pead ja kadus värava taha, nagu oleks ühte sulanud vana vahtra tiheda varjuga . . .

Hulk päevi ei saanud nad üldse kokku, kuid siis läks Luška kord hommikul kolhoosi juhatusse ja ootas kannatlikult esikus, kuni viimane võõras oli lahkunud. Davõdov tahtis oma toa ust sulgeda, kui nägi Luškat. See istus pingil, jalad mehelikult laiali, seelik pringilt ümarate põlvede ümber, näris päevalilleseemneid ja naeratas ilma igasuguse mureta.

«Kas sihvkasid tahad, esimees?» küsis ta lõbusal allasurutud häälel. Tema peened kulmud liikusid pisut, silmad kilasid otse peibutavalt.

«Miks sa rohimas ei ole?»

«Ma kohe lähen, näed — olen argipäevariietes. Astusin sisse sulle ütlema . . . Tule täna vainule, kui pimedaks läheb. Ootan sind Leonovite rehala juures. Kas tead, kus see on?»

«Tean.»

«Kas tuled?»

Davõdov noogutas vaikides pead ja pani ukse hoolikalt kinni.

Ta istus tükk aega laua taga sünges mõttes, lõug rusikate vahel, pilk suunatud ühte punkti. Tal oli, mille üle järele mõtelda!

Juba enne esimest lahkheli oli Luška kaks korda videvikus tema juurde koju tulnud, istunud natuke ja siis valjusti öelnud:

«Tule mind saatma, Sjoma! Õues läheb pimedaks ja mina kardan üksinda minna. Hirmsasti kardan. Ma olen lapsest saati kangesti kartlik, iseäranis pimedas . . .»

Davõdov tegi koleda grimassi ja osutas silmadega vaheseina poole, mille taga perenaine, usklik vanaeit, mehele ning Davõdovile midagi õhtusöögiks valmistades vihase kassi kombel tigedalt turtsus ja kööginõudega kolistas. Luška terav ja vilunud kõrv kuulis väga hästi perenaise vilisevat sosinat:

«Või tema kardab! See eit on ju püsti saatan! Tema leiab teises ilmas käsikaudugi noore kuradi juurde tee ülesse, ei hakka tema ootama, kuni see ise talle võõrusele tuleb. Issand, anna mulle patusele andeks! Või tema on kartlik! Eks katsu niisukest kõlvatut pimedaga hirmutada, häh!»

Kui Luška seda mitte kuigi meelitavat iseloomustust kuulis, naeratas ta ainult. Ega tema polnud sihuke naine, kelle meeleolule oleks võinud mõjuda mõne jumalakartliku moori loba! Selle alati märgade mokkadega vagatseja ja põrandaküürija peale on paras ainult aevastada! Oma lühikese abielu kestel oli vahva Luška palju hullemaid õiendamisi kaasa teinud ja Gremjatši naistega sootuks kangemaid lahinguid maha pidanud. Ta kuulis väga hästi, kuidas perenaine ukse taga poolvaljusti pomises, nimetades teda lupardiks ja ümberaelejaks. Issand jumal, kas siis Luškal oli tulnud ainult niisuguseid võrdlemisi süütuid sõnu ära kuulata ja veel rohkem ise rääkida, kui ta põrkas kokku naistega, kellele ta oli ülekohut teinud, ja kui nad temaga tüli norisid ning talle vägevate sõimusõnadega kallale kippusid, arvates oma naiivses sõgeduses, et ainult nemad üksi võivad oma mehi armastada! Luška igatahes oskas enda eest seista ja andis alati nagu kord ja kohus vastastele nina pihta. Ei, tema polnud üheski olukorras suu peale kukkunud, paras sõna oli tal alati käepärast, rääkimata juba sellest, et niisugust armukadetsejat polnud külas veel sündinud, kes oleks suutnud Luškat häbi sisse saata ja saanud tal rätiku peast ära kiskuda . . . Kuid vanaeite otsustas ta

ikkagi pisut õpetada — niisama, lihtsalt, et kord oleks majas tema elureegli järgi: temale, Luškale peab alati jääma viimane sõna.

Oma teisel külaskäigul jäi ta läbikäidavas peretoas hetkeks seisma ja laskis Davõdovil ees minna; kui see oli juba vöörusesse jõudnud ja kägisevaid trepiastmeid mööda alla tõttas, pöördus Luška perenaise poole kõige süütuma näoga. Ta ei eksinud oma arvestustes. Filimonova-moor lakkus rutuga oma niigi märgi huuli ja lausus ühe hingetõmbega:

«No oled sina, Lukerja, ikke häbitu naisterahvas, ma põle elu seeski veel sihukesi näind!»

Luška lõi äärmise kasinusega silmad maha ja jäi otsekui kahetsevalt järele mõeldes keset tuba seisma. Tal olid väga pikad mustad, justkui maalitud ripsmed, ja kui ta need langetas, heitsid need kahvatanud põskedele tumeda varju.

Petetud sellest ebasiirast allaheitlikkusest, sosistas Filimonova juba leplikumalt:

«Sa mõtle ise, kallis inime, kuda sinul, abielunaisel, olgugi et oled lahutatud, kõlbab tulla poissmehe juurde koju ja pealegi veel pimedas? Kas sul põrmugi häbitunnet ei ole, mis? Võta ometi meelemõistus pähe, Kristuse nimel!»

Niisama vaikselt ja õliselt nagu perenainegi vastas Luška:

«Kui issand jumal, meie kaitsja ja lunastaja...» Ta jäi äraootavalt vait, tõstis seejärel pärast lühikest pausi pilgu ja ta silmad kiiskasid pimedas.

Kui vaga perenaine jumala nime kuulis nimetatavat, langetas ta vaanelt pea ja hakkas kärmelt risti ette lööma; alles siis lõpetas Luška võidutsevalt, nüüd juba mehelikult rämeda ja valju häälega:

«... Kui jumal inimestele häbitunnet jägas, tegi ta seda jaokaupa, mind põld kodus, ma olin simmanil, ajasin poistega ringi, musitasin ja kaelustasin. Ja mulle ei jäänd jägamisel sedasamast häbitunnet näputäitki. Said aru? No miks sul suu ammuli jäi, mispärast sa teda kinni ei pane? Ja nüüd kuula, mis ma sulle ütlen: niikaua kui su üüriline kodunt ära on ja minuga vaeva näeb, palu meie, patuste eest, vana mära!»

Luška läks majesteetlikul kõnnakul välja, ilma et oleks rabatud, tummaksjäänud ja lõplikult löödud perenaist isegi põlgliku pilgu vääriliseks pidanud. Trepi ees ootav Davõdov küsis murelikult:

«Mis te seal rääkisite, Luška?»

«Rohkem jumalariigi asjadest,» vastas Luška tasakesi itsitades ja Davõdovi vastu liibudes. Ta oli oma endise mehe käest õppinud ebasoovitavast jutuajamisest naljaheitmisega mööda pääsema.

«Ei, ma räägin tõsiselt: mis ta seal sosistas? Ega ta sind ei solvanud?»

«Mind põle tal mitte kudagi võimalik solvata, see käib tal üle jõu. Ta susistas lihtsalt armukadedusest, ta on sinu pärast minu peale armukade, molukene!» naljatas Luška jälle.

«Ta kahtlustab meid, fakt!» vangutas Davõdov rusutult pead. «Sa poleks pidanud minu juurde tulema, nii on lood!»

«Kardad vanaeite?»

«Ei tea mispärast?»

«Noh, kui sa nii kange mees oled, siis ei maksa enam selle peale sõnu raisata!»

Isemeelset ja tujukat Luškat oli raske milleski veenda. Davõdov, keda äkitselt ligihiilinud suur tunne välgusähvatusena oli pimestanud, mõtles tihtipeale ja tõsiselt, et tuleks Makariga asjad selgeks rääkida ja Luškaga abielluda, et lõpuks ometi pääseda sellest narrist olukorrast, millesse ta ise oli end asetanud, ja teha seega lõpp igasugustele tagaselja-juttudele, mis võiksid tema suhtes liikvele minna. «Ma kasvatan ta ümber! Minu juures ta nii väga kepsu lüüa ei saa ja jätab kõik oma vigurid maha! Tõmban ta ühiskondlikku töösse, keelitan või sunnin teda ennast harima. Temast saab asja, see on fakt! Ta pole sugugi rumal naine, tema keevalisest meelest saame jagu; küll ma ta sellest ära võõrutan. Mina pole Makar, Makariga nad olid nagu kaks kõva kivi, mul on teine iseloom, oskan talle teistmoodi ligi pääseda.» Niiviisi mõtles Davõdov enesekindlalt, iseenda ja Luška võimeid ilmselt üle hinnates.

Sel päeval, kui nad Leonovi rehala jõurres kohtuma pidid, hakkas Davõdov juba lõunast saadik kella vaa-

tama. Suur oli aga tema imestus, mis varsti raevuks üle läks, kui ta tund aega enne kokkulepitud kohtumist kuulis ja ära tundis Luška kerge jalaastumise trepil ja seejärel tema kõlava hääle:

«Kas seltsimees Davõdov on kodus?»

Perenaine ja tema vanamees, kes sel ajal parajasti toas olid, ei vastanud midagi. Davõdov haaras mütsi, tormas ukse juurde ja jäi naeratava Luškaga silm silma vastu seisma. Luška astus kõrvale. Vaikides läksid nad väravast välja.

«Mulle need tembud ei meeldi!» ütles Davõdov jämedalt ja pigistas koguni käed rusikasse, hingeldades vihast. «Miks sa siia tulid? Kus me pidime kokku saama? Vasta ometi, kurat võtku! . . .»

«Mis sa karjud mu peale? Kes ma sulle olen — naine või kutsar?» küsis Luška omakorda, enesevalitsemist kaotamata.

«Jäta! Ma ei karju, vaid küsin.»

Luška kehitas õlgu ja lausus mõnitava rahuga:

«Noh, kui sa ilma karjumata küsid, siis on teine asi. Igatsesin sinu järele ja niimoodi tulingi enne aega. Sa oled muidugi rõõmus ja tunned head meelt?»

«Mis kuradi head meelt? Nüüd hakkab ju perenaine mööda küla lõhverdama! Mis sa talle mineva kord ütlesid, et ta enam minu poolegi ei vaata, ainult kaagutab ja paneb mulle korraliku supi asemel mingisugust lobi ette? Kas jumalariigi asjadest või? Ilus jumalariigi jutt küll, kui ta juba sinu nime kuuldes luksuma hakkab ja siniseks läheb nagu uppuja! See on fakt, ülen ma sulle!»

Luška pahvatas nii lapselikult ja ohjeldamatult naerma, et Davõdovi süda tahes-tahtmata sulama hakkas. Kuid seekord polnud tal sugugi naljatuju, ja kui Luška talle naerust märgade silmadega otsa vaatas ja küsis: «Ah et luksub ja läheb siniseks? Paras sellele palveeidele! Ärgu toppigu oma nina võõrastesse asjadesse! Kus mul õige minu tegude üle valvaja väljas! . . .» siis katkestas Davõdov teda jahedalt:

«Kas sulle on ükskõik, mis ta meist küla peal jahvatab?»

«Olgu see amet talle terviseks,» vastas Luška muretult.

«Kui see sinule on ükskõik, siis minule kaugeltki mitte, fakt! Aitab juba narrimängimisest, ja ära sa riputa ühtigi meie vahekorda suure kella külge! Las ma homme räägin Makariga, ja me kas abiellume või teeme sotid selgeks ja lähme lahku. Mina ei saa niiviisi elada, et minu peale näpuga näidatakse: näe, seal läheb esimees, Luška kavaler! Oma väljakutsuva ülalpidamisega lõhud sa täielikult minu autoriteeti. On selge?»

Luška kihvatas, ta tõukas Davõdovi jõuga eemale ja sisistas läbi hammaste:

«Kus mul kah peigmees! Põle mul sind vaja, va vedel argpüks! Või mina peaks sinule tulema, säh sul valge väljas! Sa häbened ju minuga koos läbi küla minna ja nüüd muudkui — «abiellume!». Sa kardad kõike, sul on igaühe pärast hirm naha vahel, lastegi eest paned ajama nagu napakas! Eks mine siis oma autoriteediga vainu peale, Leonovi rehala taha ja püherda seal rohu sees üksipäini, va hädine katsapp! Ma arvasin, et sa oled ikke mees mis mees, aga sa oled nagu minu Makar: sellel on ainult maailmarevolutsioon meeles, sinul jälle autoriteet. Te tüütate ju iga naise surmani ära!»

Luška vaikis pisut ja ütles siis äkki ootamatult õrna, erutusest väriseva häälega:

«Jumalaga, kallis Sjoma!»

Mõne hetke oli ta nagu kahevahel, siis aga pööras ruttu ringi ja hakkas kiirel sammul põiktänavast alla minema.

«Luša!» hüüdis Davõdov sumbunud häälel.

Käänaku taga sähvatas nagu säde Luška valge pearätt ja kustus pimeduses. Vedades käega üle miskipärast lõkendama löönud näo, seisis Davõdov liikumatult paigal, naeratas hämmeldunult ja mõtles: «Leidsin ka aja abieluettepanekut teha! Säh sulle siis naisevõtmist, va tümikas, fakt!»

*

Tülil oli ikka päris tõsi taga. Õieti ei olnud see tüli ega ka mitte riiduminek, vaid midagi vahekorra täieliku katkemise taolist. Luška vältis hoolikalt Davõdo-

viga kokkusaamist. Davõdov kolis varsti teise korterisse, kuid ka see asjaolu, mis Luškale kahtlemata teatavaks sai, ei ajendanud teda leppimisele.

«Noh, kurat temaga, kui ta säärane psühholoogiline on!» mõtles Davõdov vihaga, olles lõplikult kaotanud lootuse oma armsamaga kuskil kahekesi kokku saada. Ent millegipärast kipitas ta süda väga, hinges oli pilvine ja paha ilm otsekui vihmases oktoobrikuus. Nagu näha, oli Luška lühikese ajaga osanud leida kõige otsema teeraja Davõdovi kavaluseta ja armuseiklustes karastamata südamesse . . .

Tõsi, võimalikul lahkuminekul olid ka omad head küljed: esiteks langes ära vajadus Makar Nagulnoviga ränka klaarimist ette võtta, teiseks ei ähvardanud nüüdsest peale enam miski Davõdovi raudset autoriteeti, mida tema pisut sündsusetu käitumine oli mõnevõrra kõigutanud. Kuid kõik need kenad mõtted lohutasid õnnetut Davõdovit väga vähe. Niipea kui ta üksi jäi, hakkas ta otsekohe, ilma et oleks ise seda märganud, mittemidagiütleva pilguga minevikku vaatama, naeratas mõtliku nukrusega, meenutades Luška alati kuivade ja värelevate huulte lõhna, mis oli südamele nii kallis, ja tema tuliste silmade alatasa muutuvat ilmet.

Küll olid Lušanja Nagulnoval haruldased silmad! Kui ta pisut altkulmu vaatas, vilksatas tema pilgus midagi liigutavat, peaaegu lapselikult abitut, ja ise oli ta sel hetkel pigem väike tüdruk kui elus ja armuasjades kogenud naine. Pisut hiljem aga, kohendanud sõrmede kerge liigutusega oma alati laitmatult puhast, sinetatud pearätti, heitis ta pea selga, vaatas hoopis väljakutsuva pilkega, ning siis olid tema tuhmilt sätendavad kurjad silmad lausa küünilised ja kõiketeadvad.

See võime silmapilkselt ümber kehastuda polnud Luškal kätte õpitud meisterliku koketeerimiskunstiga, vaid oli lihtsalt tema loomupärane anne. Nii vähemalt tundus Davõdovile. Armastusest sõgedana ei näinud ta, et tema kallim on üpris isemeelne, võib-olla rohkemgi kui vaja, ja kahtlemata enesesse armunud. Paljugi niisugust jäi Davõdovil nägemata ja märkamata.

Kord lüürilises armutuhinas Luška kergelt võõbatud põski suudeldes ütles ta:

«Lušakene, sa oled mul nagu lilleõis! Isegi su tedretähed lõhnavad, fakt! Kas tead, mis lõhn neil on?»

«Mis lõhn?» küsis Luška huvitatult ja toetus küünarnukile.

«Värskuse või nagu kaste või . . . justkui lumikellukeste lõhn, peaaegu ei tunnegi, aga hea on.»

«Minul peabki nii olema,» lausus Luška väärikalt ja täie tõsidusega.

Davõdovit üllatas ebameeldivalt säherdune liigne iseteadvus ja ta vaikis. Natukese aja pärast küsis ta:

«Miks sinul siis peabki nii olema?»

«Sellepärast, et ma olen ilus.»

«Kas siis sinu meelest kõik ilusad lõhnavad?»

«Ega ma kõigi kohta ütlegi, seda ma ei tea! Mina põle neid nuusutamas käind. Ja mul põlegi nendega asja, ma räägin enesest, narr. Kõigil ilusatel ei ole ju tedretähtigi, tedretähed tulevad kevadel, ja nad peavadki mul lõhnama nagu lumikellukesed.»

«Sa oled ennast täis, fakt!» ütles Davõdov masendatult. «Kui teada tahad, siis pole su põskedel lumikellukeste, vaid rõika, sibula ja paastuõli lõhn.»

«Mis sa siis tükid musitama?»

«Aga mulle meeldivad rõikad ja sibulad . . .»

«Sa, Sjoma, ajad igasugu loba suust välja, justkui poisike,» ütles Luška tusaselt.

«Targaga räägitakse targasti . . . tead?»

«Tark on ka lolli juures tark, loll jääb aga targa juures alati lolliks,» pareeris Luška.

Tookord läksid nad ka asja ees, teist taga riidu, kuid see oli põgus riid, mis lõppes mõne minuti pärast täieliku leppimisega. Nüüd oli teine lugu. Kõik, mis Luškaga oli läbi elatud, näis Davõdovile nüüd kauni, kuid tagasipöördumatu ja kauge minevikuna. Lootmata temaga omavahel kokku saada, et vahekorda klaarida ja uue suuna võtnud suhteid lõpuni selgitada, hakkas Davõdov tõsiselt piinlema. Ta tegi Razmjotnovile ülesandeks oma töö kõrval ka kolhoosi asju ajada, ise kavatses aga määramata ajaks kolida teise brigaadi, kes oli ühel kaugel kolhoosipõllul maikesa kündmas.

See ei olnud tööst tingitud äraminek, vaid häbiväärne põgenemine: ta ühtaegu tahtis ja kartis armuvahekorra

möödapääsmatut lõpplahendust. Davõdov mõistis kõike seda väga hästi, vaadeldes ennast vahetevahel ostekui kõrvalt, kuid ta oli viimse võimaluseni ära vintsutatud ja pidas paremaks külast ära minna, sest see oli talle vastuvõetavam kas või üksnes sellepärast, et seal polnud tal võimalik Luškat näha, ja ta lootis mõned päevad suhteliselt rahulikumas meeleolus mööda saata.

IV PEATÜKK

Juuni alguses sadas tihtilugu suve kohta iseäralikku sügisest tasast vihma, äikeseta ja tuuleta. Hommikuti kerkis läänest kaugete kinkude tagant tuhakarva pilv, kasvas, laienes, kattis pool taevast ja tema ihmjad servad valendasid pahaendeliselt. Siis vajus ta nii madalale, et tema loorina läbipaistvad alumised rangad stepis künkal seisva tuuliku katusesse kinni hakkasid; kuskil kõrgel kõmises heatahtlik kõu vaevaltkuuldava akordina ja õnnistusrikas sadu sabises maha.

Vihmapiisad, soojad otsekui värskelt lüpstud piim, langesid otsejoones uduvinesse peitunud maa peale ja ajasid kuivamata, vahuste veeloikude pinnale valgeid mulle. Nii tasane ja mahe oli see suvine hõre vihm, et lilledki oma õienuppe ei koolutanud ja kanad õuedel tema eest varju ei otsinud. Asjalikult ja toimekalt siblisid nad kuuriesistel ja niiskusest tumedate pistandtarade ääres, otsides toitu, ning märja sulestiku tõttu pisut oma majesteetlikust hoiakust kaotanud kuked kiresid vihmast hoolimata kooris ja kordamööda. Nende reipad hääled sulasid ühte lompides suplevate jultunud varblaste sirtsumisega ja pääsukeste vidinaga, kes lennuhoos otsekui kukkusid vihmast ning tolmust lõhnava, avasüli kutsuva maa poole.

Gremjatši Logi kukkedel oli harukordselt, lausa imestamapanevalt mitmekesine häälematerjal. Kõige varem ärkas Ljubiškinite kukk ja tegi juba kesköö1 kiremisega algust. Ta lõugas rõõmsa kimeda tenoriga nagu noor ja teenistuses edasipüüdlik roodukomandör; soliidse polkovnikubaritoniga vastas talle kukk Agafon Dubtsovi õuelt, seejärel rõkkas kogu küla ligikaudu viis minutit

järjest lakkamatust kukekisast, ja alles pärast kõiki teisi, unisest peast valjusti porisedes ja õrrel vägevasti tiibadega plaksutades, möirgas käheda, kamandamisest kõõksuma ja kärisema hakanud kindralibassiga küla kõige vanem, Maidannikovide punane toekas kukk.

Peale armunute ja raskelt haigete, mis Nagulnovi arusaamise järgi oli peaaegu üks ja sama, vajus külas kõige hiljem unehõlma Makar Nagulnov ise. Ta õppis ikka veel hoolega inglise keelt, kasutades öist jõudeaega. Toas rippus tal toolikorjul linane käterätt, nurgas seisis kruus külma kaevuveega. Küll hakkas raamatutarkus Makarile visalt pähe! Särgikaelus lahti, salkuspäi ja higist märg, istus ta ristseliti avatud akna ääres laua taga, pühkis rätiga higi otsmikult, kaenla alt, rinnalt ja seljalt, aeg-ajalt aga kummardus aknast välja, valas endale kruusist vett pähe ja urises tasakesi mõnutundest.

Tuhmilt põles viieliinine lamp, ajalehepaberist tehtud varju vastu pekslesid ööliblikad, teisel pool seina norskas rahulikult vana perenaine; Makar aga tuupis sõna sõna järel hirmus rasket ja talle põrgumoodi vajalikku keelt... Kord istus ta kesköö paiku aknalauale puhkama ning suitsu tõmbama, ja siis alles kuulis ta õieti esimest korda kukkede koorilaulu. Lausa kuulama jäänud Makar hüüdis hämmastuses ja vaimustatult: «See on ju täitsa nagu paraadil, diviisi ülevaatusel! Oh imet ja kumma!...»

Sellest ajast hakkas ta igal ööl ootama kukkede äratussignaali ja kuulas naudinguga öiste lauljate komandohääli, oma südames põlates ööbikute lüürilisi laksutusi ja trillereid. Iseäranis meeldis talle Maidannikovi kuke kindralibass, mis kõlas kukkede koori lõppakordina. Ent ükskord rikuti kogu orkestrit, millega ta oli harjunud ja millest ta endamisi lugu pidas, kõige ootamatumal ja huligaansemal kombel: pärast vägevat kukebassi lõugas äkki kuskil päris ligidal, kuuri taga, naabruses elava Parisniku-Arkaška õuel mingi armetu, nähtavasti nooruke, vahva poisikesealdiga kukk, kõketas seejärel tükk aega kana moodi ja kõõksus inetult selle otsa. Saabunud vaikuses kuulis Makar selgesti, kuidas see kukenäru kuudis madistas ja tiibu soputas, kartes nähtavasti omaenese kisast õrrelt alla sadada.

See temp oli ilmne distsipliinirikkumine ja näitas täielikku hoolimatust subordinatsiooni vastu. Makari ettekujutuses sarnanes see mõneti sellega, kui pärast kõige ehtsamat kindralit oleks teda parandama kippudes tõstnud äkki häält mõni vilets jaokomandör, kes pealegi kogeleb. Hinge põhjani pahandatud Makar ei võinud säärast jõledust sallida ja hüüdis pimedusse: «Jätta!...» lõi akna vihaselt kinni ja vandus poolvaljusti.

Järgmisel ööl kordus sama lugu, kolmandal jälle. Veel kahel korral hüüdis Makar pimedusse: «Jätta!» — äratades ja ehmatades oma käratusega perenaist. Öisel kukkede kontserdil, kus hääletoon ja esinemisaeg olid otsekui auastmete järgi ette kirjutatud, oli ilus harmoonia heakstegematult rikutud. Makar hakkas nüüd kohe peale kesköödmagama heitma... Ta ei saanud enam pärast seda õppida, keerulisi sõnu meelde jätta. Tema mõtted tiirlesid häbematu kuke ümber ja ta arutas vihaga, et see kukk on tegelikult kahtlemata niisama tühine ja alp nagu tema peremeeski. Mõttes nimetas Makar seda süütut lindu nadikaelaks, parasiidiks, ettetükkijaks. Naabri kukk, kes julges pärast Maidannikovi kukke häält tõsta, lõi Makari täielikult roopast välja: edasijõudmine inglise keeles läks tal suure hooga allamäge, meeleolu muutus päev-päevalt halvemaks... Aeg oli säherdusele korralagedusele lõpp teha!

Neljanda päeva hommikul läks Makar Parisniku-Arkaška õuele, teretas külmalt ja palus:

«Kuule, näita õige oma kukke!»

«Misjaoks sul seda vaja on?»

«Mind huvitab tema välimus.»

«Kirevase pihta, misjaoks sul siis tema välimust vaja on?»

«Näita välja! Mul pole aega sinuga siin pikalt mulada!» ütles Makar ärritatult.

Niikaua kui ta suitsu keeras, ajas Arkaška kaunis rohket vaeva nähes vitsaraoga aida alt välja oma kena kirju kanakarja. Noh, nii see on! Makari oletused leidsid täit kinnitust: tosina karjuva sulestikuga kergemeelse ja koketeeriva kana hulgas tiirles nagu värten pisikest kasvu tokerdanud hiirhall näotu kukk. Makar silmitses

teda varjamatu põlgusega; Arkaška poole pöördudes andis ta nõu:

«Löö see värdjas maha!»

«Ei tea, miks ma peaks ta maha lööma?»

«Supiks,» kostis Makar lühidalt.

«Mis häda pärast. Ta on mul majas ainuke ja kange kanu kargama.»

Makar vedas huuled irooniliseks muigeks:

«Õige mul asi! Või kanu kargama? Mõni kunts! Seda oskab iga lollgi.»

«Mis tast siis veel muud tahta? Ega ma temaga maad kündma ei hakka, ta ei jäksa ju ühe hõlmaga atragi vedada . . .»

«Nooh, jäta oma naljad! Nalja võin ma isegi visata, kui vaja . . .»

«Mis asja mu kukk sulle teind on?» küsis Parisnik juba kärsitumalt. «Jäi sulle põiki tee peale ette või?»

«Ta on sul üks tühipaljas lorusk, ei pea miskit korda.»

«Mis korda? Kas käib su perenaise peenramaal või?»

«Peenramaal põle käind, aga üleüldse . . .»

Makaril oli piinlik seletada, mis korrast ta mõtleb. Natuke aega seisis ta vaikides, jalad harkis, ja heitis kukele hävitavaid pilke, siis turgatas tal pähe hea mõte:

«Tead mis, naaber,» ütles ta Arkaškale elavamalt, «vahetame õige kuked ära!»

«Kas sinu hobuseta majapidamises siis kah kukk on?» küsis Parisnik huvitatult.

«On, ja mitte sihuke kekats nagu see!»

«Noh, too siia, eks vahetame ära, kui kukk paslik on. Ega ma oma looma küljes ei ripu.»

Pool tundi hiljem läks Makar justkui muuseas Akim Beshlebnovi õue, kelle majapidamises oli üsna hea hulk kanu. Rääkides maast ja ilmast, silmitses Makar terase pilguga õuel uitavaid kanu ja kuulas kukkede hääli. Kõik viis Beshlebnovi kukke olid nagu välja valitult rammusad ja ilusat karva, ja mis peaasi — parajal määral häälekad ja väga soliidse moega. Enne hüvastijätmist tegi Makar ettepaneku:

«Tead mis, peremees, müü üks kukk mulle ära!»

«Palun väga, seltsimees Nagulnov, aga kana on ju supi sees palju magusam, vali välja, misukest tahad, eidel on neid hullu mütsi!»

«Ei, mul on ainult kukke tarvis. Anna mulle ajutiseks kott, kuhu ma ta sisse võin panna.»

Natukese aja pärast seisis Makar juba Parisniku-Arkaška õuel ja harutas kotti lahti. Arkaška, kes teatavasti oli maias igasuguse paristamise ja vahetamise peale, hõõrus eelseisvast vahetusest juba ette mõnu tundes käsi ning lausus:

«Vaatame, mis trump sul seal on, viimati tuleb sul veel peale maksta. No tee aga rutem lahti, mis sa pusid! Kohe püüan oma kikka kinni, siis ajame nad riidu, kelle oma võidab, see saab liigud. Jumala eest, nii teemegi, muidu ma ei vaheta! Näita, misuke see sinu oma välimuse poolest on? Priske poiss?»

«Kaardiväelane!» ühmas Makar umbsõlme läinud kotinööri hammastega lahti kiskudes.

Jooksu peal rebadele langevaid pükse kergitades sörkis Arkaška kanakuudi poole. Hetke pärast kostis sealt jubedat kukekisa. Kui ta aga tagasi tuli, surudes vastu rinda surmani kohkunud lõõtsutavat kukke, seisis Makar kummargil lahtise koti kohal ja sügas nõutult kukalt: «kaardiväelane» oli kotis siruli, tiivad losakil, ümmargused kollased silmad surmaeelses krambis poolkinni.

«Mis tal on?» küsis jahmunud Arkaška.

«Viltu läks!»

«Haige on või?»

«Ma ütlen ju, et viltu läks.»

«Kuda siis kukel viltu läks? Ää aja!»

«Egas kukel, va juhmard, minul läks viltu. Kui ma teda tõin, tuli tal pähe kotis kirema hakata, tahtis mulle rahva ees häbi teha — ma läksin parajasti juhatuse juurest mööda — noh, keerasin tal õige tsipa pead . . . Õige tsipa, saad aru, aga näe, mis välja tuli. Too ruttu kirves, muidu lõpeb teine ära, ja siis põle temaga miskit peale hakata.»

Makar viskas peata kuke üle aia ja hüüdis trepi juures askeldavale perenaisele:

«Memm, ae! Kitku puhtaks, kuni ta veel soe on, homme keedad suppi!»

Arkaškale sõnagi lausumata läks ta jälle Beshlebnovi juurde. Too punnis alguses vastu ja ütles: «Sedasi jätad kõik mu kanakesed leseks!» — kuid pärast müüs talle ikkagi teise kuke. Vahetuskaup Arkaškaga sai teoks, ja mõne minuti pärast lendas Arkaška peata kukk juba üle aia ja endaga lõpmata rahul olles hõikas Makar perenaisele:

«Võta see roju vastu, memm! Kitku see distsiplineerimata elukas puhtaks — ja patta!»

Ta läks tänavale nagu mees, kes on suure ja tarviliku asja korda saatnud. Arkaška naine, täis imestust selle verise eksekutsiooni üle, mis Makar nende õuel kukkede kallal toime pani, saatis teda kaastundliku pilguga ja vangutas pead. Tema sõnatu küsimuse peale torkas Arkaška oma nimetissõrme vastu otsaesist, keerutas seda mõlemat pidi ja lausus sosinal:

«Arust ära! Oli ikke tubli mees, aga nüüd on arust ära. Lausa peast segane, mis muud. See on tal vaesekesel sest öösisest ülevalistumisest. Eks see inglise keel, raisk, talle selle põntsu pani!»

Nüüdsest peale sai Makar, kes oma üksindust mehiselt talus, öösiti häirimatult kukelaulu kuulata. Terved päevad rohis ta koos naiste ja lastega põldu, õhtul aga, söönud lihata kapsasuppi ja joonud piima peale, asus inglise keele õpperaamatu taha ja ootas kannatlikult kesköödi.

Varsti ühines temaga Štšukari-taat. Kord õhtul koputas ta tasakesi uksele ja küsis:

«Kas lubate sisse astuda?»

«Tule. Mis sul asja oli?» võttis Makar teda mitte just kõige lahkemalt vastu:

«See on kuda ütelda . . .» nämmutas Štšukari-taat. «Võib-olla koguni sedasi, et ma igatsesin sind taga, kulla Makar. Mõtlesin omas meeles, et näe, tal tuli põleb, lähen õite vaatan.»

«Kas sa oled naisterahvas või, et sa mind taga igatsed?»

«Vana inime on teinekord selle koha pealt hullem kui naisterahvas. Minu olemine on ju ülepea kesine: muudkui vahi ja vahi seal täkkude juures. Küll on mul nendest tummadest lojustest villand! Lähed näituseks tema

juurde hea sõnaga, aga ei temal sest kedagi, krõmpsutab vagusi kaeru ja vehib sabaga. Aga mis see minule mõikab? Ja siis veel see sokk, olgu ta kolm korda ära neetud! Ei tea, millas see pudulojus küll magab, Makarikene? Saad öösel hädavaevalt silma looja, kui tema, kuriloom, juba platsis. Mitu korda on mulle magamise ajal sõraga peale astund! Ehmatab mu surmani ära, ja ongi läbi, katsu siis veel magama jääda! No on ikke alatu ja kahjulik pudulojus, üleüldse ei anna asu! Öö otsa töllerdab tallis ja heinakuunis ringi. Kuule, notime ta õite maha, Makarikene, ah?»

«Noh, niisukeste juttudega lase siit jalga! Minu võim juhatuse sokkude üle ei käi, nende komandör on Davõdov, mine tema juurde!»

«Jumal hoidku, ega ma soku pärast tuld, tulin sind niisama vaatama. Anna mulle mõni põnev raamat, ja ma istun sinu juures vakka nagu hiir urus. On sinul seltsim ja minul ka. Ma ei sega sind mitte raasugi!»

Makar mõtles pisut ja jäi nõusse. Ta ulatas Štšukarile paksu vene keele sõnastiku ja ütles:

«Olgu, istu siis siin, loe, aga ainult omaette, mokki ära maiguta, ära köhi, ära aevasta — ühe sõnaga, mitte üks heli! Suitsu teeme minu komando peale. Ülesanne on selge?»

«Muu asjaga olen ma nõus, aga kuda saab aevastamisega? Tuleb äkki himu aevastada, pagana päralt — ja mis siis teha? Minu ametis on ninasõõrmed alati heinapepri täis. Mõnikord aevastan ma kogunisti une pealt. Kuda me selle asjaga toime saame?»

«Siis lendad vöörusesse nagu kuul!»

«Oh, Makar, mis kuul mina nüüd olen — rikkis ja roostes! Selle aja peale, kui ma vöörusesse saan, olen jõund juba kümme korda aevastada ja viis korda nina nuusata.»

«Aga sa katsu kähku minna, vana!»

«Piiga tahtis kähku mehele minna, aga peigmeest põlndki. Tuli hea inime, kes teda häda sees aitas. Ja kas tead, mis piigast ilma laulatamata sai? Naine missugune! Sedasi võib see minuga kah olla: püüan kähku teha, aga juhtub jooksu peal midagistki, ja sa lööd mu korrapealt siit paigast minema, see on sihker!»

Makar hakkas naerma ja ütles:

«Aga sa kiirusta nagu kord ja kohus, oma autoriteediga ei tohi riskeerida. Ühe sõnaga: pea mokk maas ja ära minu tööd sega, loe, ja saagu sinust üks kultuurne vanamees!»

«Kas tohib veel üks pisike küsimus? Ära aja kulmu kipra, Makarikene, see on mul viimane.»

«Noh? Tee kärmesti!»

Štšukari-taat pirmitses kimbatuses pingil ja pomises:

«Tead, lugu on sedaviisi... See küll põle kes teab mis, aga ometi saab mu eit selle asja pärast minu peale ühtepuhku pahaseks ja ütleb, et — «sa ei lase magada!» Aga kuda siis mina süüdi olen!»

«Sa räägi asjast!»

«Sellest asjast ma ju räägingi. Mul kõht koriseb jubedasti songa või mõne muu tõve pärast, müristab nagu piksepilv! Mismoodi ma siis pean olema? See ju kah segab sinu õppimist?»

«Vöörusesse, ja et ei oleks miskisugust välku ega müristamist! Ülesanne on selge?»

Štšukar noogutas vaikides pead, ohkas raskelt ja avas sõnastiku. Südaöösel kuulas ta esmakordselt Makari juhtimisel ja tema seletuste abil põhjalikult kukkede laulu. Kolme päeva pärast kõhutasid nad juba koos õlg õla kõrval aknalaual ja Štšukari-taat sosistas vaimustatult:

«Issand jumal, issand jumal! Eluaeg olen neile kukkedele saba peale astund, lapsest saati kanadega koos kasvand, aga põle ma ilmaski aru saand, et nende laul nii ilus on! Noh, aga nüüd on see mulle klaar! Makarikene, kuula, kuda see Maidannikovi elukas häält teeb, ah! Täitsa kindral Brussilov, võta või jäta!»

Makar kortsutas kulmu, kuid vastas talitsetud sosinaga:

«Mine ikka! Sa, taat, oleks pidand kuulma meie kindraleid, kus nendel alles oli hääl! Aga kes see sinu Brussilov on? Esiteks, endine tsaarikindral, tähendab minu jaoks kahtlane isik, teiseks — prillidega intelligent. Küllap tal oli häälgi niisuke nagu Arkaška kadunud kukel, kelle me ära sõime. Hääle üle tuleb kah otsustada poliitilisest seisukohast. Meil oli näituseks diviisis üks

bass — terves armees põld teist sihukest! Aga ta raisk jooksis vaenlaste poole üle. Kas sa arvad, et ta on minu jaoks veel miskisugune bass? Põle sinnapoolegi! Minu jaoks on ta nüüd nurjatu tiiskant, ja mitte bass!»

«Kulla Makar, aga kukkesid poliitika ju ei puutu?» päris Štšukari-taat areldi.

«Puutub ka kukkesid! Kui praegalt Maidannikovi kuke asemel oleks mõni kulaku oma — ma ei hakkaks sihukest parasiiti elu sees kuulama! Säärast kulakute sabarakku ei kannataks ma silmaotsaski!... Noh, aitab nüüd jutust! Sina võta oma raamat, mina oma, ja ära tule enam oma narride küsimustega! Vastasel korral kihutan su ilma armuta minema!»

Štšukari-taadist sai kukelaulu harras austaja ja kummardaja. Tema oligi see, kes Makarile augu pähe rääkis, et nad Maidannikovi kukke vaatama läheksid. Maidannikovi juurde asja tehes astusid nad tema õuele. Kondrat oli põllul maikesa kündmas. Makar hakkas tema naisega rääkima, küsis nagu muuseas, miks ta rohimas ei ole, ise aga silmitses hoolega kukke, kes tähtsalt mööda õue kõndis. See oli väga soliidse, väärika välimuse ja uhke leetja sulestikuga loom. Makar jäi ülevaatusega rahule. Väravast välja minnes müksas ta vaikivat Štšukari küünarnukiga ja küsis:

«No kuda oli?»

«Nagu hääl, nii väljanägemine. Kukk jüsku peapiiskop!»

See võrdlus Makarile eriti ei meeldinud, kuid ta ei lausunud sõnagi. Nad olid jõudnud juba peaaegu juhatuse hooneni, kui Štšukar ehmunult silmad pungi ajas ja Makari pluusivarrukast kinni võttis:

«Makarikene, nad võivad ära tappa!»

«Kelle?»

«Egas mitte minu, issand halasta, vaid kikka! Tapavad ära ilma pikema jututa! Oh, kaitse ja keela, maha löövad!»

«Miks nad peaksid maha lööma? Mis mõttega? Ma ei saa aru, mis sa latrad!»

«Mis selles siis arusaamatut on? Ta on ju päris vana muld, minuga ühevanune, võib-olla vanemgi veel. Ma mäletan seda kikast juba lapsepõlvest!»

«Ää lora, taat! Egas kikkad seitsmekümneaastaseks ei ela, looduse seadustes põle midagi niisukest kirja pandud. On selge?»

«Ta on ikke vana küll, habemesuled puha hallid. Kas sina seda tähele ei pand?» vaidles Štšukari-taat ägedalt vastu.

Makar pööras kannapealt ringi. Ta läks tagasi nii kiiresti, hoogsal ja tiidsal sammul, et Štšukar pidi talle järele tõtates aeg-ajalt sörki laskma. Mõne minuti pärast olid nad jälle Maidannikovi õuel. Makar pühkis Luškast mälestuseks jäänud pitstaskurätiga higi otsaeest ja Štšukari-taat, suu pärani lahti, hingeldas nagu hagijas, kes on pool päeva rebast taga ajanud. Tema lillalt keelelt tilkus habemesse väikeste piiskadena heledat sülge.

Kondrati naine tuli nendele lahkelt naeratades vastu.

«Unustasite midagi maha või?»

«Unustasin sulle ütlemast, Prohhorovna, et sa ei tohi oma kikast maha tappa.»

Štšukari-taat ajas enese kõverasse nagu küsimusmärk, sirutas käe ette, viibutas oma musta nimetissõrme ja kähistas lõõtsutades:

«Jumal hoidku sind selle eest! . . .»

Makar kõõritas etteheitvalt tema poole ja jätkas:

«Me tahame ta sult kolhoosi tõuloomaks ära osta või vahetada, sest tema väljanägemise järgi otsustades on ta hästi peenikest tõugu. Küllap tema esivanemad on koguni kuskilt Inglise- või Hollandimaalt meile toodud uut tõugu tegema. On ju olemas hollandi haned, kellel näsa noka peal?. On. Ehk on see kukk kah hollandi rahvusest — sina ju seda ei tea? Noh, ega mina ka ei tea, aga järjelikult ei tohi teda ühelgi juhtumisel tappa.»

«Ta ei kõlba ju tõuloomaks, liiga vana teine, me tahtsime ta nelipühiks ära tappa ja noore kuke asemele muretseda.»

Seekord müksas juba Štšukari-taat küünarnukiga Makari: eks ma ütelnud! Makar aga ei teinud seda märkamakski ja jätkas perenaise veenmist:

«Vanadus põle häbiasi, tõuloomaks ta passib, me nuumame teda viina sees leotatud nisuga nagu kord ja

kohus, ja ta hakkab kanadele serva tegema, nii et tolm käib üle pea! Ühe sõnaga — seda väärtuslikku kikast ei tohi mingil juhtumisel ära hävitada! Ülesanne on selge? Väga hea! Ja noore kikka muretseb Štšukari-taat sulle juba täna.»

Samal päeval ostis Makar Djomka Ušakovi naiselt mõõduka hinna eest majapidamises ülearuse kuke ja saatis ta Štšukari-taadiga Maidannikova kätte.

Viimanegi takistus paistis olevat kõrvaldatud. Kuid küla pidi hakkas liikuma lõbus jutt, et Makar Nagulnov ostvat teadmata otstarbeks igalt poolt hulgi ning jae kukkesid kokku ja maksvat nende eest ränka raha. Kuidas võis siis heast naljast lugupidav Razmjotnov selle sündmuse peale reageerimata jätta? Saanud oma sõbra kummalisest veidrusest teada, otsustas ta kõike isiklikult kontrollida ja ilmus hilja õhtul Nagulnovi juurde koju.

Makar ja Štšukari-taat istusid laua taga, nina paksus raamatus. Lambitaht oli liiga kõrgele keeratud ja suitses. Toas lendlesid mustad nõeräitsakad, otse vastu lambiklaasi pandud poolsöestunud paberist vari levitas kõrbelõhna. Valitses säärane vaikus nagu algkooli esimese klassi ilukirja tunnis. Razmjotnov astus koputamata sisse, jäi läve ette seisma ja köhatas, kuid usinad lugejad ei pööranud kumbki talle tähelepanu. Razmjotnov suutis vaevalt muiet tagasi hoida ja küsis siis valju häälega:

«Kas siin elab seltsimees Nagulnov?»

Makar tõstis pea ja jäi Razmjotnovile ainiti näkku vaatama. Ei, õine külaline pole purjus, kuid ta huuled võbisevad võitmatust tahtmisest naerma prahvatada. Makari silmad ahenesid ja hakkasid tuhmilt kilama. Ta lausus rahulikult:

«Sa, Andrei, mine tüdrukute juurde istjatele, minul, näed, põle mahti sinuga niisama aega raisata.»

Nähes, et Makar ei kavatse hoopiski tema lõbusat meeleolu jagada, istus Razmjotnov pingile, pani suitsu ja küsis nüüd juba tõsiselt:

«Ütle mulle tõemeeli: miks sa neid ostad?»

«Supi sees söömiseks. Kas sa arvasid, et ma neist külapreilidele jäätist teen?»

«Jäätise peale ma muidugi ei mõeld, aga ma imestasin ikke küll, et miks sul nii palju kukkesid vaja oli ja mispärast just kukkesid.»

Makar muheles:

«Mulle meeldivad supi sees kukeharjad, muud midagi. Sina imestasid minu ostmisi, aga mina jälle imestan, miks sa, Andrei, ei võta vaevaks rohimas käia.»

«Mis sa mind seal teha käsid? Naiste järele vaadata või? Selle tarvis on ju brigadirid.»

«Mitte järele vaadata põle tarvis, vaid ise rohida.»

Razmjotnov vehkis mõlema käega vastu ja hakkas lõbusalt naerma.

«Ah et mina peaks nendega koos tõlkjaid kitkuma? Eh-ei, vennike, vabanda väga! See põle meeste töö, ja mina põle teab kes, vaid külanõukogu esimees.»

«Kah mul asi! Kus mul suur nina väljas! Kuda mina võin koos naistega tõlkjaid ja kõiksugu muud umbrohtu kitkuda, aga sina ei või?»

Razmjotnov kehitas õlgu.

«Mitte et ei või, aga ma lihtsalt ei taha endale kasakate ees häbi teha.»

«Davõdov ei põlga ühtki tööd ära, mina ka mitte, ei tea miks sina siis istud, müts viltu peas, päevad otsa oma nõukogus või pistad oma papist portfellinäru kaenla alla ja patseerid mööda küla nagu tola? Kas su sekretär siis ei oska mõnd perekonnaseisutunnistust välja anda? Jäta naljad, Andrei! Hommepäev mine esimesse brigaadi ja näita naistele, kuda kodusõja kangelased tööd teha osakavad!»

«Oled sa arust ära või teed nalja? Löö või siinsamas maha, aga mina ei lähe!» Razmjotnov viskas koni vihaselt nurka ja kargas püsti. «Mina ei taha naerualuseks saada! Kas rohimine on siis mehe töö? Viimati käsid mind veel kartulaid muldama minna?»

Pliiatsijupiga rahulikult lauale koputades ütles Makar:

«Iga töö on mehe töö, kui partei sinna saadab. Kui mulle näituseks öeldakse, et Nagulnov, mine kontrade päid maha raiuma — ma lähen rõõmuga! Öeldakse, et mine kartulaid muldama, siis rõõmu mul küll põle, aga lähen. Öeldakse, hakka lüpsjaks, mine lehmi lüpsma —

kiristan hambaid, aga ikkagi lähen! Tirin seda vaest lehma, nii et ta kõigub kumbagisse külge, aga ära ma ta sindri lüpsan, nii nagu oskan!»

Pisut rahunenud Razmjotnov hakkas muhelema:

«Sina oma suurte kämmaldega oled küll paras lehmalüpsja! Sa tõmmad ju looma kohe maoli maha!»

«Kui tõmman, upitan jälle püsti, aga lüpsan võiduka lõpuni, kuni viimnegi tilk piima on välja nõristatud. Selge?» Ning vastust ootamata jätkas mõtlikult: «Sa mõtle selle asja üle järele, Andrjuhha, ja ära ole kedagi nii väga uhke oma mehelikkuse ja kasakaseisuse peale! Mitte selles ei seisa meie parteiline au, nii saan mina sellest asjast aru. Toona sõitsin ma rajooni, et ennast uuele sekretärile näidata, ja juhtusin tee peal kokku Tubjanskoi rakukese sekretäri Filonoviga. See küsis minu käest: «Kuhupoole sa lähed, kas rajoonikomiteesse või?» Ütlesin, et rajoonikomiteesse jah. «Uue sekretäri juurde?» — «Just nii.» — «Noh, keera siis meie heinamaale, ta on seal.» Ja näitas piitsaga vasakule poole teed. Vaatan: seal käib kibe heinategu, kuus masinat väljas. Küsisin, et mis neil arus on, et nii varakult juba niidavad. Tema vasta: «Seal põlegi õiget heina, paljas umbrohi ja igasugu ohakad — otsustati need siis siloks teha.» Küsisin, kas nad ise otsustasid. Tema kostis: «Ei, sekretär sõitis eile siia, vaatas kõik meie põllud üle, sattus selle umbrohu peale ja esitas meile küsimuse, et mis me sellega tegema hakkame. Me ütlesime, et künname kesaks, tema aga pani naerma ja ütles: «Sissekündmine on tõlplase tegu, siloks niita oleks palju mõistlikum.»»

Makar vaikis pisut ja silmitses Razmjotnovit uurivalt.

«Kas sa nägid teda?» küsis Razmjotnov kärsitult.

«Kuda siis! Keerasin kõrvale, sõitsin paar kilomeetrit — kaks vankrit seisavad; üks taadike pukerdab tule peal putru teha; turske näoga poisivolask kõhutab nagu härg vankri all, sügab päkka ja peletab vitsaraoga kärbseid. Põle sugugi sekretäri moodi: pikutab paljajalu, sihverplaat teisel nagu viljasari. Küsisin, kus sekretär on, poiss muheles vastates: «Ta vahetas mu juba hommikul niidumasina pealt välja, näe, ajab seal stepis ringi, on mahaviskaja ametis.» Ma tulin sadulast

maha, sidusin hobuse vankri külge ja läksin niitjate juurde. Esimene niidumasin pani mööda, selle peal oli üks vanamees, õlgkübar peas, higist leemetav lõhkine särk seljas, takused püksid jalas, rattamäärdega koos. Selge pilt — see küll põle sekretär. Teise peal oli noor põetud peaga poiss, ilma särgita, higine, justkui oleks õliga üle valatud, läikis teine päikese käes nagu mõõgatera. Selge asi, see põle kah sekretär, mõtlesin ma. Ega sekretär hakka siis ilma särgita masina peal sõitma. Vaatasin ringi, teised kah kõik ilma särgita! No on number, saa siis nüüd aru, kes see neist sekretär on! Mõtlesin, et tunnen intelligentse väljanägemise järgi ära, lasin nad kõik mööda — ja tont võtku, ei tundki ära! Kõik poolest kehast saadik paljad nagu porgandid, kõik ühtemoodi justkui viiekopikalised rahad, ja ega otsaette ole kirjutatud, kes see just sekretär on. Säh sulle siis intelligentne väljanägemine! Tuli välja, et puha intelligendid. Aja kõige karvasemgi papp paljaks ja saada soldatite sekka sauna — kas leiad üles, misuke see papp on? Sedasi oli ka seal.»

«Sa, kulla mees, jäta jumalasulased mängust välja, ära tee pattu!» palus seni hiirvagusi püsinud Štšukaritaat areldi.

Makar heitis tema poole vihase pilgu ja jätkas:

«Läksin vankrite juurde tagasi ja küsisin poisilt, et misuke neist niitjatest siis sekretär on. See topakas aga kostis, et sekretär olla ilma särgita. Mina talle vasta, et sa kasi õige oma silmaluuke, kärbsed on need sul täis teind, — vaata ise, niidumasinate peal on kõik ilma särgita, peale taadi. Ta ronis vankri alt välja, hõõrus silmi, ja kus pistis naerma! Ma vaatasin ja hakkasin kah naerma: selle aja sees, kui ma vankrite juurde tulin, oli taat ka särgi ja kübara maha võtt, põrutab kõige ees, ainult pükste väel, pealagi hiilgab, tuul ajand teisel halli habeme lausa selja peale. Laseb nagu luik mööda rohtu. No see on alles lugu, mõtlesin ma. Rajoonikomitee sekretär on pand siin uue linnamoe hakkama — lasta ihualasti mööda steppi, ja ahvatlend teine vanamehekrönkligi sedasi peratult ringi ajama. See laia näoga poiss näitas mulle siis sekretäri kätte. Ma astun niidumasina kõrval, ütlen, kes ma olen, ja

räägin, et tahtsin minna rajoonikomiteesse ennast tutvustama. Tema hakkas naerma, peatas hobused ja ütles: «Istu peale, seltsimees Nagulnov, aja hobuseid, niidame natuke ja selle aja sees saamegi tuttavaks.» Ajasin siis poisi maha, kes ohje hoidis, istusin tema asemele ja tõmmasin hobused liikuma. Noh, kui neli tiiru oli ära tehtud, olimegi tuttavad... Maailmatu tore mees! Niisukest sekretäri põle meil veel old! «Ma näitan teile alles, kuda Stavropoli kandis tööd tehakse,» rääkis ta. «Teie meestel on küll lampassid pükste peal, aga tublimad niitjad on jälle seal.» Ja hakkas naerma. Mina selle peale: «Seda me veel vaatame: kiida päeva, kui magama lähed!» Päris jutu sees iga asja üle järele, siis ütles: «Sõida koju, seltsimees Nagulnov, varsti tulen teie juurde.»»

«Mis ta veel rääkis?» küsis Razmjotnov elavalt.

«Rohkem suurt midagi. Ah jaa, küsis Hoprovi kohta, et kas oli aktivist või ei. Ma vastasin, et «mis aktivist nüüd tema, põld teine aktivisti moodigi».»

«Ja tema?»

«Küsis, et ei tea, miks ta siis ära tapeti, ja veel naisega koos. «Paljugi mispärast kulakud ta võisid maha tappa,» ütlesin mina. «Ju ta siis põld neile meeltmööda, ja tapsidki ära.»»

«Mis ta siis ütles?»

«Maigutas mokki, nagu oleks haput õuna söönd, ja siis ühmas või köhatas: «Hm, hm,» aga miskit mõistlikku ei öeld.»

«Tea kust ta Hoprovidest kuulda sai?»

«Tont seda teab. Eks vist rajooni gepeuus räägitud.»

Razmjotnov tõmbas vaikides veel ühe suitsu. Ta mõtles millegi üle nii keskendunult, et unustas koguni, mis asjus ta Nagulnovi juurde oli tulnud. Hüvasti jättes vaatas ta Makarile naerusui otse näkku ja ütles:

«Nüüd on mul peas kõik klaar! Homme lähen juba enne koitu esimesse brigaadi. Ära muretse, Makar, ega ma rohimisel oma küürule armu ei anna! Aga sina pead mulle pühaba pool liitrit viina välja tegema, sellest sa küll ei pääse!»

«Teengi, ja joome koos ära, kui sa kõvasti kitkund oled. Ainult et homme hakka varmalt astuma, näita

naistele, kuda tuleb tööl käia. Noh, hüva tervit!» soovis Makar ja süvenes jälle lugemisse.

Kesköö paiku kuulasid Makar ja Štšukari-taat külas valitsevas häirimatus vaikuses pühalikult esimesi kukkesid, ja kumbki nautis nende kooskõlalist laulu omamoodi.

«Nagu piiskopi peakirikus!» sosistas Štšukar tunnete ülevoolavuses hardalt.

«Nagu ratsaväe rivis!» lausus Makar, unistav pilk suitsunud lambiklaasil.

Nii sündis see haruldane ja kummaline harrastus, mille eest Makar varsti oleks äärepealt eluga maksnud.

V PEATÜKK

Kui Davõdov brigaadi hakkas minema, oli teda saatmas ainult Razmjotnov. Teele asus ta vankriga, mis pidi kündjatele kolhoosi laost toidumoona viima ning peredest brigaadis töötajaile vahetuspesu ja mõnesuguseid riidehilpe kätte toimetama.

Davõdov istus vankril, jalad paiguti valgeks kulunud säärikuis rippu, vanainimeselikult köökus, ja vaatas osavõtmatult ringi. Õlgadele visatud pintsaku all kühmusid abaluude teravad nukid, juuksed olid kaua aega lõikamata ning suured mustad salgud ronisid kuklasse heidetud soni alt jämedale tõmmule kaelale ja võidunud pintsakukraele. Kogu tema välimuses oli midagi ebameeldivat ja haledat . . .

Teda vaadates ja otsekui tugevast valust nägu krimpsutades mõtles Razmjotnov: «No küll see Luška on ta ära vintsutand! On ikke kuradi eit! Oli poiss missugune — aga nüüd on teise nii ära nirund, et paha vaadata! Näed sa siis, mis armastus meiesugusega teha võib: enne oli ikke mees, nüüd aga on hullem kui kapsajuurikas.»

Olgu veel teistega, kuidas on, aga Razmjotnovile oli väga hästi teada, «mis armastus teha võib». Talle meenusid Marina Pojarkova ja veel üht-teist minevikust, ta õhkas kurvalt, siis aga naeratas rõõmsalt ja seadis sammud külanõukogu sihis. Poolel teel tuli talle vastu Makar Nagulnov. Kõhetu, traksis, pisut keigarlik oma laitmatu sõjameheolekuga nagu alati, sirutas ta Razmjotnovile vaikides käe ja osutas peaga vankri poole, mis piki tänavat kaugenes:

«Vahi, mismoodi seltsimees Davõdov nüüd välja näeb!»

«Oleks nagu kõhnemaks jäänd,» vastas Razmjotnov põiklevalt.

«Kui mina tema seisukorras olin, läksin kah päevpäevalt kõhnemaks. Temast aga ei maksa rääkidagi — päris otsas! Pane või kirstu ja pea peied! Ta oli ju minu juures korteris ja nägi, mis elukas see Luška on, tema oma silma all käis mul perekonnas selle kontraga sõda, aga ole lahke, ikkagi kukkus sisse! Ja veel kudamoodi! Ma vaatasin teist täna, ja kas sa usud, süda lõi valu täis: kiitsakas, vahib sihukese näoga ringi, jüsku oleks tal miskit süüd, ja püksid — jumala eest ei tea, kuda need tal vaesekesel küll veel üleval seisavad! Silmanähes lõpeb poiss kätte ära! Selle mu endise abikaasa oleks pidand juba talvel kulakute hulka arvama ja koos Närunina Timoškaga külmale maale saatma. Võib-olla oleks see tal muist särtsu maha võtt.»

«Ma arvasin, et sa ei tea . . .»

«Häh! Ei tea! Kõik teavad, ja mina siis ei tea? Käin kinnisilmi ringi või? Mul üks kurat kõik, kellega ta sekeldab, aga ärgu ta närakas mul Davõdovit puutugu, ärgu saatku mu kallist seltsimeest hukka! Sedaviisi on küsimus käesoleval momendil seatud!»

«Eks sa's hoiatand Davõdovit! Miks sa vait olid?»

«Mul ei passind ju hoiatada! Viimati oleks arvand, et ma räägin armukadedusest, või veel miskit niisukest. Aga sina, sa oled selles asjas kõrvaline isik, miks sina suud ei paotand? Miks sa talle valju hoiatust ei teind?»

«Koos noomitusega?» naeratas Razmjotnov.

«Noomituse tõmbab ta enesele veel teises kohas kaela, kui ta sedasi minna laseb. Aga kuule, Andrei, meie kahekesi peame teda seltsimehelikult hoiatama, enam oodata ei või. Luška on sihuke madu, et temaga koos olles ei maksa Davõdovil lootagi maailmarevolutsiooni näha saada, ta võib üleüldse varsti kõrvad pea alla panna. Saab teine õitsva tiisikuse või veel mõne niisukese siifilise, ega muud! Kui mina sellest naisest lahti sain, siis olin nagu teist korda sellesse ilma sündind: ei karda ma miskit suguhaigust, õpin suurepäraliselt ingliskeelt ja olen oma mõistusega palju kätte saand, ilma et keski oleks õpetand, partei asjad on mul ornungis, ühestki teisest tööst ma ka ära ei ütle. Teiste sõnadega, poissmehepõlves põle ma enam käsist-jalust seotud, ja pea on mul klaar. Kui ma aga temaga elasin, siis oli mul iga päe jüsku kassiahastus, olgugi et tilka viina ei võtt. Tead sa, vennas, naised on meile revolutsionääridele täitsa nagu oopium rahvale! Mina kirjutaks selle tõetera rasvaste tähtedega põhikirja ülesse, et iga parteilane, iga õige kommunist ja poolehoidja seda suurt tõetera iga päe enne magamamineku ja hommikul tühja kõhu peale kolm korda loeks. Siis ei satuks mitte üks hing sihukesse santi seisukorda, nagu meie kallis seltsimees Davõdov praegalt on. Sa, Andrei, tuleta ise meelde, kui palju häid inimesi on elus selle neetud naistesoo läbi kannatada saand! Äraarvamata hulk! Kui palju on naiste pärast old raharaiskamisi, kui paljud on nende pärast joodikuks saand, kui palju on tublidele meestele nende pärast partei liinis noomitusi tehtud, kui palju rahvast nende pärast vangimajas istub — jube mõteldagi!»

Razmjotnov jäi mõttesse. Natuke aega kõndisid nad vaikides, meenutades kaugemat ja lähemat minevikku ning eluteel kohatud naisi. Makar Nagulnov ajas söörmed laiali, surus oma kitsad huuled kõvasti kokku ja astus tikksirgelt taktsammul nagu rivis. Kogu tema välimus ilmutas täielikku ligipääsmatust. Razmjotnov seevastu kord naeratas käigu peal, kord lõi meeleheitlikult käega, kord keerutas oma heledat käharat vurru ja tõmbas silmad pilukile nagu kõhu täis söönud kass, vahel aga, nähtavasti siis, kui tuli meelde mõni eriti kirgas mälestus ühest või teisest naisest, ainult röhatas, nagu oleks joonud tubli sõõmu viina, ja hüüdis siis tüki aja järel ilma igasuguse seoseta:

«Ohohoo! No oli see alles naine! See juba oli midagi! At sa põrguline! . . .»

*

Gremjatši Log jäi kuhugi kaugele, kadus mäerinnaku taha, ja Davõdovi neelas avar stepp, laiem, kui silm jõudis seletada. Täie rinnaga hingas ta sisse rohu ja veel tahenemata mustmulla joovastavat lõhna ning silmitses kaua aega hauakurgaanide kauget ahelikku. Need kauguses sinavad kurgaanid meenutasid talle millegipärast Läänemere tormi käes perutavaid laineid. Suutmata võita äkki südamesse hoovanud magusat nukrust, ohkas ta raskelt ja pööras järsku veekalkvele tõmbunud silmad ära... Siis tabas ta hajameelselt ekslev pilk taevas vaevaltmärgatava täpi. Must stepikotkas, hauakurgaanide elanik, liugles majesteetlikus üksinduses taeva külmas laotuses, igal ringil pikkamisi, peaaegu märkamatult madalamale laskudes. Suured tõmbiotsalised liikumatult laialilaotatud tiivad kandsid teda kergelt seal pilvedealuses kõrguses ja vastutuul noolis aplalt tema musta, tuhmilt läikivat sulestikku ning surus seda ta võimsa luise keha vastu. Kui ta pööretel pisut küljele kaldudes ida poole sööstis, valgustasid päikesekiired teda alt ning eest, ja siis paistis Davõdovile, et kotka valendavaid tiivaaluseid mööda tuiskavad valged sädemed, kord äkitselt lõõskama lüües, kord kustudes.

...Piiritu ja otsatu stepp. Iidsed kurgaanid sinises vines. Must kotkas taeva all. Tuules koolduva rohu õrn sahin... Davõdov silmitses nukrutsedes rusuvalt ääretut steppi ning tundis end väiksena ja nendesse määratutesse avarustesse kadununa. Pisikesena ja tühisena tundus talle sel hetkel tema armastus Luška vastu, lahusolu kibedus ja täitumatu soov temaga kokku saada... Üksilduse ja kogu inimeste maailmast eraldatuse tunne rõhus teda rängalt. Midagi niisugust oli ta tundnud kunagi väga ammu, kui tal tuli öösel laeval vahis seista. Kui hirmus ammu see oli! Nagu vanas, mälust peaaegu kustunud unenäos...

Päike hakkas juba tunduvamalt soojendama. Mahe lõunatuul läks tugevamaks. Endale märkamatult laskis Davõdov pea rinnale vajuda ja jäi tukkuma, mahajäetud stepitee jõõretel ja konarustel tasakesi kõikudes.

Hobused olid talle juhtunud viletsad, küüdimees — elatanud kolhoosnik Ivan Aržanov — oli vähese jutuga ja külarahva üldise arvamuse järgi pisut kohtlane. Ta

hoidis väga talle hiljuti usaldatud hobuseid, mistõttu need astusid kogu tee kuni brigaadi välilaagrini nii tüütult pikkamisi, et Davõdov poolel teel tukastusest ärgates enam välja ei kannatanud ja karmilt küsis:

«Kuule, onu Ivan, kas sa vead potte laadale või? Kardad, et katki põruvad? Miks sa kogu aeg sammu sõidad?»

Aržanov pööras näo ära, vaikis veel tükk aega ja vastas siis kiitsuva häälega:

«Küll ma tean, misukest «potti» ma vean, ole sa pealegi kolhoosi esimees, ei pane sina mind ilmaaegu nelja kihutama, eh-ei, vennas!»

«Mis ilmaaegu? Võiksid kas või allamäge minnes neid sõrkima ajada! Ega sul koormat peal ei ole, tühjalt sõidame, fakt!»

Hulga aja pärast ütles Aržanov vastu tahtmist:

«Loom teab ise, millal ta sammu käib või millal traavi laseb.»

Davõdovile hakkas asi tõsiselt viha tegema. Nördimust varjamata hüüdis ta:

«Tore küll! Ja milleks sina siis oled? Misjaoks sulle ohjad on kätte antud? Mis sa üldse vankril kohta kinni pead? Kuule sa, anna ohjad siia!»

Aržanov vastas juba märksa lahedamalt:

«Ohjad on mulle kätte antud selle jaoks, et hobuseid juhtida, et nad läheksid sinna, kuhu tarvis, mitte aga sinna, kuhu põle tarvis. Ja kui sulle põle meelt mööda, et ma su kõrval istun ja kohta kinni pean, eks ma või siis maha minna ja jala vankri kõrval käia, aga sinu kätte ma ohjasid ei annna, eh-ei, vennas!»

«Mispärast sa siis ei anna?» küsis Davõdov, püüdes asjata küüdimehele näkku vaadata, kuna see üldse pilku tema poole ei pööranud.

«Kas sina annad oma ohjad minu kätte?»

«Mis ohjad?» ei saanud Davõdov kohe aru.

«Noh, oma ohjad! Sinu käes on ju terve kolhoosi ohjad, rahvas on sinu kätte usaldand kogu meie kolhoosi juhtimise. Kas sa annad need ohjad minu kätte? Ega ei anna küll. Ütled: «Eh-ei, onu!» Ja mina ka ei anna: ma põle ju sinu ohjasid küsind! Ja sina ära küsi minu omi!»

Davõdov turtsatas lõbustatult. Hiljutisest pahameelest polnud enam jälgegi järel.

«Noh, aga ütleme, et külas läheb tulekahju lahti, kas sa siis veevaadiga kah nii viletsa vaardiga sõidad?» küsis ta ja ootas juba huviga vastust.

«Minusugust meest juba tulekahju ajal vaate vedama ei panda . . .»

Ja alles nüüd, vaadates Aržanovit külje pealt, märkas Davõdov tal kuskil tuuldunud, kestendavast sarnast allpool tagasihoitud naeratuse peenikesi kurde.

«Keda siis sinu arvates pannakse?»

«Niisukesi nagu sina ja Makar Nagulnov.»

«Ei tea mispärast siis?»

«Ainult teie kahekesi olete meie külas need mehed, kes kärmet sõitu armastavad ja oma elus nelja kihutavad . . .»

Davõdov puhkes südamest naerma, patsutas endale vastu põlvi ja ajas pea kuklasse. Veel naerust hingetuna küsis ta:

«Ah et kui tõepoolest tulekahju lahti läheb, siis ainult meie kahekesi Makariga peame kustutama minema?»

«Ei, mispärast? Teie Makariga veate ainult vett, kihutate hobustega tuhatnelja, nii et vahutordid kahele poole lendavad, aga tuld kustutame meie, kolhoosnikud, — kes ämbri, kes pootshaagi, kes kirvega . . . Ja käskusid jägab tulekahju ajal Razmjotnov, mitte keegi muu . . .»

«Ütle veel, et vana kohtlane on!» mõtles Davõdov siira imestusega. Pärast hetkelist vaikimist küsis ta:

«Miks sa siis just Razmjotnovi pritsimeeste pealikuks paned?»

«Sa oled tark poiss, aga tolku on sul vähe,» vastas Aržanov juba avalikult muiates. «Kuda keski elab, niisuke amet tuleb talle ka tulekahju ajal anda, tema meelelaadi järgi. Teie Makariga ajate elus nelja, põle teil ööl ega päeval rahu ja teisi te ka rahus elada ei lase, nii et teie kui kõige käpramad ja käbedamad peate muudkui ühtelugu vett vedama; ilma veeta ju tuld ei kustuta, eks ole õigus? Andrjuška Razmjotnov — see nirgib parajat traavi, ei tema hakka ilmaaegu kappama ega kargama, enne kui piitsa näitad . . . Nii et mis tal siis oma atamani-ametis teha jääb? Pane aga käed puusa

ja kuku kirinal-kärinal kamandama, mäsu ja madinat tegema, rahval jalus tolgendama! Meie aga, see tähendab rahvas, elame esialgu tasapisi, sõidame sammu, meie peamegi ilma ülearu sundimata ja sagimata asju ajama ja tuld kustutama . . .»

Davõdov laksas kämblaga Aržanovi seljale, pööras ta endale vastu ja nägi lähedalt kavalasti naervaid silmi ning südamlikku habetunud nägu. Poole suuga naeratades lausus Davõdov:

«Tuleb välja, et sa, onu Ivan, oled päris riukamees!»

«No ega sa, Davõdov, kah päris ilma riugasteta ei ole!» kostis too lõbusalt.

Hobused venisid endist viisi, kuid Davõdov oli kindel, et kõik tema püüded ei aita midagi, ega kiirustanud enam Aržanovit.

Aeg-ajalt hüppas ta vankrilt maha ja kõndis jala, siis kargas jälle peale. Kolhoosi asjust ning maast ja ilmast juttu ajades veendus Davõdov üha enam, et tema küüdimehel pole sugugi arust puudu; ta rääkis igast asjast mõistlikult ja kainelt, ent igale nähtusele ja hinnangule lähenes ta omamoodi, mingi erilise, isevärki mõõdupuuga.

Kui juba välilaager ja selle kõrval brigaadiköögi peenike kahar suitsujuga kaugelt paistma hakkasid, küsis Davõdov:

«Onu Ivan, kas sa ikka tõesti eluaeg hobustega ainult sammu sõidad?»

«Nii ma sõidan jah.»

«Miks sa siis mulle sellest oma veidrusest varem ei rääkinud? Ma poleks sinuga sõitnud, fakt!»

«Mis asja ma's ennast ette kiitma hakkan! Nüüd nägid oma silmaga, kuda ma sõidan. Korra oled minuga sõit — teist korda enam ei taha.»

«Miks sa siis sedaviisi teed?» muigas Davõdov.

Otsese vastuse asemel ütles Aržanov põiklevalt:

«Mul oli vanasti üks naaber, puusepp, ilmatu joodik. Kuldsed käed teisel, aga ilmatu joodik. Teinekord pidas pikka vahet, aga niipea kui maigu jälle suhu sai, siis tõmmas kuu aega ühtevalu! Jõi enese puupaljaks, kulla mees!»

«No ja siis?»

«Noh, aga tema poeg ei võta tilkagi suu sisse.»

«Sa ära räägi mõistujuttu, ütle otse välja!»

«Otsemalt enam ei saa, kulla mees. Mu isa, kadunuke, oli vahva jahimees ja veel vahvam ratsamees. Sõjaväeteenistuse ajal sai ratsasõitmises, mõõgaga raiumises ja džigiteerimises ikka esimese auhinna oma polgus. Kui sõjaväest kodu sai, tõi staniitsa ratsavõistlustelt iga aasta auhinna ära. Olgu küll mu lihane isa, aga peab ütlema, et meeletu mees oli teine, puhaku ta rahus! Sündind kasakas, peenike poiss... Iga hommiku ajas ahjus naela tuliseks ja keeras sellega vuntsid kikki. Armastas rahva ees, iseäranis naiste ees kenitada... Ja kudamoodi ta ratsutas! Hoia ja keela! Kui oli näituseks vaja asja pärast staniitsasse minna, siis tõi oma ratsahobuse tallist välja, saduldas ja — kohe galoppi! Laseb õuel tiiru ringi, põrutab otse üle aia, nii et tolmupilv taga. Sõrki või sammu ei sõit eluilmaski. Staniitsasse oli kakskümmend neli versta — galopis sinna ja tagasi kah. Ta armastas lusti pärast ratsa jäneseid taga ajada. Pane tähele — mitte hunte, vaid jäneseid! Ajab kuskilt rohu seest jänese ülesse, lõikab tal orgu põgenemise tee ära, kihutab järele ja lööb ratsapiitsaga maha või ajab hobuse kapjade alla surnuks. Mitu korda kukkus ta täie kapaku pealt ja sai viga, aga oidu pähe ei võtt. Hulka hobuseid sai tal otsa! Minu mälestuse järgi saatis kuus hobust hukka: muist ajas surnuks, muist murdsid jala. Tegi meid emaga päris kerjusteks. Ühe talvega sai tema käes otsa kaks hobust. Hobune komistas täie hoo pealt, kukkus külmetand maa peale — ja valmis! Vaatame — isa tuleb jala, sadul õlal. Ema nutab, nagu oleks surnu majas, aga isa ei teind seda nägugi! Lesis oma kolm päeva, köhis ja korises, aga põld veel sinised plekidki ihu pealt kadund, kui asutas juba jälle jahile minema...»

«Hobused kukkusid surnuks, aga kuidas tema siis ellu jäi?»

«Hobune on raske loom. Kui ta täie hoo pealt kukub, lendab oma kolm korda uperkuuti, enne kui maha jääb. Aga isa? Laskis jalused lahti ja lendas sadulast nagu pääsuke. Noh, kukkus vasta maad, lamas meelemõistuseta oma ajakese ära, siis tõusis ülesse ja andis jalgadele käsu kätte. Vahva mees oli, põrguline! Ja luud olid tal nagu rauast pinnitud.»

«No oli mehel ikka jõud!» ütles Davõdov vaimustusega.

«Jõud jah küll, aga eks leitud niisuke vastaline jõud kah, mis tema omast üle käis...»

«Mismoodi?»

«Meie küla kasakad tapsid ta maha...»

«Noo, mispärast siis?» küsis Davõdov suitsu pannes huvitatult.

«Anna mulle ka suitsu, kulla mees!»

«Sa ju ei suitseta, onu Ivan?»

«Ega ma päris suitsumees ei ole, aga vahel ikka tõmman ka. Tuli see vana lugu meelde, ja suus hakkas niisuke kuiv ja mõru mekk... Sa küsisid, et misjaoks ta maha tapeti? Ju ta's oli selle ära teenind...»

«Noh, aga?...»

«Naisterahva pärast, armukese pärast tapeti. See oli teise mehe naine. Noh, eks mees saand sest asjast teada. Üksipäini ei julend isa vasta minna: isa oli küll väikest kasvu, aga hirmus tugev. Siis rääkis isa kallikese mees selle asja oma kahe vennaga läbi. See lugu juhtus vastlate ajal. Nad jäid isa kolmekesi jõe peale passima... Issand halasta, kuda nad teda peksid! Teibaga ja mingi raud-riistapuuga... Kui isa hommikul koju toodi, oli ta ikka veel meelemõistuseta ja üleni must nagu pada. Öö otsa oli oimetuna jää peal lamand. Arvad, et see tal kerge oli? Jää peal! Nädala pärast hakkas rääkima ja aru saama, mis sa talle ütlesid. Ühe sõnaga, tuli mõistuse juurde tagasi. Aga voodis oli kaks kuud maas, köhis verd ja rääkis nii tasa, et vaevalt oli kuulda. Kogu sisikond oli tal segi pekstud. Sõbrad käisid teda vaatamas, küsisid: «Ütle, Fjodor, kes sind peksis? Küll me...» Tema aga oli vait ja muhelès natuke, pilgutas silma, ja kui ema välja läks, lausus sosinal: «Ei mäleta, mehed. Eks mul ole paljude meeste ees süüd.»

Mitmel korral laskis ema tema sängi ette põlvili ja palus: «Kallis Fedjakene, ütle ometi mullegi: kes sind maha lõi? Ütle, jumala pärast, et ma teaks, kelle hukkasaamist ma pean paluma!» Isa aga pani oma käe talle

pea peale, silitas tema juukseid jüsku väiksel lapsel ja ütles: «Ma ei tea, kes. Pime oli, ma ei näind. Selja tagant virutati pähe, löödi jalust maha, ei old mahti vaadata, kes mind seal jää peal nahutasid . . .» Või jälle naeratas tasakesi ja ütles emale: «Mis sa ikke vana asja meelde tuletad, kullakene! Minu patt, eks ma ise vastuta . . .» Kutsuti papp, et see ta pihile võtaks, aga ei ta öeld papile kah mitte midagi. Üpris kangekaelne mees oli!»

«Aga kust sina tead, et ta papile ei ütelnud?»

«Ma olin sängi all, kuulasin pealt. Ema käskis. Ütles, et «Vanja, roni voodi alla, kuula pealt, ehk ütleb papile, kes ta mõrtsukad olid». Aga isa ei lausund nendest sõnagi. Korda viis vastas papi küsimuste peale: «Olen patune, isakene,» ja siis päris: «Isa Mitri, kas teises ilmas hobuseid on?» Papp ehmatas ära, nagu näha, hakkas sedasi padinal rääkima: «Mis jutud need on, Fjodor, vend issandas! Mis hobuseid sul seal võib olla! Sa mõtle parem oma hingeõnnistuse peale!» Kaua aega manitses ja keelitas ta, isa aga oli vait, lõpuks ütles: «Ah siis hobuseid seal ei ole? Kahju! Muidu oleks ma seal hobusekarjuseks hakand . . . No kui ei ole, siis põle mul teises ilmas midagi teha. Ei suregi ära, ja jutt otsas!» Papp andis talle kiiruga armulauda ja läks minema, ise täitsa mossis, kohe täitsa tige. Ma rääkisin emale kõik ära, mis kuulsin; ema hakkas nutma ja ütles: «Patu sees elas ja patu sees sureb meie hea isa!»

Kevadel — lumi oli juba ära suland — tõusis isa ülesse, käis paar päeva toas ringi, siis aga vaatan, paneb vatikuue selga, papaaha pähe ja ütleb mulle: «Vanja, mine pane märale sadul selga.» Meil oli selleks ajaks talusse jäänd ainult üks kolmeaastane mära. Ema kuulis seda juttu pealt, ja kohe silmad vees: «Mis ratsameest sinust praegalt on, Fedja! Sa seisad hädavaevalt jalul! Kui sa iseenda peale ei halasta, halasta siis ometi minu ja väetite laste peale!» Isa aga hakkas naerma: «Ema, ma põle elu sees sammu sõit. Las ma istun ometi enne surma sadulasse ja sõidan kord oma õuel sammu. Ma teen ainult õue peal paar tiiru ja tulen siis tuppa.»

Läksin saduldasin mära ja tõin trepi ette. Ema talutas isa õue. Isa põld kaks kuud habet ajand, ja hämaras

kambris me põld märgandki, kuda ta väljanägemine muutund oli . . . Nägin teda nüüd päeva käes ja kibe pisar tuli silma! Kaks kuud tagasi oli isa süsimust nagu kaaren, nüüd aga oli habe poolest saati hall, vuntsid ka, juuksed olid meelekohast päris lumivalged . . . Kui tal põleks näos old sihukest ärapiinatud naeratust, ma põleks ehk nutma hakand, aga nüüd ei saand küll tagasi hoida . . . Võttis mu käest ratsmed, haaras hobusel lakast kinni, aga pahema käe luu oli tal pooleks löödud, alles oli hakand kinni kasvama. Tahtsin teda toetada, aga ta ei last. Nii uhke mees oli! Häbenes oma nõrkust. Muidugist mõista, eks ta taht nagu varemgi jüsku lind sadulasse lennata, aga ei tuld välja . . . Hakkas jalusesse tõusma, aga pahem käsi vedas alt, sõrmed läksid lahti, ja ta kukkus ristseliti maha . . . Mina ja ema kandsime ta tuppa. Kui ta varem ainult köhis verd, siis nüüd muudkui voolas tal seda kõrist. Ema seisis õhtuni pali ääres, pesi aina punaseid rätikuid. Kutsuti papp. Öösi tegi ta isale viimast võidmist, aga küll oli isa ikke kange mees! Alles kolmandal päeval pärast võidmist, vasta õhtat, tundis, et lõpp on ligi, hakkas voodis vähkrema, hüppas püsti, vaatas emale ähmase, aga rõõmsa pilguga otsa ja ütles: «Räägitakse, et pärast viimast võidmist ei tohi palja jalaga maa peale astuda, aga mina seisan kas või raasikenegi . . . Ma olen seda maad hulka läbi käind ja läbi sõit, ja mul on temast ikke kahju lahkuda . . . Ema, anna mulle oma käsi, ta on sul selles elus palju vaeva näind . . .»

Ema astus lähemale, võttis isa käest kinni. Isa heitis selili, oli natuke aega vait, siis ütles peaaegu sosinal: «Ja minu süü läbi pidand palju pisaraid pühkima . . .» pööras näo seina poole ja suri, läks teise ilma püha Vlassi hobusekarju hoidma . . .»

Ilmselt mälestustest rusutuna jäi Aržanov tükiks ajaks vait. Davõdov köhatas ja küsis:

«Kuule, onu Ivan, aga kust sa tead, et su isa peksid selle . . . noh, ühe sõnaga, selle naise mees ja mehe vennad? Või arvad sa ainult nii? Aimad?»

«Mis seal aimata! Isa ise ütles mulle üks päev enne surma.»

Davõdov koguni ajas ennast vankril pisut sirgu:

«Kuidas nii?»

«Väga lihtsalt. Ema läks hommikul lehma lüpsma, ma istusin laua taga, õppisin koolitükke, äkki kuulen — isa sosistab: «Vanja, tule siia.» Ma läksin. Ta sosistas: «Kummardu mulle lähemale.» Ma kummardusin. Ta ütles tasakesi: «Tead mis, pojakene, sa oled juba kaksteist aastat vana, sa jääd minu asemel peremeheks, pea meeles: mind peksid Averjan Arhipov ja tema kaks venda, Afanassi ja ühe silmaga Sergei. Kui nad oleks mu kohe korraga maha löönd, ma põleks nende peale viha kand. Seda ma neilt seal jõe peal palusingi, kuni ma veel meelemõistuse juures olin. Aga Averjan ütles mulle: «Ei saa sulle osaks kerget surma, kaabakas! Ela sandina, neela oma verd, nii palju kui süda himustab, ja kõnge siis!» Sestap ma Averjani peale viha kannangi. Surm on mul juba peatsis, aga ikke kannan tema peale viha! Praegalt oled sa väike, aga kui suureks saad — tuleta minu vaevasid meelde ja löö Averjan maha! Ära kellegile räägi, mis ma sulle ütlesin, ei emale ega mitte kellegile teisele. Vannu, et ei räägi.» Ma vandusin, mu silmad olid kuivad ja ma suudlesin risti isa rinnal...»

«Ptüi, kurat, justkui vanal ajal Kaukaasias tšerkesside juures!» hüüdis Davõdov Aržanovi jutustusest erutatuna.

«Tšerkessidel on süda rinnus, kas siis venelastel on selle asemel kivi või? Inimesed on kõik ühesugused, kulla mees.»

«Ja mis edasi sai?» küsis Davõdov kannatamatult.

«Isa maeti maha. Kui surnuaialt tulin, seisin kambris seljaga vastu piita ja tõmbasin pliiatsiga pea kõrgusele kriipsu. Iga kuu mõõtsin oma pikkust ja aina ootasin, et saan suureks ja löön Averjani maha... Minust sai talus peremees, kuigi olin tol ajal kaksteist aastat vana ja emal oli peale minu veel seitse last, üks väiksem kui teine. Pärast isa surma oli ema tihtilugu haige, ja misukest vaeva ja viletsust meil tuli näha, sa issand jumal! Isa oli küll üks ülekäte läind inime, aga ta oskas niihästi lulli lüüa kui ka tööd teha. Mõne teise jaoks põld ta küll asi mees, meile aga, lapsukestele ja emale, oli ta ikke oma: tema meid toitis ja kattis, nägi kevadest sügiseni põllul ränka vaeva... Mina olin tol ajal veel õlgadest kiitsakas ja nõrga kondiga, aga kõik talutööd tuli ära teha nagu päris kasakal. Isa eluajal käis meid neli tükki koolis, pärast tema surma pidid kõik koju jääma. Kümneaastase õe Njurka panin ma ema asemel süüa tegema ja lehma lüpsma, nooremad vennad aitasid mind talutöös. Aga ma ei unustand iga kuu piida peal oma pikkust mõõta. Tol aastal ei kasvand ma küll kuigivõrd — mure ja häda ei last mind nagu kord ja kohus kasvada. Aga Averjani passisin nagu noor hunt linnukest pilliroos. Iga tema samm oli mul teada; kus ta käis, kuhu sõitis — miski ei jäänd minu eest varjule...

Teised minuvanused mängisid pühabati igasugu mänge, minul aga põld aega, olin ju talus kõikse vanem. Argipäeval käisid nemad koolis, mina aga kasisin laudas loomi... Nutsin oma viletsa elu pärast palju kibedaid pisaraid! Ja ajapikku hakkasin omavanustest sõpradest kõrvale hoidma, ei seltsind enam kellegiga, olin vait nagu puupakk, ei taht rahva hulgas olla... Eks siis hakatudki minust külas rääkima, et Vanka Aržanov olla veidi põrund, põle tal täit aru peas. «Oh te põrgulised!» mõtlesin ma. «Katsuge minu nahas olla! Kas teie läheks niisukese eluga nagu minu oma targemaks või?» Ja ma ei sallind enam oma küla inimesi ülepea mitte, ei taht neid kedagi näha!... Ole hea mees, anna mulle veel üks suits.»

Aržanov võttis kohmakalt paberossi vastu. Ta sõrmed värisesid silmanähtavalt. Tükk aega kiskus ta Davõdovi suitsu otsast tuld, silmad kinni, huuled naljakalt torus, ja matsutas valjusti.

«Kuidas siis Averjaniga jäi?»

«Mis Averjanil häda! Elas, nagu süda lustis. Naisele ta minu isa armulugu andeks ei and, peksis teda ühtepuhku ja ajas nõnnamoodi aasta pärast hauda. Vasta sügist võttis uue naise, noore tüdruku meie oma külast. «Noh, Averjan,» mõtlesin ma siis, «kaua sa oma noorikuga ei ela...»

Ema teadmata hakkasin raha korjama, ja sügisel, selle asemel et lähemale veskile minna, sõitsin üksipäini Kalatši, müüsin seal nisukoorma maha ja ostsin turul ühe mehe käest üheraudse püssi ja kümme padrunit. Tagasiteel proovisin püssi, raiskasin kolm padrunit ära.

Vilets püss oli: löökraua nokk ei löönd sütikut kohe läbi, kahel korral kolmest ei läind püss lahti, alles kolmanda padruniga tuli pauk. Kodus pistsin püssi kuuriäästasse ega lausund oma ostust kellegile sõnakestki. Hakkasin siis Averjani varitsema... Kaua aega ei tuld mul sest kedagi välja. Kas segasid inimesed või ei last mul jälle mõni teine asi talle ära põrutada. Aga viimaks sain, mis tahtsin! Peaasi, ma ei taht teda külas maha lasta, selles see vigur oligi! Maarjapäeva ajal sõitis ta staniitsasse laadale, üksinda, ilma naiseta. Ma sain teada, et ta üksipäini sõitis, ja lõin kerge südamega risti ette — muidu oleks ju tuld nad mõlemad maha lasta. Poolteist päeva olin söömata-joomata; ei last silmagi kinni, pidasin lõhestiku ääres teeotsal vahti. Küll ma palvetasin palavalt, palusin jumalat, et Averjan üksi staniitsast tagasi tuleks, ja mitte teiste külakasakatega seltsis. Ja halastaja jumal võttis mu lapselikku palvet kuulda! Teise päeva õhtu eeli näen — Averjan sõidab üksinda. Hulka vankreid olin ma enne seda mööda last, mitmel-setmel korral oli südamest tuline juga läbi käind, kui kaugelt paistis, et Averjani hobused tulevad teed mööda... Kui ta minu kohale jõudis, kargasin lõhestikust välja ja ütlesin: «Tule maha, onu Averjan, ja palu jumalat!» Ta läks näost lubivalgeks ja pidas hobused kinni. Oli teine suur ja tugev kasakas, aga mis ta mulle teha sai? Mul oli ju püss peos. Ta karjus mulle: «Mis sa teha tahad, ussiseeme?» Mina vasta: «Tule maha ja lase põlvili! Kohe näed, mis ma teha tahan!» Vahva mees oli, va vaenlane! Kargas vankrilt maha ja jooksis paljakäsi minu poole... Lasin ta päris ligidale, nii kui see rohututt seal, ja põrutasin siis otse...»

«Aga kui püss poleks lahti läinud?»

Aržanov naeratas:

«Noh, eks ta oleks siis mind teise ilma saat isale appi hobuseid hoidma.»

«Ja edasi?»

«Paugu peale panid hobused jooksu, aga mina ei saand kudagi paigast. Jalgadest oli jõud otsas ja ma värisesin üleni jüsku haavaleht. Averjan on pikali maas, mina aga ei saa sammugi astuda, tõstan jalga ja panen jälle maha, kardan pikali kukkuda. Nii võttis vedelaks!

Noh, viimaks ikke toibusin, läksin tema juurde, sülitasin talle vasta vahtimist ning hakkasin tema püksi- ja pintsakutaskuid pahupidi pöörama. Võtsin rahakoti välja. Seal oli kakskümmend kaheksa rubla paberraha, üks kullast viierublaline ja paar-kolm rubla peenikest. Need ma arvasin kodus kokku. Muu raha, mis tal oli, oli vist oma nooriku peale ära kulutand... Tühja koti viskasin sinnasamasse, tee peale, ise lippasin lõhestikku ja panin ajama! See oli juba ammu, aga ma mäletan kõike täpipealt, jüsku oleks see alles eile juhtund. Püssi ja padrunid matsin lõhestikku maa sisse. Alles siis, kui esimene lumi maha tuli, kaevasin oma kraami öösel välja, tõin külasse ja peitsin võõra õue peale, vana õõnsa remmelga sisse.»

«Miks sa raha ära võtsid?» küsis Davõdov teravalt ja tigedalt.

«Mis siis sellest?»

«Ma küsin, miks sa võtsid?»

«Raha oli mul vaja,» vastas Aržanov lihtsalt. «Vaesus pures meid tol ajal hullemini kui täi.»

Davõdov hüppas vankrilt maha ja kõndis kaua aega vaikides. Ka Aržanov vaikis. Siis küsis Davõdov:

«Kas see ongi kõik?»

«Ei ole kõik, kulla mees. Tulid uurijad, tuhnisid ja kaevasid... Ja läksid niisama targalt minema. Kes võis minu peale arvata? Varsti sai ühe silmaga Sergei — see Averjani vend — metsatööl külma, jäi haigeks ja suri maha: tal lõi põlendik kopsu. Tookord hakkas mind suur mure vaevama: viimati sureb Afanassi kah loomulikku surma, ja mul kuivab käsi otsast, mida isa oli vihameeste nuhtlemiseks õnnistand! Ja oligi mu rahu läind...»

«Oota,» katkestas teda Davõdov. «Isa rääkis ju sulle ainult Averjanist, aga sina ärgitasid juba kõigile kolmele?»

«Paljugi mis isa rääkis... Isal oli oma tahtmine, minul oma. Nii et siis oli mu rahu läind... Afanassi ma tapsin läbi akna, kui ta õhtust sõi. Sel öösel mõõtsin ma viimast korda piida ääres oma pikkust, siis nühkisin kõik kriipsud kaltsuga maha. Püssi ja padrunid viskasin jõkke; nüüd põld neid mulle enam vaja... Isa ja

mu oma tahtmine oli täide viidud. Varsti pärast seda võttis ema nõuks surema hakata. Kutsus mu öösel enda juurde ja küsis: «Kas sina tapsid nad, Vanja?» Tunnistasin: «Mina jah, emakene.» Ta ei üteld mulle midagi, ainult võttis mu parema käe ja pani oma südame peale . . .»

Aržanov liigutas ohje, hobused hakkasid atsakamalt astuma, vanamees vaatas Davõdovile oma hallide, lapselikult selgete silmadega otsa ja küsis:

«Nüüd sa enam ei hakka pärima, miks ma hobustega kiiret sõitu ei tee?»

«Kõik on selge, onu Ivan,» vastas Davõdov. «Sa peaksid hakkama härgadega vett vedama, fakt.»

«Ma olen sellepärast mitmel-setmel korral Jakov Lukitši palvel käind, aga tema põle nõus old. Tahab mind õrritada, nii palju kui saab . . .»

«Mispärast?»

«Poisikesepõlves olin ma tema juures poolteist aastat sulaseks.»

«Ah nii!»

«Nii jah, kulla mees. Kas sa ei teandki, et Ostrovnov on eluaeg sulaseid pidand?» Aržanov tõmbas silmad kavalalt kissi: «Pidas jah, kulla mees . . . Nüüd umbkaudu neli aastat tagasi jäi teine vagasemaks, kui maksudega pitsitama hakati, tõmbas end kerasse nagu rästik enne kallalekargamist, aga kui põleks kolhoose ja maksud oleks väiksemad, küll siis Jakov Lukitš alles näitaks ennast, see on üks mis kindel! Ta on see kõikse kangem kulak, teie aga olete madu oma põues suisutand . . .»

Pärast pikka vaikimist üles Davõdov:

«Selle asja me parandame ära, uurime täpselt välja, kuidas selle Ostrovnoviga on. Aga sinul, onu Ivan, on ikka tõesti oma vembud.»

Aržanov naeratas ja vaatas mõtlikult kuhugi kaugele:

«Nojah, vembud, kudamoodi seda nüüd seletada . . . Noh, kasvab kirsipuu, tal on palju igasugu oksi. Lähen ja lõikan ühe oksa maha, et piitsavart teha — kirsipuust tuleb kõikse etem —, eks temal old kasvades kah oma vembud — raod ja lehed ja oma ilu, aga mina laasisin ta ära, ja näe, siin ta on . . .» Aržanov võttis istme alt piitsa ja näitas pruuni, kuivanud, krimpsus koorega

kirsipuust vart . . . «Siin ta on! Põlegi midagi vaadata! Inimesega on kah sedasi: ilma vempudeta on ta paljas ja hale nagu see piitsavars. Näe, Nagulnov õpib miskit võõrast keelt — eks see ole vemp; Kramskovi-vanamees korjab kakskümmend aastat igasugu tikutoose — vemp; sina õiendad Luška Nagulnovaga — jälle vemp; joodik kakerdab mööda tänavat, nühib seljaga mööda aeda — kah vemp. Kulla mees, esimees, võta inimeselt tema vembud ära, ja ta on niisama tühipaljas ja vilets nagu see piitsavars.»

Aržanov sirutas piitsa Davõdovi poole ja ütles ikka veel mõtlikult naeratades:

«Hoia teda käes, mõtle natuke, ehk läheb sul peas lahedamaks . . .»

Davõdov lükkas Aržanovi käe pahaselt ära:

«Käi põrgu! Mõistan ilma selletagi mõelda ja kõigest jagu saada!»

. . . Siis vaikisid nad kogu tee kuni välilaagrini . . .

VI PEATÜKK

Brigaadis söödi lõunat. Kuidagiviisi kokkuklopsitud pikk laud mahutas hädavaevalt kõiki kündjaid ja härjaajajaid. Söömise juures heideti vahetevahel mehelikult soolast nalja ja tehti asjalikke märkusi keetja valmistatud pudru kvaliteedi kohta.

«No küll teeb ikke alati mageda! Mõni kokk või asi!»

«Ega sina sest magedusest kärna lähe, eks pane soola juurde.»

«Me sööme ju Vaskaga kahekesi ühest kausist, tema tahab magedamat, mina soolasemat. Kuda me siis ühes kausis seda jaotame? Anna nõu, kui sa nii tark oled!»

«Homme teeme teie kaussi aia vahele, jägame pooleks, ei muud ühti. Oh sa lambapea! Ei mõista ise niisukest lihtsat asja välja mõelda!»

«Noh, vennike, sul on mõistust niisama palju kui su härjal adra ees, ei kröömetki rohkem.»

Laua taga oleks veel kaua lõõbitud ja nalja visatud, kuid nüüd märgati kaugelt vankrit tulemas, ja kõige terasema silmaga mees, kündja Prjanišnikov, pani käe serviti otsmikule ja vilistas tasakesi:

«Poole aruga Vanka Aržanov tuleb ja temaga koos Davõdov.»

Lusikad pandi klobinal lauale ja kõigi kannatamatud pilgud suundusid sinna, kus vanker oli mõneks hetkeks nõkku kadunud.

«Seal me nüüd siis oleme! Tuleb jälle meid puksiiri võtma,» ütles Agafon Dubtsov tagasihoitud meelepahaga. «Oleme omadega jännis! Eh-ei, minule aitab! Vahtige teie oma silmad punni, kui tahate, mina olen

sellest surmani tüdind, mina ei taha häbi pärast tema poolegi vaadata!»

Davõdovile läks südamesse, kui ta nägi, et kõik teda teretades ühel meelel laua ääres püsti tõusid. Ta tuli pika sammuga, ja talle sirutati käsi vastu, meeste mustaks päevitunud ja neidude ning naiste pisut tõmmudel, kergelt pruunistunud nägudel aga lõi särama naeratus. Naised ei saanud õieti kunagi päikest, töö juures mähkisid nad valged pearätid nii ümber, et ainult silmade jaoks jäi vabaks kitsas pilu. Davõdov naeratas, silmitsedes tulles tuttavaid nägusid. Temaga oli jõutud tublisti koduneda, tema tuleku üle oldi siiralt rõõmsad, teda võeti vastu nagu oma inimest. Hetke vältel jõudis see Davõdovi teadvusse, tema südant valdas suur rõõm, mis tegi ta hääle pidulikuks ja natuke kähisevaks:

«No tere, mahajäänud töötajad! Kas tulijale süüa annate?»

«Kes kauaks jääb, sellele anname, aga kes ainult tunniks ajaks tuleb, seda me ei sööda, vaid saadame ainult sügava kummardusega ära. Eks ole nõnda, brigadir?» ütles Prjanišnikov üldise naeru saatel.

«Mina tulin küll kauaks,» naeratas Davõdov.

Ja Dubtsov möirgas kõrvulukustava bassiga:

«Arvepidaja! Kirjuta ta tänasest päevast täielikule toidule, ja sina, kokk, tõsta talle nii palju putru, kui ta vats vasta võtab!»

Davõdov käis ümber laua, teretades kõiki kättpidi. Mehed surusid tal harjumust mööda tugevasti kätt, naised aga kohmetusid silma vaadates ja sirutasid arglikult käe: omad, kohalikud kasakad ei olnud nende vastu mitte just eriti tähelepanelikud ega laskunud peaaegu kunagi selleni, et oleksid naistega kohtumisel nendele nagu omasugustele kätt andnud.

Dubtsov seadis Davõdovi enese kõrvale istuma ja pani talle oma raske ning kuuma peo põlvele.

«Meil on sinu tulekust hea meel, meie kallis Davõdov!»

«Seda ma näen. Aituma.»

«Ainult ära sa kohe riidlema hakka . . .»

«Ma ei kavatse üldse riielda.»

«Ei, seda sa küll ei kärsi tegemata jätta, ilma sa läbi

ei tule, ja kõva sõna kulub meile ära. Aga praegalt ole vakka. Niikaua kui inimesed söövad, ei maksa neil isu rikkuda.»

«Võib ju oodata,» muheles Davõdov. «Otsekohesest jutuajamisest me ei pääse, aga lauas ärme alustame, ehk kannatame kuidagi ära, mis?»

«Muidugi on vaja ära oodata!» ütles Dubtsov üldise naeru saatel kindlalt ja võttis esimesena lusika.

Davõdov sõi hoolega ja vaikides, tõstmata pead kausi kohalt. Ta peaaegu ei kuulanudki lõunatavate kündjate tasast kõnelust, kuid tundis kogu aeg oma näol kellegi ainitist pilku. Pudru ära söönud, ohkas Davõdov kergendatult: esimest korda üle pika aja oli tal kõht põhjalikult täis. Poisikeselikult puulusikat puhtaks lakkudes tõstis ta pea. Üle laua vaatasid lakkamatult otse tema peale hallid neiusilmad, ja nii palju oli neis palavat, väljendamata armastust, ootust, lootust ja alandlikkust, et Davõdov hetkeks kohmetus. Ta oli külas varemgi tihtilugu — koosolekul või lihtsalt tänaval — kohanud seda suurte kätega, sihvakat ja ilusat seitsmeteistkümneaastast tütarlast, ja siis kokku juhtudes naeratas neiu talle hämmeldunult ning õrnalt ja nõutus peegeldus tema äkki õhetama löönud näol, — kuid nüüd oli tema pilgus midagi muud, täiskasvanulikku ja tõsist . . .

«Mis tuul sind minu juurde toob ja milleks sa mulle vajalik oled, kallis tüdruk? Ja milleks mind sulle tarvis on? Kui palju noormehi alati sinu ümber keerleb, aga sina vaatad mind, oh sa sõgedakene! Ma olen ju sinust kaks korda vanem, haavata saanud mees, inetu, armilise näoga, sina aga ei näe midagi . . . Ei, mul pole sind vaja, Varjakene-vaesekene! Sirgu ilma minuta, kullake,» mõtles Davõdov, hajameelselt neiu lõkendavat nägu silmitsedes.

Neiu pööras Davõdovi pilku kohates pea pisut kõrvale ja lõi silmad maha. Ta ripsmed värelesid ja suured karedad sõrmed, mis vana määrdunud pluusi volte näppisid, võbisesid märgatavalt. Ta oli oma tunnetes nii naiivne ja siiras, suutis neid oma lapsemeeles nii vähe varjata, et ainult pimedale võisid need tähele panemata jääda.

Davõdovi poole pöördudes hakkas Kondrat Maidannikov naerma:

«Sa ära vaata Varjale otsa, muidu tõuseb tal kõik veri näkku! Mine pese silmi, Varja, ehk tõmmab natike tagasi! Aga või ta saab minna! Tal ju jõudki jalgadest kadund . . . Ta on mul härjaajajaks, ei and mulle raasugi rahu, aina küsis, millal Davõdov tuleb. «Kust mina tean, millal ta tuleb, jäta ometi,» ütlesin mina, aga tema muudkui kõik see aeg terutas selle küsimusega, tagus nagu rähn kuivakat.»

Otsekui näitamaks, et tal sugugi pole jõud jalgadest kadunud, keeras Varja Harlamova küljetsi laua poole, painutas pisut põlvi ja oli ühe hüppega üle pingi, kus ta istus, ning hakkas putka poole minema, vihaselt Maidannikovi poole vaadates ja kahvatanud huultega midagi sosistades. Alles päris putka juures jäi ta seisma, pöördus laua poole ja hüüdis katkeva häälega:

«Sa, onu Kondrat . . . sa, onu . . . sa ei räägi õigust!»

Üldine naer oli talle vastuseks.

«Kauge maa tagant õigustab ennast,» ütles Dubtsov muheldes. «Kaugelt on parem.»

«Mis sa kiusad tüdrukut? See pole ilus,» lausus Davõdov pahaselt.

«Sa ei tunne teda veel,» vastas Maidannikov paremini teadja ilmel. «Sinu ees on ta nii tasane, aga kui sind põle, kargab igaühele ninna, nii et põle asi. Näpsakas plika! Kas nägid, kuda ta üles kargas? Nagu metskits! . . .»

Ei, Davõdovi mehelikku enesearmastust ei meelitanud see lihtne tütarlapsearmastus, millest kogu brigaad juba ammu teadis, tema aga kuulis ja sai teada esmakordselt alles nüüd. Kui ometi teised silmad kordki teda niisuguse piiritu andumuse ja armastusega vaataksid — see oleks iseasi . . .

Püüdes piinlikku juttu lõpetada, naljatas Davõdov:

«Noh, aitäh kokale ja kulbile! Kõht sai päris täis.»

«Sa esimees täna tubli töö eest oma paremat kätt ja suurt suud, mitte aga kokka ja kulpi! Võib-olla annan lisa?» küsis laua äärest tõustes majesteetlik, haruldaselt paks söögikeetja.

Davõdov vaatas varjamatu imestusega tema vägevaid vorme, laiu õlgu ja päratut pihta.

«Kust te niisuguse olete välja võtnud?» küsis ta Dubtsovilt poolvaljusti.

«Tehtud Taganrogi metallurgiatehases meie eritellimise peale,» vastas arvepidaja, noor ja ulakas poiss.

«Kuidas ma sind varem näinud pole?» imestas Davõdov ikka veel. «Nii koguka gabariidiga, aga pole sind veel juhtunud nägema, mammi.»

«Kus mul pojakene väljas!» turtsus kokk. «Mis mammi ma sulle olen, kui ma olen kõigest nelikümmend seitse aastat vana! Näind põle sa mind sellepärast, et ma talvel toast väljas ei käi. Oma paksu kere ja lühikeste jalgade pärast põle minust lume peal käijat, tasaselgi maal võin hange jääda. Talvel istun kodus paigal, ketran villa, koon rätte, kudagi saan ikka peatoidust. Porisel ajal ma kah käia ei saa: kardan libeda peal kukkuda nagu kaamel, aga kuival ajal olen asund koka ametisse. Ja mammi põle ma sulle miskitpidi, seltsimees esimees! Kui minuga rahus elada tahad, hüüa mind Darja Kuprijanovnaks, siis sa brigaadis ilmaski nälga ei näe!»

«Olen täiesti nõus sinuga rahus elama, Darja Kuprijanovna,» ütles Davõdov naeratades, tõusis püsti ja kummardas surmtõsise näoga.

«Nii on parem sulle ja mulle. Anna nüüd oma kruus, ma tõstan sulle haput piima sööği peale,» lausus kokk, väga rahul Davõdovi armastusväärsusega.

Helde käega valas ta kruusi terve kilo tulihaput lõssi ja ulatas selle sügava kummardusega Davõdovile.

«Aga miks sa koka-ametit pead ja põllul ei tööta?» küsis Davõdov. «Kui sina oma keharaskusega korra adrakurgedele vajutad, läheb sahk kohe pool meetrit maa sisse, fakt!»

«Mul ju süda haige! Arstid ütlesid, et mul on südametegevuse rasvumine. Koka-ametki on mulle raske, kui natuke sööginõudega askeldan, on süda kohe kurgus. Ei, seltsimees Davõdov, kündjaks ma ei kõlba. See tants põle minu pilli järgi.»

«Muudkui kaebab südame üle, ise aga on kolm meest maha matt. Kolm kasakat elas üle, nüüd otsib neljandat, aga põle tahtjaid, kardavad temaga abielluda, sihuke tädi sõidab surnuks!» ütles Dubtsov.

«Kasimata suuga lobamokk!» hüüdis kokk tõelise südametäiega. «Milles siis mina süüdi olen, kui mu kolmest kasakast ühestki elulooma põld, kõik nigelad ja nortsus? Jumal ei and neile elupäevi, ja mina olen süüdi?»

«Eks sina aidand neil ää surra,» ei andnud Dubtsov alla.

«Ei tea mismoodi mina neid aitasin?»

«Teadagi mismoodi . . .»

«Räägi selgemalt!»

«Mulle on nagunii kõik selge . . .»

«Ei, ütle otse välja, mis sa niisama jahvatad!»

«Teadagi, millega aitasid: oma armastusega,» ütles Dubtsov muheldes ja ettevaatlikult.

«Püsti lollakas!» hüüdis kokk hirmsa vihaga üldisest naerust üle karjudes, ja riisus pooled nõud laualt korraga sülle.

Ent kindlameelset Dubtsovi polnud nii lihtne sadulast maha tõugata. Ta jõi piima pikkamisi ära, pühkis peoga vurre ja lausus:

«Võib-olla olen lollakas, võib-olla ka püsti lollakas, aga sihukesi asju, kulla piiga, mõistan ma imehästi.»

Nüüd ütles kokk Dubtsovi aadressil midagi niisugust, et naer laua taga pahvatas uue jõuga ning naerust ja piinlikkusetundest tulipunane Davõdov sai vaevalt lausuda:

«Mis see siis on, vennikesed! Niisugust asja pole ma laevastikuski kuulnud! . . .»

Kuid Dubtsov säilitas täie tõsiduse ja hüüdis teeseldud ägedusega:

«Võin selle peale vanduda! Suudlen kas või risti! Aga ma jään oma sõna juurde kindlaks, Daška: sinu armastuse läbi on kolm meest teise ilma läind! Kolm meest — mõtle ometi! . . . Ja kudamoodi Volodka Gratšov mullu suri? Ta käis ju sinu . . .»

Dubtsov jättis lause lõpetamata ja kummardus järsku: tema pea kohalt lendas vilinal nagu mürsukild üle toekas puust supikulp. Noorusliku väledusega tõstis Dub-

tsov jalad üle pingi. Ta oli lauast juba kümne meetri kaugusel, kui ta äkki kõrvale kargas. Vuhinal lendas tast mööda tinast kauss, igasse külge hapupiima pritsides, ja kukkus kauges kaares steppi. Jalad harkis, ähvardas Dubtsov rusikaga ja kisendas:

«Hei, Darja, võta aru pähe! Loobi millega tahad, ainult mitte savikruusidega! Katkitehtud nõude hinna arvan normipäevadest maha, jumala eest! Mine nagu Varkagi putka taha, seal on sul kergem ennast õigustada!... Aga mina jään ikke oma juurde: saatsid mehed hauda, ja nüüd valad viha minu peale välja...»

Davõdov sai suure vaevaga korra majja. Istuti putka lähedale suitsu tegema ja Kondrat Maidannikov ütles naerust luksudes:

«Iga päev on lõuna- või õhtusöögi ajal sihuke komet. Agafonil oli nädal aega silm sinine ja põsk paistes — Darja virutas rusikaga, aga Agafon lõõbib ikka tema kallal. Ega sa, Agafon, siit künnilt terve nahaga ära ei pääse, ta lööb sul silma täitsa välja või keerab jalapäka teistpidi, sa lähed oma naljadega juba liiale...»

«See põle kellegi eit, see on Fordsoni traktor!» ütles Dubtsov vaimustatult, vahtides silmanurgast kokka, kes parajasti mööda veeres.

Ja tehes näo, et ta kokka ei märka, hakkas ta juba valjemini rääkima:

«Ei, sõbrad, mis seal salata, ma võtaks Daška ära, kui mul naist põleks. Aga ma võtaks ta ainult nädalaks ajaks, siis lippaks põõsasse. Üle nädala ma välja ei kannataks, kui palju rammu mul ka ei oleks. Ja surra põle mul veel himu. Mis rõõmu see mulle teeb — lausa surma suhu minna? Terve kodusõja tegin kaasa, nüüd siis, ole lahke, heida naise läbi hinge... Ei, püsti lollakas ma võin ju olla, aga see-eest olen hullusti kaval! Nädala peaks ehk veel kudagimoodi Daškaga vasta, siis poeks öösel tasahilju sängist välja, roomaks kõhuli ukseni, sealt õue ja — tuhatnelja koju... Usu mind, Davõdov, jumala eest, ma ei valeta, Prjanišnikov — ta on siin — on tunnistajaks: võtsime kord nõuks Daškat hea kõrdi eest kallistada, tema läks eestpoolt, mina tagantpoolt, võtsime teineteisel kätest kinni, aga Darja ümbert kinni võtma ei ulatand, liiga paks on teine!

Hüüdsime arvepidajat — ta on noor poiss ja aravõitu pealegi, kartis Daškale ligi tulla. Nii jäigi Darja igaveseks ajaks korralikult kallistamata...»

«Ära sa teda raiska usu, seltsimees Davõdov!» ütles kokk, nüüd juba ilma pahameeleta muiates. «Kui ta täna ei luiska, siis kärvab homme igavuse kätte ära. Mis sõna ütleb, see käib lori ette, niisukesena on ta juba siia maailma sündind!»

Kui suitsud olid tõmmatud, küsis Davõdov:

«Kui palju on veel künda jäänud?»

«Hiiglama palju,» kostis Dubtsov vastu tahtmist. «Üle saja viiekümne hektari. Eile oli sada viiskümmend kaheksa.»

«Suurepärane töö, fakt!» ütles Davõdov jahedalt. «Mis te siin siis teinud olete? Kuprijanovnaga kometit mänginud?»

«Noh, nii ei maksaks ikka ütelda.»

«Miks on esimesel ja kolmandal brigaadil künd juba ammu valmis, teie aga viivitate?»

«Kuule, Davõdov, kutsume õhta rahva kokku ja räägime kõik südame pealt ära, nüüd aga lähme kündma,» tegi Dubtsov ettepaneku.

See oli mõistlik ettepanek, ja Davõdov jäi pärast lühikest järelemõtlemist nõusse.

«Missugused härjad te mulle annate?»

«Künna minu omadega,» andis Kondrat Maidannikov nõu. «Minu härjad on tööga hästi harjund ja passivad omavahel kokku, aga kaks paari noori härgi on meil praegalt kuurordis.»

«Kuidas kuurordis?» imestas Davõdov.

Dubtsov seletas naeratades:

«Nõdrakesed teised, jäid ühtepuhku vaole maha. Me rakendasime nad lahti ja panime tiigi äärde lahtiselt sööma. Seal on hea mahlakas rohi, las kosuvad, niikuinii põle neist asja. Kevadeks olid nad viletsaks jäänd, siin aga iga päev töö. Neil sai ramm otsa, ei vedand atra — ja läbi! Proovisime neid vanadega paaris kündma panna — üks kama, ei tuld miskit välja. Künna Kondrati omadega, tema nõu on õige.»

«Aga mis ta ise tegema hakkab?»

«Ma lasin ta kaheks päevaks koju. Tal jäi naine tõve-

voodisse, ei saat Vanka Aržanovigą pesugi ära ja läkitas sõna, et ta koju tuleks.»

«Siis on teine asi. Ma juba mõtlesin, et saadad tema kah kuhugi kuurorti. Teil on siin kuurordimeeleolu, nagu ma näen.»

Dubtsov pilgutas meestele silma, nii et Davõdov ei märganud, kõik tõusid püsti ja läksid härgi rakkesse panema.

VII PEATÜKK

Päikeseloojakul rakendas Davõdov põllutüki otsas härjad lahti ja võttis neil kablad sarvist. Ta istus vao kõrvale rohu sisse, pühkis pintsakuvarrukaga otsmikult higi, hakkas värisevate kätega suitsu keerama — ja tundis alles siis, kui väsinud ta on. Selg valutas, põlveõndlais tuikas ja käed tudisesid nagu raugal.

«Kas me koidu ajal härjad kätte leiame?» küsis ta Varjalt.

Neiu seisis tema vastas küntud põllul. Tema suured äratallatud sussid väikeste jalgade otsas vajusid kederluuni kobedasse, äsja adraga ümberkeeratud mulda. Ta lükkas tolmust halli rätiku näo eest ära ja ütles:

«Küll leiame, ega nad öösel kaugele ei lähe.»

Davõdov sulges silmad ja tõmbas ahnelt suitsu. Ta ei tahtnud tüdruku poole vaadata. Varja nägu aga säras üleni õnnelikust ning väsinud naeratusest ja ta lausus tasakesi:

«Sa piinasid minu ja härjad päris ära. Liiga harva puhkad.»

«Ma olen ise ka hullupööra väsinud,» pomises Davõdov mornilt.

«Peab tihemini puhkama. Onu Kondrat peab minu meelest sagedamini vahet, laseb härgadel hinge tõmmata, ja künnab alati rohkem kui teised. Sina aga oled enese ära vaevand, sest sa pole harjund . . .»

Ta tahtis lisada «kallis», kuid sai jahmatades sõnasabast kinni ja surus huuled kõvasti kokku.

«See on tõsi, ma pole veel selle asjaga harjunud,» nõustus Davõdov.

Ta tõusis vaevaliselt püsti, seadis vaevaliselt jalga

jala ette ja hakkas piki vagu laagri poole minema. Varja sammus tema taga, kuid jõudis siis talle järele ja nad läksid edasi kõrvuti. Davõdovil oli vasakus käes lõhkine ja luitunud madrusesärk. Juba päeval atra seades oli ta kummardunud, kraedpidi adrakure otsa kinni jäänud, end järsku sirgu ajanud ja särgi lõhki tõmmanud. Ilm oli küllalt palav ja ta oleks võinud väga hästi särgitagi toime tulla, ent tal oli tütarlapse juuresolekul täiesti võimatu vööni paljalt adra taga käia. Kohmetunult särgisiile värvli vahele toppides küsis ta tookord, kas Varjal ei juhtu mõnd nõela olema. Neiu vastas, et kahjuks ei ole. Davõdov vaatas igatsevalt laagri poole. Sinna oli vähemalt kaks kilomeetrit maad. «Tuleb ikkagi ära käia,» mõtles Davõdov, kõhatas meelehärmis, vandus poole suuga kurja ja sõnas:

«Tead, Varjakene-vaesekene, oota mind siin, ma käin laagris ära.»

«Miks?»

«Võtan selle näraka maha ja panen pintsaku selga.»

«Pintsakuga hakkab palav.»

«Ei, ma ikkagi lähen,» lausus Davõdov kangekaelselt.

Pagan võtku, ta ei või ju kuidagiviisi ilma särgita ringi kõndida! See veel puudub, et see armas, süütu tütarlaps näeks, mis tal rinnale ja kõhule on maalitud! Tõsi küll, tätoveering Davõdovi laia rinna mõlemal poolel on tagasihoidlik ja isegi pisut sentimentaalne: laevastiku kunstniku käsi oli sinna osavasti joonistanud kaks tuvi; niipea kui Davõdov ennast natuke kehitas, liikusid ka sinised tuvid tema rinnal, ja kui ta õlgu tõstis, puutusid tuvide nokad kokku otsekui suudeldes. Muud ei midagi. Aga kõhul... See joonistus oli Davõdovile juba ammu moraalse kannatuse põhjuseks. Kodusõja ajal jõi noor, kahekümneaastane madrus Davõdov enese kord maani täis. Miinilaeva kubrikus anti talle veel klaas piiritust. Ta lebas meelemõistuseta alumises kois, trussikute väel, ja kaks joomasõpra kõrval seisvalt traalerilt — tätoveerimise meistrid — asusid Davõdovi kallal tööle ja andsid oma purjus fantaasiale rõvetsemiseks vaba voli. Pärast seda lakkas Davõdov saunas käimast ja arstliku ülevaatuse puhul nõudis tungivalt, et teda vaataksid ainult meesarstid.

Pärast demobiliseerimist, töötades esimest aastat vabrikus, võttis Davõdov kord siiski südame rindu ja läks sauna. Mõlema käega kõhtu varjates otsis ta vaba kapa, seebitas pea ära ja kuulis peaaegu otsekohe kuskil kõrval, endast madalamal, naerukihinat. Davõdov loputas näo puhtaks ja nägi: elatanud kiilaspäine kodanik on toetanud mõlemad käed pingile, seisab kummargil, vahib häbitult üksisilmi Davõdovi kõhul olevat joonistust ja itsitab suurest vaimustusest naerda. Davõdov valas aeglaselt vee maha ja kopsas liiga uudishimulikule kodanikule raske tammepuust kapaga lagipähe. Jõudmata joonistust korralikult lõpuni vaadata, pani mees silmad kinni ja vajus põrandale. Ikka niisama aegamööda pesi Davõdov enese puhtaks, uhtus kiilaspea kapatäie külma veega üle, ja kui see silmi pilgutama hakkas, läks riietusruumi. Sellest ajast peale loobus Davõdov lõplikult ehtsa vene sauna mõnusast leilist ja eelistas kodus pesemist.

Üksnes mõtegi, et Varja võiks vilksamisi tema täisjoonistatud kõhtu näha, ajas Davõdovil naha kuumaks, ja ta tõmbas lahti kippuvad särgisiilud tugevamini vaheliti.

«Sa rakenda härjad lahti ja lase nad rohtu sööma, ma lähen,» ütles ta ohates. Talle ei teinud mingit rõõmu vantsida kündmata nurme pidi ümbertringi või komberdada kolm kilomeetrit üle vagude — ja seda kõike mingi rumala juhuse pärast.

Ent Varja tõlgitses Davõdovi kavatsust omamoodi. «Mu kallis häbeneb minu juuresolekul ilma särgita tööd teha,» mõtles ta, ja täis tänutunnet, et Davõdov tema neitsilikku karskust kalliks peab, viskas ta otsusekindlalt sussid jalast.

«Ma jooksen kiiremini!»

Davõdov ei jõudnud veel sõnagi lausuda, kui Varja juba nagu linnuke laagri poole lendas. Mustal põllul välkusid tema nobedad tõmmud sääred ja vastutuulest lipendasid ta seljal valge pearäti otsad. Ta jooksis pisut ettepoole kumaras, rusikas käed vastu nõtket rinda surutud, ja mõtles ainult üht: «Jooksen ja toon talle pintsaku... Ma lippan kiiresti, teen talle head meelt, ja ta vaatab vähemalt korrakski minu

peale õrna pilguga, võib-olla ütleb koguni: aitäh, Varja!»

Davõdov saatis teda silmadega tükk aega, rakendas siis härjad lahti ja läks kündmata maale. Sealtsamast leidis ta mullust stepirohtu sasiva kassitapu, laasis selle lehtedest ja sidus särgisiilud sitke väädiga kõvasti kokku. Heitis seliti ja jäi kohe magama, nagu oleks vajunud millessegi musta, pehmesse, mullalõhnalisse...

Ta ärkas sellest, et miski roomas tema otsmikul — vist ämblik või mingi ussike. Kulmu kortsutades vedas ta käega üle näo, suikus jälle, ja jälle libises miski üle põse, roomas ülemisel huulel, kõditas ninas. Davõdov aevastas ja avas silmad. Tema ees kükitas Varja ja vappus üleni vaevu tagasihoitud naerust. Ta oli vedanud kuiva rohukõrrega üle magava Davõdovi näo ega jõudnud kätt ära tõmmata, kui Davõdov silmad avas. Davõdov haaras Varja peenikesest randmest kinni, neiu aga ei hakanud kätt vabastama, ainult laskus ühele põlvele, ning tema naerev nägu oli äkki hirmupõnevil ja alandlik.

«Ma tõin sulle pintsaku, tõuse üles,» sosistas ta vaevalt kuuldavalt, tehes nõrga katse kätt vabaks saada.

Davõdov ajas oma sõrmed sirgeks. Varja suur ja päevitunud käsi vajus põlvele. Ta sulges silmad ja kuulis oma südame tugevaid kiireid lööke. Ta ootas ikka veel midagi ja lootis millelegi... Kuid Davõdov vaikis. Tema rind tõusis rahulikult ja ühtlaselt, näos ei võpatanud ükski lihas. Siis kergitas ta ennast, seadis end istuma, parem jalg enda all, pani laisa liigutusega käe taskusse ja hakkas tubakakotti otsima. Nüüd olid nende pead üsna ligistikku. Davõdov liigutas sõõrmeid ning tundis tema juuste peent ja natuke kirbet lõhna. Varja lõhnas üleni keskpäevapäikesest, leitsaku kuumutatud rohust, tal oli see kordumatu, värske ja hurmav nooruse lõhn, mida keegi veel pole suutnud ega osanud sõnadega edasi anda...

«Küll on armas tüdruk!» mõtles Davõdov ja ohkas. Nad tõusid peaaegu ühekorraga püsti ja vaatasid mõne hetke teineteisele silma. Siis võttis Davõdov tema käest pintsaku ja naeratas õrnalt ainult silmadega:

«Aitäh, Varja!»

Just nõnda ta ütles: «Varja», mitte aga «Varjakene-vaesekene». Viimaks ometi oli täide läinud see, millest neiu oli mõelnud, kui ta pintsakut toomas käis. Aga miks valgusid hallid silmad pisaraid täis ja neid tagasi hoida püüdes hakkasid kiiresti värisema tihedad mustad ripsmed? Mispärast sa nutad, kallis tüdruk? Ta hakkas hääletult nutma, tasase lapseliku abitusega, pea norus. Ent Davõdov ei näinud midagi: ta keeras hoolega suitsu, püüdes mitte kübetki tubakat maha varistada. Paberossid olid tal otsas, tubakas lõpukorral, ja ta hoidis kokku, keeras väikesi, korralikke vilkasid, millest sai ainult neli-viis tublit mahvi.

Varja seisis natuke aega, katsus rahuneda, kuid tal ei läinud korda end kokku võtta. Ta pöördus kandadel järsult ringi ja hakkas härgade poole minema, poetades käigu pealt:

«Lähen ajan härjad vaole.»

Nüüdki ei märganud Davõdov suurt erutust tema värisevas hääles. Ta noogutas vaikides pead, läitis suitsu ja mõtles keskendunult, mitu päeva veel kulub, kuni brigaad omal jõul kogu ettenähtud maikesa küntud saab, ja kas poleks parem, kui ta toob siia üle mõned adrad kolmandast brigaadist, kes on kõige tugevam.

Varjal oli hea nutta, kui Davõdov tema pisaraid näha ei võinud. Ja ta nuttis naudinguga, pisarad veeresid tema tõmmusid põski mööda alla ja ta pühkis neid käigu peal rätiotstega...

Tema esimene, puhas tütarlapselik armastus põrkas Davõdovi ükskõiksuse vastu. Ent peale selle oli Davõdov armastusasjades üldse pimedavõitu, paljud asjad ei jõudnud tema teadvuseni, ja kui jõudsidki, siis alati tunduva hilinemisega, vahel koguni heakstegematult hilja...

Härgi rakendades nägi ta Varja põskedel halle vööte — hiljuti valatud ja Davõdovile märkamatuks jäänud pisarate jälgi. Tema häälest kostis etteheide:

«Ehee, Varjakene-vaesekene! Sa pole täna, nagu näha, silmi pesnudki?»

«Kust see välja paistab?»

«Nägu on sul ju lausa vöödiline. Silmi tuleb pesta iga päev,» ütles ta manitsevalt.

. . . Päike loojus, aga nemad astusid ikka veel väsinud sammul laagri poole. Stepp hämardus. Laukapuuorg mähkus udusse. Tumesinised, peaaegu mustad pilved läänetaevas muutsid pikkamisi värvi: alguses tõmbus nende alumine serv tuhmpunaseks, siis imbus veripunane eha sellest läbi, roomas jõudsasti ülespoole ja kattis suures poolkaares taevast. «Ta ei hakka mind armastama . . .» mõtles Varja hingevaevas, täidlasi huuli murelikult kokku surudes. «Homme tuleb kõva tuult, maa kuivab päeva peale päris ära, siis läheb härgadel raskeks,» mõtles Davõdov tusaselt, vaadates lõõskavat loojakut.

Kogu aeg tahtis Varja nagu midagi ütelda, kuid mingi jõud hoidis teda tagasi. Kui nad olid päris laagri lähedale jõudnud, võttis ta julguse kokku.

«Anna mulle oma särk,» palus ta tasakesi. Ja kartes, et Davõdov keeldub, lisas anuvalt: «Anna, palun!»

«Milleks?» imestas Davõdov.

«Ma parandan ta ära, parandan nii korralikult, et sa nõelumise kohta ei märkagi. Ja puhtaks pesen ka.»

Davõdov hakkas naerma.

«Ta ju mul higist täitsa läbi parkinud. Hilbud naeravad, nartsud nutavad, nagu räägitakse. Ei, kallis Varjakene-vaesekene, see särk on oma aja ära teeninud, see on paras anda Kuprijanovnale putka põranda pesemise kaltsuks.»

«Las ma nõelun, teen proovi, eks sa siis vaata,» palus neiu tungivalt.

«Ole lahke, ainult et seda vaeva näed sa küll ilmaaegu,» nõustus Davõdov.

Varjal oli piinlik laagrisse ilmuda Davõdovi triibuline särk käes: sellest oleks tulnud palju juttu ja kahemõttelist nalja tema arvel . . . Ta heitis vargsi Davõdovi poole altkulmu pilgu ja pistis, õlg ees, väikese sooja musara oma põue.

Kummaline, senikogemata ja erutav tunne oli tal sel hetkel, kui ta Davõdovi tolmuse särgi oma paljale rinnale pani: otsekui oleks tugeva mehekeha palav soojus temasse tunginud ja kogu tema ihu tervenisti täitnud . . . Samas kuivasid ta huuled, kitsas valge otsaesine lõi

higist hernesveele ja kõnnakki muutus kuidagi ujedaks ja ebakindlaks.

Davõdov aga ei märganud midagi, ei näinud midagi. Üsna pea oli ta unustanud sellegi, et oli Varja kätte andnud oma musta särgi, ja hüüdis tema poole pöördudes lustakalt:

«Vaata, Varjuhha, kuidas võitjaid austatakse! See on ju meie arvepidaja, kes mütsiga vehib. Täna oleme tublisti tööd teinud, fakt!»

*

Pärast õhtusööki tegid mehed putka lähedale lõkke ja istusid selle ümber suitsetama.

«Noh, räägime nüüd puhtast südamest: miks on halvasti töötatud? Miks on künd nii pikale veninud?» küsis Davõdov.

«Teistes brigaadides on härgi rohkem,» vastas noorem Beshlebnov.

«Kui palju rohkem?»

«Kas sa's ei tea? Kolmandas on kaheksa paari rohkem — see on ju neli atra, võta või jäta! Esimeses on kaks atra rohkem, ja eks see tähenda ka, et nad meist rohkem jõuavad.»

«Ja meil on ju plaan kah suurem,» lisas Prjanišnikov.

Davõdov muigas:

«Hulga suurem või?»

«Olgugi ainult kolmekümne hektari võrra, aga ikkagi suurem. Ega sedagi ninaga ära ei künna.»

«Eks teie ise olnud need, kes märtsis plaani vastu võtsid! Mis te siis nüüd nutate? Aluseks jäi see, kui palju igal brigaadil maad on, eks olnud ju nii?»

Dubtsov ütles tagasihoidlikult:

«Egas keegi nuta, Davõdov, mitte selles põle asi. Meie brigaadi härjad olid kevadeks otsa jäänd. Kui loomad ja sööt ühistati, jäi meile ka vähem heina ja põhku. Sa tead seda ju ise väga hästi, ei maksa sellepärast ühtigi meiega norida. Jah, künd on pikale läind, härjad olid meil enamalt jaolt viletsad, aga loomasööt oleks tuld ära jägada nagu kord ja kohus, mitte sedasi, nagu teie

seal Ostrovnoviga seda asja tegite: mis aga kuskilt talumajapidamistest saadi, sellest pidi küll aitama. Eks nüüd olegi niiviisi: ühed on juba künniga mäel, valmistavad lõikuse vasta, aga meie jändame ikka veel kesaga.»

«Aga me võime ju teid aidata, Ljubiškin aitab,» pani Davõdov ette.

«Ega me ära ei ütle,» teatas Dubtsov kõigi teiste vaikival nõusolekul. «Uhked me ei ole.»

«Kõik on selge,» ütles Davõdov mõtlikult. «Selge see, et juhatus ja meie kõik lõime viltu: talvel jaotasime sööta nii-ütelda territoriaalsel alusel — see oli viga! Tööjõudu ja veoloomi jaotasime valesti — teine viga! Aga kes kurat siis süüdi on? Ise eksisime, ise ka parandame. Töö tulemused, ma mõtlen töö tulemused iga päeva kohta, pole teil sugugi halvad, aga kokkuvõttes tuleb pahasti välja. Peame nõu, kui palju on vaja teile atru juurde saata, et sellest faktilisest ummikust välja rabelda, arvame kõik paberi peal kokku ja lõikuse ajal võtame vead arvesse, paigutame oma jõud teisiti. Kaua me siis ikka enam eksime!»

Lõkke ääres istuti paar tundi — vaieldi, arvestati, kiruti vastastikku. Kõige aktiivsemalt võttis sõna vist küll Atamantšukov. Ta rääkis tuliselt, esitas mõistlikke ettepanekuid, aga kui Davõdov sel ajal juhtumisi Atamantšukovi poole vaatas, kui Beshlebnov parajasti Dubtsovi aadressil mürgiseid märkusi tegi, nägi ta Atamantšukovi silmis niisugust tarretamapanevat vihkamist, et ta imestunult kulme kergitas. Atamantšukov lõi ruttu silmad maha, puudutas sõrmedega oma pruunidesse karvadesse kasvanud kõrisõlme, ja kui ta hetke pärast uuesti Davõdovile otsa vaatas ning tema pilku kohtas, säras tema silmis teeseldud lahkus ning iga kimar tema näos oli tulvil heasüdamlikku muretust. «Näitleja!» mõtles Davõdov. «Aga miks ta enne mulle säärase mõrtsukapilguga otsa vaatas? Küllap on vihane, et ma teda kevadel kolhoosist välja visata tahtsin.»

Davõdov ei teadnud ega võinudki teada, et tol korral kevadel, kui Polovtsev Atamantšukovi kolhoosist väljaheitmisest kuulda sai, kutsus ta Atamantšukovi öösel enda juurde, surus oma rasked lõualuud kokku ja lausus läbi hammaste: «Mis asja sa teed, lambapea! Mul on

vaja eeskujulikku kolhoosnikut, aga mitte sihukest purulolli, kes võib ise tühja asjaga vahele jääda ning gepeuus ülekuulamisel kõik teised ja kogu meie asja sisse vedada. Sa pead kolhoosi üldkoosolekul kas või põlvili laskma, nadikael, peaasi, et koosolek brigaadi otsust ei kinnitaks. Seni kui me veel pole peale hakanud, ei tohi meie inimestele langeda kahtluse varjugi.»

Põlvili polnud Atamantšukovil vaja lasta: Polovtsevi ärgitusel astusid koosolekul Atamantšukovi kaitseks üksmeelselt välja Jakov Lukitš ja kõik tema mõttekaaslased, ning koosolek jättis brigaadi otsuse kinnitamata. Atamantšukov pääses ühiskondliku laitusega. Sellest ajast peale jäi ta vaguramaks, töötas korralikult ja teda seati teadliku töössesuhtujana koguni neile eeskujuks, kes laisakätt olid. Ent viha Davõdovi ja kolhoosikorra vastu ei suutnud ta küllalt sügavale ega küllalt kindlalt peita, ajuti lõi see lausa tema tahtmatagi välja, kord ettevaatamatult öeldud sõnas, kord skeptilises naeratuses, kord süttis see meeletu tulukesena ja kustus kohe tema tumesinistes silmades, mis kiiskasid nagu teras.

Alles kesköö paiku suudeti täpselt kindlaks määrata vajatava abi ulatus ja künni lõpetamise tähtaeg. Siinsamas tule ääres kirjutas Davõdov Razmjotnovile kirja ja Dubtsov pakkus ennast otsekohe, aovalget ootamata, külasse sõitma, et juba lõunaks kolmandast brigaadist härjad ning adrad kohale tuua ja ise koos Ljubiškiniga kõige agaramad kündjad välja valida. Kustunud lõkke ääres tehti vaikides veel üks suits ja mindi magama.

Samal ajal leidis putka ääres aset teist laadi jutuajamine. Lihtsas plekk-kausis pesi Varja hoolikalt Davõdovi särki. Tema kõrval seisis kokk ja rääkis madala, peaaegu meheliku häälega:

«No mis sa nutad, lollikene?»

«See lõhnab tal soolaselt . . .»

«Ja mis siis? Kõigil, kes tööd teevad, on alussärgil soola ja higi lehk, ega mitte lõhnaõli ja tualettseebi oma. Mis sa virised? Ega ta sulle ometi liiga ei teind?»

«Oh ei, mine ikka, tädi!»

«Miks sa siis silmi vesistad, narr?»

«Ega ma võõrast särki ei pese, see on ju mulle oma

ja armas...» lausus neiu, pea madalas kausi kohal, hoides nuuksumist tagasi.

Pärast pikemat vaikimist pani kokk käed puusa ja põrutas:

«Nüüd mulle juba aitab! Varka, tõsta kohe pea püsti!»

Vaene väike seitsmeteistkümneaastane härjaajaja! Ta tõstis pead, ja kokka tabas noorukese, suudlemata neiu nutetud, kuid õnnelik pilk.

«Mul on soolgi tema särgi sees kallis...»

Darja Kuprijanovna vägev rind lõi naerust vappuma:

«Noh, nüüd näen minagi, et sinust, Varka, on õige piiga saand.»

«Kas ma siis varem ei oldki õige?»

«Varem! Varem oli su pea tuult täis, nüüd aga oled piiga. Niikaua kui poiss põle teist poissi kalliks saand tüdruku pärast läbi pekst, põle ta veel kellegi poiss, vaid paljas püksipõlv. Niikaua kui tüdruk ainult hambaid paljaks ajab ja silmadega vigurdab, põle ta veel piiga, vaid tühi seelik. Aga kui tal silmad armastuse pärast märjaks lähvad, kui padi ei jõua öösel pisaratest ära kuivada — siis on ta juba õige piiga! Said aru, lollikene?»

Davõdov lamas putkas, käed pea all, ega saanud und. «Ikka ei tunne ma veel kolhoosi inimesi, ei tea, mis neil meeles ja mõttes mõlgub,» mõtles ta murelikult. «Alguses kulakuks tunnistamine, siis kolhoosi organiseerimine, siis majandusasjad, aga et oleks saanud inimesi lähemalt vaadata, neid tundma õppida — selleks pole olnud mahti. Mis kuradi esimees ma olen, kui ma inimesi ei tunne, pole jõudnud neid tundma saada! Aga peaks kõiki tundma, egas neid polegi nii väga palju. Ja või see siis nii lihtne on... Ennäe, missugusest küljest see Aržanov ennast näitas. Kõik peavad teda ogaraks, aga ta pole ogar, oi, mitte põrmugi! Pagan temast aru saab, sellest habemega tondist: ta on juba lapsena oma teokarpi pugenud ja luugid kinni löönud, katsu siis nüüd tema südameni jõuda, ta ei lase sind ligigi! Ja Jakov Lukitš on kah keeruline lukk. Tarvis ta kirbule võtta ja igapidi läbi katsuda. Selge see, et ta oli varem kulak, aga praegu töötab ausalt, vist on hirmul oma mineviku

pärast... Majandusjuhataja ametist tuleb ta siiski minema kihutada, las töötab lihtsa kolhoosnikuna. Atamantšukovist ei saa kah aru, vaatab mulle otsa nagu timukas surmamõistetule. Milles on asi? Tüüpiline keskmik, noh, oli valgete juures, aga kes neist valgete juures ei olnud? See pole lahendus. Ma peaksin põhjalikult kõikide asjade üle järele mõtlema, ei või enam pimesipäi juhtida, kui ei tea, kellele võib kindlalt toetuda, keda kindlalt usaldada. Oh, madrus, madrus! Kui poisid vabrikus teaksid, kuidas sa kolhoosi juhid, — küll nad sind alles sarjaksid!»

Härjaajajad-naised heitsid putka kõrvale, lahtise taeva alla magama. Läbi une kuulis Davõdov Varja peenikest häält ja Kuprijanovna baritoni.

«Mis sa ronid mulle külje alla nagu vasikas lehmale?» rääkis kokk naerdes ja õhupuudusest lõõtsutades. «Mis sa miilustad? Kuuled, Varja! Mine jumala pärast eemale, sa õhkad kuuma nagu ahi! Kas kuuled, mis ma sulle räägin? Ilmaasjata heitsin su kõrvale... Küll sa oled tuline. Ega sa äkki haige ei ole?»

Varja vaikne naer kostis nagu tuvi kudrutamine.

Une-eelselt naeratades kujutles Davõdov neid kõrvuti lamavana ja mõtles suigatades: «Küll on kena tüdruk, suur juba, pruudieas, aga mõistuse poolest alles laps. Head õnne sulle, kallis Varjakene-vaesekene!»

Ta ärkas, kui oli juba valge. Putkas polnud kedagi, väljast ei kuuldunud meeste hääli, kõik kündjad olid juba vaol, ainult Davõdov üksi pikutas laial naril. Ta ajas enese kähku üles, pani nartsud jala ümber, säärikud jalga — ja nägi äkki oma peatsis pestud ja osavasti peenikeste pistetega kinninõelutud madrusesärki ning puhast purjeriidest pealissärki. «Kust see särk siia sai? Siia sõites ma midagi kaasa ei võtnud, seda ma mäletan faktiliselt. Kust ta's nüüd siia sigines? Pagana lugu!» imestas Davõdov, ja et olla täiesti kindel, kas ta und ei näe, katsus jahedat purjeriiet käega.

Alles siis, kui ta, madrusesärk seljas, putkast välja astus, sai talle kõik selgeks: Varja, ilus helesinine pluus ja korralikult triigitud must seelik seljas, pesi vaadi juures jalgu, värske nagu see varajane hommik, ning

ta punased huuled naeratasid ja nagu eilegi säras tema üksteisest kaugel seisvates hallides silmades alateadlik rõõm.

«Kas eilne päev võttis võhma välja, esimees? Magasid sisse?» küsis ta kõrgel naerusel häälel.

«Kus sa öösel olid?»

«Käisin külas.»

«Millal sa tagasi tulid?»

«Just praegu jõudsin.»

«Kas sina tõid mulle särgi?»

Varja noogutas sõnatult pead ja ta silmis vilksatas ärevus:

«Kas ma tegin pahasti? Võib-olla ma poleks tohtind sinu kodus käia? Aga ma arvasin, et triibuline särk ei pea kaua vastu . . .»

«Tubli, Varjuhha! Aitäh sulle kõige eest korraga. Ainult et mis puhul sa end nii toredasti riide oled pannud? Heldekene! Sul on ju isegi sõrmus sõrmes!»

Keerutades kohmetult oma lihtsat hõbesõrmust nimetus sõrmes, hakkas Varja kogelema:

«Mul oli ju kõik täitsa mustaks saand. Käisin ema vaatamas ja riideid vahetamas . . .» Ja äkki, kohmetusest võitu saades, välgutas kelmikalt silmi: «Tahtsin kingad ka jalga panna, et sa mind kordki päeva jooksul vaataks, aga ega vaol härgade kõrval kingad vastu ei pea.»

Davõdov puhkes naerma:

«Nüüd ma vaatan sind kas või söömata, mu kärmejalgne hirveke! No mine, pane härjad rakkesse, ma pesen silmi ja tulen kohe.»

Sel päeval Davõdov peaaegu ei saanudki töötada. Ta ei jõudnud veel pesemist lõpetada, kui tuli Kondrat Maidannikov.

«Sa pidid ju kaheks päevaks jääma, miks sa nii vara tagasi tulid?» küsis Davõdov naeratades.

Kondrat lõi käega.

«Igav hakkas. Naine ajas enese jalule. Tal oli palavik. No ja mis mul seal teha oli? Keerasin otsa ümber ja tulin siia. Kus Varka on?»

«Läks härgi rakendama.»

«Eks ma lähen kündma, sa jää külalisi ootama. Ljubiškin ise toob kaheksa atra, ma tulin neist poole tee peal mööda. Ja Agafon sõidab ratsa kõige ees valge mära seljas nagu Kutuzov. Ah jaa, üks uudis veel: eile õhtul pimedas lasti Nagulnovi pihta.»

«Kuidas — lasti?!»

«Lihtsalt, vintpüssist. Üks kurat põrutas. Ta istus lahtise akna all, tuli põles, noh, siis lastigi. Kuul läks meelekohast mööda, lõi naha marraskile, muud häda põld midagi. Aga pea sedasi natike tõmbab, ei tea kas põrutusest või viha pärast, muidu on mees elus ja terve. Rajoonimiilitsad tulid sinna, käivad ja nuusivad ringi, aga ega sest miskit tolku ei tule . . .»

«Homme tuleb teiega hüvasti jätta, lähen külasse tagasi,» otsustas Davõdov. «Nii et vaenlane tõstab pead, Kondrat?»

«Noh, eks see ole hea, et tõstab. Tõstetud pead on parem maha raiuda,» ütles Maidannikov rahulikult ja hakkas jalanõusid vahetama.

VIII PEATÜKK

Pärast keskööd ilmusid tähistaevasse tihedalt õlg õla kõrval sünged paksud pilved, hakkas piserdama tüütut peenikest vihma nagu sügisel, ja peagi oli stepp väga pime, jahe ning vaikne nagu sügav niiske kelder.

Tund aega enne koitu läks tuuliseks, pilved kuhjusid üksteise otsa ja hakkasid kiiremini liikuma, otse alla tibanud vihm piitsutas nüüd maad poolviltu, sajusuund pilvepõhjast maani kaldus ida poole. Siis aga lakkas sadu niisama äkki, nagu oli alanudki.

Enne päikesetõusu sõitis brigaadi putka juurde ratsanik. Ta tuli aeglaselt hobuse seljast maha, sidus päitserihma lähedal kasvava viirpuu külge, sirutas käigu peal ikka niisama aeglaselt liikmeid, läks koka juurde, kes maassekaevatud ahju juures askeldas, ja ütles vaikse häälega tere. Kuprijanovna ei vastanud teretusele. Ta oli põlvili maas, toetus küünarnukkidele ja vägevale rinnale ning puhus kõigest jõust, pea viltu, söestunud laastudele, püüdes tagajärjetult tuld lõkkele saada. Vihmast ja jämedast kastest märjad laastud ei tahtnud süttida, vastu naise pingutusest punast nägu paiskus suitsupahvakuid ja lendas halle tuharäitsakaid.

«Ptüi, olgu sihuke söögitegemine kolm korda ära neetud!» hüüdis nördinud kokk südametäiega, lämbudes köha ja suitsu kätte. Ta tõusis põlvedele, tõstis pea ja käed, et rätiku alt väljatulnud juukseid kohendada, ja märkas alles siis tulnukat enda ees.

«Laastud tuleb ööseks putkasse viia, perenaisukene! Sul ei jätku sõõrmetes nii palju tuult, et märga tulehakatust lõkkele puhuda. Oot, las ma aitan sind,» ütles ta ja lükkas naise õrnalt kõrvale.

«Sinusuguseid nõuandjaid kolab stepis küll ja küll ringi, aga eks katsu ise põlema panna, ma vaatan, kui ohtralt sinul seda tuult sõõrmetes on,» torises Kuprijanovna, kuid nihkus meelsasti kõrvale ja hakkas tundmatut tähelepanelikult silmitsema.

Saabunu oli lühikest kasvu ja mittemidagiütleva välimusega. Seljas oli tal vabalt kukkuv ja üpris kulunud bobrikjopp, sõduririhmaga kõvasti kinni tõmmatud; hoolikalt nõelutud ja lapitud kaitsevärvi püksid ning vanad, ülemise randini halli porikorbaga kaetud säärikud olid omanikku nähtavasti samuti üle aja teeninud; ja hoopis ootamatu kontrasti tema armetu rõivastusega moodustas keigarlik, väga heast karakulist hõbehall müts, mis oli mornilt kulmudele tõmmatud. Kuid mehe tõmmu nägu oli heasüdamlik, ja kui tundmatu naeratas, läks ta maamehelik ülespidi otsaga nina naljakalt kirtsu ning pruunid silmad vaatasid maailma leebe ja targa muhelusega.

Ta kükitas maha, võttis jopi põuetaskust välgumihkli ja lihvitud korgiga suure lameda plekkpudeli. Mõne hetke pärast põlesid bensiiniga ohtralt ülepritsitud peenikesed pilpad heleda leegiga.

«Niiviisi tuleb toimida, perenaine!» lausus tulnukas ja patsutas naljatlevalt koka lihavale õlale. «Ja ega midagi, selle plasku kingin ma sulle igaveseks mälestuseks. Kui sul on tulehakatus natuke niiskeks tõmmanud, loksuta siit laastude peale, ja kõik on korras. Võta kingitus vastu, aga niipea kui kört valmis saab — et sa siis mind kah kostitad! Kausitäis, ja hästi paksu!»

Pudelit põue peites tänas Kuprijanovna ülevoolava lahkusega:

«Oi, aituma, hea mees, kingi eest! Eks ma kostita sind hirsipudruga. Aga miks sa seda pläskut kaasas vead? Ega sa viimati vetenaar ole? Lehmatohtrite killast?»

«Ei, lehmatohter ma pole,» vastas mees põiklevalt. «Aga kus kündjad on? Kas ikka veel magavad?»

«Muist läksid härgadega tiigile, muist rügavad juba kaugel põllul.»

«Kas Davõdov on siin?»

«Putkas. Pilutab veel koidu-und, vaeseke. Eile väsitas enese päris ära, ta ju meil kange töömees, ja hilja heitis.»

«Mis ta siis nii kaua üleval tegi?»

«Tont teda teab, tuli hilja põllult, siis oli teisel veel hädapärast tarvis minna talivilja vaatama, seda, mis juba üksiktalude ajal külvati. Käis söödi teises servaski ära.»

«Kes siis pimedas vilja vaatab?» Tundmatu naeratas nina kirtsutades ja silmitses uurivalt Kuprijanovna ümmargust läikivat nägu.

«Sinna ta läks juba valges, saad aru, aga jäi hilja peale tulema. Tont teda teab, miks ta hilja peale jäi, võib-olla kuulas ööbikuid. Mis need ööbikud küll meil siin Laukapuuorus oma lauluga ära teevad, sel põle aru ega otsa! Vidistavad ja trillerdavad igate moodi, nii et ei saa sõbagi silmale. Hinge keeravad pahupidi, äraneetud sirgud! Mõnikord pikali olles tükivad päris kibedad pisarad silma . . .»

«Ei tea mispärast?»

«Mispärast, mispärast. Ju tulevad noorepõlve ajad meelde, ju igasugu juhtumised, mis noore neiu põlves juhtusid . . . Eks sa tea, kulla mees, naisele põle palju vaja, et silmad märjaks läheks.»

«Kas Davõdov käis üksinda vilja vaatamas?»

«Ta on meil siiamaani käind ilma talutajata, jumal tänatud, ega ta pime põle. Aga mis mees sina oled? Mis sul asja oli?» muutus Kuprijanovna äkki valvsaks ja surus rangelt huuled kokku.

«Mul on seltsimees Davõdovi juurde asja,» vastas tulnukas jälle põiklevalt. «Aga ega mul kiiret ei ole, ma ootan, kuni ta ärkab, — las töömees magab. Ja niikaua kui puud korralikult põlema lähevad, istume siin väheke, ajame ühest ja teisest juttu.»

«Aga millal ma jõuan sellele karjale siis kartulaid koorida, kui ma sinuga siin latrama hakkan?» küsis Kuprijanovna.

Ent kräbe tundmatu leidis ka siin lahenduse: ta võttis taskust käänispeaga noa ja proovis pöidlaküünel selle tera.

«Too kartulid siia, ma aitan koorida. Niisuguse veetleva koka juures võiksin ma eluaeg abiliseks olla, kui ta mulle öösiti naerataks . . . Näiteks nii nagu praegu.»

Heameelest veelgi punasemaks läinud Kuprijanovna vangutas murelikkust teeseldes pead:

«Kleenuke oled liiga, mehikene! Lahja minu jaoks . . . Ja kui ma sulle vast ehk öösi naerataksi, ei sina seda niikuinii märka ega näe . . .»

Tulnukas seadis enese mugavalt tammepakule istuma ja kissitas silmi, vaadates naervat kokka.

«Mina näen öösi kah justkui öökull.»

«Mitte sellepärast sa ei märka, et sa ei näe, vaid sellepärast, et su terased silmakesed vesiseks lähevad . . .»

«Vaata aga vaata, missugune sa oled,» hakkas mees tasakesi naerma. «Passi peale, paksuke, et sina viimati esimesena silmi vesistama ei hakka! Mina olen ainult päeval hea, öösiti aga niisugustele paksudele armu ei anna. Palu siis või nuta!»

Kuprijanovna turtsatas, kuid silmitses vahvat vestluskaaslast tagasihoidliku heakskiiduga.

«Kaua kits kiitusega elab?»

«Eks me hommikul vaata, kellel võhm väljas või kes end siruli viskab. Too kartulid siia, va kädistaja, pole siin enam vahtimist midagi!»

Kahele poole õõtsudes tõi Kuprijanovna putka tagant ämbritäie kartuleid ja istus ikka veel muheldes tulnuka vastu madalale järile. Vaadates, kuidas õhuke kartulikoor tundmatu tõmmude nobedate näppude vahelt spiraalina alla keerleb, ütles ta rahulolevalt:

«Sa pole mitte üksi terane juttu puhuma, vaid ka tööd tegema. Küll mul on nüüd ikke hea abiline!»

Tulnukas käsitses usinalt nuga, vaikis — ja küsis siis alles mõne hetke pärast:

«No kuidas see Davõdov ka on? Kas on kasakatele meeltmööda või ei?»

«On küll, põle vigagi. Kange poiss ja lihtne teine, nagu sinagi. Ja niisukesed, kes ennast tähtsaks ei tee, meie rahvale meeldivad.»

«Ah et lihtne, ütled sa?»

«Täitsa lihtne!»

«Nii et lollivõitu või nii?» heitis mees mütsiserva alt kavala pilgu.

«Ah sa ise pead ennast siis lolliks?» torkas Kuprijanovna.

«Just nagu ei peaks . . .»

«Miks sa siis Davõdovit niisukeseks pead? Te olete ju täitsa ühtemoodi . . .»

Ja jälle tulnukas vaikis, naeratas omaette ning heitis sõnakale kokale vahel harva mõne pilgu.

Idas hakkas pilve maetud purpurne aoviirg laienema. Tiibu sirutades tõi öö kestel puhanud tuul Laukapuuorust ööbikulaulu rõkatavaid laineid. Tulnukas pühkis taskunoa tera püksте külge puhtaks ja palus:

«Mine ärata Davõdov üles. Küll ta talvel enese välja magab.»

Davõdov tuli putkast paljajalu välja. Ta oli unine ja morn. Heitis põgusa pilgu tulnukale ja küsis kähinal:

«Ah kirjaga rajoonikomiteest? Anna siia.»

«Ilma kirjata, aga rajoonikomiteest küll. Pane jalad kinni, seltsimees Davõdov, mul on vaja sinuga rääkida.»

Laia tätoveeritud rinda sügades vaatas Davõdov tulnukale soosiva üleolekuga otsa:

«Mu süda tunneb, et auväärt külaline on rajoonikomitee volinik . . . Kohe tulen, seltsimees!»

Ta pani kähku riidesse, tõmbas säärikud paljaste jalgade otsa, loputas kiiresti silmi veega, millel oli mõrkjas tammevaadi lõhn, ja kummardas pisut tseremoniaalselt:

«Gremjatši kolhoosi esimees Semjon Davõdov.»

Tulnukas astus otse Davõdovi juurde ja pani käe tema laiale seljale.

«Näe, kui ametlikult sa end esitled! Mina olen rajoonikomitee sekretär Ivan Nesterenko. Noh, olemegi tuttavad, ja nüüd lähme kõnnime, räägime otsekohest mehejuttu, seltsimees kolhoosiesimees. No kas on veel palju jäänud künda?»

«Paras jagu . . .»

«Nii et peremees on mõne asja jätnud arvestamata?»

Nesterenko võttis Davõdovil käe alt kinni ja vedas teda tasakesi künni poole. Davõdov vaatas talle silmanurgast otsa ja lausus tagasihoidlikult:

«Eksisin.» Ja äkki läks ta eneselegi ootamatult ägedaks: «Saa ometi aru, kallis sekretär, et ma olen põllumajanduses täitsa vasikas. Ma ei püüa ennast õigustada, aga ega mina üksi eksinud ei ole . . . Asi on uus . . .»

«Ma näen ja mõistan, räägi rahulikumalt.»

«Ega mina üksinda ei eksinud, kõik mehed, kellele ma toetun, lasid koos minuga märgist mööda. Ei paigutanud jõudusid nii, nagu vaja. Saad aru?»

«Saan. Ja asi polegi just mitte väga hirmus. Nii hirmus see pole, õiendate käigu pealt. Kas inimesi ja härgi olete juba juurde saanud? See on hea. Aga mis puutub jõudude paigutamisse, nende ühtlasse jaotamisse brigaadide vahel, siis pea seda edaspidi silmas, näiteks heinateo ja iseäranis viljalõikuse ajal. Kõik on tarvis juba ette hästi läbi mõtelda.»

«Selge, fakt.»

«Noh, nüüd lähme, näita, kus sa oled kündnud, kus sinu maatükk on. Tahaks näha, kuidas Leningradi töölisklass Doni maid harib . . . Ega mul ei tule Putilovi parteikomitee sekretärile kirjutada, sinu lohakuse üle kaevata, mis?»

«Eks seda otsusta ise.»

Nesterenko väike, kuid tugev käsi pigistas veel kõvemini Davõdovi küünarnukki. Vaadates külje pealt sekretäri lihtsat, avalat nägu, tundis Davõdov end äkki nii kergelt ja vabalt, et naeratus libises tahtmatult üle tema kaledate huulte. Juba ammust aega polnud ükski parteilistest ülemustest rääkinud temaga nii lihtsalt ja sõbralikult, nii inimlikult ja hästi . . .

«Tahad kvaliteeti kontrollida, seltsimees Nesterenko? Tõsiselt või?»

«Mine ikka! Lihtsalt vaadata. Huvitav on näha, milleks on võimeline töölisklass, kui ta pole masina või kruupingi taga, vaid põllul. Kui teada tahad, siis mina olen põline Stavropoli maamees, ja ma tahaks näha, mida kasakad sulle on õpetanud. Aga võib olla, et hoopis mõni kasakanaine on sind õpetanud kündma ja mõnda kohta kündmata jätma? Vaata, et sa Gremjatši kasakanaiste kahjuliku mõju alla ei satu! Nende hulgas on seesuguseid meistreid, et nad võivad sullegi, vanale meremehele, pagan teab mida õpetada . . . Ilma naljata, eksitavad veel õigelt teelt kõrvale! Või ehk on mõni juba eksitanudki?»

Nesterenko rääkis lõbusa sundimatusega, nagu polekski sõnu valinud, kuid Davõdov tundis kohe mingit naljatusega varjatud vihjet — ja tõmbus sisemiselt

pingule. «Kas ta teab midagi Luškast või heitis huupi õnge välja?» mõtles ta pisut ärevalt. Ent ta toetas jutuajamise naljatlevat tooni:

«Kui naine teelt kõrvale kaldub või eksib, siis karjub: «Uu-u-u!» Mees aga, tõeline mees otsib teed vaikides, fakt!»

«Sina oled nähtavasti tõeline mees?»

«No mis sina arvad, seltsimees sekretär?»

«Mina arvan nii: tõelised mehed on mulle rohkem meeltmööda kui kisakõrid, ja kui sina, Davõdov, kogemata teelt eksid, siis sosista mulle kõrva ilma kära tõstmata. Küll ma sind mingil moel juba aitan kindla tee peale jõuda. Oleme rääkinud?»

«Aitäh hea sõna eest,» ütles Davõdov juba tõsiselt, ise aga mõtles: «Vaata kus põrguline! Kõigest juba hais ninas . . .» Et oma viimase lause tõsidust mitte rõhutada, lisas: «Küll meil on hea sekretär, lausa haruldane!»

Nesterenko jäi järsku seisma, pöördus näoga Davõdovi poole, lükkas oma uhke karvamütsi kuklasse, kirtsutas naeratades nina ja lausus:

«Sellepärast ma olen teiste vastu hea, et ma ise ei käinud noorest peast mitte alati sirget teed . . . Vahel astud, astud, põrutad taktsammu käia nagu paraadil, siis aga lähevad jalad segamini, vänderdad pagan teab kuhu, ühesõnaga — kuhugi kõrvale, noh, ja tuiad umbrohus ringi, kuni head inimesed noore narri jälle teele aitavad. Saad aru, madrus, kust see headus mul alguse sai? Aga ega ma ilma vahet tegemata igaühe vastu hea ei ole . . .»

«Räägitakse, et hobune komistab nelja jala pealtki . . .» tähendas Davõdov ettevaatlikult.

Ent Nesterenko heitis talle jaheda pilgu:

«Kui hea hobune komistab korra või kaks, siis võib talle andeks anda, aga on ka niisuguseid hobuseid, kes igal sammul komistavad. Kuidas sa teda ka ei õpeta, kuidas ka ei jända, tema loeb kõik mättad ninaga üle. Ei tea, mis niisugusest kronust tallis pidada? Muudkui välja!»

Davõdov muigas märkamatult ja vaikis. Mõistujutt oli nii läbipaistev, et seletust polnud tarvis . . .

Nad läksid pikkamisi põllu äärde, ja niisama pikkamisi, peitudes tohutu lilla pilve taha, tõusis nende selja taga päike.

«Siin on mu põllutükk,» näitas Davõdov nimme hoolimatult peaga viidates ühtlasele, kaugusse ulatuvale künnimaale.

Nesterenko lükkas tabamatu pealiigutusega mütsi kulmudele ja hakkas pisut kõikudes minema risti üle värskete vagude. Davõdov käis natukese vahemaa taga tema järel ja nägi, kuidas sekretär, otsekui saapasäärde sattunud pujuvart välja võttes, mitu korda künni sügavust mõõtis. Davõdov ei saanud end pidada:

«Eks sa mõõda ilma vigurdamata! Mis diplomaatiat sa minuga ajad?»

«Sa võiksid teha näo, et ei märka,» ühmas Nesterenko käigu pealt.

Põllutüki teises ääres jäi ta seisma ja hakkas solvava üleolekuga rääkima:

«Üldiselt pole viga, aga künd on ebaühtlane, nagu oleks poisike kündnud: mõnes kohas sügavam, mõnes natuke madalam, vahel aga hoopis sügav. Paistab, et see on tulnud oskamatusest, aga võib-olla ka sellest, et sa pole heas meeleolus adrakurgi kätte võtnud. Pea silmas, Davõdov, et ainult sõjas on hea vihane olla, seal aitab viha võidelda, aga kündmisel peab inimene olema südamlik, sest maa tahab, et temaga tasakaalukalt ja õrnalt ümber käiakse. Seda rääkis mulle juba isakadunuke, kui ta veel elas . . . Noh, mille üle sa mõtlema jäid, kuivamaa meremees?!» hüüdis Nesterenko äkki ülemeelikult ja müksas Davõdovit tugevasti õlaga.

Too vankus ega saanud alguses aru, et teda maadlema kutsutakse, aga kui Nesterenko naerdes teda veel kord täiest jõust tõukas, ajas Davõdov jalad harki ja kummardus kergelt ettepoole.

Nad kahmasid teineteisest kinni, otsides vastase vöökohta.

«Kas vöömaadlust või kuidas?» küsis Nesterenko hingeldamist tagasi hoides.

«Kuidas tahad, ainult ilma sohita, jalga taha panemata.»

«Ja üle pea ei tohi visata,» ägises Nesterenko, pingutusest vastast maha panna juba natuke nohisedes.

Davõdov haaras sitke lihaselise keha ümbert kinni ja taipas vastase võtetest kohe, et tema ees on tõeline, vilunud maadleja. Davõdov oli vahest tugevam, kuid Nesterenko käis temast üle liikuvuse ja osavuse poolest. Paar korda, kui nende näod peaaegu kokku puutusid, nägi Davõdov tõmmu punaga kaetud põske ja vallatult helkivat silma ning kuulis kägisevat sosinat: «Las käia, töölisklass! Miks sa ühel paigal tammud?»

Umbes kaheksa minutit rabelesid nad põllul, siis aga, juba lõplikult väsinuna, ütles Davõdov kähinal:

«Lähme rohu peale, siin võtab hinge välja...»

«Kus algasime, seal ka lõpetame,» sosistas Nesterenko raskelt hingates.

Viimast jõudu kokku võttes sai Davõdov vastase kuidagi kõvale maapinnale suruda, ja siin tuli võistlusele lõpp: nad kukkusid koos, kuid kukkumise ajal suutis Davõdov Nesterenkot enda alla pöörata ja jäi peale. Jalad laiali, kogu oma keha raskusega vastast maadligi surudes lausus ta hingeldamise vahele suure vaevaga:

«Noh, kuidas on, sekretär?»

«Mis seal enam rääkida, annan alla... Tugev oled sa, töölisklass... Minust pole nii lihtne jagu saada, ma maadlen juba lapsepõlvest peale...»

Davõdov tõusis püsti ja sirutas võidetule suuremeelselt käe, kuid see hüppas püsti nagu pingul vedru ja pööras selja.

«Klopi muld maha!»

Millise meheliku soojuse ja õrnusega Davõdov oma suurte kämmaldega ettevaatlikult Nesterenko selga sinna jäänud mullatänkadest ja kulukõrtest puhastas! Siis kohtusid nende pilgud uuesti ja mõlemad puhkesid naerma.

«Sa oleksid võinud minu parteilist ametit austada ja alla anda! Mis see sulle oleks maksnud? Oh sina Leningradi karu! Sul pole põrmugi viisakust, ülemusi sa ei austa... Aga selle-eest — mismoodi naeratad! Suu kõrvuni ja sihverplaat enesega rahulolemist täis nagu noorel naisemehel!»

Davõdovi näol oli tõepoolest lai naeratus:

«Järgmine kord võtan arvesse, fakt! Aga sina ära nii kangesti vastu pane, sa ju vajusid põlvist saadik maa sisse, aga alla ei andnud. Oh Nesterenko, Nesterenko! Onnetu Stavropoli keskmik ja väikeperemees, nagu räägib meie Makar Nagulnov. Sina kui sekretär peaksid aru saama, et töölisklass peabki igas asjas üle olema, see on ajalooliselt põhjendatud, fakt!»

Nesterenko vilistas pilkavalt ja raputas pead. Müts libises tal kuklasse ja seisis seal nagu imeväel. Muiates ütles ta:

«Järgmine kord panen su ilmtingimata maha! Vaatame, missuguse marksistliku põhjenduse sa siis leiad! Häda on ainult selles, et kokk nägi, kuidas me sinuga rahmeldasime nagu poisikesed; mis tema küll meist mõtleb? Vist ütleb, et onukesed on hoopis arust ära...»

Davõdov lõi muretult käega:

«Vabandame oma noorusega, ta saab aru ja annab andeks... Noh, seltsimees Nesterenko, ajame oma jutud maha, aeg muudkui kulub ilmaaegu, fakt!»

«Otsi mõni kuivem koht, et saaks maha istuda.»

Nad istusid väikesele savisele künkale, koopaorava mahajäetud urukühmule, ja Nesterenko hakkas tõttamata rääkima:

«Enne siiatulekut käisin ma Gremjatšis. Tutvusin Razmjotnoviga ja kõigi aktivistidega, kes külas olid. Nagulnovit ma tunnen, kohtusin temaga juba enne siiasõitu, ta käis meil rajoonikomitees. Temale ja Razmjotnovile ma juba rääkisin ja kordan ka sinule: te töötate halvasti selles mõttes, et ei värba parteisse häid kolhoosnikuid, meile ustavaid inimesi. Väga halb! Aga häid mehi kolhoosis ju on, eks?»

«Fakt.»

«Milles siis asi on?»

«Ka head mehed ootavad veel ära...»

«Mida?»

«Kuidas kolhoosiga lood lähevad... Esialgu tuhnivad rohkem oma aiamaal.»

«Neid on tarvis liikuma panna, et nad mõttelaiskusest lahti saaksid!»

«Liigutame tasapisi, aga kasu on sellest vähe. Arvan, et sügiseks tuleb meie rakukesele juurdekasvu, fakt!»

«Ja sügiseni istute, käed rüpes?»

«Ei, mispärast, tegutseme, aga peale pressima ei hakka.»

«Ma ei räägigi mingist pealepressimisest. Lihtsalt ei tohi mööda lasta ühtki võimalust, et mõnd eesrindlikku töömeest enda juurde tõmmata ja talle arusaadavas keeles partei poliitikat selgitada.»

«Nii me teemegi, seltsimees Nesterenko,» kinnitas Davõdov.

«Teete küll, aga rakuke ei kasva. See sarnaneb rohkem mittetegemisega kui tegemisega... Noh, elame — näeme, kuidas teil edasi läheb. Aga nüüd räägime teisest asjast. Ma tahaksin sinu tähelepanu juhtida mõnele muud laadi puudusele. Tulin siia sinuga tutvuma, läbi nuusutama, nagu öeldakse, ja otsekohest juttu ajama. Sa oled haridust saanud poiss ja tõsiselt pole sul põhjust oma noorusest rääkida, sinu noorus on möödas, ja niiviisi möödas, et ei sa teda enam kätte ega tagasi saa! Mingisuguseid soodustusi sinu proletaarse päritolu, vilumatuse või muu pärast ära sa ootagi, aga ära oota ka erilist, halastamatut karmust, millega mõned partei juhtivad töötajad eputada armastavad.» Nesterenko jätkas pisut elavamalt: «Partei igapäevases elus on meil minu arvates pruuki läinud ebatargad teod ja neile vastavad väljendused: «laastu lööma», «liivaga nühkima», «mirgliga üle laskma» ja nõnda edasi. Nagu poleks tegemist inimesega, vaid mingi roostes rauatükiga. Mis see siis õieti on? Ja pane tähele, need väljendused on käibel enamasti nende suus, kes pole ise elu sees ei metallist ega puust ainsatki laastu löönud ja päris kindlasti mitte mirglit käes hoidnud. Inimene aga on ju peenike värk, temaga peab väga hoolikalt ümber käima!

Ma jutustan sulle ühe loo. Kaheksateistkümnendal aastal oli meil väesalgas nii vilets kord ja distsipliin, et hullem ei saanud enam olla. See polnud Punaarmee väesalk, vaid Mahno bande jäänus, ausõna! Ja siis, üheksateistkümnendal aastal, kohe aasta alguses,

saadeti meile komissar — kommunist, endine Donetsi kaevur. Ta oli elatanud ja vimmas mees; mustad vurrud rippu nagu Tarass Ševtšenkol. Kui tema tuli, hakkas meil kõik teistviisi minema. Väesalk oli selleks ajaks Punaarmee polguks ümber formeeritud. Mehed jäid polku ikka needsamad, aga muutusid hoopis teiseks, nagu oleksid ümber sündinud. Mitte ühtki distsiplinaarkaristust, rääkimata revolutsioonilise tribunali kätte andmisest, ja seda kõigest üks kuu hiljem, kui polku oli ilmunud kaevurist komissar! Millega ta seda tegi? Südamega, va kaval saadanas! Rääkis iga punaarmeelasega, igaühe jaoks oli tal lahke sõna. Kes enne lahingut araks lõi, seda julgustas nelja silma all; pöörastele pani aru pähe, aga nii, et need ei mõtelnudki pahaks panna ega solvuda. Ütles niisugusele kõrva sisse: «Ära roni sülitsi teiba otsa, loll! Sa saad ju surma, ja mis me siis peale hakkame? Ilma sinuta saab kogu rühm, võib-olla terve rood asja ees, teist taga hukka.» Noh, eks kangelasel hakkasid muidugi kõrvad liikuma, et komissar on temast nii heal arvamisel, ja edaspidi sõdis juba arukalt, mitte pimesi päi... Ainult üks nõrkus oli meie komissaril: kui vallutasime mõne suure küla või kasakate staniitsa, hakkas vana koli tuhnima...»

Ootamatusest pöördus Davõdov nii järsku Nesterenko poole, et oleks tuultest järsuks nüditud koopaoravakünkalt peaaegu külili kukkunud. Libisedes ja parema käe harali sõrmedega niiskesse savisse toetudes hüüdis ta:

«Kuidas koli tuhnima? Mis sa lobised?!»

Nesterenko hakkas tasakesi naerma:

«See pole õige sõna, mis ma tarvitasin. Mitte koli ei tuhninud ta, vaid tuhnis rikaste kaupmeeste ja mõisnike raamatukogudes ja üldse käis kõik läbi, kellel tol ajal võis raamatuid olla. Valis endale vajalikud raamatud välja ja konfiskeeris ilma pikema jututa! Usu või ära usu — nelja vankritäit raamatuid vedas endaga kaasas, tervet raamatukogu ratastel, ja raamatute eest hoolitses ta nagu laskemoona eest: igal vankril oli present üle, raamatud ilusasti riidas, õled kenasti alla laotatud. Peatuse või puhkuse ajal, lahingute vaheaegadel, igal vabal hetkel, pärast relvade puhastamist ja söömist

andis ta sõduritele raamatu pihku ja laskis lugeda. Hiljem kontrollis, kas oled lugenud või ei...

Mina oma nooruse tõttu tundsin siis rohkem tüdrukute vastu huvi ja pean tunnistama, et viilisin lugemisest kõrvale... Ise olin peaaegu kirjaoskamatu ja loll nagu puupakk. Ükskord ta sai aru, et ma polnud lugenud üht raamatut, mis ta mulle oli andnud. Siiamaani on mul autor ja pealkiri meeles... Paari päeva pärast hakkas ta minult pärima raamatu sisu, mina aga ei mõistnud öelda musta ega valget. Ta siis ütles — ja ta rääkis niisugustel puhkudel alati ilma tunnistajate juuresolekuta, ta ei tahtnud inimest teiste ees häbisse saata, — nojah, ta ütles mulle: «Kas sa mõtledki sedasi Loll-Ivani moodi maailmas elada? Ma nägin, kuidas sa eile õhtul ühe tüdruku ümber keerlesid. Sa kirjuta endale nina peale: haridust saanud tüdrukule sa, kirjaoskamatu loll, ei või ligilähedalegi minna, temal hakkab sinuga juba viie minuti pärast igav; ja lollile plikale pole sind üldse vaja: tarkust ta sinult juurde ei saa, sest sul endal pole seda mitte raasugi, sa pole seda veel kogunud. Ja kõikide muude mehevoorustega on kirjaoskajad varustatud samasugusel määral kui kirjaoskamatudki, nii et kirjaoskaja on igal juhul ometi üle. On sulle selge, noor tola?»

Noh, mis oli mul selle peale vastata?...

Kaks nädalat näris ta mu kallal ja naeris igapidi, ajas mulle peaaegu pisarad silma — ja ikkagi harjutas lugema. Pärast ma hakkasin juba ise raamatuid armastama, nii et ei saanudki enam lahti. Tänapäevani meenutan teda hea sõnaga, ja ausalt öelda, ma ei tea, kellele ma teadmiste ja kasvatuse eest olen rohkem tänu võlgu, kas kadunud isale või temale, oma komissarile.»

Nesterenko vaikis natuke aega, jäi nagu millegi üle mõtlema. Tal läks nähtavasti meel nukraks. Kuid varsti, kavalat naeratust vaevaga tagasi hoides, külvas ta juba Davõdovi küsimustega üle:

«Kas sina vabal ajal midagi loed? Küllap vaatad ainult ajalehti? Ja vaba aegagi on vähe, eks? Muide, kas teie lugemistoas on huvitavaid raamatuid?... Sa ei tea?! Kuule, vennas, sa peaksid häbenema! Kas sa oled kordagi lugemistoas käinud?... Ainult kaks korda? Noh,

kullakene, see ei kõlba kohe mitte kuskile! Mina olin sinust kui Leningradi tööliskassi esindajast paremal arvamisel! Sellest asjast võin ma küll sinu tehasesse kirjutada! Aga ära sa karda, ma kirjutan oma nimel nõnda: «Teie tehase endine tööline, kahekümne viie tuhande aktivisti hulgas maale läinud Davõdov, praegune Gremjatši kolhoosi esimees, ja tema juhtimisel oleva artelli kolhoosnikud vajavad väga raamatuid. Neil on äärmiselt tarvis populaarset poliitilist ja majandusteaduslikku kirjandust, raamatuid agronoomiast, loomakasvatusest ja üldse põllumajandusest. Soovitav oleks ka valik ilukirjandust — nii klassikat kui ka kaasaegset. Palun saatke šefluse korras tasuta väike raamatukogu, umbes kolmsada raamatut, nii- ja niisugusel aadressil.» Kas sobib? Kirjutan või?... Ei taha? See on õige, et ei taha! Siis võta vaevaks ise kolhoosi raha eest osta vähemalt kahe- või kolmesajast köitest koosnev raamatukogu. Või ütled, et pole raha? Tühi jutt! Küll leidub! Müü ära paar vana härga, ega te sellest veel vaeseks ei jää ega otsa lõpe! Ongi sul raamatukogu käes, ja veel missugune! Eile ma uurisin juhatuses seda asja, ja selgus, et teie maid arvestades on teil veoloomi ilmselt ülearu. Milleks te nende peale sööta raiskate? Müüge nad maha! Kas sa tead, kui palju on teil härgi, kes on üle kümne aasta vanad?... Ei tea? Kahju, et sa ei tea, kuid ma võin sind selles hädas aidata: üheksa paari on teil vanu, kümneaastasi ja vanemaid. Head peremehed niisugust vana risu laudas ei pea, nuumavad rammusaks ja müüvad maha. Saad aru?»

«Saan küll, aga me otsustasime kõik väljapraagitud loomad, nende hulgas ka vanad härjad, sügisel ära müüa. Nii soovitasid mulle kogenud peremehed.»

«Ja praegu on need loomad teil karjas?»

«Ei. Vähemalt vanad härjad on töös, seda ma tean täpselt.»

«Kes see kogenud peremees oli, kes sul sügisel müüa soovitas?»

«Meie majandusjuhataja Ostrovnov ja veel keegi, ei mäleta enam, kes.»

«Hm, huvitav... Sinu majandusjuhataja oli enne kollektiviseerimist peaaegu valmis kulak, järelikult asja-

tundlik peremees, kuidas tema võis sulle niisugust narri nõu anda? Müüa härgi sügisel ja neid niikaua ikkes hoida? Siis te ju viite müügile ainult nahad ja kondid. Mina soovitaksin sul teisiti talitada: lasta kõik müügiks määratud loomad praegu karjamaale, siis panna nad nuumale, anda jõusööta ja müüa suvel, kui turul on loomi vähe ja liha kallim. Sügisel aga on ilma teie loomadetagi liha kõik kohad täis ja hind odavam. Viljaülejääke teil on. Milles on siis asi? Muide, eks vaadake ise, ma ei kavatse teie asjadesse vahele segada. Aga sa siiski mõtle selle üle järele... Igal juhul võiks paar vana härga rammusaks nuumata ja kohe ära müüa. Egas raha maha ei jooda, see läheb raamatute peale! Lühidalt, et teil kahe kuu pärast oleks raamatukogu! Punkt! Lugemistuba vii lagunenud tarest otsekohe ühte heasse kulakumajja, vii kõige paremasse, viga see ei oleks! Teine punkt! Raamatukoguhoidja ma teile saadan, aruka poisi, ja annan talle käsu igal õhtul ettelugemisi korraldada. Kolmas punkt!»

«Oota oma punktipanemisega!» hakkas kohmetusest punane Davõdov paluma. «Ma räägin sulle selges keeles, et raamatukogu tuleb, punkt maha! Lugemistoa viin hommepäev heasse majja, teine punkt maha! Aga kolmandal punktil on üks takistus ees... Mul on raamatukoguhoidja endal silmapiiril, kange poiss ja vahva agitaator! Aga ta töötab tootmises, selle taha jääbki asi faktiliselt pidama... Arvan, et komsomoli ringkonnakomitee tuleb meile vastu, ja ma panen poisi paigale!»

Nesterenko kuulas tema juttu tähelepanelikult ja noogutas tõsise näoga pead, ainult silmad naersid.

«Mulle meeldib koledasti, kui komandör on energiline ja kiiresti õige otsuse vastu võtab... Aga kuula siiski veel, mis ma su lugemistoast räägin. Eile ma käisin seal. Peab ütlema, et ruum ei olnud just suurem asi... Tühi ja hirmsasti raamas! Aknad tolmused. Põrandat pole ammust aega pestud. Hallituse ja pagan teab mille lehk. Nagu surnukamber, jumala eest! Ja peaasi — raamatuid võib näppudel üles lugeda, ja needki on vana rämps. Ühelt riiulilt leidsin rullis plakati, puha koltunud. Keerasin lahti, vaatasin joonistusi, lugesin:

Neiud meile pilke saatvad,
vanad eided härdalt vaatvad.

Taadid muigutavad suud:
«Küll on poisid kartmatud!
Vaenlasele andke valu!»

Kündja, sinu tööd ja talu
kaitsvad — seda teadma pead —
kõigi töötajate read.

Ehee, mõtlesin ma, see ju vana tuttav! Seda plakatit lugesin juba kahekümnendal aastal Wrangeli rindel, see on mulle sellest ajast meeldegi jäänud. Demjan Bednõi sõnadel pole praegugi viga, aga eks ole: kolmekümnendal aastal oleks tarvis värskemat, millel oleks midagi ühist meie päevadega, noh, näiteks kollektiviseerimisega...»

«Sa oled terase pilguga ja täpne mees,» pomises rohkem heakskiidu kui rahulolematusega Davõdov, kes polnud ikka veel oma kohmetusest võitu saanud.

«Minu kohus on ju vaadata ja aidata töös tehtud vigu parandada, ja seda ma teengi, kusjuures ma tunnen sinu vastu täit poolehoidu, Semjon. Aga see kõik on alles sissejuhatus, päris jutt on veel ees... Vaata, sa tulid siia, brigaadi, jätsid kolhoosi sinnapaika, usaldasid kõik kolhoosiasjad Razmjotnovi hoolde. Aga sa ju tead, et Razmjotnovil on niisugusel ajal üksinda raske asju ajada, ta ei tule toime. Tead? Ja ometi tegid nõnda!»

«Aga sa ju ise kah niitsid masinaga Tubjanskoi põldudel! Või arvad sa, et eeskuju midagi ei loe?»

Nesterenko vehkis pahaselt käega:

«Ma töötasin Tubjanskois mõne tunni, et rahvaga tuttavaks saada, see on teine asi, sina aga tulid brigaadi sellepärast, et sinu isiklikus elus olid asjad sassis. Eks ole vahe vahel? Mulle tundub, et sa põgenesid Lukerja Nagulnova eest... Võib-olla ma eksin?»

Davõdovil kadus veri näost. Ta pööras selja, soris mõttetult sõrmedega rohukõrtes ja pomises:

«Ma kuulan...»

Nesterenko aga pani talle käe ettevaatlikult ja hellalt õlale, tõmbas teda tasakesi enda poole ja palus:

«Ainult ära solvu! Arvad, et ma niisama sinu künnivagusid mõõtsin? Mõnes kohas kündsid sa ju sügava-

malt kui traktor! Sa kustutad oma viha maa kallal ja solvumise laod härgade selga... Nende inimeste jutu järgi, kes sind tunnevad, paistab nii, et Lukerjaga lähenevad sul asjad lõpule. Kas see on õige?»

«Sedamoodi paistab küll.»

«Noh, selle üle võib südamest rõõmu tunda. Ainult et ära venita, kallis Semjon! Rahvas suhtub sinusse hästi, aga halb on see, et sind haletsetakse — saa aru, just haletsetakse! — selle kõlbmatu vahekorra pärast. Kui inimesed vene harjumuse kohaselt haletsevad igasuguseid väeteid ja viletsaid — siis pole katki midagi. Aga kui nad hakkavad haletsema tarka meest, pealegi veel oma juhti, — mis saab olla niisugusele inimesele häbiväärsemat ja koledamat? Ja mis peaasi — sinu ogar kiindumus sellesse kõlvatusse naisesse, ja peale kõige muu oma seltsimehe hiljutisse naisesse, segab minu arvates kõike! Mille muuga saab siis seletada lubamatuid lünki sinu töös, Nagulnovi töös? Teil on siin kuratlik sõlm tekkinud, ja kui te seda ise lahti ei haruta, tuleb rajoonikomiteel see katki raiuda, pea seda meeles!»

«Võib-olla oleks parem kui ma Gremjatšist ära läheksin?» küsis Davõdov kõhklevalt.

«Ära räägi rumalusi!» katkestas Nesterenko teda teravalt. «Kui oled end täis teinud, tuleb alguses enda järelt puhtaks harida, siis alles võid äraminekust rääkima hakata. Sa ütle mulle parem ühte asja: kas sa tunned Jegorovat, õpetajat, kommunistlikku noort?»

«Tunnen, olen temaga kokku puutunud.» Davõdov naeratas äkki ebakohaselt, meenutades oma esimest kohtumist selle noorukese, äärmiselt häbeliku õpetajannaga talvel, kulakluse likvideerimise ajal.

Davõdoviga tutvudes oli see neiu kuidagi kohmetult talle oma külma higise käekese sirutanud ja juuksejuurteni, otse pisarateni punastanud, lausudes vaevaltkuuldavalt: «Õpetaja Ljuda Jegorova.» Siis oli Davõdov teinud Nagulnovile ettepaneku: «Võta see kommunistlik noor oma brigaadi. Las noor inimene vaatab, mis asi see klassivõitlus on.» Kuid Nagulnov oli mornilt oma pikki tõmmusid käsi silmitsenud ning vastanud: «Võta ta endale, mulle pole teda niisukeses ettevõttes tarvis! Ta õpetab esimestes klassides, ja kui poisike temalt kahe

saab, siis valavad nad kahekesi koos pisaraid. Ei tea, kes niisukese tüdruku ka komsomoli võttis? See ka mõni kommunistlik noor! Piripill plika!»

Esmakordselt kortsutas Nesterenko kulmu ja vaatas Davõdovile hukkamõistvalt otsa:

«Mis asja sa muigad! Mis sa minu küsimuses lõbusat leidsid?»

Davõdov tegi saamatu katse oma ebakohase lõbususe põhjust seletada:

«Niisama, tuli sellest õpetajast üks tühine asi meelde... Ta on meil äärmiselt tagasihoidlik...»

«Ah tühiseid asju tuletad meelde! Leidsid ka aja!» hüüdis Nesterenko varjamata ärritusega. «Sa võiksid parem meelde tuletada, et see tagasihoidlik õpetaja on teie külas ainuke komsomoli liige! Suur küla, ja komsomoli rakukest ei ole! See pole tühine asi! Kes peab selle eest vastutama? Nagulnov esimeses järjekorras, ja sina, ja mina koos teiega. Aga sina veel muigad... See on halb muie, Semjon Davõdov! Ja ära sa mul viita pakilistele asjadele! Kõik asjad, mis partei meile on ülesandeks teinud, on pakilised. Teine asi — kuidas me oskame toime tulla.»

Davõdov hakkas juba vähehaaval vihaseks saama, kuid ütles siiski end talitsedes:

«Sina, seltsimees Nesterenko, oled olnud ühe päeva Gremjatši Logis ja jõudnud selle ajaga leida ei tea kui palju vigu ja puudusi meie töös, ja ka minu käitumist panid tähele.... Aga mis oleks siis, kui sa oleksid siin olnud jaanuarikuust peale? Siis tuleks sinu märkusi nädal aega kuulata, fakt!»

Davõdovi viimane lause tegi Nesterenkole pisut nalja. Ta pilutas kavalalt silmi ja müksas Davõdovit küünarnukiga.

«Kas sa ei arva, Semjon, et kui ma lihtsalt poleks «olnud» Gremjatšis, vaid töötanud teiega külg külje kõrval, et siis ehk oleks ka vigu vähem olnud?»

«Fakt, et vähem, aga küll sa ikka oleks leidnud. Ka sina oleksid eksinud üsna kenasti, fakt! Tead, ma märkan paljusid oma möödalaskmisi, kuigi mitte kõiki, ja ei paranda iga asja korrapealt, selles on minu häda, fakt! Kord kevadel käisid koolilapsed koos koolijuha-

taja Špõniga põldudel suslikukoopaid valamas, mina aga läksin mööda, ei jäänud seisma, ei hakanud rääkima, ei küsinud ega tea praegugi, kuidas ja millest see vana õpetaja elab... Ütlen sulle veel, et asi oli hullem. Talvel saatis ta mulle kirja, palus hobust, et talle puid toodaks. Kas sa arvad, et ma saatsin? Ära unustasin. Teised asjad võtsid mul aja ära ja ma ei pidanud taadi eest hoolt... Siiamaani on häbi, kui meelde tuleb! Ja komsomoli suhtes on sul ka õigus. Me oleme tähtsa asja silmapaari vahele jätnud; ja siin on muidugi ka minul kõvasti süüd, fakt!»

Kuid Nesterenkot ei olnud nii lihtne kahetsuskõnedega leevendada.

«See kõik on hea, et sa oma vigu ka tunnistad ja et sa pole nähtavasti veel päriselt häbitunnet kaotanud, aga kõigest sellest pole teil veel komsomol kasvanud ja pole õpetaja puid saanud... Teha on tarvis, kallis Semjon, mitte ainult kahetseda!» manitses ta järeleandmatult.

«Kõik saab parandatud ja tehtud, annan ausõna! Aga komsomolirakukese organiseerimisel aidake meid teie, see tähendab rajoonikomitee, saatke paar poissi ja tüdrukut — kommunistlikku noort — kas või ajutiselt siia tööle. Jegorova, ma räägin tõsiselt, ei kõlba organisaatorina kuhugi. Ta häbeneb maa peal kõndidagi, kus ta siis noortega, iseäranis veel meie omadega toime tuleb!»

Alles nüüd jäi Nesterenko rahule:

«See on juba teine jutt! Kommunistlike noortega aitame, seda teeme kindlasti, nüüd aga luba sinu enesekriitikale veel midagi juurde lisada. Kas teie kooperatiivi juhataja palus sul esimese mai eel kaks vankrit staniitsasse kauba järele saata?»

«Palus.»

«Sa ei saatnud?»

«Ei tulnud välja. Sel ajal me kündsime ja külvasime — kõik koos. Polnud aega kaubandusega tegemist teha.»

«Ja ei saanud anda kahte hobust ja vankrit? Tühi jutt! Jama! Oleks saanud, ilma et see oleks põllutöödele erilist kahju teinud. Aga sina ei saanud, ei tahtnud, ei mõtelnud: «Kuidas see mõjub kolhoosnikute meeleolule?» Ja selle tõttu vantsisid Gremjatši naised kõige hädava-

jalikuma järele — seebi, soola, tikkude ja petrooleumi järele — staniitsasse, ja seda enne pühi. Kuidas nad pärast seda omavahel meie nõukogude võimust rääkisid? Või on see sulle ükspuha? Meie aga ei sõdinud mitte selle eest, et meie oma võimu kirutaks, ei, mitte selle eest!» hüüdis Nesterenko ootamatult peenikese häälega ja lõpetas sosinal: «Kas sa tõesti niisugust lihtsat tõde ei mõista, Semjon? Võta mõistus pähe, kallis seltsimees, ärka!...»

Davõdov mudis sõrmede vahel kustunud koni, vaatas maha ja vaikis tükk aega. Eluaja oli ta endas võitlevate tunnete väljendamisel võimalikult tagasihoidlik ja talle võis ette heita kõike muud kui sentimentaalsust, nüüd aga tõukas teda tundmatu jõud, ja ta kaelustas Nesterenkot tugevasti ning koguni puudutas natuke oma jäikade huultega sekretäri habemetüükais põske. Ta hääl värises erutusest, kui ta ütles:

«Aitäh sulle, kallis Nesterenko! Suur tänu! Sa oled hea mees, ja sinuga on kerge koos töötada, hoopis teine asi kui Kortšžinskiga. Sa ütlesid mulle kibedaid sõnu, aga need olid läbi ja läbi õiged, fakt! Ainult ära sa jumala pärast arva, et ma olen lootusetu! Ma teen nii nagu vaja, meie kõik püüame teha nii nagu vaja; ma mõtlen paljude asjade üle järele, nüüd on mul küllalt, mille üle mõelda... Usu mind, seltsimees Nesterenko!»

Nesterenko oli niisama erutatud, kuid ei näidanud välja, köhatas ja kissitas nüüd juba tõsiseid pruune silmi. Pärast hetkelist vaikust tõmbus ta külmast kössi ja ütles tasakesi:

«Usun sind ja teisi mehi ning jään teie peale lootma nagu iseenese peale. Sa pea seda kindlalt meeles, Semjon Davõdov! Te ei tohi rajoonikomitee ja minu lootusi petta, ei tohi! Meie, kommunistid, oleme nagu ühe roodu sõdurid, me peame igasugustes tingimustes üksteisest tuge tundma! Sa tead seda ise väga hästi. Ja et meie vahel ei oleks enam ebameeldivaid jutuajamisi, käigu need kus pagan! Ma ei salli niisuguseid jutuajamisi, kuigi neid vahel on hädasti vaja. Räägid niiviisi, räuskad niisuguse sõbraga nagu sina, pärast aga oled öö otsa üleval, süda kisub kokku...»

Tugevasti Nesterenko tulist kätt surudes silmitses

Davõdov tähelepanelikumalt tema nägu ja pani imeks: tema kõrval ei istunud enam endine lõbus jutuvestja, rõõmus ja südamlik poiss, kes on valmis nalja viskama ja maadlemagi, vaid elatanud ja väsinud mees. Nesterenko silmad olid kuidagi järsku vanaks jäänud, suunurkadesse olid tekkinud sügavad kurrud, ja isegi tõmmu puna tema sarnakatel põskedel oli otsekui kahvatanud ja koltunud. Lühikese ajaga oli Nesterenko justkui ära vahetatud.

«Mul on aeg sõita, olen liiga kaua sinu juures külas olnud,» ütles ta, tõustes künka otsast raskelt püsti.

«Ega sa viimaks haigeks ei kavatse jääda?» küsis Davõdov ärevalt. «Sa jäid äkitselt nagu lotsi.»

«Sul on õigus,» vastas Nesterenko nukralt. «Mul algab malaariahoog. Sain selle juba ammu Kesk-Aasias külge ega saa tast põrgulisest kuidagi lahti!»

«Mis sa seal Kesk-Aasias tegid? Mis sind sinna ajas?»

«Ega sa ometi ei arva, et ma sealt virsikuid toomas käisin? Basmatše likvideerisin, aga oma malaariat ei saa likvideeritud. Arstid ajasid ta mulle maksa, ela siis ja ole temaga! Noh, see on muuseas, aga lõpuks tahtsin ma sulle veel ütelda: kontrad on hakanud meie ringkonnas ennast liigutama, samuti naabrite juures, Stalingradi oblastis. Loodavad veel millegi peale, kuradi puupead! Kuidas seda laulus lauldaksegi? «Meid nad lööma asutasid, võtsid ette kurja nõu . . .»»

««Meie mehed ka ei magand, võtsid kokku oma jõu,»» lõpetas Davõdov.

«Just nimelt. Aga ikkagi on tarvis kõrvad kikkis hoida.» Nesterenko sügas mõtlikult kulmu ja käratas vihaselt: «Pole sinuga midagi teha, tuleb kallis asi sulle anda . . . Kui me juba kord sinuga sõpruse sõlmisime, võta siis see mänguasi kingituseks, hädas läheb vaja. Nagulnov juba sai oma hoiatuse kätte, hoia ka sina ennast, muidu võib asi halvasti lõppeda . . .»

Ta võttis jopi taskust tuhmilt läikiva teise numbri brauningu ja pistis selle Davõdovile pihku.

«See väike asi on enesekaitsel vist parem kui lukussepa tööriistad.»

Davõdov pigistas kõvasti Nesterenko kätt ning pomises liigutatult ja kogeldes:

«Aitäh sulle seltsimeheliku . . . kuidas seda nüüd ütelda . . . noh, fakt, sõbraliku hoolitsuse eest! Suur tänu!»

«Terviseks,» naljatas Nesterenko. «Ainult vaata, et sa ära ei kaota! Vanad sõjamehed lähevad ju ajapikku hajameelseks . . .»

«Niikaua kui elus olen, ei kaota, aga kui kaotan, siis koos peaga,» kinnitas Davõdov ja pistis püstoli tagumisse püksitaskusse.

Siis võttis ta aga selle jälle pihku ning silmitses kõheldes alguses püstolit, seejärel Nesterenkot:

«Rumalasti kukub välja . . . Kuidas sa ise siis ilma relvata jääd? Võta tagasi, mul pole vaja!»

Kuid Nesterenko tõukas sirutatud käe õrnalt kõrvale.

«Ära karda, mul on teine tagavaraks. See oli igapäevaseks tarvituseks, teist aga hoian ma nagu silmatera, selle sain kingituseks, see on nimeline. Kas ma sinu arvates siis asjata armees teenisin ja viis aastat sõdisin?» Nesterenko pilgutas silma ja püüdis naeratadagi, kuid naeratus oli valuline ja piinatud.

Ta tõmbus jälle külmast kössi, liigutas õlgu, püüdes värisemisest võitu saada, ja hakkas katkeliselt rääkima:

«Eile kiitles Šalõi sinu kingitusega. Ma käisin tal külas, jõime teed kärjemeega, rääkisime elust, ja siis ta võttis kirstust välja sinu lukussepa-tööriistad ja üles: «Kogu eluajal olen kaks korda kinki saanud: tubakakoti oma eide käest, kui ta veel tüdruk oli ja mind, noort seppa, vahtis, ja need tööriistad isiklikult seltsimees Davõdovilt minu lööktöö eest sepikojas. Kaks kingitust kogu pika eluaja jooksul! Aga kui palju ma selles ärasuitsunud elus olen oma kätega rauda tagunud, seda ei oska ära arvata! Sellepärast need kingitused polegi mul õieti kirstus, vaid lausa südames!» Tore vanamees! Ilusa ja tööka elu on ära elanud, ja nagu öeldakse, lasku jumal igaühel inimestele nii palju kasu tuua, kui see vana sepp oma vägevate kätega on toonud. Nii et, nagu näed, sinu kingitus on palju väärtuslikum kui minu oma.»

Nad läksid kiirel sammul brigaadi putka poole. Nesterenko juba lausa lõdises.

Lääne poolt oli jälle vihm tulemas. Madalalt liikusid

esimesed halva ilma ennustajad — kärisenud pilveräbalad. Noor rohi ja niiske mustmuld lõhnasid nagu meski. Väheks ajaks välja tulnud päike kadus pilvede taha, ja laiade tiibadega karget tuult püüdes tõusid nähtamatusse kõrgusse kaks kanakulli. Vihmaeelne vaikus kattis steppi nagu pehme vilt, ainult suslikud vilistasid läbilõikavalt ja ärevalt, ennustades pikaleminevat sadu.

«Sa heida meie putkas pikali, küll pärastpoole sõidad. Muidu jääd teel vihma kätte, saad märjaks ja heidad kauaks voodisse,» andis Davõdov tungivalt nõu.

Kuid Nesterenko keeldus kategooriliselt:

«Ei või. Kell kolm on meil büroo. Vihm mulle järele ei jõua. Mul on hea hobune!»

Kui ta päitseid lahti päästis ja sadulavööd pingumale tõmbas, värisesid ta käed nagu raugal. Ta kaelustas lühidalt Davõdovit, hüppas ootamatu kergusega seismisest kangeks jäänud hobuse selga ja hüüdis:

«Küll ma tee peal sooja saan!» Ja hakkas kohe kiires traavis minema.

Kuuldes pehmet hobusekapjade müdinat, vajus Kuprijanovna putkast välja nagu taigen astjast ning lõi ahastavalt käsi kokku:

«Ära sõitis?! Ei jõund sööki ära oodata!»

«Haigeks jäi,» ütles Davõdov, saates sekretäri pika pilguga.

«Oh sa heldus!» hädaldas Kuprijanovna. «Niisuke ilmatu tore mees, ja jäeti ilma söömata! Kuigi ta on pealtnäha ametimeeste killast, ei pidand ta paljuks minuga koos kartulaid koorida, siis kui sina, esimees, alles põõnasid. Tema on hoopis teistmoodi mees kui meie kasakad. Ei meie omadest põle abi loota! Nemad muud ei mõista kui süüa, nii et ägisevad, ja noore kuu peale haukuda, aga et söögikeetjat ka aidata — ei seda põle! Ja misukesi ilusaid sõnu see võõras mees mulle rääkis! Nii kenad ja südamlikud sõnad olid, et teine ei oska neid elu seeski välja mõtelda!» kiitles Kuprijanovna oma punaseid huuli albilt kokku surudes ja piilus ise altkulmu Davõdovi poole, et mis mulje see temale jätab.

Davõdov ei kuulanudki teda, vaid kordas endamisi mõttes hiljutist jutuajamist Nesterenkoga. Ent Kuprijanovna oli hoogu sattunud ja tal oli raske äkki peatuda. Sellepärast ta jätkas:

«Ja sina, Davõdov, et sind tont võtaks, oled ka paras, sa oleks võind mulle hingata, et inime asub teele. Ja mina, va topakas, kah ei märgand, küll on häda! Küllap ta nüüd mõtleb, et söögikeetja läks meelega tema eest putkasse peitu, mina aga oleks talle kõigest hingest taht . . .»

Davõdov oli ikka vait ja Kuprijanovna jutul polnud mingit takistust:

«Sa vaata ometi, kuda ta hobuse seljas istub! Jüsku oleks hobuse kõhu all sündind ja sadulas üles kasvand! Ja mitte üks raas ei kõigu ega vangu! Täitsa kasakas ja veel vanaaegset vurhvi!» rääkis ta vaimustusega, eemalduvalt ratsanikult võlutud pilku pööramata.

«Ta pole kasakas, ta on ukrainlane,» ütles Davõdov hajameelselt ja ohkas. Pärast Nesterenko ärasõitu jäi ta kuidagi nukraks.

Tema sõnadest süttis Kuprijanovna nagu kuiv püssirohi:

«Rääkgi oma vanaemale sihukest muinasjuttu, aga mitte minule! Tõesti ma ütlen sulle, ta on eht kasakas! Kas sul siis silmi peas põle? Ta on kasaka tõust, seda näeb kauge maa pealtki ära, kuda ta sadulas istub! Ja kui ligidalt tema väljanägemist vaatad ja kuulad, kuda ta naistega ümber käib ja mismoodi ennast üleval peab, võib kohe ütelda, et ta põle argade meeste mestist . . .» lisas ta paljutähendavalt.

«Noh, olgu või nii — kasakas, siis kasakas, mul pole sest sooja ega külma,» ütles Davõdov leplikult. «Aga eks ole tubli poiss? Kuidas sulle tundus? Enne kui sa mind äratasid, rääkisid sa ju temaga, nii palju kui kulus.»

Nüüd oli Kuprijanovna kord ohata, ja ta ohkas kogu oma võimsa rinnaga nii vägevasti, et ta vana pluus kaenla all õmblusest laialt katki pragises.

«Teist niisukest võid küünlatulega otsida!» vastas Kuprijanovna pikkamisi ja tundeküllaselt ning hakkas siis äkki asja ees, teist taga vihaselt nõudega kolistama, neid mõttetult laual ümber tõstes, õigemini mitte ümber tõstes, vaid loopides, kuhu juhtub . . .

IX PEATÜKK

Davõdov astus aeglasel, kuid pikal sammul. Mäerinnakule jõudes jäi ta seisma ja silmitses sel kellaajal inimestest tühja brigaadilaagrit ning küntud põldu, mis ulatus teisel pool nõlva peaaegu silmapiirini välja. Öeldagu mis tahes — tööd on ta viimastel päevadel teinud kõigest jõust, ärgu olgu härgadeajaja Varja ega Kondrati härjad liigse koormuse pärast tema peale pahased ... Küll võib oktoobrikuus tore olla seda põllulahmakat vaadata: vististi on see siis üleni kaetud tiheda talinisuorasega, hommikul hõbetab seda hallahärmatis, keskpäeval aga, kui kahvatus sinas madalalt käiv päike soojendab, siis sädeleb oras kõigis vikerkaarevärvides justkui pärast paduvihma, ning iga tilgake peegeldab külma sügistaevast, vahtvalgeid kiudpilvi ja tinedat päikest ...

Siit eemalt paistis värskelt küntud põld halja rohu palistuses tohutu suure lahtirullitud musta sametkangana. Ainult päris servas, põhjapoolsel veerul, seal, kus saviliiv pealispinnale välja tuli, venis ebaühtlane, ruske, pruunilaiguline vööt. Adrahõlmadega ümberkeeratud sile mustmuld helkis tuhmilt piki vagusid, nende kohal tiirlesid künnivaresed ja otsekui üksildane lumikelluke paistis mustal künnil helesinine täpp: Varja Harlamova oli sinnapaika jätnud töö, mille vastu tal nüüd enam mingit huvi polnud, ja astus, pea norus, pikkamisi laagri poole. Kondrat Maidannikov aga istus liikumatult vaol ja suitsetas. Mis tal jäigi ilma ajajata muud teha, kui härgadega, kelle ümber surusid parmupilved, kuidagiviisi hakkama ei saanud?

Rinnakul peatunud Davõdovit nähes jäi ka Varja seisma, tõmbas kärmesti räti peast ja lehvitas sellega ujedalt. See sõnatu ja arglik märguanne pani Davõdovi naeratama. Ta viipas vastuseks mütsiga ja sammus nüüd juba selja taha vaatamata edasi.

«No on ikka isemeelne tüdruk! Muidu on ta ju väga kena, kuid faktiliselt hellitatud ja isemeelne. Aga kas üldse ongi ärahellitamata tütarlapsi? Ja sihukesi, kes sugugi ei edvista? Mina küll pole sääraseid eluilmaski unes näinud ega ilmsi trehvanud ... Niipea kui mõni seesugune kaunikene kuusteist või seitseteist aastat vanaks saab, hakkab ta muudkui ennast ehtima, igamoodi ilusaks tegema, asub meeste kallal tasapisi oma väge ja võimu proovima, see on fakt!» mõlgutas Davõdov edasi sammudes. «Eks see Varjakene-vaesekenegi kipu mind oma käe alla võtma, oma iseloomu näitama. Ainult et sellest asjast ei tule tal küll midagi välja: Balti mere madrused on vanad kalad! Ei tea, miks ta sinna putka juurde läheb? Astub pikkamööda, kiiret ei näi tal olevat, nii et Kondrat teda nüüd küll asja pärast sinna ei saatnud — läheb oma tahtmise järgi, ja see pole midagi muud kui tütarlapse rumal tuju. Võib-olla sellepärast, et mina brigaadist ära läksin? Noh, siis on see ju faktiline korralagedus ja täielik töödistsipliini rikkumine! Kui on oluline põhjus — palun väga, mine rahuga, aga kui mingi tuju pärast — siis tuleb sõitu teha kohe esimesel brigaadi koosolekul, vaatamata tema noorusele ja ilusale silmnäole! Künd pole lustipidu, ja võta kätte, tee tööd nagu kord ja kohus,» mõtles Davõdov juba ärritusega.

Sel hetkel valdasid teda kummalisel kombel korraga kaks tunnet: ühelt poolt pahandas teda Varja omavoliline lahkumine, teiselt poolt aga meelitas tema mehelikku enesearmastust aimus, et neiu läks mõneks ajaks töö juurest ära tema pärast ...

Talle tuli meelde, kuidas üks tema Leningradi sõpru, kah endine madrus, oli mõne tüdrukuga kurameerima hakates teda kõrvale kutsunud ja tõsiseks jääda püüdes talle salapäraselt sosistanud: «Semjon, vaenlane on silmapiiril, mõtlen lahingusse minna. Kui mul jõud kipub napiks jääma, toeta sina mind tiibadelt, ja kui

mind põgenema lüüakse — palun, kata siis mu häbiväärset taandumist.» Seda meenutades naeratas Davõdov kauge mineviku üle ning talle tuli kohe mõte: «Ei, selle «vaenlase» Varjuhha vastu mul küll ei kõlba «lahingusse minna». Vanusevahe on suur, ta on teisest ekipaažist... Ja üldse on lood nii, et ei jõua ma veel temaga paari sammugi astuda, kui kolhoosnikud juba mõtlevad, et ma olen ei tea missugune seelikukütt. Aga mis pagana seelikukütt ma olen, kui ma sedagi ei tea, kuidas sellest Luškast lahti saada. Ei, Varjat-kullakest võib armastada ainult tõsiselt, temaga lihtsalt tiiba ripsutada ei luba mu südametunnistus. Ta on ju nii puhas nagu päikesetõus ilusa ilmaga, vaatab mulle otsa nii puhta pilguga... No aga kui ma veel tõsiselt armastama pole õppinud, kui ma seda asja veel ei oska, siis ei passi mul ka tütarlapse pead segi ajada. Nii et, madrus Davõdov, hiiva ankur — ja kähku!... Üldsegi peaksin ma temast eemale hoidma. Tarvis temaga ettevaatlikult rääkida, et ta ei solvuks, ja siis eemale!» otsustas Davõdov tahtmatu ohkega.

Mõlgutledes oma elust Gremjatši Logis, mis mitte just päris sirget rada ei kulgenud, ülesannetest, mis uus rajoonikomitee sekretär talle oli andnud, tuli ta oma mõtetega jälle Luška juurde tagasi: «Kuidas ma küll selle meremehesõlme kõige väiksema valuga lahti päästaksin? Küllap Makaril on õigus: seal, kus käte ega hammastega lasti päästa ei saa, tuleb sõlm katki raiuda! Ja on ikka kuradima lugu küll! Väga raske on mul temast jäädavalt lahkuda. Aga miks? Miks see Makaril nii kerge oli, minul aga raskeks läheb? Kas mul siis tõesti on nõrk iseloom? Seda ma poleks endast iialgi arvanud! Võib-olla oli Makaril ka raske, aga ta lihtsalt ei näidanud välja? Ju see nii oligi — Makar oskas varjata, mis ta läbi elas, mina aga ei oska, ei saa. Selles see asi ongi, tuleb nii välja!»

Märkamatult oli Davõdov tubli tüki maad ära käinud. Teeäärse viirpuupuhma varju heitis ta puhkama ning suitsu tegema ja pidas hulk aega aru, kes võis küll Nagulnovit tulistada, kuid lõpuks heitis ta meelehärmis kõik oletused kõrvale: «Ilma selle püssipaugutagi on teada, et isegi pärast kulakute likvideerimist on külas

veel paigale jäänud mingisuguseid lurjuseid. Räägin õige Makariga, pärin põhjalikult järele, siis ehk saab midagi selgeks — mis ma ilmaasjata pead murran.»

Et jalavaeva vähendada, keeras ta teelt kõrvale ja läks otse üle uudismaa, aga ta polnud veel poolt kilomeetritki ära käinud, kui astus äkki justkui mingist nähtamatust piirist üle ja sattus teistsugusesse maailma: enam ei sahisenud vastu saapasääri rebasesaba, ei kirendanud ümberringi lilled, kuhugi olid kadunud, haihtunud lopsaka õitsva rohu kirbed lõhnad, ning tema ees laius kaugele paljas, hall, sünge stepp.

See väljasurnud, justkui hiljutisest tulekahjust laastatud maa oli nii nukrakstegev, et Davõdovil hakkas kuidagi paha. Kui ta ümbrust silmitses, mõistis ta, et on jõudnud Birjutšja harjale, põlmale, millest Jakov Lukitš korra juhatuse koosolekul oli rääkinud: «Kaukaasias on issand jumal miskipärast mäed püsti ajand, terve maa rumalasti kühmu kiskund, nii et ei pääse läbi hobusega ega jala. Miks ta aga meile, Gremjatši kasakatele, on niimoodi ülekohut teind, seda mu pea küll ei jäga. Ligemale pool tuhat tiinu head maad on nii ära sooland, et seal ilmaski enam künda ega külvata ei saa. Varakevadel ajad veel karja sinna peale, ja sedagi lühikeseks ajaks, siis aga sülita sellele neetud maale ja ära näita seal nägu tuleva kevadeni! Muud mõistlikku temast põlegi, kui et paar nädalat külarahva lammastele viletsat toitu annab, pärast seda aga seisab meil ükspäinis paberites kirjas ja on ainult igasugustele jõledatele roomajatele — sisalikkudele ja rästikutele varjupaigaks.»

Davõdov tasandas sammu, läks ringi ümber suurte soolakulohkude, astus üle ümmarguste sügavate aukude, mis lehmade ja lammaste sõrad olid vajutanud ja nende karedad keeled läikima lakkunud. Kibesoolane muld nendes aukudes nägi välja nagu hall sooniline marmor.

See üksluine stepp ulatus Mokrõi uhteoruni, kuhu oli umbes viis kilomeetrit maad. Suitshallide stepirohu tuttide vahel valendasid kuivanud põndakutena kuuma käes lõhenenud soolakud, kõige selle kohal heljus hägune vine ja õhkus keskpäevase leitsaku tulist hingust. Kuid isegi siin, kehval pinnal, võrsus oma lak-

kamatu elu: Davõdovi jalge eest tõusis ühtepuhku krabinal õhku punasetiivalisi rohutirtse; hääletult libisesid hallid, mullakarva sisalikud; ärevalt vilistasid suslikud; rohuga ühte sulades ja pöörete puhul veidi kõikudes liugles madalal stepi kohal jänesekull; kartmatud lõokesed aga lasksid Davõdovi päris lähedale tulla ja tõusid siis otsekui vastu tahtmist lendu, sööstsid aina kõrgemale, kadudes lõpuks pilvitu taeva piimakarva sinakasse terendusse, ja sealt kostis küll vaiksemalt, kuid seda meeldivamalt nende lõputut lõõritust.

Varakevadel, niipea kui mõned kohad olid lumest paljaks sulanud, lendasid lõokesed sellele igavale, kuid neile millegipärast armsaks saanud maatükile, tegid karedast kulurohust pesi, haudusid pojad välja ja rõõmustasid steppi hilissügiseni oma üsna ühetoonilise, kuid inimese kõrvale lapsest saadik armsa lauluga. Ühele niisugusele pesale, mis oli osavasti punutud ammusesse hobusekabja jälge, pidi Davõdov kogemata peale astuma. Ta tõmbas heitunult jala tagasi ja kummardus vaatama. Vana pesa oli maha jäetud. Selle lähedal vedeles vihma käes kokkukleepunud tibatillukesi sulekesi ja pisikesi munakoorekilde.

«Ema on lapsukesed ära viinud. Aga huvitav oleks olnud lõokese poegi vaadata! Ei mäleta, et oleksin neid lapsepõlves kunagi näinud,» mõtles Davõdov. Ja muigas nukralt: «Iga väike sirgukenegi teeb pesa, kasvatab lapsi, mina aga longin üksikuna ringi peaaegu nelikümmend aastat, ja pole veel teada, kas ma saangi oma väikesi näha... Viimati peaks veel vanas eas naise võtma?»

Davõdov hakkas valjusti naerma, kujutledes ennast hetkeks soliidse abielumehena koos täidlase, Kuprijanovna-taolise naise ja trobikonna mitmesuguses vanuses lastega. Ta oli sääraseid perekonnapilte mitu korda provintsilinnade fotovitriinides näinud. See ootmatult pähe tulnud naisevõtmise-mõte tundus talle nii veidrana ja kentsakana, et ta lõi käega ja hakkas jõudsamalt küla poole astuma.

Koju Davõdov ei läinud, vaid suundus otse kolhoosi juhatusse. Kange tahtmine oli kiiremini Nagulnovilt teada saada, mis vahepeal oli juhtunud.

Juhatuse maja avar säprunud rohuga kaetud õu oli tühi, ainult talli juures siblisid laisalt sõnnikus naabri kanad ning kuuri all seisis liikumatult sügavaisse raugamõtteisse vajunud sokk, keda millegipärast kutsuti Trofimiks. Davõdovit nähes tuli sokule elu sisse, ta raputas trotslikult habet, tammus väheke ühelt jalalt teisele ja traavis kärmesti temale risti tee peale ette. Poolel teel kummardas ta pea maha, tõstis pintslitaolise sabajupi sõjakalt püsti ning läks üle galopile. Soku kavatsused olid nii silmanähtavad, et Davõdov jäi naeratades seisma ja valmistus riiaka habemiku rünnakut vastu võtma.

«Ah sedasi sa siis teretad kolhoosi esimeest? Annan sulle õige saapaninaga hea vopsu, va paharet!» ütles Davõdov naerdes ning haaras sokul osava käeliigutusega täkilisest keerdus sarvest kinni. «Noh, nüüd lähme juhatusse seda asja klaarima, va Štšukari sõbramees, riiukukk ja laiskvorst!»

Trofim ilmutas täit allaheitlikkust: Davõdovi sõna kuulates tipsis ta alandlikult kaasa, raputades taoti pead ning püüdes viisakalt sarve vabaks saada. Esimesel trepiastmel aga ajas ta äkki sõrad tugevasti vastu ja pidurdas kõigi nelja jalaga. Kui ka Davõdov seisma jäi, sirutas sokk oma kaela usaldavalt tema poole, nuusutas taskut ja maigutas pentsikult oma halle mokki.

Davõdov häbistas teda, vangutades etteheitvalt pead, ja püüdis rääkida nii väljendusrikkalt, kui ta vähegi oskas:

«Oh, Trofim, Trofim! Sa oled juba vana, võiks öelda, et kolhoosi pensionär, aga oma rumalaid tempe sa ei jäta, norid igaühega tüli, ja kui kaklusest midagi välja ei tule, hakkad leiba manguma. See on paha, see on häbiasi, fakt! No mis sa sealt nüüd välja nuuskisid?»

Tubakakoti ja tikutoosi alt tasku põhjast õngitses Davõdov sinna ununenud kõva leivakoorukese, tegi selle hoolikalt tubakapurust puhtaks ja nuusutas siis millegipärast ise, enne kui ta oma tagasihoidliku külakosti peo peal sokule ulatas. Pea lipitsevalt ja paluvalt longus, vaatas sokk Davõdovile otsa vana saatüri uniste silmadega, kuid leivakoorukest ainult nuusutas korraks, puristas siis põlglikult ja läks tähtsal sammul trepist alla.

«Pole kuigi näljane,» ütles Davõdov oma pettumust varjamata. «Pole soldatiks olnud, paganajalg, muidu pistaksid kohe kinni! Kuula nüüd asja, koorik lõhnab terake tubaka järgi, mis siis sellest! Nagu näha, on sinu soontes tublisti aadliverd, reo, et sa nii pire oled, fakt!»

Davõdov viskas koorukese maha, astus jahedasse esikusse, võttis pajast kruusitäie vett ja jõi selle aplalt ära. Alles nüüd tundis ta, kui väsinud ta oli kuumusest ja pikast teest.

Juhatuses polnud peale Razmjotnovi ja arvepidaja mitte kedagi. Razmjotnovil läks Davõdovit silmates nägu naerule:

«Tulid ikke viimaks, vana sõjamees! Mul läks süda kohe poole kergemaks! Küll on ikke rist see kolhoosi majapidamine — issand hoia ja keela! Ju süsi sepikojast otsas, ju veepump peenramaal katki, kord tuleb üks miski hädaga, kord koperdab teine platsi . . . Sihuke närviline amet ei passi minu iseloomule kohe kudagi. Kui ma siin veel ühe nädala oleks istund, oleks mul tervis nii läbi, et teistel inimestel sant vaadata!»

«Kuidas Makariga on?»

«Elus.»

«Ma tean, et elus, aga kuidas põrutusega lood?»

Razmjotnov kortsutas kulmu:

«Mis põrutus siis kuulist saab olla? Ega tema pihta kolmetollisest ei lastud. Noh, väheke väristas pead, pani kriimustusele viina peale, ja mis poolest liitrist üle jäi, selle võttis sisse, ja asi ants.»

«Kus ta praegu on?»

«Sõitis brigaadi.»

«Kuidas see asi siis ikkagi oli?»

«Lihtsam kui lihtne: öösel istus Makar lahtise akna all ja uus kirjatark, Štšukari-taat, teisel pool lauda. Eks Makari pihta siis püssist põrutatigi. Kes lasi — seda teab ükspäinis pime öö, ainult üks on selge: töllmokk oli see, kes lasi.»

«Miks see siis selge on?»

Razmjotnov tõstis imestusest kulmud kõrgele.

«Kuda «miks»? Kas sina oleks vindist kolmekümne sammu pealt mööda last? Hommikul leidsime selle koha üles, kust ta lasi. Padrunikesta järgi leidsime. Ise mõõtsin ära: täpipealt kakskümmend kaheksa sammu on alast maja muldrini.»

«Öösel võib küll kolmekümne sammu pealt mööda lasta.»

«Ei või!» vaidles Razmjotnov ägedalt vastu. «Mina küll ei oleks mööda last! Tahad, teeme proovi: istu öösel sinna, kus Makar istus, ja anna mulle püss. Üheainsa padruniga põrutan sulle augu otse kulmude vahele! Selge pilt, et lasi mõni kobakäpp, aga mitte õige soldat.»

«Sa räägi põhjalikumalt.»

«Kõik laon korrast ette. Kesköö paiku kuulen, et külas käib laskmine: üks pauk vintpüssist, siis kaks tumedamat pauku jüsku püstolist, ja jälle hele plaks vintpüssist, hääle järgi võis ütelda. Krabasin padja alt nagaani, tõmbasin jooksu peal püksid jalga ja kargasin õue. Jooksin Makari maja poole — laskmine oleks nagu sealtpoolt kost. Endal tuli patune mõte, et küllap see Makar seal midagi jändib . . .

Olin seal nagu välk. Koputasin ukse pihta — lukus, aga kuulda on, et keegi toas haledasti oigab. Noh, lükkasin paar korda õlaga, nii et mõikas, murdsin riivi katki, hüppasin sisse, tõmmasin tikust tuld. Köögis paistsid voodi alt inimese jalad. Haarasin jalust kinni, tirisin. Sa jessuke, kus üks pistis voodi all kiljuma nagu põrsas aia vahel! Mul läksid isegi põlved nõrgaks, aga tirisin muudkui samas vaimus edasi. Lohistasin selle inimese keset kööki, — tuli välja, et see põld ülepea mitte inime, see tähendab, põld mees, vaid oli vana perenaine. Küsisin temalt, et kus Makar on, tema aga ei saand hirmu pärast sõnagi suust.

Tormasin Makari tuppa, komistasin millegi pehme otsa, kukkusin maha, kargasin püsti, endal käis tuline juga südamest läbi, mõtlesin, et Makar on tapetud ja tema'p see maas lamabki. Sain kudagiviisi tikust tule üles, vaatan — Štšukari-taat põrandal pikali ja vahib mulle ühe silmaga otsa, teine silm kinni. Otsaesine ja põsk vanamehel verised. Küsin teiselt: «Oled elus? Kus Makar on?» Tema küsib minult omakorda: «Andrjuša, ütle mulle jumala pärast, kas ma olen elus või ei?» Ja hääl endal niisuke mahe ja peenike, nagu hakkaks taa-

dil tõepoolest toss välja minema... Rahustasin teda, ütlesin, et «kui sul ikke keel sõna kuulab, siis oled veel elus, aga koolja lehk on sul küll juba juures...» Puhkes teine kibedasti nutma ja ütles: «Mul hakkab hing ihust ära lahkuma, sellepärast ongi pluht na raske. Ja kui ma praegalt veel olengi elus, siis ilmtingimata suren üsna varsti, mul ju kuul peas.»»

«Mis pagana lugu see on!» katkestas Davõdov kannatamatult. «Miks temal siis nägu verine oli? Mitte midagi ei saa aru! Kas tema siis ka haavata sai?»

Razmjotnov itsitas ja jätkas:

«Mitte keski ei saand haavata, kõik läks hästi. No ma siis läksin välja, panin igaks juhtumiseks luugid kinni ja lambi põlema. Štšukar, nii kuda oli seliti maas, nii jäigi vagaselt lamama, ainult pani teise silma ka kinni ja käed kõhu peale kokku. Pikali maas nagu kirstus, ei liiguta oimugi, võta või jäta — surnu valmis! Viimaks palus sihukese nõrga, viisaka häälega: «Mine jumala nimel ja kutsu mu eit seie! Tahan temaga enne surma jumalaga jätta.»

Mina kummardasin tema kohale, näitasin lambiga tuld.» Razmjotnov turtsatas ja hoidis vaevaga naeru tagasi. «Tule valgel nägin, et temal, Štšukaril, on männipilbas otsa eest naha sisse läind... Kuul oli aknapiida küljest killu lahti löönd, see oligi lennand Štšukarile otsaette ja naha marraskile tõmmand, tema aga arvas lollist peast, et see on kuul, ja prantsatas pikali. Vanamees hakkab mu silma all surema — surma põle veel kuskil, mina aga ei saa naeru pärast enam selga sirgeks. Tõmmasin siis muidugist selle puukillu välja ja ütlesin taadile: «Võtsin sul kuuli välja, tõuse nüüd üles, põle siin ilmaasjata lesida midagi, ütle mulle ainult, kuhu Makar sai.»

Vaatan, Štšukari-taadi meel kohe rõõmus, minu nähes aga jüsku häbeneb püsti tõusta, vähkreb põrandal, aga ennast üles ei aja... Ise maas ja räägib, va kuradi lobamokk, mulle udujuttu: «Kui vaenlased minu pihta lasid ja kuul mind otse pähe tabas, siis kukkusin maha nagu niidetud ja kaotasin teadlikkuse. Makar aga kustutas vahepeal lambi, kargas aknast välja ja lasi jalga. Nii see meie sõprus on: mina siin maas haavatud, peaaegu surnuks tapetud, tema aga jätab mu vaenlaste meelevalda ja pühib hirmu pärast minema! Näita, Andrjuša, seda kuuli, mis mu ära pidi tapma! Kui jumal annab, et ellu jään, siis panen ta vanaeide pühapiltide juurde ja hoian igaveseks mälestuseks!»

Mina ütlesin, et «ei, kuuli ma sulle teps näidata ei saa, see on üleni verine, sa võid seda nähes jälle meelemõistuse kaotada. Selle kuulsa kuuli saadame Rostovi muuseumile alleshoidmiseks.» Siis läks vanamees veel rõõmsamaks, keeras teine kähku külili ja küsis: «Kuule, Andrjuša, viimati määratakse mulle kangelasliku haavatasaamise ja niisukese vaenlaste kallaletungi läbielamise eest mõni medal kõrgemate ülemuste poolt?» Mul kargas siis hing täis, torkasin pilpa talle pihku ja ütlesin: «Säh oma «kuul», muuseumi jaoks see ei kõlba. Pane see pühapildi alla ja hoia seal; nüüd aga keri kaevule, pese oma vahvus maha ja sea ennast korda, muidu lehkad nagu vana raipematja.»

Štšukar vajus õue ja kadus nagu tuul, ja kohe selle järel ilmus Makar, lõõtsutas nagu äraaetud hobune, istus laua taha ja ei lausunud musta ega valget. Viimaks toibus ja hakkas rääkima: «Ei saand sindrinahale pihta! Kaks korda lasin. Pime, kirpu ei näe, põrutasin toru järgi — mööda. Tema jäi seisma ja lasi minu pihta veel korra. Jüsku oleks keski mind särgist tõmmand.» Makar keeras pluusiserva üles, ja tõepoolest — vööst kõrgemal paremal pool oli kuul pluusist läbi läind. Ma küsisin, et kas tal ka aimu on, kes see oli. Tema muigas: «Mul põle öökulli silmi. Tean ainult, et noor mees oli, hästi väle jooksma! Elatand inime nii ei jookse. Kihutasin talle järele — aga kus sa sellega! Hobuse seljas ka põleks teist kätte saand.» Ma ütlesin siis, et «kuda sa sedasi riskeerisid talitada? Hakkad taga ajama, ise ei teagi, kui palju neid on. Kui oleks aia taga veel kaks sihukest selli passind, mis siis oleks old? Ja ka üks mees oleks võind sind lähedale lasta ja siis otse pihta põrutada.» Aga või siis Makar kuulab! Ütles, et «mis ma sinu arvates siis pidin tegema? Lambi kustutama ja voodi alla pugema või?» Nii see lugu oli. Makar sai sest laskmisest ainult nohu.»

«Mis sel siis nohuga pistmist on?»

«Tont seda teab, nii ta räägib, mina ka imestan. No mis sa naerad? Tal on tõepoolest pärast seda laskmist jõle nohu. Nina muudkui jookseb, ja aevastab teine valangute viisi nagu kuulipildujast.»

«Puha harimatus kõik,» nurises arvepidaja, elatanud kasakas, endine polgu kirjutaja. Ta lükkas aegade jooksul tuhmunud hõberaamidega prillid otsaesisele ja kordas küivalt: «Seltsimees Nagulnov näitavad oma harimatust, muud ei midagi!»

«Rohkem ikka neil harimatutel tulebki praegu rahmeldada,» muigas Razmjotnov. «Sina oled küll kangesti haritud, taod arvelaual nuppe, nii et ragin taga, maalid igale pookstavile kõiksugused imevigurid külge, aga püssist ei lastud ju sind, vaid Nagulnovit . . .» Ja jätkas Davõdovi poole pöördudes: «Hommikul vara läksin teda vaatama, temal aga velskriga sihuke vaidlus käimas, et vanakurat ka millestki aru ei saa! Velsker ütleb, et Makaril on nohu sellest, et ta sai külma, kui öösel lahtise akna all tõmbetuule käes istus, Makar aga kinnitab, et nohu olla tal sellepärast, et kuul ninanärvi puutund. Velsker küsib: «Kuda sai kuul ninanärvi puutuda, kui ta ülevaltpoolt kõrva läks ja oimukohta kõrvetas?» Makar vastas: «See põle sinu asi, kuda ta puutus, fakt on see, et puutus, ja sinu asi on seda närvilist nohu tohterdada, aga mitte targutada selle üle, mida sa ei tea.»

Makar on kangust täis kui kurat, see velskrivanamees on aga veel hullem. «Teie ärge mulle oma rumalustega kärbseid pähe ajage,» räägib ta. «Närvidest hakkab inimesel üks silmalaug võbisema, ja mitte kaks, üks põsk tõmbleb, ja mitte kaks. Miks teil siis nohu mõlemas sõõrmes löriseb ja mitte ühes? Selge pilt, et külmetusest.»

Makar vaikis õige väheke, siis küsis: «Kuule, roodutohter, kas sa oled millaski vasta kõrvu saand?»

Mina istusin igaks juhtumiseks Makarile lähemale, et tal õigel ajal käest kinni krabada, velsker aga vastupidi — taganes temast kaugemale, hakkas juba ukse poole vaatama ja ütles nii, natuke kogeldes: «E-e-ei, jumal on siiamaani hoind, ei ole saand. Aga miks see teid huvitab?»

Makar küsis jälle: «Vaata, kui ma sulle kõmatan rusikaga vastu pahemat kõrva, kas sa arvad, et sul ainult pahem kõrv hakkab pilli lööma? Ole mureta, mõlemas kõrvas on niisuke kellahelin nagu lihavõttepühade ajal!»

Velsker tõusis püsti, hakkas end külgepidi ukse poole nihutama, Makar aga ütles: «Sa ära mine tuliseks, istu tooli peale tagasi, mul pole mõtteski sind lüüa, ma ainult seletan näituseks. Selge?»

Millest see velsker siis tuliseks pidi minema? Ettevaatuse mõttes oli ta juba ukse poole minema hakand, aga pärast Makari sõnu istus tooli servakese peale, ise muudkui piilus ukse poole . . . Makar pigistas käe rusikasse, vaatas seda igast kandist, nagu oleks esimest korda elus näind, ja küsis jälle: «Aga kui ma sulle teist korda seda kosti pakun, mis siis saab?» Velsker tõusis uuesti püsti ja nihkus ukse poole. Hoiab lingist kinni ja ise räägib: «Mõtlete ikke rumalusi välja! Arstiteadusel ja närvidel põle teie rusikatega midagi tegemist!» — «Just on,» vaidles Makar vasta, palus teda jälle istet võtta ja pakkus isegi viisakalt tooli. Siis hakkas velsker asja ees, teist taga koledasti higistama ja ütles, et tal põle põrmugi aega, et peab kohe minema haigeid vasta võtma. Makar aga arvas kategooriliselt, et haiged võivad mõni minut oodata, et vaidlus arstiteaduse üle jätkub ja et tema, Makar, loodab talle selles teaduses kümme silma ette anda.»

Davõdov naeratas väsinult, arvepidaja kihistas vaikset vanainimese-naeru, pihk suu ees, Razmjotnov aga oli täiesti tõsine ja jätkas:

«Tead sa,» ütles Makar, «kui ma sulle teist korda sellesama koha peale koputan, siis ära arva, et sul ainult pahemast silmast vett tulema hakkab. Mõlemast silmast purtskab nagu mahla küpsest tomatist, küll ma selle eest juba kudagimoodi hea seisan! Närvilise nohuga on niisamasugune lugu: kui pahemast sõõrmest tilgub, siis peab ka paremast tilkuma. Selge?» Nüüd läks velsker julgemaks ja ütles: «Teie, palun, ärge tehke tarka nägu pähe, kui te arstiteadusest midagi ei mõista, ja ravige ennast tilkadega, mis ma teile välja kirjutan.» Oi, kus Makar krapsas püsti! Hüppas peaaegu vasta lage ja kisendas metsiku häälega: «Ah et mina ei mõista arsti-

teadusest midagi?! Ossa vana klistiir! Saksa sõjas sain neli korda haavata, kaks korda põrutada ja üks kord gaasimürgituse, kodusõjas olin kolm korda haavatud, vedelesin kolmeskümnes laatsaretis, hospidalis ja haigemajas, ja mina ei mõista arstiteadusest midagi?! Kas sa vana kastoor ka tead, misukesed tohtrid ja prohvessorid mind ravitsesid? Sina, vana loll, põle sihukesi õpetatud mehi uneski näind!» Nüüd käratas velsker Makarile — ei tea, kust ta küll selle julguse võttis —, et «teid on küll õpetatud mehed ravind, aga ise olete arstiteaduses rumal kui saabas, palun väga!». Makar vasta: «Sina aga oled arstiteaduses nagu auk kringli sees! Sina oskad ainult sündind lapsel nabanööri läbi lõigata ja taatidel songa paigale panna, närvidest tead sa aga niisama palju kui oinas piiblist! Närviteadusest ei tea sa mitte mõhkugi!»

Üks sõna tuli teise järel, läksid põhjalikult tülli, ja velsker veeres Makari toast välja nagu lõngakera. Makar jahtus pisut ära ja ütles mulle: «Mine sina juhatusse, ma siin väheke tohterdan ennast lihtsate rohtudega, hõõrun nina rasvaga sisse ja tulen kohe järele.» Oleks sa, Davõdov, näind, misuke ta tunni aja pärast välja nägi! Nina oli läind suureks ja siniseks nagu baklažaan ja keeras kudagi külje peale. Oli vist hõõrumisega teise paigast ära väänand. Makar, see tähendab tema nina, haises lambarasvast nii, et terve juhatuse tuba oli seda lehka täis. Nii vägeva määrde oli välja mõteld... Vaatasin talle otsa, ja usu mind, pidin ennast katki naerma. No küll oli mees ikke enese ära rikkund! Tahtsin küsida, mis ta endaga teind on, aga naeru pärast ei saand sõnagi suust. Tema läks kole vihaseks ja küsis minult: «Mis sa naerad, lollakas idioot, leidsid tee pealt läikiva nööbi või? Mis sa, sokk, rõõmustad? Aru põle sul peas rohkem kui meie sokul Trofimil, aga muudkui itsitad korralikkude inimeste üle!»

Läks teine siis tälli, mina järele. Vaatan, Makar võtab sadula, saduldab kõrvi, viib tallist välja — ise ei lausu musta ega valget. Tähendab, on vihane sellepärast, et ma naersin. Küsin: «Kuhu sa minema hakkad?» Vastab mulle, endal kulm kortsus: «Küla taha niidule hagu raiuma, et sulle pinna peale anda!» — «Ei tea mis

eest?» küsin. Vaikib. Läksin teda saatma. Vaikisime kogu tee tema majani. Aiavärava juures viskas ratsmed minu kätte ja läks ise tuppa. Näen, tuleb sealt tagasi: revolvritasku rihma küljes, rihm kenasti üle õla, käterätt käes...»

«Käterätt?» imestas Davõdov. «Milleks käterätt?»

«Ma ju rääkisin sulle, et tal on jõle nohu, ninarätikust ei aidand, aga meie moodi lihtsalt maha tatistada häbeneb isegi stepis.» Razmjotnov muigas paljutähendavalt: «Sa ära arva, egas ta mõni naasugune põle, ta ju õpib inglise keelt, ega talle siis harimata inimese kombed ei kõlba... Sellepärast ta võttiski ninaräti asemel käterätiku kaasa. Mina ütlesin talle: «Sa, Makar, võiks pea ümber sideme panna, haava kinni siduda.» Tema läks marru ja kisendas: «Mis haav see siis ära ei ole, et sind kurat võtaks! Oled pimedaks jäänd või, kas sa ei näe, et see põle haav, vaid kriimustus?! Need naiste eputused mulle ei passi! Sõidan brigaadi, tuul puhub peale, tolm katab kinni, ja saab varsti terveks nagu vanal penil. Aga sina ära topi oma nina võõrastesse asjadesse, kao siit kõigi oma narride nõuannetega!»

Nägin, et tal pärast velskriga õiendamist ja pärast minu naermist oli tuju üpris räbal, ja soovitasin talle õige ettevaatlikult, et ta nagaani nii nähtaval ei hoiaks. Aga kus tema! Saatis mind heasse kohta ja ütles: «Minu pihta lasevad igasugused jätised ja mina pean siis sinu arvates ragulkaga ringi sõitma? Kaheksa aastat olen nagaani taskus kand, arutul hulgal taskuid puruks kulutand, ja aitab! Tänasest päevast peale hakkan avalikult kandma! Ma põle teda varastand, vaid verega ära teenind. Arvad sa, et see nagaan mulle asja ees, teist taga kalli seltsimees Frunze nimel kingiti, ja veel minu nimega hõbeplaat käepidemel? Lori ajad, vennas, ja jälle topid oma nina võõrastesse asjadesse!» Kargas sadulasse ja sõitis minema. Kuni küla vahelt välja jõudis, niikaua oli kuulda, kuda ta käterätikuga nina nuuskas, — justkui pasunat puhus. Sina, Semjon, ütle talle selle nagaani kohta. Põle hea, rahvas hakkab vaatama. Sinu sõna ta kuulab.»

Razmjotnovi viimaseid sõnu Davõdov enam ei kuulanudki. Ta istus käsipõsakil, küünarnukkidele toetudes,

vaatas üksisilmi äratäkitud, tindiplekkidega kaetud lauale, meenutas Aržanovi jutustust ja mõtles: «Noh, heakene küll, ütleme — Jakov Lukitš on kulak, aga miks ma just teda peaksin kahtlustama? Ise ta püssi kätte ei võta, selleks on ta liiga vana ja arukas; Makar rääkis ju ka, et tema eest jooksis ära noor, kärme jalaga mees. Aga kui Lukitši poeg on vanaga ühel meelel? Ükskõik, ilma kindlate tõendusteta Jakov Lukitši majandusjuhataja kohalt tagandada ei või, sellega ainult hirmutaks teda, kui ta on mingisugusesse salanõusse segatud, ja ajaks ka kõik teised ärevile. Üksinda Lukitš aga niisuguse asja peale välja ei lähe. Ta, kurat, on tark mees, üksinda ta ei riskeeri ilmaski sihukest tükki teha; tähendab, temaga tuleb olla endist viisi, ei tohi vähematki märku anda, et kahtlus on tema peal, muidu võib kogu asja ära rikkuda. Trumbid aga on juba mängus... Tarvis kiiresti rajooni sõita ja rääkida rajoonikomitee sekretäriga ning gepeuu ülemaga. See meie gepeuu molutab niisama, meil aga hakkavad siin öösiti juba paugutama. Eile lasti Makari pihta, pea see ei juhtu, et homme mind või Razmjotnovit ei lasta. Ei, see asi ei lähe. Kui midagi ette ei võta, kõmmutab mõni roisk meid kõiki kolme päevaga maha... Aga vaevalt küll, et Lukitš hakkab kontrrevolutsioonilisest mängust osa võtma. Ta on selleks liiga hea rehknutimees, fakt! Ja mis mõte tal olekski seda teha? Töötab majandusjuhatajana, juhatuse liige, elab hästi, küllus majas. Ei mina usu, et teda vana aja poole tagasi kisub. Vanad ajad enam tagasi ei tule, sellest ta peaks ju aru saama. Iseasi, kui me praegu mõne naabriga sõdima hakkaksime — siis ta võiks ehk aktiivseks minna, praegu ma aga tema aktiivsusesse ei usu.»

Davõdovi mõttemõlgutused katkestas Razmjotnov. Ta silmitses hulk aega sõbra kõhnaks jäänud nägu ja küsis siis asjalikult:

«Kas sa täna midagi söönd oled?»

«Söönud? Mis siis?» vastas Davõdov hajameelselt.

«Kõhn oled sa, nii et kole vaadata! Põsenukid ainult püsti, needki päikesest kõrbend.»

«Hakkad jälle vana jutuga peale?»

«Ei, päris tõsi, usu mind!»

«Ei ole söönud, ei jõudnud, ja ei taha ka, näe kui palav on juba hommikust saati.»

«Mul on aga miskipärast kõht tühi. Tule kaasa, õjoma, pistame midagi hamba alla,» pani Razmjotnov ette.

Davõdov nõustus vastu tahtmist.

Nad läksid seltsis õue, kus neile hoovas vastu kuiv, koirohu järgi lõhnav kuum stepituul.

Värava juures jäi Davõdov seisma ja küsis:

«Keda sina kahtlustad, Andrei?»

Razmjotnov kehitas õlgu ja lahutas viivitades käsi.

«Pagan seda teab! Ma olen juba kümme korda mõteld, aga mitte põrgutki ei oska välja mõelda. Arutasin kõik küla kasakad ükshaaval läbi, aga midagi mõistlikku pähe ei tuld. Üks saatan andis meile mõistatuse, murra nüüd pead. Käis siin üks seltsimees rajooni gepeuust, tiirutas ümber Makari maja, kuulas üle Makari, Štšukari-taadi, Makari perenaise, minu, vaatas meie leitud padrunikesta, aga egas sellel märki peal põle... Sõitis niisama targalt tagasi. Ütles, et «teil peab siin mõni vaenlane pesitsema». Makar küsis siis tema käest: «Kuule, tarkuseallikas, kas sinu pihta on siis sõbrad ka vahel last? Sõida õige seenele! Tuleme ilma sinutagi toime.» See veidrik jäi vakka, nohises ainult korraks, istus hobuse selga ja oligi läind.»

«Mis sa arvad, kas Ostrovnov võiks niisuguse tükiga hakkama saada?» küsis Davõdov ettevaatlikult.

Razmjotnov, kes oli juba väravahaagist kinni võtnud, laskis imestusest isegi haagi lahti ja puhkes naerma.

«Oled sa hull või? Jakov Lukitš? Ei tea mis tühja pärast tema peaks sihukese asja peale välja minema? Tema kardab vankri kriginatki, ja sina luuletad niisukest jampsi kokku! Raiu mul või pea maha, tema seda küll ei tee! Kes tahes, ainult mitte tema.»

«Aga tema poeg?»

«Kah sihid märgist mööda. Kui hakata sedasi umbropsu näpuga näitama, võib minu peale ka sattuda. Ei, siin on peenikesem vigur... Sellel asjal on oma konks küljes.»

Razmjotnov võttis taskust tubakakoti, keeras plotski, kuid siis tuli talle meelde, et ta alles neil päevil oli alla

kirjutanud otsusele, mis keelas perenaistel päeval ahju kütta ja meestel õues suitsetada, ja ta käkerdas tusaselt plotski kokku. Davõdovi hämmeldunud pilku nähes ütles ta hajameelselt, nagu ei räägiks ta endast, vaid mõnest kõrvalisest inimesest:

«Antakse ka igasugu narre korraldusi! Väljas suitsu teha ei tohi, lähme minu poole, suitsetame seal.»

*

Hommikueineks andis Razmjotnovi vana ema ikka ühte ja sedasama, Davõdovit juba ära tüüdanud vedelat hirsiputru, millesse kehviku kombel oli pandud õige vähe pekitükikesi. Kui ta aga peenramaalt tõi kausiga värskeid kurke, läks Davõdovi meel rõõmsamaks. Ta sõi mõnuga ära kaks kurki, mis meeldivalt mulla ja päikese järgi lõhnasid, jõi kruusitäie marjajooki peale ja tõusis laua tagant üles.

«Aituma, emake, kõhutäie eest! Kurkide eest aga iseäranis suur aitäh. Esimest korda sain tänavu värskeid kurke. Head kurgid, pole midagi laita, fakt!»

Heasüdamlik jutukas vanake toetas põse nukralt käele:

«Kust sina, vaeseke, peaksidki kurke saama? Naist sul ju põle!»

«Pole jah veel võtnud, aega ei leia,» naeratas Davõdov.

«Kui põle aega naist võtta, ega siis varajasi kurkegi kuskilt saa. Kus sa's ise hakkad taimedega ja istutamisega jahtima! Näe, eks minu Andrjuška ole kah ilma naiseta jäänd. Kui tal ema põleks, siis oleks varsti näljast siruli. Aga ema ikke toidab teise ära. Vaatan teid, ja meel läheb haledaks. Andrjuška on mul ilma naiseta, Makarka ja sina samuti. Kuda teil kõigil kolmel ka häbi põle? Ise üle küla tursked poisid, aga naistega teil õnne ei ole. Kas teil tõesti jääbki kõigil naine võtmata? Egas muud, see ju häbiasi!»

Razmjotnov lõõpis emale muheldes vastu:

«Meile ei tule keegi, memm.»

«Ja ei tulegi, kui te veel viis aastat niisama ringi könnite. Kellele paganale teiesuguseid vanu kronisid siis

veel vaja on, mitte ühelegi naisele — tüdrukutest ma ei räägigi, tüdrukuid on teil juba hilja kosida!»

«Tüdrukud meile ei tule, nagu sa ise räägid — oleme liiga vanad, aga leski põle jälle meile vaja. Hakka veel võõraid lapsi toitma! Võtku neid pagan!» naljatas Razmjotnov.

Selline jutt ei olnud talle nähtavasti uudiseks, kuid Davõdov ei lausunud sõnagi ning tal oli millegipärast piinlik.

Ta jättis külalislahke pererahvaga hüvasti, tänas neid ja läks sepikotta. Ta tahtis heinateoks remonditud niidumasinad ja loorehad veel enne komisjoni tulekut ise viisipäraselt üle vaadata, seda enam, et remontimises oli osake ka tema enda tööd.

X PEATÜKK

Päris küla servas seisev vana sepikoda võttis ta vastu tuttavate lõhnade ja helidega: endist viisi kõlises ja helkis Ippolit Sidorovitši käes vasar, mis alistus peremehe igale liigutusele, juba kaugelt oli kuulda oma viimaseid päevi elava lõõtsa hingeldavaid ohkeid ja endiselt hoovas pärani lahti lükatud uksest põlenud süte kibedat kärmu ning jahtumata rauatagi imelist, unustamatut hõngu.

Üksildase sepikoja ümbrus oli tühi ja lage. Lähedalt läks külavahetee mööda ja sealt tuli kuuma tolmu ning maltsa lõhna. Sepikoja lohkuvajunud muldkatusel kasvasid metskanep ja stepirohi. Seal sabistas suur kari varblasi. Nad pesitsesid alati vana sepikoja räästa all, isegi talvel, ja nende lakkamatu sädistamine oli otsekui vastukaja vasara helisevale kiirkõnele ja alasi kõminale.

Šalõi võttis Davõdovi vastu nagu vana sõbra. Igav oli olla päevad otsa kahekesi ääsipoisiga, ja tal oli Davõdovi tuleku üle ilmselt hea meel. Ta sirutas korbatanud ja raudkõva käe ning hüüdis oma bassihäälega rõõmsalt:

«Ammust-ilma põle sa siin käind, esimees! Unustad proletarjaadi ära, ei tule vaatamagi, nagu näha, oled uhkeks läind, noormees. Ah et tulid mind kaema? Ära sa mul räägi! Niidumasinatele tulid silma peale heitma, küllap ma sind tunnen, noormees! No lähme, vaata siis pealegi. Seadsin nad ritta nagu paraadil, nagu kasakad vägede ülevaatusel. Lähme, lähme, aga ära sa norima hakka! Ise olid mul käealuseks, nii et põle kellegilt nõuda.»

Davõdov vaatas hoolsasti ja kaua iga niidumasinat.

Aga kui nõudlik ta kontrolliv silm ka ei olnud, remondis ei leidnud ta mingisuguseid puudusi, välja arvatud paar-kolm lõpetamata jäänud pisitööd. Kuid vana seppa solvas ta ikkagi põhjalikult. See käis Davõdovi kannul masina juurest masina juurde, pühkis punaselt näolt nahkpõllega higi ja rääkis pahaselt:

«Küll oled sa ikke tüütu peremees! Mis asja sa norid... No mis sa nuhid? Mida sa otsid, küsin ma. Kas ma olen mõni mustlane või? See koputab korraks vasaraga, vorbib kuda juhtub midagi valmis, ronib siis vankrile, annab hobusele piitsa, ja läind ta ongi. Ei, noormees, siin on kõik ausalt tehtud nagu oma jaoks, ja põle siin midagi nuuskida ega norida.»

«Ma ei nori ju sinu kallal, Sidorovitš, kust sa seda võtad?»

«Kui sa oleks ilma norimata vaadand, siis oleks sul juba ammu kõik ära vaadatud, sina aga muudkui kobistad iga masina ümber, aina nuusid, aina näpid...»

«See mu amet: silmaga mõõta ja käega katsuda,» tahtis Davõdov naljaga asjast üle saada.

Kui ta aga hakkas iseäranis hoolikalt vaatama üht vana, kulunud niidumasinat, mis enne ühistamist oli kuulunud Antip Gratšile, läks Šalõi lõbusaks ja pahameel oli nagu peoga pühitud. Ta haaras oma habeme pihku, pilgutas ei tea kellele silma, muigas kavalalt ja rääkis irooniliselt:

«Kuule, Davõdov, heida pikali, heida pikali maha! Mis sa käid tema ümber nagu kikas? Lase maoli ja katsu terahoidjat hambaga! Mis sa teda kabistad nagu plikat? Proovi hambaga, hambaga proovi! Oled ikka soss-sepp! Kas sa siis oma tööd ära ei tunne? Selle masina remontisid ju sina! Ma kinnitan sulle lõpulikult, noormees, see on puha sinu enda töö, sina aga ei näe ega taipa. Niiviisi võib veel juhtuda, et võtad õhtul naise, aga hommikul ei tunne oma noorikut ära...»

Oma naljast mõnu tundes hakkas Šalõi kõrvulukustavalt naerma, köhis, vehkis kätega, kuid Davõdov ei solvunud natukestki ja vastas:

«Ilmaasjata naerad, Sidorovitš! Selle kehvakese keskmiku niidumasina tundsin ma kohe ära, ja õma töö samuti. Aga kontrollin täie tõsidusega, et pärast heina-

ajal poleks vaja käsi lahutada. Juhtub selle vanarauaga mõni avarii, siis oled sina esimene, kes veel enne heinalisi ütleb: «Näe, andsin vasara ja pihid Davõdovi kätte, tema'p see ära vussiski.» Kas pole tõsi?»

«Tõsi küll, kuda muidu! Kes teeb, see vastutab.»

«Ja sina räägid, et ei tunne ära. Tundsin ta kullakese kohe ära, aga eneselt tuleb rohkem nõuda.»

«Nii et sa iseennast kah ei usalda?»

«Vahel tuleb ette . . .»

«Eks ta nii olegi õigem,» nõustus äkki tõsiseks jäänud sepp. «Meie töö selle rauavärgi kallal on nõnda-ütelda vastutav töö, ega seda ametit nii lihtsalt ära ei õpi, oh ei... Egas meil, seppadel, põle asjata sihuke ütlus olemas, et: «Usu alasit, haamrit ja kätt, aga ära usu, et noorest peast mõistus ütleb tõtt.» Suures vabrikus ja väikeses sepapajas — igal pool on see vastutav töö, seda kinnitan ma sulle lõpulikult. Aga näe, mullu pandi mulle korterisse toornahkade varumise kunturi ülem rajoonist, kes oli meile külasse volinikuks saadetud. Mina ja perenaine võtsime teda vasta nagu oma last, tema aga ei rääkind mu eide ja minuga niipaljukestki mitte, pidas seda endale liiga alatuks. Istub laua taha — mitte sõnagi, tõuseb lauast — jälle mitte sõnagi, tuleb külanõukogust — mitte sõnagi, läheb ära — mitte sõnagi. Küsin temalt miskit poliitikast või majapidamise kohta, tema ainult mühatab vastuseks: «Põle sinu asi, vanamees.» Ja ongi kogu meie jutt otsas. Elas meie üüriline kolm päeva vakka nagu sukk, neljandal päeval hakkas rääkima... Hommikul teatab mulle, ise koledasti uhkust täis: «Sa ütle oma eidele, et ta ei tooks mulle panni peal kartulaid lauale, vaid taldrikul, ja et ta ei paneks lauale käterätti, vaid mõne laudlina. Mina olen kultuurne inimene ja pealegi rajooni vastutav töötaja — mina ei salli lihtlabast ümberkäimist.»

Siis kargas mul hing temä peale lõpulikult täis. Ütlesin: «Haisev täi oled sa, aga mitte kultuurne inimene! Kui sa kultuurne oled, siis larbi selle pealt, mis sulle ette antakse, ja pühi suu sellega puhtaks, mida pakutakse, sest kõiksuguseid linikuid põle meil eluilmaski old ja taldrikud on perenaine kõik ära lõhkund. Raha ei võta ma sult kopikatki; minu eit ei tea enam, kuda

sinu meele järgi olla, kuhu sind istuma panna või kuda sulle ööseks pehmemat küljealust saada, sina aga ajad nina vastu taevast: «Mina olen vastutav töötaja!» Ma küsin sinult, mis vastutav töötaja sina ka oled? Soputad oma kunturis jänese- ja suslikunahkasid — see ongi kogu su vastutus. Mitte kuskilt otsast põle sa vastutav — vaata, mina olen vastutav töötaja! Esimehe ja parteisekretäri järel olen mina esimene mees külas, ilma minuta ei saa künda ega heina teha. Minul on rauatöö käes, sinul aga nahavärk, — kumb meist siis on tähtsam? Sina pea ennast vastutavaks töötajaks, mina — ennast. Kuda siis meie, kaks vastutavat, ühte tuppa mahume? Kudagi ei mahu! Võta aga, kulla mees, oma portvell ja lase lõpulikult jalga, minul põle sinusugust uhkust-täis meest vaja.»»

Davõdovil läksid silmad nii kissi, et neid kitsastest piludest veel vaevalt näha oli. Naerust väriseval häälel küsis ta tasakesi:

«Ja kihutasidki minema?»

«Lõpulikult! Paugupealt! Kadus vastutav tõbras ega öeld söögi-joogi eest aitähki mitte.»

«See oli sul täitsamehe tegu, Sidorovitš!»

«Täitsamehe tegu või asi, aga niisukest kostilist ma ka sallida ei saand.»

Teinud suitsu, jätkas Davõdov inventari ülevaatust ja lõpetas alles pärast keskpäeva. Šalõiga hüvasti jättes tänas ta teda südamlikult tubli töö eest ja päris:

«Kui palju sulle remondi eest normipäevi arvestati?»

Vana sepp kortsutas kulmu ja pööras näo kõrvale.

«Juba see Jakov Lukitš sulle midagi arvestab, oota sa seda . . .»

«Mis Jakov Lukitšil sellega tegemist?»

«Niipalju on, et tema seab arvepidaja jaoks omad seadused sisse. Nii kuda tema ütleb, nii arvepidaja kirja paneb.»

«Kui palju ta siis paneb?»

«Peaaegu mitte midagi, hädavaevalt näputäie.»

«Kuidas siis nii? Mispärast?»

Tavaliselt heasüdamlik sepp vaatas nüüd nii tigedalt, nagu ei seisaks tema ees Davõdov, vaid Jakov Lukitš ise.

«Sellepärast, et nad minu tööd mitte miskiks ei pane. Olen päeva sepikojas — kirjutavad ühe normipäeva. Kas ma seal tööd tegin või vilkat keerasin — neil üks kama kõik! Ma võin remondi ajal ühe päevaga viis normipäeva välja töötada — nemad panevad kirja ikke ühe. Katkesta ennast alasi juures kas või pooleks, üle ühe normipäeva ikke ei saa. Nii et, noormees, sinu käest saadud palgaga just rasva ei lähe. Elu hoiab sees, aga naisevõtmise peale ei saa mõeldagi!»

«Ega see pole minu määratud palk!» ütles Davõdov järsult. «See pole kolhoosi töötasu! Miks sa mulle sellest sigadusest varem pole rääkinud?»

Šalõi ebales pisut ja vastas ilmselt vastu tahtmist:

«Kuda sulle nüüd ütelda, noormees, oli nagu piinlik. Nagu natuke häbi oli või sedasi. Mõtlesin sulle lõpulikult kaevata, siis aga arvasin, et sa ütled: «No küll on täitmata loom, talle on ikke vähe . . .» Ja ma pidasin suu kinni. Nüüd ma aga räägin, ja ütlen veel rohkem: nende armust pannakse kirja ainult sihuke töö, mis on silmaga näha, noh, ütleme, atrade, rühvlite, ühe sõnaga suurema inventari remont, mis puutub aga pudi-padisse, nagu hobuste rautamine, või kui teed hobuseraudasid või kette või aida jaoks obadusi ja aasasid või ülepea niisukest prügi, — siis nemad seda hoopiski ei arvesta ega taha sellest kuuldagi. Aga see põle minu meelest õige, sest niisuguste pisikeste asjade peale läheb kõvasti aega.»

«Jälle sa ütled «nemad», aga kes need «nemad» on? Arvepidaja üksipäini arvestab ja vastutab selle eest juhatuse ees,» urises Davõdov tusaselt.

«Arvepidaja arvestab, aga Lukitš parandab. Sa pajatad mulle, kuda peab olema, aga mina räägin sulle, kuda tegelikult on.»

«Väga paha, kui see tegelikult nii on.»

«No see põle juba minu süü, noormees,' vaid sinu oma.»

«Seda ma tean ilma sinutagi, et see minu süü on. See asi tuleb kiiresti ära õiendada. Hommepäev kutsun juhatuse koosoleku kokku ja pärime Jakov Lukitšilt järele . . . Räägime temaga üks tõsine jutt!» ütles Davõdov otsustavalt.

Šalõi aga ainult muigas habemesse:

«Egas temaga põle vaja rääkida . . .»

«Kellega siis sinu arvates? Arvepidajaga või?»

«Sinuga.»

«Minuga? Hm . . . Noh, lase käia!»

Uurivalt, otsekui Davõdovi jõudu vaagides silmitses Šalõi teda pealaest jalatallani ja hakkas pikkamisi rääkima:

«Hoia alt, noormees! Ma ütlen sulle valusat tõtt . . . Ega ei tahakski, aga on tarvis. Kardan, et teised ei julge sulle sihukesi sõnu ütelda.»

«Lase tulla, lase tulla,» julgustas teda Davõdov, kes aimas juba aimas, et meeldivat jutuajamist sellest ei tule, ja kartis kõige rohkem, et Šalõi veab jutu tema ja Luška vahekorrale.

Vastu ootust hakkas sepp alguses hoopis muust rääkima:

«Pealtnäha oled sa päris esimees mis esimees, aga kui sügavamalt asja uurida, siis põle sa kolhoosis esimees, vaid nasama külaonu.»

«See mulle alles meeldib!» hüüdis Davõdov pisut tehtud lõbususega.

«Meeldida põle siin midagi,» jätkas Šalõi karmilt. «Meeldivat põle siin kõikse vähematki, kinnitan ma sulle lõpulikult. Sina näituseks ronid niidumasina alla, kontrollid nagu hea peremees kunagi, elad põllul, ise künnad, aga mis sul juhatuses tehakse, sellest sa ei näe ega kuule tuhkagi. Sa võiks vähem põllul töllerdada ja rohkem siin kohapeal olla, siis läheks ehk asi paremaks. Sina aga oled ühtekokku kündja ja sepp, teiste sõnadega, nagu ütleb laulusalm — «küll põllumees, küll pillimees», aga kogu majapidamist juhatab sinu asemel Ostrovnov. Sina lasid oma võimu käest maha kukkuda, Ostrovnov aga korjas üles . . .»

«Lase edasi,» lausus Davõdov jahedalt. «Lase tulla, ära häbene!»

«Olgu siis,» oli Šalõi meelsasti nõus. Ta seadis enese niidumasina raamile mugavalt istuma ja näitas Davõdovile käega, et see tema kõrvale istuks; märgates, et õpipoiss ukse vahel kõõlub ja nende juttu pealt kuulab, lõi Šalõi jalga vastu maad ja käratas: «Käi minema,

saadanas! Kas sul tööd ei ole? Muudkui aga pealt kuulamas, põrsas sihuke! Kui võtan rihma ja peksan su ametlikult läbi, küll sa siis tead! Siis on sul silmapilk kõrvad lukus. No ütle nüüd praegalt, kus on ikke poisirajakas!»

Tahmase näoga poiss välgutas naeruseid silmi ja lipsas nagu hiir pimedasse sepikotta; otsemaid hakkas sealt kostma lõõtsa kähisevat hingeldamist ning ääsileek vuhvatas tulipunaselt lõkkele. Šalõi aga juba naeratas muhedalt ja rääkis:

«Õpetan vaeselelapsele sepatööd. Täiskasvanud meestest ei tule ükski kurat sepikotta. Nõukogude kord on nad lõpulikult ära hellitand! Kõik sihivad ju tohtriks, ju agronoomiks, ju igasuguseks insineriks, aga kui meie, vanad mehed, maha sureme — kes hakkab siis rahvale saapaid tallutama, püksa õmblema ja hobuseid rautama? Minul on sama lugu: mitte kedagi ei saa sepapatta meelitada, sepatahma kardab igamees nagu vanakurat välku. Tuli siis see Vanjatka võtta. Lahtise peaga poiss, põrguline, aga misukeseks nuhtluseks ta mulle on, seda ei jõua ära rääkida! Ju ronib suvel võõrasse aeda, ja mina pean tema eest vastust andma, ju kaob sepapajast ära ja läheb viidikaid õngitsema, või mõtleb veel midagi välja, mis lõpulikult kuskile ei kõlba. Tema tädi, kelle juures ta elab, ei saa tast jagu, ja mul tuleb siis nüüd lasta tal endaga teha, mis tal pähe tuleb. Sõiman ainult läbi, ja ongi kõik, vaeslast lööma mu käsi küll ei tõuse. Nõnnaviisi, noormees, on lood. Raske töö on õpetada võõraid lapsi, iseäranis vaeseidlapsi. Aga oma elupõlves olen ma neid tükki kümme lõpulikult tõelisteks seppadeks teind, praegalt on Tubjanskoi ja Voiskovoi sepapajas ja teistes külades minu väljaõpetatud sepad tööl, üks on koguni Rostovis vabrikus. See põle naljaasi, noormees, sa oled ise vabrikus tööl old ja tead — iga meest ei võetagi sinna. Selle üle ma olen uhke, et kui suren, siis jääb mitukümmend minu kuntsi pärijat maailma järele. Eks ole õigus?»

«Räägime asjast. Mis puudusi sa minu töös veel leiad?»

«Puudus on sul üks: sina oled ainult koosolekutel esimees, igapäevases töös aga on Ostrovnov. Selles on kogu

häda. Mina saan asjast nõnnamoodi aru, et kevadel oli sul küll tarvis koos kündjatega elada, näidata neile ette, kuda ühises majapidamises töötada; ja et sa ise kündma õppisid — see ei jookse kolhoosi esimehel ka mitte mööda külge maha. Aga miks sa praegalt seal põllul ringi tuiad, see käib lõpulikult üle minu mõistuse. Kas seal vabrikus, kus sa töötasid, seisis direktor tõesti päevad otsa treipingi taga? Ei tahaks nagu uskuda!»

Šalõi rääkis kaua aega viperustest kolhoosis, sellest, mis Davõdovil oli nägemata jäänud, mida Jakov Lukitš, arvepidaja ja laohoidja kõigest väest olid tema eest varjanud. Kuid kogu tema jutt sihtis sinnapoole, et kõigi nende tumedate asjade puhul oli kolhoosi asutamisest saadik olnud ja on ka praegu eestvedajaks pealtnäha tasane Jakov Lukitš.

«Miks sa siis koosolekul kordagi sõna pole võtnud? Kas sa ei peagi kolhoosi asja kalliks? Ise veel räägid: «Mina olen proletarjaat!» Mis kuradi proletariaat sa oled, kui sa ainult pihku sosistad, koosolekul aga tuleb sind tikutulega taga otsida?»

Šalõi vaatas maha, vaikis kaua aega, veeretas kitkutud rohukõrt käes; see habras ja sulgkerge kõrreke paistis tema tohutute, mustade, peaaegu paindumatute sõrmede vahel nii veidrana, et Davõdov tahtmatult naeratas. Šalõi silmitses tähelepanelikult midagi oma jalge ees, nagu oleks sellest silmitsemisest olenenud tema vastus. Pärast pikka vaikimist küsis ta:

«Kas sa kevadel rääkisid koosolekul, et Atamantšukov tuleks kolhoosist välja heita?»

«Tõstsin selle küsimuse üles küll. Noh, ja mis siis?»

«Kas ta heideti välja?»

«Ei. Kahju küll, oleks tulnud heita.»

«Kahju nüüd küll, aga ega kahjutundmisest põle jutt . . .»

«Millest siis?»

«Sa tuleta meelde, kes selle vasta sõna võttis. Ei mäleta? Siis tuletan mina sulle meelde: Ostrovnov, laohoidja Afonka, Ljušnja ja veel paarkümmend inimest. Nemad kukutasidki su hea nõuande koosolekul läbi, keerasid rahva sinu vasta. Tuleb välja, et Ostrovnov ei õienda üksipäini. Saad sa aru?»

«Edasi.»

«Noh, edasi. Mis sa siis küsid, et miks ma koosolekutel sõna ei võta? Ma võtan sõna üks kord, teine kord, aga kolmandat korda enam ei jõua: löövad mu maha sellessamas sepapajas sellesama rauatükiga, mida ma hiljaaegu tules kuumutasin ja käes tagusin, ja ongi mu sõnavõtmine läbi. Ei, noormees, liiga vanaks olen jäänd, et sõna võtta; võtke teie ise, mina tahan veel nuusutada, kuda rauarãbu sepapajas lõhnab.»

«Sina, isa, näed hädaohtu liiga suurelt, fakt!» ütles Davõdov ebakindlalt, olles veel täielikult selle mõju all, mida sepp oli äsja jutustanud.

Šalõi vaatas oma mustade pungis silmadega tähelepanelikult Davõdovile otsa ja kiskus need siis pilkavalt vidukile:

«Vanainimese asi, sõgedast peast näengi ehk liiga suurelt, nagu sa ütled, no aga sina, noormees, ei näe neid hädaohtusid ülepea mitte. Noore inimese asjatalitused on sind lõpulikult pimedaks teind, kinnitan ma sulle lõpulikult.»

Davõdov vaikis. Nüüd oli tema kord mõttesse jääda, ta mõtles hulk aega, ja nüüd veeretas tema, mitte enam Šalõi näppude vahel küll mitte rohukõrt, vaid maast võetud roostetanud kruvikest... Paljudel on see seletamatu vajadus mõtisklemise hetkil veeretada või mudida käes mõnd esimesena silmahakanud eset...

Päike oli juba ammu üle keskpäeva. Varjud olid teisale pöördunud ning püstloodis langevad palavad päikesekiired põletasid viltu vajunud ja rohumättaisse kasvanud sepikojakatust, läheduses seisvaid niidumasinaid ja teeäärset tolmunud rohtu. Gremjatši Logis valitses südapäevane hauavaikus. Aknaluugid olid kõikjal kinni; tänavad olid tühjad; vasikadki, kes hommikust saadik tänavasoppides ringi hulkusid, olid uidanud jõe äärde ning peitnud endid vesipajude ja remmelgate tihedasse varju. Davõdov ja Šalõi aga istusid ja istusid kõrvetava päikese käes.

«Lähme sepapatta, vilusse; ma põle sihukese päikesega harjund,» ütles Šalõi, kes enam kuumust välja ei kannatanud ja näolt ning paljalt pealaelt higi pühkis. «Vana sepp on nagu vana mõisaproua: mitte ei salli päikest, kogu oma elupõlve mõnulevad nad viluvarjus — kumbki omamoodi...»

Nad läksid varju, istusid soojale mullale sepikoja põhjapoolsesse külge. Šalõi sumises Davõdovile kõrva nagu kimalane, kes on võrmi kinni jäänud:

«Tapeti Hoprov koos naisega? Tapeti. Mispärast tapeti? Kas purjus peaga või? Ei, noormees, see'p see asi ongi... See ongi tume lugu. Inimest niisama, asja pees, teist taga ei tapeta. Mina aga oma rumala vanainimesepeaga mõtlen, et kui ta nõukogude võimule oleks midagi vastalist teind, siis oleks ta vangi pandud ja kohtuotsuse põhjal tapetud, mitte salamahti; kui ta aga tapeti salamahti, varga kombel, öösel, ja veel koos naisega, siis tegi ta miskit vastalist nõukogude võimu vaenlastele, teistmoodi see olla ei saa! Ja miks ta naine ära tapeti, küsin ma sinult. Sellepärast, et ta neid mõrtsukaid võimudele ülesse ei annaks, sest ta tundis neid nägupidi! Surnud ju ei räägi, nendega on rahulikum asja ajada, noormees... Teistmoodi see olla ei saa, ütlen ma sulle lõpulikult.»

«Olgu nii, kõike seda me teame ja mõistame ka ilma sinuta, aga kes tappis — seda ei tea faktiliselt mitte keegi.» Davõdov jäi vait ja tegi kavala käigu, lisades: «Ja mitte keegi ei saa seda iialgi teada!»

Šalõi nagu poleks tema viimaseid sõnu kuulnudki. Ta mudis peos oma juba üsnagi halli habet ja naeratas laia suuga:

«Küll on siin vilus ikke mõnus olla! Tead, noormees, mul oli vanal ajal üks sihuke juhtumine. Ükskord enne viljalõikust panin ma ühe rikka Krimmi mehe neljale vankrile rattarehvid. Ta tuli vankreid ära viima, mul on veel praegalt hästi meeles, et see oli argipäev, paastupäev, kas kesknädal või reede. Ta maksis mulle raha ära, kiitis mu tööd ja tegi liigud, kutsus ka oma sulased viina võtma, need, kes olid vankrite äraviimiseks hobused kohale toond. Võtsime siis viina. Pärast tegin mina välja. Selle jõime kah ära. Oli teine rikas väikevenelane, aga hea südamega mees, mida rikaste hulgas harva ette tuleb. Ja tal tuli tahtmine põhjalikult võtma hakata. Minul aga oli töö teha, kõige kibedam aeg, igasugu tellimisi musttuhat. Ütlesin talle: «Kuuled sa, Tro-

fim Denissovitš, joo sulastega, timmi edasi, aga mind lase vabaks, noormees, ei saa, tööd on palju.» Tema jäi sellega nõusse. Noh, nemad jäid siis viinapudeli juurde istuma, mina läksin sepapatta. Pea huugas otsas, aga jalul ma püsisin kindlalt ja käed olid kah kindlad, muidu olin küll lõpulikult purjus. Ja justkui kiuste sõidab parajasti sepapaja ette kuljustega troika. Lähen välja. Kerges punutud vedruvankris istub varju all kogu meie ringkonnas kuulus mõisnik Selivanov, kole uhke mees ja niisuke siga, nagu maailmas veel põle nähtud... Kutsar on näost nagu lubi, käed värisevad, võtab vasemalt priipassihobuselt trengisid lahti. Ei old teine hoolt pidand ja hobusel oli tee peal raud ära tuld. Noh, ja peremees räuskama: «Oled ikke niisugune ja naasugune, lasen su ametist lahti, panen vangi, sinu pärast jään veel sõidu peale hiljaks,» ja ikke nõnda edasi. Meil, Doni ääres, kasakad tsaari ajal mõisnikkude ees just nii väga selga ei küürutandki. Ja mis see Selivanovgi mulle luges: ma vilistasin tema peale, kuigi ta oli kõige rikkam mõisnik. Läksin siis, viinaaur peas, õue, seisan ukse all ja kuulan, kuda ta kutsari kallal tänitab. Ja tead, noormees, hing läks mul lõpulikult täis. Selivanov nägi mind ja käratas: «Hei, sepp, tule siia!» Tahtsin talle ütelda: «Sinul on vaja — tule siis ise,» aga mõtlesin ümber, läksin vankri juurde, naeratasin nagu omasugusele, sirutasin käe ja laususin: «Tere jumalime, vennas! Kuda käbarad käivad?» Temal kukkusid imestusest kuldraamiga prillid nina pealt maha; kui need põleks old musta paela külge seotud, oleks tingimata puruks läind! Pani siis prillid nina peale tagasi — mina seisan, käsi pikal, see oli mul must nagu pigi, no mustem kui must! Tema aga ei tee mu kätt nägemakski, silmnägu endal kirtsus peas, nagu oleks va kibedat võtt, ja kus siis pigistas läbi hammaste: «Kas oled purjus või? Kuhu sa oma käpa ajad, pesemata molu?» Mina vasta: «Kas sa arvad, et ma ei tunne, kes sa oled, väga hästi tunnen. Me oleme ju nagu lihased vennad: sina oled sirmi all päikese eest peidus, mina sepapajas muldkatuse all; argibasel päeval olen vintis, seda sa nägid õieti, aga ega sinagi ainult pühabati joo nagu tööinimesed: nina on sul na punasevõitu... Nii et tuleb välja — me

mõlemad oleme aadlisoost, mitte nii nagu teised rahvas. Noh, aga kui sa mulle kätt ei täi anda, sest sinu oma on valge, minul must, noh, eks see ole sinu südametunnistuse asi. Kui ära sureme, küll me siis mõlemad ühteviisi valgeks pleegime.»

Selivanov on vakka, ainult maigutab suud ja läheb näost teist karva. Küsin: «Mis sul oli, hobust vaja rautada või? Selle me teeme silmapilk ära. Aga kutsarit sa sõimad ilmaasjata. Tema on sul, nagu näha, suu peale kukkund. Sa sõima parem mind! Lähme sepikotta, paneme ukse kõvasti kinni, ja sa proovi mind seal sõimata. Mulle meeldivad sihukesed inimesed, kes risti ette ei löö.»

Selivanov on vakka, näost aga muutub kord üht, kord teist karva. Kord läheb valgeks, kord punaseks, aga suud ei paota. Rautasin ta priipassihobuse ära ja läksin vankri juurde. Tema nagu ei näegi mind, ulatab kutsarile hõberubla ja ütleb: «Anna sellele matsile!» Võtsin kutsari käest rubla vasta ja viskasin vankrisse Selivanovi jalgade ette, ise naeratan, justkui imestaks, ja ütlen: «Mine ikke, vennas, kes siis sugulaselt sihukese pisikese asja eest raha võtab? Annetan selle rubla sulle, vaesele inimesele, käi tee peal kõrtsis ära, joo minu terviseks!» Nüüd ei läind mõisnik enam näost valgeks ega punaseks, vaid siniseks, ja pani peenikese häälega vinguma: «Sinu terviseks, et sa kärvaks, kaabakas, mats, sotsilist, tuhat ja tuline! Kaeban staniitsa atamanile! Küll sa veel vangimajas kõnged!»»

Davõdov hakkas nii valjusti naerma, et varblaseparv sepikoja katuselt ehmunult lendu tõusis. Šalõi muheles habemesse ja hakkas suitsu keerama.

«Nii et ei klappinud «vennaga»?» küsis Davõdov läbi naeru hingetult.

«Ei klappind.»

«Ja raha? Viskas vankrist välja?»

«Küll ma tal oleks visand... Kadus kõige oma rublaga. Egas siin põld asi rahas, noormees...»

«Milles siis?»

Davõdov naeris nii nooruslikult ja nakatavalt, et Šalõigi lõbusaks muutus. Ta lõi naerdes käega:

«Vahele jäin väheke...»

«Räägi, Sidorovitš, mis sa venitad?» Davõdov vaatas naerust märgade silmadega põnevil olles Šalõile otsa.

See aga vehkis ainult käega, ajas oma habemesse kasvanud suu pärani ja põristas valjusti naerda.

«Noh, räägi juba, mis sa kiusad!» palus Davõdov, kes oli sel momendil hiljutise tõsise jutu unustanud ja andis end täielikult hetkelise lõbuhoo meelevalda.

«Mis seal ikke rääkida... põldki enam midagi! Tema, näed, sõimas mind matsiks ja lurjuseks ja igate viisi, lõpuks läks hoopis hasarti, trampis muudkui vankris jalgu ja lärmas: «Sotsilist, niisugune ja naasugune! Pokri lasen panna!» Sel ajal ma veel ei teand, mis see sotsilist on... Revolutsioonist ma teadsin, mis see tähendab, aga sotsilisti ei teand, arvasin siis, et see on see kõige hullem ja vängem sõimusõna... Ütlesin talle vastuseks: «Ise oled sa sotsilist, raisk, ja kao siit minema, enne kui ma sul kaela kahekorra käänan!»»

Uus naeruhoog kiskus Davõdovi kõverasse. Šalõi laskis tal volilt naerda ja lõpetas:

«Päev hiljem viidi mind konvoiga staniitsa atamani juurde. See päris mult kõik järele, kuda lugu oli, naeris nii nagu sinagi, ja lasi tulema, ilma et ma pogris oleks istundki. Ise oli ta vaesest perekonnast ohvitser, noh, eks talle meeldind kuulda, kuda lihtne sepp rikka mõisniku niiviisi vasta seina surus. Ainult enne kui ta mu minema saatis, ütles: «Sina, kasakas, ole ettevaatlikum, hoia rohkem keel hammaste taga — praegalt on just niisuke aeg, et täna lööd sina hobustele raudu alla, homme pannakse sulle éndale kõigile neljale jalale rauad, et sa tapiga Siberisse minnes ei libiseks. Said aru?» Mina vasta: «Sain aru, teie kõrgeausus.» — «Noh, tee, et sa kaod ja et su varjugi enam näha ei oleks! Selivanovile ma teatan, et nülgisin sinult seitse nahka.» Nõndap, noormees, olid lood...»

Davõdov tõusis püsti, et jutuhoogu sattunud sepaga hüvasti jätta, kuid too võttis tal särgivarrukast kinni, tõmbas uuesti enda kõrvale istuma ja küsis ootamatult:

«Nii et sina arvad, et ei saadagi millaski teada, kes Hoprovid ära tappis? Siin sa küll eksid, noormees!

Küllap saadakse teada. Lõpulikult saadakse teada, anna ainult aega.»

Vanamees nähtavasti teadis midagi, ja Davõdov pidas õigeks talitada otsustavalt:

«Keda sa siis kahtlustad, Sidorovitš?» küsis ta otsekoheselt ning kinnitas pilgu uurivalt Šalõi punetavate silmavalgetega mustadesse sõnnisilmadesse.

Sepp vaatas korraks tema poole ja vastas põiklevalt:

«Siin, noormees, võib väga kergesti eksida...»

«Noh, aga siiski?»

Pikemalt kõhklemata pani Šalõi käe Davõdovi põlvele ja ütles:

«Kuule, käealune, mehe sõna on kulda väärt: minu nime ära selles asjas mitte millaski suhu võta. Oled nõus?»

«Nõus.»

«Ka siin olid Lukitši käed mängus. Seda ma kinnitan sulle lõpulikult.»

«No-o-oh, vennas...» venitas Davõdov pettunult.

«Selivanovile ma olin «vennas», sinule aga võin isaks olla,» ütles Šalõi tusaselt. «Ma ju ei räägi, et Jakov Lukitš ise Hoprovid maha lõi, vaid ütlen, et tema käed olid ka mängus. Sina, noormees, pead sellest aru saama, kui looja sulle veidigi mõistust pähe on pand.»

«Aga tõendused?»

«Oled kohtu-uurija ametisse hakand või?» küsis Šalõi naljatades.

«Kui juba jutuks on läinud, siis sa, Sidorovitš, ära puikle naljaga kõrvale, vaid lao kõik välja, nii nagu on. Pole mõtet pimesikku mängida.»

«Kehv uurija tuleks sinust, noormees,» ütles Šalõi veendunult. «Sa ära tõtta, võtku sind pagan, ja ma laon sulle kõik välja, laon lõpulikult, sa katsu ainult, et suud ammuli ei unusta... Näe, sina õiendad asja ees, teist taga Luškaga, aga mida põrgut sul temast vaja on? Kas sa paremat naist ei leind kui see eblakas?»

«Noh, see pole sinu asi,» katkestas Davõdov.

«Ei, noormees, see põle mitte üksi minu, vaid on terve kolhoosi asi.»

«Mispärast siis õige?»

«Sellepärast, et sa õiendad selle seitsme peremehe litaga ja oled hakand kehvemini tööd tegema. Kanapimedus on sulle peale tuld... Ja sina räägid, et põle minu asi! See põle üksipäini sinu õnnetus, vaid meie ühine õnnetus, terve kolhoosi õnnetus. Sina vist arvad, et sinu sehvtid Luškaga on teistel nägemata, aga teie asjad on külas viimseni teada. Meie, vanad mehed, tuleme vahel kokku ja peame omavahel aru, kuda sind sellest Luškast ära lahutada, et katk teda võtaks! Ja mispärast? Sellepärast, et sihukesed naised nagu Luška ei õhuta mehi tööle, vaid veavad tööst eemale, sestap me sinu pärast muret tunnemegi... Sina oled hea poiss, ühe sõnaga mõistlik, ei joo, tasase meelega, ja tema riivatu seda kasutabki: on sulle kukile istund ja muudkui teeb sulle säru. Sa, noormees, tead ju ise ka, mis asi see on, millega ta sulle säru teeb; ise teeb säru ja veel uhkustab rahva ees: «Kas näete ka, misukesele mehele ma päitsed pähe panin!» Oh, Davõdov, Davõdov, sa põle küll õige naise otsa sattund... Ükskord istusime kõik vanad mehed pühabasel päeval Beshlebnovi juures muldril, sina läksid mööda, Beshlebnovi-taat vaatas sulle järele ja ütles: «Tuleks see meie Davõdov kaalu peale panna, vaataks, kui palju ta enne Luškat kaalus ja kui palju nüüd. Küll näed, pool kaalust on Luška nahka läind, see eit on teise jüsku läbi sõela last. Ei see põle miski kord, mehed: Luškale saab püülijahu, meile — aganad...» Usud sa, noormees, nende sõnade peale hakkas mul sinu pärast häbi! Tõsijutt, häbi hakkas. Oleks sa mul sepapajas käealuseks, ei lausuks külainimestest keski sõnakestki, aga sa oled ju meie majapidamise pea... Ja pea — see on tähtis asi, noormees. Egas ilmaaegu vanal ajal, kui kasakatele süütegude eest rivi ees ihunuhtlust anti, nõnda öeldud, et «las olla perse kirju, ainult et pea põleks kirju». Aga meil kolhoosis on pea tsipa kirju. Luška läheduses on see pea kirjuks läind ja tõrvaga koos... Oleks sa endale mõne tubli piiga või, ütleme, lese leind, siis põleks kellegil old ütlemist, aga sina... Oh, Davõdov, Davõdov, sa oled pimedusega löödud! Ja mina arvan, et sa põle mitte Luška armastamisest otsa jäänd, vaid südametunnistuse pärast, — südametunnistus vaevab sind, ütlen ma sulle lõpulikult.»

Davõdov vaatas üksisilmi teele, mis sepikoja juurest mööda läks, ning tolmus sabistavaid varblasi. Nägu oli tal tõmbunud silmanähtavalt kahvatuks, kestendavatele sarnadele olid tekkinud sinakad laigud.

«Noh, aitab lorist, taat!» surus ta läbi hammaste ja pöördus Šalõi poole. «Ilma sinu jututagi on süda sant.»

«Kui pärast viinavõtmist süda läigib, siis on inimesel peale oksendamist kergem,» ütles Šalõi nagu muuseas.

Kui Davõdov oli piinlikkusest pisut võitu saanud, ütles ta kuivalt:

«Sina anna mulle tõendusi, et Ostrovnov on osaline. Ilma tõenduste ja faktideta on see niisama hea kui laim. Kannad Ostrovnovi peale viha, ja nüüd mustad teda, fakt! Noh, mis tõendused sul on? Lao välja!»

«Rumalusi räägid sa, noormees,» vastas Šalõi karmilt. «Mis viha saab mul Lukitši vasta olla? Normipäevade pärast? Egas mina omast ilma jää, küllap saan kätte. Aga tõendusi mul ei ole, egas ma Hoprovide sängi all ei passind, kui tema naine, minu vader, surnuks löödi.»

Taat kuulis seina taga kahinat ja ta vägev, jässakas keha oli ootamatult kerge nõksatusega maast püsti. Hetke seisis ta tähelepanelikult kuulatades, võttis siis musta nahkpõlle laisa liigutusega üle pea ära ja ütles:

«Tead mis, noormees, lähme minu poole, joome kruusitäie külma piima, ja seal jahedas lõpetame oma jutu. Ütlen sulle omavahel...» Ta kallutas end Davõdovi poole. Tema kõmisevat sosinat oli arvatavasti naabermajadeski kuulda: «See mu paharet kuulab vist pealt... tema poeb igast praost läbi ega lase inimesel ilmaski juttu ajada, pistab aga oma kõrva ligi. Issand jumal, misukeseks nuhtluseks ta mulle on, seda ei oska mitte räägidagi! Põle aru ega otsa! Sõna ta ka ei kuula, laisk on teine ja üleannetust täis mis hirmus, aga sepatööd ta oskab lõpulikult! Mis ta ka kätte ei võtaks — kõik teeb ära, kuradinahk! Ja pealegi on ta veel vaenelaps. Sellepärast ma kannatangi kogu selle nuhtluse ära, tahan temast inimese teha, et mu kuntsil oleks pärija.»

Šalõi astus sepikotta, viskas põlle nõest mustale kruupingile, sõnas Davõdovile lühidalt: «Läki!» ja hakkas kodu poole astuma.

Davõdov oleks kiiremini tahtnud üksi jääda, et järele mõelda selle üle, mis ta Šalõilt oli kuulnud, kuid Hoprovide tapmist puudutav jutt ei olnud veel lõppenud, ja ta läks sepaga kaasa, kes taaruval karusammul ees kõndis.

Kogu tee vaikida oli Davõdovi meelest ebasünnis, sellepärast küsis ta:

«Kui suur su pere on, Sidorovitš?»

«Mina ja mu kurt eit, see ongi kogu pere.»

«Lapsi pole olnud?»

«Noores põlves oli kaks last, kuid neil põld siin ilmas pidamist, surid ära. Kolmanda sünnitas naine surnult ja sellest peale põle enam kand. Oli teine küll noor ja terve, aga jüsku mingi riiv või lukk pandi ette — ja läbi! Mis me küll kõik ära ei teind ja läbi ei proovind, aga ei miskit. Naine käis tol ajal jala Kiievis ära, käis kloostris meile lapsukest palumas, aga sellest põld kah abi. Enne äraminekut ütlesin talle: «Too mulle sealt kas või pisike väikevenelanegi undruku all ära.»» Šalõi turtsatas korraks tagasihoidlikult ja lõpetas: «Nimetas teine mind purulolliks, palvetas pühapildi ees ja läks. Rändas kevadest sügiseni, kõik ilmaaegu. Sellest ajast saadik olen hakand vaeseidlapsi kasvatama ja neile sepatööd õpetama. Armastan kangesti lapsukesi, aga jumal ei last omade üle rõõmu tunda, nii on lood, noormees . . .»

Puhtas kambris oli hämar, vaikne ja jahe. Päikese pärast suletud luukide pragude vahelt immitses kollast valgust. Hiljuti pestud põrandal oli kerge piparmündi ja koirohu lõhn. Šalõi tõi ise keldrist veepisarais savikannu täie piima, pani lauale kaks kruusi ja ohkas:

«Perenaine komandeeris ennast juurviljamaale, isegi kuumus ei tee vanale peletisele midagi . . . Nii et sa küsid, mis tõendused mul on. Ütlen lõpulikult: hommikul, kui Hoprovid olid maha tapetud, läksin ma neid vaatama, kadund Hoprovi-eit oli mulle ju vader. Majasse aga rahvast ei lastud, miilits seisis ukse ees, ootas uurija tulekut. Ma seisin kah väheke aega trepi lähedal . . . Vaatan — trepil on mulle tuttav jälg . . . Keset treppi on palju jalajälgi, üks aga on veidi kõrval, käsipuu ligidal.»

«Mille poolest ta sulle tuttav paistis?» küsis Davõdov, kes hakkas asja vastu elavat huvi tundma.

«Kontsaraua poolest. Jälg oli värske, õine, nagu trükitud, ja raud tuttav . . . Niisukesi raudu külas keegi saabaste all ei kanna, peale ühe inimese. Ja ära vahetada ma kudagiviisi ei saand, need ju mu oma rauad.»

Davõdov lükkas veel tühjendamata piimakruusi kannatamatult kõrvale.

«Ma ei saa aru. Räägi selgemini.»

«Siin põle midagi aru saada, noormees. Veel üksiktalude ajal, paar aastat tagasi, tuli varakevadel minu juurde sepapatta Jakov Lukitš ja palus vankriratastele rehvid panna. Ütlesin talle, et toogu kohe, praegalt on mul tööd veel vähe. Tõigi, istus umbes pool tundi sepapajas, rääkisime ühest ja teisest asjast. Oli juba minekul, seisis ääsi kõrval, torkis vanarauda — mul vedeleb seal igasugu koli, kõiksugust vana rämpsu. Leidis kaks kontsarauda inglise saabaste alt, üle terve kontsa — olid teised juba kodusõja ajast vedelema jäänd —, ja ütles: «Sidorovitš, ma võtan sult need rauad, passitan saabastele alla, näe, vanaks hakkan jääma, astun rohkem ikke kontsa peal, muud ei ole, kui pane säärikutele uusi kontsaplekke.» Ma vastasin: «Võta pealegi, hea inimese jaoks põle sitast kahju. Need on terasest, surmatunnini kannad, kui ära ei kaota.» Pistis teine need tasku ja läks. Tema oli selle asja muidugi mõista unustand, minul aga seisis meeles. Sellesama raua jälge ma märkasingi . . . Mulle paistis asi kahtlane. Ei tea, kuda see jälg sinna oli saand?»

«Noh, ja edasi?» õhutas Davõdov pika toimega jutustajat.

«Edasi mõtlesin, et lähen õige vaatan, kuda Lukitš oma jalanõude eest hoolt kannab. Otsisin ta üles, tegin asja — küsisin adrahõlmade tarvis rauda, ise vaatasin ta jalgu: tal hoopis vildid jalas! Külmad ilmad olid. Küsisin na muuseas: «Kas sa, Lukitš, tapetuid ka vaatamas oled käind?» Tema vastas: «Ei, mitte ei salli kohe surnuid vaadata, iseäranis veel tapetuid. Mul on selle koha pealt nõrk süda, aga eks korra pea ikke sinna minema.» Küsisin siis jälle nagu muu jutu hulgas: «Kas sa ammu aega tagasi kadunukest viimati nägid?» —

«Ammu jah, teise nädala sees. Näe, misukesi mõrtsukaid meie hulgas elab! Võtsid niisukeselt vägimehelt elu, ja mis eest — see on teadmata. Rahulik inime oli, ei teind kellegile liiga. Et neil äraneetud mõrtsukatel käed otsa ära kuivaks!»

Mul käis kohe tuline juga läbi! Tema räägib neid juuda sõnu, mul aga põlved lausa värisevad; mõtlen endamisi: «Sa, koer, olid ise öösel seal, ja kui sa ka ise Hoprovi maha ei löönd, siis võtsid mõne kaasa, kellel on selle peale kerge käsi.» Aga välja ma midagi ei näidand ja läksin minema. Tema jälgede uurimise mõte jäi mulle pähe kinni nagu kabjanael raua sisse. Kas ta oli mu kingituse saapa alt ära kaotand või ei? Ootasin paar nädalat, kuni ta vildid nurka viskab ja saapad jalga paneb. Viimaks läks sulale, lumi kadus, ma jätsin töö sepapajas katki ja tegin juhatusse asja. Lukitš seal — ja saapad jalas! Mõne aja pärast läks teine õue. Mina järele. Ta pööras teelt kõrvale, astus aida poole. Vaatan tema jälgi — minu rauad selgelt näha, nagu trükitud, põld ühtigi kahe aasta jooksul ära tuld!»

«Miks sa, neetud vanamees, tookord midagi ei ütelnud? Miks sa teada ei andnud, kuhu vaja?» Davõdovil valgus veri näkku. Südametäiega lõi ta rusikaga tigedalt vastu lauda.

Šalõi mõõtis teda mitte just väga sõbraliku pilguga ja ütles:

«Sa ära otsi endast lollimaid, noormees! Mina mõtlesin selle peale ammu enne sind... Noh, oleks ma uurijale kolm nädalat pärast tapmist üteld, kus see jälg siis enam trepil oleks old? Ja mina oleks ainult narriks jäänd.»

«Sa oleks samal päeval pidanud ütlema! Närune argpüks, sa lihtsalt kartsid Ostrovnovit, fakt!»

«Eks old sedagi,» nõustus Šalõi otsekohe. «Ostrovnoviga sekeldama hakata on hädaohtlik asi, noormees... Kümme aastat tagasi, kui ta noorem oli, tuli neil heinamaal Antip Gratšiga ütlemist, läksid riidu, ja Antip andis talle korralikult vatti. Aga kuu aja pärast läks Antipil öösel suveköök põlema. Köök oli tehtud maja ligidale, tuul oli sel ööl parajasti sealtpoolt ja puhus köögist otse maja peale, nii et majale hakkas tuli külge. Kogu talu

oli elusas tules, kuuri kah ei jäänd järele. Varem oli Antipil maja nagu maja, nüüd aga elab savionnis. Näed nüüd, mis tähendab Lukitšiga pahuksisse minna. Ta ei unusta vanugi asju, mis siis veel praegustest rääkida! Aga asi ei seisa selles, noormees. Otsekohe ma miilitsale oma kahtlustest rääkida ei julgend: lõin ikke araks, jah, ja põld ka veel päris kindel, et ainult Jakov Lukitšil sihukesed rauad all on. Oli vaja järele uurida — kodusõja ajal olid meil poolel külal inglise saapad jalas. Tunni aja pärast aga oli Hoprovide trepp nii ära tallatud, et kaameli ja hobuse jälgede vahel põleks saand vahet teha. Sedamoodi oli see lugu, noormees, põle ühtigi nii lihtne, kui hästi järele mõtelda. Ja täna ma ei kutsund sind õieti niidumasinaid vaatama, vaid selleks, et kõik südame pealt ära rääkida.»

«Hiljaks jäid oma asjaga, oled liiga pika vinnaga...» ütles Davõdov ettehеitvalt.

«Praegalt põle veel hilja, aga kui sa veel kaua kinnisilmi ringi käid, siis on varsti tõepoolest hilja, seda kinnitan ma sulle lõpulikult.»

Davõdov viivitas vastusega ja ütles siis hoolikalt sõnu valides:

«Mis minusse puutub, Sidorovitš, siis minu töö kohta ütlesid sa palju õigust, ja selle eest aitäh sulle. Pean oma töö ümber korraldama, fakt! Kus pagan sa's kohe uue värgi puhul kõike taipad!»

«See on tõsi,» nõustus Šalõi.

«Noh, ja sinu töötasu määramise asja vaatame uuesti läbi ja seame korra majja. Ostrovnovit tuleb nüüd peale passida, kui teda teo pealt kätte ei saadud. Siin on aega vaja. Aga meie jutust ära kellelegi hinga. Kuuled?»

«Vait kui haud!» kinnitas Šalõi.

«Või räägid ehk veel midagi? Ma lähen nüüd koolimajja, mul on sinna juhataja juurde asja.»

«Räägin. Jäta Lukerja lõpulikult maha! Ta tõmbab sind nii hoovi, noormees, et...»

«Oh, kurat võtaks sind!» hüüdis Davõdov pahaselt. «Rääkisime juba temast, ja aitab. Arvasin, et ütled lahkumiseks midagi mõistlikku, aga sina hakkad jälle otsast peale...»

«Sa ära turtsu, sa kuula hoolega, mis vana inime

sulle ütleb. Mina tühja ei räägi, ja olgu sulle teada, et ta viimasel ajal mehkeldab peale sinu ka veel mõne teisega... Ja kui sa ei taha kuuli pähe saada, jäta see lita lõpulikult maha!»

«Ei tea, kelle käest ma siis selle kuuli võin saada?»

Üle Davõdovi kokkusurutud huulte libises kerge umbusklik muie, kuid Šalõi märkas seda ja vihastas:

«Mis sa irvitad? Sa täna jumalat, et esialgu veel elus oled, sõge inime! Mu pea ei võta, misjaoks ta Makari lasi, aga mitte sind.»

«Kes see «tema» on?»

«Närunina Timoška muidugi! Mis pagana moodi see Makar tal tee peal ees oli, mitte ei mõista. Sellepärast ma sind siia kutsusingi, et hoiatada, sina aga irvitad nagu mu Vanjatka.»

Davõdov pistis käe tahtmatult taskusse, surudes ennast samal ajal rinnaga vastu lauda.

«Timoška? Kust tema siia sai?»

«Ära kargas, kust siis muidu?»

«Oled sa teda näinud?» küsis Davõdov tasa, peaaegu sosinal.

«Täna on meil kesknädal?»

«Kesknädal.»

«Noh, lauba öösel nägin teda koos sinu Luškaga. Lehm jäi meil see õhta karjast tulemata, läksin seda sunnikut otsima. Juba kesköö paigu ajasin teda sindrit kodu poole ja sattusin neile küla lähedal peale.»

«Ega sa ei eksinud?»

«Arvad, et ajasin Timoška sinuga segamini või?» muigas Šalõi pilkavalt. «Ei, noormees, silmad on mul terased, mis sest, et olen vana mees. Nemad vist arvasid, et lojus üksipäini kobistab pimedas, mina aga kõndisin taga ja mind nad esiotsa ei pand tähele. Luška ütles: «Ptüi — lehm kurivaim, Timoša, mina arvasin, et inimene.» No ja siis olin mina ka platsis. Luška kargas esimesena püsti ja kohe tõusis ka Timoška. Kuulen — lõgistab püssilukku, ise ei lausu sõnagi. Mina ütlesin neile rahulikult: «Istuge, istuge, head inimesed! Mina teid ei sega, ajan lehma, näe, jäi teine karjast maha...»»

«Noh, nüüd on kõik selge,» ütles Davõdov rohkem iseendale kui Šalõile ja ajas enese pingilt püsti.

Pahema käega võttis ta sepal ümbert kinni, paremaga surus kõvasti tema küünarnukki.

«Aitäh sulle kõige eest, kallis Ippolit Sidorovitš!»

Õhtul rääkis ta Nagulnovile ja Razmjotnovile oma jutuajamisest Šalõiga, tegi ettepaneku kohe GPU rajooniosakonda teatada, et Närunina Timofei on külasse ilmunud, kuid Nagulnov, kes võttis selle uudise suurima rahuga vastu, polnud nõus:

«Põle tarvis kuskile teatada. Nad ainult rikuvad meil kogu asja ära. Timoška põle loll, külas ta elama ei hakka, ja niipea kui ükski neist rajooni gepeuu meestest kohale ilmub, saab ta asjast silmapilk teada ja teeb siit säärad.»

«Kust ta seda teada saab, kui gepeuu mehed tulevad salaja, öösel?» küsis Razmjotnov.

Nagulnov vaatas talle heatahtliku pilkega otsa:

«Lapse aru on sul, Andrei. Hunt näeb jahimeest alati enne ja siis alles jahimees teda.»

«Mis ettepanek sinul siis on?» küsis Davõdov.

«Andke mulle viis-kuus päeva aega, ja ma toon teile Timoška elusalt või surnult. Öösiti olge teie Andreiga siiski ettevaatlikud: ärge hilja õhtul kodunt välja minge ja tuld ärge üles võtke, see on kõik, mis teilt nõutakse. Muu jääb minu hooleks.»

Nagulnov keeldus kategooriliselt oma plaani põhjalikumast tutvustamisest.

«Noh, mis seal ikka, eks tegutse,» nõustus Davõdov. «Ainult vaata ette — kui lased Timofei käest, siis kaob ta nii, et me teda eluilmaski üles ei leia.»

«Ole mureta, ei ta pääse,» kinnitas Nagulnov vaikselt muheldes ja langetas tumedad laud, mis kustutasid silmades hetkeks välgatanud tulukese.

XI PEATÜKK

Luška elas endiselt tädi juures. Väike kõrkjakatusega maja kollaste, kõveraks kooldunud luukidega ja vanadusest vildakate, maasse vajunud seintega seisis üsna jõe ääres järsaku serval. Väike õu oli rohtu kasvanud. Aleksejevnal, Luška tädil, ei olnud mingit majapidamist peale lehma ja väikese peenramaa. Madalasse varbaeda, mis õue jõe poolt piiras, oli tehtud ülekäigukoht. Elatanud perenaine käis sealtkaudu jõelt vett toomas, et kasta peenardel kasvavaid kapsaid, kurke ja tomateid.

Ülekäigu lähedal uhkeldasid kroonohaka tulipunased ja lillad mütsid, kasvas tihe metskanep; aiavarbade ümber keerdusid kõrvitsaväädid, mida ehtisid siin-seal kollased õiekellukad; hommikuti helendas tara õitsema hakanud kassitapu sinistest pritsmetest ja sarnanes eemalt kireva vaibaga. Koht oli üksik ja vaikne. Ja selle koha valiski välja Nagulnov, kui ta järgmisel päeval varahommikul jõe kallast pidi Aleksejevna majast mööda läks.

Kaks päeva ei teinud ta midagi, oodates, millal nohu lõpeb, kolmandal aga, niipea kui pimedale kiskus, pani ta vatikuue selga, läks hiilides tänavale ja sammus alla jõe äärde. Kogu pilkase, kuupaisteta öö lamas ta aia veeres kanepis, kuid mitte kedagi ei ilmunud ülekäigu juurde. Koidu ajal läks Makar koju, magas mõne tunni, päeval sõitis esimesse brigaadi, kes oli hakanud heina niitma, ja pimeduse tulekul lamas juba jälle ülekäigu ääres.

Kesköö kriuksus maja uks tasakesi. Läbi tara nägi Makar, kuidas trepile ilmus ähmane naisekogu, tume sõba ümber. Makar tundis ära Luška.

Luška astus pikkamööda trepist alla, seisatas, läks siis tänavale ja keeras nurga taha. Makar kõndis kuulmatult kümne sammu kaugusel tema taga. Ilma et ta midagi oleks aimanud, läks Luška tagasi vaatamata karjamaa poole. Nad olid juba külast väljas, kui neetud nohu Makari alt vedas: ta aevastas valjusti — ja viskus samas silmili maha. Luška pöördus järsku ümber. Hetke seisis ta paigal nagu soolasammas, käed vastu rinda surutud, kiiresti ja katkendlikult hingates. Pihik oli talle äkki kitsaks jäänud ja veri tuikas kõvasti meelekohtades. Ehmatusest võitu saanud, lähenes Luška kartlikult, väikeste sammudega Makarile. Makar lamas maas, toetudes küünarnukkidele, ja jälgis altkulmu Luškat. Umbes kolme sammu kaugusel jäi Luška seisma ja küsis lämbuval häälel:

«Kes seal on?»

Makar tõusis neljakäpukile ja tõmbas vaikides kuuehõlma üle pea. Ta ei tahtnud sugugi, et Luška ta ära tunneks.

«Oi issand!» sosistas Luška heitunult ja hakkas küla poole jooksma.

... Koidu eel äratas Makar Razmjotnovi, istus pingile ja ütles süngelt:

«Üks kord aevastasin, ja kogu asi läks untsu! ... Aita, Andrei, muidu kaob Timoška meil käest!»

Poole tunni pärast sõitsid nad kahekesi kahehobusevankril Aleksejevna maja ette. Razmjotnov sidus hobused aia külge, astus esimesena trepile ja koputas viltuvajunud uksele.

«Kes seal on?» küsis perenaine unise häälega. «Mis vaja?»

«Tõuse üles, Aleksejevna, muidu magad lehmalüpsi maha,» ütles Razmjotnov reipalt.

«Kes seal on?»

«Mina, nõukogu esimees Razmjotnov.»

«Mis kurivaim sind enne kukke ja koitu välja ajas?» küsis naine pahaselt.

«On asja, tee lahti!»

Riiv lõksatas ning Razmjotnov ja Nagulnov astusid kööki. Perenaine pani end kähku riidesse ja süütas vaikides lambi.

«Kas su üüriline on kodus?» näitas Razmjotnov silmadega kambri ukse poole.

«On küll. Mis sa tast öö ajal tahad?»

Razmjotnov ei vastanud, koputas uksele ja ütles valjusti:

«Lukerja, ae! Tõuse ülesse, pane riidesse. Viis minutit aega kogunemiseks — sõjamehe moodi!»

Luška tuli välja paljajalu, rätt paljaste õlgade ümber. Läiketult tõmmude säärte kohal torkasid eriti silma aluskuue laitmatult valged pitsid.

«Pane riidesse,» käsutas Razmjotnov. Ja vangutas etteheitvalt pead: «Pealiskuuegi oleksid võind selga tõmmata... Oh sa häbitu naisterahvas!»

Luška vaatles sisseastunuid tähelepanelikult ja küsivalt ning naeratas pimestavalt:

«Siin ju kõik omad inimesed, keda mul häbeneda?»

See neetud Luška oli isegi uneraugena tütarlapselikult värske ja kaunis! Razmjotnov naeratas ja vahtis teda vaikides, varjamata oma vaimustust. Makar silmitses ahju najale toetunud perenaist raske, liikumatu pilguga.

«Mis teil asja oli, kallid külalised?» küsis Luška, kohendades edvistava liigutusega õlalt mahalibisevat rätti. «Ega te viimati Davõdovit ei otsi?»

Nüüd naeratas ta juba üleolevalt ja häbematult, vidutas võidukalt oma säravaid jultunud silmi ja ootas, et ta pilk kohtuks oma endise mehe pilguga. Makar aga, kes oli pööranud näo otse tema poole ning vaatas teda raske ja rahuliku pilguga, vastas niisama rahulikult ja raskelt sõnu lükkides:

«Ei, me ei otsi sinu juurest Davõdovit, vaid Närunina Timofeid.»

«Teda siit küll ei maksa otsida,» ütles Luška sundimatult, kuid samal ajal väratasid ta õlad, nagu oleks tal jahe hakanud. «Teda tuleb otsida külmalt maalt, sealt, kuhu te mu kullakese toimetasite...»

«Ära vigurda,» ütles Makar endise rahuga, enesevalitsemist kaotamata.

Nähtavasti oli see külm rahu Luškale niivõrd ootamatu, et ajas ta marru, ja ta asus pealetungile:

«Ega see äkki sina old, mehekene, kes mul täna öösel kannul käis, kui ma külast välja läksin?»

«Tundsid ikke ära?» Makari huultele tekkis vaevaltmärgatav muie.

«Ei, pimedas ma sind ära ei tund, aga, kallikene, sa pidid mind ju surnuks ehmatama! Alles pärast, kui küla vahele jõudsin, sain aru, et see olid sina.»

«Sa, raisk, oled ju muidu kole vahva, mida sa's kartsid?» küsis Razmjotnov jämedalt, püüdes sihiliku jämedusega vabaneda võlutusest, mille kütkesse ta oli sattunud Luška väljakutsuvat ilu nähes.

Luška pani käed puusa ja põletas teda meeletu pilguga:

«Sina ära mind sõima! Mine räägi oma Marinkale sihukesi sõnu, võib-olla Tumm-Demid lööb sul hambad kurku. Mind on lihtne teotada, minul siin kaitsjaid ei ole...»

«Sul on neid rohkem kui vaja,» muigas Razmjotnov.

Luška aga ei pööranud temale enam vähematki tähelepanu ja pöördus Makari poole:

«Ja mis sa siis minu järel käisid? Mis sa minust tahad? Mina olen vaba lind — kuhu tahan, sinna lendan. Ja kui minuga oleks kaasas old mu sõber Davõdov, ei oleks temagi sulle selle eest aitäh üteld, et sa meie kannul käid!»

Makaril tekkisid kahvatuks tõmbunud sarnade alla suured mügarikud, kuid hirmsa tahtejõupingutusega talitses ta ennast ja vaikis. Köögis oli selgesti kuulda, kuidas tema rusikasse pigistatud sõrmed naksusid. Razmjotnov tõttas lõpetama jutuajamist, mis näis ohtliku pöörde võtvat.

«Noh, jutt on otsas! Seadke ennast korda — sina, Lukerja, ja sina, Aleksejevna. Te olete arreteeritud, ja otsekohe viime teid rajooni.»

«Mis eest siis?» küsis Luška.

«Küll seal kuuled.»

«Aga kui ma ei lähe?»

«Seome kinni nagu lamba ja viime. Isegi kepsu lüüa ei lase. Noh, kähku.»

Mõne hetke oli Luška kahevahel, siis taganes ja lipsas osavasti märkamatult kambrisse, lõi ukse enda taga

kinni ja püüdis seestpoolt haaki panna. Kuid Makar tõmbas õigel ajal ja ilma erilise pingutuseta ukse lahti, astus kambrisse ja hoiatas häält tõstes:

«Sinuga ei tehta nalja! Pane riidesse ja ära proovigi põgeneda! Mina sind, lolli, taga ajama ei hakka, kuul saab su kätte. Selge?»

Raskelt hingates istus Luška kohendamata voodile.

«Mine välja, ma panen riidesse.»

«Pane aga pane. Häbeneda põle midagi: ma olen sind igate viisi näind.»

«Noh, kurat sinuga,» ütles Luška väsinult ja ilma vaenuta.

Ta võttis öösärgi ja alusundruku seljast, läks kohmetust tundmata paljana ning kogu oma nooruslikus kauniduses kirstu juurde ja avas selle. Makar ei vaadanud tema poolegi: ta ükskõikne ja otsekui tardunud pilk oli suunatud aknasse . . .

Viie minuti pärast oli Luška riides, tagasihoidlik sitskleit seljas. Ta ütles:

«Ma olen valmis, Makarikene,» ja vaatas Makarile taltsaks muutunud ning pisut nukra pilguga otsa.

Köögis küsis juba riides Aleksejevna:

«Kelle hooleks ma maja jätan? Kes hakkab lehma lüpsma ja peenramaa järele vaatama?»

«Küll meie juba selle eest muretseme, tädikene, sinu tagasitulekul on kõik niisama korras kui praegaltki,» rahustas teda Razmjotnov.

Nad läksid õue ja istusid vankrile. Razmjotnov haaras ohjad, viibutas metsikult piitsa ja kihutas hobused kohe kiiret traavi jooksma. Külanõukogu ees ta peatas nad ja hüppas vankrilt.

«Noh, naised, tulge maha!» Ta läks esimesena vöörusesse, süütas tiku ja avas pimeda kamorka ukse. «Minge ja seadke ennast sisse.»

Luška küsis:

«Millal me siis rajooni sõidame?»

«Kui valgeks läheb, eks siis sõida.»

«Miks meid hobusega siia veeti, oleks võind ju jala tuua?» ei jätnud Luška järele.

«Nii oli uhkem tulla,» naeratas Razmjotnov pimedusse.

Tegelikult ei saanud ta ju nendele uudishimulikele naistele seletada: hobusega toodi nad sellepärast, et neid keegi teel külanõukogusse ei näeks.

«Siia oleks võind ju jalagi tulla,» ütles Aleksejevna, lõi risti ette ja astus pimedasse ruumi.

Luška ohkas masendatult ja järgnes talle vaikides. Razmjotnov pani ukse lukku ja ütles alles siis valju häälega:

«Kuule, Lukerja: süüa ja juua me teile toome, nurgas, uksest pahemat kätt on riist igasuguste asjaõienduste jaoks. Palun istuda rahulikult, mitte lärmata ja mitte taguda vasta ust, muidu, jumala eest, seome teid kinni ja paneme tropi suhu. Siin põle nalja. Noh, nägemist! Hommikul tulen teid vaatama.»

Teise luku pani ta külanõukogu välisukse ette ning ütles trepil ootavale Nagulnovile — ja tema häälest kostis palve:

«Kolm päeva pean neid siin, rohkem ma ei või, Makar, tee mis tahad. Kui aga Davõdov teada saab, siis läheb meil mõlemal kehvasti!»

«Ei ta saa. Vii hobused ära ja too siis ajutistele vahialustele midagi hamba alla. Noh, aitüma, ma lähen koju . . .»

. . . Ei, see polnud enam endine Makar Nagulnov — mehine ja sirge rühiga —, kes sammus koidueelses sinavas vidus mööda Gremjatši Logi tühje tänavaid . . . Ta oli pisut vimmas, pea longus, lohistas jalgu järel ja surus puhuti oma suurt ning laia peopesa pahemale poole vastu rinda . . .

*

Et mitte Davõdovile silma alla sattuda, oli Nagulnov päevad läbi heinal ja tuli alles ööseks külasse tagasi. Teise päeva õhtul enne varitsema minekut tuli ta Razmjotnovi juurde ja küsis:

«Ega Davõdov põle mind taga otsind?»

«Ei. Ma põle teda ise ka peaaegu üldse näind. Juba kaks päeva ehitame jõele silda, ja mul põlegi muud tegemist, kui et olen silla juures ja käin meie vahialuseid vaatamas.»

«Mis nad seal ka teevad?»

«Eile päeval Luška märatses mis hirmus! Vaevalt sain ukse juurde minna, kui ta ei teand enam, mis nimesid mulle kõik anda. Sõimas, kuradima eit, hullemini kui purjus kasakas! Kust ta küll seda tarkust kõike on õppind! Suure vaevaga sain teise ära rahustada. Täna on vagune. Nutab.»

«Las nutab. Varsti tuleb tal surnut taga nutta.»

«Ei see Timoška lagedale tule,» kahtles Razmjotnov.

«Küll tuleb!» Nagulnov virutas rusikaga vastu põlve ja magamata öödest paistes silmad lõid välkuma. «Kuhu ta Luška käest pääseb? Küll ta tuleb!»

...Ja Timofei tuligi. Unustanud ettevaatlikkuse, ilmus ta kolmandal ööl umbes kella kahe paiku ülekäigu juurde. Oli see armukadedus, mis teda külasse ajas? Või nälg? Võib-olla mõlemad koos, kuid ta ei pidanud vastu ja tuli...

Hääletult nagu metsloom hiilis ta jõe äärest tulevat rada mööda. Makar ei kuulnud savi sahisemist tema jalgade all ega kuiva rohuputke prõksumist, ja kui viie sammu kaugusele ilmus äkki pisut küürutõmbunud inimese siluett, võpatas Makar ootamatusest.

Vintpüss paremas käes, seisis Timofei liikumatult ja kuulatas teraselt. Makar lamas hinge kinni pidades kanepis. Hetkeks võpatas tal süda, siis hakkas jälle ühtlaselt lööma, kuid huuled kuivasid ja suus oli mõru maik.

Jõe ääres hakkas kärisevalt prääksuma rääk. Kaugel külaserval ammus lehm. Kuskil jõe taga niidul hääletses vutt.

Makaril oli hea lasta: Timofei seisis, vasak külg tema poole, keha pisut paremale kaldu, ikka veel pingsalt midagi kuulatades.

Makar pani nagaani toru tasakesi küünarnukist kõverdatud vasakule käele. Vatikuue varrukas oli kastest märg. Makar viivitas hetke. Ei, tema, Nagulnov, pole mõni kulakunäru, et hakkab vaenlast peidupaigast tulistama! Ja asendit muutmata hüüdis Makar valjusti:

«Pööra nägu surma poole, siga!»

Nagu oleks hüppelaud teda õhku paisanud, kargas Timofei ettepoole, siis kõrvale ja kahmas püssi pal-

gesse, kuid Makar jõudis temast ette. Niiskes vaikuses kõlas nagaanipauk sumbunult ja mitte kuigi valjusti.

Pillates püssi käest ning põlvedest nõtkudes vajus Timofei pikkamööda, nagu Makarile paistis, selili. Makar kuulis, kuidas ta kukal tumedalt ja raskelt vastu kõvaks tallatud teerada kopsatas.

Makar lamas veel umbes veerand tundi paigal. «Karjas küll ühe naise juures ei käida, aga mine tea, võib-olla on tal jõe ääres sõbrad peidus ja ootavad,» mõtles ta kõigest väest kuulmist teritades. Kuid ümberkaudu valitses täielik vaikus. Pärast lasku vakka jäänud rääk hakkas uuesti aralt ja katkendlikult häälitsema. Ilm läks kiiresti valgemaks. Tumesinise taeva idaserval kasvas ja laienes punane vööt. Jõe tagant paistsid juba selgesti pajupõõsaste puhmad. Makar tõusis püsti ja läks Timofei juurde. See lamas selili, parem käsi pikalt õieli. Tardunud, kuid veelgi elava läikega silmad olid pärani lahti. Need surnud silmad näisid otsekui vaimustusega ja sõnatu hämmastusega imetlevat kustuvaid, juba ähmaseid tähti, pea kohal hälbivat kahvatukollast, alumisest servast pisut hõbedaselt helkivat pilvekest ja kogu ääretut taevalaotust, mida varjas läbipaistev õrn uduvine.

Makar puudutas laipa saapaninaga ja küsis tasakesi:

«Noh, oled omadega läbi, vana vihamees?»

Timofei oli ka surnult ilus, see naiste poolt hellitatud mees. Päevitusest puutumata puhtale ja valgele laubale langes tume juuksetukk, kerge puna polnud veel jõudnud kaduda tema täidlaselt näolt, pehmete mustade vurrudega ülahuul oli pisut üles kerkinud ja selle alt paistsid niisked hambad, põgus jälg imestunud naeratusest püsis õitsvate huulte varjus, mis alles mõni päev tagasi olid ahnelt suudelnud Luškat. «Oled ikke enese siledaks nuumand, poiss!» mõtles Makar.

Vaadates surnut rahulikult, ei tundnud Makar nüüd enam hiljutist vihavimma ega rahulolu — mitte midagi peale rõhuva väsimuse. Kõik, mis oli teda erutanud pikki päevi ja aastaid, kõik, mis oli millalgi kihutanud talle südamesse palavat verd ja sundinud teda rängalt piinlema solvatud enesetunde, armukadeduse või valu

käes — kõik see oli nüüd Timofei surmaga läinud kuhugi kaugele, ja igaveseks.

Ta tõstis vintpüssi maast ja otsis põlglikult kulmu kortsutades taskud läbi. Pintsaku vasakust taskust leidis ta kärnilise sidrungranaadi, paremas taskus ei olnud peale nelja padrunipideme midagi. Mingeid dokumente Timofeil ei olnud.

Enne äraminekut heitis Makar surnule viimase pilgu ja märkas alles nüüd, et tapetu tikitud särk oli äsja pestud ja kaitsevärvi püksid põlvekohast hoolikalt — ilmselt naise käega — nõelutud. «Nagu näha, söötis ja poputas ta sind päris hästi,» mõtles Makar kibedusega, tõstes jala raskelt, üpris raskelt ülekäigu astmele.

Varasest kellaajast hoolimata oli Razmjotnov Makaril värava juures vastas, võttis tema käest püssi, padrunid ja granaadi ning lausus rahulolevalt:

«Nii et kõmmutasid maha? Vahva poiss oli, elas ega teandki, mis on hirm... Kuulsin su pauku, tõusin ülesse ja panin riidesse. Tahtsin sinna joosta, siis nägin, et sa juba tuled. Süda läks kohe kergeks.»

«Anna mulle külanõukogu võtmed,» palus Makar.

Razmjotnov aimas, milles asi, kuid küsis ikkagi:

«Tahad Luška välja lasta?»

«Jah.»

«Ilmaaegu!»

«Ole vait!» ütles Makar tumedalt. «Armastan teda nurjatut ikka veel...»

Ta võttis võtmed,, pööras vaikides ringi ja hakkas jalgu järel vedades külanõukogu poole astuma.

*

Pimedas vööruses oli Makaril tegemist, enne kui ta lukuaugu kätte leidis. Kamorka ust lahti tõmmates hüüdis ta tasakesi:

«Lukerja! Tule natuke välja.»

Nurgas sahisesid õled. Sõna lausumata tuli Luška lävele, kohendades loiu liigutusega valget pearätti.

«Tule trepile.» Makar astus kõrvale ja laskis ta mööda.

Trepil pani Luška käed selja taha ja toetus vaikides käsipuule. Otsis ehk tuge? Ootas vaikides. Samuti nagu Andrei Razmjotnovgi, ei olnud ta öö otsa maganud ja kuulis koidu ajal kauget lasku. Küllap ta juba aimas, mida Makar talle teatama tuli. Nägu oli tal kahvatu, kuivade, sügavale aukuvajunud silmade pilk oli uus ja Makarile senitundmatu.

«Ma tapsin Timofei,» ütles Makar, vaadates otse tema mustadesse ärapiinatud silmadesse, ja nägi sealjuures tahtmatult kannatusekurde, mis olid hämmastavalt kiiresti, kahe päevaga asunud kindlalt naise tujuka, meelelise suu nurkadesse. «Mine kohe koju, pane oma asjad kompsu ja kao siit külast igaveseks, muidu läheb sul pahasti... Sind antakse kohtu alla.»

Luška seisis vaikides. Makar hakkas tõtlikult kohmitsema, otsides midagi taskuist. Siis ulatas talle peo peal kokkukägardatud ja kaua aega pesemata, räpaselt halli pitsrätiku.

«See on sinu oma. Jäi maha, kui sa minu juurest ära läksid... Võta, nüüd põle mul seda vaja...»

Külmade sõrmedega toppis Luška rätiku oma kortsunud kleidi käisesse. Makar tõmbas hinge ja ütles:

«Kui tahad temaga jumalaga jätta — ta on teie õue ääres, ülekäigu taga.»

Vaikides lahkusid nad teineteisest, et mitte iialgi enam kohtuda. Trepist alla astudes noogutas Makar talle möödaminnes hüvastijätuks, Luška aga vaatas Makarile pika pilguga järele ning kummardas sügavale alla oma uhke pea. Võib-olla paistis see alati karm ja pisut morn mees talle nende viimsel kohtumisel uues valguses? Kes teab...

XII PEATÜKK

Ilusad kuumad ilmad kiirendasid heina valmimist orusängides ja lõpuks asus stepis heinateole ka Gremjatši kolhoosi viimane, kolmas brigaad. Brigaadi niitjad sõitsid steppi reede hommikul ning laupäeva õhtul tuli Davõdovi juurde koju Nagulnov. Ta istus kaua aega vaikides, selg kühmas, habe ajamata, ja paistis viimaste päevadega olevat kuidagi vanaks jäänud. Tema teraval lõual, kuhu oli kasvanud tume harjas, märkas Davõdov esmakordselt hõbehalle niite otsekui härmatist.

Umbes kümme minutit tõmbasid peremees ja külaline vaikides suitsu ning selle aja sees ei lausunud kumbki sõnakestki, kumbki ei tahtnud esimesena juttu alustada. Alles minema asutades küsis Nagulnov:

«Ljubiškini brigaadist läksid ikke vist kõik heinale, ega sa põle kontrollind?»

«Kes pidid minema, eks need läksid. Mis siis?»

«Sa võiks homme hommikul tema juurde brigaadi põrutada ja vaadata, kuda tal seal asjad edenevad.»

«Nad pole veel õieti päralegi jõudnud, ja juba kontrollima? Kas pole liiga vara?»

«Homme on pühabane päev.»

«No ja mis siis?»

Nagulnovi kuivadele huultele ilmus vaevaltmärgatav muie:

«Tal on brigaadis peaaegu kõik jumalakartlik rahvas, kirikuoopium peas, iseäranis neil, kel seelikud seljas. Heinamaale nad läksid küll, aga pühaba nad ei niida keda kuraditki! Vaata, et mõned naised vantsivad veel Tubjanskoi kiriku. Aga heinateoga viivitada ei tohi,

ilm võib pahaks keerata, ja hein kõlbab siis veel ainult penidele alla panna.»

«Hea küll, lähen hommikul varakult ja kontrollin. Töölt ma kedagi ära ei lase, see on selge. Aitäh, et hoiatasid. Aga miks just Ljubiškini brigaadis enamjagu jumalakartlikud on, nagu sa ütlesid?»

«Noh, eks seda sorti rahvast ole teisteski brigaadides, aga kolmandas on neid kõige paksemalt koos.»

«Ahah. Aga mis sina homme teha mõtled? Võib-olla lähed esimesse?»

Nagulnov kostis vastu tahtmist:

«Mina ei lähe kuskile, olen mõni päev kodus. Ma olen nagu kudagi hoonuks jäänd... Jüsku oleks mind kolmel korral kolgitud ja viiel vanutatud...»

Gremjatši rakukeses oli juba kombeks saanud, et põllutööde ajal on iga kommunisti kohus kuskil brigaadis olla. Tavaliselt mindi brigaadi hulk aega enne seda, kui rajoonikomiteest vastav juhend saadi. Seegi kord oleks Nagulnovi viibimine mõnes brigaadis olnud hädavajalik, kuid Davõdov sai seltsimehe hingelisest seisukorrast väga hästi aru ja ütles seepärast:

«Heakene küll, Makar, jää koju! Nii on ehk paremgi: üks juhtiv töötaja peab ju igaks juhuks ikkagi külas paigal olema.»

Viimase lause lisas Davõdov ainult sellepärast, et ta ei tahtnud Makarile otseselt kaastunnet avaldada. Ja Nagulnov — nagu oleks ta ainult selleks tulnudki — läks hüvasti jätmata minema.

Ent samas tuli ta tuppa tagasi ja naeratas süüdlase moega:

«Pea on mul viimasel ajal nagu sõelapõhi, unustasin sulle head aegagi ütelda. Kui Ljubiškini juurest tagasi oled, astu minu poole sisse, räägi, kuda vagad mutid seal elavad ja kuhu nende silm sihib — kas hobuste jalgade alla või Tubjanskoi kiriku risti poole. Sa ütle neile ristitud naljaninadele, et ainult muistsel ajal laskis Kristus nälja-aastal taevast mannat sadada, ja sedagi üksainumas kord elus, kasakatele ta aga talveks heinu muretsema ei hakka, ärgu nad tema peale lootkugi! Ühesõnaga, pane seal usuvastane propaganda täie auruga käima! Sa ju tead ise, mis sihukestel juhtumistel rää-

kida vaja. Kahju, et ma suga kaasa ei tule, muidu oleks sul minust usuvastases töös suur abi. Ma põle küll muidu teab mis kõnemees, aga rusikas on mul igasugu diskussiooni jaoks paras! Kui ma ikke sellega korra läigatan, siis ei saa vastaline enam iitsatadagi, sest püstijalu on hea vasta jorada, aga mis häält sa käpili enam teed! Sirakil maas ei pane su ütlemist keski tähele!»

Nagulnovil oli järsku eluvaim sisse tulnud ja ta hüüdis lustakalt sätendava pilguga:

«Las ma tulen kaasa, Sjoma. Äkki, mine sa hullu tea, jääd naistega usuasjade klaarimisel kudagi jänni, siis oleks sul mind hädasti vaja. Sa ju tead neid meie naisterahvaid: kui nad kevadel esimese raksuga sind surnuks ei materdand, siis teine kord nad enam ei jäta. Aga kui mina kaasas olen, siis põle midagi karta! Küll mina juba tean, kuda seda ussisugu talitsetakse!»

Kõigest väest naeru tagasi hoides tõrjus Davõdov kohkunult kätega:

«Ei, ei! Mine ikka! Pole mul su abi sugugi vaja, tulen ise toime! Ja viimati on su kartus üleüldse asjata? Rahvas on ju esimeste kollektiviseerimise kuudega võrreldes palju teadlikumaks saanud, fakt! Sina, Makar, mõõdad aga ikka veel vana mõõdupuuga, see on kah fakt!»

«Kuda tahad, võin tulla ja võin ka tulemata jääda. Ma mõtlesin, et ehk on sul mind tarvis, aga kui sa nii uhkust täis oled — õienda siis ise.»

«Ära pahanda, Makar,» ütles Davõdov lepitavalt. «Aga võitluses usuliste eelarvamiste vastu pole sinust suurt asja, küll aga võid sa selle põhjalikult mokka panna!»

«Selles küsimuses põle mul sinuga lusti vaielda,» ütles Nagulnov kuivalt. «Vaata ainult, et sa vahele ei jää! Sina oled harjund neile eilsetele omanikkudele suhu vahtima, aga mina agiteerin neid nõnda, nagu minu partisani-südametunnistus käsib. Noh, ma siis lähen. Hüva tervit!»

Nad surusid teineteisel mehiselt tugevasti kätt, nagu lahkuksid nad pikaks ajaks. Nagulnovi käsi oli kõva

ja külm nagu kivi, silmadesse aga, mis olid oma asjase elava läike kaotanud, ilmus jälle mingi sisimasse peidetud valu. «Tal ei ole praegu kerge...» mõtles Davõdov, tahtmatut haletsustunnet pingutusega maha surudes.

Käsi ukselingil, pöördus Nagulnov Davõdovi poole, kuid ei vaadanud talle otsa, vaid kuhugi kõrvale, ja kui ta rääkima hakkas, kähises ta hääl pisut:

«Mu endine naine ja sinu kallim on külast kuhugi minema pand. Oled kuuld?»

Hämmastunud Davõdov, kes ei teadnud veel midagi sellest, et Luška oli juba mitu päeva tagasi igaveseks lahkunud Gremjatši Logist ning kodustest ja mälestusrikastest paikadest, ütles veendunult:

«Ei või olla! Kuhu ta ilma dokumentideta läheb? Kindlasti elab tädi juures, ootab, kuni jutud Timofei ümber vaibuvad. Tal on ju praegu tõepoolest piinlik inimeste silma alla tulla. Selle Timofeiga kukkus tal ju kõik pahasti välja...»

Makar muigas ja oleks tahtnud öelda: «Kas tal minu ja sinuga paremini välja kukkus?» — ütles aga hoopis muud:

«Pass on tal käes, ja külast läks ta minema kesknädalal, ma tean täpipealt. Ise nägin, kuda ta aovalges maantee peale keeras — väike komps, vist riidekraamiga, oli tal käes, — künkal jäi natukeseks seisatama, vahtis korraks küla poole ja kaduski silmist, kurivaim! Pärisin ta tädi käest küll, et kuhupoole Lukerja sammud seadis. Aga tädi kah ei tea kõige vähematki. Lukerja üteld talle, et läheb, kuhu jalad viivad. See on kõik. Nõndap sel pagana tuulepeal see elu rappa jooksis...»

Davõdov vaikis. Vana häbi ja piinlikkus Makari ees haarasid teda uue jõuga. Püüdes ükskõiksena näida ja vaadates samuti Makarist kuhugi mööda, ütles ta tasakesi:

«Noh, head teed tal minna! Kellelgi ei hakka tast hale.»

«Ta põle eluilmas kellegi haletsemist otsind, aga mis armastusasjadesse puutub, siis lõi Timoška meid mõlemaid selle koha pealt üle. See on fakt, nagu sina ikke

ütled. Noh, mis sa oma nina vingu ajad? Ei meeldi või? Ega mullegi sihuke asi just väga ei meeldi, aga tõde jääb tõeks! Mõni ime, et Lukerja nii minu kui sinu juurest jalga lasi! Ta pole ju kellegi naine, vaid elus saatan! Kas sa arvad, et ta natukenegi maailmarevolutsiooni pärast südant valutas? Mitte sinnapoolegi! Kolhoosid, sovhoosid ja üleüldse nõukogude võim ei läind talle põrmugi korda! Saaks ainult pidu peal käia, vähem tööd teha, rohkem saba keerutada, see oligi kogu tema parteitu programm! Kui niisukest naist tahad enda juures pidada, pead käed tõrvaga kokku määrima, tema seelikusaba peos hoidma, silmad kinni pigistama ja kõik muu kogu maailmas ära unustama. Aga mina mõtlen, et kui sa siis raasike tukkuma jääd, poeb ta seelikust välja nagu uss oma nahast ja kaob pidule ihualasti, nagu jumal ta on loond. Sihuke naine on see jumalast ja jumalakutsikatest äraneetud Lukerja! Sellepärast ta Timoškale ligi tükkiski. Timoška lonkis ju vanasti oma lõõtsmoonikuga nädalate kaupa küla vahel; kui ta minu maja juurest mööda juhtus, lõi kohe Luškal vere nii kihama, et ei jõund vaeseke kudagi ära oodata, kunas ma kodunt välja lähen. Kudamoodi siis meie saime sihukest eblakat kinni hoida? Jätta tema pärast revolutsioon ja igapäevane nõukogude töö sinnapaika? Raha kokku panna ja lõõtspill osta? Lausa hukatus! Hukatus ja pursuiks ümberkasvamine! Ei, parem tõmmaku ta ennast kolm korda oksa, aga meie, Sjoma, tema riivatu pärast küll oma partei ideedest lahti ei ütle!»

Nagulnov oli jälle reipamaks läinud ja end sirgu ajanud. Tema põsenukid õhetasid. Ta nõjatus vastu uksepiita, keeras suitsu, pani põlema, ja kui oli tõmmanud paar-kolm kõva mahvi, rääkis juba rahulikumalt ja vaiksemalt, vahel päris sosinal:

«Pean sulle tunnistama, Semjon, ma kartsin, et mu endine eit paneb valju häälega nutma, kui surnud Timoškat näeb... Ei! Tema tädi rääkis, et oli teine läind pisaraid valamata ja häält tegemata Timoška juurde, last põlvili ja üteld tasakesi: «Lendasid küll minu juurde, mu kotkas, aga lendasid surmale vastu... Anna mulle andeks, et ma ei saand sind hukatuse eest

holda.» Siis võtt räti peast ja juuste seest kammi, kammind Timoškat, sättind tema tukka, and siis suu peale musi ja läind. Läind tema juurest ära ja põle kordagi tagasi vaadand!»

Pärast lühikest pausi hakkas Makar jälle valjemini rääkima ja tema pisut kähisevas hääles kuulis Davõdov ootamatult halvastivarjatud uhkuse kõla:

«See oligi kogu tema jumalagajätt. Mis sa selle peale kostad? No on sel põrgu eidel ikke kange süda sees! Noh, ma hakkan minema. Hüva tervit!»

See siis oligi põhjus, miks Makar tuli... Saatnud ta väravani, läks Davõdov oma hämarasse tuppa ja heitis riidest lahti võtmata voodisse. Ta ei tahtnud mitte midagi meenutada ega mõtelda, tahtis ainult kiiresti uinuda. Ent und ei tulnud.

Kui mitmendat korda needis ta ennast uisapäisa talitamise, Luškaga ettevaatamatu vahekorra loomise pärast! Nende suhetes polnud ju kübetki armastust... Ja niipea kui ilmus Timofei, jättis Luška ilma pikemata Davõdovi sinnapaika, langes jälle Timofeile kaela ja läks oma armastatuga ükskõik kuhu. Jah, küllap on nii, et vana arm ei roosteta... Läks külast minema, ilma et oleks sõna lausunud või hüvastigi jätnud. Ja milleks oligi Luškal teda vaja? Luška jättis jumalaga sellega, kes oli talle kallis ja surnud, aga mis puutus temasse Davõdov? Kõik läheb oma rada. Ja kogu see mitte just päris puhas lugu Luškaga on nagu halb, lõpetamata kiri, mis on katkestatud poolelt sõnalt. Muud ei midagi!

Davõdov vähkres oma kitsal asemel, ägas ja ohkis, tõusis kahel korral üles suitsu tegema ja uinus alles koidu ajal. Ta ärkas, kui väljas oli päris valge. Lühike uni ei olnud teda mitte sugugi kosutanud. Kui ta üles tõusis, oli tal tunne nagu ränga pohmeluse puhul: janu vaevas, pea valutas väljakannatamatult, suu oli kuiv, ajuti kippus süda pööritama. Ta laskis suurivaevu põlvili ja otsis tükk aega saapaid, kobades kätega voodi ning laua all, vaatas nõutult tühjas toas ümber, ja kui ta enese püsti ajas ning märkas, et saapad on tal jalas, köhatas ta tusaselt ja sosistas:

«Madrus on omadega täitsa läbi. Soovin õnne! Kaugemale enam minna ei saa, fakt! Neetud Luška! Neli päeva pole teda enam külas olemaski, aga ikka on ta veel minuga . . .»

Kaevu ääres võttis ta enese vööni paljaks, loopis hulk aega jääkülma vett vastu palavat higist selga, ähkis ja puhkis, kastis pead, ja hakkas siis mõnevõrra parema enesetundega kolhoosi talli poole minema.

XIII PEATÜKK

Tunni aja pärast jõudis ta kolmanda brigaadi laagri juurde ja märkas juba eemalt, et brigaadis pole kõik korras: vähemalt pooled niidumasinad seisid, stepis sõid siin-seal kammitsas hobused, kuiva loogu ei võtnud keegi ja kuni silmapiirini polnud näha ühtki saadu . . .

Brigaadiputka juures lõid kuus kasakat mahalaotatud kotiriide peal kaarte, seitsmes parandas lagunenud kotta, kaheksas oli enese putka tagumise ratta juures vilus mugavalt sisse seadnud ja magas, nägu musta ja käkrus presentkuue sees. Davõdovit nähes tõusid mängijad laisalt püsti, välja arvatud üks, kes poollamakil küünarnukile toetus ja nähtavasti hiljutist kaotust seedides aegamisi ja mõtlikult kaarte segas.

Vihast kahvatuna ratsutas Davõdov otse mängijate juurde ja karjus valju häälega:

«Kas see on töötegemine? Miks te ei niida? Kus Ljubiškin on?»

«Täna ju pühabane päev,» vastas üks mängijaist areldi.

«Kas ilm teie järgi ootab?! Aga kui hakkab sadama?!»

Davõdov pööras nii järsku hobust, et see küljetsi riide peale astus, ebatavalist pinda jala all tundes äkki tagumistele jalgadele tõusis ja pika hüppe kõrvale kargas. Davõdov kõikus tugevasti ja oleks peaaegu jalusest lennanud, kuid jäi siiski sadulasse püsima. Ta langes tahapoole, tõmbas ratsmed nii pingule kui sai, ja kui oli ühe paiga peal tantsivast hobusest kuidagi jagu saanud, kisendas veel valjemini:

«Kus on Ljubiškin, küsin ma!»

«Näe, niidab seal, vasakult teine masin nõlvaku poolt. Mis sa lärmad, esimees? Karjud viimati oma hääle ära...» nähvas Ustin Rõkalin, masajas elatanud kasakas, kellel olid heledad, ninajuurel kokkukasvanud kulmud ja ümmargune, tihedalt tedretähti täis nägu.

«Miks te logelete?! Ma küsin teie kõigi käest!» Davõdovil jäi pahameelest ja karjumisest isegi hing kinni.

Lühikese vaikuse järel vastas põdur ja tasane Aleksander Netšajev, kes oli külas Davõdovi üleaedne.

«Lugu on sedamoodi, et põle, kes hobuseid ajaks. Naised ja mõned tüdrukud läksid kiriku, ja meie jäime tahes-tahtmata jõude... Palusime neid reotumaid küll, et jätku minek katki, aga kus nemad, ei last rääkidagi! Nii et ei saand neid kudagi pidada. Palusime küll nii, küll naa, aga jägu me neist ei saand, usu mind, seltsimees Davõdov!»

«Heakene küll, usun. Aga miks siis teie, mehed, ei tööta?» küsis Davõdov juba natuke taltsamalt, kuid ikka veel liiga valjusti.

Hobune ei tahtnud kuidagi rahuneda, ta tantsiskles ja lingutas heitunult kõrvu, ta lihased värisesid väikeste lainetena naha all. Davõdov hoidis hobust pinguletõmmatud ratsuteist paigal, silitas tema siidist, sooja kaela ja ootas kannatlikult vastust, kuid seekord venis vaikus küll nagu pikale...

«Põle ju kellegiga tööd teha. Ma ju ütlesin, et naised on ära,» pomises Netšajev nüüd juba vastu tahtmist ja vaatas teiste meeste poole, nähtavasti neilt tuge otsides.

«Kuidas nii? Teid on ju siin kaheksa loodrit koos. Oleksite võinud neli niidumasinat tööle panna, kas pole nii? Teie aga viidate kaardimänguga aega. Ma poleks arvanud, et te kolhoositöösse sedaviisi suhtute, fakt!»

«Mis sina siis arvasid? Arvasid, et meie põlegi inimesed, vaid tööloomad?» küsis Ustin väljakutsuvalt.

«Mis sa sellega ütelda tahad?»

«Kas töölistel on oma puhkepäevad?»

«On küll, aga vabrikuid pühapäevaks seisma ei panda ja töölised töö ajal kaarte ei tao nagu teie siin. Selge?»

«Pühabati on neil seal ju teine vahetus tööl, meie oleme siin aga ühes vahetuses nagu sunnitöölised!

Esmaspäevast laubani rakkes ja pühabasel päeval kah range kaelast ära ei saa, mis kord see on? Kas sihuke on nõukogude valitsuse käsk? Tema käsk on see, et töölinimeste vahel ei pea miskisugust vahet olema, teie aga väänate seadusi, püüate neid oma kasuks kõveraks keerata.»

«Mis sa jahvatad? No mis sa jahvatad?» hüüdis Davõdov ärritatult. «Mina tahan, et kogu kolhoosi karjal ja kõigil teie lehmadel oleks terveks talveks heina. Selge? Kas see on mulle kasuks? Minu isiklikuks tuluks? Mis asja sa jahvatad, lobamokk?!»

Ustin lõi põlastavalt käega:

«Teil põle muud, kui et aga plaan oleks õigel ajal täidetud, mingu või malk pooleks! Meie loomakesed ei lähe teile vähematki korda, räägi sa mul! Kui varakevadel jaamast Voiskovoisse seemet veeti, kui palju siis härgi tee peale siruli maha jäi? Äraarvamata hulk! Ja sina tuled meile siin puru silma ajama!»

«Voiskovoi kolhoosi härjad kõngesid tee peal sellepärast, et sinusugused väänikud vilja maa sisse matsid. Kolhoosi astusid, aga vilja peitsid ära. Aga külvata oli ju vaja! Ja eks pidigi täitsa võimatu teega härgi seemet tooma ajama, sellepärast nad kõngesidki, fakt! Justkui sa ise seda ei teaks!»

«Teil põle muud, kui et aga plaan oleks täidetud, sellepärast sa heina pärast muretsedki,» porises Ustin kangekaelselt.

«Kas ma's seda heina ise sööma hakkan või? Ma muretsen ju kõikide huvides! Mis tähendab siin plaan?» karjus Davõdov kannatust kaotades.

«Sa ära lärma, esimees, kisa ja käraga sa mind ei hirmuta, ma olen suurtükiväes teenind. Noh, hea küll, ütleme, et sa muretsed kõikide eest, aga miks sa siis inimestelt seitse nahka tahad koorida, miks sa neid ööd ja päevad tööle sunnid? Ikke plaani täitmise pärast! Sina tahad rajooniülemuste ees kannuseid teenida, rajooni omad jälle krai ülemuste ees, ja meie peame siis teie eest oma naha turule tooma! Kas sa arvad, et rahvas midagi ei näe? Mõtled, et rahvas on pime? Rahvas näeb küll, aga kuhu ta teiesuguste kroonusulaste käest pääseb! Ega me näituseks sind ega teisi sinu moodi mehi ju

ametist lahti lasta ei saa? Ei! Sellepärast te teetegi, mis teile pähe tuleb, Moskva on kaugel, Moskva ei teagi, mis tükka te siin teete . . .»

Vastupidi Nagulnovi oletustele ei olnud mitte naised need, kellega Davõdovil tuli kokku põrgata. Aga see ei teinud tema ülesannet sugugi kergemaks. Kasakate äraootavast vaikimisest mõistis Davõdov, et kärkimisega pole siin midagi peale hakata, sellega võib pigem kogu asja ära rikkuda. Tuli varuda pikka meelt ja lasta käiku kõige kindlam vahend — veenmine. Silmitsedes tähelepanelikult Ustini tigedat nägu, mõtles ta kergendustundega: «Hea, et ma Makari ligi ei võtnud! Muidu oleks kohe riid ja kiskumine lahti olnud . . .»

Et võita kuidagi aega ja kavandada mõttes eelseisvat kokkupõrget Ustiniga ja teistega, kes teda võib-olla toetada kavatsevad, küsis Davõdov:

«Ustin Mihhailovitš, kui mind esimeheks valiti, kas sa hääletasid minu poolt?»

«Ei, ma jäin erapooletuks! Mispärast ma sinu poolt pidin hääletama? Sind toodi ju nagu põrsast kotis . . .»

«Ma tulin ise.»

«Ükspuha, põrsas tuli ise kotis, ei tea, miks ma oleks pidand sinu poolt hääletama, kui ma ei teand, mis mees sa oled!»

«Kas sa praegu oled minu vastu?»

«Kuda siis? Muidugi vasta!»

«Eks tõsta siis kolhoosi üldkoosolekul minu tagandamise küsimus üles. Nii kuidas koosolek otsustab, nii tehakse. Ainult et sa pead oma ettepanekut korralikult põhjendama, muidu kukud läbi!»

«Ei kuku, ära muretse. Küll selle asjaga veel jõuab, sellega põle kiiret. Aga praegalt oled sa esimees, ja sa ütle meile: kuhu sa meie puhkepäevad oled pand?»

Säärasele küsimusele oli imelihtne vastata, kuid Ustin ei lasknud Davõdovil suudki lahti teha:

«Mispärast rajoonis, see tähendab staniitsas kunturipreilnad pühabati oma molusid määrivad ja puuderdavad ning päev otsa uulitsal patseerivad, õhtati tantsupidul käivad ja kinopilti vahivad, meie naised ja piigad aga peavad pühabagi palehigi sees tööd tegema?»

«Kibedal tööajal, suvel . . .»

«Meil on alati kibe töö — suvel kui talvel, aasta ringi on kibe töö.»

«Ma tahtsin ütelda . . .»

«Põle siin midagi laterdada! Sul põlegi miskit ütelda!»

Davõdov tõstis hoiatavalt käe:

«Pea kinni, Ustin!»

Ent Ustin võristas kiiresti vahele:

«Ma pean ju sinu ees niikuinii jüsku sulane seisma, sina istud aga sadulas nagu härra.»

«Oota ometi, ma palun sind inimese keeli!»

«Põle mul midagi oodata! Oota või ära oota, õiget sõna sinu suust juba ei kuule!»

«Kas sa lased mul sõna sekka öelda!» hüüdis Davõdov näost punetama lüües.

«Sa ära karju minu peale! Ma põle mõni Luška Nagulnova!» Ustin ajas hingates sõõrmed laiali ning hakkas käheda häälega valjusti ja kiiresti rääkima: «Niikuinii me sul tühje sõnu tuulde loopida ei lase! Vatra koosolekutel, nii palju kui süda lustib, aga siin räägime meie. Ja kaardimängu sa, esimees, meile nina alla ära hõõru! Meie oleme kolhoosis ise peremehed: kui tahame, teeme tööd, ei taha — puhkame, ja vägisi sa meid pühabasel päeval tööle ei pane, seda võimu sul põle!»

«Kas sa lõpetasid?» küsis Davõdov end vaevaga talitsedes.

«Ei lõpetand. Ja ma ütlen sulle kõige peale veel seda: kui sulle meie elamine-olemine ei meeldi — korista oma kodinad sinna, kust sa tulid! Mitte keski põle sind meie külasse kutsund, küll me jumala abiga ka ilma sinuta kudagi ära elame. Ei sina põle meile püha vaim!»

See oli ilmne provotseerimine. Davõdov sai väga hästi aru, kuhu Ustin tüürib, ei suutnud aga enam enda üle valitseda. Tal läks silmade ees kirjuks, hetkeks nägi ta nagu läbi udu Ustini kokkukasvanud kulme ja ümmargust, millegipärast laialivalguvat nägu ning tajus ähmaselt, kuidas ta parem käsi, mis pigistas kõvasti piitsavart, valgub verd täis ja läheb raskeks, nii et sõrmeliigestesse tekib terav, põletav valu.

Ustin seisis tema ees, käed hooletult püksitaskus, jalad harkis . . . Ustin oli kuidagi järsku oma endise

tasakaalu tagasi saanud. Tundes kasakate vaikivat toetust, oli ta kindel oma üleolekus, muigas rahulikult ja pisut jultunult ning kissitas oma siniseid sügaval koobastes asetsevaid silmi. Davõdov aga läks järjest kahvatumaks ning maigutas veretuks muutunud huuli, ilma et oleks saanud sõnagi suust. Ta heitles visalt iseendaga, pingutas kogu oma tahtejõudu, et pimedat, arutut viha ohjeldada ning end vaos hoida. Kuskilt, otsekui kauge maa tagant kostis Ustini hääl, ja Davõdov tabas selgesti selle mõtet, mis Ustin rääkis, ning tema hääles kõlavat mõnitavat tooni . . .

«Miks sa maigutad, esimees, ise tumm nagu kala? Kas keel jäi suulakke kinni või põle sul midagi ütelda? Sa nagu tahtsid rääkima hakata, aga nüüd on suu jüsku vett täis . . . See'p see on, et tõele vasta ajada ei saa! Eh-ei, esimees, sa ära parem meiega õienda, ära tee tühjast tüli! Tule parem rahumeeles hobuse seljast maha ja mängi meiega kaarte, taome paar turakat maha. See on ikke vaimutöö, mitte nagu kolhoosi juhtimine . . .»

Ustini selja taga seisvaist kasakaist hakkas keegi tasakesi naerma, kuid jäi samas järsku vait. Viivuks valitses putka juures pahaendeline vaikus. Oli ainult kuulda, kuidas Davõdov pahinal hingab, eemal niidumasinad lõgisevad ja kõrgel sinitaevas silmale nähtamatud lõokesed muretult laulavad ning lõõritavad. Neil nüüd küll sellega mitte midagi tegemist polnud, mis putka juurde kogunenud ärritatud meeste vahel toimus . . .

Davõdov tõstis piitsa pikkamisi pea kohale ja puudutas kontsadega hobuse külgi. Otsekohe tuli Ustin kiiresti mõne sammu ettepoole, haaras vasaku käega hobuse suitseist kinni, astus ise paremale ja surus end vastu Davõdovi jalga.

«Tahad lüüa või? Eks proovi!» lausus ta ähvardavalt ja tasa.

Tema teravad sarnad tulid äkki selgesti nähtavale, silmades välkus lõbus väljakutse, kärsitu ootus.

Ent Davõdov andis oma kulunud saapasäärele võimsa piitsahoobi ja hüüdis Ustinile ülevalt alla vaadates ning asjata naeratada püüdes:

«Ei, ma ei löö sind, Ustin, ei! Ära seda looda, va valgekaartlane! Iseasi, kui sa oleks mulle kümme aastat

tagasi teele ette juhtunud . . . Siis oleksin su suu igaveseks kinni pannud, kontra!»

Tõugates jalaga Ustini kergelt kõrvale, tuli Davõdov hobuse seljast maha.

«Noh, mis siis ikka, Ustin Mihhailovitš, kui sa juba päitsed pihku võtsid, mine seo hobune kinni! Sa tahtsid, et ma teiega kaarte mängiksin? Palun väga, hea meelega! Jagage välja, fakt!»

Asi oli võtnud täiesti ootamatu pöörde . . . Kasakad vahetasid pilke, viivitasid pisut ja seadsid siis end vaikides kotiriide ümber istuma. Ustin sidus hobuse putkaratta külge kinni, võttis Davõdovi vastas istet, jalad kalmõki kombel risti, ning heitis talle taoti kiireid pilke. Ei, ta ei arvanud hoopiski, et ta on kokkupõrkes Davõdoviga lüüa saanud, ning otsustas sellepärast juttu jätkata:

«Puhkepäevade kohta põle sa ikke veel midagi öeld, esimees! Panid selle küsimuse kalevi alla . . .»

«Mul seisab sinuga jutt veel ees,» lubas Davõdov paljutähendavalt.

«Kuda sellest tuleb aru saada? Ähvardad mind või?»

«Ei, milleks? Kui juba kord istusid kaarte mängima, siis jäta muud jutud! Küllap on veel aega rääkida . . .»

Mida rahulikumaks läks Davõdov, seda rohkem erutus nüüd Ustin. Partii polnud veel läbi, kui ta kaardid tusaselt riide peale viskas ja põlvede ümbert kinni võttis.

«Käigu põrgu see mäng, räägime parem puhkepäevadest. Kas sina, esimees, arvad, et nende puhkepäevade pärast tunnevad muret üksnes inimesed? Sugugi mitte! Eile hommikul, kui läksin hobuseid rakkesse panema, ohkas kõrb mära murelikult ja ütles mulle inimese keeli: «Oh, Ustin, Ustin! Mis elu see küll kolhoosis on! Argipäevad läbi pean tööd tegema, ööd ja päevad rangid kaelas, ja pühabasel päeval kah ei võeta rakkest lahti. Varem oli hoopis teine lugu! Siis ma pühabati tööd ei teind, minuga sõideti külla või siis pulma. Vanasti oli mul elu palju ja palju parem!»»

Kasakad naersid poole häälega, kuid nagu ühest suust. Nad paistsid olevat Ustiniga ühel meelel. Ent nad jäid äraootavalt vakka, kui Davõdov oma kõrisõlme puudutades vaikselt ütles:

«Aga kelle oma see huvitav mära enne kolhoosi oli?»

Ustin kissitas ja koguni pilgutas kavalalt Davõdovile korraks silma:

«Ah arvad, et minu oma? Et rääkis minu sõnu? Ei, esimees, nüüd sa eksid? See oli Titoki mära, kulaku käest võetud loom. Ega ta vanasti talus sedaviisi süüa saand nagu nüüd kolhoosis: heinaprügi ta talvel ei nuusutandki, palja kaeraga sõi hambad nüriks. Elu oli nagu lillepidu!»

«Nii et vana mära, kui juba hambad nüriks läinud?» küsis Davõdov otsekui muuseas.

«Vana jah, elatand loom,» oli Ustin meeleldi nõus, aimamata, et vastane teda võiks sisse vedada.

«Siis kuulad sa seda jutukat mära küll asjata,» ütles Davõdov kindlalt.

«Kuda asjata?»

«Sellepärast, et kulaku märal on ka kulaku jutt suus.»

«Ta ju nüüd kolhoosnik . . .»

«Pealtnäha oled sina ka kolhoosnik, tegelikult aga kulaku suuvooder.»

«Noh, esimees, see on juba liig . . .»

«Pole midagi liig, fakt jääb faktiks. Ja pealegi, kui mära on vana, mis himu sul teda siis kuulata on? Tal ju vanadusest aru nõdraks jäänud! Oleks ta noorem ja targem, ei ta siis oleks sinuga sedaviisi rääkinud!»

«Kuda siis?» küsis Ustin juba valvsaks muutudes.

«Ta oleks pidanud sulle ütlema nõnda: «Oh, Ustin, Ustin, sa kulakute sabarakk! Talvel sa, sunnikunahk, üleüldse tööd ei teinud, kevadel ka mitte, mängisid haiget, ja nüüd ei taha kah korralikult tööd teha. Millega sa mind, kõrbi mära, mõtled ületalve pidada ja mis sa ise talvel hamba alla pistad? Niisuguse tööga kärvame ju mõlemad nälga!» Sedaviisi oleks ta pidanud sinuga rääkima!»

Davõdovi viimased sõnad kadusid üldisse naerulaginasse. Netšajev naeris nagu plika, justkui puistas herneid ja kiljus tüdruku kombel peenikese häälega. Bassihäälega Gerassim Zjablov hüppas koguni püsti ja hirnus, kükitas naljakalt ning laksas nagu tantsu ajal endale vastu saapasääri. Vana Tihhon Osjotrov haaras oma halli habeme pihku ja hüüdis läbilõikava häälega:

«Ustin, heida silmili maha ja ära proovigi pead tõsta! Davõdov lõi su päris käpakile!»

Davõdovi imestuseks hakkas Ustin ise ka naerma, ilma et oleks üldse kuidagi kohmetunud, ja ta naer polnud sugugi teeseldud ega vägisi kistud.

Kui hakati juba rahunema, ütles Ustin esimesena:

«Noh, esimees, sa lõid mu üle . . . Ma ei teand arvatagi, et sa mu alt nii osavasti välja rabeled. Aga kulakute sabarakuks nimetasid sa mind küll ilmaasjata, ja see, et ma põld kevadel haige, vaid tegin vigurit — see on kah tühi jutt. Anna mu sõnad andeks, esimees, aga sa valetad!»

«Eks tõesta.»

«Millega ma seda tõestan?»

«Faktidega.»

«Mis fakte siis meie naljajutu juurde tuua saab?» küsis juba pisut tõsisemaks muutunud Ustin virila naeratusega.

«Ära mängi lolli!» ütles Davõdov kurjalt. «Meie jutt pole kaugeltki naljajutt, ja see asi, millega sa oled hakkama saanud, pole üldse naljaasi. Ja faktid on üsna käepärast: kolhoosis sa peaaegu tööd ei tee, püüad väheteadlikke olluseid endaga kaasa tõmmata, ajad sulle endalegi ohtlikke jutte, ja täna näiteks läks sul korda töölehakkamist takistada: sinu süü läbi ei niida pool brigaadi. Mis kuradi naljaasi see siis on?»

Ustini pilkavalt tõstetud kulmud vajusid alla ning moodustasid jälle ninajuurel ühe jäiga sirgjoone:

«Ma rääkisin puhkepäevadest ja kohe olen siis kulakute sabarakk ja kontra? Ah et ainult sina üksipäini võidki rääkida, meie aga olgu vakka ja pühkigu käisega suud?»

«Mitte ainult sellepärast!» vaidles Davõdov tuliselt vastu. «Kogu su ülevalpidamine pole aus, fakt! Mis sa nendest puhkepäevadest peale pressid, kui sul oli talvel neid oma kakskümmend tükki kuus? Ja mitte ainult sinul üksi, vaid ka kõigil teistel, kes praegu siin on. Mis te talvel tegite peale loomade kasimise ja seemnete puhastamise? Mitte midagi! Vedelesite sooja ahju peal! Mis õigus on teil endale puhkepäevi võtta kõige kibedamal tööajal, kui iga tund on kallis, kui heina-

tegu ähvardab nurja minna? Noh, ütelge puhtast südamest!»

Ustin vaatas vaikides silmi pilgutamata ainiti Davõdovi otsa. Tema asemel hakkas rääkima Tihhon Osjotrov:

«Kuulge, kasakad, siin põle omaette posiseda midagi. Davõdov räägib õigust. Meie tegu oli väär, ja me peame seda parandama. Töö on meil juba sihukene, et me ei või alati puhkepäevi pidada, vaid tõepoolest rohkem ikke talvel. Varem, üksiktalude ajal oli ju kah sedaviisi. Millal meil enne maarjapäeva põllutööd otsa said? Ei jõund veel vilja ära koristada, kui juba pidid hakkama kesa kündma. Davõdov räägib õigust — me lasime naised täna ilmaaegu kiriku, ja et me ise laagris pühapäeva pidama hakkasime, sellest ei maksa kohe mitte rääkidagi... Ühesõnaga — eksisamm! Iseeneste ees oleme süüdi, muud ei midagi. Just sina, Ustin, olid see, kes meil pea segamini ajas, saatana ässitaja!»

Ustin süttis nagu püssirohi. Tema sinised silmad läksid tumedaks ja kilasid tigedalt:

«Kas sul on aru peas või unustasid ta koju, va lollakas habe?»

«Küllap vist unustasin jah...»

«Jookse külasse ja too ära!»

Netšajev pani oma kitsukese käe muige varjamiseks suu ette ja küsis pisut kohmetunud Osjotrovi käest peenikese väriseva häälega:

«Kas sa, Tihhon Gordeitš, selle oma aru ka kindlasse paika varjule panid?»

«Mis see sinu mure?»

«Täna ju pühapäev...»

«Noh ja mis siis?»

«Küllap su minias koristas hommikul tuba ja pühkis põrandat. Kui sa oma arunatukese pingi alla või ahjukoldesse peitsid, siis tõmbab ta selle luuaga kokku ja pühib õue. Seal aga siblivad kanad selle silmapilk laiali... Viimati tuleb sul oma elu hoopis ilma aruta ära elada, see teebki mulle muret...»

Kõik puhkesid naerma, Davõdov kaasa arvatud, kuid kasakate naer ei olnud kuigi lõbus... Ometi oli hiljutine pinevus kadunud. Nagu sellistel juhtudel alati, hoidis

lõbus nali lõkkele lööva tüli ära. Kui solvunud Osjotrov oli natuke rahunenud, pöördus ta Netšajevi poole:

«Sul, Aleksander, nagu ma näen, põlegi miskit koju unustada, ja kaasas põle sul kah aruraasugi. Kas sina olid minust siis targem? Sinu eit marsib kah Tubjanskoi poole ja ega sinagi kaardimängust ära öeld.»

«Minu süü! Minu süü!» püüdis Netšajev naljaga asjast üle saada.

Ent loo lõpp ei rahuldanud Davõdovit. Ta tahtis Ustini päris vastu seina suruda.

«Räägime puhkepäevade asja täitsa klaariks,» ütles ta Ustinile otse silma vaadates. «Kui palju sa talvel tööd tegid, Ustin Mihhailovitš?»

«Kui palju vaja oli, nii palju tegin.»

«Palju siis?»

«Ma põle kokku arvand.»

«Mitu normipäeva sul kirjas on?»

«Ei mäleta. Mis sa minust pinnid? Eks loe kokku, kui sul muud paremat teha põle ja muidu vahtida igav on.»

«Minul pole enam vaja midagi kokku lugeda. Kui sina oledki unustanud, siis mina kui kolhoosi esimees unustada ei tohi.»

Seekord kulus Davõdovile tema tüse taskuraamat, millest ta peaaegu kunagi ei lahkunud, marjaks ära. Hiljutisest erutusest värisesid veel Davõdovi sõrmed natuke, kui ta kiiresti raamatu võidunud lehekülgi sirvis.

«Leidsingi su nime, kange töömees! Siin on su töö näha: jaanuar, veebruar, märts, aprill ja mai — kõik kokku, kohe ütlen, ainult kakskümmend üheksa normipäeva. Noh? Kõvasti tööd tehtud, mis?»

«Üleliiga just ei ole, Rõkalin!» ütles üks kasakas Ustini otsa vaadates kahetsevalt ja etteheitvalt.

Ustin aga ei tahtnud alla vanduda:

«Mul veel pool aastat ees, ja tibusid loetakse sügisel.»

«Tibusid loeme sügisel, aga normipäevi kogu aeg,» lõikas Davõdov. «Sa, Ustin, kirjuta endale kõrva taha: logelejaid me kolhoosis ei salli! Kõik saboteerijad kihutame minema! Muidusööjaid pole kolhoosis vaja. Sa mõtle järele: kuhu sa lähed ja kuhu sa välja jõuad? Osjotrovil on ligi kakssada normipäeva, teistel teie brigaadi meestel üle saja, isegi niisugustel haigetel

nagu Netšajev on saja ringis, sinul aga — kakskümmend üheksa! See on ju häbiasi!»

«Mul on naine põdur, vaevleb naistehaiguste käes ja on nädalate viisi sängis maas. Peale selle on mul lapsi kuus tükki,» ütles Ustin süngelt.

«Aga sina ise?»

«Mis mina?»

«Miks sina täie koormatusega ei tööta?»

Jälle lõid Ustini sarnad lõkendama ning sinistes, tigedalt kissis silmades välkus kuri tuluke.

«Mis sa minu otsa jõllitad ja aina mind ja mu silmi sihid?!» karjus ta ja raputas ärritatult rusikassepigistatud vasakut kätt ning sinised sooned paisusid tema ümmargusel lühikesel kaelal. «Kas ma olen mõni Luška Nagulnova või Varka Harlamova, kes igatsusest sinu järele lausa ära lõpeb? Sa vaata, misukesed mu käed on, ja siis nõua mult tööd!»

Ta sirutas järsku käed ette, ja alles nüüd nägi Davõdov, et Ustini vigasel paremal käel on ainult nimetissõrm alles, teiste näppude asemel aga tumepruunid kortsus nahalapakad.

Davõdov sügas nõutult ninajuurt.

«Või nii on lood... Kus sa sõrmedest ilma jäid?»

«Krimmis Wrangeli rindel. Sina nimetasid mind valgekaartlaseks, mina aga olen roosa nagu hiline arbuus: olin valgete juures, kaks nädalat sõbrustasin rohelistega ja läksin siis punaste poole. Kui valgete juures teenisin, sõdisin vasta tahtmist, jõlkusin rohkem tagala vahet, aga kui valgete vastu võitlesin — palun lahkesti, kaotasin sõrmed. Jootja käsi, millega viinaklaasi hoian, on terve,» liigutas Ustin vasaku käe tömpe ja jämedaid sõrmi. «Aga söötjal käel, näed, põle näppe olemaski...»

«Mürsust või?»

«Käsigranaadist.»

«Kuidas sul siis nimetissõrm alles jäi?»

«See oli sütiku peal, sellepärast jäi. Sel päeval tapsin isiklikult kaks Wrangeli meest. Selle eest tuli ju millegiga tasuda? Vanajumalat ajas sihuke verevalamine vihale, ja eks ma pidand siis talle neli sõrme ohverdama. Minu meelest tulin odavalt läbi. Ta oleks võind oma rumala viha sees minult ka pool pead nõuda...»

Davõdovi rahulikkus kandus pikapeale ka Ustinile üle. Nad rääkisid juba leplikul toonil, ja pöörane Ustin taltus tasapisi, isegi tavaline irooniline muie ilmus ta näole.

«Eks ohverdanud siis viimanegi, mis ta sul üksipäini ikka teeb?»

«Võõra vara peale on sul kerge käsi, esimees! Mul läheb seda ühtegi majapidamises üpris vaja.»

«Misjaoks sul teda siis vaja on?» küsis Davõdov naeratust maha surudes.

«Paljugi misjaoks... Öösi ähvardan sellega oma eite, kui ta mulle miskipärast meele järgi põle, päeval urgitsen teisega hambaid ja püüan külarahvast haneks. Ma olen vaene mees ja liha on mul supi sees ainult kord aastas, aga mina urgitsen iga jumala päev pärast lõunat tänava peal selle sõrmega hambaid ja sülitan. Ja inimesed mõtlevad: «Küll sel pagana Ustinil on hea elu! Iga päev liha laual ja mitte see tal otsa ei saa!» Ja sa veel küsid, misjaoks mul seda üht sõrme vaja on... Temal on oma amet! Las inimesed peavad mind rikkaks meheks. See mulle meeldib!»

«Keel on sul küll nobe,» ütles Davõdov tahtmatult naeratades. «Aga kas sa täna niitma hakkad?»

«Pärast niisukest meeldivat jutuajamist — ilmtingimata!»

Davõdov vaatas Osjotrovi otsa. Ta pöördus tema kui kõige vanema poole:

«Kas naised ammu Tubjanskoisse läksid?»

«Umbes tund aega on sellest tagasi, rohkem küll mitte.»

«Kas neid palju läks?»

«Tosina ümber. Naised on nagu lambad: kuhu üks läheb, sinna teised karjas järele. Teinekord veab kärnanegi lammas kogu karja kaasa... Eks meiegi läind Ustini järele, asusime püha pidama, susi teda söögu!»

Ustin hakkas heasüdamlikult naerma:

«Jälle mina süüdi? Sina, habe, ära võõrast pattu minu kaela keera! Naised läksid jumalat paluma, kuda siis mina selle eest vastust anda saan? Atamantšukovi vanamoor ja veel üks meie küla eit tõukasidki teised õigelt

teelt. Tulid juba varavalges meie laagrisse, ja kus panid agiteerima: «Täna on vaga suurkannataja Glikeria püha, teie, naised, aga tahate pattu teha — lähete niitma...» Noh, rääkisidki naistele augu pähe. Ma küsisin vanaeitede käest: «Misukese Glikeria püha see on? Ega viimati Nagulnova? See on ju tõesti suur kannataja: kogu elu kannatab selle käes, kes parajasti ette juhtub... Oh, kus moorid siis alles kargasid mulle turja! Atamantšukovi eit ärgitas koguni karguga, tahtis mind lüüa, hea oli, et sain õigel ajal kõrvale karata, muidu oleks mul muhk otsaees nagu hollandi tõugu hanel. Siis haarasid meie naised minust jüsku takjad koera sabast kinni, hädavaevalt pääsin nende käest lahti... Miks mulle ometi nii palju õnnetusi kaela sajab! Täna mul kohe mitte ei vea! Näete, head inimesed, üheainsa hommikuga jõudsin riidu minna vanamooridega, naistega, esimehega ja halli habemega Gordeitšiga. Igaüks seda ei oska!»

«Sina seda juba oskad! Seda oskust põle sul vaja naabritelt laenama minna. Sa, Ustin, oled juba poisikesest saati riiukukk, tükid igaühega tülli. Ja tigedal kukel on alati hari verine, pea mu sõnu meeles...» ütles Osjotrov hoiatavalt.

Ent Ustin ei teinud kuulmagi. Üleannetu, südi pilguga Davõdovile otsa vaadates jätkas ta:

«See-eest veab meil täna agitaatoritega: tuleb teisi jala ja ratsa... Oleks raudtee ligemal — sõidaksid veduriga ka! Aga seda päris agiteerimist peaks sa, esimees, meie vanamooridelt õppima... Nad on sinust vanemad ja kavalamad ning vilumust on neil rohkem. Nemad kõnelevad tasakesi, räägivad sulle augu pähe lahkelt ja viisakalt; sellega nad saavadki oma asja joonde. Nendele ei hakka keegi vasta! Aga kuda sina talitad? Ei jõund veel laagri ligigi, kui juba karjusid, nii et stepp rõkkas: «Miks te tööd ei tee?!» Kesse siis nüüdsel ajal sedasi rahvaga ümber käib? Rahvas on ju nõukogude valitsuse ajal oma uhkuse kirstu põhjast välja koukind ega salli, kui tema peale kisatakse. Ühesõnaga, tema sihukest sügamist ei taha, esimees! Ja peab ütlema, et tsaariajalgi ei karjund atamanid kasakate peale nii väga valjusti — nad kartsid vanu mehi pahandada. Sina ja Nagulnov peaksite juba aru saama, et nüüd on teised ajad ja vana aja mood tuleks maha jätta... Kas sa arvad, et ma oleks täna nõus niitma hakkama, kui sina poleks vagasemaks jäänd! Mitte sinnapoolegi! Sina aga tõmmasid veidike tagasi, hirmu asemel andsid armu, sa olid nõus meiega kaarte taguma, hakkasid mõistlikku juttu ajama, ja mina olen iga asjaga päri! Tee minuga, mis tahad: võin kaarte mängida, võin heina hanguda.»

Davõdov kuulas Ustini tähelepanelikult, kahetsedes kibedalt oma käitumist; teda valdas tige tusk. Sel ülearu kebjal kasakal oli ju mitmeti õigus. Õigus oli tal kas või selleski, et tema, Davõdov, poleks tohtinud brigaadi ilmudes kohe sõimu ja kisaga sõnelust alustada. Seepärast talle alguses vastu hakatigi, nagu Ustin vihjas. Kuidas võis küll juhtuda, et ta ennast pidada ei suutnud? Ja Davõdov pidi endale ausalt tunnistama, et ta oli märkamatult üle võtnud Nagulnovi kombe inimesi jämedalt kohelda, laskis ohjad lõdvale, nagu Andrei Razmjotnov oleks ütelnud, — ja tagajärg on niisugune: talle antakse pilavalt nõu võtta eeskuju mingisugustelt mooridelt, kes tegutsevad ettevaatlikult, salamahti, ning saavutavad oma eesmärgi taotlemisel edu ilma igasuguste läpardusteta. Kõik on päevselge! Ka tema oleks pidanud rahulikult laagrisse sõitma, rahulikult rääkima hakkama, veenma inimesi, et pühapäeva-meeleolu on praegu ebakohane; tema aga möirgas kõigi peale ning oli hetk, kus palju ei puudunud piitsagi pruukimisest. Üheainsa silmapilguga oleks ta võinud kogu oma kolhoosiloomise töö maha kriipsutada ning seejärel võib-olla parteipiletigi rajoonikomitees lauale panna... See oleks tema elus olnud juba tõeline kohutav katastroof!

Paljas mõtegi sellele, mis oleks võinud temaga juhtuda, kui ta poleks end õigel ajal kokku võtnud, pani Davõdovi õlad korraks vappuma ja ta tundis hetkeks, kuidas külm judin üle selja jooksis...

Täielikult ebameeldivate tunnete võimuses, vaatas Davõdov üksisilmi riide peale laialipillatud kaarte. Millegipärast tuli talle äkki meelde kodusõjaaegne «kahekümne ühe» harrastus ja ta mõtles: «Üle pakkusin! Ostsin kuueteistkümnele silmale vähemalt kümme

juurde, fakt!» Tal polnud kuigi mugav oma talitsematust tunnistada, ent ta leidis endas mehisust öelda, ehkki mitte just päris ilma sisemise tõrksuseta:

«Faktiliselt lõugasin ma ilmaasjata liiga kõvasti, selles on sul õigus, Ustin! Aga tõepoolest hakkas paha vaadata, et te ei tööta, eks ole? Ja ega sinagi minuga sosinal ei rääkinud. Muidugi, me oleksime võinud ju ka ilma sõimlemiseta kokku leppida. Noh, aitab! Mine pane kõige kräbedamad hobused vankri ette ja sina, Netšajev, rakenda teine paslik paar selle troska ette.»

«Kihutad naistele järele?» küsis Ustin imestust varjamata.

«Just nõnda. Proovin naisigi keelitada, et nad täna tööle hakkaksid.»

«Kas nad lasevad keelitada?»

«Eks näe. Keelitamine pole veel käsk.»

«Noh, aidaku sind jumal ja Tšenstohhovi jumalaema! Kuule, esimees, võta mind kah kaasa! Ah?»

Davõdov oli kõhklemata nõus.

«Lähme. Aga kas sa aitad naistele auku pähe rääkida?»

Ustini kuumusest pakatanud huuled kõverdusid muigeks:

«Sind aitab mu asetäitja, võtan selle tingimata ligi!»

«Missugune asetäitja?» vaatas Davõdov arusaamatuses Ustinile otsa.

Too läks vaikides ja tõttamata putka juurde ning tõmbas kuuevirna alt välja uhiuue pika piitsa, millel uhke nahast piug varre otsas.

«See ongi mu asetäitja. Kas põle tore? Ja mõju on tal hirmus tugev! Niipea kui korra vihiseb, teeb asja selgeks ja klaariks. See ei tähenda midagi, et ma kurakäpp olen.»

Davõdov kortsutas kulmu:

«Jäta see! Ma ei luba sul naisi näpuotsagagi puutuda, sinu turja peal aga prooviksin ma seda asetäitjat hea meelega.»

Ustin tõmbas silmad pilkavalt vidukile:

«Ätt tahtis hea meelega vareenikuid proovida, aga koer oli kohupiima kinni keerand . . . Minul kui kodusõja invaliidil on omad eesõigused. Naised lähevad kere

peale saades aina priskemaks ja sõnakuulelikumaks, seda on minu naisest näha. Keda on vaja kolkida? Selge pilt, et naisi! Mis sa kardad? Kui ma paar-kolm tükki ilusti läbi nüpeldan, on teised silmapilk vankris nagu tuul.»

Pidades juttu lõppenuks, võttis ta putka ääres vedelevad päitsed ja läks künkale hobuseid püüdma. Tema järel tõttasid Netšajev ja teised kasakad, välja arvatud Osjotrov.

«Tihhon Gordeitš, miks sina niitma ei lähe?» küsis Davõdov.

«Tahtsin Ustini eest sõnakese kosta. Kas võib?»

«Lase tulla.»

«Ära sa jumalapärast tema narri peale pahane ole! Ta läheb lausa lolliks, kui tal lei saba alla satub,» hakkas Osjotrov paluvalt rääkima.

Kuid Davõdov katkestas teda:

«Ta pole sugugi loll, vaid avalik kolhoosielu vaenlane! Niisuguste vastu me oleme siiamaani halastamata võidelnud ja võitleme ka edaspidi!»

«Mis vaenlane tema nüüd on?» küsis Osjotrov imestunult. «Ma ütlen sulle, et kui ta vihaseks saab, läheb ta lausa meelest ära, ja muud ei ühtigi! Ma tunnen teda poisikesest saati, ja niikaua kui mäletan, on ta alati sihuke okkaline old. Teda sindrit peksid meie vanamehed tema kange loomu pärast juba enne revolutsiooni ühtevalu külameeste kokkutulekul. Plõõnisid teda nõnda, et ta ei saand istuda ega astuda — aga see oli talle nagu hane selga vesi! Käis nädalapäevad, tagunt uppis, ja hakkas aga jälle otsast peale, ei and kellegile asu, aina otsis kõigi juurest vigu, ja nii usinasti nagu koer kirpe! Ei tea, miks tema peaks kolhoosi vaenlane olema? Rikkad olid tal alati pinnuks silmas, aga kuda ta ise elab — kui sa ainult näeks! Tare on kõdunend ja lääbakil, lausa kaela kukkumas, laudas üks lehmakont ja paar kärnast lammast, raha põle tal ilmaski old ega ole praegalt kah. Täi pungas — see on kogu ta vara! Naine kidura tervisega, lapsi nagu puru, vaene kui kirikurott . . . Võib olla, et ta sellepärast laksutabki kõigi peale hambaid. Ja sina räägid, et vaenlane. Ta on lõuamees, aga mitte vaenlane.»

«Ega ta sulle sugulane ei ole? Miks sa tema eest nii seisad?»

«See'p see on, et sugulane, ta mu õepoeg.»

«Sellepärast sa kaitsedki teda?»

«Kuda muidu, seltsimees Davõdov? Tal kuus last kaelas, üks pisem kui teine, keel aga jüsku nõel. Kui palju ma talle olen rääkind: «Hoia keel hammaste taga, Ustin! Tõmbad endale veel suu läbi häda kaela. Vihameeles kähvatad midagi niisukest, et oled paugupealt Siberis. Siis on sul vesi ahjus, aga hilja!» Tema mulle vasta: «Ega Siberiski inimesed neljakäpakil käi! Mind ei tõuka sealgi tuul ümber, ma karastatud mees!» No mis sa sihukese narriga peale hakkad! Ja või siis lapsed selles süüdi on? Neid on raske üles kasvatada, aga neid vaestekslasteks teha põle nüüdsel ajal kunts . . .»

Davõdov sulges silmad ja mõtles tükk aega. Ega ta viimati oma troostitut, ränka ja kibedat lapsepõlve meenutanud?

«Ära ole tema alpide sõnade pärast pahane,» kordas Osjotrov.

Davõdov vedas endal käega üle näo ja otsekui ärkas.

«Tead mis, Tihhon Gordeitš,» hakkas ta aeglaselt ja rõhutamisi rääkima. «Esialgu ma Ustini ei puuduta. Las ta töötab kolhoosis oma jõudu mööda, rasket tööd me talle ei anna, las teeb seda, mille peale jõud hakkab. Kui tal aasta lõpuks normipäevi puudu tuleb, eks me siis aita: anname laste jaoks kolhoosi üldfondist vilja. Selge? Aga sa ütle talle minu poolt nelja silma all: kui ta veel mõtleb brigaadis vett segada ja rahvast igasugu sigadustele ässitada, siis käib ta käsi kehvasti! Las mõtleb järele, enne kui hilja on! Mina temaga enam nalja ei mõista, ütle talle seda. Mul pole kahju Ustinist, vaid tema lastest!»

«Aitäh hea sõna eest, seltsimees Davõdov! Aitäh ka selle eest, et sa oma südames Ustini vasta viha ei kanna.» Osjotrov tegi Davõdovile kummarduse.

Too aga läks ootamatult vihaseks:

«Mis sa minu ees kummardad? Ega ma mõni pühapilt ei ole! Ma saan ilma kummardusteta läbi ja teen, mis ma lubasin!»

«Meil on vanast ajast kombeks, et kui tänad, siis ka kummardad,» vastas Osjotrov väärikalt.

«Noh, hea küll, vana, ütle mulle parem seda: kuidas on Ustini lastel riietega lood? Mitu tükki neid koolis käib?»

«Talvel on nad puha ahju peal, põle millegiga õue minna, suvel jooksevad — hilp ees, tallukas taga. Kulakute kraamist said nad kah üht-teist, aga ega sellest veel kõik ihukatet saand. Tänavu talvel võttis Ustin viimase poisigi koolist ära: põld talle miskit selga ega jalga panna. See juba suur poisijurakas, kaheteistkümneaastane, ja häbeneb mustlase moodi kaltsus käia . . .»

Davõdov kratsis ägedalt kukalt ja pööras Osjotrovile järsku selja.

«Mine niitma!»

Hääl oli tal madal ja kõlas pahaselt . . . Osjotrov silmitses tähelepanelikult Davõdovi nukralt vimma vajunud kogu, kummardas veel kord sügavalt ja hakkas pikkamisi niitjate poole astuma.

Pisut rahunenud, vahtis Davõdov eemalduvale Osjotrovile kaua järele ja mõtles: «Küll need kasakad on imelik rahvas! Mine võta kinni, mis tüüp see Ustin on. Verivaenlane või lihtsalt lobasuu ja norija, kellel kõik kohe keelel, mis pähe tuleb? Iga jumala päev annavad nad mulle aina uusi ristsõnamõistatusi . . . Saa siis nüüd igaühest aru, võtaks neid saatan! Noh, aga küll ma ükskord aru saan! Kui vaja läheb, ei lepi ma puudaga, vaid söön nendega kas või koti soola koos ära, olgu mis on, ikkagi hakkan neid mõistma, fakt!»

Tema mõttemõlgutusi katkestas Ustin, kes kihutas nelja ajades kohale, teine hobune oheliku otsas.

«Miks me, kuradi päralt, vedruvankriga peaks sõitma, esimees? Võtame parem teise kah hariliku. Ei see raputus tee naistele kedagi, kui nad tagasisõitmisega päri on!»

«Võta aga vedruvanker,» kostis Davõdov.

Ta oli juba jõudnud kõik läbi mõelda ja teadis, milleks tal õnnestumise korral vedruvankrit vaja läheb.

*

Kui nad olid umbes nelikümmend minutit kiiret sõitu teinud, hakkas neile eemalt silma pühapäevaselt riides naiste kirju kari, kes nõo vastaskülge mööda suveteed pidi üles läksid.

Ustin ajas oma vankri Davõdovi kõrvale.

«Noh, esimees, ole nüüd trammis poiss! Naised teevad sulle nüüd teist korda säru! . . .»

««Eks me näe!» ütles pime,» vastas Davõdov reipalt ja ergutas hobuseid ohjaharudega.

«Kartma ei löö?»

«Mis seal karta? Neid on ainult tosin või pisut rohkem.»

«Aga kui mina nende kilda löön?» küsis Ustin mõistatuslikult muiates.

Davõdov vaatas talle teraselt näkku ega suutnud kuidagi kindlaks teha, kas teine räägib tõsiselt või teeb nalja.

«Misukese pöörde asi siis võtab?» küsis Ustin uuesti, kuid ei muianud enam.

Davõdov peatas kindla käega oma hobused, astus maha ja läks vedruvankri juurde. Ta pistis käe parempoolsesse kuuetaskusse, võttis välja Nesterenko kingitud püstoli ja pani selle Ustini põlvedele.

«Võta see mängukann ja pane ära, et õnnetust ei juhtuks. Kui sina naistega ühte kampa lööd, siis kardan, et ma ei saa kiusatusest võitu ja kihutan sulle esimesena kuuli pähe.»

Ta tõmbas Ustini higisest käest kerge vaevaga piitsa, võttis hoogu ja viskas selle suures kaares teest eemale.

«Nüüd lähme! Anna hobustele valu, Ustin Mihhailovitš, ja pea see koht hästi meeles, kuhu su piits kukkus. Tagasi tulles korjame üles, fakt! Ja püstoli annad mulle siis tagasi, kui laagris oleme. Las käia!»

Jõudnud naistele järele, kihutas Davõdov neist mööda ja keeras vankri neile põigiti tee peale ette. Ustin peatas hobused tema omade kõrval.

«Tere, naised-noorukesed!» tervitas Davõdov kirikulisi teeseldud lõbususega.

«Tere, kui sa nalja ei tee,» vastas naistest kõige käbedam.

Davõdov hüppas vankrilt maha, võttis mütsi peast ja tegi kummarduse:

«Kolhoosi juhatuse nimel palun teid tööle tagasi tulla. Teie mehed saatsid mind teile järele. Nemad juba niidavad.»

«Ega me simmanile ei lähe, me lähme jumalateenistusele!» hüüdis punase, higist leemendava näoga elatanud naine trotslikult.

Davõdov surus muserdatud soni mõlema käega endale vastu rinda:

«Küll pärast heinategu palvetate, nii palju kui kulub, aga praegu pole selleks paras aeg. Vaadake ise — pilved ajavad üles, aga teil pole heinamaal veel ühtki saadu. Hein saab ju hukka! Kõik läheb mädanema! Aga kui hein hukas, siis saavad ka loomad talvel hukka. Te teate seda ju palju paremini veel kui mina!»

«Kus sa neid pilvi nägid?» küsis üks nooruke piiga pilkavalt. «Taevas puhas nagu pestud!»

«Baromeeter näitab vihma, pilved ei loe midagi,» püüdis Davõdov välja vingerdada. «Varsti on vihm ilmtingimata käes! Kallid naisukesed, sõidame tagasi, küll te tuleval pühapäeval jõuate kirikusse minna. Mis vahe seal on? Istuge peale, teen teile head sõitu! Istuge, kullakesed, heinategu ei anna oodata.»

Davõdov ei olnud kolhoosinaisi keelitades sõbralike sõnadega kitsi. Naised ebalesid ja hakkasid omavahel sosistama. Nüüd tuli Ustin Davõdovile täiesti ootamatult appi: ta hiilis selja tagant Netšajevi paksu ja pikakasvulise naise juurde, haaras ta äkki sülle, ja ilma et oleks pööranud vähematki tähelepanu hoopidele, mida naerev naine talle jagas, kandis ta jooksujalu vankri juurde ja seadis ilusasti pärasse istuma. Teised naised jooksid naeru ja kiljumisega laiali.

«Kobige ise vankrile, muidu võtan piitsa!» kisendas Ustin täiest kõrist ja pööritas koledalt silmi. Siis puhkes ise ka naerma: «Istuge peale, ega ma ei puutu! Aga kähku, pikasabalised saatanad!»

Vankris püsti, nii pikk kui ta oli, hüüdis Netšajeva oma õlgadele langenud rätti pähe seades:

«Naised, noh, istuge ruttu peale! Ega ma teid ootama

ei hakka! Saime ju suure au osaliseks: esimees ise tuli meile järele!»

Naised tulid kolmelt poolt ning ronisid naerdes ja trügides ilma pikemata vankrisse, heites Davõdovile kiireid pilke. Teele jäid ainult kaks vanaeite.

«Ja meie peame siis üksi Tubjanskoisse minema, sina jumalavallatu!» puuris Atamantšukovi vanamoor Davõdovit vihkava pilguga.

Ent Davõdov võttis kokku kogu endise madrusegalantsuse, lõi kannad klõpsudes kokku ja kummardas:

«Miks te peaksite jala minema, memmekesed? Ekstra teie jaoks on kohal vedruvanker, istuge peale ja sõitke, palvetage, kui palju tahate. Ustin Mihhailovitš viib teid kohale. Ta ootab, kuni jumalateenistus lõpeb, ja toimetab teid siis koju.»

Iga minut oli kallis ja polnud aega eitede nõusolekuavaldust oodata. Davõdov võttis neil käe alt kinni ja hakkas vedruvankri poole viima. Atamantšukovi moor punnis igal moel vastu, kuid Ustin tõukas teda õrnalt ja aupaklikult tagant. Eided saadi kuidagimoodi peale, ja Ustin ütles ohje harutades tasa, väga tasa:

«Küll sa, Davõdov, oled kaval, põrguline!»

Kogu selle aja jooksul nimetas ta teda esimest korda nimepidi.

Davõdov märkas seda ja naeratas väsinult: unetu öö ja läbielatud ärritus andsid end tunda ning võitmatult kippus talle uni kallale.

XIV PEATÜKK

«No küll on tänavu ikke hea heina-aasta! Kui vihmad meile vempu ei mängi ja kui me loovõtmise kuivaga valmis saame, siis vaata et upume heina sisse ära!» ütles Agafon Dubtsov Davõdovi tagasihoidlikku kabinetti astudes ning võttis väsinult vanainimese kombel ägisedes pingil istet.

Alles siis, kui oli enese mõnusamalt paigale seadnud, pani ta oma päikese käes pleekinud nokkmütsi enda kõrvale, pühkis sitssärgi varrukaga oma pisut rõugearmiliselt ja peaaegu mustaks päevitunud näolt higi ning pöördus muheldes Davõdovi, tema laua taga istuva arvepidaja ja Jakov Lukitši poole:

«Tervist, esimees, ja tere ka teile, kantseleirotid!»

«Põllumees Dubtsov on platsis!» turtsatas arvepidaja. «Vaadake hoolega seda onu, seltsimees Davõdov! No mis põllumees sina ka oled, Agafon?»

«Kes ma's sinu meelest olen?» jäi Dubtsov arvepidajale väljakutsuvalt otsa vahtima.

«Ükstapuha kes, aga põllumees küll mitte.»

«Kes siis?»

«Piinlik üteldagi, kes sa niisuke oled . . .»

Dubtsovi nägu läks pilve, tõmbus tusaseks ja muutus seetõttu justkui veel mustemaks. Ilmse kärsitusega ütles ta:

«Noh, ära sa mul ärgita midagi, lao aga kohe lagedale, kes ma niisuke sinu arvates olen. Aga kui sul äkki sõnad kurku kinni on jäänd, las ma natuke koputan sulle vastu küüru, küll sa siis kohe rääkima hakkad!»

«Sa oled mustlane mis mustlane!» ütles arvepidaja täie veendumusega.

«Kuda siis nõnda — mina mustlane? Mispärast mustlane?»

«Lihtsalt niisama.»

«Kirpki ei hammusta lihtsalt niisama, ka temal on selle asjaga mingi mõte. Ja sina seleta mulle ka oma paha tagamõte ära.»

Arvepidaja võttis prillid eest ja sügas pliiatsiga kõrvatagust.

«Ära pane pahaks, Agafon, mõtle parem mu sõnade üle järele. Põllumehed töötavad põllul, on ju nii? Mustlased aga käivad mööda külasid ringi, muudkui manguvad, ja mis ripakil, selle varastavad ära... Sina oled kah sihuke — mis sa külasse tulid? Ega ometi mitte vargile? Järelikult tulid midagi paluma. Eks ole sedaviisi?»

«Juba ma jah tulin paluma...» pomises Dubtsov ebakindlalt.«Kas ma's teid vaatama tulla ei või? Niisama lihtsalt ei või tulla, või näituseks mõne asja pärast? Kas sina, prillidega rott, tahad mul selle ära keelata, mis?»

«Aga mis asjus sa õigupoolest tulid?» küsis Davõdov muiates.

Dubtsov tegi näo, nagu poleks ta küsimust kuulnudki. Ta silmitses hoolega hämarat tuba ja ohkas kadestavalt:

«Küll on inimestel ikke elu, susi neid söögu! Aknaluugid kinni, põrand külma veega üle uhatud; vaikne, hämar ja varjuline; põle kärbsepoegagi, mitte üht sääske kah põle pinisemas... Stepis aga on sul ju üks, ju teine häda: päike praeb sind hommikust õhtani, päeval hammustavad parmud sind nagu elajalooma, nii et veri väljas, ja igate sorti kärbsereod tükivad sulle hullemini külge kui ligiajav naine, öösi aga ei anna sääsed hingerahu. Egas need põle harilikud sääsed, need on kaardiväelase kasvu! Ärge uskuge, kui ei taha, aga sääsed on seal peaaegu varblase suurused, ja kui sihuke loom enese verd täis imeb, siis on veel suurem kui varblane, tõsijutt! Ise on ta sihuke isevärki kollane, hirmu ajab peale, ja nokk on teisel vähemalt verssoki pikkune. Kui niisuke pärgel sul läbi kuue torkab, nõelab ühe raksuga lihasse, jumala eest! Küll me saame seal igasugu

lendavate satikate pärast näguripäevi näha, kui palju oleme pidand oma verd valama, ütlen tõemeeli — kodusõjas kah põld hullem!»

«Küll sinul, Agafon, see loba ikke jookseb!» kiitis Jakov Lukitš omaette muheldes. «Vaata et annad varsti Štšukari-taadile silmad ette.»

«Mis loba? Sa istud muudkui siin vilus paigal, aga tule steppi, küll siis näed ise,» urises Dubtsov vastu, aga tema kavalad kissis silmad naersid veel tükk aega tagantjärele.

Ta oleks hea meelega edasi heietanud oma teeseldult haledat juttu brigaadi vaevast ja viletsusest, kuid Davõdov katkestas teda:

«Aitab! Sa ära vigurda ega virise ja ära puhu meile hambasse! Ütle ära, miks sa tulid. Abi paluma?»

«Ega seegi paha ei teeks...»

«Kes sul siis puudu on, vaenelaps, kas papa või mamma?»

«Naljasoont sul on, Davõdov, aga ega meidki pisarsilmil tehtud, vaid ikke nalja ja naeruga.»

«Ma küsin ilma naljata: mis sul puudu on? Kas inimesi on vähe?»

«Põle neid inimesigi ülearu. Laukapuuoru nõlvadel — sa ju nägid oma silmaga — kasvab vägev hein, aga niidumasinaga mäekülje peale ja kõiksugu soppidesse ei pääse ja vikatimehi võib brigaadis näppudel üles lugeda. Hirmus kahju, et niisuke hein ilmaaegu raisku läheb.»

«Võib-olla peaks sulle veel paar-kolm niidumasinat juurde andma, võtame kas või esimesest brigaadist?» küsis Davõdov mesise häälega.

Dubtsov õhkas kurvalt ning vaatas Davõdovile nukra, uuriva ja pika pilguga otsa. Vastusega viivitades ohkas ta viimast korda ja lausus:

«Ära küll ei ütleks. Vanatüdruk ei ütle ka poolpimedale kosilasele ära... Mina mõtlen sedasi: meie töö kolhoosis on artellitöö, seda tehakse ühise kasu pärast, ja teiselt brigaadilt abi vastu võtta põle minu meelest häbiasi. Eks ole õige?»

«Jutt on sul õige. Aga kui sa niidad kaks päeva võõraste hobustega, kas see pole häbiasi?»

«Misukeste võõrastega?» Dubtsovi hääles kõlas selline puhtsüdamlik imestus, et Davõdov suutis vaevu naeratust tagasi hoida.

«Nagu sa ei teaks! Ega sul pole aimu, kes Ljubiškinilt kaks paari hobuseid endale võttis, kui need stepis söömas olid? Meie arvepidajal on omamoodi õigus: sinus ikka on midagi mustlasest: armastad manguda ja heidad võõrastele hobustele silma . . .»

Dubtsov pööras pea ära ja sülitas põlglikult:

«Need ka kellegi hobused! Need setukad eksisid ise meie brigaadi juurde ära, keegi põle neid võtmas käind, ja pealegi, mis võõrad nad on, nad ju meie kolhoosi hobused!»

«Miks sa siis neid setukaid kohe kolmandasse brigaadi tagasi ei saatnud ja ootama jäid, kuni peremehed nad sul ise otse niidumasina eest lahti rakendavad?»

Dubtsov hakkas naerma:

«Kah mul peremehed! Kaks päeva ei osand oma ligilähedusest hobuseid üles leida! Mis peremehed need on? Hädavaresed, ja mitte peremehed! Noh, see on unustatud asi, me oleme Ljubiškiniga juba ära leppind, nii et ei maksa vana asja meelde tuletada. Ma ei tuld siia hoopiski mitte abi tahtma, vaid tähtsa asja pärast. Kui põleks tähtsat asja old, kuda ma siis oleks heinaniitmist katki jätt? Hädapärast saame ka ilma igasuguse abita läbi ja tuleme omal jõul toime. Aga see vana rott, arvepidaja Mihheitš, tembeldas mind kohe mustlaseks. Ma arvan, et see põle õiglane! Me tuleme alles siis abi küsima, kui meil tõsiselt kitsas käes on, ja siis ka nii mokaotsast, muudmoodi meie uhkus ei luba . . . Aga mis see vaene Mihheitš põllumajandusest mõistab? Arvelaua nuppude otsas on sündind, ja nende otsas ta ka sureb. Sa, Davõdov, anna ta mulle nädalaks ajaks brigaadi! Panen ta niidumasinale mahaviskajaks ja ise ajan hobuseid. Küll mina talle õpetan, kuda tuleb tööd teha! Et tal kas või kordki elus prillid higist uduseks läheks!»

Naljatamisi alanud jutt ähvardas tüliks kujuneda, kuid Davõdov hoidis selle kiire küsimusega ära:

«Mis tähtis asi sul siis oli, Agafon?»

«Kuda seda nüüd ütelda . . . Meile on ta muidugi tähtis, aga kuda teie selle peale vaatate, see ei ole meile

lõpulikult mitte teada . . . Ühesõnaga, ma tõin kolm avaldust, need on muidugi tindiga kirjutatud. Küsisime oma arvestajalt keemilise pliiatsi jupi, sulatasime selle südame tulise vee sees ülesse ja panime, näe, need kolm avaldust ühtemoodi kirja.»

Davõdov, kes oli juba valmistunud selleks, et Dubtsovile «ülalpeetava meeleolude» pärast kõva peapesu teha, küsis huviga:

«Mis avaldused?»

Tema küsimusele vastamata jätkas Dubtsov:

«Nii palju kui mina aru saan, oleks pidand nendega Nagulnovi poole minema, aga teda põld kodus, ta on esimeses brigaadis, ja eks ma's otsustand need paberid sinu kätte anda. Egas ma neid tagasi ei hakka vedama!»

«Mis avaldused need siis on?» kordas Davõdov juba kannatamatult.

Dubtsovi tõsinenud näol polnud enam hiljutise ülemeelikuse varjugi. Ta võttis rinnataskust pikkamisi katkise luukammi, suges higisele otsaesisele kleepunud juuksed üle pea, ajas enese sirgu, ja alles siis hakkas ta sisemist erutust maha surudes ning hoolikalt sõnu valides rääkima:

«Meie kõik, see tähendab meie kolmekesi, kes me seda asja soovisime, tahame parteisse astuda. Meie siis palumegi oma Gremjatši rakukest meid bolševikkude parteisse vastu võtta. Me arutasime öösiti kaua aega ikke niiviisi ja naaviisi, pidasime omavahel läbirääkimisi ja otsustasime ühel häälel — parteisse astuda! Enne magamaminekut läksime muudkui steppi ja hakkasime üksteise peale kriitikat tegema, aga arvasime ikkagi vastakuti üksteist parteisse kõlbama. Kuda teie seal isekeskis otsustate, sedaviisi siis jääb. Üks meie seast aina ütlesin talle: «Valgete juures teenind, aga mina ütlesin talle: «Valgete juures olid sa sunniviisil viis kuud reameheks, aga Punaarmeesse jooksid sa vabatahtlikult üle ja olid kaks aastat jaokomandör, nii et sinu viimane teenistus kustutab su esimese lõpulikult ära, ja parteisse sa kõlbad.» Teine ütles, et sina, Davõdov, olla juba ammu teda parteisse kutsund, aga tema üteld siis ära, sest tema old väga oma isiklikkude härgade küljes kinni. Nüüd aga ütles tema: «Mis asja ma

enam nende küljes olen, kui kulakuvõsud haaravad sõjariistad kätte ja tahavad kõik jälle vana viisi tagasi pöörata. Ütlen oma hinges lahti igasugusest haledusest oma endiste härgade ja kõiksugu muude elajate vasta ja astun parteisse, et olla jälle nõukogude võimu eest väljas nagu kümme aastat tagasi rind rinna kõrval kommunistidega.» Mina olen kah samal arvamisel, ja siis me kirjutasimegi need avaldused. Ausalt ütelda, ega meil just väga selge kiri ei ole, aga...» Dubtsov kõõritas siinkohal Mihheitši poole ja lõpetas: «Me põle ju arvepidajaks ega kirjutajaks õppind, aga kõik, mis me kokku kritseldasime, on selle-eest puhas tõde.»

Dubtsov jäi vait, pühkis veel kord peopesaga tublisti higiseks läinud otsaesist, kallutas end ülakehast pisut vasakule ja võttis paremast püksitaskust ettevaatlikult välja ajalehepaberisse keeratud avaldused.

See kõik oli nii ootamatu, et umbes minut aega valitses toas vaikus. Keegi kohaloljaist ei lausunud sõnagi, ent igaüks võttis Dubtsovi jutu vastu omamoodi: arvepidaja tõstis järjekordselt paberilt silmad üles, lükkas imestusest prillid laubale ja vaatas oma viletsalt seletavaid silmi pilgutamata Dubtsovile juhmilt otsa; Jakov Lukitš, kes ei suutnud morni ja põlglikku muiet varjata, heitis pilgu akna poole; Davõdovi näol aga säras rõõmus naeratus, ta tõukas selja vastu toolikorju, nii et tool tema all kõikuma hakkas ja haledalt krääksatas.

«Võta meie paberid vastu, seltsimees Davõdov.» Dubtsov keeras ajalehe lahti ja ulatas Davõdovile paar koolivihikust väljarebitud ja suure konarliku käekirjaga täiskirjutatud paberilehte.

«Kes need avaldused kirjutas?» küsis Davõdov kõlaval häälel.

«Noorem Beshlebnov, mina ja Kondrat Maidannikov.»

Avaldusi vastu võttes, ütles Davõdov tagasihoitud erutusega:

«See on väga liigutav fakt ja suur sündmus sulle, seltsimees Dubtsov, ja su seltsimeestele Maidannikovile ja Beshlebnovile, ja meile — Gremjatši parteirakukese liikmetele. Täna annan ma teie avaldused edasi Nagulnovile, nüüd aga sõida brigaadi ja ütle seltsimeestele,

et me pühapäeva õhtul võtame nende avaldused arutusele lahtisel parteikoosolekul. Alustame kell kuus õhtul koolimajas. Mingisuguseid faktilisi hilinemisi ei tohi olla, tuleb ilmuda õigel ajal. Muuseas, sina valvadki selle järele. Lõunaajal pange paremad hobused ette, ja — külasse! Ja veel üks asi. Kas teil on laagris peale veovankrite mõnda muud sõiduriista?»

«Üks kaless on.»

«Sellega palumegi lahkesti külasse sõita.» Davõdov naeratas veel kord kuidagi lapseliku kirkusega, kuid pilgutas samas Dubtsovile silma: «Et te siis koosolekule ilmute ilusti riides nagu peigmehed! Niisugust asja tuleb ette üksainus kord elus, vennas. See on niisugune sündmus, et... See on, kullake, nagu noorus: üksainus kord...»

Tal tuli nähtavasti sõnadest puudu ja ta jäi ilmses erutuses vait, küsis aga siis äkki ärevalt:

«On kaless ka viisaka välimusega?»

«Täitsa viisakas, nelja rattaga. Aga sellega võib siiski ainult sõnnikut vedada, inimeste veoks päeva ajal ei sobi, piinlik hakkab, öösel, pimedas ehk võiks. Ta on üleni kriimus ja näru, ma arvan, et ta on niisama vana kui mina, Kondrat räägib koguni, et selle vankri olla meie küla kasakad Moskva all Napoleonilt ära võtt...»

«Ei see kõlba!» ütles Davõdov kindlalt. «Saadan Štšukari-taadi teile vedruvankriga järele. Ma ju ütlesin, et niisugune sündmus tuleb ette ainult üks kord elus.»

Ta oleks tahtnud võimalikult pidulikult tähistada nende inimeste parteisseastumist, keda ta armastas, kellesse ta uskus, ja ta jäi mõttesse: mida võiks veel ette võtta, mis võiks seda tähtsat päeva veel ilusamaks teha?

«Koolimaja tuleks pühapäevaks üle kõbida ja valgendada, et näeks välja nagu uus,» ütles ta lõpuks, vaadates Ostrovnovile hajameelselt otsa. «Ümbrus tarvis puhtaks pühkida, platsile ja kooliõuele liiva riputada. Kuuled, Lukitš? Ja sees tuleb põrandaid ja pinke küürida, laed puhtaks pesta, toad ära tuulutada, ühesõnaga — luua täielik kord!»

«Aga kui rahvast tuleb nii palju, et koolimajassegi ära ei mahu, mis siis?» küsis Jakov Lukitš.

«Peaks ehitama klubi — see oleks õige tegu!» ütles Davõdov vastuse asemel mõtlikult, unistavalt ja vaikselt, kuid tuli kohe tõelisusse tagasi: «Lapsi ja alaealisi koosolekule mitte lubada, siis mahuvad kõik ära. Aga koolimajale tuleb ikkagi anda niisugune... noh, ütleme, pidulik välimus!»

«Aga kuda saab vastutajatega? Kes meie eest oma käe alla paneb?» küsis Dubtsov enne äraminekut.

Davõdov surus tal tugevasti kätt ja naeratas:

«Sa räägid soovitajatest? Küll leiame! Täna õhtul kirjutame teile soovitused, fakt! Head teed siis! Tervita meie poolt kõiki niitjaid ja palu, et nad ei jätaks heina liiga kauaks kasvama ega laseks kaartel üleliia ära kuivada. Kas võib teise brigaadi peale loota?»

«Meie peale võid alati loota, Davõdov,» vastas Dubtsov tõsidusega, mis talle muidu omane polnud, ja läks hüvasti jättes ära.

*

Järgmise päeva varahommikul äratas Davõdovi korteri peremees:

«Tõuse üles, üüriline, sinu juurde tuli ratsakäskjalg lahinguväljalt... Nõdikäpp Ustin sõitis ilma sadulata kolmandast brigaadist sjia, väheke peksa saand teine ja munder põle kah just päris korras...»

Peremees naeratas laia suuga, kuid Davõdov ei saanud unesegasena kohe aru, millest jutt; ta kergitas lossivajunud padjalt pead ja küsis pominal ning ükskõikselt:

«Mis vaja?»

«Ma ütlesin, et sinu juurde ratsutas kuller, täitsa läbi klobitud, küllap tuli abiväge tahtma...»

Viimaks sai Davõdovile peremehe sõnade mõte selgeks ja ta hakkas kähku riietuma. Esikus loputas ta kibekiiresti nägu vastikult sooja veega, mis polnud öö jooksulgi ära jahtunud, ja läks välja trepile.

Alumisel astmel, hoides ühes käes päitseid ja vehkides teisega kappamisest tuliseks läinud noore mära

poole, seisis Ustin Rõkalin. Tema päeva käes pleekinud sinine sitssärk oli mitmest kohast alumise ääreni lõhki ja püsis seljas ainult nagu imeväel; vasak näopool oli põsenukist kuni lõuani sinine nagu pajapõhi, silma asemel oli siniverkjas turse, parem silm aga kiiskas erutatult ja tigedalt.

«Kes sul näo niiviisi segamini on löönud?» küsis Davõdov sedamaid, astudes trepist alla ja unustades isegi teretamata.

«Röövitakse, seltsimees Davõdov! Röövimine ja riisumine päise päeva ajal!» hüüdis Ustin kähinal. «No kas ei ole kuradi sunnikud, kes niisukese asjaga hakkama saavad, ah?! Seisa, saatana hing!» — Ustin ärgitas jälle vihaselt hobuse poole, kes pidi talle äärepealt jalale astuma.

«Räägi selgemini,» palus Davõdov.

«Selgemini ei saagi enam seletada! Nime poolest naabrid, et nad elusas tules põleksid, et katk neid parasiite võtaks! No mis sa kostad selle peale? Tubjanskoi rahvas, meie naabrid, tuld ja tõrva neile kaela, tulid täna öösel varga moel Kalinov-Ugolisse ja vedasid vähemalt kolmkümmend saadu meie heina minema. Koidu ajal näen — laovad veel kahele hiljaksjäänud vankrile puhta meie niidetud heina, ümberkaudu aga on juba kõik lage, ühtegi saadu pole enam näha! Mina kohe hobuse selga ja kihutasin nende juurde: «Mis te teete, niisugused ja naasugused?! Mis õigusega te meie heina koormasse panete?!» Üks nendest, see, kes lähema vankri peal oli, naeris veel, raisk: «Oli küll teie — aga nüüd on meie. Ärge siis niitke võõra maa pealt.» — «Kuda võõra maa pealt? Kas sul silmi peas põle, kas sa ei näe, kus kupits seisab?» Tema aga vasta: «Sa ise tee silmaluugid lahti ja vaata, kupits on su selja taga. See maa on ammust ajast old meie oma, Tubjanskoi maa. Olge meheks, et te laiska ei mängind ja meil heina ära tegite.» Ah nii? Teevad kupitsatega sohki? Noh, ma tõmmasin ta jalgupidi vankri pealt maha ja valasin oma köndiga talle ühe täie silmade vahele, et ta paremini näeks ega ajaks võõrast maad omaga segamini... Andsin talle ühe hea obaduse — tema kodarad ei pidand vasta, vajus teine pikali. Siis jooksid teised kolm kohale.

Panin ühe veel maad nuusutama, aga rohkem põld mul enam mahti lüüa, sest nemad peksid mind neljakesi. Kas siis üksipäini nelja mehe vasta saab? Niikaua kui meie omad kaklusepaigale jõudsid, olid need mehed mu juba üleni kirjuks teind nagu lihavõttemuna ja särgi puha lõhki käristand. No on raisad! Kuda ma nüüd oma naise palge ette lähen? Oleks veel niisama pekst, aga misjaoks nad rinnust kinni võtsid ja särgi seljas räbalaks kiskusid? Kuhu ma selle nüüd panen? Annetaks teise hernehirmutisele, aga sellelgi on häbi sihukestes närudes seista; rebiks tüdrukutele lintideks — ei nad taha: materjal põle paslik... Aga kui mulle mõni neist Tubjanskoi meestest stepis silm silma vasta satub! Läheb niisama siniselt koju naise juurde nagu minagi!»

Davõdov võttis Ustinil ümbert kinni ja hakkas naerma:

«Ära muretse, mis see särk tühi ära ei ole, ja muhud saavad pulmadeks terveks.»

«Sinu pulmadeks või?» sähvas Ustin mürgiselt.

«Esimesteks, mis külas peetakse. Mina pole veel kellelgi kosjas käinud. Kas sa mäletad, mis su onu sulle pühapäeval ütles? «Riiukukel on hari alati verine.»»

Davõdov naeratas ja mõtles endamisi: «Läusa rõõm kuulda, et sina, kallis Ustin, tükkisid tülli kolhoosi heina ja mitte oma isikliku heina pärast! Lihtsalt liigutav fakt!»

Ustin aga tõmbus solvunult tagasi:

«Sul, Davõdov, on hea hambaid irvi ajada, aga minul valutavad kõik ribikondid. Sa ära keera asja naljaks, vaid istu hobuse selga ja sõida Tubjanskoisse heina kätte nõudma. Need kaks koormat me päästsime ära, aga kui palju nad öösel ära vedasid?! Selle röövimise karistuseks las toovad heina meile otse koju kätte, siis on alles õigus majas.» Vaevaliselt tõmbas ta oma verised paistes huuled muigele: «Pane tähele, heina vedama tulevad ainult naised, nende kasakad kardavad meile külla tulla, aga vargil käisid küll ainult kasakad, ja olid välja valitud ka niisukesed kanged poisid, et kui nad ikke kõik neljakesi oma rusikad mu kallal tööle panid, läks mul koguni süda nõrgaks... Ei last mind maa ligigi, ei last kukkuda, kas või nuta! Pildusid muudkui käest kätte, kuni meie omad pärale jõudsid. Mina ei hakand kah oma könti hoidma, aga mis sa ikke ülevõimu vasta teed.»

Ustin katsus veel kord naeratada, ent krimpsutas ainult nägu ja lõi käega:

«Kui sa, seltsimees Davõdov, oleks näind meie Ljubiškinit, sa oleks enese lõhki naerd: jookseb ümber meie, kükitab nagu peni, kes hakkab üle aia hüppama, ja röögib paha häälega: «Andke pihta, poisid, virutage nii, et tükid taga! Andke pihta, ei neile tee muhud midagi, ma tunnen neid!» Ise aga lööma ei tule, hoiab kõrvale. Mu onu Osjotrov sai vihaseks ja käratas talle: «Tule ometi appi, sa vana päss! Või on sul koeranaelad seljas?» Ljubiškin oleks peaaegu nutma hakand ja lõugas vasta: «Ma'i saa! Ma olen ju parteilane ja pealegi veel brigadir! Andke, nii et tükid taga, mina katsun kudagi välja kannatada!» Ise aga jookseb muudkui meie ümber, kükitab ja kiristab hambaid, et ennast tagasi hoida... Noh, mis me raiskame aega, mine otsi kärmesti midagi hamba alla, ma muretsen sulle selle aja sees hobuse, panen sadula selga, ja sõidame siis koos brigaadi. Meie taadid ütlesid, et ärgu ma ilma sinuta neile näole tulgu. Meie oma higiga saadud heina nendele sigudikkudele ei kingi!»

Pidades Tubjanskoisse sõitmise küsimust otsustatuks, sidus Ustin mära trepi käsipuu külge ja läks juhatuse õuele. «Tarvis sõita Poljanitsa juurde,» mõtles Davõdov. «Kui heinad võeti tema nõusolekul, siis tuleb tahes-tahtmata tülli minna. Ta on kangekaelne nagu eesel, aga olgu mis on, kohale sõitma peab.»

Davõdov jõi kiiruga kruusitäie sooja piima; kõva leivaviiluka närimisega lõpule jõudes nägi ta, kuidas Nagulnovi võigu seljas ratsutas värava juurde haruldaselt reibas Ustin, uus särk seljas.

XV PEATÜKK

Kuigi nad olid rajoonikomitees kohtunud ainult mõne korra ja tundsid teineteist rohkem kuulu järgi, võttis Tubjanskoi «Punase Kiire» kolhoosi esimees Nikifor Poljanitsa — üks kahekümne viiest tuhandest töölisest, kes olid läinud maale, ühe Dnepropetrovski metallurgiatehase endine treial, — Davõdovit kolhoosi juhatuse majas vastu kui vana tuttavat:

«A-aa, kallis seltsimees Davõdov! Balti mere madrus! Mis tuul tõi sind meie kõigil aladel mahajäänud kolhoosi? Tule sisse, istu, kallis külaline!»

Poljanitsa laial tedretähelisel näol säras teeseldud kavalavõitu naeratus, väikesed mustad silmad hiilgasid näilise sõbralikkusega. Ülearu lahke vastuvõtt sundis Davõdovit valvel olema. Kuivalt teretades istus ta laua äärde ning vaatas pikkamisi ringi.

Davõdovi arvates oli kolhoosi esimehe kabinet imeliku väljanägemisega: avar tuba oli paksult täis tolmunud lilli kollaseks värvitud püttides ja savipottides, nende vahel konutas üksikuid vanu viini toole ja räpaseid taburette; ukse kõrval seisis näruks kulunud, veidra välimusega diivan, roostetanud vedrud väljas, seinad kirendasid «Nivast» väljalõigatud piltidest ja odavatest litograafiatest, mis kujutasid vene hõimude ristimist Kiievis, Sevastoopoli piiramist, Šipka lahingut, Jaapani jalaväe rünnakut Liaoyangi all 1904. aasta sõjas.

Esimehe laua kohal rippus Stalini koltunud portree, vastasseinal ilutses Morozovi niidivabriku värviline kärbestest mustatud reklaampilt. Pildil oli vabarnavärvi kuues vahva toreadoor mässinud vihase härja

sarved niidist silmusesse ja hoidis ühe käega kinni tagumistele jalgadele püsti ajanud elajat, teisega toetus hooletult mõõgale. Toreadoori jalgade ees lebas tohutu, pooleldi lahtikeritud valge niidi rull, ja selle etiketile oli selgesti kirjutatud: «Nr. 40».

Kabineti sisustust täiendas nurgas seisev päratu suur plekiribadega ülelöödud kirst. Tõenäoliselt asendas see Poljanitsal rahakappi: sellest, et kirstus hoiti esmajärgulise tähtsusega dokumente, andis tunnistust kirstu kogukusele vastav suur läikima hõõrutud aidalukk.

Kui Davõdov oli Poljanitsa kabineti põgusalt üle vaadanud, ei saanud ta naeratust tagasi hoida; Poljanitsa aga sai tema naeratusest omamoodi aru.

«Nagu näed, olen ma enese mugavasti sisse seadnud,» ütles ta enesega rahul olles. «Kõik on endiselt peremehelt — kulakult, kogu toa väljanägemine, nii nagu oli, ainult voodi koos sulekoti ja patjadega käskisin viia koristaja tuppa; üldiselt aga on hubane olemine alles jäänud, pea seda silmas. Mitte mingit kroonulikkust! Mitte midagi ametlikku! Jah, pean tunnistama, et ma armastan ise ka kodust mugavust ja tahan, et inimesed, kes minu juurde tulevad, tunneksid ennast vabalt nagu kodus. Eks ole õigus?»

Davõdov kehitas vastusest kõrvale põigeldes õlgu ja asus kohe asja juurde.

«Kuule, naaber, mul on sulle ebameeldiv jutt.»

Poljanitsa väikesed kavalad silmad kadusid paksudesse nahavoltidesse hoopis ära ja kilasid sealt salalikult nagu tillukesed antratsiiditükid; tihedad mustad kulmud kerkisid kõrgele.

«Mis ebameeldivaid jutte saab olla heade naabrite vahel? Sa hirmutad mind, Davõdov! Alati oleme olnud ühe mesti mehed, ja äkki, säh sulle — ebameeldiv jutt. Seda ma küll uskuda ei saa! Ütle mis sa ütled, aga mina ei usu!»

Davõdov vaatas teraselt Poljanitsale silma, kuid ei suutnud ikkagi nende ilmet tabada. Poljanitsa nägu oli endiselt heasüdamlik ning läbitungimatu ja huultele oli tardunud lahke rahulik naeratus. Nähtavasti oli «Punase Kiire» kolhoosi esimees sündinud näitleja,

valitses ennast osavasti ja juhtis niisama osavasti mängu.

«Kas heinad, meie heinad viidi täna öösel sinu käsul ära?» küsis Davõdov ilma pikemata.

Poljanitsa kulmud kerkisid veel kõrgemale:

«Missugused heinad, kulla sõber?»

«Harilikud, stepist niidetud.»

«Esimest korda kuulen! Ah viidi ära? Meie omad, Tubjanskoi küla mehed viisid? Ei või olla! Ei usu! Lase mind maha, löö või surnuks, aga ei usu! Pea silmas, sõber Semjon, et «Punase Kiire» kolhoosnikud on meie sotsialistlikkude põldude haruldaselt ausad töötajad, ja sinu kahtlustused ei solva mitte üksnes neid, vaid ka mind kui kolhoosi esimeest! Palun sind, sõber, seda tõsiselt silmas pidada.»

Meelehärmi varjates ütles Davõdov rahulikult:

«Tead mis, isehakanud sõber, mina pole Litvinov ega sina Chamberlain, ja meil ei maksa diplomaatiat mängida. Kas heinad viidi ära sinu käsul?»

«Juba jälle, sõber! Mis heintest sa räägid?»

«Nokk lahti, saba kinni, saba lahti, nokk kinni!» hüüdis Davõdov pahameelega.

«Pea silmas, sõber, ma küsin tõsiselt: mis heintest sa räägid?»

«Kalinov-Ugoli heintest. Seal on meie heinamaad kõrvuti, ja teie varastasite meie heina lihtsalt ära, fakt!»

Otsekui rõõmu tundes, et arusaamatus nii õnnelikult lahenes, laksas Poljanitsa mõlema käega kõvasti endale vastu kuivetuid reisi ja hakkas laginal naerma:

«Seda oleksid sa pidanud kohe ütlema, kulla sõber! Sina muudkui veeretad — ikka heinad ja heinad, aga missugused heinad, see on küsimus. Kalinov-Ugolis niitsite teie eksikombel või meelega meie maa pealt heina. Selle heina me viisimegi ära täieliku õigusega ja seaduslikul alusel, — on selge, sõber?»

«Ei, isehakanud sõber, ei ole selge. Kui see teie hein oli, miks te siis selle öösisel ajal varga kombel ära viisite?»

«See on brigadiri asi. Öösel on loomadel ja ka inimestel parem töötada, siis on jahedam, ja küllap selle-

pärast viidigi öösel. Kas teie siis öösiti ei tööta? Pahasti teete, kui ei tööta! Öösel, iseäranis kuuvalgetel öödel, on palju parem töötada kui keskpäeva palavaga.»

Davõdov muigas:

«Praegu on ööd parajasti pimedad, fakt!»

«Noh, tead, ei sa pista ka pimedal ööl lusikat suust mööda.»

«Iseäranis siis, kui lusika peal on võõras puder . . .»

«Jäta sihuke jutt, sõber! Pea silmas, et sinu vihjed haavavad sügavalt niihästi ausaid, täitsa teadlikke «Punase Kiire» kolhoosnikuid kui ka mind, kolhoosi esimeest. Olgu kuidas on, aga meie oleme tööinimesed, mitte masuurikad, pea seda silmas!»

Davõdovi silmad välkusid, kuid ta hoidis ennast ikka veel tagasi ja ütles:

«Sina jälle jäta oma suured sõnad, isehakanud sõber, ja räägime asjalikult. Kas sa tead, et tänavu kevadel viidi Kalinov-Ugolis kummalgi orukaldal kolm kupitsat teise kohta? Sinu ausad kolhoosnikud tõstsid need ümber, õgvendasid piirijoont ja krabasid meilt ära vähemalt neli-viis hektarit maad. Kas see on sulle teada?»

«Sõber! Kust sa küll selle võtad? Sinu kahtlustused, pea seda silmas, haavavad sügavalt täiesti süütuid inimesi . . .»

«Küllalt lobast ja vigurdamisest!» katkestas teda Davõdov, kellel läks süda tahes-tahtmata täis. «Kas sa pead mind tobedaks või? Sinuga räägitakse tõsiselt, sina aga mängid näitemängu, etendad solvatud aumeest! Siia sõites tulin Kalinov-Ugolist läbi ja kontrollisin ise järele, mis ma kolhoosnikutelt olin teada saanud: heinad on ära viidud, kupitsad ümber tõstetud, fakt! Ja selle fakti eest sa kuhugi ära ei poe!»

«Mul pole mõtteski ära pugeda! Siin ma olen, võta kas või paljaste kätega kinni, aga . . . enne määri käed tõrvaga kokku! Pane käte peale paksult tõrva, muidu ma lipsan välja nagu lutsukala, pea seda silmas . . .»

«Seda, mis Tubjanskoi mehed tegid, nimetatakse omavoliliseks haaramiseks, ja selle eest vastutad sina, Poljanitsa!»

«Kuule, sõber, piirimärkide ümbertõstmist tuleb enne

tõestada. See on sinu paljasõnaline väide, sõber, ja mitte midagi rohkem. Ja heintel pole ju märki küljes.»

«Hunt murrab ka märgitud lamba.»

Poljanitsa muigas pisut, ise aga vangutas etteheitvalt pead:

«Oi-oi-oi! Nüüd hakkad meid juba huntidega võrdlema! Räägi, mis tahad, aga mina ei usu, et kupitsaid keegi oleks välja kaevanud ja ümber tõstnud.»

«Mine sõida kohale ja kontrolli ise. Seal, kus kupitsad enne seisid, peaksid ju jäljed alles olema? Ja ongi alles! Selles kohas on muld kobedam, rohi madalam ja ümmargused augud on näha nagu peo peal, fakt! Mis sa selle peale kostad? Kui tahad, lähme koos sinna. Nõus? Ei, seltsimees Poljanitsa, sina minu käest lahti ei rabele! Kuidas siis jääb, kas lähme või?»

Davõdov suitsetas vaikides ja ootas vastust. Poljanitsa vaikis ka, ikka ühteviisi muretult naeratades. Lilli täis tuubitud toas oli umbne. Vastu ähmaseid aknaklaase pekslesid kärbsed ja sumisesid ühetooniliselt. Roheliste, raskete ja läikivate kummipuulehtede vahelt nägi Davõdov, kuidas trepile ilmus noor, enneaegu ja ülearu tüsedaks läinud, kuid ikkagi veel ilus naine, seljas vana undruk, mis oli tõmmatud lühikeste käistega öösärgi peale. Käeseljaga päikese eest silmi varjates vaatas ta kuhugi tänavat mööda alla, elavnes äkki ja hüüdis ebameeldivalt terava kiunuva häälega:

«Fenka, tüdrukumait, aja vasikas ära! Kas sa ei näe, et lehm on karjast koju tuld?»

Ka Poljanitsa vaatas korraks läbi akna õlani paljast jämedat piimvalget naisekätt ja räti alt väljaulatuvaid ruugeid kohevaid juukseid, mis tuule käes lehvisid, maigutas millegipärast korraks huuli ja ohkas.

«See on koristaja, elab siin juhatuse juures ja valvab puhtuse järele. Muidu pole naisterahval viga midagi, aga liiga kileda häälega teine, mitte kuidagi ei saa teda sellest võõrutada... Aga heinamaale pole mul asja sõita, Davõdov. Sina käisid ära, vaatasid järele, ja sellest on küll. Heinu ma sulle tagasi ei anna, ja jutt otsas! See on vaieldav asi: maakorraldus oli siin viis aastat tagasi, ja ega meie kahekesi ei saa seda Tubjanskoi ja Gremjatši külarahva tüliasja arutada.»

«Kes siis seda peaks tegema?»

«Rajooni organisatsioonid.»

«Hüva, olen sinuga nõus. Vaidlus maa üle on omaette asi, aga hein anna tagasi. Meie niitsime selle, ja meie oma ta ka on.»

Nähtavasti tahtis Poljanitsa sellele tema meelest kasutule jutuajamisele lõppu teha. Ta enam ei naeratanud. Tema jõude laual lebava parema käe sõrmed hakkasid liikuma ja moodustasid pikapeale trääsa. Silmadega sellele osutades ütles Poljanitsa reipalt millegipärast oma emakeeles:

«Бачишь, що це такэ? Це — дуля. Ось тоби моя видповидь! А пóкы — до побачення, мени треба працюваты. Бувай здоров!»[1]

Davõdov muigas:

«Oled ikka imelik vaidleja küll, kui sind lähemalt vaadata... Kas sul tõesti sõnu ei jätku, et sa mulle nagu turunaine trääsa näitad? See pole ju kellegi tõendus, vennas! Mis sa arvad, kas nende õnnetute heinte pärast tuleb minna prokurörile kaebama?»

«Kaeba, kellele tahad, palun väga! Kui tahad — kaeba prokurörile, kui tahad — rajoonikomiteele, aga heinu ma sulle tagasi ei anna, maad ka mitte, pea seda silmas,» vastas Poljanitsa uuesti vene keelele üle minnes.

Rohkem polnud enam millestki rääkida. Davõdov tõusis püsti ja silmitses mõtlikult peremeest.

«Vaatan sind ja imestan, seltsimees Poljanitsa: ise oled sa tööline, bolševik, aga nii ruttu on sinust saanud väikeperemees — pealaest jalatallani! Alguses, kui sa kulaku mööbliga kehklesid, ütlesid sa, et oled alles jätnud selle toa väljanägemise, aga minu arvates pole sa säilitanud ainult väljanägemist, vaid jätnud alles ka tema kulakliku vaimu, fakt! Sa oled ise ka juba poole aastaga sellest vaimust läbi imbunud! Kui sa oleks paarkümmend aastat varem sündinud, siis oleks sinust kahtlemata saanud kõige ehtsam kulak, seda ütlen ma sulle faktiliselt!»

---

[1] «Näed, mis see on? See on trääs. See on minu vastus. Nüüd aga nägemiseni, mul on asju ajada. Hüva tervit!» *(Ukraina k.)*

Poljanitsa kehitas õlgu, ja jälle kadusid teravalt kiiskavad silmad nahavoltidesse.

«Ei tea, kas minust oleks saanud kulak või mitte, aga sinust, Davõdov, oleks kindlasti tulnud kui mitte papp, siis igatahes kirikuvanem küll, pea seda silmas.»

«Miks?» imestas Davõdov tõemeeli.

«Sellepärast, et sina, endine meremees, oled kõrvuni vajunud usuliste eelarvamuste rappa. Pea silmas, kui mina oleksin rajoonikomitee sekretär, paneksid sa oma tempude eest parteipileti minu ette lauale.»

«Mis tempude eest? Millest sa räägid?» Imestusest kerkisid isegi Davõdovi õlad kõrgele.

«Ära vigurda midagi! Sa saad väga hästi aru, millest ma räägin. Meie siin võitleme kogu rakukesega usu vastu, kahel korral oleme kolhoosi ja küla üldkoosolekul arutanud kiriku kinnipanemise küsimust, aga mis sina teed? Sina loobid meile kaikaid kodaraisse, — sellega tegeled sina, pea seda silmas!»

«Lase aga edasi, huvitav oleks kuulda, mis kaikaid ma sulle kodaraisse loobin.»

«Aga mis sina teed?» jätkas Poljanitsa juba märksa ägedamalt. «Sina vead pühapäeviti kolhoosi hobustega vanaeitesid kirikusse jumalat paluma, näe, mis sa teed! Meie naised aga, pea silmas, hõõruvad seda asja mulle nina alla: «Sina oled niisugune ja naasugune, tahad kiriku kinni panna ja sinna klubi asutada, Gremjatši esimees aga on usklikkude naiste vastu täitsa aupaklik ja veab neid pühapäeviti koguni hobusega kirikusse.»»

Davõdov hakkas tahtmatult naerma:

«Ah siis sellest on jutt! Näe, missugustes usulistes eelarvamustes ma süüdi olen! Noh, see asi nii väga hirmus ei olegi!»

«Sinule võib-olla pole hirmus, aga meile ei saa hullemat asja ollagi, pea seda silmas!» jätkas Poljanitsa tuliselt. «Sina poed kolhoosnikute ees, tahad kõigi vastu hea olla, aga sinu pärast läheb meie usuvastane töö luhta. Kena kommunist, ega midagi! Teisi süüdistad väikeperemehe meelelaadis, aga ise tegeled kurat teab millega. Kus on sinu poliitiline teadlikkus? Kus on sinu bolševistlik ideelisus ja leppimatus usu vastu?»

«Oota, oota, sa ideeline lobamokk! Sa tee oma käänakuid terake ettevaatlikumalt... Mis tähendab «poen»? Kas sa tead, miks ma vanaeitesid hobustega viia laksin? Kas sa tead, mis plaanid mul selle teoga olid?»

«Ma sülitan kõigi sinu lühinägelike plaanide peale! Sina tee oma plaane, nagu oskad, ainult ära aja segamini meie plaane võitluses pappide vastu! Olgu mis on, aga rajoonikomitee bürool tõstan ma sinu talitusviisi küsimuse üles, pea seda silmas!»

«Ausalt öelda, ma pidasin sind targemaks, Poljanitsa,» ütles Davõdov kahetsevalt ja läks hüvasti jätmata uksest välja.

XVI PEATÜKK

Juba teel Gremjatši Logi tegi Davõdov otsuse jätta Tubjanskoi mehed maa hõivamise ja heinte äraveo pärast rajooni prokuratuuri kätte andmata. Ta ei tahtnud selles küsimuses ka partei rajoonikomitee poole pöörduda. Kõigepealt oli tarvis täpselt selgusele jõuda, kellele vaidlusalune maa Kalinov-Ugoli servas varem tegelikult kuulus, ja alles siis, vastavalt sellele, kuidas küsimus laheneb, tegutsema hakata.

Meenutades mõnesuguse kibedusega Poljanitsaga aetud juttu, arutles Davõdov endamisi: «See lillede ja koduse mugavuse armastaja on ikka tüüp küll! Ei saa öelda, et tal oleks mõistust üleliia, seda küll kuidagi öelda ei saa, aga kavalust tal on, mingisugust lihtlabast kavalust, nagu lollidel enamasti ikka. Usaldada sihukest selli ei või... Heinad viidi ära muidugi tema nõusolekul, aga see polegi peaasi, kõige tähtsamad on kupitsad. Vaevalt küll, et need tema korraldusel ümber tõsteti. Niisuguse asja peale ta juba välja ei lähe, liiga riskantne. Aga äkki ta teadis, et need ümber tõsteti, ja pigistas silmad kinni? Siis on küll kuri karjas! Kolhoos kõigest pool aastat vana — ja läheb juba naabrite maa kallale ning vargile — see on ju lausa kolhoosnikute ärarikkumine! Sellega õhutatakse üksiktalupidajate vanu harjumusi: ära põlga midagi ära, katsu ükskõik mis viisil rohkem endale kahmata! Ei, sedaviisi see asi ei lähe! Niipea kui on selge, et maa on tõesti meie oma, lähen jalamaid rajoonikomiteesse; las panevad seal meile mõistuse pähe: mina saan vanaeitede pärast ja Poljanitsa — kolhoosnikute kahjurliku kasvatamise pärast.»

Hobuse ühtlane traavimine ajas Davõdovile une peale, ja järsku kerkis suigatuse ähmasest udust nagu elusana esile paks naine, kes oli Tubjanskoi trepil seisnud. Davõdov kõverdas põlglikult huuli, unesegaselt mõeldes: «No küll sellel on palju ülemäärast rasva ja liha... Niisuguse palavusega leemetab ta vist higist mis kole, fakt!» Ja silmapilk maalis liialt teenistusvalmis mälu selgesti otsekui võrdluseks tema silme ette Luška tütarlapselikult saleda, sihvaka kuju, lendleva kõnnaku ja õblukeste käte kirjeldamatult kauni liigutuse, millega ta tavaliselt juukseid kohendas, saates altkulmu sõbralikke, pilavaid, kõiketeadvaid pilke... Davõdov võpatas, nagu oleks keegi teda ootamatult tõuganud, ajas enese sadulas sirgu, krimpsutas nägu otsekui tugeva valu pärast, lõi hobust vihaselt piitsaga ja ajas ta nelja jooksma...

Kõik need päevad oli julm mälu temaga kurja nalja teinud, mananud hoopis kohatult — kord asjaliku vestluse ajal, kord mõtisklushetkel, kord unes — esile Luška kuju, keda ta tahtis unustada, kuid seni veel ei suutnud...

Keskpäeval jõudis ta Gremjatšisse. Ostrovnov ja arvepidaja ajasid millestki elavalt juttu, aga niipea kui Davõdov ukse avas, sigines tuppa vaikus — otsekui käsu peale.

Kuumusest ja sõidust väsinud Davõdov istus laua äärde ja küsis:

«Mille üle te siin vaidlesite? Kas Nagulnov on juhatuses käinud?»

«Nagulnov põle käind,» vastas Ostrovnov viivitades ja heitis arvepidajale kiire pilgu. «Ega me ei vaieldki, seltsimees Davõdov, see ainult paistis teile nõnda, me niisama rääkisime maast ja ilmast, enamjägu majapidamise asjadest. Kuda on, kas Tubjanskoi mehed annavad meile heinad tagasi?»

«Paluvad neile veel valmis panna... Mis sina arvad, Lukitš, kelle maa see on?»

Ostrovnov kehitas õlgu:

«Kes teda teab, seltsimees Davõdov, see on tume lugu. Esiotsa mõõdeti see maa Tubjanskoi küla külge, see oli veel enne revolutsiooni, aga nõukogude valitsuse

ajal läks Kalinov-Ugoli ülemine jägu meile. Viimase ümbermõõtmise ajal, kahekümne kuuendal aastal, kärbiti veel Tubjanskoi maid, aga kust siis piir läks, seda ma ei tea, sest minu maa oli teises kandis. Paar aastat tagasi niitis seal Titok. Kas ta omavoliliselt niitis või ostis selle maa tasapisi kehvikutelt kokku, — seda ma ei või öelda, põle aimu. Aga kõige lihtsam oleks rajooni maakorraldaja seltsimees Športnoi siia kutsuda. Ta teeb vanade kaartide järgi kohe kindlaks, kustkohast piir tõmmati! Tema tegi ju meil samuti kahekümne kuuendal aastal maakorraldustööd, kesse siis veel paremini peaks teadma kui tema?»

Davõdov hõõrus rõõmsalt käsi ja ütles reipalt:

«Suurepärane! Fakt, et Športnoi peab teadma, kellele maa kuulub. Mina arvasin, et maakorraldust toimetasid siin mingid kaugemalt tulnud maamõõtjad. Otsi kohe Štšukar üles, ütle, et paneks täkud pikkvankri ette ja sõidaks staniitsasse Športnoi järele. Ma kirjutan talle kirja.»

Ostrovnov läks välja, kuid tuli umbes viie minuti pärast endale vuntsi naeratades tagasi ja kutsus sõrmega Davõdovit:

«Lähme heinaküüni, saate imet näha . . .»

Juhatuse õuel, nagu mujalgi kogu külas, valitses keskpäevane elutu vaikus, mida kohtame ainult kõige lämbematel suvepäevadel. Lõhnas päikese käes närbuva muru järele, tallist uhkas kuiva hobusesõnniku lehka, ja kui Davõdov heinaküüni juurde jõudis, lõi talle sõõrmeisse õitseajal niidetud, kergelt tahenenud värske heina kirbe aroom, nii et talle hetkeks tundus, nagu oleks ta stepis, äsja kokkupandud lõhnava sao juures.

Jakov Lukitš tõmbas küüniväräva ühe poole ettevaatlikult paokile, astus kõrvale, laskis Davõdovi ette ja ütles tasakesi:

«Vaadake nüüd neid tuvikesi. Eluilmaski ei oskaks mõelda, et nad tund aega tagasi elu ja surma peale võitlesid. Nagu näha, on neil magamise ajal vaherahu . . .»

Esimesel hetkel, enne kui silmad pimedusega harjusid, ei näinud Davõdov midagi peale sirge päikesekiire,

mis tungis unkaaugust küüni keskel hooletult kokkuaetud heinahunniku harjale; siis aga märkas ta heintel magavat Štšukari-taati ja tema kõrval Trofimi, kellel jalad kõhu alla tõmmatud.

«Terve hommiku ajas taat piitsaga sokku taga, aga praegalt, näete, magavad koos,» ütles Jakov Lukitš juba valjusti.

Štšukari-taat ärkas. Ta ei jõudnud aga veel ennast küünarnukkidele ajada, kui Trofim nõtkelt kõigi nelja jalaga heintelt üles kargas, maha hüppas, pea rinnale laskis ja paljutõotavalt ning sõjakalt mitu korda habet tudistas.

«Olete te, head inimesed, enne sihukest sarvilist kuradit näind?» küsis Štšukar nõrga ja närvetu häälega, osutades lahinguks valmistuva Trofimi poole. «Terve öö läbi tuias ta siin heina peal ringi, kobistas, aevastas, krompsutas hammastega, ei last, va põrguline, mul sõbagi silmale! Hommikul oli meil temaga üks taplus teise otsa, aga nüüd, palun väga, sättis enese minu kõrvale magama, puges saadananahk mulle külje alla, aga niipea kui ülesse äratati — kohe mait valmis tüli alustama! Kuda ma niisukese tagakiusamise all elada saan? Siin lõhnab veretöö järele: kas tapan mina tema millaski surnuks või suskab tema oma sarved mulle rinde alla, ja vana Štšukar ongi omadega läbi! Ühesõnaga — hästi see asi meil selle sarvilisega ei lõpe, üks surnukeha on varsti sellel õuel siruli . . .»

Ootamatult ilmus Štšukari kätte piits, aga ta ei jõudnud veel sellega vehkimagi hakata, kui Trofim oli paari hüppega küüni pimedas nurgas, kopsis väljakutsuvalt sõraga vastu maad ja jõllitas sealt fosforselt helendavate silmadega Štšukari poole. Taat pani piitsa kõrvale ja vangutas nukralt pead.

«Nägite, kui kärmas on see lojus kaduma? Ainult piits mind tema eest päästab, ja igakord ei aita see kah mitte, sest tema, sindrinahk, karauulib mind seal, kust teda, roju, ilma peal oodata ei oska! Sellepärast on mul piits ööd ja päevad pihus. See sokk ei anna mulle kuskil asu! Ei tea ju arvatagi, kus koha peal ta sind passida võib! Võtame näituseks eilase päeva: ma tahtsin minna küüni taha varjulisse kohta oma suure häda-

asja pärast, vaatasin ringi — sokku põle. Mõtlesin, et tänu jumalale, see kuradi Trofim puhkab vist kusagil vilus või nakitseb õue taga rohtu süüa. Läksin rahuliku südamega küüni taha ja seadsin enese ontlikult kükakile, — tema aga, riivatu, kohe platsis, astub mulle ligi, ajab pea viltu ja ise hakkamas, et mulle kallale tulla ja ribikontide vahele virutada. Tahad või ära taha, aga mul tuli ennast püsti ajada... Peletasin teise piitsaga minema ja seadsin enese jälle paigale — tema aga juba patseerib nurga tagant välja... Oi, mitu korda ta mind sedasi õrritas! Mul läks igatahes häda üle. Kas see on kellegi elu? Minul on rihmatismus jalgades, ega ma noormees ei ole, et muudkui tõuse ja kükita nagu soldat utsinal. Minul hakkavad sellest jalad värisema ja ristluudes pistma. Ma jään selle Trofimi pärast veel viimasest tervisenatukesest ilma ja võin sedasi oma asjal käies hinge heita! Vanasti võisin pool päeva kükitada nagu kotkas, nüüd aga vaata et palu või kedagi appi, kes mind kaenla alt toetaks... Näe siis, misukese häbi sisse see neetud Trofim mind on saat! Ptüi!»

Štšukar sülitas vihaselt, kobas siis kätega heintes, pomises ja vandus endamisi tükk aega kurja.

«Kuule, taat, on tarvis kultuurselt elada ja kemmergus käia, mitte aga küüni taga kolada,» andis Davõdov muiates nõu.

Štšukar vaatas talle nukralt otsa ja lõi lootusetult käega.

«Ei saa! Süda ei luba. Ega ma mõni linnainime põle. Mina olen eluaeg harjund lageda taeva all asjal käima, nii et ikka tuuleõhukene ümberkaudu puhuks! Talvel kõige käredama pakasega ma kah sinna kuuti ei lähe: niipea kui ma sellesse teie asjalkäimise putkasse astun, tükib mulle pahast haisust kohe minestus peale, vaata et kukun sealsamas seliti maha.»

«No siis ei saa ma sind küll kuidagi aidata. Tule omadega ise toime, kuidas tahad! Aga nüüd pane täkud pikkvankri ette ja sõida staniitsasse maamõõtja järele. Meil on teda hädasti vaja. Lukitš, kas sa tead, kus Športnoi elab?»

Kuna vastust ei tulnud, vaatas Davõdov ringi; Ostrovnovist polnud enam jälgegi: ta teadis juba oma

kogemustest, kui kaua Štšukar end minema asutab, ja oli läinud talli hobuseid rakkesse panema.

«Staniitsasse põrutan ma kähku nagu välk, see on mul nagu käkitegu,» kiitis Štšukari-taat. «Aga sa seleta mulle üks asi ära, seltsimees Davõdov: miks igasugu endised kulakute elajaloomad on puha iseloomu poolest oma pererahvasse — kole tigedad ja kavalad viimase kraadini? Võta või seesama vana vastaline Trofim: miks tema põle ilmaski and valu, noh, ütleme, Jakov Lukitšile, vaid ikke rohkem minu kallal sarvi proovib? Sellepärast, et ta haistab temas kulakute suguseltsi, sestap ta teda ei puutu ning valab kõik oma viha minu peale välja.

Või võtame ükskõik misukese kulakulehma: ilma peal ei anna ta kolhoosilüpsjale nii palju piima, kui ta oma kallile kulakuemandale andis. Noh, ütleme, eks tal ole õigus ka: perenaine andis talle peeti, solki ja muud maiust, lüpsja aga viskab teisele käputäie mulluseid kuivi heinu ette ning jääb siis piima oodates udara alla istuma ja tukkuma.

Või võta ükspuha misuke kulaku koer: miks ta kargab ainult kehvikutele kallale, kes räbalates ringi hilberdavad? Noh, näituseks minule. See on tõsine küsimus. Pärisin seda asja Makari käest järele, ja mis ta mulle ütles? «See on klassivõitlus.» Aga mis asi see klassivõitlus on, seda ta ei seletand, hakkas naerma ja läks oma teed. Keda kuradit, mulle põle seda klassivõitlust vaja, kui küla vahel kõndides iga peni pean pelgama! Talle põle ju otsaette kirjutatud, kas ta on aus koer või endisest kulakuseisusest. Aga kui ta on kulaku koer, minu klassivaenlane, nagu Makar seletab, mis ma siis tegema pean? Kulakuseisusest lahti tegema! Kuda sa aga näituseks teed teda kulakuseisusest lahti, see tähendab, kuda sa tal võtad elusast peast kasuka seljast maha? Põle kudagi võimalik! Ta tõmbab sul enne ise naha üle kõrvade. Nii et küsimus on klaar: enne tuleb klassivaenlane ise teibasse ajada ja alles siis tal kasukas nülgida. Tegin Makarile toona niisukese ettepaneku, aga tema ütles: «Sedasi sa, loll vanamees, tõmmad ju pooled küla koerad korrast võlla.» Ainult et kes meist loll on, see põle veel teada, see on alles küsimus. Minu arust

on Makar tsipa lollakas, ja mitte mina... Kas toornahkade varumise kuntur võtab koeranahkasid parkida? Võtab! Aga kui palju endiste kulakute koeri kolab terves riigis ilma peremeesteta ja ilma igasugu järelevaatuseta ringi? Miljunid! Nii et kui neil kõigil nahk maha võtta, ära parkida ja karvadest sukki kududa, mis siis välja tuleb? Tuleb välja, et pool Venemaad hakkab käima kroomnahka saabastes, ja kes koerakarvast sukad jalga paneb, see pääseb igavesest ajast igavesti rihmatismusest. Niisukest asja kuulsin ma juba oma vanaema käest, paremat rohtu põle ilma peal, kui sa teada tahad. Ja ega seal põlegi miskit rääkida, mina ise olen rihmatismuse all kannatand ja ainult koerakarvust sukad aitavad mind hädast välja. Muidu roomaksin juba ammu mööda maad nagu vähk.»

«Taat, kas sa mõtled ikka täna staniitsasse sõita?» tahtis Davõdov teada.

«Mõtlen neh, ainult sa ära sega vahele ja kuula edasi. Nii et kui mul tuli see vägev mõte neid koeranahkasid parkida, olin ma kaks ööd järjepannu üleval, aina murdsin pead, et mis rahalist kasu riik sellest minu mõttest võiks saada, ja peaasi, mina ise. Kui mul käed nõnda ei väriseks, kirjutaksin ise pealinna, ehk näkkab, ja mulle võib mu mõistuse agaruse eest midagi võimude käest sülle kukkuda. Pärast võtsin nõuks kõik Makarile ära rääkida. Ega mina ahne ei ole. Läksin ladusin talle kõik ilusti välja ja ütlesin: «Kulla Makar! Mina olen vana inime, mulle põle vaja miski kapitalisid ega autasusid, aga sind tahaks ma eluksajaks õnnelikuks teha: sa kirjuta sellest minu mõttest ülematele võimudele, küll siis saad niisukese samasuguse ordeni, nagu sa sõja eest said. Noh, aga kui sulle siis raha ka veel antakse, teeme selle kenasti pooleks, nõnda kui kord ette näeb. Kui sa tahad, küsi enesele orden, aga mulle põle miskit muud vaja kui raha noore lehma ehk mullika ostmiseks, sellest aitab mulle küll ja küll.»

Mõni teine tema asemel oleks minu ees maani kummardand, aitüma üteld. Noh, aga mismoodi oli Makari tänu... Kus kargas tooli pealt püsti! Kus pistis mind sõimama! Karjus mu peale, et: «Mida vanemaks sa

lähed, seda lollimaks! Sul on pea asemel tühi katelok kaela otsas!» Ja ise iga sõna tagant — ikke niimoodi ja naamoodi ja sedamoodi ja nõnnamoodi, — puha paks sõim, nii et kärbeski ei lenda läbi! Seda ta ladus kõik ikke minu mõistuse kohta! Olgu veel teistega kuda on, aga tema võiks selle koha pealt vakka olla. Kah mul tarkpea väljas! Ise ei söö, ja teisele ka ei anna. Mina istun, ootan, millal tal sülg suus otsa saab, ise mõtlen omaette: «Las kargab, ikke istub tooli peale sellesama kohaga, miska ennegi.»

Eks Makar vist väsis viimaks sõimamisest ära, istus maha ja küsis: «Noh, kas aitab?» Nüüd läks minul kops üle maksa, kuigi me oleme temaga kole suured sõbrad. Ütlesin talle, et: «Kui sul on hing rindu kinni jäänd, siis puhka ja hakkas otsast peale, ma ootan, mul põle kuskile kiiret. Ainult et mis sa narrist peast sõimad, kulla Makar? Ma soovin ju sulle head. Niisukese mõtte eest hakatakse sinust ju tervel Venemaal lehtedes kirjutama!» Selle peale lõi ta ukse kolksti lahti ja kargas toast välja, nagu oleks ma talle keeva vett püksi loksutand.

Õhta läksin koolmeister Špõni juurde nõu pidama, ta ju ikke õpetatud mees. Rääkisin talle kõik ära ja kaebasin Makari peale. Aga eks need õpetatud mehed ole minu meelest natuke opakad, ja isegi üsna opakad. Tead, mis ta mulle ütles? Muigas ja lausus: «Kõiki suuri inimesi on mõtete pärast taga kiusatud, eks kannata sina ka, taadikene.» Kah mul troost! Mõni koolmeister või asi! Mis kasu mul kannatamisest loota on? Lehm oli juba peaaegu käega katsuda, aga nüüd ei näe teise sabaotsagi... Ja kõik selle Makari vastalise meele pärast! Õite mul sõber väljas, võtaks teda see ja teine! Ja kodus ka veel tema pärast üks pahandus teise otsa... Ma ju eidele kiitsin, et ehk jumal saadab meile lehmakese minu mõistuse agaruse eest. Saatis ta küll, võta näpust! Eit aga võtab nagu kreissaega: «Kus su lehm on? Jälle ajasid lori suust välja?» Nii et tema läbi tuleb mul kah tagakiusamist kannatada. Kui juba igasugu suured mehed kannatasid, mis siis minust rääkida...

Sedaviisi läkski minu hea mõte vett vedama, ei saand

teisest näpuotsatäit tubakatki... Aga mis sa, hing, teed! Ühest asjast ikke kõrgemale ei hüppa...»

Davõdov oli vastu väravapiita nõjatanud ja naeris hääletult; Štšukar oli pisut rahunenud ja hakkas pikkamisi jalgu kinni panema, ei pööranud Davõdovile enam mingit tähelepanu ja jätkas ennastunustava hooga oma juttu:

«Aga koerakarvust sukad on rihmatismuse vasta kõikse õigem rohi! Mina käisin nendega talv läbi, ei võtt kordagi jalast ära, ehk küll jalad olid kevadeks päris ära haudund ja ehk küll eit ühtepuhku mind koerahaisu pärast toast välja ajas, aga rihmatismusest sain terveks ja kapsasin kuu aega kerge jalaga ringi nagu noor kikas kana ümber. Ja mis sest kasu oli? Mitte miskit! Kevadel tegin lollist peast jälle jalad märjaks, ja olingi omadega vahel! Noh, aga kuniks seda on; see tõbi mind väga ei kohuta. Niipea kui mõne tasase ja pika karvaga koera kätte saan, pügan paljaks, ja rihmatismus on mul jälle nagu peoga pühitud! Kas sa praegalt näed, kuda ma kõnnin ja astun? Nagu ruun, kes ennast otri täis pugind, aga kui panen tervisetoojad sukad jalga, võin kohe tantsu lüüa nagu noor mees. Häda seisab ainult selles, et minu eit ütles koeravilla ketramisest ja mulle sukkade kudumisest lahti. Temal pidada koerahaisust pea hakkama ringi käima ja sülge koguvat kederlaua taga istudes liiaks suhu. Alguses luksub, luksub, siis hakkab läkastama, läkastama, viimaks aga läheb tal kõik sees pahupidi ja tuleb välja. Nii et jumal temaga, ei mina sunni talle sihukest tööd peale. Ise pesin villa, ise kuivatasin päevapaistel, ise ketrasin ja kudusin sukad. Häda õpetab, vennas, kõiksugu jõleduse selgeks...

See aga põle veel suur õnnetus, see alles hakatus; õnnetus on see, et mu eit on lausa põrguline ja pasiliski madu! Tunamullu suvel lõi mul jooksva jalgadesse. Mis sa teed ära? Mulle tulid meelde koeravillast sukad. Ühel hommikul meelitasin naabri lita vöörusesse, peibutasin teist suhkaritega ja pügasin ta nagu eht juukselõikaja kunagi puhta paljaks. Ainult kõrvade peale jätsin iluduse pärast karvatutid ja saba otsa ka, et tal oleks,

miska kärbseid peletada. Usu või ära usu — sain tema seljast pool puuda villa!»

Davõdov kattis näo kätega ja oigas naerust lämbudes:

«Kas pole veidi palju?»

Kuid ka märksa salakavalamad küsimused ei ajanud Štšukari-taati iialgi kimbatusse. Ta kehitas hooletult õlgu ja oli suuremeelselt valmis alla jätma:

«Noh, võib-olla terake vähem, na kümme-kaksteist naela, ma ju seda kaalu peal vaagimas ei käind. Ainult et see hatt oli karvane mis kole, no kohe päriselt nagu mõni meriino tõugu lammas! Mõtlesin, et sellest karvast jätkub mulle eluotsani sukkade tarvis, aga kus sellega, ainult ühe paari sain kududa, kõik, mis üle jäi, sattus eidele pihku ja kõik kuni viimse karvakeseni kõrvetas teine õue peal ära. Mul põle ju eit, vaid lõukoer! Õeluse poolest ei jää ta põrmugi maha sellest äraneetud sokust, tema ja Trofim — need on paar parajaid, tõsijutt — jumala eest! Ühesõnaga, eit kõrvetas kogu mu tagavara ära ja tegi mind puupaljaks! Mina aga söötsin sellele litale, et ta pügamise ajal vagusi seisaks, hiigla kotitäie suhkareid nahka, sedasi olid lood...

Ainult et selle hata käsi ei käind kah just hästi: pärast pügamist pani ta minu juurest jooksu ja paistis isegi rahul olema, et olin tal liiga paksu kasuka seljast maha võtt, lehvitas teine koguni oma tuttsaba heast meelest, siis aga tormas ummisjalu jõe äärde, ja nii kui vaatas oma peegelpilti vees — nii pistis häbi pärast ulguma... Inimesed rääkisid mulle pärast, et ta olla muudkui luusind mööda jõe perve — küllap tahtis ennast häbi pärast ära uputada. Meie jões on aga vett varblasele varbaid kasta, kaevu karata ta muidugi ei taiband, selle jaoks põld mõistust. Ja mis temast tahtagi? Ikkegi loom teine, või ütleme pudulojus: arukest antud talle näpuotsaga, egas ta inime ei ole...

Kolm päeva ja kolm ööd ulus see peni naabri aida all, hinge pööras mul pahupidi oma ulgumisega, aida alt välja ka ei tuld, suud-silmad olid häbi täis, piinlik oli niisukesel moel inimeste ette ilmuda. Ja läkski

külast hoopis minema, kõigi silma alt ära, kuni sügiseni oli paos, aga niipea kui karv uuesti selga kasvas, tuli jälle peremehe juurde tagasi. Niisuke häbelik koer oli, häbelikum kui mõni naisterahvas, tõsijutt — jumala eest!

Sel korral ma siis otsustasingi, et kui mul veel millaski tuleb mõnda peni pügada, siis emast ma ei puutu, ei võta talt pealisriideid maha, ei hakka tema naiselikku häbitunnet puutuma, valin selleks tarbeks parem mõne isase: see rahvas põle nii häbelik, kraabi või habemenoaga paljaks — ei liiguta kõrvagi.»

«Kas sa varsti oma muinaslood lõpetad?» katkestas teda Davõdov. «Sa pidid ju sõitma. Tee kiiremini!»

«Silmapilk! Kohe panen jalad kinni — ja olengi valmis. Ainult sa ära mulle jumala pärast vahele räägi, muidu mul mõte kargab teelt kõrvale ja ma unustan ära, millest jutt oli. Nii et ma räägin jah: Makar peab mind jüsku napakaks, aga ta eksib rängasti! Noor on ta veel minu kõrval, noor ja roheline, ilmaelust teab üpris vähe, mina aga olen vana varblane ja mind nii lihtsalt haneks ei püüa, ei püüa! Makarile ei teeks paha, kui tuleks õige minu käest mõistust laenama. Justament!»

Štšukari-taadile oli peale tulnud järjekordne kõnekusehoog. Štšukar oli «üles keeratud», nagu ütles Razmjotnov, ja nüüd oli raske teda peatada, see oli isegi peaaegu võimatu. Davõdov suhtus vanataadisse, kelle käsi polnud elus kuigi hästi käinud, alati lahke sõbralikkuse ja vastutulelikkusega, tundes tema vastu isegi midagi haleduse taolist, kuid seekord otsustas siiski taadi jutuvoolule lõpu teha:

«Pea, taat, aitab juba! Sul tuleb kiiresti staniitsasse sõita ja maamõõtja Športnoi siia tuua. Tunned sa teda?»

«Mina tunnen staniitsas peale sinu Športnoi veel viimast kui ühte peni.»

«Koerte alal sa oled spetsialist, fakt! Mul on aga Športnoid vaja, selge?»

«Toon ta siia, ma juba ütlesin, toimetan kohale nagu pruudi laulatusele, ja kõik. Ainult ära sa vahele räägi. Mis vastik mood sul küll on inimesele vahele rääkida?

Sa, Davõdov, lähed veel hullemaks kui Makar, jumala eest! Noh, Nagulnov vähemasti lasi Timoška maha, tema on ikke kangelane kasakas, las tema räägib mu jutu vahele, mina austan teda ikke edasi. Aga mis kangelastegu sina oled korda saat? Mis eest ma sind austama peaks? Lõpulikult mitte millegi eest! Kui sina võtaks rivolbri ja laseks selle kuradi soku maha, kes mul terve elu on untsu ajand, siis ma paluks sinu eest surmatunnini jumalat ja austaks sind niisama palju kui Makari. Aga Makar on ikke kangelane! Tema on kõik teadused selgeks saand ja õpib inglise keele ka pähe; tema saab igast asjast niisama hästi aru kui minagi ja isegi kukelaulu alal on ta kõige suurem petsalist. Tema ajas Luška ka enese juurest minema, sina aga võtsid ta lollist peast oma tiiva alla, ja Timoškale, va vihamehele, tegi Makar üheainuma kuuliga lõpu peale . . .»

«Pane ometi jalad rutemini kinni! Mis sa koperdad!» hüüdis Davõdov kannatamatult.

Štšukari-taat kägises ja vähkres heintel ning ühmas:

«Kas sa ei näe, et paelu seon? Pimedas ei seleta ju keda kuraditki!»

«Eks sa tule valguse kätte!»

«Küll ma kudagi siin ka hakkama saan. Ja-ah, niisuke mees on see minu Makar. Vähe veel, et ta ise õpib, mind kah paneb õppima . . .»

«Mida siis?» küsis Davõdov naeratades.

«Igasugu teadusi,» vastas Štšukar põiklevalt. Ilmselt polnud tal tahtmist üksikasjadesse laskuda ja ta kordas vastumeelselt: «Ütlesin, et igasugu teadusi, said aru? Võõramaa sõnu olen järsku puurima hakand, kuda see sulle meeldib?»

«Mitte midagi ei saa aru. Missuguseid võõramaa sõnu?»

«Kui sa nii mõistmata oled, siis ei maksa parem küsida,» pomises Štšukari-taat juba pahameelega ja hakkas solvunult nohisema, väljendades avalikult oma rahulolematust nii pealetükkivate küsimuste puhul.

«Kuule, taat, võõramaa sõnu on sulle niisama vähe vaja kui surnule leili. Tee nüüd nobedamalt,» palus Davõdov endiselt naerusui.

Štšukar turtsus nagu vihane kass:

«Nobedamalt! Näh, kus ütles! Nobedus kulub siis marjaks ära, kui püüad kirpu või lased öösse võõra naise juurest jalga ja selle mees ajab sind taga, astub sulle lausa kanna peale... Näh, piitsa ei leia mitte kudagi kätte, võtaks teda katk! Just praegalt oli peos, ja nüüd nagu maa alla vajund, aga selle soku pärast pelgan ma ilma piitsata kahte sammugi astuda... Leidsin, jumalale tänu! Aga kus mu müts on? Ega sina põle mu mütsi näind, seltsimees Davõdov? Ta oli mul ju peaotsis... Seda mälu ka, hullem kui vana sari... Noh, jumal tänatud, müts ka käes, kui nüüd veel kuue ka ülesse leiaks, siis olen valmis. Oh, see kurjavaimu Trofim! Ega muud, kui on teise heinte sisse tampind, nüüd otsi õhtani... Meelde tuli! Kuub jäi mul koju... Ja ei tea milleks mulle selle kuumaga kuube vaja? Misjaoks ma ta seie pidin tooma?»

Davõdov vaatas väravate vahelt välja ja nägi, kuidas Ostrovnov kohendas pikkvankri ette rakendatud täkkudel ohje ja silitas neid hellalt, ise seejuures midagi tasakesi rääkides.

«Jakov Lukitšil juba hobused vankri ees, sina aga ikka alles asutad! Millal sa ometi oma kohmerdamise lõpetad, va koperdis!» hüüdis Davõdov pahaselt.

Štšukari-taat vandus pikalt ja põhjalikult.

«No küll on õnnetu päev, tont võtaks! Õieti ütelda ei maksaks täna staniitsasse sõitagi. Märgid ei kõlba mitte kuskile! Ütle, ole lahke: mütsi leidsin ülesse, aga nüüd on tubakakott kaotsi läind. Kas see on hea märk? See'p see on, et põle sugugi hea. Ega muud, tee peal ikke mõni õnnetus juhtub... No on number, ei leia kotti ja asi vask! Viimati pistis Trofim teise nahka? Noh, jumal tänatud, sain ikke koti ka kätte, nüüd võib sõita... Või ehk lükkame sõidu homse peale? Märgid on ikke hullusti pahad... Pühakirjas — ei mäleta, misukeses Matteuse peatükis see oli, noh, kurat temaga, oli ta kus ta oli, aga ega ilmaasjata põle öeldud: «Kui sina, rändaja, hakkad reisi peale minema ja pahasid märkisid näed, siis istu kodus ja ära kipu kuhugi.» Nüüd siis sina, seltsimees Davõdov, võta kostmine enda peale: kas ma sõidan täna või ei?»

«Sõida, taat, otsekohe!» ütles Davõdov karmilt.

Štšukar ohkas, kuid ei lausunud sõnagi vastu, libistas enese selja peal heinahunnikult alla ja hakkas vanainimese kombel jalgu järele vedades ja piitsa mööda maad lohistades värava poole minema, kusjuures ta pimedasse nurka peitu pugenud soku poole kartlikult kõõritas.

XVII PEATÜKK

Štšukari-taadi läbi häda minema saatnud, otsustas Davõdov minna koolimajja ja kohapeal kindlaks määrata, mida võiks veel teha, et kooli ruumid pühapäevaks piduliku ilme omandaksid. Peale selle tahtis ta juhatajaga rääkida ja koos temaga aru pidada, kui palju ja missuguseid ehitusmaterjale läheks koolimaja remontimiseks vaja ning millal selle töö juurde asuda, et hoone õppeaasta alguseks ilma erilise tõttamiseta võimalikult korraliku remondi saaks.

Alles viimaste päevadega oli Davõdov hakanud selgesti tundma, et on algamas kõige pingelisem tööperiood kogu selle aja jooksul, mis ta Gremjatši Logis oli viibinud: heinaniit polnud veel lõppenud, ja juba lähenes viljalõikus, rukis hakkas silmanähtavalt tumedaks kiskuma; rukkiga peaaegu ühel ajal valmis oder; umbrohi mühas kasvada ja üksiktalude põlluribadega võrreldes ennenähtamatult tohutud kolhoosi päevalille- ja maisiväljad nõudsid vaikides muldamist, ning ega nisulõikuski polnud enam mägede taga.

Enne viljakoristustöid oli vaja veel palju teha: vedada külasse võimalikult rohkesti heina, puhastada rehepeksuplatsid, viia ühte kohta kokku aidad, mis varem kulakutele kuulusid, ja seada korda kolhoosi ainuke auruga käiv viljapeksumasin. Peale kõige selle lasus Davõdovi õlul paras jagu suuri ning väikesi muresid, ja iga asi nõudis tungivalt, et talle alatasa lakkamatut tähelepanu osutataks.

Davõdov sammus mööda vanu krigisevaid astmeid koolimaja avarasse trepikotta. Ukse juures astus teda mööda lastes kõrvale paljajalgne, arvata kümneaastane punapõskne plika.

«Kas sa, kullakene, oled koolilaps?» küsis Davõdov sõbralikult.

«Jah,» vastas tüdruk tasakesi ja vaatas julgelt alt üles Davõdovi poole.

«Kus siin teie juhataja elab?»

«Teda pole kodus, ta on naisega üle jõe kapsamaal taimi kastmas.»

«Äh, kui paha lugu... Aga kas koolimajas kedagi pole?»

«Meie õpetaja Ludmilla Sergejevna on.»

«Mis ta seal teeb?»

Tüdruk naeratas:

«Ta õpetab mahajäänud õpilasi. Ta teeb seda iga päev pärast lõunat.»

«Nii et aitab järele?»

Tüdruk noogutas vaikides pead.

«Tubli!» ütles Davõdov heakskiitvalt ja astus poolpimedasse esikusse.

Kuskilt pika koridori lõpust kostis laste hääli. Tühje klassiruume läbi käies ja peremehelikult üle vaadates nägi Davõdov paokil ukse vahelt, et viimases ruumis istub kokkulükatud pinkide esimeses reas hajali kümmekond last ja nende juures seisab noorukene õpetajanna. See väheldast kasvu, kiitsakas ja ahtapihaline, blondi kähara poisipeaga neiu näis pigem alaealise plikakesena kui õpetajana.

Davõdov polnud enam ammust aega üle koolimaja läve astunud, ja nüüd oli tal kummaline tunne, kui ta klassi ukse kõrval seisis ja vasakus käes päikesest pleekinud soni muserdas. Sel hetkel ärkas tema hinges kübeke kunagisest austusest kooli vastu, mingi magus erutus, mille tekitas silmapilgu vältel tärganud mälestus kaugetest lapsepõlve-aastatest...

Ta avas areldi ukse, köhatas — sugugi mitte sellepärast, et tal kurgus oleks kõditanud, — ja pöördus vaikselt õpetaja poole:

«Lubate sisse astuda?»

«Jah,» kostis vastuseks hele tütarlapsehääl.

Õpetaja pöördus Davõdovi poole ja tõstis imestunult kulme, kuid teda ära tundes ütles hämmelduses:

«Astuge sisse, palun!»

Davõdov kummardas kohmakalt.

«Tere. Vabandage, et ma segan, aga ma ainult silmapilguks... Tahaksin vaadata seda viimast klassi — ma tulin kooli remondi pärast. Ma võin oodata.»

Lapsed tõusid püsti ja vastasid läbisegi tervitusele, ning Davõdov mõtles põgusalt neidu silmitsedes: «Ma olen nagu mõni omaaegne kooli patroon tähtsate kaukameeste seast... Näe, õpetajagi kohkus ära, punastab. Oli mul vaja just praegu tulla!»

Neiu tuli Davõdovi juurde.

«Palun astuge edasi, seltsimees Davõdov! Ma lõpetan tunni mõne minuti pärast. Istuge, palun! Või kutsun ehk Ivan Nikolajevitši?»

«Kes see on?»

«Meie kooli juhataja — Ivan Nikolajevitš Špõn. Kas teie ei tunne teda?»

«Tunnen. Ärge laske end tülitada, ma ootan. Kas ma võin niikaua siin olla, kuni te valmis saate?»

«Aga muidugi! Istuge, seltsimees Davõdov.»

Neiu vaatas Davõdovile otsa, rääkis temaga, ent ei saanud ikka veel kuidagi oma kohmetusest võitu; ta punastas hädiselt, nii et rangluudki roosatama lõid ja kõrvad lausa lõkendasid.

See oli asi, mida Davõdov ei talunud! Ei talunud juba üksnes sellepärast, et ta punastavat naist nähes ise ka millegipärast punastama hakkas ning seetõttu alati veel suuremat kohmetust ja piinlikkust tundis.

Ta istus pakutud toolile väikese laua äärde; neiu läks akna alla ja hakkas õpilastele silphaaval dikteerima:

«E-ma val-mis-tab... Kas on juba kirjutatud, lapsed? Val-mis-tab mei-le lõu-nat. Pärast sõna «lõunat» pange punkt. Kordan...»

Kui lapsed olid lause teistkordselt ära kirjutanud, jäid nad uudishimulikult Davõdovit vahtima. Davõdov vedas rõhutatud tähtsusega sõrmi mööda ülemist huult, tehes näo, nagu silitaks vurre, ja pilgutas lastele sõbralikult silma. Lapsed naeratasid; head suhted oleksid nagu hakanud juba kujunema, kuid õpetaja asus jälle dikteerima mingit lauset, sõnu harjumust mööda silpideks tükeldades, ja lapsed kummardusid vihikute kohale.

Klassis oli päikese ja tolmu ning harva tuulutatava ruumi umbse õhu lõhna. Päris akende all kasvavad tihedad sireli- ja akaatsiapõõsad ei andnud jahedust. Tuul liigutas lehti ja mööda täkitud põrandat libisesid päikeselaigud.

Kulmud keskendunult kortsus, hakkas Davõdov mõttes arvestama: «Vähemalt kaks tihumeetrit männilaudu läheb põranda parandamiseks. Aknaraamid on head, aga missugused on topeltaknad ja kas neid üldse on, see tarvis välja uurida. Osta kast klaasi. Ega neil tagavaraks ei ole vist ühtki ruutu, ja et lapsed mõnikord aknaid katki ei lööks, seda juba ei saa olla, fakt! Oleks hea, kui saaks tinavalget, aga kui palju seda lagede, liistude, aknaraamide ja uste värvimiseks vaja läheb? Puuseppade käest peab täpselt järele pärima. Trepikoda tuleb uuesti katta. Seda saab oma laudadest: saeb paar paju maha — ja valmis. Remont läheb meil kenakesti maksma... Puukuurile tuleks uus kord õlgi peale panna. Siin on kuradi palju tööd, fakt! Kui aidad valmis, kogu puuseppade brigaad kohe siia. Koolimaja katuse peaks üle värvima... Aga kust raha võtta? Mingu või malk pooleks, aga kooli jaoks hangin! Fakt! Ja ega asi polegi nii hull: müüme paar väljapraagitud härga ära — ja ongi raha käes. Nende härgade pärast tuleb rajooni täitevkomiteega lahing maha pidada, muidu ei tule midagi välja... Aga kui ma nad salaja müün, läheb mul halvasti... Ma riskin siiski. Kas tõesti Nesterenko mind ei toeta?»

Davõdov võttis märkmiku ja kirjutas: «Kool. Laudu, naelu, klaasi — üks kast. Rohelist tsinkvärvi katuse jaoks. Valget värvi. Värnitsat...»

Kortsus kulmul kirjutas ta parajasti viimast sõna, kui torust lastud väike niiske kokkunätsutatud paberkuulike talle pehmelt keset laupa nipsatas ja naha külge kinni jäi. Davõdov võpatas ootamatusest, ja silmapilkselt turtsatas üks lastest pihku. Pinkide kohal kahises tasane naer.

«Mis seal on?» küsis õpetaja rangelt.

Pingutatud vaikus oli talle vastuseks.

Davõdov võttis kuulikese otsaeest ja heitis lastele naeratades põgusa pilgu: nende valged, ruuged ja mus-

tad peakesed kummardusid madalale pinkide kohale, kuid ükski päevitunud käeke ei maalinud tähti...

«Kas on valmis, lapsed? Nüüd kirjutage järgmine lause...»

Davõdov ootas kannatlikult, pööramata naeruseid silmi allakummardunud peakestelt. Siis kergitas üks poiss pikkamisi ja vargsi pead ning Davõdov nägi otse enda ees vana tuttavat: ei keegi muu kui Fedotka Ušakov ise, keda ta kord kevadel oli põllul kohanud, vaatas teda oma pilukil silmadega ning ta punane suu venis laiaks, tagasihoidmatuks naeratuseks. Davõdov silmitses seda kelmikat nägu ja ei puudunud palju, et ta oleks ise vajusti naerma puhkenud, kuid hoidis end vaos, tõmbas märkmikust kähku puhta lehe, pistis selle suhu ja hakkas närima, heitis õpetajale kiire pilgu ja pilgutas Fedotkale üleannetult silma. Poiss vaatas teda suuril silmil, kuid et end naeratusega mitte reeta, kattis suu käega.

Davõdov nautis Fedotka kannatamatust, veeretas hoolikalt ja tõttamata paberinutsakut, pani selle pahema käe pöidla küünele ja pigistas vasaku silma kinni, nagu oleks sihtinud. Fedotka ajas põsed pungi ja tõmbas pea kartlikult õlgade vahele — kuul ei olnudki nii pisike, vaid üsna kogukas... Kui Davõdov kuulikese parajal momendil kerge nipsatusega Fedotka poole läkitas, kummardus poiss nii järsku, et tal otsaesine kõvasti vastu lauda kolksatas. Ta ajas enese sirgu, jäi õpetajale otsa vahtima, silmad kohkunult pungis, ning hakkas punaseks löödud laupa käega pikkamisi hõõruma. Dõvodov vappus hääletust naerust, pöördus kõrvale ja kattis oma näo harjumust mööda pihkudega.

Tema tegu oli muidugi andestamatu poisikeselikkus, ja oleks tulnud endale aru anda, kus ta viibib. Enesevalitsemise tagasi saanud, piilus ta süüdlasliku naeratusega õpetajat, kuid nägi, et neiu on pöördunud akna poole ja püüab samuti naeru varjata. Tema kiitsakad õlad vappusid ja käsi kokkukägardatud taskurätiga tõusis silmade juurde, et naerupisaraid pühkida.

«Säh sulle karm patroon...» mõtles Davõdov. «Rikkusin kogu tunni ära. Tarvis siit jalga lasta.»

Ta tegi tõsise näo ja vaatas Fedotka poole. Poiss oli nagu elavhõbe ja niheles juba kannatamatult pingil, näidates sõrmega endale suhu, ja paljastas siis igemed: sealt, kus tal omal ajal oli olnud tühi koht, paistsid nüüd kaks laia helendavat valget hammast, mis polnud veel oma täismõõduni kasvanud, servad olid neil nii liigutavalt sakilised, et Davõdov tahtmatult muheles.

Ta hing puhkas, kui ta vaatles laste nägusid, pinkide kohale kummardunud peakesi, millest igaüks oli ise karva, ja talle meenus tahtmatult, et kunagi, väga ammu oli ka temal, samuti nagu Fedotka pinginaabrilgi, tähti vedades või joonistades kombeks pead madalale kummardada ja keelt välja pista, keele iga liigutusega ennast otsekui aidates raskes töös. Ja jälle, nagu kevadelgi, esmakordsel tutvumisel Fedotkaga, mõtles ta ohates: «Teil, sirgukestel, tuleb kergem elu, juba praegu on teil kergem elada. Milleks ma siis muidu sõdisin? Egas ometi sellepärast, et teilegi kamaluga muret jagataks, nagu mulle lapsepõlves?»

Tema unistava meeleolu hajutas ikka seesama Fedotka: nagu sagaratel pöörles ta pingis ja püüdis äratada Davõdovi tähelepanu, paludes märkide abil, et mees näitaks, kuidas tema hambaga lood on. Davõdov kasutas hetke, kui õpetaja selja pööras, ning paljastas kurvalt käsi laotades hambad. Nähes tuttavat tühemikku Davõdovi suus, turtsatas Fedotka pihku ja naeratas siis suurima rahuloluga. Kogu tema võidurõõmus ilme kõneles sõnadest selgemini: «Vaata, kuidas ma sind üle trumpasin, onu! Minul kasvasid hambad, aga sinul ei ühtigi!»

Ent minuti pärast juhtus midagi niisugust, mida Davõdov kaua aega hiljemgi ilma seesmise võpatuseta meenutada ei saanud. Püüdes jälle Davõdovi tähelepanu äratada, koputas vallatuks läinud Fedotka tasakesi vastu pinki, ja kui Davõdov hajameelselt tema poole vaatas, nõjatus Fedotka tähtsalt tahapoole, pistis parema käe püksitaskusse, võttis sealt välja ja pani kähku tagasi käsigranaadi. Kõik see toimus silmapilkselt, nii et Davõdov pilgutas esimesel hetkel ainult juhmilt silmi ja kahvatas alles hiljem...

«Kust ta selle sai? Viimati on kapsel sees? Toksab

vastu pinki ja siis... Kurat võtku, mis teha?!» mõtles ta kuuma õudustundega, sulges silmad ega tundnudki, kuidas külm higi ta lauba, lõua ja kaela märjaks lõi.

Oli vaja viivitamatult midagi ette võtta. Aga mida? Tõusta ja proovida granaati vägisi ära võtta? Aga kui poiss ehmatab, käest lahti rabeleb, ja mis veel hullem, jõuab koguni granaadi ära visata, teadmata, et sellele järgneb tema enese ja teiste surm... Ei, nii ei tohi talitada. Davõdov hülgas otsustavalt selle variandi. Silmad ikka veel kinni, otsis ta valuliselt väljapääsu, kihutas mõtteid takka, ent kujutlusvõime manas teenistusvalmilt vastu tema tahtmist vaimusilma ette kollase plahvatusleegi, lühikese metsiku karjatuse ja laste moondunud kehad...

Alles nüüd tundis ta, kuidas ta laubalt veerevad pikkamisi higitilgad, libisevad üle ninajuure ja kõditavad silmakoopais. Ta tahtis võtta taskurätti ja talle sattus taskus pihku sulenuga — ühe vana sõbra ammune kingitus. Davõdovil turgatas pähe hea mõte: parema käega tõmbas ta taskust noa, vasaku varrukaga pühkis leemendavat otsaesist ning hakkas siis niisuguse rõhutatud tähelepanuga nuga keerutama ja vaatama, nagu näeks ta seda elus esmakordselt. Ise aga piilus Fedotka poole.

Nuga oli vana ja ära ihutud, kuid pärlmutrist naastud läikisid tuhmilt päikese käes ning peale kahe tera, kruvikeeraja ja korgitsa olid tal ka veel suurepärased väikesed käärid. Davõdov åvas üksteise järel kõik need rikkused, vaadates vahetevahel viivuks Fedotka poole. Poiss ei pööranud noalt võlutud pilku. See polnud lihtsalt nuga, vaid terve varandus. Midagi nii ilusat polnud ta veel ilmaski näinud. Aga kui Davõdov käristas märkmikust puhta lehe ja samas kääridega kiiresti hobuse pea välja lõikas, ei olnud Fedotka vaimustusel piiri.

Varsti lõppes tund. Davõdov läks Fedotka juurde ja küsis sosinal:

«Kas nägid nuga?»

Fedotka neelas sülge ja noogutas vaikides pead.

Alla kummardudes sosistas Davõdov:

«Tahad vahetada?»

«Mille vastu?» sosistas Fedotka veel tasemini.

«Nuga selle rauatüki vastu, mis sul taskus on.»

Fedotka noogutas niisuguse meeleheitliku nõusolekuga pead, et Davõdov pidi tal lõuast kinni võtma. Ta pistis noa Fedotkale pihku ja võttis granaadi ettevaatlikult enda kätte. Kapslit ei paistnud sellel olevat ja Davõdov ajas enese erutusest hingeldades sirgu.

«Teil on siin mingid saladused,» naeratas õpetaja mööda minnes.

«Me oleme vanad tuttavad, aga pole ammu kokku saanud... Vabandage meid, Ludmilla Sergejevna,» ütles Davõdov aupaklikult.

«Mul on hea meel, et te minu tunnis olite,» ütles neiu punastades.

Tema kohmetust märkamata palus Davõdov:

«Ütelge seltsimees Špõnile, et ta täna õhtul minu juurde juhatusse sisse astuks, aga enne võiks ta läbi kaaluda, missuguse remondi me koolile teeme, ja mõelgu eelarvele. Eks ole?»

«Hea küll, ma ütlen talle edasi. Kas te enam meie poole ei tule?»

«Mõnel vabal minutil astun tingimata sisse, fakt!» kinnitas Dávõdov ja otsekohe, ilma et sel oleks olnud nähtavat seost eelnenud jutuga, küsis: «Kelle juures te korteris olete?»

«Vanatädi Agafja Gavrilovna juures. Kas tunnete teda?»

«Tunnen. Kui suur pere teil on?»

«Ema ja kaks väikest venda Novotšerkasskis. Aga miks te kõike seda küsite?»

«Ma pean ju teist midagi teadma, ega ma ju teie isiklikke saladusi ei puuduta!» naljatas Davõdov.

Trepi ääres oli lastekari Fedotka tiheda rõngana ümber piiranud, vahtides nuga. Davõdov kutsus õnneliku omaniku kõrvale ja küsis:

«Kust sa oma mänguasja leidsid, Fedot Demidovitš? Kust kohast?»

«Tahad, onu, näitan?»

«Tingimata!»

«Lähme. Lähme kohe, mul pärast pole aega,» pani Fedotka asjalikult ette.

Ta surus käes Davõdovi nimetissõrme, ilmselt uhke selle üle, et ta pole teejuhiks mitte lihtsalt mõnele

onule, vaid kolhoosi esimehele enesele, heitis taoti pilke oma mängukaaslaste poole ning astus kahele poole kõikudes mööda tänavat.

Nii nad siis läksid, mitte eriti tõtates, ja vahetasid ainult harva lühikesi lauseid.

«Ega sa tagasi ei vaheta?» küsis Fedotka pisut ette lipates ja Davõdovile ärevalt silma vaadates.

«Mine ikka! Meil oli ju kindel kaup,» rahustas teda Davõdov.

Umbes viis minutit sammusid nad, nagu meestele paslik, soliidses vaikuses, rohkem ei pidanud Fedotka vastu — Davõdovi sõrme lahti laskmata jooksis ta jälle ette, vaatas alt üles ja küsis kaastundlikult:

«Kas sul noast kahju ei ole? Ega sa ei kahetse, et vahetasid?»

«Mitte üks raas,» vastas Davõdov kindlalt.

Jälle mindi vaikides. Ent nähtavasti pures Fedotka väikest südant mingi ussike. Poiss nähtavasti pidas vahetust Davõdovile ilmselt kahjulikuks, ja seepärast küsis pärast pikemat vaikimist:

«Tahad, ma annan sulle oma lingu veel pealekauba? Tahad?»

Davõdov keeldus Fedotkale arusaamatu ükskõikse suuremeelsusega:

«Ei, mispärast? Las ling jääb sulle. Me vahetasime tükk tüki vastu, fakt.»

«Mismoodi tükk tüki vastu?»

«Noh, asi asja vastu, saad aru?»

Ei, ülepea polnud Fedotkale kaugeltki kõik arusaadav. Niisugune kergemeelsus, mida suur onu vahetamisel üles näitas, pani Fedotkat väga imestama ja oli isegi pisut kahtlane... Tore, päikese käes särav nuga ja igaks asjaks kõlbmatu ümmargune rauatükk — ei, see asi pole õige! Natukese aja pärast tegi praktiline Fedotka käigu peal veel üne ettepaneku:

«Noh, kui sa lingu ei taha, ma annan sulle õige kossid? Pealekauba? Tead, nad on mul peaaegu uued, näe misukesed!»

«Pole mul ka su kosse vaja,» keeldus Davõdov õhates ja muiates. «Kui ma saaksin kakskümmend aastat ja pisut peale selle turjalt vähemaks visata, siis ma kossi-

dest ära ei ütleks, kulla vennas. Kooriksin sind nii et pole asigi, aga nüüd ära muretse, Fedot Demidovitš! Mis sa kardad? Nuga on igaveseks sinu, fakt!»

Jälle vaikus. Ja jälle mõne minuti pärast küsimus:

«Onu, aga see ümmargune asi, mis ma sulle andsin, mille küljest see on? Kas see on tuulamismasina küljest?»

«Kust sa ta leidsid?»

«Sealt kuurist, kuhu me praegu lähme, tuulamismasina alt. Seal on üks kole vana tuulamismasin küljeli, täitsa puru, ja selle all oli. Me mängisime peitust, ma läksin masina alla ja nägin seda ümmargust. Võtsin ta kaasa.»

«Eks ta siis ole tuulamismasina osa. Aga kas sa selle kõrval väikest raudpulka ei näinud?»

«Ei, rohkem polnud seal midagi.»

«Noh, jumal tänatud, et ei olnud, muidu oleksid sa mulle veel niisuguse tüki mänginud, et seda poleks teises ilmaski lõpuni arutada saanud,» mõtles Davõdov.

«Kas sul on seda tuulamismasina osa hädasti vaja?» tundis Fedotka huvi.

«Isegi väga hädasti.»

«Kolhoosis või? Teise masina jaoks?»

«Fakt!»

Pärast lühikest vaikust ütles Fedotka bassihäälega:

«Kui sul on kolhoosis seda osa vaja, siis ära kurvasta, meie vahetus oli õige, küll sa ostad endale uue noa.»

Niisuguse järelduse tegi oma vanuse kohta üpris kaalutlev Fedotka ja naeratas rahunenult. Nähtavasti olid temaga nüüd asjad joones.

See oli õieti kogu jutt, mida nad tee peal ajasid, kuid see otsekui lõpetas väärtasjade vahetustehingu...

Nüüd teadis Davõdov juba eksimatult, kuhu Fedotka teda viib, ja kui vasakpoolsel põiktänaval ilmusid nähtavale hooned, mis kunagi Närunina Timofei isale kuulusid, küsis ta rookatusega kuuri poole näidates:

«Kas sealt leidsid?»

«Kuidas sina küll kõik kohe ära taipad, onu!» hüüdis Fedotka vaimustatult ja laskis Davõdovi sõrme lahti. «Nüüd sa leiad juba ilma minuta, ma jooksen tagasi, mul on kole kiire!»

Davõdov surus hüvastijätuks tema väikest kätt nagu täiskasvanul ja ütles:

«Aitäh sulle, Fedot Demidovitš, selle eest, et sa juhatasid mu sinna, kuhu vaja. Sa astu vahel minu poole sisse, tule külla, muidu hakkan sinu järele igatsema. Ma elan ju üksinda . . .»

«Olgu, küll ma tulen,» lubas Fedotka leebivalt.

Kanna peal ringi pöördudes vilistas ta röövli kombel kahe sõrmega, nähtavasti sõpru kokku kutsudes, ja andis jalgadele valu, nii et ainult mustad päkad tolmupilves välkusid.

Damaskovite õue sisse astumata läks Davõdov kolhoosi juhatusse. Poolpimedas toas, kus tavaliselt juhatuse koosolekuid peeti, mängisid Jakov Lukitš ja laohoidja kabet. Davõdov istus laua äärde ja kirjutas märkmikust rebitud lehele: «Majandusjuhataja J. L. Ostrovnovile. Andke õpetaja L. S. Jegorovale minu normipäevade arvel nisujahu 32 kg, hirssi 8 kg, seapekki 5 kg.» Kirjutanud korraldusele alla, toetas Davõdov oma tugeva lõua rusikale, vaikis mõtlikult ja küsis siis Ostrovnovilt:

«Kuidas see tüdruk ka elab, see meie õpetaja Ludmilla Jegorova?»

«Peost suhu,» vastas Ostrovnov lühidalt, tõstes kabenuppu.

«Ma käisin praegu koolimajas, uurisin remondi asja ja vaatasin ka õpetajat . . . Kõhnakene, justkui läbipaistev, õhuke nagu sügisene leht, küllap ta sööb viletsasti. Et kohe täna saadetaks tema perenaisele kõik see, mis siin kirja pandud, fakt! Homme kontrollin. Kuuled?!»

Korraldust lauale jättes läks Davõdov otse Šalõi juurde.

*

Niipea kui ta oli väljunud, lükkas Jakov Lukitš kabenupud kokku ja näitas pöidlaga üle õla ukse poole:

«No on aga täkk! Alguses oli Luška Nagulnova, siis ajas Varka Harlamoval pea segi ja nüüd pühkis õpetajanna manu. Ja kõiki oma armukesi toidab kolhoosi

arvel . . . Ajab meie majapidamise lausa uppi, kõik läheb naiste peale!»

«Harlamovale põle ta midagi välja kirjutand ja õpetajannale käskis anda oma arvel,» vaidles laohoidja vastu.

Ent Jakov Lukitš muigas üleolevalt:

«Küllap ta Varkaga õiendab sularahas, selle eest, mis õpetajanna saab, peab maksma kolhoos. Aga kui palju ma Luškale Davõdovi salakäsu peale toidumoona tassisin? See'p see on!»

Närunina Timofei surmani varustas Jakov Lukitš teda ja Luškat külluslikult kolhoosi laost võetud toiduainetega, ise aga rääkis laohoidjale:

«Davõdov andis mulle kõvemast kõvema käsu Luškale toidumoona anda, nii palju kui selle naisterahva süda himustab, ja ise veel ähvardas: «Kui sina või laohoidja ühegi sõna paotate, siis on teil Siberi tee jalge all!» Nii et sina, kullakene, pea aga suu, anna pekki, mett ja jahu, ilma et kaalu peal kaaluksid. Ega meie asi ei ole ülemuse üle kohut mõista.»

Ja laohoidja andis tookord välja kõik, mida Ostrovnov nõudis, ja tema nõu järgi pettis ta kaalumisel osavasti brigadire, et toiduainete puudujääki varjata.

Miks siis Jakov Lukitš nüüd ei peaks parajat juhust kasutama ja Davõdovit veel kord mustama?

Jõudeolekust rammetuna viitsid Ostrovnov ja laohoidja veel kaua aega Davõdovi, Nagulnovi ja Razmjotnovi «musta pesu pesemisega».

Davõdov ja Šalõi aga olid samal ajal tegevuses: et Närunina Froli kuuris valgem oleks, vinnas Davõdov enese katusele, tõstis õled hanguga kahe murispuu vahelt ära ja küsis:

«Noh, kuidas on, vana, kas nüüd näeb paremini?»

«Jäta katuse lõhkumine! Praegalt on siin valge nagu õues,» vastas Šalõi kuuri seest.

Davõdov astus mõned sammud aampalki mööda ja hüppas kergelt alla pehmele mullasele maapinnale.

«Kust me peale hakkame, Sidorovitš?»

«Head tantsumehed hakkavad pihta ikke ahju juurest, meil aga tuleb otsimist seina äärest alustada,» põristas vana sepp.

Kaasas sepikojas kähku tehtud «mullapuurid» — otsast teritatud jämedad raudvardad, sammusid nad kõrvuti mööda seina äärt, vajutades orasid tugevasti maasse, ning liikusid pikkamisi edasi tuulamismasina poole, mis vastasseina ääres vedeles. Mõne sammu kaugusel masinast läks Davõdovi ora peaaegu käepidemeni pehmesse maasse ja kõlksatas tumedalt vastu metalli.

«Leidsimegi su peidetud varanduse,» muigas Šalõi ja tahtis labida võtta.

Kuid Davõdov kiskus labida enda kätte.

«Las mina alustan, Sidorovitš, ma olen noorem.»

Meetri sügavuses kaevas ta ümberringi lahti massiivse eseme. Õlitatud presendi sisse oli hoolikalt pakitud raskekuulipilduja «Maksim». Nad tõstsid selle kahekesi august välja, võtsid presendi vaikides ümbert ära, vaatasid ikka vaikides teineteisele otsa ja panid vaikides suitsu.

Pärast paari mahvi ütles Šalõi:

«Näruninadel oli ikka tõsine nõu nõukogude võimu tugevust järele katsuda . . .»

«Sa vaata ikka, kui hoolsalt on «Maksimi» hoitud, pole roostet ega mingit plekikestki, pane või praegu lint sisse! Las ma otsin augu läbi, viimati leiame veel midagi . . .»

Poole tunni pärast pani Davõdov ettevaatlikult augu äärele neli tsinkkasti kuulipildujalintidega, vintpüssi, kasti vintpüssipadrunitega, kust neid oli juba natuke võetud, ja kaheksa käsigranaati kapslitega, mis olid keeratud pisut hallitanud vahariidesse. Augus, mis ulatus kivimüüri alla, vedeles ka tühi omatehtud tupp. Selle pikkuse järgi võis arvata, et selles oli varem hoitud vintpüssi.

Päikese loojanguni võtsid Davõdov ja Šalõi sepikojas kuulipildujat lahti, puhastasid ja õlitasid seda hoolikalt. Ja hämaruses, õhtueelses mahedas vaikuses hakkas kuulipilduja Gremjatši Logi taga ragistama — sõjakalt ja ähvardavalt. Üks pikk valang, kaks lühikest, veel üks pikk, ja jälle valitses vaikus külas ning pärast päevakuumust puhkavas stepis, kus närtsinud rohi ja soojenenud mustmuld kirbelt lõhnasid.

Davõdov tõusis püsti ja ütles tasakesi:

«Masin on hea! Tore riistapuu!»

Šalõi põristas talle raevukalt vastuseks:

«Otsekohe lähme Ostrovnovi juurde, võtame orad ligi ja katsume kogu ta õue ja aiatagused läbi! Ja kodus teeme tal põhjaliku läbiotsimise, oleme teda juba küllalt kaua pilpa peal hoind!»

«Sa oled hulluks läinud, vana!» vastas Davõdov jahedalt. «Kes meil lubab omavolilisi läbiotsimisi teha ja kogu küla ärevile ajada? Ei, sa oled lausa hull, fakt!»

«Kui me Näruninalt kuulipilduja leidsime, siis on Ostrovnovil kuskil rehe all kolmetolline maetud! Mina põle midagi hulluks läind, vaid sina oled lollakalt tark, seda ütlen ma sulle suu sisse! Oota, küll tuleb aeg, kus Lukitš oma suurtüki välja kaevab ja põrutab otse sinu korteri pihta, säh sulle siis fakt!»

Davõdov puhkes naerma ja tahtis taadil kaelast kinni hakata, kuid vana pöördus järsku ümber, sülitas ilmatu pahameelega, ja hakkas jumalaga jätmata ning vandesõnu pomisedes küla poole astuma.

XVIII PEATÜKK

Viimasel ajal, nagu muide alati, ei vedanud Štšukaritaadil üldse mitte milleski, kuid tänane päev oli otsast lõpuni üksainus suurte ja väikeste äparduste ning isegi õnnetuste ahel, nii et hilisõhtuks oli Štšukar läbinisti ära piinatud talle ohtralt osaks saanud katsumustest ja muutunud veel ebausklikumaks, kui ta iial varem oli olnud... Ei, ta poleks ikka pidanud nii uisapäisa Davõdovi nõusse hakkama ja staniitsasse sõita söandama, kui kõik märgid juba hommikust saadik lausa paha ennustasid...

Kui Štšukari-taat oli kolhoosijuhatuse õuelt sammu sõites kõige rohkem kaks tänavavahet edasi jõudnud, peatas ta täkud keset teed ja jäi vankrilt maha tulemata, liikumatult sügavaisse mõtteisse vajununa konutama, selg kühmas... Ja tõepoolest oli, mille üle järele mõelda: «Enne valget nägin unes, et kirju hunt mind taga ajab. Aga mispärast kirju? Ja mis häda tal oli just mind taga ajada? Jüsku oleks jumala maailmas peale minu inimesi vähe? Eks ta oleks võind taga ajada mõnda teist, noort ja nobedat, ja mina oleks kõrvalt vaadand, aga võta näpust, uneski pean mina teiste eest ohtuma! Ja mulle põle sihukest nalja ülepea mitte vaja. Ärkasin üles, süda peksab, nii et tahab rinnust välja karata, — egas sihuke uni põle lõbuasi, kirevase pihta! Ja jällegi — miks see hunt pidi olema läbi ja lõhki kirju, mitte hall, nagu võsavillem kunagi? Kas see tähendab head? See'p see on, et ei tähenda. Märk on paha — ja sõit läheb mul viltu, vaata et asi päris hullusti ei lõpe. Ja kuda ilmsi edasi läks? Ju müts kadund, ju tubakakott, ju kuub... Ega needki märgid põle miski

asjad... Põleks vaja old Davõdovi sõna kuulata, põleks makst paigastki liikuda!» mõlgutas Štšukari-taat kurvalt ja vahtis ise hajameelselt tühja tänavat, iga võimalikku värvi vasikaid, kes varbaedade varjus kõhutasid, ja teetolmus sagivaid varblasi.

Ta oli juba valmis tagasi pöörduma, kui talle tuli meelde hiljutine kokkupõrge Davõdoviga, ja ta muutis oma otsust. Tol korral, just nagu tänagi, oli ta halbadest ennetest rusutuna esimesse brigaadi sõitmisele raudu vastu olnud, põhjendades keeldumist koleda unenäoga, mida ta oli näinud, ja äkki olid Davõdovi alati head, isegi väga sõbralikud silmad muutunud tumedaks, külmaks ja torkavaks. Štšukar ehmatas, pilgutas anuvalt silmi ja ütles: «Sjomuška, kulla sõber! Kaota oma silmadest need nõelad ära! Silmad läksid sul äkitselt jüsku ketipenil na tigedaks ja teravaks. Sa ju tead, et ma sugugi ei salli neid äraneetud elukaid, keda ketis peetakse ja kes heade inimeste peale urisevad ja lõrisevad. Mis hea pärast meie peaks teineteise peale vingus olema? Lähme, võtku sind pagan, kui sa kord juba oled sihuke vastaline ja järelejätmata. Aga kui meiega tee peal miski vemp peaks juhtuma — siis mina küll mitte millegi eest vastutama ei hakka!»

Davõdov kuulas taadi ära ja pahvatas naerma, ning otsemaid muutusid ta silmad endisteks — headeks ja lõbusateks. Ta patsutas oma raske kämblaga Štšukari kondisele kõmavale seljale ning ütles: «See on täitsamehe jutt, fakt! Lähme, vana, mina vastutan su eide ees, et sa elusalt ja tervelt tagasi saad, minu pärast aga ära muretse!»

Kõike seda meenutades naeratas Štšukari-taat ja ajas nüüd juba kõhklemist jättes täkud ohjaharudega liikvele. «Sõidan staniitsasse! Tühja ka, et märgid pahad, ja kui miskit juhtub — las Davõdov vastutab, aga igasugu jõleduse eest, mis minuga tee peal ette võib tulla, põle mul plaanis vastutada! Eks Davõdov ole minu vasta kena poiss old, mis ma tast vihale ajan!»

Küla vahel levis pärast hommikust söögikeetmist ikka veel kibekas kisjakisuits, tee kohal hõljutas kerge tuul õitsva maltsa imalat lõhna ja karjalautadest, millest Štšukari-taat mööda sõitis, hoovas juba lapsepõlvest

saadik tuttavat lehmasõnniku ja sooja piima lehka. Lühinägelikult silmi vidutades ja harjumust mööda oma pädaras habemetutti siludes vaatas taat ringi, silmitses südamelähedasi lihtsailmelise külaelu pilte; ühe korra, laiskusest võitu saades, sopsas koguni piitsaga, et vankrirataste alt ära ajada kakluse hasardis üksteise turja karanud varblasi; kuid Antip Gratši majast mööda sõites lõi talle ninna värske leiva lõhn; sõõrmeid ärritasid oma kõrbehaisuga kapsalehed, mille peal Gremjatši naised tavaliselt leiba küpsetavad. Ja alles siis meenus talle, et ta pole eilsest keskpäevast saadik söönud, ning tal hakkas niisugune nälg, et ta hambutu suu jalamaid sülge täis valgus ning rinde all sisikond piinavalt ja tüütult kokku kiskus.

Pööranud täkud järsult põiktänavasse, juhtis Štšukar nad oma maja poole, kavatsedes enne staniitsasse sõitmist midagi kõhutäiteks võtta. Juba kaugelt nägi ta, et tema tare korstnast ei tõuse suitsu, ja ta mõtles rahuloleva naeratusega: «Minu mooril juba söök valmis, nüüd puhkab. Elab teine mu kõrval nagu mõni suurvürstinna. Põle tal muret ega miskit ohkamist-õhkamist...»

Štšukarile polnud tarvis kuigi palju, et nurisemisest ja nukratest mõttemõlgutustest joonelt heasüdamlikule enesega rahulolule üle minna. Niisugune oli juba tema lapselikult lihtsakoeline loomus. Laisalt ohje liigutades mõtles ta: «Aga miks ta saab elada nii nagu sirguke taeva all? Selge asi — see ju kõik minu töö! Eks mina ju tapp talvel vasika, jumal näeb, et see oli õige asi! Kae, kui hea põli on mu eidel ilma vasikata, lust vaadata! Söök tehtud — ja muudkui viska külili. Oleks aga vasikast lehm kasvand, siis tõuse varavalges, lüpsa teda põrgulist, aja karja, päeval aga hakkab teine kiini jooksma, ja ongi kodus nagu viis kopikat. Siis aja teda jälle tagasi, tee teisele talveks heina, puhasta karjaaeda, paranda laudakatust õlgede või kõrkjatega... Rist ja viletsus! Ja lammastele tegin ka vähehaaval otsa peale, ja see oli veel õigem tegu! Aja neid karjamaale ja valuta nende nurjatute pärast südant: viimati eksivad karjast ära või murravad hundid nad maha. Ja miks mina peaks nende reotumate pärast südant valutama,

eks ma ole oma pikal eluajal küll ja küll valu tunda saand, nii et hing auklik nagu vana püksitagumik. Ja põrsast põle mul kah majapidamises, ja seegi on õige asi! Pagana pihta, ei tea, mis häda mul põrsast pidada! Kõige esiteks — peki söömisest tulevad mul kõrvetised kõhtu, ja teiseks — mis ma praegalt sellele põrsale ette annaks, kui mul põle jahu rohkem varuks kui paar peotäit? Põrsas paneks näljast kõrvad pea alla ja käiks mulle oma vingumisega lausa hinge peale... Siga on ülepea üks põdur lojus: ju hakkab talle katk külge, ju lööb teisele roos. Soeta endale säärane risu kaela ja aina oota, et täna-homme ära lõpeb. Ja haisu on temast üle maja, nii et lööb hinge kinni, aga kui siga põle — ümberringi puhas pluht, aina rohu ja peenramaa juurikate ja metskanepi lõhn lööb ninna. Küll mina, patune hing, armastan puhast õhku! Olgu see põrsas ehk näituseks siga kolm korda ära neetud, või mina hakkaks tema pärast vaeva ja viletsust nägema! Õue peal kõnnivad kaks kena kanakest ja ontlik kukeke — ja minu ning moori elupõlveks piisab neist pudulojustest — las noored inimesed lähvad rikkaks, meile põle seda rikkust ega vara üleüldse mitte vaja. Ja eks Makargi ole minuga ühes mestis, muudkui räägib: «Sina, taat, oled nüüd puhas proletarjaat, ja hästi tegid, et sa väikeperemehe varast lahti ütlesid.» Noh, eks mina vastand talle südamliku õhkamisega: «Võib-olla on proletarjaadi nime kanda kena küll, aga eluotsani ma kalja ja vesise supi peal olla ei taha. Jumal temaga ja proletarjaadiga, aga kui normipäeva eest ei anta liha või, ütleme, pekki, et supp sagusam saaks, siis võin ma talvel üpris kergesti koivad sirgu ajada. Mis kasu mul siis sellest proletarjaadi seisusest on? Ma sügiseni vaatan, mis mu normipäevad välja teevad, muidu hakkan kohe jällegi väikeperemeest mängima.»»

Štšukari-taat kissitas mõtlikult silmi ja hakkas nüüd juba valjusti rääkima:

«Rasked lood selle meie korraldamata eluga! Kõik läheb küll uut moodi, aga segased värgid on sees, krutskid ja keerud nagu heal tantsijal...»

Ta sidus täkud aia külge, avas pehkinud jalgvärava ning astus teelehtedesse kasvanud rada mööda oma ukse

poole — tõelise peremehesammuga, pikkamisi ja väärikalt.

Köök oli hämar, toauks kinni. Štšukari-taat pani pingile oma võidunud, pannkoogi taoliselt lapiku mütsi ja piitsa, millest ta Trofimi tõttu enam minutikski ei lahkunud, vaatas ringi ja hõikas igaks juhuks:

«Eit! Oled sa elus?»

Toast kostis nõrk hääl:

«Hädavaevalt elu veel sees... Olen õhtast saati sängis, ei tõsta peadki. Kõik kohad valu täis, jäksu põle, ja nii külm on, et ei saa kasuka all kah kudagi sooja. Olen vist mõne tõve külge saand... Aga miks sina kodu tulid, vanamees?»

Štšukar lõi toaukse pärani ja jäi lävele seisma.

«Sõidan kohe staniitsasse, tulin enne minekut miskit hamba alla võtma.»

«Mis asja pärast sa sõidad?»

Štšukar silus tähtsalt habet ja kostis otsekui vastu tahtmist:

«Tõsine komandeering seisab ees, lähen maamõõtja järele. Seltsimees Davõdov ütles: «Kui sina, vanaisa, teda mulle siia ei too, siis peale sinu ei too teda mitte keski.» Maamõõtja on üksainus terve rajooni peale, aga mulle on ta tuttav mees, see Športnoi, austusest minu vastu tuleb ta tingimata,» seletas Štšukar. Samas läks ta kohe üle hoopis asjalikule toonile: «Vaata mulle miskit süüa, mul on kiire.»

Moor hakkas veel hullemini oigama:

«Oh seda viletsust! Mis ma sulle ette annan? Ma põle täna süüa teind ega ahju tuld pand. Mine võta peenralt kurke, keldris on hapupiima, eile naabrinaine tõi.»

Štšukari-taat kuulas oma küljeluud varjamata põlastusega ja lõpuks turtsatas pahaselt:

«Ah värsket kurki ja hapupiima peale? Sa oled puhta lolliks läind, va astroloomia! Kas sa tahad, et ma oma autoriteedi täitsa ära kaotaks? Sa tead ju, et mul kõht kole nõrk, ja sihukesest roast läheb ta mul tee peal lõpulikult lahti, ja mis minust siis staniitsas saab? Võtan püksid käe peale või? Ma ei või täkkudest sammugi eemale minna, mis ma's tegema pean? Otse uulitsa

peal viimase autoriteedi ära kaotama? Tänan väga! Pruugi ise oma kurke ja rüüpa neile hapupiima peale, mina seda küll ei riskeeri! Ega minu amet põle naljaasi, ma vean seltsimees Davõdovit ennast, ja minul ei sünni sinu kurkidega riskeerida. Kas on selge, igavene argument!»

Igerik puuvoodi hakkas moori all kahtlaselt krigisema ja Štšukari-taat muutus kohe valvsaks. Ta ei jõudnud oma manitsuskõnet veel lõpetada, kui tema eidega leidis aset imelik muutus: moor kargas reipalt voodist välja, täis meelepaha ja ettevõtlikkust, ning pani käed puusa. Tema hiljaaegu veel jõuetusse häälde sugenes peaaegu metalne kõla, kui ta kortsunud pearäti uljalt viltu lõi ja rääkima hakkas:

«Kas sa, vana toi, tahad, et ma sind lihasupiga toidan? Või himustad kooki moosiga? Kust ma seda võtan, kui sul aidas midagi põle, paljalt hiired, ja needki nälga suremas? Ja kui kaua sa mõtled mind igasugu kõlvatute sõnadega teotada! Mis kastroloomia või targument ma sulle olen! Makarka Nagulnov on sind õpetand igasugu nilbeid raamatuid lugema, ja sul, tolal, veel hea meel pealegi! Mina olen aus naine ja olen sinu, va tatikaga, oma elu ausalt ära eland, aga sina hakkad mulle veel vanas põlves teab mis nimesid andma!»

Asi võttis ootamatu ja Štšukarile kurjakuulutava pöörde, seepärast otsustas ta kööki taganeda ja lausus nobedasti tagurpidi astudes lepitavalt:

«Noh, jäta nüüd, jäta, eit! Need põle sugugi mitte sõimusõnad, need on teaduslikus keeles öeldud meelitused. See astroloomia tähendab sedasama mis kallikene... Lihtsa inimese moodi on — sa mu kullakene, aga raamatus öeldakse — argument. Jumala eest, ma räägin tõejuttu, nii oli kirja pandud selles paksus raamatus, mis Makar mulle lugeda sokutas, oma silmaga nägin, aga sina mõtled tont teab mida. Näe, mis tähendab su kirjaoskamatuse täielik likvideerimine! Tuleb õppida nii, nagu mina õpin, siis võid ükspuha mis sõna välja põrutada niisama hästi kui mina, fakt!»

Štšukari häälest kõlas sellist veenmisjõudu, et moor jäi vaguramaks, kuid ikka veel uurivalt meest silmitsedes ohkas ta:

«Mul on juba hilja õppida, ja sel põle ka mõtet. Sina, vana tõhk, võiks kah parem omas keeles vaterdada, niikuinii rahvas naerab sind nagu puhta lollakat.»

«Naerust narri tunnetakse,» vastas Štšukar trotslikult, kuid ei hakanud enam vaidlema.

Ta pudistas tahket leivatükki kaua ja hoolikalt väikesesse hapupiimakaussi, sõi pikkamisi, süvenenult, vaatas aknast välja ja mõtles: «Mis paganat mul sinna staniitsasse kiiret on? Kui inime surema hakkab ja viimast armulauda ja võidmist ootab — siis on vaja tõtata. Sportnoi aga on maamõõtja, mitte papp, ja Davõdovil pole mõtteski surra, — mis tuli mul siis taga on? Teise ilma jõuame kõik, surma ees pole siiamaani veel keegi sabas seist... Nii et ma sõidan esteks küla vahelt välja, keeran kuhugi orgu, nii et mind ükski tont ei näe, ja magan niipalju kui kulub, täkud napsivad selle vahe sees rohtu. Õhtaks jõuan Dubtsovi brigaadi, Kuprijanovna annab mulle ilmtingimata süüa, no ja eks viludas, öö hakul, sõidan staniitsasse. Aga kui Davõdov sellest — jumal paraku! — haisu ninna saab, ütlen talle suisa suu sisse: «Hävitage ära see põrgu sokk Trofim — siis jätan tee peal magamise maha. See traavib kogu öö mu kõrval heinte peal, mis und siis inimesele tulla saab? Selge vintsumine!»

Dubtsovi külastamise meeldivast perspektiivist rõõmsaks muutunud Štšukari nägu lõi muigele, kuid moor oskas tal ka nüüd tuju rikkuda:

«Mis sa mämmutad nagu halvatud? Kui sind sõitu saadeti, siis ära songi nagu sitikas sõnnikus, vaid hakka minema. Ja viska need rumalad raamatusõnad peast välja, ära tule neid enam mulle ütlema, muidu tantsib su turjal ahjuhark, pea meeles, vana tobu!»

«Igal kepil on kaks otsa,» pomises Štšukari-taat habemesse.

Kuid märgates vihakurde oma käskijanna näol, lürpis taat usinasti piimakausi tühjaks ja jättis jumalaga:

«Eks pikuta siis, kullakene, ära ilmaasjata sängist tõuse, põe terviseks, ma hakkan minema.»

«Jumal kaasa!» kostis moor mitte just eriti sõbralikult ja keeras selja.

*

Umbes kuus kilomeetrit külast kuni Tšervljonaja oru sopini sõitis Štšukari-taat sammu, tukastas magusalt, nooksas aeg-ajalt peaga ja pidi keskpäevasest leitsakust täiesti oimetuna korra vankrilt peaaegu maha kukkuma. «Sedaviisi olen varsti kraavis,» mõtles Štšukar kohkunult ja keeras lõhangusse sisse.

Tšervljonaja uurakus kasvas kirbelõhnaline vööni ulatuv niitmata hein. Kuskilt oru ülemisest otsast voolas savipõhja mööda allikanire. Selle vesi oli läbipaistev ja nii külm, et täkudki jõid seda pika mokaga ja väikeste sõõmudega. Allikaäärse tihniku jahedusest ei suutnud kõrgele tõusnud päikegi läbi kõrvetada. «No küll on tore olemine!» sosistas Štšukar täkke lahti rakendades. Ta pani hobused kammitsasse ja laskis nad sööma, ise laotas oma vana kuuenäru laukapuu varju maha, heitis selili, vaatas kuumusest pleekinud kahvatusinisesse taevasse — samasuguste taevakarva, pleekinud helesiniste vanainimese-silmadega — ja andus maistele unistustele:

«Sihukesest toredast paigast ei aja mind enne õhtat teibagagi üles. Magan nii palju kui süda lustib, peesitan päeva käes oma vanu luid-konte ja siis — Dubtsovi manu külla, putru sööma. Ütlen, et ei jõund kodus suurust võtta, ja küll nad mu ära toidavad, see on klaar nagu allikavesi! Aga õigust ütelda, miks peaks brigaadis just paljast putru söödama või katlas miskit armetut kõrti lusikaga taga aetama? Dubtsov põle ju sihuke mees, kes heinateol paastuma hakkab. See räbalanahka näoga kelm ei ela päevagi ilma lihata. Ta kas või varastab kuskilt võõrast karjast lamba, aga niitjatel söödab kõhud täis!... Põleks küll paha lõunaks käntsakas lambaliha, nii umbes nelja naela ümber, kinni keerata! Iseäranis praetud liha, rasvast, või siis, kui paremat põle, munarooga pekiga, ainult et volilt võtta oleks... Vareenikud hapukoorega on kah päris pühadetoit, parem kui igasugune armulaualeib, iseäranis kui neid, kallikesi, laotakse sulle taldrikule hästi palju, ja siis veel juurde, terve hunnik, ja kui veel seda taldrikut õrnalt raputada, nii et koor põhjani vajub ja iga vareenik pealaest jalatallani koorega kokku saab! Veel kenam on, kui neid vareenikuid ei panda sulle taldriku

peale, vaid mõnda sügavamasse nõusse, nii et ikke lusikaga ammutada annab!»

Štšukari-taat polnud kunagi olnud mingi kõhuori, ta oli lihtsalt näljane. Oma pikal ja rõõmutul eluteel oli ta harva kõhu päris täis saanud ja ainult unes vitsutas igasuguseid tema arust maitsvaid roogi. Kord nägi ta unes, et sööb keedetud lambarupskeid, kord seda, et keerab tohutu urbse pliini torusse, kastab koore sisse ja pistab suhu, kord jälle, et lürbib tõtates ja suud põletades tüdimatult rammusat hane sisikonnast keedetud suppi... Palju muudki nägi ta öödel, mis olid pikad nagu iga näljase ööd, kuid ärkas pärast sääraseid unenägusid alati nukrana, vahel isegi vihasena, ja rääkis endamisi: «Mis see ometi olgu, näe muudkui unes õgimist — see põle kuskilt pärit! Selge pilamine, mis elu see on! Unes, ole lahke, larbid sihukest suppi süüa, et viib keele alla, ilmsi aga torkab eit sulle taaripudi nina ette, käigu põrgu see igavene lurr!»

Pärast selliseid unenägusid lakkus Štšukari-taat tasapisi oma kuivi huuli kuni hommikusöögini, kehva eine ajal aga õhkas kurvalt ning liigutas loiult oma täkitud lusikat, püüdes kausist hajameelselt kartulitükke.

Põõsa all lamades mõtles Štšukar veel kaua aega sellele, mida võiks brigaadis lõunaks saada, ja siis tuli talle ebakohaselt meelde, kuidas ta oli end Jakov Lukitši ema peiedel täis puukinud. Söödud toite meenutades oli ta enese lõplikult üles kütnud ja tundis äkki uuesti nii teravat nälga, et uni oli nagu peoga pühitud. Ta sülitas südametäiega, pühkis habet, kobas oma sissevajunud kõhtu ja hakkas siis valjusti rääkima:

«Tükike leiba ja kruusitäis haput piima — kas see on mõni toit meessoost produtseerijale! Tühipaljas õhk, see ei toida kedagi! Tund aega tagasi oli mul kõht punnis nagu türgi trumm, aga praegalt? Praegalt on ta vajund vasta selgroogu. Issand jumal! Kogu eluaja mõtled igapäevase leivapalukese peale, selle peale, kuda kõhtu täita, aga elu aina voolab nagu vesi läbi sõrmede, ja ei pane tähelegi, kunas talle lõpp kätte jõuab... Ammuks see oli, kui ma seda Tšervljonaja orgu mööda sõitsin? Laukapuud õitsesid siis nii mis kole, terve org oli lausa valget vahtu täis! Kui siis tuul puhus, lendasid valged

lõhnavad õilmed orus, keerlesid nagu lumi tugeva tuisuga. All oli tee puha valge ja lehkas magusamalt kui naiste lõhnaeli; aga nüüd on see kevadine õis närtsind, kadund, mädand lõpulikult ja päriselt! Nõnda on ka minu armetu elukene vanas eas mustaks tõmmand, ja varsti tuleb vaesel Štšukaril oma ärasõkutud sõrad sirgu ajada, siin ei aita ussi- ega püssirohi...»

Sellega lõppesid Štšukari-taadi lüürilis-filosoofilised mõttemõlgutused. Haledus iseenda vastu võttis Štšukari üle võimust, ta nuttis pisut, nuuskas nina, pühkis särgivarrukaga punetama löönud silmi ja jäi tukkuma. Kurbadest mõtetest kippus talle alati uni peale.

Selliseski meeleolus uinudes jäi ta oma iseloomule ustavaks — ta naeratas magusasti, pilutas õndsalt silmi ja mõtles läbi une: «Dubtsovil on brigaadis kindlasti lõunaks värske lambaliha, mu süda ütleb mulle! Noh, nelja naela ma muidugi ühel hoobil ära ei söö, sellega ma läksin pisut liiale ja pakkusin üle, aga kolm naela või, ütleme, kolm ja pool — see läheb ühe robinaga ja hinge tagasi tõmmamata! Oleks see lambaliha laual, ei Štšukar siis juba lusikat suust mööda pistaks, see on sihker!»

Kella kolme paiku kerkis kuumus kõige kõrgema kraadini. Idast tõusnud kuiv tuuleleil kandis Tšervljonaja orgu tulist õhku ja hiljutisest jahedusest ei olnud ka seal varsti jälgegi. Läände kalduv päike otsekui jälitas Štšukari: ta magas kõhuli, nägu kokkukeeratud kuue sees, ja niipea kui päikesekiired hakkasid tema kõhna selga sihtima ja seejärel läbi katkise särgi juba tuntavamalt kõrvetama, nihutas ta ennast poolunes tasakesi varju; kuid mõne minuti pärast hakkas tüütu päike jälle halastamatult vanainimese selga põletama ja Štšukaril tuli uuesti kõhu peal kõrvale roomata. Kolme tunniga tegi ta üles ärkamata, maoli maas, ümber väikese põõsa poolringi. Lõpuks ärkas Štšukar üles, kuumusest piinatuna, paistes, higist läbimärg, tõusis istukile, vaatas peopesa alt päikese poole ja mõtles meelepahaga: «Selle jumala silma eest — anna mulle andeks, issand — ei saa põõsa varjuski rahu! Pani mu nagu jänese pooleks päevaks ümber põõsa tiirutama. Kas see ka kellegi uni! See ju lausa karistus! Oleks ma

vankri alla heit, oleks see jumala silm mu sealtki üles otsind, ei lagedas stepis pääse tema eest ükski tont peitu!»

Köhides ja õhates võttis ta aeglaselt jalast viimse võimaluseni kulunud kotad, kääris püksisäärеd üles ja vahtis kaua aega oma kuivetanud jalgu, kriitiliselt naeratades ja samal ajal murelikult pead vangutades. Siis läks ta ojakese äärde, et ennast pesta ning õhetama löönud nägu külma veega jahutada.

Sellest hetkest hakkaski hargnema tema kibedate eluseikluste ahel . . .

Vaevalt oli ta jalgu kõrgele tõstes kaks sammu astunud, et läbi madala tarna oja keskele vabasse vette jõuda, kui ta äkki tundis, et on vasaku labajalaga astunud millelegi liikuvale, libedale ning külmale, ja tajus samal ajal kederluust kõrgemal kerget torget. Štšukaritaat tõstis imekähku vasaku jala veest välja ja jäi ühele jalale seisma nagu kurg soos. Kui ta aga nägi, et temast vasakul tarn sahiseb ja seda mööda kiiresti jookseb looklev jälg, muutus ta nägu roheliseks, tarnavärviliseks, ja silmad hakkasid pikkamisi pungi minema . . .

Kust ometi võttis vanamees nüüd selle kärmuse! Justkui oleks ammu kadunud noorus tagasi tulnud: kahe hüppega oli ta kaldal, ja niipea kui oli savikünkale maha istunud, hakkas ta tähelepanelikult silmitsema kaht tillukest punast täppi jalal, heites aeg-ajalt õnnetu oja poole kohkunud pilke.

Vähehaaval, kui esimene ehmatus möödas, tuli mõtlemisvõime tagasi ja vanamees sosistas tasakesi:

«Noh, ennäe, jumal tänatud, nüüd see algab . . . Vaata, mis need pahad märgid tähendasid! Ma ju rääkisin sellele põikpeale Davõdovile, et täna ei tohiks riskeerida staniitsasse sõita, aga ei, tee või tina, tema muudkui, et sõida. Eks nüüd siis olegi mul need sõitmised käes. Tema räägib ühtepuhku: «Mina olen töölisklass.» Ei tea miks see töölisklass nii kange vaimuga on? Kui ta midagi ette võtab — olge mureta, tema juba ei jäta, aga oma tahtmist peab saama! Eks ta raisk siis saandki, aga mis mina praegalt peale hakkan?»

Nüüd välgatas Štšukaril äkki mõttes: «Haavast tuleb kohe veri välja imeda! Eks mind nõelanд muidugi va

vaenlane rästik, — ennäe, kuda ta tarna mööda vingerdas! Korralik uss või näituseks nastik — see roomab pikkamisi, peab enesest lugu, aga see raibe läks nagu välk, saba ainult vilksas. Küllap ta kartis mind! Küsimus on ainult, kumb meist hullemini kartis, kas mina teda või tema mind.»

Selle keerulise küsimuse lahendamiseks ei olnud aga põrmugi aega, ja taat ajas enese istukil sedamaid nii kõverasse kui vähegi sai, aga kuidas ta ka ei püüdnud, ei ulatunud ta suuga haavani. Päkast ja kannast kätega kinni hoides tõmbas ta siis jalga enese poole nii meeleheitliku ägedusega, et kederluus miski järsku naksatas, ja koledast valust vajus taat selili. Umbes viis minutit lamas ta liikumatult. Toibudes hakkas ta tasapisi vasaku jala varbaid liigutama. Täielikus hämmelduses arutles Štšukar endamisi: «Nõelamisega algas, nüüd läheb siis edasi . . . Esimest korda elus näen, et inime vabatahtlikult ise omal jala välja väänab. Räägi seda äpardust kellele tahes — keski ei usu, ütleb, et Štšukar ajab jälle loba. Seal on siis need pahad märgid. Kuhu nad küll välja viivad . . . Ah, võtaks see ja teine seda Davõdovit! Ma ju rääkisin talle heaga, inimese moodi. Mis ma siis nüüd pean tegema? Kuda ma täkud rakkesse saan?»

Kuid enam ei tohtinud viivitada. Štšukar tõusis vähehaaval püsti, proovis ettevaatlikult vasakule jalale toetuda. Tema suureks rõõmuks ei olnud valu enam nii tugev ja ta suutis liikuda, ehkki vaevaliselt. Ta hõõrus peopesal savitükikese peeneks, segas seda süljega ja määris hoolikalt haava, aga niipea kui ta longates ja vigastatud jalale õrnalt toetudes täkkude järele minema hakkas, märkas ta järsku oja vastaskaldal, umbes nelja meetri kaugusel midagi niisugust, et tal silmad põlema lõid ja huuled taltsutamatus vihas värisema hakkasid: sealpool oja magas päikese paistel magusasti kerratõmbunult väike nastik. Et see nastik oli, selles ei saanud olla mingit kahtlust: tema peas helendasid rahulikult oranžkollased «prillid» . . .

Nüüd läks Štšukari-taat lausa marru. Mitte iialgi varem polnud ta kõne olnud nii pateetiliselt erutatud ja täis meelepaha. Haiget jalga ette seades ja kätt püha-

likult välja sirutades hakkas ta väriseva häälega rääkima:

«Sa kuradi roomaja madu-uss! Külma verega raibe! Kollaste prillidega katk! Ja sina, õel elajas, võisid mind, see tähendab meessoost produtseerijat, nii surmani ehmatada?! Mina mõtlesin lollist peast, et sina põle sina, vaid täitsa korralik rästik! Kes sa niisuke oled, kui selle küsimuse üle järele mõtelda? Vingerdaja risu, ptüi, ja muud mitte midagi! Kui astun sulle veel kord jalaga peale ja litsun su pihuks ja põrmuks, nii et mitte midagi järele ei jää! Kui ma sinu süü läbi põleks jalga välja väänand, siis talitaksin sinuga küll sedasi, va lohemadu, pea seda silmas!»

Štšukar tõmbas hinge ja neelas sülge. Nastik tõstis terava marmormusta pea ja näis esmakordselt tema poole suunatud kõnet tähelepanelikult kuulatama jäävat. Pisut puhanud, jätkas Štšukar:

«Jõllitad oma häbituid silmi ega kõssagi, kurivaim?! Kas sa arvad, et sa oled sellega pääsend? Ei, kullakene, kohe saad sa minu käest kõik, mis sinu tänane normipäev ette näeb! Kus mul ahverist väljas! Ma õiendan sinuga veel niimoodi arveid, et sust paljad amplituudid järele jäävad, fakt!»

Štšukari-taat vaatas raevuka kohtunikupilguga ringi ja nägi keset peenikest kiviklibu, mida kevadveed kuskilt Tšervljonaja oru ülemisest otsast alla olid uhtunud, suurt munakivi. Unustades haige jala, astus ta julgelt edasi. Terav valu torkis kedérluus, ja taat kukkus külili, vandudes kõige kõlvatumate sõnadega, kuid kivi käest ei lasknud.

Kui ta end ägisedes ja oiates püsti ajas, oli nastik kadunud. Nagu poleks teda olnudki! Nagu oleks ta maa alla vajunud! Štšukar pillas kivi maha ja lahutas nõutult käsi:

«Ole lahke, ongi läind see kurjavaimu viirastus! Kuhu ta, paharet, ometi kadus? Viimati lipsas jälle vette. Kui kord juba ei vea, siis ei vea. Ega vist sellega põle veel lugu lõppend ... Ma, vana loll, põleks pidand temaga juttu alustama, oleks pidand vaikselt kivi võtma ja kohe esimese täiega talle pähe virutama, just pähe, muidu seda madu surnuks ei saa, teise korraga oleks võind ka

märgist mööda minna, fakt. Aga kellele sa siis nüüd virutad, kui see paha vaim kadund on? See on küsimus.»

Veel natuke aega seisis Štšukari-taat oja ääres, sügas kukalt, lõi siis lootusetult käega ja lonkas täkke rakendama. Kuni ta polnud veel ojast küllalt eemale jõudnud, vaatas ta ikka tagasi, ainult mõne korra, niisama, igaks juhuks ...

... Kogu oma laia rinnaga uhkas stepp tuule käes võimsalt ja ühtlaselt joovastavat ja alati pisut nukrat heinalõhna, tammesalud, millest tee mööda viis, levitasid jahedust ja tammelehtede kõduhõngu, mis ometi ergutavalt mõjus; mullused saarelehed aga lõhnasid millegipärast nooruse, kevade ja võib-olla natuke kannikeste järele. Sellest erisuguste lõhnade segust läheb tavalise inimese meel alati natuke kurvaks, hakkab kuidagi kõhe, eriti siis, kui ta on jäetud iseendaga, üksi ... Štšukari-taat aga ei olnud niisugune. Seadnud haige jala kokkukeeratud kuue peale mugavalt paigale ja parema jala üle vankriserva kõlkuma, naeratas ta juba laialt oma hambutu suuga, kissitas mõnusasti ajapikku pleekinud silmakesi ja ta tilluke kestendav ning punane nina käis aina ringi, püüdes ahnelt koduse stepi koduseid lõhnu.

Ja miks ta poleks pidanud elust rõõmu tundma? Jalavalu hakkas pisitasa raugema, kuskilt kaugelt idatuulega tulnud pilv kattis päikese pikaks ajaks, ja tasandikul, küngastel, kinkudel ning orgudel sõudis tihe sirelililla vari, hingata oli kergem, ees aga oli teda ikkagi ootamas tubli lõunasöök ... Ei, öeldagu mis tahes, Štšukari-taadi elul polnud esialgu vigagi!

Kingu harjal, niipea kui teise brigaadi putka ja välilaager olid kauguses nähtavale ilmunud, peatas Štšukar laisalt sõrkivad täkud ja tuli vankrilt maha. Kederluus andis küll veel tunda tuim, näriv valu, kuid ta võis juba mõlemal jalal enam-vähem kindlalt seista, ja taat otsustas: «Ma näitan neile, et ei sõida mõni veevedaja, vaid ikkegi kolhoosijuhatuse kutsar. Kui ma juba kord sõidutan seltsimees Davõdovit, Makari ja teisi tähtsaid ülemusi, siis tuleb tühjaltki sõita nii, et inimesed juba kaugelt vahtima jääks!»

Kurja vandudes, haledalt oiates ja öist puhkust aimavaid täkke tpruutades tõusis taat vankris püsti, ajas jalad harki, tõmbas ohjad pingule ja nõõtas vahvalt. Täkud pistsid hoogsas traavis minema. Allamäge sõites lisasid nad veelgi kiirust, ja varsti oli Štšukari vöötamata särgi selg vastutuult täis nagu põis; ta ajas aga täkke aina kiiremini jooksma, vehkis usinalt piitsaga ning karjus peenikese häälega, nägu jalavalust krimpsus: «Kullakesed, laske käia!»

Esimesena märkas teda Agafon Dubtsov, kes oli laagri lähedal.

«Üks põrguline sõidab vankris püsti nagu Tauria mees. Vaata, Prjanišnikov, kesse meile külla tuleb.»

Poolelioleva heinakuhja juurest hõikas Prjanišnikov rõõmsalt:

«Agitbrigaad tuleb: Štšukari-taat.»

«Kulub ära,» ütles Dubtsov rahulolevalt naeratades. «Olemegi igavuse kätte suremas. Õhtaks jääb taat meile, ja lepime kokku, mehed, et ööseks me teda ära ei lase . . .»

Ise aga tõi putka alt oma koti välja, soris seal asjaliku näoga ja pistis taskusse juba lahti tehtud veerandliitrise viinapudeli.

XIX PEATÜKK

Tühjendanud teise kausitäie vedelat hirsiputru, millesse oli maitseks ainult õige vähe pekki pandud, jäi Štšukari-taat täielikult rahule ja natuke uniseks. Vaadates tänuliku pilguga helde söögikeetja poole, ütles ta:

«Aitüma teile kõigile õhtusöögi ja viina eest, ja sinule, Kuprijanovna, sügav kummardus. Kui teada tahad, siis põle sa ülepea mitte naisterahvas, vaid kullakott, fakt. Sinu pudrukeetmise kuntsiga põleks sul tarvis siin nendele matsidele süüa teha, vaid Mihhail Ivanõtš Kalininile endale. Annan oma pea, et aasta pärast ripuks sinu rindade peal juba miskit sorti medal eeskujuliku agaruse eest, ja võib-olla annetaks ta su varruka peale mõne paelagi, jumala eest, ega see põle jampsijutt, fakt. Mul on ju täpipealt teada, mis on elus peaasi . . .»

«Mis asi see's on?» küsis tema kõrval istuv Dubtsov ruttu vahele. «Mis on sinu arvamist mööda peaasi, taat?»

«Söök! Mina ütlen faktiliselt, et ainult söök, midagi tähtsamat ei ole teps olemas.»

«Sa eksid, taat,» ütles Dubtsov nukralt ja piidles oma mustlasesilmadega teisi kuulajaid, säilitades ülitõsise näoilme. «Sa eksid rängalt, sellepärast, et su arunatuke on vanas eas jäänd niisama vedelaks kui see puder, mida sa sõid. Su ajud on vedelaks läind, ja sellepärast sa eksidki . . .»

Štšukari-taat naeratas üleolevalt:

«Põle veel teada, kelle ajud on hullemini segi, kas sinu või minu omad. Mis siis sinu meelest elus peaasi on?»

«Armastus,» vastas Dubtsov, ja see sõna kõlas õhkena. Ta pööritas nii unistavalt silmi, et tema tõmmut rõuge-

armilist nägu vaadates puhkes esimesena naerma Kuprijanovna.

Ta pruuskas valjusti nagu hobune enne vihma ja üleni naerust vappudes kattis punetamalöönud näo pluusikäisega.

«Häh! Armastus!» muigas Štšukar põlglikult. «Mis see sinu armastus ka ilma hea kõhutäieta väärt on? Ptüi, ja muud ühti! Pea sind nädal aega söömata, ja mitte üksi Kuprijanovna ei ütle sinust lahti, vaid oma naine kah.»

«See on nüüd kuda ta on,» ajas Dubtsov vastu.

«Siin põle miskit rääkidagi. Mul on see puha teada,» katkestas teda Štšukari-taat ja tõstis manitsevalt nimetissõrme. «Ma räägin teile nüüd ühe loo, ja kõik saab klaariks, nii et üleüldse vaidlemist põle vaja.»

Harva oli Štšukari-taat kohanud tähelepanelikumaid kuulajaid. Ligi kolmkümmend inimest istus ümber lõkke ja kõik püüdsid iga Štšukari sõna. Nii tundus vähemalt talle endale. Ja mida siis vanamehelt tahta? Koosolekuil talle kunagi sõna ei antud; Davõdov oli sõitude ajal sõnaaher, aina mõtles midagi omaette; Štšukari eit polnud noores easki jutukuse poolest silma paistnud. Kellele pidi siis vaene taat südant puistama? Sellepärast otsustaski ta nüüd, kus ta oli leidnud heatahtlikke kuulajaid, õhtusöögijärgses suurepärases meeleolus rääkida nii palju, kui süda kutsub. Ta seadis end mugavamalt istuma, pani jalad risti, silus peoga habemetutti ja avas juba suu, et pikka juttu vestma hakata, kui Dubtsov teda ennetas, öeldes tehtud karmusega:

«Räägi, räägi, taat, aga ära luiska! Meil on brigaadis niisuke komme: luiskajaid nuheldakse ohjaharudega.»

Štšukari-taat ohkas raskelt ja hõõrus peoga vasakut jalga.

«Sina, Agafoša, ära tule mind hirmutama. Täna sain ma niikuinii juba surmahirmu tunda... Nojah, lugu oli sedaviisi. Kevadel kutsus Davõdov mu enda juurde ja ütles: «Vanaisa, võta laohoidjalt kaks kotti kaeru, kirjuta enesele moon välja ja kihuta täkkudega otseteed Suhhoi Logi lõppu. Seal on meil märad karjas, ja sina ilmu peigmeestega akuraat sinna. Karja hoiab kurt Vassili Babkin. Lööge kari kahte lehte, ühega jääb Vassili, teisega sina. Aga produtseerijate eest vastutad sina,

vaata, et sa neid kaertega nuumad.» Mina, tõtt ütelda, ei teand, mis see produtseerija on, põld sihukest sõna kuuld. Niiviisi tekkiski küsimus. Täkk — seda ma tean, mära — tean, ja muidugi mõista tean, mis loom on ruun. Ma küsisin: «Mis asi see produtseerija on?» Tema vasta: «See, kes järeltulevat sugu produtseerib, see ongi produtseerija.» Pärisin edasi: «Kas pulli võib kah produtseerijaks nimetada?» Tema kortsutas kulmu ja vastas: «Muidugi võib.» Ma pärisin jälle: «Kas sina ja mina kah oleme produtseerijad?» Ta hakkas naerma ja ütles: «Noh, taat, eks see ole meie igaühe enese vastutada.» Ühe sõnaga, tuleb välja nõnda: ole sa või varblane, või ükskõik misuke pudulojus või inime, aga kui sa oled meessoost, siis sina oledki see päris produtseerija, ja muud ühti. «Väga tore,» mõtlesin ma endamisi. Ja küsisin jälle: «Aga see, kes vilja produtseerib, kes see on, kas see on kah produtseerija?» Tema ohkas ja kostis: «Sa oled mahajäänd inime, vanaisa.» Selle peale ütlesin ma talle: «Ennemini oled sina mahajäänd, Sjoma, sest mina olen nelikümmend aastat varem sündind, sina aga oled selles asjas maha jäänd.» Sellega oli see küsimus meil lahendatud.»

Kuprijanovna küsis vilistava sosinaga:

«Nii et sina, taadike, oled kah produtseerija?»

«Kes ma's sinu arvates olen?» vastas Štšukar uhkelt.

«Oh issand!» oigas Kuprijanovna ega saanud enam midagi ütelda, sest ta oli pistnud pea põlle sisse, ja vaikuses oli kuulda ainult tema summutatud kähisemist.

«Sina, taat, ära pööra talle tähelepanu, lase oma rada pidi edasi,» ütles Kondrat Maidannikov sõbralikult ja keeras tulelõkkele selja.

«Mina põle naistele elu sees miskit tähelepanu pöörand, aga kui oleks pöörand, põleks ma nii vanaks küll eland,» vastas Štšukar veendunult.

Ja jätkas juttu:

«Noh, heakene küll, läksin hobustekarja juurde, vaatasin ringi — silmarõõmu kui palju! Ümberringi sihuke allegooria, et eluilmas ei tahaks sealt ära minna! Taevasinised lillekesed stepis, noor rohi, märakesed karjas, soe päikene — ühe sõnaga, täielik allegooria!»

«Mis sõna see on, mis sa ütlesid?» tundis Beshlebnov huvi.

«Ah allegooria või? Noh, see on siis, kui ümberringi on ilus. «Alle» ehk «alleluuja» tähendab — tunne rõõmu jumala maailmast, põle sul muret ega vaeva. Allegooria on teaduslik sõna,» vastas Štšukar vankumatu kindlusega.

«Kust need sõnad sulle on külge hakand?» pinnis uudishimulik Beshlebnov edasi.

«Makar Nagulnovilt. Me oleme temaga ju kole suured sõbrad, noh, ja tema õpib öösiti inglise keelt, ja mina olen siis tema juures. Ta andis mulle ühe raamatu, see on nii paks nagu Kuprijanovna; selle raamatu nimi on sõnaraamat. Mitte tähtraamat, kust lapsukesed tähti õpivad, vaid sõnaraamat suurte inimeste jaoks. Andis mulle selle ja ütles: «Õpi, taat, vanuigi läheb tarvis.» Eks ma's tasapisi õpingi. Ainult et sa ära sega minu jutu vahele, Akim, mul kipub mõttelõng silmapilk käest ära minema. Küll ma pärast räägin teile sellest sõnaraamatust. Heakene küll, läksin oma produtseerijatega sihtkohta, aga miskit ei tuld välja ei mu produtseerijatest ega allegooriast... Ütlen teile, head inimesed: kes seda kurti Vaskat lähemalt tundma põle saand, see elab kümme aastat kauemini.

Kui seda va kändu Tumm-Demidiga kõrvu seada, siis on Demid meil Gremjatši Logis kõige jutukam mees. Küll ma sain selle Vaska vaikimise pärast stepis piina tunda! Kas ma pidin siis häradega juttu vestma hakkama? Vaska aga on vait ööd ja päevad, ainult sööb ja matsutab valjusti, muul ajal kas magab vaikselt või lesib ürbi all nagu mädand puupakk, ja ikke ühtelugu vait. Mõni harv kord pilgutab silmi ja jälle vakka. Näe siis, misukese täitsa lahendamata küsimuse ta mulle seadis. Ühe sõnaga, elasin seal kolm päeva nagu kirikaial koolnute hulgas ja hakkasin juba iseenesega kõnelema. Ehee, mõtlesin siis, niiviisi asi ei lähe! Minusugune seltskondlik inime võib sedasi varsti arust lagedaks jääda.

Ma ei või kohe kannatada, kui mu sõber Makar Nagulnov suurte pühade ajal, see tähendab esimesel mail ja seitsmendal novembril võtab suu täis ja hakkab pikki kõnesid pidama maailmarevolutsioonist ja ajab

igasugu arusaamata sõnu suumulgust välja, aga isegi seda oleks ma sel ajal vahetpidamata kuuland nagu ööbikulaulu aias või kikaste kiremist kesköö tunnil. Aga mis teie arvate, kodanikud, sellest kikaste laulust? See on niisama tore kui kirikus, kui lauldakse «oh püha, püha otsata» või mõnda muud liigutavat tiriliri...»

«Sa räägi meile ilma söögita armastusest, aga mitte sellest, kuda kikkad laulavad,» katkestas jutustajat brigaadi arvestaja kannatamatult.

«Teie, kodanikud, ärge minge närviliseks, küll jõuame järjega igasuguste ja sellesarnaste armastuste juurde, see põle küsimus. Nii et siis see kurt Vaska. Oleks old veel pool häda, kui ta oleks ainult vakka old, aga ta oli sihuke söömar, et temaga asi kohe kudagi ei klappind. Keedame putru või teeme mageda taina pullukaid, ja mis tuleb välja? Mina võtan potist ühe korra, tema viis korda. Väntab oma piraka lusikaga nagu veduri vehmriga: viu ja vops, viu ja vops, potist suhu, suust potti, ja ennäe — putru veel ainult põhja peal natuke. Mina tõusen tühja kõhuga püsti, tema aga ümarik nagu härjapõis, viskab enese siruli, kõht ülespidi, ja hakkab luksuma, nii et stepp kajab. Paar tundi luksub järjepannu, kurivaim, ja siis norskama. Norskab, kuriloom, nii et märadki, kes meie onni lähedale juhtuvad, ehmatavad ja pistavad ülepeakaela jooksu. Magab ööni välja nagu karu talvisel ajal.

Näete siis, misuke kurb elu mul seal oli. Näljas nagu koduta peni, igav, põle mitte kellegiga sõnakest rääkida... Teisel päeval istusin Vaska juurde, panin käed torusse ja kisendasin talle kõigest väest kõrva sisse: «Miks sa kurdiks jäid, kas sõjas või lapsepõlves särlakist?» Tema veel valjemini mulle vasta: «Sõjas! Üheksateistkümnemal aastal lasid punased soomusrongi pealt neljatollisest suurtükist minu kõrvale kuuli. Hobune sai mu all surma, mina aga põrutada, sest saati olengi puhta kurt.» Ma küsisin edasi: «Ütle, Vassili, miks sa nii arutult palju sööd? Kas see on kah põrutusest?» Tema vasta: «Pilvi ajab ülesse, see on hea. Vihma on hädasti vaja!» Räägi siis niisuguse baldahhiiniga...»

«Millal sa armastusest rääkima hakkad?» küsis Dubtsov kannatamatult.

Štšukar kortsutas pahaselt kulmu:

«Küll teil on häda selle armastusega, võtaks teda see ja teine! Mina olen sest armastusest eluaeg kõrvale hoind; kui mu isa, kadunuke, põleks sundind — ma põleks ülepea mitte naist võtt, nüüd aga, ole lahke, räägi veel armastusest. Leidsite ka küsimuse... Aga kui teada tahate, tuli sellest ilma söögita armastusest tookord niisuke lugu välja...

Jõudsin sihtkohta, lõime karja kahte lehte, aga mu peigmehed ei vaadand märade poolegi, hakkasid aga rohtu napsima ilma väsimata... Põld neil pruutidega küünevõrdki asja! No küll on tükk, mõtlesin mina. Nüüd olen koos oma produtseerijatega häbi sees. Annan neile ohtralt kaera, nemad aga ei sihi märasid silmanurgastki, kurat võtku.

Esimesel päeval ei sihi, teisel kah mitte. Mul oli juba nende vaeste märakeste kõrval piinlik käia, lähen suures kaares mööda ja pööran häbi pärast näo kõrvale, ei tihka neile silma vaadata, muud ühti! Põld ma eluilmas enne punastand, aga tookord õppisin ära: niipea kui karja juurde lähen, et hobused jooma ajada, säh sulle — punastan nagu piiga...

Sa issand jumal, küll ma sain koos oma produtseerijatega kolm päeva häbi tunda — põld sel aru ega äärt! Küsimus jäi üleüldse lahendamata. Kolmandal päeval avanes mu silmade ees niisuke pilt: noor mära lipitseb produtseerija ümber — täkku hüüdsin ma Lillekeseks, — see oli see kõrb, kellel lauk otsa ees ja vasakus tagumises jalas valge sukk. Mära vingerdab teise ümber, keerutab ennast ikke ühtepidi ja teistpidi, naksib teda õrnalt hammastega, teeb igasugu armastuse tükka, täkk aga seab talle pea seljale, paneb silmad kinni ja õhkab haledalt... Säh sulle siis Lilleke, üpris hull lugu! Minul hing täis, nii et värisen kohe, ja mõtlen: mis meie märakesed küll minust arvavad? Vist ütlevad: «Küll tõi, põrguline, loruskid sela,» aga võib-olla ütlevad veel hullematki...

Vaene märakene kaotas siis igasuguse kannatuse, pööras taguotsa mu Lillekese poole ja kus virutas täkule kõigest jõust mõlema tagumise jalaga vastu külge, nii et sellel sisemuses miski nagu jõnksatas. Siis jooksin

mina täku juurde, ise valasin kibedaid pisaraid, aga nüpeldasin teist piitsaga mööda selga ja karjusin: «Kui sind nimetatakse produtseerijaks, siis ära saada ennast ja mind vanas eas häbi sisse!»

Tema aga, vaene kannataja, jooksis kümmekond sülda eemale, jäi seisma ja hirnus nii haledasti, et mul käis südamest jüsku noaga läbi, ja nüüd juba nutsin ma kaastundmusest tema vasta. Läksin talle ilma piitsata ligi, silitasin tal koonualust, tema aga pani pea mulle õlale ja õhkas...

Võtsin tal lakast kinni, viisin onni juurde ja ise rääkisin: «Oh mu Lilleke, lähme koju, põle meil mõtet siin ilmaasjata logeleda ja iseenesele häbi teha...» Panin ta rakkesse ja hakkasin külasse tagasi sõitma. Kurt Vaska aga hirskas: «Taat, tule aasta pärast tagasi, elame stepis, sööme sinuga koos putru. Küll selleks ajaks jõuavad su täkudki kosuda, kui nad ära ei kõnge.»

Jõudsin külasse tagasi, kandsin kogu asja Davõdovile ette. Tema haaras endal peast kinni ja karjus mu peale: «Sina oled nende eest pahasti hoolitsend!» Mina talle vasta: «Põle mina ühtigi pahasti hoolitsend, teie olete aga liiga kõvasti sõit. Kord sina, auväärt inime, kord Makar, kord Andrei Razmjotnov. Täkud põle range kaelast ära saandki, aga kaera ei saa su Jakov Lukitši käest ülepea mitte, palu või põlvili. Aga kes see siis täkkudega sõidab? Kui nad juba kord on produtseerijad, siis olgu neil hea ninaesine ja mitte miskit muud tööd, muidu jääb küsimus üleüldse lahendamata!» Jah, aitüma — staniitsast saadeti kaks produtseerijat, te ju mäletate seda, ja märade küsimus lahenes iseenesest. Vaata siis, mis tähendab armastus ilma õige toiduta. Kas saate aru, rumalad inimesed? Ja naerda põle siin midagi, kui juba kord on hakand üks väga tõsine jutt.»

Kuulajaile võidurõõmsat pilku heites jätkas Štšukaritaat:

«Ja mis teie ka elust mõistate, kui te songite aina maad nagu sitikad sõnnikus? Mina aga käin vähemasti iga nädal, vahel üks kord, vahel tihedamini staniitsas. Kas sina, Kuprijanovna, oled kordagi kuuld, kuda raadio räägib?»

«Kust mina seda siis olen kuuld, kui ma käisin staniitsas viimati kümme aastat tagasi?»

«See'p see ongi. Mina aga kuulan teda iga kord, nii palju kui viitsin. No on ikke vägev värk, võin teile ette kanda!» Štšukar vangutas pead ja hakkas tasakesi naerma. «Akuraat rajoonikomitee vastas on posti otsas must toru, ja issand jumal, kus röögib! Ihukarvad tõusevad püsti ja selga mööda jooksevad kuumad judinad! Rakendan oma lillekesed selle toru all lahti, alguses kuulan hea meelega, kolhoosidest, töölisklassist ja igasugusest muust sihukesest, siis aga pista või pea kaerakotti: kus räuskab keegi Moskvast täkubassiga: «Vala veel, võtame väheke, jumala eest!» — ja uskuge, head inimesed, mul tuleb niisuke joomatahtmine, et poe või nahast välja! Kui mind staniitsasse komandeeritakse, siis ma, patune hing, tõstan tasapisi eide tagant ära kümmekond muna või nii palju kui mul korda läheb, ja staniitsasse jõudes — kohe turule. Müün nad maha ja otsemaid sööklasse. Viskan seal torust tuleva laulu saatel viina — siis võin oma seltsimees Davõdovit oodata või päev otsa. Aga kui mul ei lähe õnneks kodunt mune sisse vehkida, sest eit on õppind mind enne ärasõitu peale passima, siis lähen rajoonikomiteesse ja palun tasakesi seltsimees Davõdovit: «Sjoma, kullake, anneta mulle veerand liitri jaoks, muidu on mul ilma tegevuseta sind igav oodata.» Ja tema, sõbrahing, ei ütle mulle ilmaski ära, ja mina jälle kohe — sööklasse ja jälle viskan pitsikese, siis kas magan mõnusasti päeva käes või palun, et keski täkkude järele vaataks, ning ise komandeerin ennast staniitsat mööda igasugu lahendamata asju ajama.»

«Mis asju sul ka staniitsas ajada on?» küsis Akim Beshlebnov.

Štšukari-taat ohkas:

«Kas peremehel on siis vähe asju ajada? Ju ostad pudeli lambieli, ju paar-kolm toosi tikke. Või jälle sedasi: te küsisite mult nende teaduslikkude sõnade, selle sõnaraamatu kohta, aga seal on trükitud nõnnaviisi: teaduslik sõna on trükitud paksude tähtedega, neid ma näen ilma prillitagi, aga nende vastas on pisikeste pookstavitega seletus, et mis see sõna tähendab. Noh,

paljudest sõnadest saan ma ka ilma seletamata aru. Näituseks, mis tähendab «monopol»? Selge asi — viinapood. «Adapter» tähendab — üks tühipaljas inimene, üleüldse pasatski, ja muud kedagi. «Akvarell» — see on ontlik tüdruk, nii arvan mina, aga «bordüür» on justament vastuoksa, see põle muud ühti kui liiderlik naisterahvas, ja «antresolli» keerutama — see ongi seesama sinu armastus, Agafon, mille pärast sa oled natukese nupust nikastand, ja nõnda edasi. Ja ikkagi oli mul prille tarvis. Jõudsime koos Davõdoviga staniitsasse, ja mina asutasin prille ostma. Raha selle tähtsa asja jaoks andis mulle eit.

Lähen ühte haigemajja, seal aga põldki haigemaja, vaid sünnituse maja; ühes toas kääksuvad ja nutavad naised, igaüks ise häälega, teises näuguvad pisikesed lapsed nagu kassipojad. Mõtlesin, et ega ma sealt prille saa, põle ma õigesse paika sisse plartsatand. Lähen teise haigemajasse, seal istuvad kaks meest trepil, mängivad tamkat. Mina teretan neid ja küsin: «Kust siit saab prille osta?» Mehed pistavad täiest kõrist hirnuma ja üks ütleb: «Kuule, taat, siin pannakse sulle niisukesed prillid, et sul silmad pahempidi lähvad, siin on verenoloogia haigla, ja sa tee siit ruttu sääred, muidu hakkavad sind vägisi tohterdama.»

Mina muidugi ehmatasin koledasti ära ja traavisin sellest haiglast eemale, nii et päkad välkusid. Nemad aga, kuradi narrid, tulid mulle värava taha järele, üks vilistas kõigest jõust ja teine kisendas, nii et tänav kajas: «Lippa rutem, va patuorikas, muidu saavad su kätte!» Äh, küll ma siis jooksin, nagu tubli traavel! Mõtlesin, et ega nalja põle, võivadki mu lollist peast kinni püüda, katsu siis nende tohtrite ees ennast välja rääkida.

Jõudsin sedaviisi apteegini, endal hing kinni. Aga apteegis põld kah prille. Seal öeldi, et sõida, taat, Millerovosse või Rostovi, ainult silmaarst võib sulle prillid välja kirjutada. Ei, mõtlesin ma omaette: mis põrgut ma sinna peaks sõitma? Nõnna ma siis loengi sõnaraamatut nasama kobina peale, prillide küsimus jäi kah hoopis lahendamata.

Aga kui palju mul staniitsas igasugu juhtumisi on juhtund — sel põle otsa ega aru!»

«Sa, taat, räägi ikke korrast, sa muudkui kargad nagu varblane ühelt oksalt teisele, ei saa aru, kus on algus, kus ots,» palus Dubtsov.

«Korrast ma ju räägingi, peaasi — ära sega vahele. Kui sa veel kord vahele räägid, läheb mul mõttelõng lõpulikult käest ja ma hakkan pajatama sihukest asja, et te kõik ühtekokku sest enam miskit ei mõista. Nii et kõnnin ma kord staniitsas, ja mulle tuleb vasta noor ja ilus piiga nagu kitsetalleke, linna moodi riides, kotikene käes. Astub kõrgetel apsatitel, aina kõpsib kõps ja kõps nagu kits sõrgadega. Mina aga olen vanast peast iga uue asja järele maias, nii et kole kohe! Teate, vennikesed, korra proovisin isegi jalgrattaga sõita. Tuli selle masinaga üks poisijuss ja ma ütlesin talle: «Kulla poja, luba, ma väheke sõidan su masinaga.» Tema oli hea meelega nõus, aitas mind sõiduriistale istuda, toetas takka, ja mina kruttisin jalgadega kõigest väest, nii palju kui jäksu oli. Siis palusin teda: «Ära mind hoia, jumala pärast, las ma ise sõidan!» Niipea kui ta lahti lasi, vedas rool mu käest viltu ja ma lendasin otse akaatsia alla. Kui palju mulle siis akaatsia okkaid igasse kohta sisse läks, sinna kuhu vaja ja kuhu põle vaja — sel põle aru ega äärt! Pärast urgitsesin neid nädal otsa välja, ja püksid kiskusin kah veel ühe orgi otsas lõhki.»

«Sa, taat, räägi sellest piigast, mitte oma pükstest,» katkestas teda Dubtsov karmilt. «Mõtle ometi ise, mis paganat meil sinu pükstega asja on!»

«Näh, sa muudkui jälle segad mulle vahele,» vastas Štšukari-taat nukralt. Kuid otsustas siiski jätkata: «Niisiis läheb see imeilus kitseke, vehib kätega nagu soldat, ja mina, patune hing, mõtlen: kui saaks teisega õite natukenegi käe alt kinni kõndida! Elu sees põle kellegiga käe alt kinni käind, aga staniitsas olen tihtilugu näind, kuda noored sedaviisi patseerivad: kord hoiab poiss tüdrukul käe alt kinni, kord tüdruk poisil. Ja ma küsin teilt, kodanikud, kus ma oleks saand sihukest lõbu maitsta? Meil külas põle sedaviisi käimine pruugiks, hakkavad naerma, aga kus siis?

Siin oligi küsimus valmis: kuda saaks selle iludusega sedasi kõndida? Võtsin kavaluse appi: vajusin kägarasse, oigasin, nii et kostis üle tänava. Piiga jooksis ligi ja küsis: «Mis teil viga on, vanaisa?» Vastasin talle: «Haigeks jäin, kullakene, haigemajasse ei jäksa minna, seljas pistab . . .» Tema ütles: «Ma viin teid, toetage mu käele.» Mina võtsin tal julgesti käe alt kinni, ja nõnda me siis ennast edasi komandeerisime. Väga tore oli. Aga niipea kui rajoonikaupluse kohale jõudsime, hakkasin ennast tasapisi sirgu ajama, ja enne kui ta arugi sai, andsin talle käigu pealt põsele musi ja traavisin kähku poe poole, kuigi mul põldki sinna asja. Piigal hakkasid silmad välkuma ja ta hüüdis mulle järele: «Teie, vanaisa, olete huligaan ja simulant!» Mina jäin seisma ja laususin: «Kullakene, häda pärast teed veel hullemaidki tükka! Pea silmas, et ma põld veel ilmaski päris iludusega käe alt kinni käind, aga varsti on mul surmatunnike ligi.» Ise lähen poodi, mõtlen, ega nalja ei ole, viimati kutsub teine veel miilitsa. Aga tema hakkas naerma ja läks oma teed, ainult apsatid kõpsusid. Mina kargasin poodi sisse, hing endal kurgus. Müüja küsis: «Kas kuskil on tulekahju, taat?» Ahmisin ikke veel õhku, aga ütlesin talle: «Veel hullem. Anna mulle toos tikke.»»

Štšukari-taat oleks veel kaua jätkanud oma lõpmatut juttu, kuid pikast tööpäevast väsinud kuulajad hakkasid laiali minema. Asjata palus taat neid ära kuulata veel paargi lugu — varsti ei olnud kustunud lõkke juures enam ühtki inimest.

Põhjalikult kurvastatud ja solvunud Štšukar vantsis sõime juurde, heitis sinna pikali, võttis kuue peale ja kiskus enese külmakartlikult kerra. Kesköö l langes kaste maha. Külmast värisedes ärkas Štšukar üles. «Lähen kasakate juurde putkasse, siin külmeta nagu kutsikas lumehanges,» otsustas ta.

Tema äparduste ahel hargnes pikkamisi, kuid halastamatult . . . Kevadkünni ajast oli tal meeles, et kasakad magasid putkas ja naised väljas, ja unisest peast ei osanud ta arvata, et kahe kuuga võib üht-teist muutuda. Štšukar ronis neljakäpakil tasahilju putkasse, võttis kotad jalast, heitis seina äärde. Ruumi soojuse tõttu jäi ta kohe magama, kuid ärkas mõne aja pärast sellest, et tundis lämbumist. Kombates leidis ta oma rinnalt

kellegi palja jala ja mõtles suures nördimuses: «No küll magab inetult, risu! Jalad visand sedasi, nagu hakkaks sadulasse istuma.»

Suur aga oli tema ehmatus, kui ta raskust endalt ära heites äkki taipas, et see pole üldse mitte mehe jalg, vaid Kuprijanovna paljas käsi, ja kuulis oma põse kõrval tema vägevat hingamist. Putkas magasid ainult naised . . .

Vapustatud Štšukar lamas mõne minuti oimetult, ta keha kattus üleni ärevushigiga. Siis aga haaras ta kotad, ronis vargsi nagu pahal käinud kass putkast välja ja kõmpis longates vankri juurde. Iialgi veel polnud ta oma täkke niisuguse ennenägemata nobedusega rakkesse pannud! Halastamatult nuutis ta neid, sundis nad kohe kiiret traavi laskma, vaadates kogu aeg tagasi putka poole, mis hahetava taeva taustal kurjakuulutavalt mustendas.

«Hea, et ma veel õigel ajal ärkasin,» mõtles ta. «Kui ma oleks hiljaks jäänd ja naised oleks näind, et ma magan Kuprijanovna kõrval ja tema sinder kaelustab mind oma ilmatu suure käega?... Püha jumalaema hoidku ja kaitsku! Minu üle oleks naerdud mu surmatunnini ja koguni veel pärast seda!»

Suvine koit saabus kiiresti. Putka kadus Štšukari silmist. Kuid künka taga ootas teda uus vapustus: juhuslikult pilku jalgadele heites nägi ta, et paremas jalas on tal peaaegu uus naiseking eblaka nahklipsu ja moodsa õmblusega. Mõõtude järgi otsustades võis king kuuluda ainult Kuprijanovnale . . .

Štšukaril käis hirmu pärast külm judin üle ihu ja ta palus kõigevägevamat: «Halastaja issand, mispärast sa mind niimoodi nuhtled?! Nii et pimedas vahetasin kingad ära. Kuda ma nüüd oma eide ette ilmun? Ühes jalas oma, teises naise king, see on tõesti lahendamata küsimus!»

Kuid küsimus osutus lahendatavaks: Štšukar pööras täkud järsku küla poole viivale teele, õigusega leides, et tal pole võimalik staniitsasse minna paljajalu ega eri paarist kingadega. «Pagan temaga, selle maamõõtjaga, tulevad toime ka ilma temata. Igal pool nõukogude võim, igal pool kolhoosid, ja mis see loeb, kui üks kol-

hoos teiselt natuke heinamaad ära krabab!» arutas ta rusutult Gremjatši Logi poole sõites.

Umbes kahe kilomeetri kaugusel külast, seal, kus järsak tee lähedale tuleb, tegi ta veel ühe, niisama vahva otsuse — tõmbas kingad jalast, vaatas vargsi ringi ja viskas nad kaldast alla, sosistades neile järele:

«Ei mina taha teie pärast hukka saada, neetud kotad!»

Rõõmsamana, rahul sellega, et ta nii suurepäraselt vabanes teda paljastada ähvardavatest süütõenditest, kippus Štšukar isegi muhelema, kujutades ette, kuidas Kuprijanovna hämmastub, kui leiab hommikul oma kinga saladuslikult kadunud olevat.

Kuid ta rõõmustas liiga vara: kodus ootasid teda kaks viimast, kõige hirmsamat ja rabavamat lööki . . .

Oma maja juurde jõudes nägi ta selle ette kogunenud millestki erutatud naisi. «Ega mu eit põle viimati hinge heit?» mõtles Štšukar kohkudes. Kui ta aga teab mispärast muhelevate naiste karja hulgas endale vaikides teed tegi, kööki astus ja kähku ringi vaatas, läksid tal jalad nõrgaks: ta lõi risti ette ja sosistas vaevaliselt: «Mis see on?»

Tema äranutetud näoga eit kiigutas räbalaisse mähitud last, see aga puhkes kramplikult nutma . . .

«Mis temp see siis on?» sosistas vapustatud Štšukar juba valjemini.

Vihaselt paistes silmi välgutades hüüdis eit:

«Sinu laps jäeti siia maha, see on see temp! Äraneetud kirjatark! Loe seda paberit, mis seal laual on!»

Štšukaril läks silmade ees hoopis mustaks, kuid ta luges ikka kuidagi ära varesejalad, mis olid veetud pakkimispaberi tükile:

«Kuna teie, vanaisa, olete selle lapsukese papa, siis toitke ja kasvatage teda ise.»

. . . . . .

Õhtuks, kui Štšukari hääl oli erutusest ja kisast päris kähisema hakanud, õnnestus tal eite peaaegu veenda, et ta pole mingil määral osaline lapse sündimises, kuid just sel hetkel ilmus köögiukse lävele kaheksa-aastane poisike, Ljubiškini poeg. Nina lõristades ütles ta:

«Vanaisa, ma olin täna lambakarjas ja nägin, kuda te kingad kaldast alla pillasite. Ma leidsin nad üles ja tõin ära. Sähke,» — ja ta ulatas Štšukarile õnnetud kingad . . .

Mis siis juhtus, on «tundmatu pimeduse katte all», nagu rääkis kunagi kingsepp Lokatejev, kes Štšukariga kõvasti sõbrustas. Teada on ainult see, et Štšukari-taat käis nädal aega ringi kinniseotud põsega ja paistes silmaga, ja kui temalt, enamasti muigamisi, küsiti, miks tal põsk seotud on, vastas ta kõrvale vaadates, et tal valutavat suus ainus allesjäänud hammas, ja valutavat nii, et rääkidagi ei saa . . .

XX PEATÜKK

Vara hommikul läks Andrei Razmjotnov külanõukogusse, et alla kirjutada heinatööde käigu ja viljakoristuskampaania ettevalmistamise aruandele ning saata see siis ratsakäskjalaga rajooni täitevkomiteesse. Ta ei jõudnud veel brigaadide andmeid läbigi vaadata, kui keegi valjusti uksele koputas.

«Sisse!» hõikas Razmjotnov, ilma et oleks paberitelt pilku tõstnud.

Tuppa astusid kaks tundmatut meest ja neist sai ruum kohe justkui rahvast täis. Üks neist, jässakas ja tüse, kõigiti silmatorkamatu, siledaksaetud ümmarguse näoga, uhiuus kummimantel seljas, astus naeratades laua juurde ja sirutas Razmjotnovile kivikõva käe:

«Šahtõ tööliste varustamise osakonna ülesostja Polikarp Petrovitš Boiko, ja see on mu abiline, tema nimi on Hižnjak.» Ja osutas pöidlaga hooletult üle õla oma kaaslase poole, kes ukse juures seisis.

See tuletas välimuselt meelde loomade transportijat või kokkuostjat: määrdunud, kapuutsiga presentkuub seljas, laiade säärtega juhtnahast saapad jalas, hall lame soni peas ja ilus, kahe piuga nahkpiits käes — kõik see andis sõnatult tunnistust tema ametist. Ent Hižnjaki nägu oli tema välimusega kummaliselt vastuolus: tark uuriv pilk, irooniline kurd kitsahuulelise suu nurkades, komme kergitada vasakut kulmu, otsekui kuulataks ta midagi, mingi intelligentsus kogu tema ilmes — kõik rääkis tähelepanelikule silmale veenvalt, et sellel mehel pole midagi ühist loomade

varumise ja põllumajandusega. Seda asjaolu täheldas endamisi silmapilkselt ka Razmjotnov. Muide, ta heitis Hižnjaki näole ainult põgusa pilgu ja lõi siis silmad tema ülearu laiadele õlgadele ning mõtles tahtmatult naeratades: «No küll on ikke ülesostjad: päris ehtsad röövlid kohe... Nende õige amet põle ülesostmine, vaid nad peaks öösiti kuskil silla all varitsema ja nõukogude kaupmeestele kaelakiiget tegema...» Vaevu tõsidust säilitades küsis ta:

«Mis teil minu juurde asja oli?»

«Ostame kolhoosnikute isiklikus kasutuses olevaid loomi kokku. Võtame vastu suuri ja väikesi veiseid, samuti sigu. Lindusid praegu ei taha. Võib-olla talvel, siis on teine asi, praegu me aga linde ei võta. Kooperatiivhinnad. Kui loom on rammus, maksame lisa. Saate ise aru, seltsimees esimees, kaevuri töö on raske töö, ja me peame oma kaevandustöölisi toitma nagu ette nähtud, mitte vähem.»

«Dokumendid?» Razmjotnov koputas käega kergelt vastu lauda.

Mõlemad ülesostjad panid komandeerimistunnistused lauale. Kõik oli täiesti korras: templid, allkirjad, pitserid, kuid Razmjotnov silmitses talle esitatud dokumente kaua aega ja norimishimuliselt ega märganud, kuidas Boiko oma abilise poole pöördus ja talle silma pilgutas, kuidas mõlemad ühekorraga muigasid ja kohe jälle tõsiseks muutusid.

«Arvate, et võltsitud?» küsis Boiko juba avalikult naeratades ja istus vabalt, pakkumist ootamata akna all seisvale toolile.

«Ei, ma ei arva, et teie paberid oleks võltsitud... Aga miks te just meie kolhoosi tulite?» Razmjotnov ei ühinenud naljatleva tooniga, ta rääkis tõsiselt:

«Miks just teile? Ega me ainult teile ei tulnud, ega me üksnes teie kolhoosis ei kavatse käia. Me juba käisime kuues naaberkolhoosis, ostsime ligi viiskümmend looma, sealhulgas kolm paari vanu, tööks kõlbmata härgi, vasikaid, ahtraid lehmi, lambaid ja umbes kolmkümmend siga...»

«Kolmkümmend seitse,» parandas ukse juures seisev õlakas ülesostja oma ülemust.

«Täitsa õige, ostsime kolmkümmend seitse siga, ja üsna soodsa hinnaga. Teie juurest läheme edasi teistesse küladesse.»

«Maksate kohapeal?» tundis Razmjotnov huvi.

«Otsekohe! Tõsi küll, suurt summat meil kaasas ei ole: teate, seltsimees Razmjotnov, rahutud ajad, paljugi mis... Meil on igaks juhuks akreditiivid ligi.»

Razmjotnov toetus seljaga vastu toolikorju ja hakkas naerma:

«Kas te tõesti kardate, et keegi hakkab teilt raha ära võtma? Te võite ju ise iga mehe taskud tühjaks teha ja ta riietestki ilma jätta!»

Boiko naeratas tagasihoidlikult. Tema roosadele põsdele ilmusid naiselikud lohukesed. Hižnjak säilitas täieliku ükskõiksuse ja vaatas hajameelselt aknast välja. Alles nüüd, kui ta oli näo akna poole pööranud, nägi Razmjotnov tema vasakul põsel pikka ja sügavat armi, mis ulatus lõuast kõrvalestani.

«Kas see märk su näol on sõjast saadud?» küsis Razmjotnov.

Hižnjak pöördus kähku tema poole ja naeratas pisut.

«See pole kuskilt sõjast, hiljem sain...»

«Ma vaatan jah, et see põle mõõgajälg. Kas naine kriipis?»

«Ei, naine on mul vagune. Purjuspäi üks sõber virutas pussiga...»

«Sa oled väljanägemise poolest kena poiss, ma arvasin, et naine küünistas, aga kui see tema põld, küllap sa ikke vist naiste pärast said, kallikese pärast?» jätkas Razmjotnov oma puhtsüdamlikku pärimist, nägu muigel, ja silitas vuntse.

«Sul on hea taip, esimees...» muigas Hižnjak tõgavalt.

«Minu ametis peabki hea taip olema... Ja arm põle sul pussi-, vaid mõõgahaavast, seda asja ma tunnen, ja ise oled sa ülesostja niisama vähe kui mina peapiiskop... Ja molugi põle sul sedamoodi, külamees sa ei ole, käedki näitavad välja: ei need põle eluilmas härjal sarvist kinni võtt, need on saksakäed... Suured teised küll, aga täitsa valged... Sa oleks võind neid lasta

päikese käes veidi pruunimaks minna või sõnnikut peale määrida, siis ma oleks uskund, et sa ülesostja oled. Aga et sa piitsaga ringi kõnnid, see ei loe midagi, piitsaga sa mulle puru silma ei aja!»

«Sul on taipu, esimees,» kordas Hižnjak, nüüd juba ilma muigamata. «Ainult et taip on sul ühekülgne: arm on mul tõepoolest mõõgajälg, ma ei tahtnud ainult öelda. Teenisin kunagi valgete juures, seal ma selle märgi saingi. Kes tahab siis niisugust asja meelde tuletada? Mis aga kätesse puutub, siis pole ma loomade ajaja, vaid ülesostja, minu asi on raha lugeda, ja mitte vasikail saba keerata. Sa oled mu välimusega kimpus, seltsimees Razmjotnov? Ma pole ju veel kuigi kaua ülesostja olnud. Enne seda olin agronoom, aga joomise pärast lasti lahti, ja tuligi uue ameti peale hakata . . . Kas on nüüd selge, seltsimees esimees? Sundisid mind avameelne olema ja tuligi mul sulle pihtida . . .»

«Sinu pihtimist on mulle vaja niisama vähe kui koerale viiendat jalga. Las võtab gepeuu sind pihile ja armulauale, minusse see ei puutu,» ütles Razmjotnov. Asendit muutmata hüüdis ta: «Marja! Tule siia!»

Kõrvaltoast tuli areldi tüdruk — külanõukogu valvur.

«Mine Nagulnovi juurde. Ütle, et ta tuleks jalamaid külanõukogusse, kiire asi,» andis Razmjotnov käsu ning silmitses tähelepanelikult esiti Hižnjakki, siis Boikod.

Hižnjak kehitas arusaamatuses ja solvunult oma päratuid õlgu, istus pingile ja pööras näo kõrvale, Boiko aga värises tagasihoitud naerust nagu sült ja hüüdis lõpuks peenikese tenorihäälega:

«See on alles valvsus! See mulle meeldib! Sisse kukkusid, seltsimees Hižnjak? Täitsa omadega vahel!»

Ta lõi endale vastu jämedaid põlvi, vajus looka ja naeris nii südamest, et Razmjotnov vaatas teda varjamatu imestusega.

«Mis sina, paksuke, naerad? Vaadake, et teil mõlemal staniitsas veel nutta ei tule! Pange pahaks või võtke vihaks, aga ma saadan teid teie isiku kindlakstegemi-

seks rajooni. Te paistate mulle kuidagi kahtlased, seltsimehed ülesostjad.»

Silmi valgunud pisaraid pühkides küsis Boiko, täidlased huuled ikka veel laial naerul:

«Aga dokumendid? Sa ju kontrollisid neid ja tunnistasid õigeks?!»

«Dokumendid dokumentideks, aga väljanägemine loeb ka midagi,» vastas Razmjotnov mornilt ja hakkas pikkamööda suitsu keerama.

Varsti ilmus Makar Nagulnov. Tere ütlemata osutas ta pealiigutusega ülesostjate poole ja küsis Razmjotnovilt:

«Mis mehed need on?»

«Eks küsi nende käest.»

Nagulnov hakkas ülesostjatega rääkima, vaatas nende tunnistusi ja küsis Razmjotnovi poole pöördudes:

«Milles asi on? Miks sa mind kutsusid? Mehed on tuld loomi üles ostma, no las ostavad, kui tahavad.»

Razmjotnov sai vihaseks, kuid ütles võrdlemisi tagasihoidlikult:

«Ei, enne kui ma nende isikut põle kindlaks teind, nad ostma ei hakka. Mulle need vurled ei meeldi, selles on asi! Saadan nad otsemaid staniitsasse, seal kontrollitakse, ja las siis ostavad.»

Nüüd ütles Boiko tasakesi.

«Seltsimees Razmjotnov, ütle oma käskjalale, et ta õue läheks. Mul on üks jutt.»

«Mis saladusi meil siis omavahel on?»

«Tee, mis kästi,» ütles Boiko niisama tasa, kuid juba käskival toonil.

Ja Razmjotnov kuulas sõna. Kui nad olid ilma kõrvaliste inimesteta neljakesi majja jäänud, võttis Boiko pintsaku põuetaskust väikese punase raamatu, ulatas selle Razmjotnovile ja naeratas:

«Loe, terase silmaga saatan! Kui meie maskeraad kord juba luhta läks, siis paneme kaardid lauale. Asi seisab selles, seltsimehed: me mõlemad töötame gepeuu kraivalitsuses ja tulime teie juurde selleks, et otsida üht inimest — ohtlikku poliitilist vaenlast, vandeseltslast ja vihast kontrrevolutsionääri. Et mitte tähelepanu äratada, hakkasimegi ülesostjateks. Nii on meil liht-

sam töötada: käime majasid pidi, räägime rahvaga ja loodame, et varem või hiljem satume selle kontra jälile.»

«Miks te siis, seltsimees Gluhhov, mulle kohe ei öeld, kes te olete? Siis põleks old miskit arusaamatust,» hüüdis Razmjotnov.

«Konspiratsiooni reeglid, kallis Razmjotnov! Ütle sulle, ütle Davõdovile ja Nagulnovile, ja nädala pärast teab terve Gremjatši Log, kes me oleme. Jumala pärast, ärge solvuge, asi ei seisa mitte selles, et me teid ei usalda, aga kahjuks tuleb vahel sedagi ette, ja riskida operatsiooniga, mis on meile väga tähtis, pole meil õigust,» seletas Boiko-Gluhhov leebiva sõbralikkusega ja pani punase raamatukese taskusse, pärast seda kui sellega oli tutvunud ka Nagulnov.

«Kas võiks teada saada, keda te otsite?» küsis Nagulnov.

Boiko-Gluhhov soris vaikides oma mahukat rahakotti ja pani ettevaatlikult oma lihavale peopesale passipildi mõõtmetes foto.

Razmjotnov ja Nagulnov kummardusid laua kohale. Väikeselt pabernelinurgalt vaatas neile heasüdamlikult naeratades vastu sirgete õlgade ja härjakaelaga elatanud mees. Ent see teeseldud heasüdamlik naeratus oli niivõrd vastuolus tema hundiotsmikuga, sügaval koopais asetsevate süngete silmade ja raske kandilise lõuaga, et Nagulnov ainult muigas ja Razmjotnov pead vangutades pomises:

«Jaa-a, põle just kuigi mõnus onu . . .»

«Seda «onu» me otsimegi,» ütles Boiko-Gluhhov mõtlikult, keeras foto jälle hoolikalt valgesse, servadest kulunud paberisse ja pistis rahakotti. «Tema nimi on Polovtsev, Aleksander Anissimovitš. Endine valge armee jessauul, karistussalga mees, on võtnud osa Podtjolkovi ja Krivošlõkovi väesalga hukkamisest. Viimasel ajal oli võõra nime all õpetajaks, siis elas oma kodustaniitsas. Praegu on illegaalses olukorras. Üks neist, kes võtavad aktiivselt osa ülestõusu organiseerimisest nõukogude võimu vastu. Meie agentuurandmetel varjab ennast kuskil teie rajoonis. See on kõik, mis selle tüübi kohta ütelda võib. Meie jutu võite teatavaks teha Davõdovile, aga teistele mitte sõnagi! Ma loodan teie peale, seltsimehed. Ja nüüd — nägemiseni. Ilma põhjuseta pole meil vaja kokku saada, aga muidugi, kui teil on meie jaoks midagi huvitavat, kutsuge mind päeval külanõukogusse, ainult päeval, et külarahval minu suhtes mingeid kahtlusi ei tekiks. Ja lõpuks: olge ettevaatlikud! Parem on, kui te öösiti üldse ei liiguks. Polovtsev terroristlikku akti toime panema ei hakka, ta ei taha endast elumärki anda, aga ettevaatus pole ülearune. Üldse on parem, kui te öösiti ei liiguks, aga kui on vaja kuhugi minna, siis mitte üksinda. Relv olgu teil alati kaasas, kuigi see teil nähtavasti niikuinii ligi on. Igatahes ma kuulsin, kuidas sina, seltsimees Razmjotnov, Hižnjakiga rääkides kahel korral püksitaskus nagaani trumlit keerasid — kas pole nii?»

Razmjotnov vidutas silmi ja pööras näo kõrvale, nagu poleks ta küsimust kuulnudki. Talle tuli abiks Nagulnov:

«Pärast seda kui minu pihta lasti, hakkasime kaitseks ette valmistama.»

Mõistvalt naeratades ütles Boiko-Gluhhov:

«Mitte ainult kaitseks, küllap vist ka pealetungiks . . . Muide, see Timofei Damaskov, hüüdnimega Närunina, kelle sina, seltsimees Nagulnov, maha lasksid, oli üksvahe Polovtsevi organisatsiooniga seotud — tema organisatsiooni liikmeid on ka teie külas,» meenutas kõiketeadev «ülesostja» otsekui möödaminnes. «Aga teadmata põhjustel läks ta hiljem sellest lahku. Ta ei lasknud sinu pihta Polovtsevi käsul, pigem tegi ta seda isiklikel motiividel . . .»

Nagulnov noogutas pead ja Boiko-Gluhhov jätkas ühetasase rahuliku häälega, nagu oleks ta loengut pidanud:

«Sellest, et Timofei Damaskov mingitel põhjustel Polovtsevi grupist lahku lõi ja omaette bandiidiks hakkas, annab tunnistust ka see fakt, et ta ei andnud Polovtsevi mõttekaaslastele seda raskekuulipildujat üle, mida kodusõjast saadik Damaskovite kuuris hoiti ja mille Davõdov hiljem üles leidis. Kuid asi ei seisa selles. Räägin mõne sõna meie ülesandest: me peame

kinni püüdma ainult Polovtsevi, ja tingimata elusalt. Praegu on ta meile vajalik ainult elusana. Tema rühmituse lihtliikmed teeme kahjutuks pärastpoole. Pean juurde lisama, et Polovtsev on ainult üks lüli suures ahelas, aga küllaltki tähtis lüli. Sellepärast tehtigi tema otsimine ja arreteerimine ülesandeks meile, mitte aga rajooniosakonna töötajaile . . .

Et te, seltsimehed, minu vastu mingit viha ei kannaks, ütlen veel: seda, et me teie rajooni territooriumil viibime, teab teie rajoonis ainult gepeuu osakonna ülem. Isegi Nesterenko ei tea. Tema on rajoonikomitee sekretär, ja lõppude lõpuks — mis on temal tegemist mingite tühiste ülesostjatega? Las juhib parteitööd oma rajoonis, meie aga ajame oma asju . . . Ja peab ütlema, et nendes kolhoosides, kus me enne teile tulekut käisime, peeti meid kenasti just nendeks, kelleks me end nimetame, ja ainult sina, Razmjotnov, hakkasid Hižnjakki ja ühtlasi ka mind kahtlustama selles, et me pole tõelised ülesostjad. Noh, au sinu tähelepanelikkusele. Olgu nii või teisiti, paari päeva pärast oleksin ma ikkagi pidanud teile ütlema, kes me tõeliselt oleme, ja seda sel põhjusel: professionaalne vaist ütleb mulle, et Polovtsev luusib kuskil teie külas . . . Püüame leida neid, kes teenisid temaga koos sõjas Saksamaa vastu ja kodusõjas. Meile on teada, missugustes väeosades härra Polovtsev teenis, ja kõige tõenäolisem on, et ta on just mõne oma väeosa mehe juurde pugenud. See on lühidalt kõik. Enne ärasõitu näeme, nüüd aga — nägemiseni!»

Juba jalg lävel, vaatas Boiko-Gluhhov Nagulnovi otsa:

«Kas sa oma abikaasa saatuse vastu huvi ei tunne?»

Makari sarnadele tekkisid tumepunased laigud ja ta pilk läks süngeks. Ta kõhatas ja küsis tasakesi:

«Kas te teate, kus ta on?»

«Tean.»

«Noh?»

«Šahtõ linnas.»

«Mis ta seal teeb? Tal põle seal ju kedagi, ei sugulasi ega tuttavaid.»

«Su abikaasa töötab.»

«Mis ametis?» muigas Makar mõrult.

«Kaevanduses vagoneti peal. Meie organite töötajad aitasid tal tööd leida. Tal pole muidugi aimu, kes tal aitas kohta saada . . . Ja peab ütlema, et ta on töös väga tubli, ma ütleksin koguni — eeskujulik! Käitub tagasihoidlikult, mingeid uusi tutvusi ei sõlmi, ja vanadest tuttavatest pole tal keegi veel külas käinud.»

«Kes tal siis võikski külas käia?» küsis Nagulnov vaikselt.

Väliselt oli ta täiesti rahulik, ainult vasaku silma laug värises natuke.

«Paljugi kes . . . Kas või Timofei tuttavad. Kas sina ei pea seda üldse võimalikuks? Mulle aga tundub, et see naine on oma elu üle järele mõtlema hakanud, ja sina, seltsimees Nagulnov, ära tema pärast muretse.»

«Kust sa võtad, et ma tema pärast muretsen?» küsis Nagulnov veel vaiksemalt, tõusis laua tagant püsti ja jäi veidi ettepoole kumaras seisma, pikad käed laua servale toetatud.

Ta nägu oli surnukahvatu, sarnade alla tekkisid ümmargused muhud. Sõnu valides hakkas ta tavalisest aeglasemalt rääkima:

«Sina, jutumees, tulid ju siia tööd tegema? Mine siis, ja tee, mind aga ei maksa sul trööstida, mulle põle su tröösti tarvis! Põle meile tarvis ka sinu hoiatusi: kas me kõnnime ringi päeval või öösel, see on meie asi. Elame kudagiviisi ära ka ilma narride manitsuste ja võõraste lapsehoidjateta! Selge? Noh, ja kao siit. Sa oled liiga jutukaks läind, keerad enese päris pahempidi, kah mul tšekist või asi, ma ei saa enam arugi, kas sa oled tõepoolest krai gepeuu vastutav töötaja või ostad loomi kokku, räägid müüjaid pehmeks, oled parisnik, nagu meie pool räägitakse . . .»

Sõnaaher Hižnjak vaatas oma pisut kohmetunud ülemust teatava kahjurõõmuga, Nagulnov aga tuli laua tagant välja, kohendas sõduripluusi rihma ja hakkas ukse poole astuma, sirge rühiga nagu alati, võib-olla koguni pisut edvistades oma sõjamehehoiakuga.

Pärast tema lahkumist valitses toas mõni hetk piinlikku vaikust.

«Talle poleks vist tohtinud tema naisest rääkida,» ütles Boiko-Gluhhov, kratsides väikese sõrme küünega ninajuurt. «Ta pole, nagu näha, naise äraminekust veel üle saanud . . .»

«Ei oleks tohtind jah,» nõustus Razmjotnov. «Makar on okkaline poiss ja ei salli põrmugi, kui poriste saabastega tema puhta hinge peal tallatakse . . .»

«Noh, pole viga, läheb mööda,» ütles Hižnjak lepitavalt ja võttis ukse käepidemest kinni.

Et piinlikkusest kuidagi üle saada, küsis Razmjotnov:

«Seltsimees Gluhhov, räägi mulle, kuda siis loomade ostmisega jääb? Kas te neid ikke ostate või ainult käite ringi ja küsite hindu?»

Boiko-Gluhhovile tegi nii naiivne küsimus nalja ja jälle ilmusid ta paksudesse põskedesse lohukesed:

«Kohe näha, et oled tõeline peremees! Loomi me ostame tõepoolest ja maksame täielikult kinni. Meie ostude pärast ära muretse: laseme loomad Šahtõsse ajada, ja kaevurid söövad liha suure isuga. Süües nad meile muidugi aitäh ei ütle, sest nad ei saagi teada, kui kõrge asutus neile keskmisest rammusamaid loomi varub. Nii on lood, vennas!»

Kui külalised olid ära saadetud, istus Razmjotnov veel tükk aega laua taga, pea käte vahel. Üks mõte ei andnud talle rahu: «Kes meie küla meestest võiks selle neetud ohvitseriga ühes mestis olla?» Mälu järgi võttis ta läbi kõik Gremjatši Logi täiskasvanud kasakad, ja ühelegi neist ei langenud tõsist kahtlust . . .

Razmjotnov tõusis püsti, et end pisut sirutada, kõndis korda kolm ukse juurest akna juurde ning tagasi, jäi siis äkki keset tuba seisma, nagu oleks mingi nähtamatu takistuse otsa põrganud, ja mõtles murelikult: «See paks pani Makaril südame valutama. Kurat küll, oli tal vaja Luškast rääkima hakata! Viimati hakkab Makar teda taga igatsema ja põrutab Šahtõsse teda vaatama? Käib teine pilves näoga ringi, välja küll ei näita, aga paistab sedasi, et ta öösiti omaette salaja napsitab . . .»

Mitu päeva elas Razmjotnov ärevas ootuses: mis Makar ette võtab? Ja kui Nagulnov laupäeva õhtul Davõdovi juuresolekul ütles, et mõtleb rajoonikomitee loal Martõnovskaja staniitsasse vaatama sõita, kuidas üks esimesi Doni ääres organiseeritud masina-traktorijaamu töötab, võpatas Razmjotnov sisemiselt: «Makar on omadega läbi! Ta läheb Luška juurde! Kuhu on jäänd tema meheuhkus? . . .»

XXI PEATÜKK

Juba kevadel, kui põhja poolgi varbaeda viimane lumi maadligi vajus ja läbipaistvaks sulaveeks nirises, hakkas ühele meikapaarile Razmjotnovi õu meeldima. Linnud tiirlesid kaua maja kohal, iga ringiga järjest madalamalt lennates, laskusid siis keldri kõrval päris maapinna ligi, tõusid sulgkergelt kõrgemale ja istusid maja katusele. Sinna jäid nad kauaks paigale, pöörasid pead uurivalt igasse külge, silmitsesid ümbrust ja kodunesid uue paigaga, siis tegi isatuvi vabarna värvi jalgu kõrgele tõstes põlgliku elegantsiga ringi ümber korstna, mööda mahavarisenud määrdunud lupja, tõmbas kaela sulgedesse, heitis pea pisut tagasi ja hakkas kõheldes kudrutama, kusjuures sulestik tema etteaetud pugul tuhmides vikerkaarevärvides veiklema lõi. Ematuvi liugles allapoole, laksutas lennul kaks korda valjusti tiibu, tegi poolkaare ja istus Razmjotnovi tagakambri akna pealisliistule. Mida võis tema kahekordne tiivalaksutus muud tähendada kui seda, et ta sõbrake temale järgnema peaks?

Keskpäeval tuli Razmjotnov koju lõunale ja nägi väravast sisse astudes ukseläve kõrval tuvipaari. Emane sibas oma kenade jalakestega kiiresti sulavee lombi äärt pidi, jooksu peal midagi nokkides, isane jälitas teda lühikeste jooksusööstudega, jäi emase lähedale jõudes samuti hetkeks seisma, tiirutas, kummardas, nii et nokk ja puhevile aetud pugu peaaegu maad puudutasid, kudrutas kirglikult ja jooksis siis jälle emalinnule järele, saba lehvikuna laiali, ripsutas tiibu ja surus end jalgu kõverdades vastu tahenemata, külma ja talviselt kõledat

maapinda. Ta hoidis end hoolega vasakule, püüdes emast lombi juurest eemale tõrjuda.

Razmjotnov läks vargsi hiilides neist kahe sammu kauguselt mööda, kuid tuvid ei mõelnudki lendu tõusta, ainult astusid natuke kõrvale. Juba läve juures seistes mõtles Razmjotnov tulise poisikeseliku rõõmuga: «Nad põle siia võõrusele tuld, vaid jäävad päriseks!» Kibeda naeratusega ta sosistas või koguni ainult mõtles: «Küllap nad toovad minulegi veel millalgi õnne . . .»

Ta võttis aidast suure kamalutäie nisuteri ja puistas akna alla.

Juba varahommikust peale oli Razmjotnov sünge ja vihane: külvi ettevalmistus ja seemnevilja puhastamine ei tahtnud kuidagi edeneda; Davõdov oli sel päeval staniitsasse kutsutud; Nagulnov ratsutas põllule, et külviks tahenenud maad oma silmaga üle vaadata, ning Razmjotnov oli keskpäevaks juba jõudnud laohoidja ja kahe brigadiriga põhjalikult tülli minna. Kui ta aga kodus lauda istus ja kausis jahtuvat kapsasuppi unustades tuvisid vahtima jäi, selgines tema kevadtuultest parkunud nägu mõnevõrra, ent süda läks raskemaks . . .

Nukra naeratuse ja uduse pilguga jälgis ta, kuidas ilus väike ematuvi aplalt nisu nokib, sihvakas isalind aga muudkui keerleb oma kaaslase ümber, keerleb väsimatu visadusega, võtmata ainsatki terakest.

Umbes kakskümmend aastat tagasi oli ka tema, Andrei, tol ajal tuvi kombel noor ja sihvakas poiss, oma kallima ümber keerelnud. Siis — abiellumine, väeteenistus, sõda . . . Kui hirmsa ja halastamatu kiirusega on elu ometi läinud! Naist ja poega meenutades mõtles Razmjotnov nukralt: «Mu kallid, harva nägin teid, kui te elus olite, harva käin nüüdki te haudu vaatamas . . .»

Tuvil oli sel päikeses säraval aprillikuu päeval muud meeles kui söök. Ka Andrei Razmjotnovil ei läinud toit alla. Mitte enam uduse, vaid pisaraist pimestatud ähmase pilguga vaatas ta aknast välja, ja ta ei näinud tuvisid ega kevadist õrna sinendust, vaid tema vaimusilma ette kerkis selle ainsa inimese leinaline kuju, keda ta oli ainsana armastanud vististi rohkem kui oma elu ja kelle oli temast lahutanud halastamatu surm kaksteist aastat tagasi, küllap samasugusel säraval kevadpäeval . . .

Razmjotnov näris leiba, pea madalas kausi kohal: ta ei tahtnud, et ema näeks tema pisaraid, mis pikkamisi põski mööda alla veeresid ja niigi ülearu soolase supi veel soolasemaks tegid. Kaks korda võttis ta lusika, ja mõlemal korral kukkus see lauale tagasi, kuhu tema kummalisel kombel rammetuks jäänud ning tugevasti värisevad sõrmed selle pillasid.

Juhtub ju meie elus vahel nii, et mitte üksnes inimeste, vaid ka linnukeste hetkeline õnn kutsub mõnes haavu saanud inimeses kadeduse ja üleoleva muige asemel esile ränki mälestusi, mis on täis väljakannatamatut valu ja piina . . . Razmjotnov tõusis järsku püsti, pööras selja ema poole, pani vatikuue selga ja mudis peos papaahat.

«Aitäh jessukesele, ema, mul põle praegalt miskipärast söögiisu.»

«Kui sa suppi ei taha, ehk toon putru hapupiimaga?»

«Ei ma taha, ära too.»

«On sul mõni mure südamel või?» küsis ema äärivеeri.

«Mis mure, põle miskit muret. Kui oligi, siis on see unustuse hõlmas.»

«Sa oled lapsest saati sihuke kinnise loomuga, Andrei . . . Emale sa millaski miskit ei räägi, ei kõnele oma muredest . . . Sul, nagu näha, on süda kiviseks läind . . .»

«Ise sa oled sünnitand sihukese poja, memm, ja põle kellegile süüks panna. Misukesena mu ilmale oled toond, niisuke ma olen, seal põle midagi parata.»

«Noh, jumal sinuga,» lausus eideke närtsinud huuli solvunult kokku surudes.

Kui Razmjotnov väravast väljus, ei pöördunud ta paremale, külanõukogu poole, vaid keeras vasakule, steppi. Pikkade sammudega, kuid aegamisi läks ta otse, teed valimata, teise Gremjatši Logi poole, kus juba vanast ajast leplikult omavahel kitsast ruumi jagades puhkasid ainult surnud. Kalmistu ümber oli aed maha kistud. Nendel rasketel aastatel polnud surnud elavate juures au sees . . . Vanad, ajapikku mustaks tõmbunud ristid olid viltu vajunud, mõned lausa kummuli või selili maas. Ainustki hauda polnud korda tehtud, idatuul hõl-

jutas savikatel kääbastel nukralt mullust kulu ning silitas õrnalt, otsekui peenikeste naisekätega sõrmitsedes, värvituks pleekinud koirohu tutte. Kõdumise, närbunud rohu ja ülessulava mustmulla hõng heljus alatasa haudade kohal.

Igal kalmistul vallutab elavat inimest igal aastaajal alati nukrus, ent erisugune, läbilõikav ja terav kurbus pesitseb seal jäädavalt üksnes varakevadel ja hilissügisel.

Vasikate tallatud rada mööda läks Razmjotnov põhja suunas surnuaia piirde taha, kuhu varem enesetapjaid maeti, jäi seisma tuttava, äärtest varisenud hauakünka juurde, langetas sügavasti oma halli pea ja võttis papaaha ära. Ainuüksi lõokesed rikkusid selle inimestest mahajäetud paigakese mõtlikku rahu.

Miks tuli Andrei siia sellel päikesest säraval varakevadisel päeval, mis oli ärkavat elu pilgeni täis? Kas selleks, et vaadata vidukil silmadega — tõmbid, tugevad sõrmed risti ja hambad kokku pigistatud — udulinikus silmapiiri taha, otsekui püüaks ta häguses vines näha oma unustamatut noorust, oma üürikest õnne? Võib olla, et see tõesti oli nii. Sest surnud, kuid südamele kallist minevikku näeb alati kõige paremini kas kalmistul või unetu öö tummas pimeduses . . .

*

Sellest päevast võttis Razmjotnov tema juurde pesitsema jäänud tuvipaari oma lakkamatu hoolduse alla. Kaks korda päevas viskas ta akna ette peotäie nisuteri ja jäi ise vahti pidama, ajades jultunud kanu niikaua eemale, kuni tuvid olid isu täis saanud. Varahommikuti istus ta kaua aida mademetel, suitsetas ja jälgis vaikides, kuidas uued elanikud tassisid aknaliistu taha õlekõrsi, peenikesi vitsaraage ja varbaia vahele jäänud lahtisi härjakarva torte. Peagi oli rohmakas pesakene valmis ja Razmjotnov ohkas kergendatult: «Paigale jäid! Nüüd nad enam ära ei lenda.»

Kahe nädala pärast ei lahkunud ematuvi enam pesalt toitu otsima. «Hauduma hakkas. Varsti on majas peenikest peret oodata,» naeratas Razmjotnov.

Tuvide saabumisega tuli tal hulk hoolt ja muret juurde: oli tarvis neile õigeaegselt toitu puistata, kausis vett vahetada, sest läveäärne lomp kuivas varsti ära, ja peale selle oli hädavajalik väetite ja kaitsetute tuvide julgeoleku pärast valvet pidada.

Kord põllult koju tulles märkas Razmjotnov juba eemalt, et vana kass — ema lemmik — roomab, kõht vastu õlgi, maja katusel, kargab siis kergelt poollahtisele luugile ja valmistub hüppeks, ise sabaga vehkides. Ematuvi istus liikumatult pesal, selg kassi poole, ega aimanudki nähtavasti ohtu. Kõigest ligikaudu nelikümmend sentimeetrit lahutas teda hukatusest.

Razmjotnov hakkas hinge kinni pidades kikivarvul lähemale jooksma, tõmbas taskust ühe ropsuga nagaani välja ega pööranud kassilt oma pilukile tõmbunud silmi. Kui kass hoogu võttis ja esikäpad kramplikult pingule kiskusid, kõlas hele pauk ja luuk vappus pisut. Tuvi tõusis lendu, kass aga kukkus uperpalli nagu kott muldrile, kuul keres.

Paugu peale tormas toast välja Andrei ema.

«Kus meie raudlabidas on, memm?» küsis Razmjotnov asjalikult, nagu poleks midagi juhtunud.

Ta hoidis surnud kassi sabapidi käes ja krimpsutas põlglikult nägu.

Eideke lõi ehmatusest käsi kokku, tõstis kisa, laskis nutu lahti ja hakkas tänitama:

«Ossa igavene mõrtsukas! Põle sul ka jumalaloomast kahju! Teil Makariga ükspuha, kas tappa inimest või kassi! Teil, pagana sõjameestel, on tapmine juba nii käe sees, et ei saa enam ilmä läbi, jüsku mõni ei saa ilma tubakata elatud!»

«Nonoh, ära tee paanikat!» katkestas poeg teda karmilt. «Kassidest ütle nüüd igaveseks ajaks lahti! Ja mind ja Makari ära puttu! Meile läheb väga südamesse, kui meie kohta pahasti üteldakse. Just kaastundmuse pärast me tapame armuta maha kõik roojased elukad, olgu need siis kahe- või neljajalgsed, kui nad teistele asu ei anna. Selge, memm? Noh, ja mine nüüd tuppa. Vala seal oma viha välja, aga õue peal viha välja valada ja mind sõimata — selle keelan mina kui külanõukogu esimees kategooriliselt ära.»

Ema ei rääkinud pojaga nädal aega, tollele oli aga ema vaikimine lausa meeltmööda: nädalaga laskis ta kõik naabruse kassid viimseni maha ja tema tuvid olid seega hulgaks ajaks väljaspool ohtu. Kord külanõukogusse tulles küsis Davõdov:

«Mis laskmine seal sinu kandis käib? Iga päev on kuulda nagaani paugutamist. Mispärast sa sedaviisi rahvast kohutad? Kui on vaja relva sisse lasta, mine steppi ja kõmmuta seal, aga niimoodi ei passi, Andrei, fakt!»

«Ma hävitan tasapisi kasse,» vastas Razmjotnov süngelt. «Tead, need sunnikunahad ei anna ülepea asu!»

Davõdov tõstis imestunult oma päikeses pleekinud kulme:

«Missuguseid kasse?»

«Igasuguseid. Kirjusid, musti ja vöödilisi. Misuke silma alla satub, see kuuli saab.»

Davõdovil hakkas ülahuul värisema — esimene tundemärk, et ta pealekippuvat naerupahvatust kõigest väest tagasi hoiab. Seda teades tõmbas Razmjotnov kulmud kortsu ning tõrjus hoiatavalt ja kohkunult käega.

«Ära naera midagi, madrus! Sa uuri enne järele, milles asi seisab.»

«Milles siis?» küsis Davõdov kannataval ilmel nägu krimpsutades, olles naerust peaaegu nutma puhkemas. «Vist on nahkade varumise liinis plaani täitmisega raskusi? Karusnahkade kokkutoomine venib ja sina ... sina oled siis kah selle töö peale hakanud? Oh, Andrei! Mina ei pea enam vastu ... tunnista kähku üles, muidu ma suren siiasamasse paika, sinu laua äärde ...»

Davõdovi pea vajus kätele ja ta laiad abaluud hakkasid võbisema. Razmjotnov aga kargas püsti, nagu oleks herilane teda nõelanud, ja kisendas:

«Tola! Loll linnavurle! Mul on tuvid haudumas, varsti on pojad munast väljas, sina aga — «varumine, karusnahku kokku tooma hakand» ... Mis on minul kogu selle krempliga — karvade ja kapjadega — asja? Tuvid asusid minu juurde elama ja mina hoian neid nagu kord ja kohus. Naera siis nüüd, nii palju kui süda lustib.»

Uusi pilkeid ootama jäänud Razmjotnov ei osanud ette aimata seda muljet, mida tema sõnad Davõdovile

avaldasid; too pühkis kohe oma pisaraist märjad silmad kuivaks ja küsis huviga:

«Missugused tuvid? Kust sa nad said?»

«Misukesed tuvid, misukesed kassid, kust ma sain... Pagan sind võtku, Sjoma, miks sa täna mulle kõiksugu lolle küsimusi esitad?» pahandas Razmjotnov. «Päris harilikud tuvid, kahe jala ja kahe tiivaga ning kummagil üks pea ja teises otsas saba, mõlemal sulekuub seljas, jalavarjusid aga põle ollagi, vaesuse pärast käivad talv läbi kah paljajalu. Kas aitab?»

«Ma ei räägi sellest, ma küsin, kas nad on puhast tõugu. Lapsepõlves kasvatasin mina kah tuvisid, fakt. Sellepärast ma tahaksin hea meelega teada, mis tõugu tuvid on: uperpalltuvid või pugutuvid, või ehk mungad või kajakad. Ja kust sa nad said?»

Nüüd oli Razmjotnovi kord naeratada ja ta silitas vuntse:

«Võõrast rehalast lendasid, eks nad ole siis rehalatuvide tõugu, aga sellepärast, et nad ilma kutsumata tulid, võib neid nimetada ka teistmoodi — näituseks «kontvõõrasteks» ehk «manulisteks», sest nad elavad minu söögi peal, ise aga peatoiduse eest ülepea ei muretse... Ühesõnaga, võid arvata nad sellesse tõugu, mis on sulle rohkem meele järgi.»

«Mis värvi nad on?» päris Davõdov juba tõsiselt.

«Hariliku tuvi värvi.»

«Mis moodi?»

«Nagu küps ploom, kui seda veel põle käega katsutud, suitsukarva sinakas.»

«Ahaa, meikad,» venitas Davõdov pettunult. Ent hõõrus samas kohe elavalt käsi. «Kuigi on ka sääraseid meikaid, et hoia alt, vennas! Peaks järele vaatama. Väga huvitav, fakt!»

«Tule vaatama, ole lahke!»

Mõni päev pärast seda jutuajamist pidas trobikond lapsi tänaval Razmjotnovi kinni. Kõige julgem neist, hoides end aupaklikus kauguses, küsis piiksuva häälega:

«Onu Andrei, kas teie varute kasse?»

«Mi-i-is?!» astus Razmjotnov ähvardavalt laste poole.

Need paiskusid laiali nagu varblased, kuid hetke pärast olid jälle tihedalt karjas koos.

«Kes rääkis teile kassidest?» küsis Razmjotnov käskivalt, vaevu oma viha taltsutades.

Ent lapsed vaikisid, silmad maas, vahetasid aeg-ajalt omavahel pilke ja joonistasid paljaste jalgadega mustreid jahedasse tolmu, mis tänavu kevadel alles sel päeval oli esmakordselt tee peale tekkinud.

Lõpuks võttis julguse kokku seesama poiss, kes alguses oli küsimuse esitanud. Pead kiitsakate õlgade vahele tõmmates ütles ta heleda häälega:

«Ema ütles, et te tapate pistoliga kasse.»

«Tapan küll, aga ega ma neid siis ei varu! Need on kaks iseasja, vennike.»

«Ema ütles, et «meie esimees tapab neid varumise jaoks. Ta võiks meie kassi kah ära tappa, muidu hävitab see kõik me kulukesed ära.»»

«See on hoopis teine asi, poja!» hüüdis Razmjotnov märksa elavnedes. «Ah et kass hävitab teil tuvisid. Kelle poiss sa oled? Kuda su nimi on?»

«Isa on Jerofei Vassilitš Tšebakov, minu nimi on Timoška.»

«Noh, Timofei, vii mind oma koju. Teeme su kassile kohe otsa peale, liiatigi, kui su mamma seda soovib.»

Õilis algatus, mille Razmjotnov Tšebakovi tuvide päästmise nimel ette võttis, ei lõppenud tema eduga ega toonud talle uut kuulsust. Pigem koguni vastupidi... Mitmel häälel sädistava lastekarja saatel sammus Razmjotnov aegamisi Jerofei Tšebakovi maja poole, hoopiski aimamata, et teda ootab seal suur pahandus. Vaevalt oli ta nurga tagant nähtavale ilmunud, — ettevaatlikult jalgu lohistades ja alatasa hoidudes mõnele tema ümber sagivaist saatjaist palja jala peale astumast, — kui Tšebakovi maja trepile tuli vanaeit, Jerofei ema.

Pikk, tüse, aukartustäratava välimusega eit seisis trepil, kulm vihaselt kortsus, ja surus punakaskollast hiiglasuurt täissöönud kõutsi vastu rinda.

«Tere, vanaema!» tervitas Razmjotnov lugupidamisest vana perenaise vastu armastusväärse häälega ja puudutas sõrmedega kergelt oma halli papaaha serva.

«Jumalime. Mida kuulukse, küla ataman? Lao välja,» vastas moor talle bassihäälel.

«Eks ma tuld kassi pärast. Lapsed rääkisid, et hävitab

teine tuvisid. Anna ta siia, ma pean tribunali siinsamas ära. Paneme sellele kurjategijale kohe kirja: «Otsus on lõpulik ja edasikaebamisele ei kuulu.»»

«Ei tea mis õigusega? Kas nõukogude valitsus on sihandse seaduse and, et kassid tuleb ära hävitada?»

Razmjotnov muigas:

«Mis pagana seadust sulle veel vaja on? Kui kass teeb kurja, kui ta on bandiit ja rüüstab igasugu linnupesi — anname talle kõige kõrgema karistusmäära, ja jutt otsas! Bandiitide jaoks on meil üks seadus: «Välja minnes revolutsioonilisest õigusest», ja klaar! Noh, mis seal pikalt arutada, anna oma kass siia, vanaema, ma räägin temaga üks lühike jutt . . .»

«Aga kesse meil aidas hiiri püüdma hakkab? Või ehk tuled sina selle ameti peale?»

«Minul on oma amet olemas, aga kui sinul midagi teha põle, siis püüa hiiri, ikke parem kui ilmaaegu jumalat paluda ja pühapiltide ees selga küürutada.»

«Liiga noor oled, et mulle nõu anda, mis ma tegema pean!» müristas moor. «Ei tea, kuda meie kasakad küll nisukese reotuma esimeheks valisid! Kas sa tead, et vanal ajalgi ei tuld ükski küla ataman minuga toime ega saand minust jägu? Ma löön su oma õuelt nisukese luhvtiga välja, et sa alles teises tänavas asjast aru saad!»

Eide rämeda hääle peale hüppas aida alt välja kirju koeranähvits ja pistis nii kiledalt haukuma, et see lausa kõrvu lõikas. Razmjotnov seisis trepi ääres ja keeras rahulikult suitsu. Pläru mõõtmete järgi otsustades ei kavatsenud ta niipea oma positsioonilt taanduda. Vaksapikkune ja nimetissõrme jämedune suits oli ette nähtud põhjalikuks jutuajamiseks. Ent asjad arenesid teisiti . . .

Razmjotnov hakkas rahulikult ja mõistlikult rääkima:

«Tõsi, mis tõsi, vanaema! Kasakad valisid mu esimeheks lollist peast. Ega asjata ei öelda, et «kasakas on ikke tagantjärele tark». Ja ega minulgi palju mõistust old, kui selle vaeva enesele kaela võtsin . . . Aga sa ära muretse: varsti ütlen ma esimehe ametist lahti.»

«Ammu oleks aeg!»

«Seda minagi räägin, aga nüüd vanaema, jäta oma kassiga jumalaga ja anna ta siia, esimehe kätte.»

«Sa oled niikuinii külas kõik kassid maha last; varsti on külas nii palju hiiri, et sina oled esimene, kellel nad öösel küüned ära närivad.»

«Mitte ilma peal!» kostis Razmjotnov südilt. «Mul on nii kõvad küüned, et su koergi võib nende vasta hambad murda. Aga kass anna ikke siia, mul pole suga aega kaubelda. Tee talle ristimärk peale ja anna heaga siia, sülest sülle.»

Parema käe tõmmudest pahklikest sõrmedest tegi eit aukartustäratava trääsa, vasakuga aga surus kassi nii ägedalt vastu rinda, et loom paha häälega kräuksatas, küünistama ja koledasti turtsuma hakkas. Lapsed seisid Razmjotnovi taga nagu müür ja itsitasid kahjurõõmsalt. Nende poolehoid kuulus ilmselt Razmjotnovile. Nad jäid aga jalamaid nagu käsu peale vait, kui vanaeit, vaigistanud rahutuks läinud kassi, karjuma pani:

«Käi siit silmapilk minema, kurivaim, äraneetud türklane! Mine heaga, muidu sa mu käest alles saad!»

Razmjotnov viimistles pläru, vedades pikkamisi ja hoolikalt keele otsaga mööda karedat ajalehepaberi serva, ise aga piidles sõjakat eite kavala näoga ja koguni muigas jultunult. Mis seal salata — talle pakkusid suurt mõnu, koguni naudingut sellised sõnasõjad kõigi külaeitedega, välja arvatud ta oma ema. Vanusele vaatamata pulbitses temas ikka veel noore kasaka ülemeelikus, imekombel alles jäänud jämedavõitu naljategemise-himu. Seegi kord jäi ta truuks oma pahale harjumusele: kui ta oli suitsu põlema pannud ja kaks mahvi järjest tõmmanud, lausus ta lahkelt ja otsekui rõõmu tundes:

«No küll sinul on ikke tore hääl, vanaema Ignatjevna! Seda kuula kas või alalõpmata! Söömata ja joomata, aina laseks sind hommikust õhtuni lõuata . . . Olgu mis on, hääl on sul üle küla! Kõuehääl, täitsa nagu vanal staniitsa diakonil või meie kolhoosi täkul, keda Lillekeseks hüütakse. Tänasest päevast peale ei kutsu ma sind enam «vanaema Ignatjevna», vaid

«vanaema Lilleke». Lepime nii kokku: kui on vaja rahvast koosolekule kutsuda, siis sina kisendad platsi peal täiest kõrist, ja meie arvame kolhoosi poolt sulle kaks normipäeva iga . . .»

Razmjotnov ei jõudnud lauset lõpetada: marru sattunud eit haaras kassil turjast kinni ja võttis meeste kombel hoogu. Razmjotnov hüppas ehmunult kõrvale, kass aga, kõik neli jalga õieli, rohelised silmad pungis, näugus kõhuhäälega ja lendas temast mööda, maandus vetruvalt, ajas oma rebasesaba kohevile ja pistis kõigest väest peenramaa poole jooksu. Tema kannul kihutas kõrvade laperdades hüsteeriliselt kiunuv kutsikas, kutsika järel lippasid metsiku huilgamisega lapsed . . . Kass pühkis üle varbaia nagu tuul, kutsikas, kes ei suutnud nii koletut takistust ületada, hakkas tulistjalu ringiga ammu tuntud ülekäigukoha poole jooksma; lapsed seevastu kargasid kõik korraga pehkinud aia peale ning see vajus raginal kokku.

Kass vilksatas kurgipeenarde, tomatipõõsaste ja kapsapeade vahel nagu punane välk, Razmjotnov aga laskus ülimas vaimustuses kükakile, lõi endale peoga vastu põlvi ja möirgas:

«Võta kinni! Läheb minema! Püüa, ma tunnen teda! . . .»

Suur oli Razmjotnovi imestus, kui ta juhuslikult trepi poole vaadates nägi, et vanaema Ignatjevna, käed tormakalt õõtsuvale rinnale toeks, laginal naerab. Kaua aega pühkis moor pearäti otstega silmi ja lausus ikka veel naerdes kõmiseva häälega:

«Andrjuška Razmjotnov! Kahju maksate mulle kinni, kas sina või su külanõukogu, mul ükspuha! Õhtaks võtan kokku, mis need su bandiidid maha on talland, keda sa kaasa tõid, siis muudkui tee rahapung lahti!»

Andrei läks trepi juurde, vaatas paluva piluga alt üles eide otsa:

«Vanaema! Kas oma esimehepalgast või sügisel meie peenramaa saagist — kõik maksan täielikult kinni! Aga selle eest anna mulle oma tuvid, keda su kass ära hävitada tahab. Mul endal on üks paar pesal, saan teise juurde, ongi õige majapidamine koos.»

«Võta nad jumala nimel, kas või kõik. Tulu põle

neist tuhkagi, muudkui jätavad kanad nälga, söövad toidu eest ära.»

Razmjotnov hõikas peenramaa suunas:

«Lapsed, klaperjaht on läbi!»

Kümme minutit hiljem sammus ta juba kodu poole, kuid mitte tänavaid pidi, vaid alt, jõe kallast mööda, et ta uudishimulikele Gremjatši naistele silma ei puutuks . . . Põhja poolt puhus jahe, lausa külm tuul. Razmjotnov oli papaaha sisse pannud paari sooje jämedapugulisi tuvisid, katnud mütsi pealt vatikuue hõlmaga, ning piilus nüüd ise vargsi ringi, kohmetult naeratades; ja tuul, külm põhjatuul pani tema halli juuksetuka lehvima.

XXII PEATÜKK

Kaks päeva enne Gremjatši parteirakukese koosolekut tulid Nagulnovi maja juurde kuus kolhoosinaist. Oli varajane hommik, ja naised häbenesid karjas koos tuppa minna. Nad võtsid trepiastmeil ja muldril kombekalt istet. Siis kohendas Kondrat Maidannikovi naine oma puhast, tugevasti sinetatud pearätti ja küsis:

«Tea kas mina's pean tema juurde minema, naised?»

«Eks mine, kui juba kord ise lubasid minna,» vastas alumisel trepiastmel istuv Agafon Dubtsovi naine kõigi eest.

Makar istus oma toas kõveras ja kookus pisikese peeglikillu ees, mis oli kuidagiviisi vastu lillepotti sobitatud, ja ajas habet. Vana nüri habemenuga kraapis elektrilaengute särinat meenutava raginaga Makari tõmmudelt põskedelt musta kõva tüügast, mees ise kortsutas kannatava näoga kulmu, ägises, mõmises vahel ja pühkis puhuti alussärgi varrukaga silmadesse ilmunud pisaraid. Ta oli jõudnud juba mitu korda sisse lõigata ning vedel seebivaht tema põskedel ja kaelal polnud enam valge, vaid laiguti roosa. Tuhmist peeglikesest vaatav Makari nägu väljendas vaheldumisi mitmesuguseid tundeid: kord tuima alistumist saatusele, kord mahasurutud valu, kord pöörast pahameelt; vahel meenutas see oma meeleheitliku resoluutsusega enesetapja nägu, kes on otsustanud habemenoaga endalt elu võtta, maksku mis maksab.

Maidannikovi naine teretas tuppa astudes tasakesi. Makar pööras oma sünge, valust virildunud ja verise näo kiiresti tema poole ning vaene naine ahhetas kohkunult ja taganes künnise poole:

«Oih, heldekene! Mispärast sa end sedasi veristand oled? Mine ometi pese nägu puhtaks, verd voolab ju nagu seatapmisel!»

«Ära karda, kuradi narr, istu,» tervitas teda Makar lahkelt naeratades. «Nuga on nüri, sellepärast lõikasin sisse. Ammu oleks pidand teise minema viskama, aga kahju on, harjund juba selle raisaga ohtuma. Ta on minuga koos kaks sõda läbi käind, viisteist aastat on ta mind ilusaks teind. Kuda ma temast lahti ütlen? Istu, ma saan kohe valmis.»

«Ah et nuga on nüri?» kordas Maidannikova, teadmata, mida ütelda, istus areldi pingile ja püüdis Makarile mitte otsa vaadata.

«Koledasti nüri! Nii nüri nagu . . .» Makaril jäi sõna kurku kinni, ta köhatas kaks korda ja jätkas kiiresti: «Pane või silmad kinni ja kaabi pimedast peast! Aga miks sa's enne kukke ja koitu siia tulid? Mis lahti on? Kondrat sai rabanduse või?»

«Ei, tema on terve. Ega ma üksipäini ei tuld, meid on kuus naist sinu palge ette ilmund.»

«Mis häda pärast?»

«Sa hakkad tunahomme meie mehi oma parteisse võtma, ja meie tahtsime selleks päevaks koolimaja korda teha.»

«Ise tulite selle peale või ütlesid mehed?»

«Kas meil siis omal mõistust põle või? Sa pead meid ikke küll päris tobudeks, seltsimees Nagulnov!»

«Noh, kui te ise selle välja mõtlesite, siis on see ju tore küll!»

«Tahtsime seest ja väljast ära värvida ja valgendada.»

«See on veelgi toredam! Kiidan täielikult ja igapidi heaks, ainult pidage silmas, et normipäevi me selle eest ei arvesta. See on ühiskondlik töö.»

«Mis normipäevi, kui me omast heast tahtmisest teeme! Ainult sa ütle brigadirile, et ta meid teise töö peale ei ajaks. Meid on kuus hinge, pane nimed kirja.»

«Küll ma brigadirile ütlen, aga kirjutada põle siin midagi, niikuinii on igasugu bürokraatiat ja paberimäärimist ülearu.»

Maidannikova tõusis püsti, vaikis pīsut, silmitses kõrvalt Makari ja naeratas veidi:

«Minu vanamees on niisama narr nagu sina, vaata et veel narrimgi... Rahvas räägib, et ta ajada põllul iga jumala päe habet, ja kui kodus käib, aina passib särke selga... Neid on tal üleüldse kolm tükki, aga tema peab aru, kord paneb ühe selga, kord teise, ei tea, misukesega tal pühaba parem parteisse astuda... Ma juba narritan teda: «Sa oled nagu mõrsja enne pulmi.» Aga tema saab kole vihaseks! Ise vihane, aga ei lausu kedagi vasta, ainult mõnikord, kui ma teda tõgama hakkan, lähvad tal silmad na pisikeseks, siis ma juba tean, et nüüd pistab vanduma, nii et maa must, ja eks ma kao siis kähku ära, ei taha tal tuju päris ära rikkuda..»

Makar muigas ja ta silmad helkisid sõbralikult.

«Oh kullake, sinu mehele on see tähtsam kui mehelemineminе piigale. Pulmad kah mõni asi! Pandi paari, ja asjad klaarid, nagu öeldakse, partei aga, see on, kas tead, niisuke värk, et... Ühe sõnaga niisuke värk... No ega sina ikke sellest mõhkugi ei mõista! Partei asjadest arusaamise koha pealt oled sa niisama tark kui prussakas pudru sees, mis ma suga ilmaasjata seletan ja suud kulutan! Ühe sõnaga, partei — see on suur asi, ja see on mu viimane sõna. Selge?»

«Selge, kulla Makar, ainult sa ütle, et meile oma kümme koormat savi toodaks.»

«Küll ütlen.»

«Ja kriiti seinte valgendamiseks.»

«Ütlen.»

«Ja paar hobust ning lapsi savi sõtkuma.»

«Viimati peab sulle veel Rostovist kümmekond krohvijat välja tellima?» küsis Makar pilkavalt, küünitas habemenoa kauges kaares lõuale ja pöördus hundi kombel kogu kehaga Maidannikova poole.

«Me krohvime ise, aga hobuseid peab saama, muidu me ei jõua pühabaks valmis.»

Makar õhkas:

«Küll teie, naised, oskate teistele inimestele kaela peale käia... Olgu siis, hobused te saate, anname kõik teie käsutusse, ainult mine ära, jumala eest! Sinu pärast olen ma uuesti kahel korral sisse lõigand! Kui ma sinuga veel paar minutit räägin, ei jää mulle ainustki tervet kohta. Selge?»

Makari mehises hääles oli nii haledasti paluv toon, et Maidannikova kiiresti ümber pöördus, hüvasti jättis ja minema läks. Hetke pärast lükkas ta aga jälle ukse paokile:

«Anna andeks, Makar...»

«Mis sul veel vaja?» Makari häälest kõlas juba varjamatut tuska.

«Unetasin sulle aitäh ütlemast.»

Uks mürtsatas kinni. Makar võpatas ja noa tera lõikas veel kord sügavale sisse.

«Aitäh sinule, see tähendab teile, pagana narr, mind põle põhjust tänada!» hüüdis ta Maidannikovale järele ja naeris hääletult tükk aega.

Ja see pisike asi tegi alati süngele Makarile nii palju rõõmu, et ta õhtuni endamisi naeratas, niipea kui talle Kondrati naise visiit ja tema ebakohasel ajal öeldud «aitäh» meelde tuli.

*

Ilmad olid haruldaselt ilusad, päikesepaistelised ja tuuletud. Laupäeva õhtuks särasid koolimaja välisseinad laitmatult valgetena, sees aga olid pestud ja telliskivipuruga hõõrutud põrandad nii neitsilikult puhtad, et igaüks, kes majja astus, hakkas tahtmatult kikivarvul käima.

Lahtine parteikoosolek oli määratud õhtu kella kuueks, kuid juba kella nelja paiku oli koolimajja kogunenud üle saja viiekümne inimese, ning peagi levis kõigis klassitubades, vaatamata sellele, et aknad ja uksed olid ristseliti lahti, kibedat ja vänget pinutaguse vingu, piirituse kangusega meestehigi lehka ning — kobarasse kokku kogunenud piduriietes neiude ja naiste poolt — odava pumati ja samasuguse seebi lõhna.

Esimest korda oli Gremjatši Logis tulemas niisugune lahtine parteikoosolek, kus pidi võetama parteisse vastu uusi liikmeid, pealegi oma küla inimesi. Seepärast oligi kella kuueks kogu Gremjatši Log, välja arvatud lapsed ja voodihaiged, kas koolimajas või selle lähedal. Steppi, välilaagritesse, ei jäänud ühtki hinge, kõik tulid külasse, isegi külakarjane Agei-taat jättis loomad

karjapoisi hoolde ja ilmus koolimajja — pühapäevariides, habe hoolikalt kammitud, vanaaegsed, tublisti kulunud laiad säärsaapad jalas. Säärikuis ja korralikult riides, ilma piitsa ja kanepise kaelkotita, mis tal muidu alati külje peal kõlkus, oli tema välimus nii ebaharilik, et paljud elatanud kasakad ei tundnud teda esimesel pilgul äragi ja teretasid nagu võõrast tulijat.

Täpselt kell kuus tõusis Makar Nagulnov punase satäänlinaga kaetud laua taga püsti ning heitis pilgu üle tihedalt koolipinkides istuvate ja pinkide vahel seisvate kolhoosnikute ridade. Häältekõmin ja ühe naise kiljuv naer kõige tagumises reas ei vaibunud. Siis tõstis Makar käe:

«Noh, jäägu nüüd need kõige suuremad kisakõrid tsipa tasasemaks, iseäranis naised! Palun pidada niisukest vaikust kui vähegi võimalik, ja sellega loen ma ÜK(b)P Gremjatši rakukese lahtise parteikoosoleku avatuks. Sõna on seltsimees Nagulnovil, see tähendab minul endal. Päevakorras on meil üks küsimus: meie uute liikmete vastuvõtmine parteisse. Meile on sisse tulnud mõned sooviavaldused, nende seas avaldus meie küla inimeselt Kondrat Maidannikovilt, keda te tunnete nagu oma viit sõrme. Aga kord ja partei põhikiri nõuavad tema arutamist. Palun kõiki, nii parteilasi kui ka kõiki teisi parteituid seltsimehi ja kodanikke Kondrati üle asjakohaselt sõna võtta, nii kuda keski arvab, kes poolt, aga võib-olla mõni ka vasta. Vasta rääkimist nimetatakse taandamiseks. «Minul on seltsimees Maidannikovi vasta taandus,» — ütelgu see siis ja ladugu faktid välja, mispärast Maidannikov põle väärt parteis olema. Meile on tarvis paha loomuga fakte, ainult need tulevad meil arutusele, aga ümbernurgajutte keerutada ja inimese peale ilma faktideta tühja plära ajada — see põle kuskilt pärit. Niisukest plära meie arvesse ei võta. Kõikse esmalt ma loen ette Kondrat Maidannikovi pisukese avalduse, siis ta jutustab meile oma autobiograafia, see tähendab oma endise, praeguse ja edaspidise eluloo, ja siis laske käia, mis keski meie seltsimees Maidannikovi kohta ütelda mõistab. Ülesanne on selge? Selge. Nii et ma hakkan pihta, see tähendab loen avalduse ette.»

Nagulnov luges avalduse ette, silus laual lebava paberilehe sirgeks ja pani oma suure raske kämbla sellele peale. See koolivihikust rebitud leheke oli Kondratile maksma läinud palju unetuid öid ja piinavaid mõttemõlgutusi... Ja nüüd silmitses Kondrat aeg-ajalt ujeda pilguga, mis talle muidu sugugi omane polnud, kord laua taga istuvaid kommuniste, kord oma pinginaabreid; ta oli nii erutatud, et otsmikku katsid jämedad higitilgad ja nägu oli märg justkui vihmast.

Mõne sõnaga jutustas ta oma elust, suure vaevaga sõnu otsides, tegi pikki pause, kortsutas kulme, kusjuures ta näole ilmus piinatud, hale naeratus. Ljubiškin ei läbenud vait olla ja ütles valjusti:

«Mis sa oma elukesest häbened? Tammud nagu hobune oheliku otsas! Eland oled sa kenasti, lase aga julgesti tulla, Kondrat!»

«Ongi kõik,» vastas Maidannikov tasa, istus ja väristas õlgu, nagu oleks tal külm.

Tal oli niisugune tunne, otsekui oleks ta kuumaks köetud toast särgiväel pakase kätte läinud...

Pärast väikest pausi tõusis püsti Davõdov. Ta rääkis lühidalt, kuid tuliselt Maidannikovist, kes oma tööga teisi kolhoosnikuid kaasa tõmbab, tõi teda kõikidele eeskujuks ja ütles lõpuks veendunult:

«Ta on täielikult väärt meie partei ridadesse kuuluma, fakt!»

Veel mitu sõnavõtjat rääkisid Maidannikovist soojalt ja heatahtlikult. Korduvalt katkestati neid nõustumishüüetega:

«Õige!»

«Tubli peremees!»

«Kolhoosi huvide eest väljas!»

«See mees rahva kopikat maha ei pilla, ja kui ühe pillab, siis tõstab kaks üles.»

«Temast paha rääkida ei saa, keegi ei usukski seda!»

Erutusest kahvatu Kondrat kuulis enda kohta palju meeldivaid sõnu ja paistis, et koosolijate arvamus on üksmeelne. Äkki aga hüppas Štšukari-taat vedruna püsti ja alustas:

«Kallid kodanikud ja vanamoorid! Minul on Kondrati peale täielik tagandus! Mina põle mitte niisukene nagu

teised, mul on nii, et sõprus sõpruseks, aga tubakas olgu lahus. Sihukene mees olen mina! Küll seda Kondratti siin kiideti, nii et tema nagu põlegi enam inimene, vaid püha imetegija! Aga ma küsin teie käest, kodanikud: mis pühamees temast saab, kui ta on niisamasugune patune kui meie, kõik muud-teised inimesed?»

«Ilmast ilma sa muudkui puterdad, taat! Ega me teda paradiisi vasta ei võta, vaid parteisse,» parandas taati Nagulnov, esialgu veel heaga.

Štšukari-taat aga polnud seesuguseid mehi, keda saab ühe vahelehüüdega vaigistada või segadusse ajada. Ta pööras Nagulnovi poole, välgutas vihaselt üht silma — teine oli punase, hulk aega pesemata rätikuga kinni seotud.

«No küll sina, Makar, oled kange teistele inimestele peale hüppama! Sina peaks õlivabrikus pressi asemel olema, mis päevalilleseemnetest õli välja pitsitab... Miks sa tahad mu suud kinni toppida ega lase sõnakestki lausuda? Ma ei räägi ju sinust, ega ma sind ei taganda! Ole siis vakka, sest partei poolt on sihuke käsk — kõigest väest tuleb teha kriitikat ja enesekriitikat. Aga mis asi on enesekriitika? See on niisuke kriitika, mida omaltpoolt tehakse. Aga mis see tähendab? See tähendab seda, et sina pead inimestel pitsitama sellest kohast, kust sa iganes tahad, aga nii, et ilmtingimata valus on! Pitsita teda sunnikut nii, et ta üle kere soolasest higist leemetab! Seda tähendab see sõna — enesekriitika, mina saan nõnnamoodi asjast aru.»

«Pea kinni, taat!» katkestas Nagulnov teda järsult: «Sa ära vääna sõnu niiviisi, nagu sul pähe tuleb! Enesekriitika tähendab seda, et kritiseeritakse iseennast, niimoodi on lood. Kui sa kolhoosi koosolekul sõna võtad, siis pitsita iseennast, nii nagu sul pähe tuleb ja kust kohast sa tahad, praegu aga pea mokk maas ja istu vagusi.»

«Ei, sina ole ise vagusi ja ära topi mu kriitikat ühtigi mulle suhu tagasi!» karjus Štšukari-taat ägedusest kileda häälega. «No oled sina ka tark, Makar! Kirevase pihta, miks ma peaks iseenese peale kõiksugu mula ajama? Mis hea pärast peaks ma ise ennast haugutama? Nõukogude valitsuse ajal on lollid otsa saand!... Vanad

lollid on otsa saand, aga kui palju on uusi peale sündind, seda ei jõua ülesse lugeda! Nõukogude valitsuse ajal neid ei külvata, nad kasvavad ise, jüsku nisu mahavarisend teradest ise kasvab, nii et mühab, nii et seda saaki ei saa pidama! Võtame näituseks sind, kulla Makar...»

«Ära sa mind puttu, egas jutt minust ei ole,» ütles Nagulnov karmilt. «Sa räägi asjast, räägi Kondrat Maidannikovist, ja kui sul põle midagi ütelda, pea suu ja istu vagusi nagu kõik korralikud inimesed.»

«Ah et sina oled korralik inimene, mina aga mitte?» küsis Štšukari-taat kurvalt.

Nüüd lausus üks bassihääl tagumistest ridadest:

«Sa, korralik taat, võiks rääkida iseenesest; ütle, kellele sa vanas eas lapse tegid ja miks sul üks silm näeb, aga teine on kinni paistetand? Teiste peale kired nagu kikas aia otsas, enesest ei lausu sõnagi, va heris!»

Koolimajas rõkatas üldine naer, aga niipea kui Davõdov püsti tõusis, vaikis see korrapealt. Rääkima hakates oli Davõdovi nägu sünge ja hääl täis meelepaha:

«Seltsimehed, siin ei ole lõbus näitemäng, vaid parteikoosolek, fakt! Kes lõbutseda tahab, mingu istjatele. Kas teie, vanaisa, hakkate arutusel olevast küsimusest rääkima või soovite edasi lõõpida?»

Esmakordselt pöördus Davõdov Štšukari poole säärase tapva viisakusega ja küllap sellest Štšukari-taat sattuski sootumaks marru. Ta hüples oma kohal nagu noor kukk enne kaklust ja ta habemetuttki hakkas vihast värisema:

«Kesse lõõbib? Kas mina või see opakas, kes seal taga istub ja mulle lolle küsimusi esitab? Ja mis lahtine koosolek see on, kui inime ei või suudki lahti teha? Kes ma teile olen? Kas minul põlegi hääleõigust või kuda? Mina räägin asjast, kõnelen Kondratist, tagandan teda. Sihukesi mehi põle meil parteisse vaja, ja see ongi kõik mu jutt!»

«Mispärast mitte, vanaisa?» küsis Razmjotnov naerust lämbudes.

«Sellepärast, et tema põle väärt parteis olema. Ja mis sa naerad, nii et silm valge? Leidsid maast nööbi või, ja nüüd naerad, et vats vabiseb, hea meel, et eks nöopki kulu majapidamises ära? Kui sinu pea ei jäga, miks Kondrat põle väärt parteis olema, siis seletan mina

sulle kategooriliselt, ja siis sa enam ei muiga nagu ruun, kes kaerahunnikut sihib... Teisi olete jah kanged õpetama, aga misukesed te ise olete? Sina, külanõukogu esimees, oled tähtis nina, sa peaks noorele kui vanale eeskuju andma, aga kuda sina ennast üleval pead? Naerad koosoleku ees nagu lollakas ja lähed siniseks jüsku kalkun! Mis esimees sa ka oled ja kuda siin naerda tohib, kui Kondrati saatus kaalu peal kõigub? Võta aru pähe ja ütle: kes meist on tõsisem, kas sina või mina? Kahju, noormees, et Makar mulle kõvasti ära keelas jutu sisse panna igasugu võõramaa sõnu, mis ma tema juures sõnastikust kätte õppisin, muidu ma virutaks sulle niisukesi sõnu, et sa eluilmaski aru ei saaks, mis asja ja misjaoks ma räägin! Kondrati parteisseastumise vasta aga olen ma sellepärast, et tema on väikeperemehe vaimu täis ja rohkem te temast midagi välja ei pigista, pange ta või pressi alla! Õlikook, ehk teaduslikult ütelda — jõusööt tuleb temast välja, aga kommunisti ei saa temast mitte miski hinna eest!»

«Miks siis minust kommunisti ei saa, vanaisa?» küsis Kondrat solvumisest väriseva häälega.

Štšukari-taat pilgutas kurikavalalt silma:

«Nagu sa ise ei teaks!»

«Ei tea, ja sina ütle selge sõnaga välja nii mulle kui teistele kodanikkudele, mispoolest mina väärt ei ole. Ainult et räägi sulatõtt, ilma et sa midagi omalt poolt juurde luuletaks.»

«Kas mina olen millaski tühja lora ajand? Või kunas ma olen igasugu kama-kokku luuletand?» Štšukar õhkas, nii et kostis üle koolimaja, ja vangutas kurvalt pead. «Mina olen kogu oma eluaja läbi ja lõhki aina sulaselget tõtt rääkind, headele inimestele suisa suu sisse, ja sellesama pärast, Kondrat, olengi ma selles ilmas mõnele mehele kõlbmatu aliment. Sinu kadund isa ütles ikke: «Kui juba Štšukar luiskab, kes siis veel tõtt räägib?» Vaata, kui kõrgele tema, kadunuke, mind seadis! Kahju, et ta maha suri, muidu oleks ta ise siinsamas oma sõnu kinnitand, issand ülendagu tema hinge!»

Štšukar lõi risti ette ja tahtis juba pisaragi silmast poetada, kuid mõtles millegipärast ümber.

«Sa räägi minust endast, isa ei puutu siia. Mis on sul mulle ette heita?» käis Maidannikov peale.

Tasane pahameelekõmin, mis üksikute hõigete järgi otsustades oli ilmselt Štšukari vastu suunatud, ei häirinud taati vähimalgi määral. Nagu vilunud mesinik, kes on harjunud suure ärevileaetud mesilaspere suminaga, säilitas Štšukar meelekindluse ja täieliku rahu. Vaigistades ja graatsiliselt tõstis ta käed ja ütles:

«Silmapilk saab kõik ära seletatud. Ja teie, kodanikud ja kallid vanamoorid, jätke oma sumisemine, minu mõttelõnga ei lähe teil niikuinii korda katki tõmmata. Praegalt kuulsin ma tagantpoolt minu pihta sihukest siusisinat, et «kui koeral midagi teha põle, siis ta...» ja nõnda edasi, ja sihukest nilbet juttu räägiti seal minu kohta sosinal. Ma tean küll, kellelt sihuke ussisosin tuli. Kallid kodanikud ja eidekesed, Agafon Dubtsov oli see mees, kes minu peale sisises nagu pasiliski madu põrguhauas! Tema tahab mulle kaikaid kodaraisse pilduda, et mu mõte sassi läheks ja ma tema kohta enam mitte sõnagi ei ütleks. Aga ärgu ta minult seda heategu oodaku, ei mina põle sihukene mees! Agafon plaanitseb kah parteisse pugeda jüsku nastik keldrisse, et seal piima juua, aga teda tagandan ma veel hullemini kui Kondratti, temast tean ma niisukest asja, et kui teie seda teada saate, jääb teil suu ammuli ja mõni võib oma meelemärkuse päriselt ära kaotada.»

Nagulnov koputas pliiatsiga vastu tühja klaasi ja ütles vihaselt:

«Kuule, vana, su segane mõttelõng on juba täitsa sassis, lõpeta kord! Sina üksipäini räägidki koosolekul, sul peaks ometi häbi olema!»

«Jälle tahad sa mu suu kinni toppida, Makar!» üürgas Štšukari-taat nutuse häälega. «Ah et kui sina oled rakukese sikretär, siis võid mind vasta seina litsuda? Ei lähe läbi! Partei põhikirjas niisukest latrit ei ole, kus vanadel inimestel rääkimine ära keelatakse, seda ma tean täpipealt! Ja kuda sa ometi võid sihukest asja suust välja ajada, nagu mul peaks häbi olema! Sa oleks pidand oma Luškat häbistama, enne kui ta saba selga lõi ja su juurest ära lahkus teadmata paika, mulle aga

põle mu oma eitki eluilmas öeld, et mina häbitu olen. Sa haavasid mind hingepõhjani, Makar!»

Štšukar poetas siiski palava pisara ja pühkis särgivarrukaga silmi, kuid jätkas endise särtsuga:

«Mina aga olen niisuke inime, et mina ei jäta kellegist midagi ära rääkimata, ja kinnisel parteikoosolekul jõuan ma ka sinuni, Makar, ja sedaviisi, et sa minu alt välja ei vingerda, mina põle mõni niisukene mees! Kui mina hoogu satun, siis ma hõlpu ei anna, ja olgu teistega kuda on, aga sina peaks mind tundma ja mõistma, me oleme ju südamesõbrad, seda teab kogu küla. Ja sõbrad oleme me juba ammust aast, nii et sa katsu lõpulikult ennast minu eest hoida, minu kriitika ja enesekriitika eest! Mina ei anna kellegile armu, pidagu seda silmas kõik, kes tahavad parteid mustaks määrida!»

Vasakut kulmu viltu kiskudes pöördus Nagulnov Davõdovi poole ja sosistas:

«Viiks ta õige välja? Ajab koosoleku nurja! Kuda sa ka ei taiband teda tänaseks kuhugi ära komandeerida? Taadil on lei saba alla läind, ja nüüd põle tal enam pidamist . . .»

Ent Davõdov hoidis vasaku käega ajalehte silmade ees ja paremaga pühkis pisaraid. Ta ei saanud naeru tõttu sõnagi lausuda ja ainult raputas eitavalt pead. Rängalt pahanenud Nagulnov kehitas õlgu ja saatis Štšukari-taadile jälle vihase pilgu. Too aga jätkas, nagu poleks midagi juhtunud, kiirustades ja lõõtsutades:

«Kui meil on kord juba avalik koosolek, siis pead sina, Kondrat, niisama avalikult ütlema: kui sina kolhoosi astusid ja oma kaht härga kolhoosile ära andma läksid, kas sa nutsid siis nende pärast suure häälega või ei?»

«See küsimus ei puutu asjasse!» hüüdis Djomka Ušakov.

«See põle kellegi küsimus! Mis sa tuhnid tühjas munakoores!» toetas teda Ustin Rõkalin.

«Ei, see põle niisama, see põle munade küsimus, ma räägin just asjast! Ja teie, head mehed, pidage suu kinni!» kisendas Štšukari-taat näost punetades ja teistest üle karjuda püüdes.

Oodanud ära, kuni vaikseks jäi, hakkas ta nüüd juba tasa ja salakavalalt rääkima:

«Sina, Kondrat, võib-olla ei mäleta, aga mina mäletan küll, et kui sa hommikul härgi ühisesse lauta ajasid, olid sul silmad peos ja punased jüsku kodujänesel või näituseks vanal unise peaga penil. Kosta nüüd nagu papile pihil: kas oli sedaviisi?»

Maidannikov tõusis püsti, tõmbas kohmetuses oma särki sirgu, vaatas uduse pilguga korraks Štšukari-taadile otsa, kuid vastas tagasihoidliku kindlusega:

«Oli küll sedaviisi. Ma ei salga, nutsin. Kahju oli lahkuda. Mina põld neid härgi isalt päranduseks saand, olin nad ise oma vaevaga teenind. Ega mul kerge ei old neid härgi saada! See kõik on ammune asi, taat. Aga mis kahju need mu ammused pisarad parteile võiks teha?»

«Kuda — mis kahju?» sai Štšukar pahaseks. «Kuskohta sa oma härgadega läksid? Sina, kulla mees, läksid sotsilismi, sinna viis sinu tee! Aga mis tuleb meil pärast sotsilismi? Meil tuleb täielik kommunism, seda ütlen ma otse välja! Mina olen ühtepuhku Makar Nagulnovi juures kodus viibind, teie kõik, kes te siin mu ees istute, teate, et me oleme temaga kole suured sõbrad, ja mina saan tema käest tarkust lausa kamaluga: öösiti loen igasugu pakse raamatuid, täitsa tõsiseid, ilma piltideta raamatuid, vahel loen sõnastikku, katsun tarku sõnu kätte õppida, aga mu vanadus veab alt, võtku teda pärgel! Mu mälu on nagu katkine püksitasku, paned sisse mis tahes, välja kukub, ja läbi! Aga kui mõni õhuke prossüür mulle pihku satub, see juba niisama ei kao! Kõik jääb pähe! Niisuke mees olen mina, kui ma igasugu kraami lugema hakkan! Mina olen palju igasugu prossüürisid läbi lugend ja tean täpipealt, ja võin kellega tahes vaielda kas või varavalgeni välja, et pärast sotsilismi tuleb meile kenasti kommunism, seda ütlen ma teile kategooriliselt! Vaata, selle koha pealt saabki kahtlus minu üle võimust, kulla Kondrat . . . Sina läksid sotsilismi, silmad vees, aga kuda sa kommunismi lähed? Siis sumad põlvini silmavees, see on niisama kindel kui jumal taevas! Nõnnaviisi on sinuga lood, selge pilt! Ja ma küsin teie käest, kodanikud ja kallid eidekesed,

pagan võtku, misjaoks on parteis vaja sihukest silmavesistajat?»

Taat itsitas lõbusalt ja pani käe hambutu suu ette.

«Ma ei salli silmaotsas igasugu tõsiseid inimesi, ja parteis veel üleüldse mitte! Niisukesi nohikuid põle seal sootumaks tarvis! Muudkui ajavad headele inimestele igavuse peale, narrivad ja rikuvad oma väljanägemisega partei põhikirja! Sestap küsin ma teie käest: miks te Tumm-Demidi parteisse ei võta? See vast alles tooks teie ridadesse surmaigavuse! Tõsisemat meest põle ma elu sees näind! Minu meelest tuleks aga parteisse võtta lõbusaid ja elavaid inimesi, niisukesi nagu mina, sinna aga valitakse aina tõsiseid ja targutajaid, ja mis tolku neist on? Võtame näituseks Makari. Nii kuda ta enese kaheksateistkümnemal aastal sirgu ajas, jüsku oleks raudarssina alla neeland, nii ta kõnnib tänapäevani tõsise moega ringi, rind ees ja tähtis nägu peas, jüsku kurg soos. Nalja ta ei mõista teha, lustakat sõna tema käest ei kuule, on teine üks igavuse verstapost, meest temast küll põle!»

«Taat, ära sa mind puttu ja jäta minu isik rahule, muidu ma võtan abinõud tarvitusele,» hoiatas Nagulnov karmilt.

Vanataat aga naeratas õndsalt ega saanud enam oma kõnekihku pidama. Ta jätkas tuliselt:

«Mina ei puttu sind üleüldse, mitte niipaljukestki! Või jälle seesama Kondrat, põle ta krossigi väärt, aina ratsutab pliiatsi seljas: muudkui kirjutab ja rehkendab, nagu põleks peale tema enam kedagi, kes kirjutada võiks. Moskvas on targad mehed juba ammust ajast kõik puhtalt kirja pand ja ümber kirjutand, ja põle tal ühtigi tarvis iseendal pead segi ajada! Tema asi on härgadel saba keerata, tema aga trügib lollist peast sinnasamma, kuhu kirjatargad Moskvas... Aga minu meelest, kodanikud ja mu kallid eidekesed, teeb ta seda sellepärast, et tema mõistus on täitsa arenemata. Meie Kondrat põle veel poliitiliselt arenend, aga kui arenemist põle, kui sa põle seda veel kätte saand, siis istu kodus, arene pisitasa ja aegamööda, ja ära veel parteisse tüki. Mingu see Kondrat või pahameelest lõhki, aga mina olen kategooriliselt tema vasta ja tagandan ta täielikult!»

Äkki kuulis Davõdov naaberklassist Varja Harlamova kõrget värisevat häält. Ammu juba polnud ta seda tütarlast näinud, ammu polnud tema armast kumedat häält kuulnud...

«Lubage mulle sõna...»

«Tule siia, et kõik sind näeks,» tegi Nagulnov ettepaneku.

Julgesti läbi tiheda rahvasumma trügides tuli laua juurde Varjakene-vaesekene ja kohendas päevitunud kätega kergelt juukseid kuklas.

Davõdov vaatas teda vaikse imestusega, naeratas ega uskunud oma silmi. Mõne kuuga oli Varja tundmatuseni muutunud: see polnud enam nurgeline plikakene, vaid sihvakas neiu, pea uhkelt püsti; raske juustesõlm sinise räti all kuklasse seotud, seisis ta küljeti presiidiumilaua poole, ootas vaikuse saabumist ja vaatas üle tihedalt koos istuvate inimeste peade, noored ilusad silmad pilukil, otsekui vahiks ta kuhugi stepikaugusse. «Küll ta on kevadest saati ilusaks läinud!» mõtles Davõdov.

Varja silmad läikisid ärevusest, läikis ka tema roosa, higist märg nägu, mis ei tundnud puudrit ega minki. Kuid temale suunatud pilkuderahe all ütles tema vaprus üles; suured käed kägardasid kramplikult pitsrätikut, nägu lõi tihedas punas lõkendama ja ta kume hääl värises erutusest, kui ta Štšukari poole pöördudes rääkima hakkas:

«Teil ei ole õigus, vanaisa! Te räägite seltsimees Kondrat Hristoforõtš Maidannikovist pahasti, aga keegi siinolijaist ei usu, et ta põle väärt parteis olema! Mina olen temaga kevadest saati künnil töötand, ning tema kündis kõige paremini ja kõige rohkem! Tema paneb kogu oma jõu välja kolhoositöö heaks, teie aga võtate tema vasta sõna... Te olete vana inimene, aga räägite nagu mõistmata lapsuke!»

«Anna talle säru, Varka! Ta koliseb siin nagu krapp vasika kaelas, ja tema jutu pärast ei kuule ka teiste käest head sõna,» ütles Pavel Ljubiškin oma vaba, kõmiseva bassiga.

«Varka räägib õigust. Kondratil on meie kolhoosis kõikse rohkem normipäevi. See kasakas on kange töömees!» lisas vana Beshlebnov.

Keegi hüüdis esikust otsekui külmavõetud tenoriga:

«Kui Kondrati-suguseid parteisse ei võeta, võtke sinna Štšukari-taat! Siis põrutab kolhoos kohe ülesmäge...»

Štšukari-taat aga ainult muheles üleolevalt oma pulstunud, ammu aega kammimata habemesse, seisis koolipingis nagu naelutatult ega pööranud ennast sõnavõtnute poolegi. Kui uuesti vaikus sigines, ütles ta rahulikult:

«Siin põlegi õigupoolest Varka koht, sest tema on alaealine. Tema peaks kuskil kuuri all nukkudega mängima, tema aga tuli jüsku harakas siia õpetama niisukesi tarku vanamehi nagu mina. See on ju päris naljanumber! Munad on hakand kana õpetama... Ja teised on kah parajad: üks räägib normipäevadest — et Kondrat ei jõudvat neid vankrigagi ära vedada... Aga ma küsin teie käest: mis loevad siin normipäevad? Need tulevad kah ahnusest, väikeperemehed on alati ahned, kui teada tahate, seda on Makargi mulle mitu korda öeld. Ja siis iitsatas veel üks loll — et võetagu Štšukar parteisse, siis põrutab kolhoos kohe mäkke... Ja naerda põle siin üleüldse mitte midagi, ainult nupust nikastand inimesed võivad naerda ja igate moodi ilkuda. Kas ma olen kirjaoskaja? Täielikult! Loen ära kõik mis tahes, ja võin vabalt alla kirjutada. Kas ma tunnistan partei põhikirja? Väga hästi tunnistan! Olen ma programmiga nõus? Olen, ja mul põle tema vasta mitte kui midagistki. Sotsilismist võin ma kommunismi mitte üksipäinis sammu sõita, vaid kas või nelja kapata, muidugi mõista, nii palju kui vanainimese ramm lubab, mitte nii väga tiidsalt, muidu võib kraavi lennata. Mina oleks võind juba ammu parteis õitsval järjel olla ja käia ringi, portvell kaenlas, aga kallid kodanikud ja kallid eidekesed, ma ütlen nagu issanda jumala palge ees, et ma põle veel meie partei vääriline... Mispärast nõnda, küsin ma teilt. Sellepärast, et lerigjoon on mu ära rikkund, olgu ta kolm korda neetud! Kui vähegi kuskil kõrges pea kohal äkitselt kõu kärgatab, ütlen mina juba sosinal: «Issand halasta mu patuse peale!» ja löön jalamaid ristimärgi ette, palun Jeesust Kristust ja neitsi Mariat ja hüüan hosianna püha neitsile ja palun kõiki pühakuid

järjepannu, kes aga parajasti pähe tulevad, ja koguni lasen kükakile sihukese koleda äikese pärast...»

Omaenda jutu mõjul tahtis Štšukari-taat siinsamas risti ette lüüa, tõstis käegi juba otsaesisele, kuid taipas veel õigel ajal, kratsis laupa ja itsitas kohmetult:

«See on, kuda ütelda... Surm suu ees, ja muudkui arutad omaette: «Kurat teda teab, mis see prohvet Elias mõtleb! Võtab kätte ja virutab nalja pärast sulle välguga lagipähe, ja oledki maas, Štšukar, aja sõrad sirgu.» Mulle aga ei meeldi see mitte kudagi! Mina tahan veel kommunismini välja vantsida, ilusa elu kätte saada, sellepärast ma teinekord, kui puudus pitsitab, palungi, torkan papile pihku peenikest raha, mitte küll rohkem kui hõbedase kahekümnekopikalise, et jumala viha mitte ilmaaegu välja kutsuda. Mõtled ikke, et sedasi on asi kindlam, sest kurat teda teab, kumb pool lambanahal peale keeratakse, kilepool või villaga pool... Arvad omas meeles, et papp palub su lollaka tervise eest, aga kui hästi järele mõtelda, siis on papile sind niisama vähe vaja kui surnule hoora ehk teaduslikult ütelda bordüüri, see on üks ja seesama. See sindri papp hakkab su raha eest viina viskama, mitte jumalat paluma... Seda ma teile räägingi: kuda ma selle äraneetud lerigjooniga parteisse poen? Narrima parteid-kullakest, iseennast ja programmi? Eh-ei, ärge mul laske teha sihukest pattu! Minule põle seda mitte millegikski vaja, seda ütlen ma kategooriliselt!»

«Taat, juba jälle oled sa oma jutuga sohu ja rappa läind!» hüüdis Razmjotnov. «Keera tee peale, ära vänderda mööda kraavipervi!»

Vastuseks tõstis Štšukar hoiatavalt käe:

«Kohe lõpetan, Andrjušakene. Ära sa ainult eksita mind oma rumalate hüüdmistega, muidu ma ei jõua ülepea mitte kuhugi veere peale välja. Istu ja kuula rahumeeles tarka juttu, pane tallele, seda läheb sul elus tarvis. Mina ei ütle eluilmaski miskit viltu, minul seda ei juhtu, sina ja Makar aga karjute üksteise alla minu peale nagu diakonid kirikus ja mina muidugist kaotan tahtmata oma mõttelõnga ära. Nii et ma ütlen nõnda: kuigi ma olen parteitu, lähen ma ikke kommunismi välja, ja mitte sedasi nagu see Kondrat — silmavees,

vaid tantsusammul ja rõõmsal meelel, sest mina olen puhas proletaarlane, mitte väikeperemees, seda ütlen ma selge sõnaga! Ühest kohast ma lugesin, et proletarjaadil põle midagi kaotada peale ahelate. Ahelaid mul muidugist mõista põle, ainult see vana kett, millega mul peni putka küljes kinni oli, kui ma veel rikkuses elasin, aga mul on eit, ja see on, vennikesed, hullem kui igasugu ahelad ja vangirauad... Aga eite ma ei mõtle üleüldse ära kaotada, las elab minu juures, jumal temaga, aga kui ta hakkab mulle takistusi tegema ja end kommunismi tee peale risti-põigiti ette seab, siis vilksan ma temast mööda, nii et ta ei jõua ah ega oh öelda! Selles asjas võite mureta olla! Kui mina hoo sisse saan, olen ma nii äge mees, et ärgu siis mulle keski tee peale ette jäägu! Tallan surnuks või ajan niiviisi mööda, et keski ei jõua silmagi pilgutada!»

«Lõpeta, taat, ma võtan sult sõna ära!» ütles Nagulnov resoluutselt, lüües käega vastu lauda.

«Kohe lõpetan. Makarikene! Ära tao nii kõvasti, põrutad pihu ära. Nii et ma räägin: kui teie kõik olete Kondrati poolt, siis mina kah vasta seisma ei hakka, jumal teiega, võtke ta meie parteisse. Ta on lugupeetud ja töökas poiss, seda olen mina kah alati rääkind. Ja kui õieti ütelda, kõik üksipulgi läbi võtta, siis peaks Kondrat ilmtingimata meie parteis olema, seda ütlen ma teile kategooriliselt. Ühesõnaga, kulla Kondrat on täielikult väärt parteilane olema. See on kõik mu jutt!»

«Enne tahtsid maha matta, nüüd aga hüüad elagu?» küsis Razmjotnov.

Kuid üldise naerulagina tõttu ei kuulnud peaaegu mitte keegi tema sõnu.

Oma sõnavõtuga äärmiselt rahul, vajus Štšukar väsinult pingile, kuivatas varrukaga paljast pealage ja küsis enda kõrval istuvalt Antip Gratšilt:

«Kuule, kas ma... hästi... seesamune... kritiseerisin?»

«Sina, taat, peaks näitlejaks hakkama,» soovitas Antip vastuse asemel sosinal.

Štšukar piidles umbusklikult naabrit, kuid ei märganud tema pigimusta habemesse peidetud muiet ja päris:

«Ei tea, miks ma sihukese ameti peale peaks tükkima?»

«Hakkad kühvliga raha kokku ajama — mis kühvliga, päris labidaga kohe! Tööd on seal nii vähe, et ainult korraks äiata! Lahutad inimeste meelt lõõbijuttudega, ajad mula ja viskad vempe — see ongi kogu su töö, raskust põle ollagi, aga tulu kui palju.»

Štšukari-taadile tuli uus elu sisse, ta niheles pingil ja naeratas:

«Kullakallis Antipikene! Pea silmas, et Štšukar saab igal pool hakkama! Tema sõnad märgist mööda ei lähe, vaid ikke märki, tema põle möödalaskja mees! Mis sa's arvad? Kui asi kätte õite hulluks läheb ja vanadus mulle lõpulikult kallale tuleb, siis ma võin ju ka näitlejaks hakata. Mina olen juba noorest saati niisuguste ja naasuguste ettevõtmiste peale kole hakkaja old, nüüd aga seda enam! See on mulle korraks nuusata.»

Taat maigutas mõtlikult oma hambutut suud, vaikis pisut, kaaludes midagi endamisi, ja küsis siis:

«Ega sa juhtumise kombel põle kuuld, kui palju näitlejatele ka maksetakse? Kas tüki pealt või? Ühesõnaga, kui palju nina peale palka tuleb? Labidaga võib ka kopikaid kühveldada, aga mis mina nendega peale hakkan, kuigi kitsi inimese meelest on kopikaski raha.»

«Tempude ja vigurite pealt makstakse, nii kuda sa ennast rahva ees üleval pead,» sosistas Antip nagu vandeseltslane. «Mida rohkem sa tembutad ja jändid, seda rohkem palka saad. Nendel meestel põle muud muret, kui et söövad ja joovad ja sõidavad ühest linnast teise. Neil mureta elu jüsku linnukestel.»

«Kuule, Antip, lähme õue ja teeme suitsu,» pani ette Štšukar, kes oli koosoleku vastu igasuguse huvi kaotanud.

Nad läksid klassitoast välja ja trügisid vaevaliselt läbi tiheda rahvamurru. Istusid aia äärde päikesest soojendatud maale ja panid suitsu.

«Kas sa, Antipikene, oled neid näitlejaid ka millaski oma silmaga näind?»

«Nii palju kui kulub. Kui ma Grodno linnas sõjaväes olin, nägin neid ühtepuhku.»

«No ja kuda nad välja nägid?»
«Nagu ikke.»
«Söönd rahvas?»
«Nagu nuumatud orikad!»
Štšukar õhkas:
«Nii et neil põle söömast puudu talvel ega suvel?»
«Ei millaski!»
«Aga kuhu ma pean sõitma, et nende sekka pääseda?»
«Ega muud kui Rostovi, ligemal neid põle.»
«See põlegi nii väga kaugel... Miks sa mulle varem sihukesest kergest teenistusest põle rääkind? Ma oleks ehk juba ammust ajast sinna ametisse läind. Sa ju tead, et ma passin hästi kerge töö peale, kas või näitlejaks, aga põllumajanduses ma oma songatõve pärast rasket tööd teha ei saa. Ja sina põle mind sinna lihapottide juurde juhatand! Oled ikke tümikas, põle sa kellegi mees!» pomises Štšukar äärmise meelepahaga.
«Seda põle nagu jutuks tuld,» õigustas end Antip.
«Sa oleks pidand juba ammu mulle aru pähe panema, ja vaata, ma oleks ammu näitleja-ametist mõnu tund. Ja kui ma oleks tuld oma eite vaatama, oleks sulle hea nõu eest löönd prauh pool liitrit laua peale. Mina söönd ja sina joond, ja olekski asjad joones... Oh, Antip, Antip!... Magasime maha kasuliku värgi! Ma pean juba täna eidega nõu pidama, ja talvel ma ehk juba lähengi seda tööotsa saama. Davõdov laseb mind minna, ja raha kulub mulle majapidamises marjaks ära: ostan lehma, kümmekond lammast, põrsakese, ja lähebki elu lahedamaks...» veeretas Štšukari-taat ühtesoodu valjusti oma unistusi, ja ergutatuna Antipi osavõtlikust vaikimisest, jätkas: «Peab ütlema, et täkud on mind ära tüüdand, ja talvine hobusemehe-amet põle mulle konti mööda. Ma olen viletsaks jäänd, kardan külma, ühesõnaga — sant valmis. Istud tunnikese reel, ja soolikad ongi üksteise külge kinni külmand. Sedasi võivad ju sooled keerdu minna, kui nad seal pakasega kõik ühte punti lähevad, või tuleb närvituharate põlendik, nagu kadund Haritonil oli. Või mul seda vaja! Mul veel palju tööd ja tegemist, ja kakestan ma enese kas või pooleks, kommunismi vean ma enese välja!»

Antip ei viitsinud enam lapseliku taadiga nalja heita ning tahtis lõõbile lõppu teha:
«Sa, taat, mõtle enne hästi järele, kui sa näitlejaks hakkad...»
«Põle seal midagi mõelda,» vastas Štšukari-taat enesekindlalt. «Kui seal raha jumalamuidu kätte jookseb, olen talveks platsis. Ega see raske põle — rahvast lõbustada ja igasugu asju pajatada!»
«Vahel kaob himu ära, olgu rahad kui suured tahes...»
«Miks nii?» muutus Štšukar valvsaks.
«Näitlejaid ju pekstakse...»
«Pekstakse? Kesse neid siis peksab?»
«Rahvas, kes piletite eest raha maksab, see peksabki.»
«Mis eest?»
«Noh, kui näitleja mõne sõnaga vääratab, rahvale ei meeldi, või kui ta lori kuulajatele igavaks läheb, siis pekstakse.»
«Ja... kudamoodi siis... kas kõvasti pekstakse või nasama naljaviluks, et hirmu teha?»
«Ei seal tehta miskit nalja! Mõnikord pekstakse nõnda, et otse etenduse pealt viiakse vaeseke haigemajja, vahel koguni surnuaiale. Vanal ajal hammustati tsirkuses mu oma silma all ühel näitlejal kõrv ära ja tagumisel jalal keerati varbad kanna taha. Sedaviisi see õnnetu mees koju läkski...»
«Oot-oot! Kudaviisi — tagumine jalg? Kas ta oli siis nelja jalaga või?»
«Seal on igasuguseid... Igasuguseid peetakse rahva lõbuks. Aga ma selle koha peal eksisin, tahtsin ütelda: pahem jalg, esimene jalg, ühe sõnaga pahem jalg keerati teisipidi, ja sedasi ta läkski minema, taguots ees, nii et ei saand aru, kuhupoole ta astus. Ja küll röökis, hädapasun! Kisa kostis üle linna! Huilgas nagu vedur, nii et mul tõusid juuksed peas püsti!»
Štšukar vahtis kaua aega uurivalt Antipi tõsist ja ilmselt ebameeldivaist mälestustest lausa süngeks muutunud nägu, jäi lõpuks tema juttu uskuma ja küsis nõrdinult:

«Aga kus siis politsei oli, tont teda võtaks?! Kuda tema selle juhtumise peale vaatas?»

«Politsei võttis ise peksmisest osa. Ma ise nägin, kuda politseinik hoidis pahemas käes vilet ja vilistas, paremaga aga hutjas näitlejale vasta turja.»

«Kulla Antip, tsaari ajal võis küll sedasi olla, aga nõukogude valitsuse ajal miilits lüüa ei tohi.»

«Harilikke kodanikke miilits muidugi ei puttu, aga näitlejaid peksab küll, see on talle lubatud. Nii on juba hallist ajast seatud, siin põle midagi teha.»

Štšukari-taat pilutas umbusklikult silma:

«Lorad, kuradi Gratš! Ei tahaks sind kudagi uskuda... Kust sina võid teada, et ka praegalt näitlejatele pinna peale antakse? Sa põle kolmkümmend aastat kuskil linnas käind, põle külast jalgagi välja saand, kust sina võid teada?»

«Mul ju oma vennapoeg elab Novotšerkasskis, eks tema mulle kirjutab, kuda linnas elatakse,» väitis Antip.

«Kui just vennapoeg...» lõi Štšukari-taat jälle kõhklema, õhkas raskelt ja ta nägu läks pilve. «Vaata, misuke konks asjal sees on, Antipikene... Tuleb välja, et näitlejaks olemine on riskant asi... Tõepoolest — kui rahvas seal surnuks tapab, siis mulle see ei passi. Sihuke lõbus elu käigu kassi hänna alla!»

«Ma ju hoiatangi sind igaks juhtumiseks. Sa alguses pea eidega nõu, eks siis selle järgi sea oma asjad.»

«Eit ei puutu siia,» vastas Štšukari-taat kuivalt. «Egas temal ribisid lugema ei hakata... Mis nõu mul temaga pidada?»

«Siis otsusta ise.» Antip tõusis maast ja tallas koni laiaks.

«Mul põle kiiret kuskile, talv veel kaugel, ja õigust ütelda — täkkudest on kahju lahkuda ja eidel jääb üksinda igav... Ei, Antipikene, las näitlejad ajavad pealegi ilma minuta läbi. Käigu see kerge teenistus kus kurat! Ja ega ta põlegi nii kole kerge, kui tõsiselt järele mõtelda. Kui sind iga päe klobima hakatakse, ükskõik mis pihku juhtub, ja kui miilits, selle asemel et sinu kaitseks välja astuda, ise rusikad sinu turjal tööle paneb — tänan väga! Sööge oma supp ise! Kes mulle

kõik põle juba maast-madalast liiga teind! Haned ja härjad ja koerad — mis minuga küll kõik põle juhtund! Asi läks koguni nõnda kaugele, et mulle sokutati võõras laps kraesse. Kas see on sinu meelest kena? Puudub veel, et mind vanuigi näitleja-ametis surnuks lüüakse või mõni ihuliige teisipidi keeratakse — tänan väga! Ei taha, ja jutt otsas! Antipikene, lähme parem koosolekule, seal on asi kindel ja kombes, las näitlejad mõtlevad ise, kuda nad toime tulevad. Küllap nad paganad on kõik noored ja terved. Neid pekstakse mis kole, aga nemad lähvad sellest aina rammusamaks. Ei mina vanainime nende vasta saa. Mis sest, et neil priske lobi, aga kui mulle sedasi paar kordagi virutatakse, siis on mu hing jumala juures. Mida põrgut ma neist lihapottidest ihkan! Need lollakad, kes vaeseid näitlejaid peksavad, kisuvad mul suutäiegi kõrist tervelt tagasi. Mina näitleja olla ei taha, ja ära sa mind sellega enam hulluta, va saadanas, ja ära riku mu tuju lõpulikult ja igaveseks ajaks ära! Sa praegalt muu jutu seas rääkisid, kuda üks ilma aruta loll näitlejal kõrva ära hammustas ja kuda sel jalg välja väänati ja kuda teda peksti, aga minul juba kõrvad valutavad ja jalges lõhub ja kõik kondid on tuld täis, jüsku oleks mind ennast peksetud, kõrvast hammustatud ja venitatud kuda juhtub... Mina olen nende metsikute juttude järel kole närviline, jüsku oleks põrutada saand. Nii et sa mine jumala pärast praegalt üksipäini koosolekule, ma raasike puhkan siin, rahustan ennast, sean oma närvid korda, küll ma siis tulen Dubtsovi tagandama. Otsemaid ma ei saa sõna võtta, Antipikene, mul jooksevad külmavärinad mööda selga ja põlved võbisevad, päris halvatus kohe, tont võtku, ei saa kindlalt jala peal seistagi...»

Štšukar hakkas uut suitsu keerama. Ja tal värisesid tõepoolest käed, torru keeratud ajalehetükilt varises maha jämedat pinutagust, nägu läks nutuselt virilaks. Antip vaatas taadile teeseldud haledusega otsa:

«Ma ei teandki, vanaisa, et sa nii tundelise südamega oled, muidu ma põleks sulle näitlejate kibedast elust rääkindki... Ei, taat, sina küll näitlejaks ei kõlba! Istu ahju peal ja ära aja kerget teenistust taga. Ja eite ei

passi sul kah pikaks ajaks üksi jätta, kahju vanainimesest . . .»

«Küll eit hakkab rõõmust hõiskama, kui ma talle ütlen, et ma tema pärast näitlejaks mineku katki jätsin! Tema tänul põle siis enam otsa ega äärt!»

Štšukari-taat naeratas heldinult ja vangutas pead, nautides juba ette head meelt, mida ta ise tunda saab ja oma eidele teeb, kui ta talle seda meeldivat uudist kuulutab. Ent juba kogunesid tema kohale kõuepilved . . .

Taadil polnud aimu, et tema truu sõber Makar Nagulnov oli pool tundi tagasi saatnud ühe poisi Štšukari eide juurde valju käsuga — ilmuda viivitamatult koolimajja ja viia ükskõik mis ettekäändel vanamees koju.

«Näe, su eit ongi platsis!» ütles Antip Gratš juba avalikult muiates ja köhatas mõnusalt.

Štšukari-taat tõstis pead. Justkui oleks keegi märja kaltsuga tema näolt õndsa naeratuse ära pühkinud! Otse tema poole tuli ta eit, kulm kortsus, nägu otsusekindlust täis, range olekuga nagu ülemus.

«Käigu ta . . .» sosistas Štšukari-taat kimbatuses. «Kust tema, sunnik, seia sai? Oli teine haige maas, ei tõst peadki, aga säh sulle, tuleb korraga ise platsi. Mis pärgel teda seia ajas?»

«Lähme koju, taat,» andis eit oma teiselepoolele käsu — häälega, mis ei sallinud vasturääkimist.

Štšukari-taat vaatas maas istudes talle nagu nõiutult otsa, justkui küülik vaatab boamadu.

«Koosolek põle veel lõppend, kallikene, ja ma pean sõna võtma. Meie küla ülemused palusid mind kangesti, et ma sõna võtaks,» pomises ta lõpuks tasakesi ja luksatas kohe selle peale.

«Saavad ilma sinuta toime. Lähme! Kodus on tegemist.»

Eit oli mehest ligemale peajagu pikem ja kaks korda kogukam. Ta võttis taadil võimukalt käest kinni ja tõmbas ta ühe ropsuga hõlpsalt jalule. Štšukari-taat toibus ja lõi vihaselt jalaga vastu maad:

«Aga mina ei tule! Sul põle miskit õigust mult hääleõigust ära võtta! Egas enam vana riigikord põle!»

Sõnagi lausumata pööras moor ringi ja hakkas pikal sammul kodu poole astuma, tirides endaga kaasa Štšukari-taati, kes aeg-ajalt vastu punnides tema kõrval sebis. Kogu tema välimus andis tummalt tunnistust pimedast saatusele alistumisest.

Antip Gratš vaatas talle järele ja naeris hääletult. Trepist üles astudes aga mõtles ta: «Hoidku jumal, et vanamees maha ei sureks, ilma temata hakkaks külas igav!»

XXIII PEATÜKK

Niipea kui Štšukari-taat oli koolimajast ära läinud, võttis koosolek hoopis teise ilme: sõnavõtud kolhoosnikuilt, kes arutasid Dubtsovi kandidatuuri, hakkasid kõlama asjalikult, ilma et neid oleksid katkestanud äkilised naerupuhangud; pärast seda aga, kui sepp Ippolit Šalõi kõigile ootamatult sõna võttis, tekkis koosolekul esmakordselt mitmeks minutiks otsekui äikeseeelne vaikus...

Juba oli igakülgselt läbi arutatud kõigi nende kandidatuur, kes olid esitanud parteisse astumise sooviavalduse; juba olid kõik kolm lahtise hääletuse teel ühel häälel vastu võetud partei liikmekandidaadiks kuuekuulise katseajaga, kui vana Šalõi sõna palus. Ta tõusis päris akna juures seisvast pingist püsti, toetas oma laia selja vastu aknapiita ja küsis:

«Kas võib meie majandusjuhatajale Jakov Lukitšile ühe pisikese küsimuse esitada?»

«Esita või kaks,» lubas Makar Nagulnov, kes oli kohe rõõmsalt kõrvad kikki ajanud.

Jakov Lukitš pöördus vastu tahtmist Šalõi poole, Tema nägu oli võtnud pineva, ootava ilme.

«Siin astuvad inimesed parteisse, ei taha elada partei kõrval, vaid partei sees, tahavad koos temaga muret ja rõõmu jägada,» hakkas Šalõi kähiseval bassihäälel rääkima, pööramata Jakov Lukitšilt oma musti pungsilmi. «Aga miks sina, Lukitš, avaldust ei anna? Ma küsin sinult suisa: mispärast sina kõrvaliseks jääd? Või ei puutu see ehk ülepea mitte sinusse, et partei rabeleb jüsku kala jää all, tahab meid parema elu poole viia? Aga mis teed sina? Kui teistel kangest tööst nahk leemendab, poed sina viluvarju ja ootad, et sulle pala kätte tuuakse, ära mälutakse ja suhu pistetakse, kas sedasi või? Kuda siis sinu asjad nõnnamoodi on? Sinu asjad on jah huvitavad küll ja rahvale väga hästi näha... Tervele külale näha, kui sa teada tahad!»

«Mina teenin oma leivapala ise ja põle veel sinu käest palumas käind,» kostis Ostrovnov ruttu.

Kuid Šalõi tõstis käskivalt käe, nagu oleks selle armetu argumendi kõrvale lükanud, ja ütles:

«Oma igapäevast leiba võib saada mitmel moel: pane kott kaela, mine kerjama, ega sellegi ametiga nälga ei sure. Aga mina ei kõnele mitte sellest, ja sina, Lukitš, ära vingerda nagu uss viglaharude vahel, sa saad aru küll, millest ma räägin! Varem, üksiktalude ajal, müttasid sa tööd teha nagu karu, põld sul öö ega päeva vahet, hakkasid igast asjast kinni, et aga endale kuskilt veel mõni kopikas kokku kraapida, nüüd aga oled sa laisakätt mees, teed tööd ainult nagu silmakirjaks... Noh, olgu, jutt põle praegalt sellest, põle veel tuld aeg sul oma kerge töö ja kõvera elu kohta rahva ees aru anda, kui see aeg tuleb, küll siis annad! Aga praegalt ütle: mispärast sina parteisse ei astu?»

«Mul pole nii palju haridust, et parteisse kuuluda,» vastas Ostrovnov tasa, nii tasa, et peale tema kõrval istuvate inimeste kogu koolitoas keegi ei kuulnud, mis ta ütles.

Tagant hüüdis keegi nõudlikult:

«Räägi kõvemini! Ei kuule, mis sa seal oma nina alla pobised! Korda, mis sa ütlesid!»

Jakov Lukitš vaikis kaua aega, nagu poleks talle esitatud palvet kuulnudki. Alanud äraootavas vaikuses oli kuulda, kuidas tumedas ja unises jões konnad mitmehäälse koorina krooksuvad, kuidas kuskil kaugel, vist külast eemal seisvas vanas tuuleveskis öökull huikab ja akende taga haljendavates akaatsiapõõsastes siidisabad siristavad.

Vaikus läks juba piinlikuks, ja Ostrovnov kordas märksa valjemalt:

«Mul põle partei jaoks küllalt haridust.»

«Majandusjuhataja ametiks jätkub, aga partei jaoks mitte?» küsis Šalõi uuesti.

«Seal on majandus, aga siin poliitika. Kui sina sellest vahest aru ei saa, siis mina saan küll,» ütles ootamatusest toibunud Jakov Lukitš nüüd juba selgesti ja kõlavalt.

Kuid Šalõi ei leppinud sellega, vaid ütles muiates:

«Meie kommunistidel on tegemist niihästi majanduse kui ka poliitikaga, ja tead mis — imelik asi, nad saavad hakkama! Üks ei paista teist segavat. Sa keerutad, Lukitš, ajad hoopis muud juttu... Ei taha tõtt lagedale tuua, sellepärast sa keerutadki!»

«Põle mul midagist keerutada ja põle ka põhjust,» vastas Ostrovnov kõlatult.

«Ei, keerutad küll! Sul on omal miskisugused salamõtted ja sellepärast sa ei taha parteisse astuda... Aga võib-olla ma eksin — sa siis paranda mu viga, eks paranda!»

Koosolek oli kestnud juba üle nelja tunni. Õhtuse jaheduse peale vaatamata oli koolimajas talumatult umbne. Koridoris ja klassiruumides põles ähmaselt paar laualampi, kuid nende tõttu tundus olevat veel umbsem. Kummatigi istusid higist märjad inimesed liikumatult paigal, jälgides vaikides ja pinevusega vana sepa ja Ostrovnovi vahel ootamatult puhkenud sõnasõda, ja tundsid, et kõige selle taga peitub midagi, millest ei räägita, midagi ränka ja tumedat...

«Ei tea, mis salamõtted mul peaks olema? Kui sa iga asja läbi näed, eks ütle siis välja,» soovitas Ostrovnov, kes oli kaotatud rahu jälle tagasi saanud ja kaitselt pealetungile üle läinud.

«Sina, Lukitš, võta kätte ja räägi enesest ise. Mis häda või lusti pärast mina sinu eest peaks rääkima?»

«Mul põle sinuga midagist rääkida!»

«Sa ära räägi minuga, vaid rahvaga... räägi rahvaga!»

«Peale sinu põle minu käest keski midagist küsind.»

«Küll piisab minustki. Sa vist ei taha rääkida? Noh, põle viga, ootame. Kui sa täna ei räägi, siis homme räägid ikke!»

«Mis sa mulle naha vahele tükid, Ippolit? Miks sa ise parteisse ei astu? Räägi enese eest, ära võta mind pihile, ega sa papp ei ole!»

«Aga kes sulle ütles, et ma parteisse ei astu?» küsis Šalõi endises asendis, pikkamisi, sõnu rõhutatult venitades.

«Parteis sa ei ole, tähendab, ei ole astund.»

Nüüd Šalõi kõhatas ja tõukas enese õlaga aknapiidast eemale. Külarahvas andis talle sõbralikult teed ja ta sammus aeglasel taaruval kõnnakul presiidiumilaua poole, käigu peal rääkides:

«Varem ei astund, see on tõsi, aga praegalt astun. Kui sina, Jakov Lukitš, ei astu, siis pean astuma mina. Aga kui sina täna oleks sooviavalduse and, siis mina põleks seda teind. Mina sinuga ühes parteis olla ei saa! Me oleme kumbki ise parteist...»

Ostrovnov vaikis, kuidagi ebamääraselt naeratades, Šalõi aga läks laua juurde, kohtas Davõdovi säravat, tänulikku pilku, ulatas avalduse, mis oli kuidagiviisi kritseldatud vana koltunud paberi kaheksandikpoognale, ja ütles:

«Aga soovitajaid mul põle. Kudagi tuleb sihukesest olukorrast välja rabelda... Poisid, kes teie seast annab mulle soovituse? Noh, kirjutage!»

Kuid Davõdov juba kirjutas soovitust — suure, kiirustava käekirjaga. Siis võttis tema käest sulepea Nagulnov.

Ühel häälel võeti partei liikmekandidaadiks ka Ippolit Šalõi. Pärast hääletust tõusid Gremjatši rakukese kommunistid püsti ja hakkasid talle aplodeerima. Nende järel tõusid kõik koosolijad ning lõid kohmakalt, harvade valjude löökidega oma raskest tööst pahklikke käsi kokku.

Šalõi seisis ja pilgutas liigutatult silmi. Ta vaatas niiskunud pilguga justkui esimest korda külarahva ammu tuntud nägusid. Aga kui Razmjotnov talle kõrva sosistas: «Onu Ippolit, sa võiks rahvale midagi niisukest südamlikku ütelda...» raputas taat isemeelselt pead:

«Mis ma hakkan sõnu tuulde loopima! Ja mul põlegi niisukesi sõnu hinge taga... Näe, kuda plaksutavad!

Tähendab, saavad niikuinii kõik aru, ilma minu üleaaruste sõnadeta.»

Kuid hämmastavat välist muutust ei toimunud neil hetkedel mitte mõne äsja parteisse vastuvõetuga, vaid parteirakukese sekretäri Nagulnovi enesega. Niisugusena polnud Davõdov teda veel kunagi näinud: Makari näol oli lai ja heasüdamlik naeratus. Ta oli oma täies pikkuses laua tagant püsti tõusnud, kohendas pisut närviliselt oma sõduripluusi, puudutas sõrmedega ilma põhjuseta rihmapannalt, tammus ühelt jalalt teisele, ja mis peaasi — naeratas, näidates tihedaid väikesi hambaid. Alati kõvasti kokkusurutud huuled olid suunurkadest võpatanud ja siis lapselikult liigutavaks naeratuseks veninud. See oli Makari karmil askeedinäol üpris ebatavaline, nii et esimesena märkis selle ära Ustin Rõkalin. Tema oligi see, kes suure imestusega hüüdis:

«Vaadake, armas rahvas, meie Makar vist naeratab! Esimest korda elus näen säherdust imet! . . .»

Ja Nagulnov vastas naeratust peitmata:

«Leidus ikke üks! Tähele pani! Aga miks ma ei peaks naeratama? Süda on rõõmus, sellepärast naeratan. Ega see mul varastatud põle. Kes mind keelab? Kallid kodanikud, külarahvas, kuulutan lahtise parteikoosoleku lõppenuks. Koosoleku päevakord on puha otsas.»

Veel kuidagi rohkem rinda ette ajades ja niigi sirgeid õlgu õgvendades tuli ta laua tagant ära ja ütles heledalt kõlama hakanud häälega:

«Mina kui rakukese sekretär palun tulla minu juurde kallitel seltsimeestel, kes meie suurde kommunistlikku parteisse vastu võeti. Tahan teile selle suure au puhul õnne soovida!» Nüüd surus ta huuled kokku ja muutus tavaliseks Makariks, kes lausus, küll mitte valjusti, kuid komandöri moodi käskivalt: «Minu juurde!»

Esimesena tuli Kondrat Maidannikov. Tagapool istujad nägid, et tema higist märg särk oli abaluudest nimmeteni vastu selga liibunud. «Oh sa väeseke, jüsku oleks terve tiinu heina maha niit!» pobises kaastundlikult üks vanaeit, ja keegi hakkas tasakesi naerma: «Küll ikke tehti Kondratile kütist!»

Pead kallutades võttis Nagulnov Kondrati sirutatud käe oma erutusest niiskunud suurte pihkude vahele, surus seda kõigest jõust ja ütles pidulikult, pisut väriseva häälega:

«Seltsimees! Vennas! Soovin õnne! Loodame, meie kõik, kommunistid, loodame, et sinust saab eeskujulik bolševik. Ja sinuga ei saa teisiti ollagi!»

Ja kui viimasena tuli karu kombel astudes Ippolit Šalõi ja tagasihoidlikult muheldes ning üldisest tähelepanust kohmetuna juba kaugelt oma musta, tööst mühklikku tohutut kämmalt sirutas, astus Nagulnov talle vastu ja võttis vana sepa laiadest kühmus õlgadest kõvasti kinni:

«Noh, näe, onu Ippolit, kui toredasti see välja kukkus! Soovin kogu südamest õnne! Ja teised meie mehed, kommunistid, soovivad ka. Ela edasi, ära põe ja tao vasarat veel sadakond aastat nõukogude võimu ja meie kolhoosi kasuks! Ela kaua, taat, seda ütlen ma sulle! Sinu pikast east on inimestel aina hea meel, ütlen ma sulle, ja see on tõsi!»

Kohmetult trügides ja tõugeldes vahetasid neli parteisse vastuvõetut käepigistusi kõigi teiste kommunistidega, ja rahvas tungles juba elavalt juteldes välisukse juures, kui Davõdov korraga hüüdis:

«Kodanikud, üks minut! Lubage ütelda mõni sõna.»

«Las käia, esimees, aga lühidalt, muidu lämbume päris ära! Siin on kuum ja umbne nagu saunas!» hoiatas keegi rahva hulgast naerusui.

Kolhoosnikud hakkasid jälle pinkidele istuma, igaüks endisele kohale. Mõni minut kestis koolimajas jutukõmin, siis jäi kõik vaikseks.

«Kodanikud kolhoosnikud ja iseäranis naiskolhoosnikud! Täna, nagu ei iialgi varem, on kokku tulnud kõik meie kolhoosi liikmed, viimne kui üks . . .» alustas Davõdov, kuid teda katkestas Djomka Ušakov, kes hüüdis koridorist:

«Sa, Davõdov, alustad nagu Štšukari-taat! See rääkis: «Kallid kodanikud ja vanamoorid!» ja sina teed talle järele, hakkad sealtsamast pihta.»

«Nemad õpivadki Štšukariga teineteise käest: Štšukar hakkab juba nagu Davõdov ühtepuhku ütlema «fakt»,

Davõdov jälle hakkab varsti rääkima: «Kallid kodanikud ja kulla vanamoorid!»» lisas vana Obnizov.

Nüüd läks koolimajas lahti niisugune heasüdamlik, kuid mürisev naer, et lampidest tulekeeled tõusid ja üks lamp koguni kustus. Naeris ka Davõdov, harjumust mööda oma tühemikuga hambarida laia peoga varjates. Ainult Nagulnov hüüdis nördinult:

«Mis see siis nüüd on?! Koosolekul põle enam miskit tõsidust! Kuhu see kadus? Või voolas see teist koos higiga välja?!»

Kuid selle hüüdega ta nagu valas õli tulle, naerumürin pääses jälle valla ja kõmises uue jõuga kõigis klassides ja koridoris. Makar lõi lootusetult käega ja pöördus tüdinud näoga akna poole.

Seda näilist ükskõiksust polnud tal aga kerge säilitada, nagu võis otsustada selle järgi, kuidas ta suured sarnaluud liikusid ja vasak kulm tõmbles.

Ent minut hiljem, kui kõik oli vaikseks jäänud, hüppas ta toolilt püsti, nagu oleks teda herilane nõelanud, sest tagumistest ridadest hakkas jälle kostma Štšukaritaadi vali värisev hääl:

«Aga ma küsin teilt, kallid kodanikud ja vanamoorid, mispärast ma nõnda pajatasin?»

Taat ei jõudnud veel lauset lõpetada, kui lajatas järsk naerupuhang nagu suurtükipauk, kustutades veel kaks lampi. Poolpimedas purustas keegi kogemata lambiklaasi ja vandus vängelt; üks naine ütles hukkamõistvalt:

«Pea ometi piiri! Hea meel, et pime ja keegi ei näe, ja nüüd muudkui vannub, lollakas!»

Naer vaibus tasapisi, ja hämaras valguses oli jälle kuulda Štšukari-taadi värisevat ning nurisevat häält:

«Üks tola vannub pimedas, nii et maa must, ja teised naeravad ei tea mispärast... Elu nagu naljategemine! Jäta või koosolekutel käimata! Ma seletan teile, misukesel põhjusel ma pajatasin: «Kallid kodanikud ja vanamoorid!» Sellel põhjusel, et vanamoorid on üks ustav ja kindel rahvas. Iga moor on jüsku riigipank, elab ilma kavala kauba ja petise tööta. Oma vanainimese-elus ei karda ma nende käest ühtegi kurja, aga noori naisi ega piigasid ei taha ma ülepea mitte näha!

Mispärast, küsin ma teie käest. Sellepärast, et lapsukest ei toond mulle ukse taha mitte mõni auväärt vanamoor, see pole ju üleüldse mitte vanaeitede töö, ja olgu moor muidu kui käbe tahes, aga lapse ilmaletoomisega ei tule tema mitte toime! Aga üks nurjatu noor neitsik oli nii lahke ja arvas mind omavoliliselt isade kilda. Sellepärast mina vihkan igasuguseid ja selletaolisi noori seelikukandjaid, ja pärast niisukest juhtumist ei või ma neid silmaotsaski sallida ega taha neid eluilmaski näha ega kuulda! Kui ma kogemata kombel juhtungi silmama mõnda ilusat naisukest, hakkab mul süda läikima nagu pärast koledat viinavõtmist. Näete nüüd, kui kaugele need äraneetud reod mind on viind!... Pärast seda lapselugu ma ei saa ju ometi ütelda, et «mu kallid naisukesed ja ilmsüüta neitsikud», ega neile igasugu muid sihukesi mesimagusaid sõnu ette pista nagu taldriku peal. Eluilmaski mitte!»

Nagulnov ei suutnud end pidada ja küsis imestunult, kulmud kõrgel:

«Kust sina siia said, taat? Sinu eit viis su ju koju, kuda sa jälle siin oled?»

«No mis sellest, et viis?» vastas Štšukar trotslikult. «Mis see sinu asi on? See on perekonna-asi, ja mitte parteiline asi. Selge?»

«Mitte midagi põle selge. Kui ta viis, tähendab, et viis asja pärast, ja sa pead kodus olema.»

«Olin, aga jalga lasin, Makarikene! Ja mitte miskit põle ma kellegile võlgu, ei sulle ega oma moorile, käige te pärapõrgu, ja ärge norige minuga, jumala pärast!»

«Kuidas sul, taat, siis korda läks kodunt jalga lasta?» küsis Davõdov kõigest väest naeru tagasi hoides.

Viimasel ajal ei saanud ta Štšukari juuresolekul kuidagi tõsidust säilitada, nagu talle sobiv oleks olnud, ja vaadatagi ei saanud ta teda ilma muigamata. Nüüd ootas ta pilukil silmi vastust, käsi juba suu ees valmis. Ega siis asjata Nagulnov talle nelja silma all varjamata meelehärmiga ei öelnud: «Mis sinuga ometi lahti on, Semjon? Lõkerdad muudkui naerda nagu piiga, keda kõditatakse, sa põle enam üleüldse mehe moodi!»

Davõdovi küsimusest ergutust saanud Štšukar trügis ettepoole, töötas ägedasti küünarnukkidega, tõugates

läbikäiku kogunenud külarahvast kahele poole, ja kippus kõigest väest presiidiumilaua juurde.

Nagulnov hüüdis talle:

«Taat! Mis sa nügid teisi? Räägi koha pealt, me lubame, ainult tee lühemalt!»

Poolel teel peatudes karjus Štšukari-taat tuliselt vastuseks:

«Sa õpeta oma vanaema, kust ta rääkima peab, mina tean oma kohta! Sina, Makarikene, ronid alati kõnetooli või pajatad presiidiumist ja ajad sealt igasugu jama, miks siis mina pean inimestega kuskilt pimedast tagaotsast rääkima? Mitte ühtegi nägu ma sealt ei näe, põle muud kui kuklad, seljad ja nõnda edasi, miska inimesed pingi peal istuvad. Kellega ma siis sinu arvates pean rääkima ja kellele kõnet pidama? Kukaldele, selgadele ja nõnda edasi? Tule ise siia tahaotsa ja pea siit oma kõned maha, aga mina tahan inimestele silma vaadata, kui ma räägin! Ülesanne on selge? Noh, pea siis keel hammaste taga ja ära aja mu mõttelõnga segamini. Sul on kohe niisuke mood — mind juba ette sassi ajada. Ma põle jõund veel suudki lahti teha, kui sina virutad jüsku lingust minu pihta igasugu hüüdeid. Ei, vennikene, sedasi meie asjad ei lähe!»

Seistes juba laua vastas ja ühe silmaga ainiti Makari otsa vaadates küsis Štšukar:

«Kas sina, Makarikene, oled millaski oma elus näind, et naisterahvas viib mehe, mõne hädalise asja pärast töö või toimetuse pealt ära? Kosta puhtast südamest!»

«Harva küll, aga on ikke ette tuld: ütleme näitusek's tulekahju või veel mõne õnnetuse korral. Sa, vana, ära viida koosoleku aega, las Davõdov räägib; pärast koosolekut lähme meile ja siis vatrame kahekesi kas või valgeni välja.»

Nagulnov, vankumatu Nagulnov, tegi ilmselt järeleandmisi, et ainult kuidagi Štšukari-taati keelitada ja võtta talt võimalus koosolijaid ilmaasjata kinni pidada, kuid efekt oli ootamatu: Štšukari-taat nuuksatas, pühkis käisega märjaks läinud silma ja hakkas läbi ehtsate pisarate rääkima:

«Mul ükspuha, kas ma olen ööd sinu või täkkude juures, ainult et koju ei tohi ma täna mitte oma nägu näidata, sest mul seisab oma eidega ees sihuke plevna, et ma võin kodu künnisel väga lihtsalt sõrad sirgu ajada!»

Štšukari-taat pööras oma küpse õuna moodi kortsus näo Davõdovi poole ja jätkas äkki kõvema häälega:

«Sina, Semjon, kullakene, küsisid, et kudaviisi ma kodus olin ja sealt jalga lasin. Kas sa arvad, et see on lihtne asi? Ma pean koosolekule uhe sekundiga, ilma pikalt venitamata, oma kuritahtliku eide kohta seletust andma, sest rahvas peab minule kaastundmust avaldama, ja kui seda kaastundmust mitte kuuldavale ei tule, siis, Štšukar, heida aga maha niiske mulla peale ja sure jumala rahus ära, kao sinna, kuhu päike ei paista! Nii sandisti läheb mu maapealne elukene!... Lugu oli nõnda, et tund aega tagasi tuli mu tuvikene seia, kui ma parajasti Antip Gratšiga õuel istusin ja suitsu tegin. Arutasime temaga seal näitlejate asja ja üleüldse meie igapäevast elu. Eit, põrguline, tuli, võttis mul käest kinni ja vedas mind enese järel jüsku rammus hobune äket, millel pulgad ülespidi. Vedas teine päris kerge vaevaga, et ähkind ega ohkind pingutusest, ehk ma küll mõlema jalaga vastu panin, nii kuda jäksu oli.

Kui te teada tahate, võib minu eide panna adra ette kündma ja kas või vankrikoormaid vedama, mis siis veel rääkida minu tirimisest kuhu tahes — see on tal ainult korraks hingata, nii tugev on ta, va pele! Rammu on tal koledal kombel jüsku veohobusel, tõsijutt, jumala eest! Olgu teistega kuda on, aga mina tean tema jäksu päris peensusteni, olen oma turjal tunda saand...

Sedasi ta mind siis vedas ja lohistas enda järel, ja mis sa hing tahad ära teha? Ülevõimu vasta ei saa. Tatsan tema taga ja ise küsin: «Mis häda pärast sa mind koosolekult ära tirid jüsku vastsündind lapsukest ema rinna otsast? Mul on ju seal asi ajada!» Tema aga räägib: «Lähme, vana, meil ühe akna luuk sagaraist maha tuld, pane see ülesse nagu kord ja kohus, muidu, hoidku jumal, läheb öösse tuuliseks ja peksab meie akna puruks.» No küll on ikke number! Säh sulle pauk, mõtlen ma. Ütlen talle, et kas siis homme põle

päev, et luuki üles panna. Ega sa põle viimati ogaraks läind, va tulehark? Tema aga räägib: «Minul on tõbi kallal ja minul on üksipäini igav oma tõvega lesida. Ega sinagi kärna ei lähe, kui sa mu kõrval istud.» Säh sulle teine pauk! Mina kostan selle peale: «Kutsu mõni eit, las see istub sinuga, niikaua kui ma koosolekule tagasi lähen ja Agafoša Dubtsovi ära tagandan.» Tema aga vasta: «Mina tahan ainult sinuga oma aega viita, mitte miskisugust eite põle mulle vaja.» Säh sulle kolmas pauk, kolm korda vasta vahtimist!

Kuis on, kas võib vabatahtlikult ära kannatada niisukest inimese üle irvitamist või peaks otseteed säherduse ääretu lolluse käest ennast vakueerima? Mina sedaviisi tegingi, see tähendab — vakueerisin omavoliliselt. Kui me tuppa astusime, mina kohe ilma pikemata lipsti — vöörusesse, sealt trepile, ja panin kähku ukse väljastpoolt haaki, ja ise aga traavisin siia, koolimajasse! Aknad on meie majal pisikesed, kitsad, eit aga on mul turske, te ju teate, ja maailmama paks. Aknast ta elu sees välja ei poe, jääb sinna kinni nagu nuumsiga aiamulku, see on äraproovitud asi, ta on sinna juba mitu korda kinni jäänd. Praegalt ta nüüd istubki kodus, istub kenasti jüsku kurat kaevus vanasti, enne revolutsiooni, ja majast välja ei pääse! Kellel tahtmist on, mingu ja päästku ta vangist valla, mina ei tohi kudagimoodi tema silma alla ilmuda, ma lähen paariks päevaks kellegi manu ajutiseks üüriliseks, niikauaks kui eit tsipa tasasemaks jääb, kuni ta viha minu vastu lahtund on. Ega ma loll põle, et ma oma saatusega riskeerima hakkan, ja minule on üleüldse igasugused ja sellesarnased lahingud vastameelt. Teeb ägedas vihas mulle otsa peale, aga mis pärast saab? Pärast prokurör kirjutab, et Šipka mäel on kõik vaikne, ja lool lõpp! Ei, täname väga, need koogid pistke ise kinni! Targale inimesele on kõik see asi seletamatagi selge, aga lollile seleta või ära seleta, talle ükspuha, jääbki lolliks surmatunnini!»

«Kas lõpetasid, taat?» küsis Razmjotnov rahulikult.

«Teiega peab lõpetama, tahad või ei taha. Agafoni tagandamisega jäin ma hiljaks, te võtsite ta niikuinii meie parteisse, jah, võib-olla on see paremgi, ma ehk

jään teiega veel viimati ühte nõusse. Eide loo seletasin ma teile ära, nii nagu see oli, ja ma näen teie näost, et kõik, kes te mu ees istute, tunnete mulle kõvasti kaasa. Aga rohkem põlegi mulle miskit vaja! Rääkisin teiega, nagu süda lustis, egas ma ainult täkkudega ei pea rääkima, eks ole? Teil on küll arusaamist üsna natuke, aga ikkegi rohkem kui mu täkkudel . . .»

«Istu, vana, muidu hakkad jälle plära ajama,» käskis Nagulnov.

Vastu koosolijate ootust läks Štšukar vaikselt oma kohale, ilma et oleks vastu puigelnud nagu tavaliselt, kuid see-eest naeratas ta nii hämmastava rahuloluga ja välgutas nii võidukalt üht silma, et igaüks pidi täie selgusega nägema: seal läheb võitja, mitte võidetu. Teda saatsid sõbralikud naeratused. Gremjatši rahva suhtumine temasse oli ikkagi väga soe.

Üksnes Agafon Dubtsov ei jätnud taadi õnnelikku meeleolu rikkumata: kui Štšukar, tähtsust täis, temast mööda läks, sosistas Agafon kurjakuulutavalt, moonutades oma rõugearmilist nägu:

«Noh, nüüd oled sa pigis, vana . . . Jääme jumalaga!»

Štšukar jäi nagu naelutatult seisma, maigutas mõni aeg suud, võttis end siis kokku ja küsis väriseva häälega:

«See et . . . ei tea mispärast ma pean sinuga jumalaga jätma?»

«Sellepärast, et sul on siin ilmas väga vähe veel elada jäänd . . . Aega on sul veel kaheks silmapilguks ja neljaks õhkamiseks. Pöetud peaga piiga ei jõua veel patsigi punuda, kui sinu kirstukaas juba kinni vajub . . .»

«See . . . kuda siis sedasi, Agafon?»

«Väga lihtsalt! Sind tahetakse ära tappa.»

«Kes?» suutis Štšukari-taat hädavaevalt lausuda.

«Teadagi kes: Kondrat Maidannikov oma naisega. Ta saatis naise juba koju kirve järele.»

Štšukari jalad hakkasid võbisema ja ta istus jõuetult Dubtsovi kõrvale, kes teenistusvalmilt eest ära nihkus, ning küsis õnnetu näoga:

«Mispärast ta minult elu võtta tahab?»

«Kas sa ise siis ei taipa?»

«Ah et selle taganduse pärast, mis ma tema peale ütlesin?»

«Just! Kriitika pärast alati tapetakse, vahel kirvega, vahel püssist. Kuda sulle rohkem meeldib — kas kuuli saada või kirve all surra?»

«Meeldib! Mismoodi sa ütled! Kellele võib niisuke asjandus meeldida?!» sai Štšukari-taat pahaseks. «Sa ütle parem, mis ma nüüd tegema pean. Kudaviisi ma ennast sihukese rumala tola eest kaitsta saan?»

«Ülemustele tuleb teatada, kuni veel hing sees, muud ei miskit.»

«Ega teisiti ei saa,» nõustus Štšukari-taat pärast lühikest mõtlemist. «Lähen kohe Makarikesele kaebama. Kas see kuradi Kondrat siis ei karda, et ta minu pärast sunnitööle läheb?»

«Ta ütles, et Štšukari eest ei anta rohkem kui aasta või halvemal juhtumisel kaks aastat, aga et aasta või kaks võib ta vabalt ära istuda, see tal hõlpus välja teenida... Ta ütles, et sihukeste vanataatide eest palju ei anta. Säherduse risu eest antakse üsna vähe.»

«Pühkigu suu puhtaks, sindrinahk! Saab oma kümme ära, seda ma tean peensusteni!» kisendas Štšukari-taat hirmsas vihas.

Ja sai kohe Nagulnovilt valju hoiatuse:

«Kui sa, vana, veel kord ruigad nagu põrsas aia vahel, kihutame sind viibimata koosolekult minema!»

«Istu vakka, vanaisa, ma saadan sind, kui sa ära lähed, mina sulle liiga teha ei lase!» lubas Dubtsov sosinal.

Kuid Štšukar ei vastanud musta ega valget. Ta istus, küünarnukid põlvedele toetatud, pea maas. Ta mõtles millelegi ainiti ja keskendunult, kortsutas kannataja ilmel otsaesist, kargas siis äkki püsti ja vantsis inimesi kõrvale tõugates presiidiumilaua juurde. Dubtsov, kes Štšukari pilguga jälgis, nägi, kuidas taat Nagulnovi poole kummardus ja talle midagi kõrva sosistas, näidates näpuga teda, Dubtsovi, ja siis Kondrat Maidannikovi.

Raske, peaaegu võimatu oli Nagulnovit naerma ajada, kuid nüüd ei pidanud temagi vastu, muigas poole suuga ja vangutas Dubtsovi poole vaadates ettehoitvalt pead, pani Štšukari enese kõrvale istuma ja sosistas: «Istu siin ja ära kooserda, muidu võib sul veel pahasti minna.»

Varsti tabas võidutsev ja rahunenud Štšukari-taat Maidannikovi pilgu ning näitas talle vasaku käe küünarnuki alt kahjurõõmsalt trääsa. Kondrat tõstis imestunult kulme, Štšukar aga, kes ennast Makari kõrval täiesti julgena tundis, näitas talle juba korraga kahte trääsa.

«Miks vana sulle trääsa näitab?» küsis Maidannikovilt tema naabruses istuv Antip Gratš.

«Kurat teab, mis talle pähe on läind,» vastas Kondrat tusaselt. «Ma olen tähele pand, et tal hakkab mõistus napiks jääma. Ja eks olegi aeg: aastaid on tal palju turjal, ja eks ta vaeseke ole pidand üht-teist läbi elama. Me oleme temaga alati eland nagu head mehed muistegi, aga praegalt on näha, et ta on minu peale pahane. Tarvis talt küsida, mis asja pärast ta vihane on.»

Kondrat vaatas juhuslikult sellele kohale, kus Štšukar oli istunud, ja hakkas tasakesi naerma, mükstes Antipi küünanukiga:

«Ta istus ju Agafoni kõrval, nüüd on kõik arusaadav! See kuradi Agafon puhus talle minust midagi kõrva, mõtles mingi jama välja ja taat on nüüd püha viha täis, mina aga ei oska uneski aimata, mis ma talle teind olen. Ta on juba nagu väike laps, usub iga sõna.»

Laua kõrval seistes ootas Davõdov kannatlikult, kuni alati pikaldane külarahvas jälle kohtadele istub ja kära vaikib.

«Lase käia, Davõdov! Lase käia, ära venita!» hüüdis Djomka Ušakov, kes ei kärsinud oodata.

Davõdov arutas sosinal midagi Razmjotnoviga ja alustas tõtlikult:

«Ma ei pea teid kaua kinni, fakt! Ma pöördun iseäranis naiskolhoosnikute poole sellepärast, et küsimus, mille ma praegu teie ees üles tõstan, puudutab rohkem naisi. Täna on meie parteikoosolekul kogu kolhoos, ja meie, kommunistid, pidasime omavahel nõu ning tahame teile ette panna järgmise asja: vabrikutes on meil juba ammu asutatud lasteaiad ja -sõimed, kus väikesed lapsed söövad ja puhkavad iga päev, hommikust õhtuni, vilunud hoidjate ja kasvatajate järelevalve all. See on fakt, seltsimehed! Mammad aga on sel ajal tööl, ja nende süda ei valuta oma laste pärast. Käed on neil vabad, neil pole

vaja laste eest hoolt kanda. Miks meiegi ei võiks oma kolhoosis niisuguse lasteaia asutada? Kaks kulakumaja on meil tühjad; piima, leiba, liha, hirssi ja üht-teist muud on kolhoosis olemas, fakt! Toiduga saame väikesi kodanikke täielikult varustada, hoolitseda nende eest saame ka, nii et milles siis on asi, kurat võtaks? Viljakoristus on lausa kätte tulemas, aga naiste töölkäimisega pole meil lood kes teab kui head, ütlen otse välja — lood on halvad, te teate seda ise. Kuidas on, kallid naiskolhoosnikud, kas te olete meie ettepanekuga nõus? Hääletame, ja kui enamus on nõus, siis võtame kohe otsuse vastu, et meil poleks selle küsimuse pärast vaja veel üht ülearust koosolekut kokku kutsuda. Kes on poolt, palun käed üles tõsta.»

«Kes siis niisukese hea asja vasta on?» hüüdis Turilini naine, kellel oli palju lapsi. Naabrinaiste poole piiludes tõstis ta esimesena oma peenerandmelise käe.

Üle istuvate ja pinkide vahel seisvate meeste ning naiste peade tõusis tihe kätemets. Vastu ei hääletanud keegi. Davõdov hõõrus käsi ja naeratas rahulolevalt:

«Lasteaia asutamise ettepanek on ühel häälel vastu võetud! Kallid seltsimehed-kodanikud, niisugune üksmeel on väga teretulnud, fakt, et tabasime märki! Homme hakkame asjaga pihta. Emad tulgu lapsi sisse kirjutama kolhoosi juhatusse hommikul, nii kella kuuest peale, kohe kui söögiga valmis saate. Pidage omavahel nõu, seltsimehed naised, ja valige söögitegija, kes oleks aus inimene, kes oskaks hästi keeta, ja valige veel paar-kolm meie kolhoosi naist, kes oleksid korralikud ja puhtusearmastajad ning laste vastu head — lapsehoidjateks sobivad. Juhataja palume saata rajoonist, et oleks haritud ja tunneks arvepidamist, fakt. Me siin pidasime aru ja mõtlesime, et igale lapsehoidjale ja söögikeetjale arvestame päevas ühe normipäeva, aga juhatajale tuleb maksta palka riiklike tariifide järgi. Ega me sellest vaeseks ei jää, fakt! Asi on niisugune, et siin ei maksa koonerdada, kulud tehakse tasa töölkäimisega, seda ma tõestan teile edaspidi faktiliselt! Vastu võtame kahe- kuni seitsmeaastaseid lapsi. Kas on küsimusi?»

«Kas normipäev iga päeva peale põle natuke palju? Lastega õiendamine põle raske, see põle hanguga põllul rabamine,» lõi poolihääli kahtlema Jefim Krivošejev, kes oli külas olnud viimaseid üksiktalunikke ja alles hiljuti kolhoosi astunud.

Nüüd hakkas tema ümber möllama niisugune pahaste naiste häältemaru, et Jefimil jäid kõrvad lukku, ja alguses ei mõistnud ta muud teha, kui krimpsutas nägu ja peletas pealetungivaid naisi kätega eemale, nagu tõrjutakse mesilasi, siis aga, paha aimates, hüppas koolipingile ning kisendas rõõmsalt ning rämeda häälega:

«Jätke ometi, kallikesed! Jätke järele, jumala pärast! Ma ütlesin seda kogemata! Lollist peast keel vääratas! Laske mind välja, palun, ja ärge vehkige rusikatega mu nina all! Seltsimees Davõdov, päästa uus kolhoosnik hädast! Ära lase mind surra kangelase surma! Sa ju tunned meie naisi!»

Naised karjusid läbisegi:

«Oled sa millaski lastega jännand?!»

«Paneme selle paksu orika söögikeetjaks!»

«Lapsehoidjaks!»

«Kui sa nendega päev päeva kõrval kinni oled, küllap siis on sulle kaks normipäeva kah veel vähe, tema aga hakkab kröönima, sunnik!»

«Õpetage teda, naised, et oskaks oma räuskamisega piiri pidada! . . .»

Võib-olla oleksid asjad läinud rahulikku rada, kuid Jefimi naljatav appihüüe oli nagu pinge alt vabanemise signaaliks, ja asi võttis Jefimile hoopis ootamatu pöörde: naeru ja kisaga tirisid naised ta pingist välja, kellegi tõmmu käsi haaras Jefimi ruuge habeme pihku, ning tema seljas olev uus satäänsärk hakkas õmbluste kohalt ja mujaltki kärisema. Asjatult tegi Nagulnov valju häält, püüdes naisi korrale kutsuda. Madin jätkus ja veidi aja pärast tõugati naerust ja häbist tulipunane Jefim ühisel nõul koridori, kuid tema särgi küljest ärarebitud varrukad jäid klassi põrandale vedelema ning ainsagi nööbita jäänud särk oli mitmest kohast ülevalt alla lõhki.

Naerust läkastades rääkis Jefim teda ümbritsevate kasakate hirnumise saatel:

«Küll neil naistel, põrgulistel, on ikke jäksu tuld! Lausa häda kohe! Esimest korda astusin nende vasta välja, ja ennäe, kui pahasti läks...» Ta kiskus rebenenud särgi siile häbelikult üle tõmmu kõhu ja kaebas: «Noh, kuda ma niisukese pitspluusega oma naise silma alla lähen? Ta kihutab mu säherduse majandusliku kahju pärast uksest välja! Mul tuleb koos Štšukaritaadiga mõne lese juurde ajutiseks üüriliseks minna, teist väljapääsu meil ei ole!»

XXIV PEATÜKK

Kui koosolek laiali läks, oli aeg kaugelt üle kesköö. Kõiki tänavaid pidi läks pikkamisi inimesi, elavalt juteldes; igal õuel kriuksus jalgvärav, öises vaikuses oli selgesti kuulda ukseriivide klõpsumist; vahetevahel kostis kord siit, kord sealt naeru, ja kuna säärane rahvarohkus ning jutukõmin öisel ajal on ebaharilik asi, tõstsid ülesärganud koerad kogu Gremjatši Logis pöörast kära.

Viimaste hulgas lahkus koolimajast Davõdov. Pärast umbset ja tapvat leitsakut, mis täitis kõiki kooliruume, tundus õueõhk talle jahe ja joovastavalt karge. Ahnelt hingav Davõdov tabas kerges tuules koguni nagu meski lõhna.

Davõdovi ees läksid kaks inimest. Nende hääli kuuldes naeratas ta tahtmatult.

Štšukari-taat rääkis elavalt:

«...Ja mina jäin lollist peast uskuma selle kuradi lobamoka juttu, et Kondrat tahab mind tõepoolest mu kriitika ja enesekriitika pärast ära hukata. Ehmatasin koledal kombel ja mõtlesin omas meeles: «See on ikke pentsik värk küll — kirves Kondrati käes! Ta paistab olema tasane mees, aga kurat teda teab... Viimati läigab ägedast peast kirvega ja lööb pea lõhki nagu arbuusi!» Kuda ma ometi seda pärgli Agafoni uskuma hakkasin?! Tema mängib igal sammul teisele inimesele mõne seatüki! Tema keel lipendab ju kogu eluaja jüsku katkine labakinnas teiba otsas. Tema'p see oligi, va liru, kes sokk Trofimi minu kallal käima õpetas, nii et see elajas puksib mind sarvedega kuhu juhtub ega pane mu songa miskiks. Seda tean ma peensusteni! Ma ju ise nägin pealt, kuda ta sokule seda tõpra-ametit

kätte õpetas, ainult et ma ei osand siis arvata, et ta teda minu vasta üles ässitab ja harjutab teist minu elupäevi lühendama.»

«Aga sa ära teda usu! Ära usu kohe mitte miskit ja kahtle igas tema sõnas täielikult! Agafon armastab kangesti igasugu krutskeid teha, tema heidab igaühe üle nalja, temal on kohe niisuke iseloom,» rahustas teda Nagulnov oma kähiseva bassiga.

Nad läksid koos Nagulnovi väravani, jätkates nähtavasti juba koolimajas alanud juttu. Davõdovil tuli tahtmine neile järele minna, kuid ta mõtles ümber.

Ta pööras lähemasse põiktänavasse ja nägi natukese maa peal Varja Harlamovat vastu varbaeda toetumas. Neiu hakkas talle vastu tulema.

Kuu viimane veerand andis vähe valgust, kuid Davõdov nägi selgesti neiu huultel kohmetut ja kurba naeratust.

«Ma ootasin teid... Ma tean, et te alati siitkaudu koju lähete. Põle teid enam ammu näind, seltsimees Davõdov...»

«Me pole ammu enam kokku saanud, Varjakene-vaesekene!» lausus Davõdov rõõmsal meelel. «Sa oled selle ajaga päris neiuks sirgunud ja ilusaks läinud, fakt! Kus sa siis olid vahepeal?»

«Rohimas, siis heinal, ja eks kodus ole kah tegemist... Teie aga ei käind mind kordagi vaatamas, ega ma vist tulnd teile kordagi meelde...»

«Oh sa mu kullake, või kohe pahane! Ära heida mulle ette — pole olnud aega, aina töö ja tegemine. Kord nädalas saab habet ajada, üks kord päevas süüa — nii kibekiireks on läinud enne viljakoristust. No miks sa mind siis ootasid? Oli midagi asja või? Ma ei saa aru, sa oleks nagu nukker? Või ma eksin?»

Davõdov pigistas õrnalt neiu nõtket ja ümmargust õlavart ja vaatas talle osavõtlikult silma:

«Viimati on sul mingi mure? Räägi!»

«Kas te lähete koju?»

«Kuhu mul siis veel nii hilisel tunnil minna?»

«Paljugi mis, teile on ju uksed igal pool lahti... Kui te koju lähete, siis on meil üks tee. Võib-olla saadate mind meie väravani?»

«Aga muidugi! Oled mul ikka naljakas, tõsijutt! Millal siis madrused või endisedki madrused on kenade neidude saatmisest ära ütelnud?» hüüdis Davõdov pisut edvistaval naljatoonil ja võttis neiul käe alt kinni. «Astume jalga! Üks, kaks! Üks, kaks! Noh, mis mure sind siis vaevab? Lao kõik ilusti välja! Esimees peab kõike teadma, fakt! Isegi kõiki südamesaladusi!»

Ja äkki tundis Davõdov, kuidas Varja käsi tema sõrmede all värisema hakkab ja ta samm ebakindlaks, otsekui komistavaks muutub. Seejärel kostis kohe lühike nuuksatus.

«Sul on tõepoolest meel kurb, Varjakene! Mis sul viga on?» küsis Davõdov murelikult ja vaikselt, jättes naljatleva tooni kõrvale. Ta jäi seisma, püüdes neiule silma vaadata.

Varja pisaraist märg nägu langes tema laiale rinnale. Davõdov seisis liikumatult, kord otsaesist kortsutades, kord pleekinud kulme imestunult tõstes. Läbi allasurutud nuuksete oli vaevalt kuulda:

«Mind tahetakse mehele panna... Vanka Obnizovile... Ema korrutab ööd ja päevad: «Mine talle mehele! Nad elavad lahedasti!»» — Ja suur mure, mis oli neiul nähtavasti juba mõnda aega südamel, pahvatas äkki esile piinarikkas hüüdes: «Issand jumal, mis ma pean tegema?!»

Hetkeks puhkas ta käsi Davõdovi õlal, kuid libises sealt kohe maha ja jäi jõuetult rippu.

Davõdov polnud üldse oodanud ega iialgi mõelnud, et niisugune uudis võiks teda täiesti segadusse viia. Nõutult, ootamatusest keeletuna, terav valu südames, surus ta vaikides Varja käsi, astus sammukese tagasi, vaatas tema nutetud, norus nägu ega teadnud, mida öelda. Ja alles sel hetkel taipas ta lõpuks, et ta iseenda teadmata armastab vist juba ammu seda neidu — et see armastus on kuidagi uus, paljunäinud inimese kohta puhas ja arusaamatu ning et juba on teda varitsemas peaaegu iga tõelise armastuse kaks nukrat sõpra ja teekaaslast — lahusolek ja kahjutunne kaotuse pärast...

Võtnud end kokku, küsis ta pisut käheda häälega:

«Aga sina? Mida sina mõtled, mu hirveke?»

«Ma ei taha temale minna! Saad aru, ei taha!»

Varja tõstis Davõdovi poole oma pilgeni pisarais silmad. Tema tursunud huuled värisesid liigutavalt ja haledalt. Ja otsekui vastuseks võpatas Davõdovi süda. Ta suu kuivas. Vaevaga neelas ta suud kipitama panevat sülge ja ütles:

«No ära mine talle, fakt! Vägisi sind keegi mehele panna ei saa.»

«Saa ometi aru, emal on meid kuus tükki, teised kõik minust väiksemad, ema on haiglane, aga üksinda ma niisugust karja toita ei jõua, kui ma end ka tööga ära tapaks! Kuidas sa sellest aru ei saa, kullake!»

«Aga kui mehele lähed, kuidas siis? Kas mees hakkab aitama?»

«Tema annaks või viimase hinge tagant, et meie omi aidata! Ta hakkab järelejätmata töötama! Tead, kuidas ta mind armastab? Ta armastab mind väga! Ainult et mulle põle tema abi ega armastust vaja! Ma ei armasta teda küünevõrdki! Ta on mulle hirmsasti vastumeelt! Kui ta oma higiste kätega mul käest kinni võtab, hakkab mul paha. Ennem ma . . . Oh, mis seal rääkida! Kui isa oleks elus, põleks mul üldsegi muret ja võib-olla hakkaksin praegu juba teise astme kooli lõpetama . . .»

Davõdov vaatas ikka veel üksisilmi neiu nutetud ja kuuvalgel kahvatuna paistvat nägu. Varja pondunud huuli piirasid murekurrud, ta pilk oli maha löödud, silmalaud sinasid tumedalt. Ka tüdruk vaikis, mudides peos ninarätti.

«Aga kui teie perekonnale abi antaks?» küsis Davõdov kõhklevalt pärast lühikest järelemõtlemist.

Ent ta ei jõudnud veel lauset lõpetada, kui Varja silmades, mis olid järsku täiesti kuivad, ei välkunud enam pisarad, vaid viha. Sõõrmeid puhevile ajades hüüdis ta mehelikult rämeda, madala ja katkeva häälega:

«Käi põrgu oma abiga! Said aru?!»

Ja jälle sugenes lühike vaikus. Siis küsis ootamatusest pisut jahmunud Davõdov:

«Miks siis nii?»

«Just nii!»

«Aga ikkagi?»

«Mul põle sinu abi vaja!»

«Egas ma endast ei räägi, kolhoos hakkab toetama

sinu ema kui paljude lastega leske. Mõistad? Ma räägin kolhoosi juhatuses ja me võtame niisuguse otsuse vastu. Saad sa aru, Varjakene-vaesekene?»

«Mulle põle vaja kolhoosi abi!»

Davõdov kehitas tusaselt õlgu:

«Sa oled üks imelik inimene, fakt! Kord on sulle abi vaja ja tahad sellepärast esimesele ettejuhtuvale poisile mehele minna, kord pole sulle kellegi abi vaja . . . Ma ei saa sinust aru! Ühel meist kahest on täna peas midagi segi, fakt! Mida sa siis lõppude lõpuks tahad?»

Davõdovi rahulikud ja mõistlikud sõnad — aga võib-olla need ainult tundusid Varjale niisugustena — ajasid neiu päris meeleheitele. Ta hakkas suure häälega nutma, pani käed näo ette, pööras Davõdovile järsku selja ja hakkas tänavat mööda minema, siis lausa jooksma, ise ettepoole lookas, märjad käed ikka silme ees.

Davõdov jõudis talle tänavanurgal järele, haaras tal õlgade ümbert kinni ja pomises tigeda häälega:

«Kuule, Varjakene-vaesekene, ära tembuta! Ma räägin tõsiselt: milles asi on?»

Nüüd andis vaene Varja noore neiu ääretule südamevalule ja rängale murele vaba voli:

«Pime loll! Sa oled täitsa sõge! Mitte midagi sa ei näe! Ma armastan sind, kevadest saati juba armastan, aga sina . . . sa kõnnid, nagu oleks su silmad kinni seotud! Mind naeravad juba kõik sõbrannad, võib-olla kogu küla! No kas sa põle pime? Kui palju olen ma sinu, va vaenlase pärast pisaraid valanud . . . kui palju öid olen uneta old, aga sina ei näe midagi! Kuidas ma võtan vastu sinult abi või kolhoosilt armuandi, kui ma sind armastan?! Ja et sina, neetud hing, ometi võisid niisugust asja ütelda?! Ennem suren nälga, aga midagi ma teilt vastu ei võta! Noh, nüüd olen ma sulle kõik ära öeld. Said nüüd oma tahtmise? Said? Ja nüüd mine minu juurest oma Luškade juurde, mulle põle sind vaja, mitte sugugi pole vaja niisugust külma kivitükki, sõgedat, pilusilmalist pimedat!»

Ta püüdis ennast jõuga Davõdovi käte vahelt lahti kiskuda, aga mees hoidis teda kõvasti kinni. Hoidis kindlalt, tugevasti, kuid vaikis. Nii seisid nad mitu minutit, siis pühkis Varja peaaegu otsaga silmad kuivaks

ning ütles kuhtunud, kuidagi igapäevase ja väsinud häälega:

«Lase mind lahti, ma lähen nüüd.»

«Räägi tasemini, muidu mõni kuuleb,» palus Davõdov.

«Ma ju räägingi tasa.»

«Sa oled ettevaatamatu . . .»

«Aitab! Pool aastat olen ette vaadand, aga enam ei suuda. Noh, lase mind lahti! Varsti läheb valgeks, ma pean minema lehma lüpsma. Kas kuuled?»

Davõdov vaikis, pea norus. Parema käega hoidis ta ikka veel tugevasti neiu pehmete õlgade ümbert kinni, tundis tema noore ihu soojust oma keha vastas, hingas tema juuste kirbet lõhna. Ent kummaline tunne valdas teda sel hetkel: ta ei tundnud erutust, vere kuumamist ega iha, ainult kerge nukrus hõljus nagu suitsuvine tema südame ümber, ja millegipärast oli raske hingata . . .

Raputanud endalt tardumuse, puudutas Davõdov vasaku käega neiu ümarat lõuga, tõstis veidi ta pead ja naeratas:

«Aitäh sulle, kallis! Mu kallis Varjakene-vaesekene!»

«Mis eest?» sosistas Varja vaevaltkuuldavalt.

«Õnne eest, mis sa mulle lased osaks saada, selle eest, et sa mu läbi sõimasid, mind pimedaks nimetasid . . . Aga ära arva, et ma olen päris pime! Kas tead, ma olen juba mõnikord mõtelnud, mulle on tihtipeale pähe tulnud, et minu õnn, isiklik õnn, on jäänud parda taha, see tähendab minevikku . . . Kuigi seda minevikuski oli üpris napilt — selle kannab kass sabaga ära . . .»

«Noh, minul on old veel vähem!» lausus Varja vaikselt. Ja juba pisut valjemini palus: «Suudle mind, esimees, esimest ja viimast korda, ja lähme lahku, koit on juba käes. Põle hea, kui meid koos nähakse, häbi on.»

Ta sirutas huuli, lapselikult kikivarvule tõustes, ja kallutas pea tagasi. Kuid Davõdov suudles teda jahedalt laubale nagu last ja sõnas kindlalt:

«Ära kurvasta, Varja, kõik läheb hästi! Kaugemale ma sind saatma ei tule, pole tarvis, fakt, aga homme näeme. Küll sa esitasid mulle mõistatuse . . . Aga hommikuks saan ma sellest jagu, fakt, et mõistatan ära! Ja sina ütle hommikul emale: olgu ta õhtul kodus, ma

tulen päikeseloojaku ajal teile, mul on üks jutt, ja sina ole kah kodus. Nägemiseni, hirveke! Ära pahanda, et ma niiviisi ära lähen . . . Mul on ju vaja ometi järele mõtelda nii sinu kui ka minu enda saatuse üle? Eks ole mul õigus?»

Vastust Davõdov ootama ei jäänud. Ta pöördus sõnatult ümber ja hakkas vaikides oma harjunud, mõõdetud ja rahulikul sammul koju minema.

Nõnda nad oleksidki lahkunud — ei omad ega võõrad. Kuid Varja hüüdis teda väga vaikselt. Davõdov jäi nagu vastu tahtmist seisma ja küsis poolvaljusti:

«Mis on?»

Ta vaatas kiiresti lähenevat neiut mõninga sisemise ärevusega: «Missuguse uue otsuse ta jõudis veel teha nendel lühikestel lahkumishetkedel? Kes teab, mis ta suures hingehädas välja mõtleb, fakt.»

Varja sööstis Davõdovi juurde ja surus end tema vastu, hingas talle näkku ja sosistas nagu palavikus:

«Kallis, ära tule meile, ära räägi emale midagi! Tahad, ma hakkan sinuga elama, noh . . . noh, nii nagu Luška? Elame aasta, ja siis jäta mind maha! Ma lähen Vankale mehele. Ta võtab mind igal juhtumil vastu, võtab ka pärast sind! Üleeile ta ju ütles, et «sa oled mulle ükspuha missugusena kallis!» Kas tahad?!»

Nüüd tõukas Davõdov ilma pikemata Varja karmilt eemale ja ütles põlastavalt:

«Rumal plika! Arutu inimene! Kas sa mõistad, mis sa räägid? Sa oled hulluks läinud, fakt! Võta aru pähe ja mine koju, maga end välja. Kas kuuled? Ja õhtul ma tulen, ära sa mõtlegi minu eest peitu minna! Ma leian su igalt poolt üles!»

Kui Varja oleks solvunud ja vaikides ära läinud, oleksid nad sel kombel lahkunudki, kuid ta küsis õnnetult ja vaikselt:

«Aga mis ma pean tegema, Semjon, kallis?»

Ja Davõdovi süda võpatas teist korda selle kohtumise ajal — seekord mitte enam haledusest. Ta kaelustas Varjat, silitas mitu korda tema norguvajunud pead ja palus:

«Anna mulle andeks, ma läksin ägedaks . . . Aga sina oled ka paras! Kus mõtles ohvri välja . . . Mine nüüd

tõesti, kallis Varja, maga natuke, ja õhtul näeme, eks!»

«Hea küll,» vastas Varja kuulekalt. Ja tõmbus ehmunult Davõdovist eemale: «Issand! Juba päris valgeks läind! Ma olen kadund . . .»

Koit oli saabunud vargsi ja märkamatult, ja nüüd nägi ka Davõdov otsekui ärgates selgesti majade, kuuride ja katuste piirjooni, puude ühtesulanud tumesiniseid võrasid vaikivates aedades ja vaevaltmärgatavat, tuhmpunast koiduhahetust idataevas.

*

Ega Davõdov Varjaga rääkides niisama juhuslikult lausunud, et tema õnn on «parda taha jäänud».

Ja kas oligi üldse olnud õnne tema heitlikus elus? Õigem vastus oli vist, et ei.

Hilise hommikuni istus ta kodus lahtise akna all ja suitsetas ühe paberossi teise järel, meenutades mõttes ükshaaval oma varasemaid kiindumusi, ja kontrollimisel selgus, et tema elus pole olnud midagi niisugust, mida nüüd võiks mäletada tänumeeles või nukralt või halvemal juhul isegi südametunnistuse piinaga . . . Oli olnud üürikesi vahekordi juhuslike naistega, mis kedagi millekski ei kohustanud, ja muud ei midagi. Kergelt satuti kokku, ilma vaevata, ilma südamevaluta ja haledate sõnadeta mindi lahku, ja juba nädala pärast kohtuti võõrastena ning vahetati ainult viisakuse pärast ükskõikseid naeratusi ja mõningaid mittemidagiütlevaid sõnu. Küüliku armastus! Vaesel Davõdovil oli seda koguni häbi meelde tuletada, ja kui ta oma mineviku armuseiklusi mõttes läbi rändas ja mõnele niisugusele episoodile komistas, kortsutas ta põlastavalt kulmu ja püüdis kiiremini mööda libiseda sellest, mis kaunistas minevikku nii, nagu kaunistab näiteks rasvane õliplekk puhast madrusepluusi. Et ebameeldivat kiiremini unustada, süütas ta rutakalt uue paberossi ja mõtles rahutult: «Hakka siis niiviisi kokkuvõtteid tegema . . . Tuleb välja aina pahn ja jõledus, fakt! Ühesõnaga, madruse elust saab ümmargune null. Ega midagi, olen ikka küll naiste suhtes auväärt elu elanud, just nagu mõni jäär!»

Ja kell oli juba kaheksa hommikul, kui Davõdov otsustas: «Jah, ma abiellun Varjaga. Aeg on madrusel poissmehe-elule lõpp teha! Küllap nii on kõige parem. Saadan ta põllumajandustehnikumi, kahe aasta pärast on kolhoosis oma agronoom, ja hakkamegi kõrvuti vankrit vedama. Eks siis näe.»

Kui ta oli selle otsuse vastu võtnud — ta polnud harjunud viivitama, asju kauaks edasi lükkama —, pesi ta ennast ja läks Harlamovite juurde.

Õuel kohtas ta Varja ema ja teretas aupaklikult:

«Tere, ema! Kuidas elu läheb?»

«Tervist, esimees! Eks ta tasapisi lähe. Oli sul asja või? Mis sind nii hommikul vara meile tõi?»

«Kas Varvara on kodus?»

«Magab. Te istute ju koosolekutel varavalgeni.»

«Lähme tuppa. Ja ärata ta üles. Mul on üks jutt ajada.»

«Astu sisse, võta terakeseks istet.»

Nad läksid kööki. Perenaine vaatas Davõdovile uuriva pilguga otsa ja ütles:

«Istu, ma äratan Varja kohe üles.»

Varsti ilmus toast Varja. Ka tema polnud vististi sel hommikul maganud. Ta silmad olid nutust paistes, kuid nägu nooruslikult värske, ja temast otsekui õhkus sisemist soojust ja hellust. Pisut altkulmu, uurivalt ja ootavalt vaatas ta Davõdovi poole ja sõnas:

«Tere, seltsimees Davõdov! Teie kah juba hommikul meile külla tulnud!»

Davõdov istus pingile, heitis põgusa pilgu viletsas voodis karjas koos magavatele lastele ja ütles:

«Ma ei tulnud külla niisama, vaid asja pärast. Tead mis, ema . . .» ja jäi hetkeks vait, otsides sõnu ja vaadates elatanud naist väsinud silmadega.

Ema seisis ahju ääres ja näppis ärevalt vana kleidi volte lamedal rinnal.

«Tead mis, ema,» kordas Davõdov. «Varvara armastab mind, ja mina armastan teda ka. Otsus on niisugune: ma viin ta ringkonnalinna agronoomiks õppima, seal on niisugune tehnikum, kahe aasta pärast on ta agronoom, tuleb siia, Gremjatšisse tööle, aga tänavu sügisel, kui asjad korda saame, teeme pulmad. Enne mind käidi teda

kosimas Obnizovite perest, aga sa ära tüdrukut sunni, ta valib ise oma saatuse, fakt.»

Karmil ilmel pöördus naine tütre poole:

«Varja?!»

Neiu sai ainult sosistada:

«Emakene!» Ta sööstis ema juurde, kummardas sügavasti ja hakkas õnnepisaraid nuttes ema kortsus ja pikaajalisest väsimatust tööst krönksus käsi suudlema.

Akna poole pöördunud Davõdov kuulis, kuidas ta nuuksudes sosistas:

«Kallis emakene! Ma lähen temaga kas või maailma otsa! Mida ta ütleb, seda ma teen. Kas õpin või töötan — ükskõik! ... Ainult ära sunni mind Vanka Obnizovile minema! Temaga saan ma hukka ...»

Pärast lühikest vaikust kuulis Davõdov Varja ema värisevat häält:

«Näha on, et olete emalt luba küsimata kokku leppind? Noh, olgu jumal teie üle kohtumõistjaks, mina Varjale paha ei soovi, aga sina, madrus, ära minu tütart häbisse saada. Tema peal on kõik mu lootused! Sa näed, et ta on majas kõikse vanem, ta on peremehe eest, aga mina olen mures laste ja suure vaesuse pärast... Kas näed, misukeseks ma olen jäänd? Enneaegu vanaeit valmis! Neid madruseid olen ma sõja ajal näind, misukesed nad on... Aga sina ära saada meie perekonnale õnnetust kaela!»

Davõdov pööras järsult ringi ja vaatas naisele otse silma:

«Sina, ema, jäta madrused rahule! Kuidas me sõdisime ja teie kasakaid peksime — sellest kirjutatakse veel kunagi raamatuid, fakt! Aga mis puutub meie ausse ja armastusse, siis oskasime meie enne ja oskame ka praegu olla ausad ja truud, paremini kui igasugused pagana eraisikud! Varja pärast ära muretse, temale ma mingit ülekohut ei tee. Kui rääkida sellest, mis me peale hakkame, siis on mul üks palve: kui sa oled meie abieluga nõus, siis viin ma. ta homme Millerovosse, panen tehnikumi, ise asun esialgu, kuni pulmadeni, teie juurde elama. Mul on sinu juures kergem kui võõraste inimeste juures, ja teine asi ka veel: ma pean ju kuidagi nüüd teie perekonda üleval pidama, teid toetama?

Sa ei jaksa ju ilma Varvarata lastega toime tulla! Mina võtan teie eest hoolitsemise oma õlgadele. Õlad on mul laiad, ära karda, küll nad vastu peavad, fakt! Niiviisi saamegi oma asjad korda. Noh, kas oleme rääkinud?»

Davõdov läks suurel sammul tema juurde ning võttis ta kuivetanud õlgade ümbert kinni, ja tundes põsel oma tulevase ämma pisaraist märga suudlust, lausus pahuralt:

«Teil, naistel, neid pisaraid ka jätkub! Niiviisi võite kõige kangemagi pehmeks teha. Noh, ema, küll me ära elame! Ma ütlen sulle faktiliselt, et elame!»

Davõdov võttis kähku taskust hooletult kokkukägardatud rahapaki, pistis selle kohmetult kehvakese laudlina alla ja pomises piinlikult naeratades:

«See on mul veel töölispõlvest kokku hoitud. Mul läheb raha ju ainult tubaka peale... Ma suurt ei joo, teile aga kulub raha marjaks ära — Varvarale üht-teist tee peale, ostad midagi lastele... Noh, see ongi kõik, ma lähen, pean täna veel rajooni sõitma. Õhtul tulen tagasi, toon oma kohvrikese, ja sina, Varvara, pane ennast valmis. Homme hommikul koidu ajal sõidame ringkonnalinna. Noh, jääge terveks, kallid.» — Davõdov kaelustas mõlema käega talle kaenlasse pugenud Varjat ja ema, pöördus otsustavalt ümber ja hakkas ukse poole minema.

Tema samm oli kindel ja võimas, ikka endine, pisut madruse moodi kahele poole kõikuv; aga kui keegi, kes teda tundis, oleks tema rühti jälginud, oleks ta märganud selles midagi uut...

*

Samal päeval läks Davõdov rajoonikomiteesse ja sai Nesterenkolt loa sõita partei ringkonnakomiteesse.

«Ära sa ainult sinna kauaks jää,» hoiatas Nesterenko.

«Ei jää tundigi kauemaks kui vaja, kui sa ainult helistaksid ringkonnakomitee sekretärile, et ta mind vastu võtaks ja aitaks kaasa, et Harlamova tehnikumi sisse saaks.»

Nesterenko pilutas kavalalt silmi:

«Ega sa, madrus, mulle kärbseid pähe aja? Vaata ette, süüdista iseennast, kui sa mind alt vead ja selle neiuga ei abiellu! Teist korda me sulle donžuaani tempe andeks ei anna! Lukerja Nagulnovaga oli lihtsam — ikkagi lahutatud naine, siin aga on ju hoopis teine asi!...»

Davõdov põrnitses tigedalt Nesterenkot, katkestas ta jutu ja ütles vahele:

«Kurat võtku, sekretär, küll sa mõtled minust pahasti, fakt! Ma ju rääkisin tema emaga ja käisin kõigi reeglite järgi kosjas! Mis sa veel tahad ja miks sa mind ei usu?»

Nesterenko küsis tasakesi:

«Viimane küsimus sulle, Semjon: ega sa selle tüdrukuga pole koos elanud? Kui oled, miks sa siis enne tema õppimaminekut ei taha temaga abielu registreerida? Ega sa äkki Leningradist kedagi enda juurde ei oota, näiteks endist naist? Saa ometi aru, pagana puupea, et ma muretsen sinu pärast, noh, nagu vend või, ja ma oleksin väga kurb, kui ma sind enam korralikuks meheks pidada ei saaks... Ma ei tungi sinu südameasjadesse hoopiski mitte tühipaljast uudishimust... Ära solvu, kas kuuled? Noh, ja päris lõpetuseks: ega sa Harlamovat sellepärast õppima ei saada, et endal käsi vabaks jätta? Et temast lahti saada... Vaata ette, vennas, see ei lähe sul läbi!»

Davõdov painutas väsinult jalgu, mis olid kiirest ratsasõidust surnud, vajus raskelt vanale toolile, just selle tugitooli vastas, kus Nesterenko istus, vahtis nüril pilgul odava tugitooli katkisi, pajuvitstest punutud käetugesid ja jäi siis kuulama akaatsiapõõsastes lakkamatult siristavaid varblasi; seejärel pööras ta pilgu Nesterenko koltunud näole ja tema vanale sõduripluusile, mille käised olid korralikult nõelutud, ning ütles:

«Asjata vandusin ma sulle sõprust, kui ma sinuga kevadel põllul tuttavaks sain... Asjata, sest sina nähtavasti pole harjunud kedagi uskuma... No ja võtku sind kurat, sekretär! Sina vist usud ainult iseennast, ja sedagi üksnes puhkepäeviti, teiste vastu aga on sul alati mingi loll kahtlus, isegi nende vastu, keda sa oma

sõbraks pead... Kuidas sa niisuguse iseloomuga saad juhtida rajooni parteiorganisatsiooni? Usu kõigepealt iseennast nagu kord ja kohus, ja alles siis tule kõiki teisi kahtlustama!»

Nesterenko muigas valuliselt:

«Ikkagi solvusid, kuigi ma sind palusin mitte solvuda?»

«Solvusin!»

«Noh, sa pole punast krossigi väärt!»

Veel väsinumalt tõusis Davõdov püsti:

«Ma hakkan minema, muidu lähme veel tülli...»

«Seda ma ei tahaks,» vastas Nesterenko.

«Mina ka mitte.»

«No ole veel viis või kümme minutit, räägime need asjad läbi, milles meie arvamused lahku lähevad.»

«Olgu.» — Davõdov istus jälle toolile ja ütles: «Tüdrukule pole ma paha teinud, fakt! Ta peab õppima. Tal on suur perekond, ta ise on lastest kõige vanem, peab kogu peret üleval... Saad aru?»

«Jah,» kostis Nesterenko, kuid silmitses Davõdovit ikka veel rangelt ja võõristavalt.

«Ma mõtlen temaga abielluda siis, kui ta on kooli astumise asjad korda saanud ja minul sügisesed tööd valmis. Ühesõnaga, talupoja pulmad, pärast viljalõikust,» muigas Davõdov nukralt. Ja nähes, et Nesterenko teda lahkema näoga vaatab ja suurema tähelepanuga kuulab, jätkas juba meelsamini, mitte enam sunnitult ja mingi sisemise ahistusega nagu äsja: «Abielus pole ma Leningradis ega kuskil mujal varem olnud, Varjaga riskeerin ma esimest korda. Ja eks ole ka juba aeg; hakkab juba neljakümne ligi kiskuma.»

«Kas sa kolmekümnest alates loed iga aastat kümne eest?» muigas Nesterenko.

«Aga kodusõda! Iga aastat, mis seal sai vaeveldud, loeksin ma kümne eest.»

«Natuke nagu palju...»

«Vaata iseennast, siis ütled, et pole palju ühtigi.»

Nesterenko tõusis laua tagant püsti, kõndis mööda tuba, hõõrus külmetades käsi ja vastas ebakindlalt:

«Kuidas ütelda... Muide, jutt pole sellest, Semjon. Mul on hea meel, kui selgeks sain, et sa seekord ei

komista nagu Lukerja Nagulnovaga, et seekord paistab sul midagi kindlat ees olevat. Noh, toetan head algust ja soovin õnne!»

«Kas sügisel pulma tuled?» küsis Davõdov, kelle süda oli soojaks läinud.

«Olen esimene külaline!» ütles Nesterenko, ja jälle säras tema naeratusest, nagu varemgi, teesklematut lõbusust, ja tuhmides silmades välgatas endiselt kelmikaid sädemeid. «Mitte tähtsuse poolest esimene, vaid sellepärast, et ilmun esimesena kohale, niipea kui pulmadest kuulen.»

«Noh, jää terveks! Tõmba ringkonnakomitee sekretärile traati.»

«Kohe täna tõmban. Sõida ja ära sinna kauaks jää.»

«Käin imekähku!»

Nad surusid teineteisel tugevasti kätt.

Tolmusele, päikesest kuumaks köetud tänavale jõudes mõtles Davõdov: «Ega see pole ime, et ta enam nii välja ei näe nagu varem! Ta on ju väga haige! Nahk kollane, põsed auku vajunud nagu surnul, silmad tuhmid... Võib-olla sellepärast ta minuga niiviisi rääkiski?...»

Davõdov oli juba hobuse juures, kui Nesterenko pea aknast välja pistis ja teda tasakesi hüüdis:

«Tule korraks tagasi, Semjon!»

Davõdov läks vastu tahtmist rajoonikomitee trepist üles.

Nesterenko oli veel rohkem kühmu vajunud ja üleni kuidagi loppis. Ta vaatas Davõdovile otsa ja ütles:

«Võib-olla rääkisin ma sinuga liiga jämedalt, aga sa vabanda mind, vennas, mul on suur häda kaelas: malaariale sain kurat teab kust juurde veel tuberkuloosi, ja see möllab nüüd mu sees täie hooga, kõige lahtisemal kujul. Mõlemas kopsus kavernid. Homme sõidan sanatooriumi, ringkonnakomitee saadab. Ei tahaks küll enne lõikust rajoonist ära minna, aga pole midagi teha, ega ma lusti pärast ei lähe. Aga sinu pulmadeks püüan tagasi olla. Kas nutsin sul vesti märjaks?... Ei, tahtsin lihtsalt sõbrale oma murest rääkida, mis mulle kaela on tulnud — ja veel nii ootamatult...»

Davõdov läks ümber laua, embas Nesterenkot vaikides ja tugevasti, suudles teda tulisele ja niiskele põsele ning ütles siis:

«Sõida, kulla mees, ravi ennast! Selle kätte surevad ainult noored, meid aga ei võta ükski tõbi!»

«Aitäh,» ütles Nesterenko peaaegu hääletult.

Pika sammuga läks Davõdov välja, istus sadulasse, lõi esmakordselt hobuse kantsikuhoobiga kohe paigalt traavi sõitma ja kappas kiiresti läbi staniitsa tänava, surudes vihaselt läbi hammaste:

«Sa muudkui magaksid, kuradi lontkõrv!...»

*

Oma külasse jõudis Davõdov tagasi pärast lõunat ja sõitis otse Harlamovite maja ette. Väravas tuli ta hobuse seljast maha ja astus mõõdetud aeglusega õuele. Teda vististi nähti toast, kui ta jalgu harki ajades ja nägu krimpsutades, kuna oli enese harjumatult pikal ratsasõidul ära ajanud, maja poole astus, — lävel võttis teda tulevane ämm vastu juba teisiti, koduselt, nagu oleks ta poole päeva jooksul oma inimeseks saanud:

«Küllap sa, kallis pojake, oled enese sandiks sõit? Ja kuda sa nii ruttu tagasi said? Staniitsasse ja tagasi on hea tükk maad!» rääkis ta teeseldud kaastundega, nähes, kuidas Davõdov harkisjalu toa poole komberdas, oma südames ta aga arvatavasti muigas heasüdamlikult selle üle, et tema tulevane väimees vahvalt kantsikuga vehib, ise vaevalt jalga jala ette saades... Tema, vana kasakanaine, teadis paremini kui keegi teine, kuidas need «vene» ratsamehed hobuse seljas sõidavad...

Endamisi sellist kaastunnet kirudes lausus Davõdov kaunis karedalt:

«Ära tühja liialda, memm! Kus Varvara on?»

«Läks õmblejat otsima. Peab ju vanadest riietest midagi endale selga kohendama. Noh, noormees, küll sa oled endale ka mõrsja valind! Peale vana seeliku põle tal midagi, otsi kui palju tahad! Kus su silmad küll olid?»

«Ega ma täna hommikul seelikul kosjas käinud, vaid

sinu tütrel,» lausus Davõdov palavusest pakatanud huuli lakkudes. «Kas sul külma vett on? Juua tahaks. Seelikuid saab ikka, nendega võib oodata. Millal Varvara tuleb?»

«Jumal seda teab. Tule tuppa! Noh, kas leppisid oma ülemustega kokku, et Varjale koolitarkust andma hakatakse?»

«Eks ikka! Homme sõidame ringkonnalinna, sea oma tütreke pika teekonna jaoks valmis. No mis on? Silmad muudkui märjal kohal? Hiljaks oled jäänud!»

Ema hakkas tõepoolest nutma — kibedalt, troostitult, kuid sai varsti oma nõrkusest võitu, pühkis mitte just päris puhta põllenurgaga silmad kuivaks ja hakkas meelehärmis rääkima, aeg-ajalt nuuksatades:

«Tule ometi tuppa, võtku sind see ja teine! Mis me siis niisukest tähtsat asja õues arutame?!»

Davõdov astus tuppa, istus pingile ja viskas kantsiku pingi alla.

«Mis meil seal arutada, ema? Asi on kindel ja klaar. Lepime kokku sedaviisi: ma olen viimaste päevadega väga ära väsinud, sa anna mulle vett juua, siis ma tukun tunnikese, siinsamas teil; kui üles ärkan, siis räägime. Ja las keegi meie lastest viib hobuse kolhoositalli.»

Naise meel läks lahkemaks ja ta sõnas:

«Hobuse pärast ära muretse, küll lapsed ta ära viivad, aga oota natuke, ma toon sulle külma piima. Kohe toon keldrist.»

Väsimusest ja unetutest öödest oli Davõdov täiesti tapetud, ja ta ei jõudnudki piima ära oodata: kui perenaine ettevaatlikult suure higisekstõmbunud piimakruusiga tagasi tuli, magas Davõdov juba sealsamas pingil, kus ta oli istunud, parem käsi rahulikult rippu ja suu pooleldi lahti. Perenaine ei hakanud teda äratama. Ta kergitas ettevaatlikult Davõdovi tagasivajunud pead ja pani selle alla väikese, sinise püüriga padja.

Toa kuumusest ja rammetusest uimane, magas Davõdov kõvasti paar tundi ning ärkas laste sosistamise ning soojade neiukäte hella puudutuse peale. Ta avas silmad, nägi pingi kõrval istuvat Varjat, kes talle õrnalt naeratas, ja tema ümber sagivat viit last — kõiki Harlamovite suguseltsi võsukesi.

Kõige väiksem ja ilmselt kõige südikam võttis oma käekestega usaldavalt Davõdovi suurest käest kinni, surus end tema vastu ja küsis areldi:

«Onu Semjon, kas see on tõsi, et sa nüüd meile elama jääd?»

Davõdov tõusis istukile ja naeratas poisile unise näoga:

«Tõsi, poja! Muidugi jään! Varja sõidab ära, õppima, kes teile siis toitu ja kehakatet muretseb? Nüüd tuleb seda minul teha, fakt!» — ja pani isalikult käe lapse soojale käharpeale.

XXV PEATÜKK

Järgmisel päeval ammu enne koitu äratas Davõdov heinaküünis magava Štšukari-taadi, aitas tal täkud ette rakendada ja sõitis Harlamovite maja ette. Paokil luukide vahelt nägi ta, et köögis põleb lamp.

Varja ema tegi süüa, põiki laias puuvoodis magasid lapsed, reisivalmis Varja aga istus pingil — mitte enam oma inimene omas kodus, vaid nagu lühikeseks ajaks saabunud võõras.

Ta võttis Davõdovi vastu õnneliku ja tänuliku naeratusega:

«Ma olen juba ammu valmis ja ootan sind, esimees.»

Varja ema teretas Davõdovit ja lisas:

«Ta seadis enese juba pärast esimest kukelaulu hakkama. Eks ta ole noore rahva asi! Arukest ikke veel vähe, mis seal rääkida! . . . Kohe saab söök valmis. Tule istu, seltsimees Davõdov.»

Nad sõid kolmekesi kiiresti eilset kapsasuppi ja praetud kartuleid ning jõid piima peale. Lauast tõustes tänas Davõdov perenaist ja ütles:

«Aeg on sõitma hakata. Varvara, jäta emaga hüvasti, aga ära pikalt aega viida. Silmi vesistada ei maksa, ega te igaveseks lahku ei jää. Niipea kui ma jälle ringkonnalinna sõidan, võtan su kaasa, ema, saad tütart näha . . . Ma lähen hobuste juurde.» Lävelt küsis ta Varja käest: «Kas sul midagi sooja riiet on ka kaasas?»

Varja vastas pisut kohmetudes:

«Vateeritud jakk on, ainult et üsna vana juba . . .»

«Küll käib, ega sa ballile ei lähe, fakt.»

Tunni aja pärast olid nad juba külast kaugel. Davõdov istus Štšukari kõrval, Varja — troska teisel poolel. Aeg-ajalt võttis Varja Davõdovi käest kinni, surus seda korraks ja asus siis jälle omi mõtteid mõtlema. Oma lühikese elu jooksul polnud neiu veel kordagi pikemaks ajaks külast välja saanud, oli ainult mõni üksik kord staniitsas käinud, polnud veel üldse näinud raudteed, ja esimene linnasõit täitis ta väikese südame vaimustuse, nõutuse ja värinaga. Perekonnast ja sõbrannadest oli ikkagi valus lahkuda, ja talle kippusid vägisi pisarad silma.

Kui nad olid parvel üle Doni sõitnud ja täkud hakkasid Doni-äärset kinguveert pidi ülesmäge sammuma, hüppas Davõdov vankrilt maha ja kõndis kõrval — sealpool, kus Varja istus, ja ta saapad varistasid teeäärselt madalalt koirohult jämedaid kastetilku, mis olid enne päikesetõusu veel tuhmid ega sätendanud nii, nagu nad sätendasid kõigis vikerkaarevärvides keskhommiku päikesekiirte all. Vahetevahel vaatas ta Varjale otsa, naeratas talle julgustavalt ja ütles vaikselt:

«Noh, Varjakene, ära nüüd ikka silmi vesista.»

Või:

«Sa oled mul juba suur, täiskasvanud inimesel ei sobi nutta, jäta nüüd, kallike!»

Ja nutetud näoga Varja kuivatas helesinise pearäti otsaga kuulekalt märgi põski, sosistas midagi hääletult ning naeratas talle vastuseks ujedalt ja alandlikult.

Doni-äärsete mäeahelike kriitküürudel rüsis udu, ja veel polnud selle tagant kingu harja näha.

Stepiteelehed, kollase mesika norgus varred ja nõlvakul nähtavale ilmunud ning maanteeni ulatuvad viljaväljad ei levitanud sel varasel hommikutunnil veel oma päevaseid lõhnu. Isegi kõikvõimas koirohi oli selle kaotanud — kõik lõhnad oli neelanud kaste, mida oli langenud viljale ja rohule nii ohtralt, nagu oleks siin hiljuti sadanud hoog juulikuist paduvihma. Seepärast valitsesidki sel vaiksel hommikusel tunnil steppi kõikvõimsalt kaks lihtsat lõhna — kaste ja kastega kergelt segunenud teetolmu lõhn.

Štšukari-taat, seljas vana presentkuub, millel veelgi vanem punasest riidest vöö ümber, istus külmast kössis ja vaikis tema kohta haruldaselt kaua, ainult vehkis piitsaga ning ergutas vilinal huuli matsutades niigi kärmesti jooksvaid täkke.

Aga kui päike tõusis, läks ta elavaks ja küsis:

«Külarahvas lobab, et sina, Semjonikene, tahta Varjat naiseks võtta. On see tõsi või?»

«Tõsi jah, taat.»

«Nojah, see asi on sihuke, et vingerda kui palju tahad, aga varem või hiljem põle abiellumisest pääsu, see tähendab, ma räägin meesterahvastest,» ütles taat sügavamõtteliselt. Ja jätkas: «Mind kah panid mu kadunud vanemad naist võtma, kui ma olin hädavaevalt kaheksateist aastakest täis saand. Aga mina olin juba siis kole kaval, ma teadsin juba siis ette ära, mis kuradi värk see naisemehe elu on... Küll mina katsusin sest asjast ära vingerdada, hullemini kui keegi teine sessinatses maailmas! Ma teadsin suurepäraselt, et ega naisevõtt põle naljaasi. Mis tükka ma küll kõik enese kallal ära tegin, oh mu kulla Semjonikene! Ju mängisin nõdrameelset, ju haiget, ju langetõbist. Nõdrameelsuse pärast mu isa — ta kadunuke oli äkiline mees — peksis mind piitsaga ühtevalu kaks tundi ja jättis alles siis järele, kui oli piitsavarre mu seljas pooleks löönd. Langetõve pärast peksis mind juba ohjarihmaga. Aga kui ma hakkasin haiget mängima ja paha häälega röökima ja ütlesin, et mul on kogu keskpaik mäda, ei lausund ta sõnagi, läks õue ja tõi tuppa reeaisa. Näe, viitsis vana peletis minna kuuri alla ja aisa ree küljest ära kangutada! Niisuke mees oli va kadunuke, olgu ta päralt taevariik! Tõi selle aisa ja ütles mulle lahke häälega: «Tõuse üles, pojakene, ma hakkan sind terveks ravitsema...» Ehee, mõtlesin ma, kui tal oli viitsimist aisa ree küljest ära kangutada, küllap ta viitsib mul ka oma rohuga tossu välja ravitseda. Kui tal juba ais peos oli — ei siis põld enam nalja. Ta oli väheke opakas, seda viga nägin ma juba päris poisikesest peast... Ma kargasin voodist välja, nagu oleks mulle keeva vett külje alla visatud. Ja abiellusin. Mis ma'stemaga, selle rumala inimesega, pidin tegema? Ja sest ajast läks mu

elu otse ja kõveriti, kord ülespidi, kord sussid püsti! Kui mu eit praegalt on kõvasti kaheksapuudaline, siis üheksateistkümne aasta vanuselt oli ta...» Taat pures mõtlikult huult, tõstis pilgu ja lõpetas resoluutselt:

«Mitte vähem kui viisteist puuda, jumala eest, sulatõsi!»

Davõdov, kellel oli naerust hing kinni, küsis vaevaltkuuldavalt:

«Kas sa ei ütelnud liiga palju?...»

Selle peale kostis Štšukari-taat üsna asjalikult:

«Kas see põle sulle ükskõik? Puud vähem või rohkem — mis vahet seal on? Egas sinul põle vaja old tema läbi kannatada või temaga lahinguid pidada, vaid ikke minul! Sa pärgel küll, mul on selles naisemehepõlves nii paha old, et paras oleks old ennast üles puua. Aga võtku ta näpust! Ma olen äge mees, kui vihaseks saan! Oma ägeduses ma olen mõeldki, et poo sina ennast enne, eks mina tee siis takkajärele...»

Štšukari-taat vangutas rõõmsalt pead, itsitas, andudes nähtavasti väga mitmesugustele mälestustele, ja nähes, et teda vaibumatu tähelepanuga kuulatakse, jätkas õhinal:

«Oh, kallid kodanikud ja... ja sina, Varja! Raevukas oli meie armastus noorest peast, minul ja mu eidel! Ja ma küsin teie käest: miks raevukas? Sellepärast, et see on meil eluaeg käind vihameeles, raev ja viha aga on üks ja seesama, nagu ma Makari juures paksust sõnaraamatust välja lugesin.

Ja vahel tuli ette, et ärkan öösel ülesse, ja mu naine kord nutab pisaraid, kord naerab, ja mina mõtlen omaette: «Nuta, kallikene, naise pisarad on jumala kaste, ega minugi elu sinuga mesine põle, aga näe, mina ei nuta!»

Ja siis, kui me olime viis aastat abielus viibind, juhtus niisuke värk: naaber Polikarp tuli tegevast teenistusest tagasi. Ta teenis Atamani polgus, oli kaardiväelane. Teda, lollakat, õpetati seal vuntse kruttima, ja eks tema hakand siis ka kodus minu naise ees vuntsi keerutama. Ükskord õhtul vaatan — nemad seisavad aia ääres, minu eit ühel, tema teisel pool. Läksin tuppa, mängisin pimedat, nagu ma miskit ei näeks. Teise päeva

õhtul — jälle seisavad. Ehee, mõtlesin ma, lugu on paha. Kolmandal päeval läksin nimme kodunt ära. Hämaras tulen tagasi — jälle seisavad! No küll on temp! Pidin miskit ette võtma. Ja mõtlesingi välja: mässisin kolmenaelase kaalupommi käteräti sisse, hiilisin õue Polikarpi juurde, läksin paljajalu, et ta ei kuuleks, ja sel ajal kui ta vuntse keerutas, virutasin talle kõigest jõust vasta kukalt. Tema jäi aia veerde pikali maha nagu tümikas.

Mõne päeva pärast sain Polikarpiga kokku. Pea oli teisel kinni seotud. Rääkis mulle hapu näoga: «Loll! Sa oleks võind mu surnuks kopsata.» Mina vasta: «See põle veel kindel, kumb meist loll on, kas see, kes aia ääres vedeles, või see, kes jalge peal seisis.»

Sest saati — jüsku oleks keski nad ära sõnund! Ei nad enam aia ääres seist. Ainult et minu eit hakkas varsti öösiti hambaid kiristama. Ärkan selle kirina peale ülesse, küsin: «Ega sul viimati hambad ei valuta, kallikene?» Tema mulle: «Jäta rahule, loll!» Lesin ja mõtlen omaette: «See põle veel kindel, kes meist lollim on, kas see, kes hambaid kiristab, või see, kes magab rahumeeles nagu hea lapsukene hällis.»»

Kartes taati solvata, istusid kuulajad väga vaikselt. Varja vappus hääletust naerust, Davõdov oli Štšukarile selja pööranud, näo kätega katnud ja muudkui kõhis — liiga sageli ning pikalt. Štšukar ei märganud aga midagi ja jätkas täie hooga:

«Näete siis, misuke see raevukas armastus vahel on! Ühe sõnaga, head on neist abieludest harva, nii arvan, mina oma vanainimese-peaga. Või jälle võtame näituseks niisukese juhtumise: vanasti elas meie külas üks noor koolmeister. Tal oli pruut, kaupmehe tütar, kah meie külast. See õpetaja käis nii toredasti riides, oli nii ilus — ma räägin riide poolest — nagu noor kukk, ja varsti enam ei käind, vaid sõitis jalgrattaga. See aeg need alles välja ilmusid, ja kui külas seda esimest jalgratast kõik inimesed koledasti imestasid, siis koertest ei maksa mitte rääkidagi. Niipea kui õpetaja tänavale ilmus ja ratas läikis, läksid need pagana koerad lausa meelest ära. Tema muudkui paneb auru juurde, tahab nende käest ära pääseda, ise kolmes kõveras oma riista-

puu otsas ja väntab nii kiiresti jalgadega, et silmad enam ei võta, kus jalad, kus ratas. Kui palju ta pisikesi penisid alla ajas, aga eks tal tuld nende pärast ka vaeva ja viletsust läbi elada!

Ükskord hommikul lähen üle platsi stepi poole mära koju tooma, ja säh sulle — vasta tuleb koerte pulm. Emane lippab ees, tema järel nagu kord ja kohus punt isaseid, tükki kolmkümmend, kui mitte rohkem. Tol ajal oli meie külarahval, tont teda võtaks, koeri nii palju, et neid ei jõund lugedagi. Igas peres kaks või kolm koera, ja veel missugused! Kõik tigedad nagu tiigrid ja puha peaaegu vasika suurused. Eks pererahvas sedasi hoind oma kirste ja keldreid. Aga mis sest kasu oli? Ei kedagistki — sõda pillutas kõik nende vara laiali... Nojah, see pulm tuli mulle vasta. Mina põld loll, lasin oheliku lahti ja ronisin nagu kõige nobedam kass ühe sekundiga telefoniposti otsa. Hoian jalgadega posti ümbert kinni ja kükitan seal. Nüüd aga tuleb õnnetuseks seesama õpetaja oma riistapuuga, nii et rattad ja lenkstangid läigivad. Noh, eks penid piirand ta ümber. Ta jättis ratta sinnapaika ja tammus ühe koha peal. Ma hõikasin talle: «Loll, roni minu juurde posti otsa, muidu kisuvad su kohe ribadeks!» Ta vaeseke hakkas minu juurde ronima, aga jäi väheke hiljaks: niipea, kui ta postist kinni haaras, kiskusid nad silmapilk tal uued tiagunaalist püksid ja kuldnööpidega vormipintsaku maha ja aluspüksid kah. Ja kõige vihasemad penid said ühes teatud kohas juba palja ihu kätte.

Koerad tegid temaga nalja, niipalju kui süda lustis, ja jooksid siis oma pulmateed edasi. Tema istub posti otsas ja muud ihukatet tal põlegi kui tärniga müts, ja selle noka oli kah katki teind, kui posti otsa ronis.

Lasime end siis oma pelgupaigast alla — tema ees, mina taga: ma istusin ju kõrgemal, päris nende kannukeste juures, mille küljes traadid käivad. Tulime siis kenasti alla, tema paljas kui porgand, minul särk seljas ja takused püksid jalas. Tema paluma: «Onu, anna mulle ajutiseks oma püksid, toon nad sulle poole tunni pärast tagasi.» Mina vasta: «Kulla mees, kuda ma neid sulle saan anda, kui mul aluspükse jalas põle? Sina

sõidad oma masinaga ära, aga mina käigu päise päeva ajal püksata ümber posti? Särgi ma võin küll ajutiseks anda, aga pükse, vabanda väga, ei või mitte.» Ta torkas jalad mu särgivarrukaist läbi, tõmbas ihukatte niiviisi endale ümber ja hakkas siis, vaene loom, sedasi tasapisi minema. Ta oleks pidand laskma täit traavi, aga kuda sa jooksed, kui käiminegi on nagu kammitsas hobusel? Noh, eks näind teda sedasi minu särgiga minemas kaupmehe tütar — tema mõrsja... Selsamal päeval nende armastus otsa saigi. Mehel tuli erakorraliselt lasta end teise kooli üle viia. Niisukesest juhtumisest — noh, see häbi ja koerte kartus ja see, et pruut ta maha jättis ja et kogu nende armastus untsu läks, — sellest sai poiss ühe nädalaga õitsva tiisikuse ja suri maha. Mina aga seda päriselt ei uskund: vist on õigem, et ta hirmu ja häbi kätte suri. Näe siis, kuhu see kurjavaimu armastus viib, rääkimata juba igasugu abieludest ja pulmadest. Ja sina, Semjonikene, kallis inime, võiks veel sada korda mõtelda, enne kui sa Varjaga abiellud. Eks nad ole kõik ühe vitsaga löödud, ja ega meie Makariga neid ilmaasjata nii koledasti ei vihka!»

«Hea küll, taat, ma veel mõtlen,» rahustas Davõdov vanameest, ise aga kasutas seda, et Štšukar suitsu pani, tõmbas Varja kiiresti enda vastu ja suudles teda meelekohale, just sinna, kus kohev juuksekihar vastutuule käes lendles.

Omaenda jutustusest, aga võib-olla ka mälestustest äraväsinud Štšukari-taat hakkas varsti tukastama, ja Davõdov võttis tema nõrgaksjäänud käest ohjad. Unega võitlev Štšukari-taat pomises:

«Aituma sulle, kallis inime, vehi sa jah täkkudele piitsa, ma tukun tunnikese. Küll on häda selle vanadusega! Niipea kui päike peale paistab, nii hakkab uni vaevama... Aga talvel, mida käredam pakane, seda rohkem kipub uni kallale, vaata aga, et magades ära ei külma.»

Väike ja kõhn taat heitis Varja ja Davõdovi vahele troskasse siruli, sirgelt nagu piitsavars, ja norskas peagi peenikese falsetihäälega.

Päikesest köetud stepist hoovas juba igasugust taimede hõngu, sooja teetolmu lõhn segunes niidetud heina

lõhnaga, ähmaselt sinas hägusse mattunud kauge horisondi viirg — ja ahne pilguga vaatles Varja talle tundmatut Doni-tagust, mis oli ikkagi vaid lõpmatult omane stepp.

*

Õhtuks olid nad maha sõitnud üle saja kilomeetri ja ööbisid heinakuhja ääres. Õhtueineks võeti kodunt kaasatoodud tagasihoidlikku teemoona, istuti natuke vankri juures ja silmitseti vaikides tähistaevast. Davõdov ütles:

«Homme tuleb meil jälle vara tõusta, seame end magama. Sa, Varja, heida vankrisse, võta mu palitu peale, meie vanaisaga viskame heinakuhja äärde pikali.»

«Sa tegid õige otsuse, Semjonikene,» kiitis Štšukar rõõmsalt heaks, väga rahul sellega, et Davõdov just koos temaga heidab.

Ei saa salata, vanamees pisut kartis üksinda võõras tühjas stepis ööbida.

Davõdov lamas selili, käed pea all, ja vaatas tema kohal kummuvat kahvatusinist taevast. Leidis silmadega Suure Vankri, ohkas ja samas tabas end sellelt, et millegipärast alateadlikult naeratas.

Alles kesköösk jahtus päeval kuumaks köetud maa ja hakkas päris jahe. Kuskil lähedal orus oli vist tiik või stepijärveke. Sealt uhkas kõntsa ja pilliroo lõhna. Päris ligidal hakkas häälitsema vutt. Oli kuulda ebakindlat, ainult mõnehäälset konnade koori. «Uni, uni!» karjus uniselt öösse väike öökull...

Davõdov jäi juba tukkuma, kui heina sees hakkas sahistama hiir. Štšukari-taat hüppas pöörase ajuga püsti, raputas Davõdovit ja hakkas rääkima:

«Semjon, kas kuuled? No küll me oleme valind ka koha, tont võtaks! See heinakuhi on ju usse ja madusid täis. Kuuled, kuda sahistavad, põrgulised? Miskisugused öökullid huikavad nagu surnuaial... Kolime sellest õnnetust mülkast teise kohta!»

«Maga, ära mõtle igasugu asju väljä!» vastas Davõdov uniselt.

Štšukar heitis uuesti pikali, vähkres hulk aega, kiskudes puldankatte otsi enese alla, ja pomises:

«Ma ju ütlesin, et sõidame arbaga, aga ei, sina muudkui tahtsid troskaga uhkeldada. Eks nüüd siis rõõmusta. Muidu oleksime võind vankri oma kodust heina täis panna ja oleksime rahulikult sõit, magand kõik kolmekesi selles vankris, aga nüüd, ole lahke, konuta võõra heinakuhja all nagu kodutu peni. Mis Varjal viga, tema magab üleval, sõba all, preili mis preili, siin aga — peaotsis sahiseb, külje all sahiseb, jalutsis sahiseb, ja pagan teab, mis asi seal sahiseb. Jääd magama, rästik roomab ligi, nõelab sind indiimsest kohast, ja ongi su peigmehepõlv läbi! Ja kui tema, põrguline, juba nõelab, siis on vesi ahjus. Nutku siis su Varja või künatäie pisaraid, mis see enam aitab! ... Mind põle rästikul asja nõelata, mul vana soonine ihu, ja pealegi on mul soku hais juures — sest Trofim magab küünis tihtilugu mu kõrval, ja rästikud sokuhaisu ei salli. Selge, et nõelab sind ja mitte mind ... Kolime sellest paigast minema!»

Davõdov lausus tüdinult:

«Kas sa mõtled ka täna vakka jääda, taat? No kuhu me südaöösel läheme?»

Štšukari-taat vastas kurvalt:

«Vedasid mu siia neetud paika — oleks teand, oleks eidegagi jumalaga jätt, aga nüüd sõitsin ära nii, nagu põleks meid eluilmas laulatatudki. Nii, et sa siis ei liigu siit paigast, kulla mees?»

«Ei. Jää magama, taat.».

Raskelt õhates ja risti ette lüües ütles Štšukari-taat:

«Jääksin hea meelega magama, Semjonikene, aga hirm on. Süda põksub rinnus hirmu pärast, siis jälle see va kole öökull röögib, oleks temagi otsa saaks ...»

Štšukari ühetoonilise jutukõmina peale jäi Davõdov kõvasti magama.

Ta ärkas enne päikesetõusu. Tema kõrval, külg vastu heinakuhja, jalad konksus, istus Varja ja sõrmites tema laubal sassiläinud juuksesalku — ja nii õrn ja ettevaatlik oli neiu sõrmede puudutus, et Davõdov juba ärganunagi seda vaevalt tundis.

Varja endisel kohal vankris magas kõvasti Štšukari-taat, Davõdovi palitu peal.

Varja, õhetav ja värske nagu koit, mis oli parajasti algamas, ütles tasakesi:

«Ma käisin juba tiigil pesemas. Ärata vanaisa üles, hakkame sõitma!» Ta puudutas huultega kergelt Davõdovi okkalist põske ja hüppas nõtkelt jalule. «Kas pesema lähed, Sjoma? Ma juhatan tiigi äärde teed.»

Unest käheda häälega vastas Davõdov:

«Ma magasin pesemise maha, Varja, küll ma kuskil tee peal pesen. Kas see vana suslik su ammu üles ajas?»

«Tema mind ei ajand. Ärkasin koidu ajal, tema istus su kõrval, käed põlvede ümber, ja tõmbas plotskit. Ma küsisin: «Miks sa ei maga, vanaisa?» Tema vastas: «Ma põle kogu öö magada saand, kullakene, siin on kõik kohad usse täis. Mine kõnni stepis, ma tukun sinu asemel kas või tunnikesegi rahulikult.» Ma tõusin üles ja läksin tiigile pesema.»

Sama päeva ennelõunal olid nad juba Millerovos. Poole tunniga sai Davõdov ringkonnakomitees oma asjad joonde, tuli sealt rõõmsana tagasi ja naeratas rahulolevalt:

«Sekretär otsustas kõik kiiresti ja asjalikult, nagu ringkonnakomitees tulebki otsustada: sinu, mu Varjakene-vaesekene, võtavad oma hoole alla komsomoli ringkonnakomitee tüdrukud, aga nüüd lähme põllumajandustehnikumi, ma panen su uues elukohas paigale. Kokkulepe direktori asetäitjaga on juba olemas. Enne vastuvõtueksamite algust tegelevad sinuga natuke õpetajad, ja sügisel oled sa omadega mäel, fakt! Ringkonnakomitee tüdrukud hakkavad sind vaatamas käima, ma leppisin nendega telefoni teel kokku.» Harjumust mööda hõõrus Davõdov elavnenult käsi ja küsis: «Kas tead, Varja, kes meile külasse komsomoli-organisatsiooni sekretäriks saadetakse? Keda sa arvad? Ivan Naidjonov, poiss, kes talvel agitkolonniga meil käis. Väga arukas poiss, mul on tema tuleku üle hirmus hea meel. Siis hakkavad meil komsomoli asjad ilmet võtma, seda ütlen ma sulle faktiliselt!»

Kahe tunniga oli ka põllumajandustehnikumis kõik

korras. Jõudis kätte lahkumise aeg. Davõdov ütles kindla häälega:

«Nägemiseni, mu kallis Varjakene-vaesekene, ära kurvasta ja õpi hästi, küll meie seal ilma sinuta toime saame.»

Esmakordselt suudles ta Varjat huultele. Ta hakkas koridori pidi minema. Ukse juures vaatas tagasi, ja äkki pitsitas nii terav kahjutunne ta südant, et talle tundus, otsekui hakkaks konarlik põrand jalge all kiikuma nagu laevatekk: Varja seisis, laup vastu seina, käed näo ees, helesinine pearätt õlgadele vajunud, ja nii rohkesti oli tema olekus abitust ja täiskasvanuks saanud lapse muret, et Davõdov kõhatas ainult korraks ja tõttas õue.

Kolmanda päeva õhtul pärast külast lahkumist oli ta juba Gremjatšis tagasi.

Hilisele ajale vaatamata ootasid teda kolhoosi juhatuses Nagulnov ja Razmjotnov. Nagulnov teretas teda süngelt ja ütles niisama süngelt:

«Miks sa, Semjon, viimastel päevadel enam kodus ei ela? Käisid staniitsas, siis veel ringkonnakomitees... Mis häda sind sinna Millerovosse ajas?»

«Kannan kõik ette omal ajal. Mis teil siis külas ka uut on?»

Vastuse asemel küsis Razmjotnov:

«Kas sa tee peal viljasid vaatasid? Kuda on, kas juba küpsed?»

«Otra võib juba siin-seal niitma hakata, valiku korras, rukist ka. Noh, rukki võib minu arvates igal pool maha võtta, aga meie naabrid millegipärast viivitavad.»

Razmjotnov lausus nagu omaette:

«Siis ei hakka meie ka kiirustama. Kui ilmad head, võib teda ka pisut rohekana niita, ta valmib ka kaares, aga kui järsku sajule läheb? Siis on kõik mokas.»

Nagulnov oli temaga ühel nõul:

«Oma kolm päeva võib oodata, aga siis tuleb juba küünte ja hammastega rukki kallale asuda, muidu sööb rajoonikomitee su elusalt ära, Semjon. Ja meid Andreiga suupisteks peale... Jah, mul on ka uudis: sovhoosis on mul sõber sõjaväeteenistuse ajast, käisin teda eile vaatamas. Ta kutsus mind juba ammu külla, aga mil-

laski põle saand mahti, eile otsustasin siis minna. Mõtlesin, et põrutan päevaks tema poole, vaatan sõpra ja ühtlasi heidan silma peale, kuda traktorid töötavad. Ma põle elu sees näind, ja mulle pakkus see kangesti huvi. Nad künnavad seal kesa, ja ma tolknesin põllul terve päeva. Noh, vennikesed, pean ütlema, küll on see «Fordson» ikke asi! Künnab kesa lausa traavis. Aga kui kuskil käänu kohal uudismaa peale satub, siis tal vaesekesel enam rammu ei jätku. Tõuseb tagumistele jalgadele nagu tõrges hobune tõkke ees, seisab, seisab, ja lööb jälle rattad musta mulda, tõttab tagasi kesale, uudismaa käib tema jõust üle... Aga paar sihukest hobust kuluks meie kolhoosile ikke ära küll, seda ma mõtlesin ja mõtlen kõik see aeg. Need on majapidamises täitsa kadestamisväärt asjad! Mulle meeldis kohe nii, et ma ei jõund sõbraga isegi viina võtta. Pöörasin otse põllult ringi ja sõitsin koju.»

«Sa pidid ju Martõnovskaja masina-traktorijaama sõitma?» küsis Razmjotnov.

«Mis vahe seal on, kas traktorijaam või sovhoos? Ühes on traktorid ja teises samasugused. Kaugevõitu ka, ja viljalõikus on ukse ees.»

Razmjotnov pilutas kavalalt silmi:

«Pean tunnistama, ma arvasin, et sa, Makar, keerad Martõnovskaja tee pealt Šahtõsse Lukerjat vaatama...»

«Põle mõttessegi tuld!» ütles Nagulnov järsult. «Aga sina oleks küll läind, küll ma sind, linalakka, tunnen!»

Razmjotnov ohkas:

«Kui tema oleks mu endine naine, oleks läind tingimata ja oleks tal vähemalt nädal aega külas old!» Ja lisas juba naljatoonil: «Ega mina niisuke õlekubu ei ole nagu sina!»

«Ma tunnen sind!» kordas Nagulnov. Vähese mõtlemise järel lisas ta: «Kuradi seelikukütt! Egas mina sedasi naiste järel ei jookse nagu sina!»

Razmjotnov kehitas õlgu:

«Mina olen kolmeteistkümnendat aastat lesk. Mis sa minust tahad?»

«Sellepärast sa naisi taga ajadki.»

Pärast lühikest vaikust ütles Razmjotnov juba täiesti tõsiselt ja vaikselt:

«Aga võib-olla armastan ma kõik kaksteistkümmend aastat ainult ühte, ega sina seda ei või teada!»

«Ah sina või? Küll ma sind juba usun, muidugi!»

«Ühte!»

«Marina Pojarkovat või?»

«Põle sinu asi, keda, sa ära tüki teise südameasjadesse! Võib-olla ma kunagi purjus peaga räägiks sulle ära, keda ma olen armastand ja praegaltki armastan, aga... Sa oled külm inime, Makar, sinuga ei saa südameasjadest eluilmaski rääkida. Mis kuus sa sündisid?»

«Detsembris.»

«Seda ma arvasingi. Küllap ema sünnitas su jääaugu ääres — läks vett tooma ja kogemata sünnitas lausa jää peal: sellepärast sa õhkad kogu eluaeg külma. Kuda sinule saakski südant puistata?»

«Aga sina vist sündisid tulisel pliidil?»

Razmjotnov oli meeleldi nõus:

«Sedapsi küll! Sellepärast ma õhkangi kuuma nagu põualeil. Aga sina oled jälle teine asi.»

Nagulnov lausus tüdinult:

«Ära tüütab! Aitab juba sest naistejutust, arutame parem, kuhu brigaadi meist keegi lõikuse ajaks läheb.»

«Ei,» vaidles Razmjotnov vastu, «räägime juba kord alustatud jutu ära, aga kes kuhu brigaadi läheb, küll me sellest jõuame veel rääkida. Sa, Makar, mõtle rahulikult järele: sa nimetasid mind naistekütiks, aga mis naistekütt ma praegusel ajal saan olla, kui ma õige pea teid mõlemaid pulma kutsun?...»

«Ei tea kuhu pulma?» küsis Nagulnov karmilt.

«Oma pulma. Ema on mul päris vanaks jäänd, tal on majapidamisega raske, käsib naist võtta.»

«Ja sina võtad teda kuulda, vana loll?» — Nagulnov ei suutnud ülimat nördimust varjata.

Teeseldud leplikkusega vastas Razmjotnov:

«Aga kuhu ma pääsen, kulla mees?»

«No oled ikka puhta loll!» — Süganud mõtlikult ninajuurt, lõpetas Nagulnov: «Meil, Semjon, tuleb kahe peale korter üürida ja koos elama hakata, et nii igav ei oleks. Ja väravale kirjutame: «Siin elavad ainult poissmehed.»»

Davõdov ei viivitanud vastusega:

«Sellest plaanist ei tule meil midagi välja, Makar: mul on pruut, sellepärast ma Millerovos käisingi.»

Nagulnov vaatas uuriva pilguga kord ühele, kord teisele otsa, püüdes mõistatada, kas nad teevad nalja või mitte, tõusis siis pikkamisi püsti, ajas sõõrmed suureks ja läks erutusest kahvatuks:

«Kas te olete arust ära või?! Ma küsin viimast korda: kas te räägite seda tõsiselt või heidate minu üle nalja?» Kuid vastust ta ootama ei jäänud, sülitas vaid hirmsas vihas oma jalgade ette maha ja väljus hüvasti jätmata toast.

XXVI PEATÜKK

Igavusest lausa ogaraks minemas, sunnitud tegevusetusest järjest rohkem moraalselt alla käies elutsesid Polovtsev ja Latiewski endiselt ööd ja päevad Jakov Lukitši väikeses toas.

Sidemehed olid viimasel ajal hakanud millegipärast järjest vähem nende juures käima, ja krai ülestõusukeskusest saabunud lootustandvad lubadused, mida neile kätte toimetati lihtsates, kuid hoolikalt kinnikleebitud ümbrikes, olid nende jaoks juba ammu igasuguse väärtuse kaotanud ...

Polovtsev talus pikaajalist erakuelu vististi kergemini, ta paistis väliseltki tasakaalukamana, kuid Latiewskil ütlesid aeg-ajalt närvid üles — ja iga kord isemoodi: kord vaikis ta päevade viisi, vahtides kustunud pilguga seina enda ees, kord jälle muutus ta erakordselt, lausa taltsutamatult lobisemishimuliseks, ja siis tõmbas Polovtsev kuumusest hoolimata burka üle pea ning tundis vahel peaaegu võitmatut soovi üles tõusta, mõõk tupest välja võtta ja sellega kõigest jõust vastu Latiewski korralikult pöetud pead virutada. Ükskord kadus Latiewski pimeduse saabudes märkamatult majast ja ilmus tagasi alles enne koitu, tuues kaasa terve sületäie kastesi lilli.

Redukaaslase puudumisest rahutuks muutunud Polovtsev ei saanud öö otsa silma kinni, oli koledas ärevuses, jäi kuulatama iga väiksematki krõbinat, mis väljast kostis. Jaheda ööõhu järele lõhnav ja jalutuskäigust erutatud Latiewski tõi esikust rõõmsalt ämbritäie vett ja pani lilled õrnalt sinna sisse. Toa läppunud õhus levis joovastavalt terav petuunia, lilltubaka, öökannikese ja veel mingite, Polovtsevile tundmatute lillede lõhn — ja nüüd juhtus midagi ootamatut: Polovtsev, see raudne jessauul, hakkas pooleldi unustatud lillelõhna täie rinnaga sisse hingates äkki nutma ... Ta lamas aoeelses hämaruses oma haisval asemel, surudes nägu higistesse pihkudesse, ja kui nuuksed teda lämmatama hakkasid, keeras enese järsku seina poole ning hammustas kõigest jõust padjanukka.

Paljajalu tatsutades kõndis Latiewski kambri sooje põrandalaudu mööda. Temas oli ärganud delikaatsus, ta vilistas vaevaltkuuldavalt operetiaariaid ja tegi näo, et ta midagi ei kuule, midagi ei märka ...

Alles kell üksteist päeval, ärgates lühikesest, kuid raskest unest, tahtis Polovtsev Latiewskile omavolilise ärakäimise eest ränka peapesu teha, kuid ütles selle asemel:

«Ämbris peaks vett vahetama ... närtsivad ära.»

Latiewski vastas rõõmsalt:

«Silmapilk saab tehtud.»

Ta tõi kruusiga külma kaevuvett ja loksutas sooja vee ämbrist põrandale.

«Kust te lilli saite?» küsis Polovtsev.

Tal oli oma nõrkuse pärast piinlik, häbi öösel valatud pisarate pärast, ja ta vaatas kõrvale.

Latiewski kehitas õlgu.

««Sain» on liiga pehmelt öeldud, härra Polovtsev. «Varastasin» on järsem, kuid täpsem. Jalutasin koolimaja lähedal, tundsin jumalikku aroomi, mis ärritas minu haistmismeelt, hüppasin koolmeister Špõni aeda ja tegin paar klumpi poolest saadik lagedaks, et minu ja teie vastikut elamist kuidagiviisi kaunimaks teha. Tõotan edaspidigi teid värskete lilledega varustada.»

«Oh ei, jätke see!»

«Aga teis pole mõningad inimlikud tunded veel täielikult kadunud,» lausus Latiewski vargse vihjega, vaadates Polovtsevile otse silma.

Polovtsev vaikis ja tegi näo, nagu poleks kuulnud ...

Kumbki neist lõi aega surnuks omamoodi: Polovtsev istus tundide viisi laua taga ja ladus pasjanssi, puudutades põlastavalt oma jämedate sõrmedega pakse, või-

dunud kaarte, Latiewski aga luges voodist tõusmata vist juba kahekümnendat korda oma ainsat raamatut — Sienkiewiczi «Quo vadis?» —, nautides iga sõna.

Vahel jättis Polovtsev kaardid sinnapaika ja istus põrandale, pani jalad kalmõki kombel risti, laotas laiali tüki presenti, võttis lahti ja puhastas niigi ideaalselt puhast kergekuulipildujat, hõõrus ja määris iga osa kuumusest soojä püssiõliga, pani kuulipilduja jälle pikkamisi kokku ja vaatas seda mõnuga, kallutades oma laia otsaesisega pead kord ühele, kord teisele poole. Siis keeras ta kuulipilduja ohates sellesama presenditüki sisse, asetas ta õrnalt voodi alla, määris kettaid ja laadis nad uuesti täis. Juba laua taga istudes võttis madratsi alt oma ohvitserimõõga, proovis pöidlaküüne peal selle tera ja tõmbas kuiva luisuga ainult paar korda üle tuhmilt läikiva terase. «Nagu habemenuga!» pomises ta rahulolevalt.

Sellisel puhul pani Latiewski raamatu kõrvale, pilutas oma ainsat silma ja muigas sarkastiliselt:

«Ma panen imeks, panen äärmiselt imeks teie rumalat sentimentaalsust! Mis te ometi jändate oma heeringaga nagu narr? Ärge unustage, et nüüd on kolmekümnes aasta, mõõkade, piikide, sõjakirveste ja muude külmrelvade aeg on juba ammu möödas. Suurtükivägi otsustas möödunud sõjas kõik, armuline härra, mitte aga soldatid hobustel või ilma nendeta; suurtükivägi otsustab ka tulevaste lahingute ja sõdade saatuse. Vana suurtükiväelasena väidan ma seda kõige kategoorilisemalt!»

Polovtsev põrnitses nagu alati altkulmu ja lausus läbi hammaste:

«Kas te kavatsete ülestõusu alustades kohe toetuda haubitsapatareide tulele või mõõkadega soldatitele? Andke mulle alguseks kas või üks kolmetolline patarei, ja ma jätan mõõga südamerahuga Ostrovnovi naise hoole alla, esialgu aga olge vait, kõrgeauline sõnadetegija! Teie jutt ajab mind oksele. Te võite suurtükiväe osatähtsusest möödunud sõjas rääkida poola preilidele, mitte aga minule. Ja üldse püüate te minuga alati rääkida põlastaval toonil, aga täitsa asjata, suure Poola esindaja. Teie toon ja teie jutud lõhnavad halvasti.

Muide, just teie riigist räägiti kahekümnendail aastail: «Jeszcze Polska nie zginęla, aga lehk on juba juures . . .»»

Latiewski hüüdis traagiliselt:

«Issand jumal, milline vaimne armetus! Kaardid ja mõõk, mõõk ja kaardid . . . Te pole poole aasta kestel ainsatki trükirida lugenud. Küll te olete metsistunud! Ise olite kunagi keskkooli õpetaja . . .»

«Häda pärast olin õpetaja, kallis pan! Suure häda pärast!»

«Teie Tšehhovil vist on jutuke kasakatest: oma mõisas elab harimatu ja nürimeelne kasakas, tema kaks täiskasvanud lollakat poega ei teegi muud, kui et üks viskab kukkesid õhku ja teine tulistab neid püssist. Ja nii päevast päeva — ilma raamatuteta, ilma kultuuriliste tarvidusteta, ilma vähimategi vaimsete huvideta . . . Vahel tundub mulle, et teie olete üks neist kahest pojast . . . Võib-olla ma eksin?»

Küsimusele vastamata õhkas Polovtsev mõõga hingetule terasele, vaatas, kuidas selle peal levis sinakas vari ja pikkamisi kadus, hõõrus siis halli tolstovka siiluga mõõka ja pistis selle ettevaatlikult, isegi hellalt, ilma kolksamata, kulunud tuppe.

*

Ent mitte alati ei lõppenud nende äkki tekkinud jutuajamised ja lühikesed torked nii rahulikult. Harva tuulutatavas toas oli umbne; saabunud kuumad ilmad tegid nende haletsemisväärse elamise Ostrovnovi majas veelgi raskemaks, ja järjest sagedamini kargas Polovtsev niiskelt, higist lehkavalt asemelt üles ning möirgas summutatud häälega: «Vangikong! Ma hukkun selles vangikongis!» Isegi öösiti unes lausus ta tihti seda karmi sõna, kuni kannatuse kaotanud Latiewski talle kord lõpuks ütles:

«Härra Polovtsev, võiks arvata, et teil teie niigi kehvas sõnavaras on säilinud ainult üks sõna — «vangikong». Kui te nii väga igatsete selle heategeva asutuse järele, annan teile head nõu: minge juba täna rajooni gepeuusse ja paluge, et teid paigutataks vanglasse —

nii umbes kahekümneks aastaks, mitte vähemaks. Olen kindel, et teie palvele vastu tullakse!»

«Kuidas seda nimetatakse? Poola vaimukuseks või?» küsis Polovtsev virilalt muiates.

Latiewski kehitas õlgu:

«Kas te peate mu vaimukust labaseks?»

«Te olete lihtsalt tõbras,» ütles Polovtsev ükskõikselt.

Latiewski kehitas jälle õlgu ja muigas:

«Võimalik. Aga ma olen nii kaua teie kõrval elanud, et pole ime, kui hakkan inimese ilmet kaotama . . .»

Pärast seda kokkupõrget ei vahetanud nad kolm päeva ühtki sõna. Kuid neljandal päeval tuli neil tahestahtmata jälle rääkima hakata . . .

Vara hommikul, kui Jakov Lukitš polnud veel tööle läinud, tulid õuele kaks võõrast meest, ühel tolmune presentkuub, teisel uus kummimantel seljas. Ühel oli kaenla all suur ja paks portfell, teisel rippus üle õla ilusate nahknarmastega piits. Ammuaegse kokkuleppe kohaselt ruttas Jakov Lukitš tulnukaid aknast nähes vöörusesse, koputas lühikese vaheaja järel kaks korda selle toa uksele, kus Polovtsev ja Latiewski elasid, ning läks vuntse siludes väärikalt trepile:

«Kas minu poole, head inimesed? Või oli teil ehk kolhoosi salvedest miskit vaja? Ja kes te olete? Tulite kaugelt või?»

Tüse ja rüssakas portfelliga mees naeratas sõbralikult, nii et paksudele põskedele ilmusid naiselikud lohukesed, puudutas peoga oma kulunud soni nokka ja ütles:

«Kas teie oletegi maja peremees? Tere, Jakov Lukitš! Naabrid juhatasid meid teile. Meie oleme loomade ülesostjad, ostame kaevurite jaoks nii-öelda igapäevast toidust. Me maksame head hinda, paremat kui riigi varumishind. Paremini maksame sellepärast, et meil tuleb kaevureid pidevalt hästi toita. Te olete ju kolhoosi majandusjuhataja ja peaksite meie hädast aru saama . . . Aga kolhoosi varast pole meile midagi vaja, me ostame kolhoosnikute, samuti üksiktalupidajate isiklikke loomi. Meile öeldi, et teil olevat aastane mullikas. Ehk müüte ära? Hinna taha asi pidama ei jää, kui ta rammus on.»

Jakov Lukitš vaikis pisut, sügas mõtlikult kulmu,

endamisi rehkendades, et heldete ülesostjate käest saab head raha, ilma et oleks vaja turge mööda kolada, ja vastas nõnda, nagu vastavad enamasti ikka need talumehed, kes oskavad head hinda välja kaubelda:

«Müügi jaoks mul mullikat põle.»

«Aga võib-olla siiski vaataksime teise üle, ehk saame kaubale? Ütlen veel kord, et me oleme valmis rohkem maksma.»

Jakov Lukitš vaikis hetke, silus vuntse, ja et tähtsamat muljet jätta, vastas venitades, otsekui endamisi:

«Mullikas on mul olemas küll, ja nii rammus, et päris läigib kohe! Aga mul on teda omal vaja; lehm juba vana, tarvis uut, aga ta on tõu poolest hea piimaandja, piim on rammus, saab hulka koort. Ei, seltsimehed ostjad, ma ei müü!»

Rüssakas portfelliga mees ohkas pettunult:

«Nojah, eks peremees ise tea . . . Palume vabandust, lähme siis mujale kaupa tegema.» Veel kord kohmakalt oma käbrus soninokka puudutades hakkas ta väravast välja minema.

Tema järel lonkis ka tüse, väga laiaõlgne loomadeajaja, mängides piitsaga ning silmitsedes hajameelse pilguga õue, eluhooneid, maja aknaid ja kõvasti kinnipandud lakaluuki . . .

Jakov Lukitši taluperemehe-süda aga ei pidanud kauemini vastu. Kui külalised olid väravasse jõudnud, hõikas ta rüssakale mehele:

«Pea väheke, kuule sina, seltsimees ülesostja! Kui palju te eluskaalu kilost maksate?»

«Kuidas kaubale saame. Aga ma juba ütlesin sulle, et hinna taha asi pidama ei jää ja rahast meil puudu ei tule. Raha on meil küll täpselt loetud, aga selle väljaandmine on meie teha,» patsutas rüssakas mees jämeda kämblaga uhkustavalt oma pungil portfelli ning jäi äraootavalt värava juurde seisma.

Jakov Lukitš tuli otsustaval sammul trepist alla:

«Lähme vaatame mullika üle, enne kui ta karja aetakse, aga pidage silmas, et ma teda odavalt, niisama austuse pärast teile küll ära ei anna. Paistab, et teiega saab kaupa, ja kitside meeste moodi te ka välja ei näe. Kitsid kaupmehed põle minu majas au sees!»

Mõlemad ostjad vahtisid ja katsusid mullikat tüütult kaua ning norivalt, siis hakkas rüssakas mees pikaltlaialt tingima, see aga, kellel piits käes oli, vilistas justkui igavust tundes omaette, hulkus karjaaias ja laudas ringi, vahtis ka kanakuuti ja tühja talli ning käis igal pool, kuhu tal sugugi asja polnud... Ja äkki turgatas Jakov Lukitšil peast läbi: «Oi, ei need küll põle õiged ostjad!»

Ta jättis korrapealt hinnast tervelt seitsekümmend viis rubla alla ja lausus:

«Olgu peale, saan kahju mis saan, ainult seltsimeeste kaevurite pärast annan, aga nüüd vabandage, pean juhatusse minema, mul põle enam aega teiega õiendada. Kas viite mullika kohe ära? Siis raha lagedale!»

Kuuri ukse juures luges rüssakas mees süljega sõrmi niisutades kaua aega raha, pani kokkulepitud hinnale veel viisteist rubla otsa, surus kärsitult ootaval Jakov Lukitšil kätt ja pilgutas silma:

«Ehk joome oma kauba peale pudeli viina üheskoos ära, Jakov Lukitš? Kokkuostmise amet nõuab, et liigud oleksid alati käepärast.» Ta võttis taskust kiirustamata «valgepea», mis varahommikuse päikese käes tuhmilt läikis.

Jakov Lukitš vastas tehtud lõbususega:

«Õhtul, kallid langud, õhtul joome! Õhtul võtan teid hea meelega vasta ja olen valmis teiega liiku jooma. Sihukest märjukest, nagu sa näitad, leidub ka peremehel majas, nii vaeseks me põle veel jäänd, aga praegalt vabandage: tervis ei luba mul hommiku vara viina võtta, ja töö ei anna kah mahti, ma pean kolhoosi ametisse minema. Tulge pärast päikeseloojakut, siis teeme mullika liigud.»

«Sa võiksid ikka tuppa kutsuda, pakud ehk külalistele mullika mamma piimagi,» lausus rüssakas mees, kelle näol lõi särama heasüdamlik naeratus, nii et lohud ümmargustesse põskedesse ilmusid, ja pani oma käe paluvalt Jakov Lukitši küünarnukile.

Ent järeleandmatu Jakov Lukitš oli juba äärmiselt pinevil, ja täielikult oma tahte peremehena vastas ta pisut põlglikult muiates:

«Kulla isandad, meile, kasakate juurde ei tulda külla siis, kui himu tulla on, vaid siis, kui pererahvas palub ja kutsub. Või on teie pool teistmoodi? Siin aga teeme küll meie kombe kohaselt, külainimeste moel: leppisime ju, et saame õhtal kokku? Siis ei maksa hommikul enam suud kulutada. Hüva tervit!»

Jakov Lukitš pööras ostjatele selja, ei vaadanudki mullika poole, kellele tüse karjaajaja kiirustamata lõõga kaela sidus, ja läks laisalt taarudes trepi poole. Ägisedes ja teeseldult õhates koigerdas ta ülemise trepiastmeni, vasak käsi nimmele toeks, ning alles vööruses, nüüd juba ilma vähimagi teeskluseta, surus käe vastu rinda, seisatas hetke, silmad kinni, ja sosistas veretute huultega: «Olge te kõik kolm korda ära neetud!» Torkiv valu südames andis peagi järele, kadus ka kerge peapööritus. Jakov Lukitš seisis veel natuke ning koputas siis aupaklikult, kuid tungivalt Polovtsevi uksele.

Niipea kui ta üle läve jõudis, sai ta vaevalt öelda: «Häda on käes, teie kõrgeausus!...» Ja otsekohe, justkui öösel välguvalgusel nägi ta temale suunatud nagaanitoru, Polovtsevi rasket, etteulatuvat lõuga ning tema jõllsilmade pinevil pilku, siis Latiewskit, kes istus voodil, hooletus asendis, ent abaluud kõvasti vastu seina ja pisut kõverdatud põlvede vahel kergekuulipilduja, mille toru oli samuti suunatud välisukse poole, just Jakov Lukitši rinna kõrgusele... Kõike seda nägi Jakov Lukitš ühe pimestava hetke vältel, nägi koguni Latiewski muiet ja tema ainsa silma palavikulist helki, kui ta otsekui suurest kaugusest kuulis küsimust:

«Keda sa hoovi tõid, kulla peremees?!»

Vapustatud Jakov Lukitš ei tundnud häält ära, justkui oleks keegi kolmas, nähtamatu, talle selle küsimuse vilistava katkendliku sosinaga esitanud. Ent alateadlik jõud sundis vanameest mõneks viivuks täiesti muutuma: valveseisangus käed kõverdusid küünarnukkidest ja Jakov Lukitš ise vajus kuidagi lõdvaks ja lotsi. Kuigi ta hakkas seosetult ja hingeldades rääkima, kõneles ta teistsugusel toonil kui varem:

«Mina põle kedagist toond, nad tulid ise, kutsumata. Ja kui kaua teie, isandad, mõtlete veel päevast päeva minu peale kärkida ja kisada, nagu oleks ma mõni poi-

sike? See haavab mind südamepõhjani! Söödan ja joodan teid jumalamuidu ja püüan igate viisi teie meele järele olla. Meie naised pesevad teile pesu ja keedavad ilma maksuta igasugu roogasid... Te võite mind igal ajal, kas või praegalt maha tappa, aga mul on elu teie pärast nii raskeks läind, et ma temast ei hooligi! Ja mullika müüsin kah poolmuidu maha, aga teid on vaja toita! Teiesugustele isandatele ei saa ju suppi muidu ette anda, kui olgu aga liha sees. Viina nõuate mult kah ühtepuhku... Ma ju hoiatasin teid, kui need kutsumata külalised õue peale ilmusid, ja alles natukese aja pärast hakkas mu pea jägama, et need põle õiged ostjad, ja tulin tagurpidi tagasi: «Jumal teiega, võtke mullikas või muidu, minge ainult rutem minema!» Teie aga, kulla härrad... Äh, mis ma teile ikke räägin!» Jakov Lukitš lõi lootusetult käega, vajus rinnuli vastu uksepiita ja kattis näo kätega.

Kummalise ükskõiksusega, mis oli teda juba ammu vallanud, ütles Polovtsev äkki veidralt kõlatu häälega:

«Taadil on ju täitsa õigus, pan Latiewski. Kõrbelõhna on tunda, ja me peame siit kaduma, enne kui hilja. Teie arvamus?»

«Tuleb lahkuda juba täna,» lausus Latiewski resoluutselt ja laskis kuulipildujal aegamisi vajuda oma segipööratud magamisasemele.

«Aga side?»

«Sellest hiljem.» Latiewski osutas pealiigutusega Jakov Lukitši suunas. Tema poole pöördudes ütles ta teravalt: «Ärge olge memm, Lukitš! Rääkige, mis jutt teil ostjatega oli. Kas nad maksid teile kõik raha ära? Kas need kaupmehed siia veel tagasi tulevad?»

Jakov Lukitš nuuksus lapselikult, nuuskas vöötamata särgi sabasse nina, pühkis peoga silmi, vurrusid ja habet ning jutustas lühidalt, silmi tõstmata, mis jutt tal ülesostjatega oli, kõneles loomadeajaja kahtlasest käitumisest ega unustanud mainida sedagi, et ostjad tulevad õhtul tagasi temaga liiku jooma.

Seda kuuldes vahetasid Polovtsev ja Latiewski vaikides pilgu.

«Väga kena,» lausus Latiewski närviliselt muiates. «Kas sa midagi targemat välja mõelda ei osanud, kui

neid oma majja kutsuda? Kuradi tümikas, lootusetu idioot!»

«Ega mina ei kutsund, nad ise kippusid võõrusele ja tahtsid kohe tuppa tulla, hädavaevalt sain nad nõusse, et õhtani ootavad. Ja teie, kõrgeausus, või kudaviisi teid seal hüütakse, näägutate mind ilmaasjata ja peate lolliks... Miks kuradi pärast, andku jumal andeks, peaks ma neid majasse kutsuma, kui teie siin sees kükitate? Et teil ja minul pea maha võetaks?»

Jakov Lukitši niisketesse silmadesse tekkis kuri helk ja ta lõpetas juba otsese tigedusega:

«Teie, härrad ohvitserid, arvasite enne seitsmeteistmendat aastat, et ainult teie olete targad, ja et soldatid ja lihtsad kasakad on puha ogarad. Kas punased teid vähe on õpetand, aga nagu näha, põle te õppust võtt... Õpetusest ja suurest lüüasaamisest põle teil miskit kasu old!»

Polovtsev pilgutas Latiewskile silma. Too hammustas huult ja pöördus vaikides eesriidega kaetud akna poole, Polovtsev aga astus Ostrovnovile päris ligi, pani talle käe õlale ja naeratas lepitavalt:

«Miks sa väikse asja pärast ärritud, Lukitš! Paljugi mis inimene ägedusega räägib. Ei maksa tühjast tüli teha. Ühes asjas on sul õigus: sinu mullika ostjad on niisama vähe varujad kui mina olen peapiiskop. Nad mõlemad on tšekistid. Ühe neist tundis Latiewski isiklikult ära. Selge? Nad otsivad meid, aga otsivad esialgu huupi, pimedast peast, sellepärast nad ülesostjaid mängivadki. Nüüd edasi: enne lõunat peame me siit ükshaaval lahkuma. Mine ja tee oma ostjatega paar-kolm tundi tegemist, pea neid kinni, kuidas tahad ja mismoodi tahad. Võid nad viia kuhugi tuttavate juurde, meie omade juurde, kes praegu kodus on, juua nendega viina, juttu ajada, aga jumal hoidku, et sina või peremees ennast purju ei jooks ja lobisema ei hakkaks! Kui teada saan, tapan mõlemad ära! Pea seda hästi meeles! Sel ajal kui sa nendega jood, läheme tasahilju sinu õue tagust lõhestikku mööda steppi, ja seal juba kaome nagu tina tuhka! Ütle pojale, et ta otsekohe mu mõõga, kuulipilduja, kettad ja meie mõlemad vintpüssid kisjakikuuri ära peidaks.»

«Üks püss peitke ära, enda oma võtan kaasa,» ütles Latiewski vahele.

Polovtsev heitis talle vaikides pilgu ja jätkas:

«Keeraku kogu see vara karvateki sisse, vaadaku enne hoolega ringi ja mingu siis tasakesi kuuri. Majja ei tohi ühelgi juhul midagi peita. Siis on sulle veel üks palve, õigemini käsk: minu nimele tulevad kirjad võta vastu, ja niipea kui oled vastu võtnud, pane aida juures oleva veskikivi alla. Me tuleme vahel öösiti siia. Kas said kõigest aru?»

Jakov Lukitš sosistas:

«Just nii.»

«Noh, mine siis ja ära lase neid kuradi ülesostjaid silmast! Vii nad siit võimalikult kaugele, ja kahe tunni pärast meid siin enam ei ole. Õhtul võid nad enda juurde kutsuda. Voodid korista siit toast lakka, tuba tuuluta ära! Silmapetteks viska siia igasugu koli — ja siis, kui nad tahavad, näita neile kogu maja... Võib kindlalt arvata, et nad ükskõik mis ettekäändel kogu su maja läbi vaatavad... Me oleme nädal aega ära ja tuleme siis sinu juurde tagasi. Nende suutäite eest, mis me sinult oleme saanud, ära meile etteheiteid tee! Sinu toidu ja muude kulutuste eest tasutakse sulle kuhjaga, niipea kui meie ettevõte võidule pääseb. Aga me peame uuesti siia tulema, sest ülestõusu oma sektoris alustan ma siit, Gremjatšist. Ja see tund on juba ligidal!» lõpetas Polovtsev pühalikult ja embas korraks Jakov Lukitši. «Mine, taat, aidaku sind jumal!»

*

Niipea kui uks oli Ostrovnovi järel sulgunud, istus Polovtsev laua äärde ja küsis:

«Kus te selle tšekistiga kokku puutusite? Olete kindel, et te ei eksinud?»

Latiewski nihutas taburetti, kallustas end Polovtsevi poole ja vististi esimest korda nende tutvuse kestel hakkas rääkima ilma irooniata ja veiderdamiseta:

«Jeesus Maria! Kuidas ma võisin eksida! Ma mäletan seda meest elu lõpuni! Kas te nägite armi tema põsel? Selle lõin mina pistodaga, kui mind kinni võeti. Ja selle

silma, minu vasaku silma lõi tema ülekuulamisel välja. Nägite, missugused vägevad rusikad tal on? See oli Krasnodaris neli aastat tagasi. Minu andis välja naine, teda pole enam elus, issand olgu kiidetud! Ma istusin veel vanglas, kui tema reetmine oli juba kindlaks tehtud. Teisel päeval pärast minu põgenemist lahkus ta elust. Ta mait oli väga noor ja ilus, Kubani kasakanaine, õigemini Kubani lita. Nii olid lood... Kas teate, kuidas ma vanglast põgenesin?» Latiewski näole ilmus rahulolev muie, ta hõõrus oma väikesi kuivetanud käsi. «Mind oleks niikuinii maha lastud. Mul polnud midagi kaotada, ja ma läksin meeleheitliku riisiko peale välja ning olin koguni pisut alatu... Niikaua kui ma uurijaile udu ajasin ja tähtsusetut käsutäitjat teesklesin, hoidsid nad mind täiesti isoleeritult. Siis otsustasin astuda viimse päästva sammu: andsin ülekuulamisel välja ühe kasakakese Korenovskaja staniitsast. Ta oli meie organisatsioonis ja temaga lõppes ahel: ta sai välja anda ainult veel kolm oma küla meest, rohkem mitte kedagi, meie omadest ei tundnud ta ühtki hinge. Ma mõtlesin: «Las lasevad maha või saadavad asumisele need neli idiooti, mina aga päästan enese, ja minu elu on organisatsioonile võrratult tähtsam kui selle lojuse või nende nelja tõpra elu.» Pean ütlema, et ma etendasin Kubanimaa organisatsioonis küllaltki olulist osa. Minu tähtsuse üle võite otsustada kas või selle põhjal, et ma kahekümne teisest aastast peale olen viis korda üle piiri käinud ja viis korda Pariisis Kutepoviga kohtunud. Ma andsin need neli statisti välja, kuid leevendasin sellega kohtuuurijat: ta lubas mind siseõues koos teiste vangidega jalutada. Ma ei saanud enam viivitada. Te mõistate? Kord õhtul, kui ma jalutasin Kubani matsikarja hulgas, kellel kindel surm oodata, nägin ma juba esimest ringi tehes, et õuelt viib redel heinalakka — see oli nähtavasti hiljuti pandud. Oli heinaaeg ja gepeuu mehed vedasid päeval oma hobuste jaoks heina. Kõndisin veel ühe ringi, käed selja taga, nagu ette nähtud, aga kolmandat korda defileerides läksin rahulikult redeli juurde ja hakkasin ümberringi vahtimata ning pikkamisi, nagu tsirkuse areenil, redelipulki mööda üles minema. Käed ikka selja taga... Ma arvestasin õieti,

härra Polovtsev! Psühholoogiliselt õieti. Minu pöörasest jultumusest jahmunud valvurid lasksid mind takistamatult minna oma kaheksa pulka, ja alles siis röökis üks neist meeleheitlikult: «Seis!» — kui ma juba jooksin küürus, kaks pulka korraga, redelit mööda üles ja hüppasin nagu kits katusele. Korratu tulistamine, kisa, sõim! Kahe hüppega olin ma katuse serval, sealt — veel hüpe, ja ma olin põiktänavas! Ongi kõik. Hommikul olin ma juba Maikopis, kindlas konspiratiivkorteris ... Selle jõumehe nimi, kes mind sandiks tegi, on Hižnjak. Te nägite teda praegu, seda monumendimürakat. Kas te siis tahate, et ma ta nüüd elusalt käest minema lasen? Ei, selle silma eest, mis ta mul välja lõi, panen mina temal mõlemad silmad kinni! Silma eest kaks silma!»

«Te olete hulluks läinud!» hüüdis Polovtsev nördinult. «Isikliku kättemaksu pärast tahate kogu meie ettevõtte nurja ajada?»

«Ärge muretsege. Ma ei tapa Hižnjakki ja tema sõpra mitte siin, vaid varitsen kuskil mujal, Gremjatši Logist kaugel. Lavastan ülesostjate riisumise ja koergi ei haugu! Ja raha võtan neilt ära. Kukkusid kauplemisel sisse — järelikult on halvad kaupmehed ... Teie peitke oma püss ära, mina aga viin oma jao mantli all minema. Ärge mõtelgegi mind ümber veenda. Kas kuulete? Minu otsus on surmkindel! Mina hakkan praegu minema, teie — natuke hiljem. Kohtume laupäeval pärast päikeseloojangut Tubjanskoi lähedal metsas, allika juures, kus me viimane kord kohtusime. Nägemiseni, ja jumala pärast, ärge olge mu peale pahane, härra Polovtsev! Me jõudsime siin närvilisuse äärmise piirini, ja pean tunnistama, et ma ei pidanud ennast just mitte alati väärikalt üleval.»

«Hea küll ... Meie olukorras tuleme toime ilma õrnusteta,» pomises Polovtsev kohmetunult, kuid kaelustas siiski Latiewskit ja puudutas huultega isalikult tema kahvatut lauget otsaesist.

Latiewski oli sellest ootamatust sõprustunde avaldusest liigutatud, kuid ei tahtnud oma erutust välja näidata. Selg Polovtsevi poole ja käsi ukselingil, ütles ta:

«Ma võtan Tubjanskoist Maksim Haritonovi kaasa. Vintpüss tal on, ja ise on ta ka niisugune mees, kelle

peale võib raskel tunnil kindel olla. Ega teil midagi selle vastu pole?»

Polovtsev vastas viivitades:

«Haritonov oli minu sotnjas vahtmeistriks. Teie valik on õige. Võtke kaasa. Ta on suurepärane laskur, igal juhul — oli seda. Ma mõistan teie tundeid. Tegutsege, ainult ühelgi juhul mitte Gremjatši lähedal ja mitte külas, vaid kuskil stepis ...»

«Kuulan. Nägemiseni.»

«Soovin edu.»

Latiewski läks vöörusesse, viskas õlgadele Ostrovnovi vana kuue ja silmitses läbi ukseprao tühja põiktänavat. Minuti pärast läks ta juba aeglaselt üle õue, surudes ratsaväe karabiini vastu vasakut külge, ja kadus niisama aeglaselt kuuri nurga taha. Niipea aga, kui ta oli lõhestikku hüpanud, muutus ta otsekohe teiseks: pani kuue selga, võttis karabiini kätte, kõrvaldas lukult kaitse ja läks ojasängi mööda ülesmäge varitseval metsloomakõnnakul, vaatas teraselt mõlemale poole, kuulatas iga krõbinat ja piilus aeg-ajalt tagasi küla poole, mis all hommiku lillasse hägusse uppus.

*

Kahe päeva pärast, reede hommikul, Tubjanskoi ja Voiskovoi küla vahelisel teel, kuuekümne meetri kaugusel Vahtra uhteoru otsast, tapeti kaks loomade kokkuostjat ja üks vankri ette rakendatud hobustest. Teisel hobusel jõudis Tubjanskoi külast pärit kasakasküüdimees rakmed läbi lõigata ja ratsutas sellega Voiskovoisse. Tema teataski külanõukogus, mis oli juhtunud.

Sündmuskohale sõitnud jaoskonna-militsionäär, külanõukogu esimees, küüdimees ja tunnismehed tegid kindlaks järgmist: metsas varjul olnud bandiidid tulistasid vintpüssist umbes kümme korda. Esimesest lasust sai surma tüse, õlakas loomadeajaja. Ta kukkus näoli vankrilt maha. Kuul oli tunginud talle otse südamesse. Rüssakas varuja hüüdnud küüdimehele hirmsa häälega: «Kihuta!», haaranud tal piitsa käest ja tahtnud lüüa parempoolset hobust, kuid ei jõudnud; teine lask lõi ta

vankrisse pikali. Kuul tabas teda pähe, vasaku kõrva kohale. Hobused hakkasid nelja jooksma. Tapetu kukkus vankrist välja umbes kakskümmend meetrit loomadeajajast kaugemal. Siis järgnes veel mitu lasku korraga kahest vintpüssist. Kappamise pealt kukkus uperpalli maha kuulist tabatud vasakpoolne hobune, murdis tiisli, ja tema otsa põrganud vanker läks ümber. Küüdimees lõikas terveksjäänud hobuse rakmed läbi ja ratsutas minema, nii kiiresti kui sai. Talle tulistati mitu korda järele, kuid vähem tapmise eesmärgil kui hirmutamiseks, sest kuulid vihisesid küüdimehe sõnade järgi kõrgelt üle pea.

Mõlemal tapetul olid taskud pahupidi pööratud. Dokumente nende riietest ei leitud. Varuja tühi portfell vedeles teeäärses rohus. Loomadeajajal, kelle bandiidid olid läbi otsides selili keeranud, oli väliste vigastuste järgi otsustades vasak silm kontsaga välja löödud.

Külanõukogu esimees, kaks sõda läbi teinud vana kasakas, ütles militsionäärile:

«Vaata, Luka Nazarõtš, üks siga on surnut mõnitand! Tea, kas jäi talle tee peale ette või? Või oli see naiste pärast? Harilikud röövlid niisukesi elajatükke ei tee . . .» Püüdes mitte vaadata tapetu tumepunast tühja silmakoobast ja põsele vajunud verist, sültjat, juba tardunud massi, kattis ta surnu näo oma ninarätikuga, ajas enese sirgu ja ohkas: «Küll on inimesed ikka meeletuks läind! Ega muud kui mõned hullud mehed on kaupmehi peale passind ja neilt mitu tuhat rubla omale kraband . . . Koledad inimeseloomad! Raha pärast lõid säärased tursked mehed maha . . .»

Sel päeval, kui kuuldus Hižnjaki ja Boiko-Gluhhovi tapmisest Gremjatšisse jõudis, küsis Nagulnov, kui oli kolhoosi juhatuses Davõdoviga kahekesi jäänud:

«Kas saad aru, Semjon, kuhu asi keerab?»

«Saan niisama hästi aru kui sinagi. See on Polovtsevi või tema käsilaste töö, fakt!»

«Muidugi mõista. Üht asja ma ei taipa: kust nad teada said, kes need mehed olid — see on küsimus! Ja kes seda võis teha?»

«Sellele küsimusele meie kahekesi vastust ei leia. See

on kahe tundmatuga võrrand, meie aga pole aritmeetikas ja algebras kuigi tugevad. Eks ole?»

Nagulnov istus tükk aega vaikides, jalg üle põlve tõstetud, ja vaatas hajameelse pilguga oma tolmuse saapa nina, siis ütles:

«Üks tundmatu on mulle tuntud . . .»

«Mis nimelt?»

«See, et hunt oma pesa ligidalt ei murra . . .»

«No ja mis sellest?»

«Seda, et nad tulid kaugelt, mitte Tubjanskoist ega Voiskovoist, see on kindel!»

«Arvad, et Šahtõst või Rostovist?»

«Ei tarvitse olla ka sealt. Viimati olid meie külast, kust sina tead?»

«Ka see võib olla,» vastas Davõdov pärast lühikest mõtlemist. «Mis nõu sina annad, Makar?»

«Et kommunistid oma silmad lahti hoiaks. Öösiti vähem magaks ja tasahiljukesi, vargsi küla mööda kõnniks ja hoolega vahti peaks. Viimati läheb meil õnneks näha külas või külast väljas sedasama Polovtsevit või veel mõnda kahtlast võõrast. Hundid käivad jahil öösel . . .»

«Kas sina pead meid huntidega ühesuguseks?» naeratas Davõdov vaevaltmärgatavalt.

Ent Nagulnov ei vastanud naeratusele naeratusega, vaid tõmbas oma laialiasetsevad kulmud kokku ja ütles:

«Nemad on hundid ja meie peame huntidele jahti. Kuda sa siis aru ei saa?»

«Ära pahanda. Olen sinuga päri, fakt! Kutsume kohe kõik kommunistid kokku.»

«Mitte praegalt, vaid hiljem, kui inimesed on magama läind.»

«Ka see on õige,» nõustus Davõdov. «Ainult et ei tohi küla vahel patrullida, muidu panevad kõik kasakad tähele, peame kuskil peidus luurama.»

«Aga kus? Seal, kus juhtub? Tühi plaan! Timoškat oli mul kerge varitseda; peale Luška põld tal kuhugi minna, teist teed tal ei old. Aga kus neid oodata? Maailm on suur, majasid on külas palju, igaühe juures ei saa istuda.»

«Igaühe juures pole vajagi.»

«Kuda sa siis valid?»

«Kuulame järele, kellelt varujad loomi ostsid, ja just neid maju hakkamegi silmas pidama. Meie tapetud seltsimehed tiirutasid enamalt jaolt just kahtlaste kodanikkude ümber, ostsid neilt loomi... Kellegi pool nende hulgast bandiidid võivadki käia... Arusaadav?»

«Sa oled ideeline mees!» lausus Nagulnov veendunult. «Vahel tulevad sulle väga mõistlikud ideed pähe!»

XXVII PEATÜKK

Polovtsev ja Latiewski olid jälle Ostrovnovi juurde asunud ning elasid seal juba neljandat päeva. Nad jõudsid kohale koidu ajal, pool tundi pärast seda, kui Razmjotnov, kes Ostrovnovi maja naaberaiast silmas pidas, oli viimast korda haigutanud, püsti tõusnud ja tasakesi kodu poole läinud, arutledes endamisi: «See Semjon mõtleb kah kuradima tükka välja! Kola juba ei tea mitmendat päeva võõraid aiataguseid pidi jüsku hobusevaras või muidu pikanäpumees, istu peidus, ole ööd otsa magamata, aga mis sest kasu! Kus need bandiidid on? Varitseme omaenda varju... Tarvis tõtata, muidu läheb mõni varajane moor lehma lüpsma, näeb mind, ja ongi jutt mööda küla käimas nagu laine jõge pidi: «Päevavalgus visand Razmjotnovi välja! Tea kes see kange naisterahvas oli, kes teda sel kombel magatas ja kaisus pidas, et tal alles koidu ajal eluvaim sisse tuli?» Ja läheb sihuke keelepeks lahti, et mu autoriteet aina kasvab... Sellele asjale tuleb lõpp teha! Las gepeuu püüab bandiite, meil ei maksa tšekistiametit enda peale võtta. Olen öö otsa aias lesind ja vahtind, nii et silm valge, mis töömees ma nüüd päeval olen? Jään külanõukogus laua taha magama? Vahin inimestele punaste silmadega otsa? Siis hakkavad jälle rääkima: «Aeles põrguline öö läbi ümber, nüüd haigutab nagu peni muldri peal!» Jälle kisub autoriteedi täitsa maha...»

Kahtlustest puretud, väsinud pärast unetut ööd ja peaaegu veendunud, et ettevõetud luuramisel mingit mõtet pole, hiilis Razmjotnov vargsi oma õuele — ja põrkas maja lävel kokku esikust tuleva emaga.

«See olen mina, memm,» ütles Andrei kohmetuses ja püüdis esikusse lipsata.

Kuid vanaeit sulges tal tee ja tähendas karmilt:

«Näen küll, et sina, ega ma pime põle... Aga sul, Andrjuška, oleks vist juba aeg hulkumine lõpetada, öösel ümberkolistamine järele jätta. Ega sa enam poisike põle, sarved juba ammu maha joostud, sul peaks ema ja teiste inimeste ees häbi olema! Võta naine ja püsi kodus paigal, aitab juba!»

«Kas pean kohe naise võtma või ootan, kuni päike tõuseb?» küsis Andrei tigedalt.

«Las päike tõuseb ja läheb looja kolm korda, aga neljandal päeval võta naine, mina sind takka ei kiirusta,» vastas ema halva nalja peale täiesti tõsiselt. «Sul peaks oma vanast emast kahju olema! Mul on oma viletsa tervisega raske lehma lüpsta ja süüa keeta, sinu pesu pesta ja peenramaad harida ja kogu maja pidada... Kuda sa sellest aru ei saa, pojake? Sa ei liiguta ju majapidamises sõrmegi! Mis abimees sa mulle oled? Sa ei too mitte vettki. Sööd ja lähed ametisse nagu mõni kostiline, nagu võõras inime majas... Ainult tuvidega jändad jüsku pisike poisike, nende eest sa kannad hoolt! Kas see on mõni mehe töö? Häbeneksid või külarahvastki — mängid nagu laps! Kui Njurka mind ei aitaks, oleks ma juba ammu päris pikali maas! Kas sina pimeloom siis ei näe, et tema, kallikene, käib iga jumala päe meil, ju teeb üht, ju teist, ju lüpsab lehma, ju kitkub või kastab peenramaal, ju paneb veel mõnele muule asjale käed külge? Niisukest kena ja head tüdrukut annab sul kogu stanlitsast küünlatulega otsida! Vaatab sulle silma, aga sina ei näe, oled ümberhulkumisega sõgedaks jäänd! Noh, kus sa siis ringi kolasid? Vaata õige ennast: takjaid täis nagu hulgus koer! Kummarda pea alla, sa mu kirstunael! Ei tea, kus sind küll on veeretatud ja materdatud?...»

Eideke pani käe poja õlale ja vajutas pisut, sundides Andreid kummarduma, ja kui poeg pea rinnale laskis, kiskus tema hallisegusest juuksetukast suure vaevaga välja mulluseid takjanuppe, mis olid sinna kõvasti kinni hakanud.

Andrei ajas enese sirgu, muigas ja vaatas otse ema põlglikult krimpsus näkku:

«Ära mõtle minust paha, ema! Ega ma lõbu pärast

takjate sees ei leband, vaid häda pärast. Praegu sa sellest asjast veel aru ei saa, aga kui tuleb aeg, küll siis mõistad. Mis aga puutub naisevõtmisesse, siis sinu antud aeg — kolm päeva — on liiga pikk: juba hommepäev toon sulle Njurka majja. Ainult vaata ise, ema, sina oled ta enesele miniaks valind — olgu teil siis ka hea läbisaamine, et ei oleks isekeskis miskisuguseid skandaale. Mina saan toime, olgu või kolm naist ühe katuse all, sa ju tead, ma olen pika meelega inime, kuni mind keegi torkima ei tule... Aga praegu las ma lähen magan tunnikese enne tööd.»

Eit lõi risti ette ja astus kõrvale:

«Noh, tänu jumalale, et pani sulle ikke aru pähe, nii et märkad mu vanapõlve kergendada. Mine, kullake, mine, mu pojake, maga, ma praen sulle hommikusöögiks pannkooke. Ma olen sulle natuke koort kah korjand. Kohe ei tea, mis sulle rõõmu pärast ette anda!»

Andrei oli juba ukse enda järel kinni pannud, kui eideke ütles nii tasa, nagu oleks poeg veel tema kõrval seisnud:

«Sa oled mul ju ainuke terves ilmas!» Ja puhkes nutma.

Küla eri paikades heitsid ühel ja samal ajal, koidu hakul magama Andrei Razmjotnov, Davõdov, kes oli öö ära istunud Atamantšukovi õues kuuri all, Nagulnov, kes pidas väsimatult silmas Viha õue, ning õnnelikult Ostrovnovi juurde lipsanud Polovtsev ja Latiewski.

Küllap sellel vaiksel, pisut udusel suvehommikul nägid veendumuste ja iseloomu poolest väga erinevad inimesed igaüks isesugust und, kuid nad uinusid kõik ühel ja samal tunnil...

Kõige varem ärkas Andrei Razmjotnov. Ta ajas habeme maha, nii et põsed lõid sinetama, pesi pead, pani selga puhta särgi ja jalga kalevist püksid, mis ta oli otsese pärimise õigusega saanud Marina Pojarkova kadunud mehelt, sülitas pikka aega saabaste peale ja puhastas neid siis hoolikalt vana sineli hõlmast lõigatud riidetükiga. Ta asutas minekule läbimõeldult, ülearu kiirustamata.

Ema aimas, kuhu ta minna kavatseb, kuid ei küsinud midagi, kartes ettevaatamatu sõnaga poja pidulikku

meeleolu ära peletada. Ainult vahetevahel heitis ta Andreile pilgu ja askeldas ahju juures rohkem kui muidu. Hommikueinet sõid nad vaikides.

«Enne õhtut ära mind oota, ema,» teatas Razmjotnov ametlikul toonil.

«Aidaku sind jumal!» soovis ema.

«Oota sa jah temalt abi...» kostis Razmjotnov skeptiliselt.

Asjalikult, mitte nii nagu Davõdov, ainult kümne minutiga ajas ta kosjadki joonde. Ent Njurka vanematekoju minnes maksis ta siiski viisakuskommetele lõivu: istus paar minutit vaikides, tegi suitsu, vahetas siis Njurka isaga mõne lause lõikuse väljavaadetest ning ilmast — ja otsekohe, nagu oleks see mingi ammu otsustatud asi, kuulutas:

«Homme viin ma teilt Njurka ära.»

Omamoodi vaimukas mõrsjaisa küsis:

«Kuhu? Külanõukogusse käskjalaks või?»

«Hullemasse kohta. Endale naiseks.»

«No eks jää nii, nagu ta ise arvab...»

Razmjotnov pöördus näost õhetava pruudi poole — tema tavaliselt muigel huultel polnud naeratuse varjugi — ja küsis:

«Nõus?»

«Ma juba kümme aastat nõus,» vastas neiu otsustavalt, pööramata Andreilt oma ümmargusi julgeid ja armunud silmi.

«Ja ongi kogu jutt otsas,» lausus Razmjotnov rahuldunult.

Vanu tavasid silmas pidades tahtsid vanemad pisut vastu ajada, kuid Andrei pani veel kord suitsu ja lõikas nende katsed järsult katki:

«Mina teilt kaasavara ega miskit muud välja ei pressi, ja mida te minult saaksite välja pressida? Vahest ehk tubakasuitsu? Pange tüdruk hakkama. Täna sõidame staniitsasse, registreerime ära, täna oleme ka tagasi ja homme peame pulmad. Niiviisi!»

«Mis sul siis nii põleb?» küsis mõrsja ema meelehärmis.

Kuid Razmjotnov vaatas talle jaheda pilguga otsa ja vastas:

«Minu oma põles ära kaksteist aastat tagasi, põles ja sai tuhaks... Ma kiirustan sellepärast, et lõikus on lausa ukse ees, ja kodus, teate isegi, läheb mul eideke päriselt erusse. Nii et lepime kokku sedasi: viina toon ma staniitsast — kõige rohkem kümme liitrit. Viina järgi seadke ka suupisted ja kutsuge külalised. Minu poolt on kolm: ema, Davõdov ja Šalõi.»

«Aga Nagulnov?» tundis peremees huvi.

«Ta jäi haigeks,» luiskas Andrei, sest ta oli täiesti kindel, et Makar miski hinna eest pulma ei tule.

«Kas tapame oina kah või, Andrei Stepanõtš?»

«See on pererahva asi, ainult et liiga suurt pillerkaari me ei hakka pidama, ma ei tohi: lüüakse veel ametist minema ja partei liinis võib pähe sadada nii kõva noomitus, et aasta otsa saan ohata nende võetud viinasuutäite pärast.» Ta pöördus pruudi poole, pilgutas uljalt silma, ent ei naeratanud mitte kuigi laialt: «Poole tunni pärast tulen tagasi, sa, Njura, pane ennast selleks ajaks korralikult riide. Lähed ju külanõukogu esimehele, ja mitte tont teab kellele!»

*

Need olid nukrad pulmad. Ei seal lauldud ega tantsitud, ei tehtud seal kasakapulmade juurde kuuluvaid lõbusaid nalju ega esitatud paarile soove, mis on vahel ülemeelikud, vahel aga ka lihtsalt ebasündsad... Kõigele andis tooni Razmjotnov: ta oli ebakohaselt tõsine, tagasihoidlik, kaine. Jutuajamisest ta peaaegu osa ei võtnud, enamasti vaikis, ja kui pisut vintis külalised vahel harva «kibe» hüüdsid, pööras ta nagu sunniviisil pea oma punapõselise naise poole, suudles teda külmalt, justkui vastu tahtmist, ja tema alati nii elavad silmad ei näinud sel hetkel noorikut ega külalisi, vaid vaatasid kuhugi eemale, otsekui kaugesse, väga kaugesse ja kurba minevikku.

XXVIII PEATÜKK

Elu astus Gremjatši Logis, nii maa peal kui taevalaotuses, ühtesoodu oma iidset kuninglikku pikaldast sammu: ikka sõudsid küla kohal pilved, vahel valged, otsekui külmakahused, mõnikord aga värvilt ja varjundilt vahelduvad — mustjassinistest kõuerankadest hoopis värvuseta pilvedeni; vahel ergasid nad tuhmilt või heledalt päikeseloojakul, ennustasid järgmiseks päevaks tuult, ja siis kuulsid naised ning lapsed kõigis Gremjatši Logi majades peremeestelt või nendelt, kes peremeheks hakata kavatsesid, rahulikku ja oma iidses veenvuses vastuvaidlematut napisõnalist arvamist: «Kus siis selle tuulega vilja kokku panna või koormaid teha saab!» Mõni kõrvalistuja — olgu see siis perekonnas tähtsuselt järgmine või naaber — lisas natukese aja pärast: «Ära mitte proovigi! Viib laiali!» Ja niisugusel ajal, kui üleval puhus vali idatuul ning all olid inimesed sunnitud jõude olema, algas kõigis küla kolmesajas majas üks ja sama jutt kellestki ammu surnud külamehest Ivan Ivanovitš Degtjarjovist, kes hakanud ükskord väga ammu idatuule ajal vilja põllult rehalasse vedama ja nähes, et tuul koormalt terveid küpse nisu vihke minema puhub, heitnud loodusjõududega võideldes meelt, tõstnud suure vihupahmaka hangu otsa, vaadanud ida poole ja kisendanud tuulele hirmsas vihas: «Võta ka see, kui sa nii vägev oled! Vii ära, kurivaim!» Siis keeranud ta nisukoorma kummuli ning sõitnud koledasti vandudes tühja vankriga koju.

Elu läks Gremjatši Logis omasoodu edasi, kiirendamata oma aeglast sammu, kuid iga päev ja iga öö tõi

mõnele küla kolmesajast perest oma suuri ja väikesi rõõme, kurbust, erutust, muret, mis mitte kohe ei kustunud... Esmaspäeval koidu ajal suri karjamaal kauaaegne külakarjus Agei-taat. Ta jooksis karja juurde tagasi ajama noort ja vallatut esmaspoegijat lehma, ent ei jõudnud veel kuigi palju raugasörki lasta, kui jäi äkki seisma, vajutas piitsavarre vastu südant, vankus viivuke aega, tammudes kõveratel jalgadel, siis aga pillas piitsa käest ning hakkas nagu joobnu pikkamisi ja tasakaalutult tagasi taaruma. Beshlebnovi minia, kes tuli lehma ajama, jooksis taadi juurde, haaras tal külmaks minevatest kätest kinni ja küsis hingeldades, taadi klaasistuvatesse silmadesse kuuma hingeõhku lõõtsutades:

«Vanaisa, kullakene, kas sul on paha?!» Ja siis hüüdis juba täiel häälel: «Kallis taadike! Kuda ma sind aidata saan?!»

Kangestuva keelega ütles Agei-taat:

«Oh, lapsuke, ära karda... Hoia mind kaenla alt, muidu ma kukun...»

Ja kukkuski, algul paremale põlvele, siis küljeli. Ja suri. Ning oligi kõik. Aga lõuna paiku, peaaegu üheaegselt, sünnitasid kaks noort kolhoosinaist. Ühel oli väga raske sünnitus. Davõdov pidi kiiresti esimese ettejuhtuva sõiduriista Voiskovoisse jaoskonnavelskri juurde saatma. Ta oli parajasti tulnud leinamajast, Agei-taadi kodust, kus ta käis lahkunuga jumalaga jätmas, kui tema juurde juhatusse ilmus noor kolhoosnik Mihhei Kuznetsov. Kahvatu ja erutatud mees alustas kohe lävelt:

«Kallis seltsimees Davõdov, jumala pärast, aita hädast välja! Naine vaevleb juba teist päeva, ikke ei saa sünnitamisega toime. Aga mul ju peale tema veel kaks last, ja temast endast on ka hirmus hale meel. Anna hobune, velskrit on vaja, meie ämmamoorid ei oska teda kudagi aidata...»

«Lähme!» ütles Davõdov ja astus õue.

Štšukari-taat oli steppi heina tooma läinud. Kõik hobused olid sõidus.

«Lähme sinu maja juurde, ja esimese vankri, mis vastu tuleb, saadame Voiskovoisse. Sa mine naise

juurde, ma püüan ükspuha missuguse kinni ja saadan teele.»

Davõdov teadis väga hästi, et meesterahval ei sobi viibida selle koha läheduses, kus naine sünnitab, kuid ta kõndis pikal sammul Kuznetsovi majakese madala tara ääres, silmitsedes otsast otsani tühja tänavat, kuulis naise tumedaid oigeid ja venivaid karjatusi ning ümises ise tasakesi, tundes valuliselt kaasa talle võõrale emavaevale, ning kirus poolvaljusti kõige vängemate madrusevandesõnadega. Kui ta aga nägi tänavat mööda aegamisi lähenevat brigaadi veevedajat — kuueteistkümneaastast Andrei Akimovit —, hakkas ta talle poisikese kombel vastu jooksma, tõukas päris paraja jõupingutusega täis veevaadi vankrilt maha ja lausus hingeldades:

«Tead mis, noormees, siin on ühel naisel rasked päevad. Hobused on sul head, kihuta nii, kuidas neil jaksu on, Voiskovoisse ja too velsker elusalt või surnult siia! Kui hobused ära ajad, vastutan mina, fakt!»

Ja keskpäevases tardunud vaikuses kostis jälle karjatus, summutatud ja madal, ning katkes varsti — naine oli hirmsas piinas. Davõdov vaatas poisile teravalt silma ja küsis:

«Kas kuuled? Noh, kihuta!»

Poiss tõusis vankris püsti ja heitis Davõdovile täismehe moodi lühikese pilgu:

«Onu Semjon, ma saan aru küll, ärge hobuste pärast muretsege!»

Hobused tormasid galopis minema, poiss seisis vankris püsti, vilistas uljalt ja vehkis südilt piitsaga. Davõdov aga vaatas korraks rataste alt tõusvat tolmupilve, lõi lootusetult käega ja hakkas kolhoosi juhatusse minema. Minnes kuulis ta veel kord metsikut naisekiljatust, kortsutas kulmu nagu terava valu puhul ja alles siis, kui oli kaks tänavavahet kaugemal, pomises tusaselt:

«Kipub muudkui last sünnitama, ise aga ei oskagi seda mõistlikult teha, fakt!»

Ta ei jõudnud juhatuses veel süveneda sellesse, mida nimetatakse jooksvate asjade ajamiseks, kui ilmus kohmetu noormees, vana kolhoosniku Abramovi poeg, tammus ühelt jalalt teisele ja hakkas areldi rääkima:

«Seltsimees Davõdov, meil on täna pulmad, kogu meie pere kutsub teid sinna. Piinlik oleks, kui teid pulmalauas põleks.»

Nüüd ei kannatanud Davõdov enam välja: ta hüppas laua tagant püsti ja hüüdis:

«Kas terve küla on hulluks läinud?! Ühe päevaga surm, sünnitus ja abiellumine! Kas olete omavahel kokku rääkinud või?!»

Ja muiates sisemiselt oma ägeduse üle, küsis juba rahulikumalt:

«Mida põrgut sa kiirustad? Eks sügisel abiellu. Sügis on pulmadeks just paras aeg.»

Noormees seisis nagu tulistel sütel, kui ta lausus:

«Asi ei anna sügiseni oodata.»

«Mis asi?»

«Noh, te peaks ise aru saama, seltsimees Davõdov...»

«Ah niimoodi... Sellele peab alati enne mõtlema, poja,» tähendas Davõdov õpetlikult. Ja samas naeratas, mõeldes: «Mina küll pole see, kes peaks talle seda rääkima, ega tema see, kes peaks kuulama.»

Ta vaikis mõni aeg väärikalt ja lisas siis:

«Noh, mis seal ikka, mine pealegi, õhtul astume korraks sisse, tuleme kõik. Kas sa Nagulnovile ja Razmjotnovile rääkisid?»

«Neid ma juba kutsusin.»

«Noh, me tulemegi kolmekesi, istume tunnikese. Juua me palju ei või, praegu pole selleks õige aeg, nii et te ärge seal pahaks pange. Noh, mine, soovin õnne. Ehk olgu — õnne soovime teile siis, kui pulma tuleme... Kas ta on sul väga tüse?»

«Mitte just väga, aga ikke näha on...»

«Noh, kui näha on, siis on alati parem,» tähendas Davõdov jälle pisut õpetaval toonil ja naeratas taas, tundes, et see jutt on pisut võlts.

Kui Davõdov tund aega hiljem aruandele alla kirjutas, ilmus parajasti platsi õnnelik isa Mihhei Kuznetsov, kaelustas Davõdovit kõigest jõust ja paristas liigutatult:

«Jumala õnnistus olgu sinuga, esimees! Andrjuša tõi velskri just õigel ajal: naisel oli hing minemas, aga velskri abiga tõi mulle niisukese poisi, noh, suure nagu vasika, ei jõua teist süleski hoida. Velsker ütles, et polevat tuld nii nagu vaja. Aga mina mõtlen, et tuli ta nii või teisiti, poiss on peres olemas! Saad vaderiks, seltsimees Davõdov!»

Käega otsaesist silitades ütles Davõdov:

«Vaderiks ma saan, ja mul on kole hea meel, et su naisel kõik õnnelikult läks. Kui seal midagi majapidamises vaja on, mine homme Ostrovnovi poole, talle saab käsk antud, fakt. Aga mis sellesse puutub, et poiss ei tulnud nii nagu vaja, siis pole häda midagi: võta arvesse, et poisid käivad harva nii nagu vaja, tõelised poisid muidugi . . .» Ja seekord Davõdov ei naeratanudki, ei märganud oma õpetlikku tooni, mille üle ta äsja oli muianud.

Nähtavasti oli madrus muutunud sentimentaalseks, kuna võõras rõõm ja emakannatuste õnnelik lõpptulemus tal silmad märjaks tegid. Tundes pisaraid laugude all, kattis ta oma suure käega silmad ja tegi kaunis jämedalt jutule lõpu:

«Mine nüüd, naine ootab sind. Kui midagi vaja on, astu sisse, aga praegu tee minekut, mul pole aega, saad aru, siin on ilma sinutagi tegemist küll ja küll.»

Samal päeval, juba vastu õhtut leidis aset Gremjatši Logile üsna olulise tähtsusega, kuid peaaegu kõigile märkamata jäänud erakorraline sündmus: kella seitsme paiku sõitis Ostrovnovi maja ette uhke troska, kaks rammusat hobust ees. Jalgvärava juures tuli troskast maha väheldast kasvu mees, purjeriidest pintsakus ja samasugustes pükstes. Vanainimeseliku alpusega kloppis ta oma tolmuseid pükse, astus noorusliku nobedusega Ostrovnovi maja trepile ja läks kindlal sammul esikusse, kus teda uuest visiidist ärevusse sattunud Jakov Lukitš juba ootas. Välgutanud korraks oma suitsetamisest mustaks tõmbunud hambaid, surus tulnukas väikese kuivetanud käega tugevasti Jakov Lukitši küünarnukki ja küsis lahkelt naeratades:

«Kas Aleksander Anissimovitš on kodus? Välimusest on tunda, et sina oled peremees. Jakov Lukitš?»

Tulija rühi ja hoiaku järgi tundis Jakov Lukitš sõjaväes teenimud inimese vaistuga ära kõrge ülemuse, lõi kulunud saabaste kannad kokku ja vastas jahmunult:

«Teie kõrgeausus! See olete teie? Issand jumal, kuidas teid oodatakse!»

«Vii sisse!»

Väledusega, mis loomu poolest talle sugugi omane polnud, avas Jakov Lukitš teenistusvalmilt selle toa ukse, kus elasid Polovtsev ja Latiewski.

«Aleksander Anissimovitš, vabandage, et ma ette ei kandnud, aga meile tulid kallid külalised!»

Tulnukas astus pärani uksest sisse ja ajas käed teatraalse liigutusega õieli:

«Tere, kallid erakud! Kas siin võib rääkida täiel häälel?»

Polovtsev, kes istus laua ääres, ja Latiewski, kes oma harjumust mööda röötsakil voodis lesis, hüppasid püsti, nagu oleks neile antud käsklus «valvel».

Tulnukas kaelustas Polovtsevit, tõmbas Latiewski ainult vasaku käega enese vastu ja ütles:

«Palun istuda, härrad ohvitserid. Polkovnik Sedoi, see, kes teile käskkirju kirjutas. Praegu saatuse tahtel krai põllumajandusvalitsuse agronoom. Nagu näete, tulin teie juurde inspektsioonireisile. Aeg on mul piiratud. Pean teile olukorrast ette kandma.»

Palunud ohvitsere istuda, naeratas tulnukas nagu ennegi, näidates suitsetamisest musti hambaid, ja jätkas teeseldud sõbralikkusega:

«Vaeselt elate; nagu näha, ei saa külalist kostitadagi . . . Aga kostitamine pole peaasi, ma lõunatan teises kohas. Palun kutsuda lauda minu kutsar ja kindlustada meie kaitset, vähemalt vaatlusega.»

Polovtsev sööstis teenistusvalmilt ukse poole, kuid sealt astus juba sisse härra polkovniku sihvakas ja nägus kutsar. Ta sirutas Polovtsevile käe:

«Tervist, härra jessauul! Vene kombe kohaselt üle läve ei teretata . . .» Ja polkovniku poole pöördudes küsis aupaklikult: «Lubate juures viibida? Vaatluse ma kindlustasin.»

Tulnuka sügaval asetsevad hallid silmad naeratasid endiselt Polovtsevile ja Latiewskile:

«Palun, saage tuttavaks, härrad ohvitserid: rittmeister Kazantsev. Noh, pererahvast te, härra Kazantsev, tunnete. Nüüd, härrased, asja juurde. Istugem teie poissmehe-laua äärde.»

Polovtsev küsis arglikult:

«Härra polkovnik, ehk lubate teid millegagi kostitada? Lihtsal kombel — mida on, seda pakume!»

Tulnukas vastas kuivalt:

«Tänan teid, pole vajadust. Asume kohe asja juurde, mul on väga vähe aega. Rittmeister, andke kaart.»

Rittmeister Kazantsev võttis pintsaku põuetaskust neljaks murtud Aasovi ja Musta mere krai kümneverstase kaardi, laotas lauale lahti ja kõik neli meest kummardusid selle kohale.

Tulnukas kohendas oma puldankuue avarat kaelust, võttis taskust sinise pliiatsi, koputas sellega vastu lauda ja ütles:

«Mu nimi, nagu te võite ise arvata, pole hoopiski Sedoi... vaid Nikolski. Keisriarmee kindralstaabi polkovnik. Kaart on üldine, kuid üksikasjalisemat kaarti pole teile lahinguoperatsioonideks vaja. Teie ülesanne: teil on ligikaudu kakssada aktiivset tääki või mõõka; siis kui olete kohalikud kommunistid maha löönud, laskmata end seejuures ahvatleda väikestesse ja pikalevenivatesse kokkupõrgetesse, tuleb teil minna rännakukorras, tee peal sidet läbi lõigates, sovhoosi «Punane Koit». Seal teete mis vaja, ja saate selle tulemusena umbes nelikümmend vintpüssi vastava laskemoonaga. Ja kõige olulisem — säilitades viimseni teie relvastuses olevad kerge- ja raskekuulipildujad, võttes sovhoosist oma valdusse umbes kolmkümmend veoautot, liikuda kiirmarsil Millerovo peale. Ja veel üks peaasi... Näete, kui palju peaülesandeid ma teile annan... Te peate, — ma käsin seda, härra jessauul, — ootamatult kallale tungima Millerovo linnas asuvale polgule, laskmata tal ennast koguda, peate ta purustama käigu pealt, desarmeerima, võtma oma käsutusse olemasolevad tulirelvad ja need punaarmeelased, kes teiega ühinevad, ning liikuma koos autodel Rostovi suunas. Ma esitan teile ülesande ainult üldjoontes, kuid sellest oleneb palju. Halvemal juhul: kui teie liikumine Millerovo peale leiab vastupanu, minge Millerovost mööda ja liikuge Kamenski peale, selle marsruudi järgi.» Polkovnik vedas lohaka liigutusega kaardile sinise pliiatsijoone. «Kamenskis võtan ma teid oma väesalgaga vastu, härra jessauul.»

Pärast hetkelist vaikust lisas ta:

«Põhja poolt toetab teid tõenäoliselt alampolkovnik Savvatejev. Kuid tema peale ärge väga kindlalt lootke, tegutsege ise. Teie operatsiooni edust oleneb väga palju, saage sellest aru. Ma räägin Millerovo polgu desarmeerimisest ja tema tulirelvade kasutamisest. Neil on ju olemas suurtükipatarei, see aga aitaks meid tublisti. Kamenskist me alustaksime siis lahinguid Rostovi vallutamiseks, eeldades, et meile tulevad appi meie väed Kubanist ja Terekilt, siis saabub liitlaste abi ja lõunapiirkond ongi meie võimuses. Palun silmas pidada, härrad ohvitserid, et meie poolt kavatsetav operatsioon on riskantne, kuid meil ei ole teist väljapääsu! Kui me ei kasuta võimalusi, mida ajalugu meile pakub tuhande üheksasaja kolmekümnendal aastal, siis jätke keisririigiga jumalaga ja minge üle väikestele terroriaktidele... See on kõik, mis mul teile öelda on. Teil tuleb esineda nüüd lühikese sõnavõtuga, jessauul Polovtsev. Arvestage üht asjaolu: ma pean veel minema külanõukogusse komandeeringut ära märkima ja siis rajooni sõitma. Ma olen nii-öelda ametiisik, põllumajandusvalitsuse agronoom, sellepärast lühidalt — teie kaalutlused.»

Polkovniku otsa vaatamata ütles Polovtsev kõlatult:

«Härra polkovnik, te määrate mulle üldise ülesande, ilma et te seda kuidagi konkretiseeriksite. Sovhoosi ma vallutan, kuid mina arvasin, et me läheme pärast seda kasakaid üles kihutama, teie aga saadate mind lahingusse Punaarmee kaadripolguga. Kas teile ei tundu, et see ülesanne on minu võimaluste ja jõudude juures täideviimatu? Kui üksainuski pataljon mulle mu teekonnal vastu tuleb... te saadate mu ju kindlasse surma?!»

Polkovnik Nikolski koputas sõrmenukkidega vastu lauda ja muigas:

«Ma arvan, et teile anti omal ajal ilmaaegu jessauuli auaste. Kui te raskel hetkel kõikuma lööte ega usu meie ettevõtte õnnestumisse, siis pole te Vene armee ohvitserina vähimatki väärt! Ja ärge te mõtelgegi siin targutama või iseseisvaid plaane tegema hakata! Kuidas te käsite teie sõnadele reageerida? Kas te hakkate tegutsema või tuleb teid ära koristada?»

Polovtsev tõusis püsti. Laialaubaline pea norus, vastas ta tasakesi:

«Just nii, tegutseda, härra polkovnik. Ainult et... Ainult et operatsiooni ebaõnnestumise korral vastutate teie, mitte mina!»

«Oh, see pole enam teie mure, härra jessauul!» lausus polkovnik Nikolski kurvalt muiates ja tõusis püsti.

Kohe tõusis ka rittmeister Kazantsev.

Polovtsevit kaelustades ütles Nikolski:

«Mehisust ja veel kord mehisust! Just sellest jääb puudu vana hea keisriarmee ohvitseride korpusel! Te olete keskkooliõpetajate ja agronoomide ametis mugavaks läinud. Aga traditsioonid? Vene armee kuulsad traditsioonid, kas te olete need unustanud? Noh, pole viga. Te ainult alustage nende käsul, kes teie eest mõtlevad, ja siis... Siis — süües kasvab isu! Loodan teid näha, härra jessauul, veel kindralmajorina — Novorossiiskis või näiteks Moskvas. Teie ebalahke ilme järgi võib otsustada, et olete paljuks võimeline! Kohtumiseni Kamenskis! Ja lõpuks: käsk üheaegseks väljaastumiseks kõikjal, kus on meie vastupanupunkte, antakse eraldi, te mõistate seda. Nägemiseni, kohtumiseni Kamenskis!»

Külalisi jahedalt kaelustanud, löönud lahti toa ukse ja kohanud esikus väriseva Jakov Lukitši pilku, Polovtsev ei istunud, vaid langes voodile. Mõne aja pärast küsis ta seljaga vastu akent toetuvalt Latiewskilt:

«Kas nägite, missugune sitikas?»

Latiewski lõi põlastavalt käega:

«Jeesus Maria, mida te siis tahate sellelt vene sõjaväelt?! Küsige minult, härra Polovtsev: mis kuradi pärast ma ennast teiega sidusin?!»

Sel päeval juhtus veel üks traagiline sündmus: sokk Trofim uppus kaevu. See püsimatu loomuga elajas uitas igal öösel külas ringi ja sattus vististi öösi hulkuva koerakarjaga kokku. Koerad hakkasid teda taga ajama ja sundisid hüppama üle kaevu, mis asub kolhoosi juhatuse kõrval. Kaevu kaane oli Štšukari-taat oma vanainimesepeaga õhtul lahti jätnud, ja vana sokk, hirmul koerte ja nende vihase tagaajamise pärast, hüppas üle kaevu, vanad sõrad nähtavasti libisesid ja ta kukkus alla ning uppus.

Õhtul tuli Štšukari-taat heinakoormaga tagasi, tahtis oma täkke joota, kuid vett võttes tundis, et ämber põrkab millegi pehme vastu. Kuidas ta ka ei püüdnud ämbriköit siia-sinna liigutada — kõik tema katsed vett ammutada läksid luhta. Siis tärkas taadi peas kole aimus ja ta silmitses haleda pilguga õue, lootes kuskil kuurikatusel näha oma põlist vihameest, kuid tema pilk eksles asjata: Trofimi polnud kuskil. Štšukari-taat läks kärmesti heinaküüni, sörkis siis värava taha — kuskil polnud Trofimi... Siis astus nutetud näoga ja murest murtud Štšukar juhatuse tuppa, kus istus Davõdov, ja vajus pingile.

«Noh, Sjoma, kulla mees, nüüd on meil uus õnnetus käes: meie Trofim on vist kaevu ära uppund. Lähme toome pootshaagi, tirime ta välja.»

«Ja nüüd leinad?» küsis Davõdov naeratades. «Sa ju kogu aeg palusid, et keegi ta maha lööks.»

«Paljugi mis palusin!» hüüdis Štšukari-taat vihaselt. «Ei löödud, ja tänu jumalale! Aga kuda ma nüüd ilma temata elan? Ta hoidis mind iga jumala päe hirmu all, mul oli piits varavalgest hilja õhtani peos, et tema vasta kaitset leida, aga mis elu mul nüüd on? Paljas igavus! Nüüd hüppa või pea ees ise kaevu... Mis sõprust meie vahel sai olla? Mitte miskisugust! Sõda alalõpmata. Kui ma ta põrgulise vahel kätte sain, hoidsin tal sarvist kinni ja rääkisin: «Trofim, va paharet, sa põle ju enam noor sokk, kust sa nõnda palju tigedust võtad? Kust on sinul küll nii palju hakkamist, et sa mulle ühte sekunditki rahu ei anna? Aina passid peale, et mulle tagantpoolt või siis kuskilt külje pealt vopsu anda. Saa ometi aru, et ma olen põdur inime ja sul peaks minu vastu

vähetegi kaastundmust olema...» Tema aga vahib mind, silmad jõllis, ja miskit inimese pilku põle tema silmades näha. Mitte miskisugust kaastundmust ei näe ma tema silmades. Äigan talle piitsaga üle selja ja lausun takkapihta: «Lase jalga, võtaks sind see ja teine, va patuorikas! Sinuga miskis mõistlikus asjas kokku leppida ei saa!» Aga tema, vastaline loom, väntab taguotsa, jookseb kümme sammu eemale, hakkab igavuse pärast rohtu näksima, jüsku oleks ta, peni, näljane! Ise aga kõõritab minu poole oma jõllis silmadega, vaata et tahab muudkui jälle mulle vopsu anda. Temaga põld kellegi elu, vaid selge vintsumine! Sest niisukese rumala idioodiga ehk harimata moel öeldes lolliga ei olnud mitte kudagiviisi võimalik kokku leppida! Aga nüüd uppus teine äkisti ära, ja mul on temast kahju, ja mu elu on jüsku hulka vaesemaks jäänd...» Štšukari-taat nuuksatas haledalt ja pühkis musta sitssärgi varrukaga oma vesist silma.

Saanud naaberõuest pootshaagi, tirisid Davõdov ja Štšukar juba pisut pondunud Trofimi kaevust välja. Davõdov pööras näo Štšukari-taadi eest kõrvale ja küsis:

«No mis me siis nüüd teeme?»

Štšukari-taat nuuksus ikka veel ja pühkis vesist silma. Ta vastas:

«Sa mine, Semjonike, aja oma riiklikke asju, ma matan ta ise maha. See põle sinu, noore inimese töö, see on vanainimese asi. Mina matan ta kurjategija viisipäraselt maha, istun ja kurdan kadunukest taga... Issand tasugu sulle, et aitasid teda välja tirida, üksi ma põleks toime tuld: ta ju, va sarviline ruun, oma kolm puuda raske. Puukis enese prii toidu peal nii täis, sellepärast ta uppuski, tola, oleks ta kergem old, oleks hüpand kenasti üle kaevu! Küllap need koerad talle ikke valu andsid, et ta nagu arutu üle selle kaevu lendas. Ja mis aru temalt, va lollilt, võibki nõuda? Kuule, Semjonikene, mu kullake-kallike, anna õige veerandiku viina raha, ma pean talle õhtul heinaküünis peied. Koju eide juurde põle mul mõtet minna: kui läheksingi, mis sest välja tuleks? Ainult üks närvisüsteemide rikkiajamine. Ja jälle sõjapidamine. Minu vanusega see aga hoopiski kokku ei käi. Ma joon tasapisi, pean kadunukese peiesid, joodan täkud ära ja jään magama, fakt.»

Kõigest väest muiet tagasi hoides andis Davõdov Štšukarile kümnerublalise ja võttis ta kõhetute õlgade ümbert kinni.

«Sa, taat, ära tema pärast nii väga kurvasta. Äärmisel juhul võime sulle ju uue soku osta.»

Nukralt pead vangutades vastas Štšukari-taat:

«Niisukest sokku ei saa mitte miskisuguse raha eest, niisukesi sokkusid põle terves ilmas olemaski! Nii et minu kurvastus jääb mul ikke.» — Ta läks labidat tooma, küürus, haledakene, liigutavalt naljakas oma siiras leinas.

Sellega lõppeski Gremjatši Logis päev, mis oli täis suuri ja väikesi sündmusi.

XXIX PEATÜKK

Kui Davõdov oli õhtust söönud, oma tuppa läinud ja parajasti laua taha istunud, et äsja toodud ajalehti vaadata, kuulis ta tasast koputust aknalengile. Davõdov lükkas akna poikvele. Jalg muldril, ütles Nagulnov summutatud häälega:

«Sea end hakkama! Kuule, lase sisse, ma ronin siitsamast ja räägin sulle . . .»

Tema tõmmukas nägu oli kahvatu ja keskendunud. Ta tõstis jala kergelt üle aknalaua, istus tuppa jõudes kohe taburetile ja lõi rusikaga vastu põlve:

«Noh, Semjon, eks tuldki nii välja, nagu ma hoiatasin! Nägin viimaks ikke ühe asja ära: lesisin oma kaks tundi Ostrovnovi maja lähedal, näen — tuleb üks väheldane mees, tuleb luurates, kuulatab, küllap üks neist kuradi tüüpidest . . . Ma jäin varitsemispaika hiljaks, oli juba päris pime. Vfibisin sellepärast, et käisin põllul. Võib-olla enne teda oli veel üks tuld? Ühe sõnaga — lähme, võtame Razmjotnovi tee pealt kaasa, põle siin midagi oodata. Võtame nad seal Lukitši juures puhtalt kinni! Aga kui teist põle — võtame kinni kas või selle ühe.»

Davõdov pistis käe padja alla ja võttis sealt püstoli.

«Aga kuidas me võtame? Arutame siin enne läbi.»

Nagulnov pani suitsu ja naeratas vaevaltmärgatavalt:

«See asi on mul juba vanast ajast tuttav. Kuula siis: see väheldane mees ei koputanud uksele, vaid akna peale, nii nagu mina sulle. Jakov Lukitši majas on tuba, kus üks aken on hoovi poole. See bandiit — ma ei saand pimedas aru, oli tal seljas pikk kuub või mantel, —

koputas aknale; keegi, oli see siis Lukitš või tema pojuke Semjon, tegi ukse poikvele ja mees astus sisse. Kui trepist üles läks, vaatas korra ringi, ja kui uksest sisse astus, vaatas teise korra tagasi. Mina nägin seda kõike pealt, kui ma aia taga lebasin. Pane tähele, Semjon, head inimesed sedasi ei käi, ei hiili niiviisi hundi moodi ringi! Ma soovitan sihukest kinnivõtmise plaani: meie kahekesti koputame ja Andrei heidab õue akna äärde maha. Kes meile lahti teeb, seda saab näha, aga tuppa viivat ust ma mäletan, see on esimene paremat kätt, kui vöörusest lähed. Kui uks on lukus, tuleb see jalamaid maha murda. Me lähme kahekesti sisse, ja kui keegi akna kaudu jalga mõtleb lasta, siis põrutab Andrei talle pihta. Nabime need öised külalised elusalt kinni, väga lihtsalt! Mina löön ukse sisse, sina seisad natuke tagapool, ja kui tuleb mõni takistus ette, siis põruta hääle peale tuppa, ilma pikema jututa!»

Makar vaatas Davõdovile pisut vidukil silmadega otsa, ja jälle libises põgus naeratus üle ta paatunud huulte:

«Sa hoiad seda mänguasja niisama peos, aga sa kontrolli parem padrunipidet ja löö kuul siinsamas rauda. Välja lähme akna kaudu, luugi lükkame kinni.»

Nagulnov kohendas sõduripluusi peal olevat rihma, viskas plotski põrandale, vaatas tolmuste saabaste pöidasid ja tolmukorraga kattunud sääri ning muheles jälle:

«Nende raiskade pärast püherdasin tolmus nagu kutsikas: pidin litsuma end vasta maad ja lamama igate moodi, kalleid külalisi oodates . . . Noh, eks siis üks tuldki . . . Mul on niisuke mõte, et neid on seal kaks või kolm, rohkem kah mitte. Egas neid seal siis tervet rühma ikke põle!»

Davõdov tegi püstoli kaitseriivi lahti, lükkas padruni rauda, pistis relva pintsaku taskusse ja ütles:

«Miks sa, Makar, täna nii lõbusas tujus oled? Selle viie minuti jooksul, mis sa minu pool istunud oled, muheled juba kolmandat korda . . .»

«Me lähme ju lõbusa asja peale välja, Sjoma, sellepärast ma muigangi . . .»

Nad ronisid aknast välja, lükkasid aknapooled kokku, luugid kinni ja seisatasid veidi aega. Öö oli soe, jõelt hoovas maad mööda jahedust, küla magas, rahulik päevatöö oli lõppenud. Kuskil inises vasikas, kuskil küla serval hakkasid koerad haukuma, naabruses kires unisest peast kukk, kellel aeg oli segamini läinud. Ühtki sõna vahetamata läksid Makar ja Davõdov Razmjotnovi maja juurde. Makar koputas konksus nimetissõrmega peaaegu hääletult aknaruudule, ja kui ta pärast vähest ootamist hämaras valguses Andrei nägu silmas, viipas kutsuvalt käega ja näitas nagaani.

Davõdov kuulis toast tasast ja tõsist häält:

«Sain aru. Tulen kohe välja.»

Razmjotnov ilmus peaaegu samal hetkel maja trepile. Enda järel ust sulgedes rääkis ta tusaselt:

«Kõike sa ka tahad teada, Njura! Noh, kutsutakse asja pärast külanõukogusse. Egas mind siis peole ei kutsuta! Maga, ära õhka midagi, tulen kohe tagasi!»

Nad seisid kolmekesi kobaras koos. Razmjotnov küsis rõõmsalt:

«Kas panite käpa peale?»

Nagulnov jutustas tasase sosinaga, mis oli juhtunud.

...Kolmekesi läksid nad vaikides Jakov Lukitši õuele. Razmjotnov heitis sooja vundamendi äärde maha, selga vastu seina toetades. Ta pani nagaanitoru ettevaatlikult põlvele. Ei tahtnud parema käe rannet ilmaasjata pingutada.

Nagulnov läks esimesena trepist üles, astus ukse juurde ja lõgistas ukseriivi.

Õuel ja Ostrovnovi majas oli väga vaikne. Kuid see pahaendeline vaikus ei kestnud kuigi kaua — võõrusest kostis ootamatult valjusti Jakov Lukitši hääl:

«Kes pagan see öösel kolab?»

Nagulnov vastas:

«Lukitš, vabanda väga, et ma sind südaöösel ülesse ajan; tulin asja pärast, me peame sinuga koos kohe sovhoosi sõitma. Pakiline asi!»

Minut aega kestis vaikus.

Nagulnov nõudis juba kannatamatult:

«Noh, mis sul on? Tee uks lahti!»

«Kallis seltsimees Nagulnov, hiline külaline, siin pimedas... Need meie riivid... ei leia kohe üles, astuge sisse.»

Seespool kolksatas tugev raudpöör ja raske uks läks natuke praokile.

Tohutu jõuga tõukas Nagulnov ukse vasaku õlaga lahti, lõi Jakov Lukitši vastu seina ja astus suurel sammul vöörusesse, lausudes Davõdovile üle õla:

«Kui vaja, põruta talle!»

Nagulnovi sõõrmetesse lõi elamu ja värske humala lõhn. Ent tal polnud aega lõhnu ja tajusid uurida. Hoides paremas käes nagaani, kobas ta vasakuga kiiresti toa ust ja lõi selle kergelt riivi lükatud ukse jalahoobiga lahti.

«Noh, kes siin on, ma tulistan!»

Kuid tulistada ta ei jõudnud: kohe tema hüüde peale lajatas läve juures granaadiplahvatus ja ööpimeduses hakkas õudselt ragisema kergekuulipilduja. Seejärel kostis akna väljalöömise klirin, üksik lask õuel ja kellegi karjatus.

Pihtasaanud ja granaadikildudest lõhkikistud Nagulnov sai silmapilkselt surma ja tuppa sööstnud Davõdov, kes ikkagi jõudis kaks korda pimedusse tulistada, sattus kuulipilduja-valangu alla.

Teadvust kaotades kukkus ta selili, pea valuliselt kuklasse heidetud, surudes vasakus käes pinnulist pilbast, mille kuul oli uksepiidast lahti löönud.

*

Oh, kui raskelt lahkus elu Davõdovi laiast rinnast, mis oli neljast kohast läbi lastud... Sellest ajast, kui vaikivad sõbrad pimedas öös komistades ta kätel koju kandsid, püüdes kõigest väest hoiduda haavatut raputamast, polnud ta veel kordagi meelemärkusele tulnud, ja juba kuueteistkümnendat tundi kestis tema ränk võitlus surmaga...

Koidu ajal saabus vahuleaetud hobustel rajooni arstkirurg, noor, oma vanuse kohta väga tõsine mees. Ta oli selles toas, kus Davõdov lamas, vaevalt kümme minutit, ja selle aja jooksul kuulsid köögis pinevas vaikuses

seisvad Gremjatši parteirakukese kommunistid ja paljud Davõdovit armastavad parteitud kolhoosnikud ainult üks kord, kuidas Davõdov toas tumedalt ja summutatult oigas, nagu unes. Arst tuli kööki, hõõrudes rätiga käsi, varrukad üles kääritud, kahvatu, kuid väliselt rahulik, ja vastas Davõdovi sõprade sõnatule küsimusele:

«Lootusetu. Minu abi pole tarvis. Aga haruldaselt elujõuline mees! Ärge teda paigast liigutage, teda ei tohi üldse puudutada. Kui külas on jääd... muide, pole vaja. Aga haavatu juures peab kogu aeg keegi olema.»

Tema järel tulid toast Razmjotnov ja Maidannikov. Razmjotnovi huuled värisesid, äraolev pilk eksles köögis ringi, nägemata summa kogunenud külarahvast. Maidannikov kõndis, pea norus, tema meelekohtadel paisusid jämedad veresooned kohutavalt ning kaks sügavat põikikurdu ta ninajuure kohal punetasid nagu haavaarmid. Kõik peale Maidannikovi väljusid karjas ning läksid üle õue igas suunas laiali. Razmjotnov oli rinnuli jalgväraval, pea norus, ja järskude lainetena liikusid abaluud tema seljal; vana Šalõi läks aia äärde ja kangutas pimedas ning meeletus vihas längakil tammeposti; Djomka Ušakov oli end tugevasti vastu aidaseina surunud nagu pahandust teinud koolipoiss ja uuristas küünega vihmaveest uhutud krohvisavi, pühkimata mööda põski veerevaid pisaraid. Igaüks neist elas omamoodi üle sõbra kaotust, kuid neid vapustav tohutu mehemure oli neile ühine...

Davõdov suri öösel. Enne surma tuli ta meelemärkusele. Heitnud peatsis istuvale Štšukari-taadile põgusa pilgu, lausus ta hingeldades:

«Mis sa nutad, vana?» Ent otsekohe purskas tal suust verist mullitsevat vahtu. Ta tegi paar kramplikku neelamisliigutust, siis vajus ta kaame põsk padjale; vaevalt suutis ta lõpetada lause: «Ei maksa...» püüdes isegi naeratada.

Siis aga ajas ta end raskelt, veniva oigega sirgu ja jäi vait...

...Ei Davõdov ega Nagulnov, kes on mu südamele nii kallid, — kumbki neist ei kuule enam Doni ööbikute

laulu, neile ei sosista enam oma sosinat küpsev nisu, neile ei vulista oma viise nimetu jõgi, mis voolab üle kivide kuskilt Gremjatši nõo ülemisest otsast... Ja ongi kõik!

*

Möödus kaks kuud. Ühtesoodu sõudsid valged, nüüd juba sügisesed pilverangad Gremjatši Logi kohal kõrges taevas, mille kuum suvi oli ära pleegitanud, kuid Gremjatši jõekese kohal olid paplilehed juba punakuldsed, jõevesi oli muutunud läbipaistvamaks ja jahedamaks, ning Davõdovi ja Nagulnovi haudadele küla väljakul, koolimaja lähedal, oli kasvanud sügisese kitsi päikese soojuses kidur, kahvaturoheline muru. Ja isegi mingi tundmatu stepilill, surudes end vastu piirdeaeda, püüdis hilinenult oma väetile elule jalgu alla saada. Seevastu kolm päevalillevart, mis olid pärast augustivihmu haudade lähedal kasvama hakanud, olid juba jõudnud oma poolde pikkusesse ja õõtsusidki pisut, kui tuulepuhang väljakust üle käis.

Palju vett oli Gremjatši jões kahe kuu jooksul mere poole voolanud. Palju oli külas muutunud. Sõprade matmise järel jäi Štšukari-taat märksa norgu ja muutus tundmatuseni: ta hoidus inimestest eemale, rääkis vähe ja vesistas silmi veel rohkem kui enne... Pärast matuseid lamas ta neli päeva järjest kodus voodis, ja kui ta tõusis, märkas eit oma hirmu varjamata, et taadil on suu natuke viltu ja kogu vasak näopool kuidagi kiivas.

«Mis sinuga on juhtund?» hüüdis eit jahmunult käsi kokku lüües.

Pisut kange keelega, kuid rahulikult vastas Štšukari-taat, pühkides vasakust suunurgast immitsevat sülge:

«Ei midagi iseäralikku. Näe, misukesed noored mehed heitsid hinge, aga minul oleks juba ammu aeg mullas puhata. Ülesanne on selge?»

Ent kui ta pikkamisi laua äärde läks, ilmnes, et ta veab vasakut jalga järel. Plotskit keerates tõstis ta vaevaga vasakut kätt...

«Ega muud, eit, kui et mind on halvatus taband, susi teda söögu! Põle ma enam seda moodigi, nagu veel hiljaaegu olin,» ütles Štšukar, vaadates imestunult oma kätt, mis ei tahtnud sõna kuulata.

Nädala pärast ta pisut kosus, kõnnak muutus kindlamaks, vasakut kätt sai ilma erilise jõupingutuseta liigutada, kuid kutsari ametist ütles ta kindla sõnaga lahti. Kolhoosi juhatusse tulles teatas ta uuele esimehele Kondrat Maidannikovile:

«Minu sõidud on sõidetud, kallis Kondratikene, põle mul enam jäksu täkke juhtida.»

«Meie Razmjotnoviga juba mõtlesime sinu peale, vanaisa,» vastas Maidannikov. «Mis oleks, kui sa hakkaks õige kooperatiivipoe öövahiks? Ehitame sulle talveks sooja putka, paneme sinna raudahju sisse, teeme koiku ka, muretseme sulle talveks poolkasuka ja suure kasuka ning vildid kah. Elu missugune! Palka hakkad saama, töö on kerge, ja peaasi — oled ikke ametimees. Noh, kas oled nõus?»

«Aitäh Jessukesele, see passib mulle jah. Aitüma, et te vanainimest ei unustand. Niikuinii põle ma öösiti peaaegu silma kinni saand, nüüd veel liiatigi mitte. Leinan poisse taga, Kondratikene, ja uni on mul hakand päris ära minema... Noh, lähen jätan oma täkkudega jumalaga — ja koju. Kelle hoolde te nad nüüd annate?»

«Vana Beshlebnovi hoolde.»

«Ta on kange vanamees, mina aga olen juba ära kulund, minu niitsid jalust Makarikene ja Davõdov, vähendasid mu elupäevi... Nendega koos oleks ma ehk veel aasta või paar rohkem eland, aga ilma nendeta on mul hakand vastik jumala maailmas kolada...» ütles Štšukari-taat nukralt, pühkides vana nokkmütsi põhjaga silmi.

Sellest ööst hakkas ta poe ees valvama.

Madala taraga piiratud Davõdovi ja Nagulnovi hauad olid ligiduses, poe vastas, ja juba järgmisel päeval võttis Štšukari-taat kirve ja sae kaasa ning tegi haudade piirdeaia juurde väikese pingi. Seal ta hakkaski ööd läbi istuma.

«Ikke omadele lähemal... Eks neilgi ole minuga koos meelsam puhata, ja mul jälle nende juures kenam

ööd mööda saata. Lapsi põle mul elu sees old, Andrjušakene, nüüd aga oleks nagu kaks lihast poega korraga maamulda saat... Süda, põrguline, pitsitab päevad ja ööd, ja miskisugust rahu mul tema pärast ei ole!» rääkis ta Razmjotnovile.

Razmjotnov, uus parteirakukese sekretär, aga jagas oma kartusi Maidannikoviga:

«Oled sa märgand, Kondrat, kui koledasti meie Štšukari-taat on selle ajaga otsa jäänd? Igatseb muudkui poiste järele ja põle enam sugugi oma moodi. Küllap vana varsti sureb... Tal juba peagi tudiseb otsas ja käed on mustaks tõmmand. Jumala eest, päris mure tema pärast! Oleme selle vana veidrikuga nii ära harjund, ja ilma temata jääb külasse nagu tühi koht.»

Päevad läksid lühemaks, õhk läbipaistvamaks. Stepituul ei lõhnanud enam mõrkja puju järgi, vaid tõi külaveerseilt rehepeksuplatsidelt haudade juurde äsja pekstud põhu lõhna.

Kui rehepeks käis, oli Štšukari-taadi elu lõbusam: hilisööni kolisesid tuulamismasinad, mütsusid kõvaks tambitud maapinnal kivivaltsid, oli kuulda inimeste nõõtamist ja hobuste korskamist. Siis aga jäi kõik vaikseks. Ööd läksid pikemaks ja pimedamaks, ja juba teistsugused hääled hakkasid öös kõlama: kurgede kruuksumine süsimusta taeva all, laglede nukker häälitsemine, hanede tagasihoidlik kaagatamine ja partide tiivavuhin.

«Linnud on hakand soojale maale lendama,» ohkas Štšukari-taat üksinda, jäädes kuulatama lindude hääli, mis kõrgusest kutsuvalt kõlasid.

Kord õhtul, kui oli juba pimedaks läinud, tuli Štšukari juurde tasakesi üks naine, must rätt ümber, ja jäi vaikides seisma.

«Keda seal jumal saatis?» küsis taat, püüdes saabunut vaadata, kuid pimeduse tõttu tagajärjetult.

«See olen, mina, Varja, vanaisa...»

Štšukari-taat hüppas pingilt püsti, nii käbedasti kui jõudis:

«Oh sa mu kallike, ikke tulid? Ma juba mõtlesin, et oled meid unustand... Oh, Varjakene-vaesekene, jäime mõlemad vaestekslasteks! Tule, kullakene, väravast

sisse, siin on tema hauakene, seal ääre pool... Sa ole tema juures, ma lähen vaatan, kas poel on lukud ilusti ees... Mul siin igasugu tegemist, jätkub minu vanapõlveks... Küll jätkub, kullakene.»

Taat komberdas tõtlikult üle väljaku ja tuli alles tunni aja pärast tagasi. Varja põlvitas Davõdovi hauapeatsis, kuid kuulnud juba kaugelt Štšukari-taadi delikaatset köhatamist, tõusis jalule, tuli väravast välja, vankus ja toetus kohkunult tara najale. Seisis sõnatult. Vaikis ka taat. Siis ütles Varja tasakesi:

«Aitäh sulle, vanaisa, et lasid mul siin temaga üksi olla...»

«Põle tänu väärt. Mis sinust nüüd siis saab, kullakene?»

«Tulin päriseks. Täna hommikul jõudsin kohale, aga siia tulin hilja, et inimesed ei näeks...»

«Aga kuda õppimisega jääb?»

«Jätsin katki. Meie omad ei tule ilma minuta toime.»

«Meie Sjomale see ei meeldiks, nii arvan mina.»

«Aga mis teha, kallis vanaisa?» Varja hääl värises.

«Mina põle sulle nõuandja, mu kallike, eks sa ise tea. Ainult et sa ära teda kurvasta, ta ju armastas sind, fakt!»

Varja pööras kähku ringi, ta ei sammunud, vaid lausa jooksis nuuksetest lämbudes üle väljaku. Tal polnud jõudu taadiga hüvastigi jätta.

Pilkase taeva alt kostis koiduni kruuksuvaid ja kuhugi kutsuvaid kureparvede hääli, ja koiduni, sõba silmale laskmata, istus pingikesel küüruvajunud Štšukari-taat, ohkas, lõi risti ette ja nuttis...

*

Päev-päevalt hargnes niithaaval lahti kontrrevolutsioonilise vandenõu ja Donil ettevalmistatud ülestõusu kera.

Kolmandal päeval pärast Davõdovi surma nägid Rostovist Gremjatši Logi saabunud GPU kraivalitsuse töötajad Ostrovnovi õuel lamavat meest, kelle Razmjotnov oli surmanud, ja tundsid temas kohe ära ammu

tagaotsitava kurjategija — vabatahtliku armee endise alamporutšiku Latiewski.

Kolm nädalat hiljem tuli Taškendi lähedal olevasse sovhoosi hiljuti sinna tööle asunud Kalašnikovi-nimelise elatanud arvepidaja juurde erariides, silmapaistmatu välimusega mees, kummardus laua kohale ja ütles tasakesi:

«Te olete enese mugavalt sisse seadnud, härra Polovtsev... Tasa! Lähme natuke välja, astuge ees!»

Trepil ootas neid veel üks erariides, hallide meelekohtadega mees. See polnud nii laitmatult viisakas ja tagasihoidlik kui tema noorem seltsimees. Polovtsevit nähes astus ta ettepoole, pilgutas kiiresti silmi ja ütles vihast kahvatuna:

«Madu! Kaugele sa ei roomanud... Arvasid, et sa siin selles urus meie käest pääsed? Noh, oota, küll ma sinuga Rostovis räägin! Küll sa mul veel tantsid enne surma...»

«Oi, kui kole! Küll ma ehmatasin! Värisen nagu haavaleht, värisen hirmu pärast!» lausus Polovtsev irooniliselt, peatudes trepil ja süüdates odavat paberossi. Sealjuures vaatas ta altkulmu tšekisti, pilgus ühtaegu naer ja vihkamine.

Ta otsiti siinsamas trepil läbi, ja kuulekalt end pöörates ütles ta:

«Kuulge, ärge nähke asjata vaeva! Relva mul ei ole; mis ma sellest siin endaga kaasas tassin? Mauser on mul kodus ära peidetud. Lähme!»

Teel korteri poole rääkis ta rahulikult ja mõistlikult, pöördudes hallide meelekohtadega tšekisti poole:

«Millega sa, naiivne inimene, mõtled mind hirmutada? Piinamisega? Sellest ei tule midagi välja, olen kõigeks valmis ja kannatan kõik ära, ainult et mind pole mõtet piinata, sest ma ei hakka varjama ega vigurdama, vaid räägin kõik ära, absoluutselt kõik, mis ma tean! Annan ohvitseri ausõna. Kaks korda sa mind tappa ei saa, aga surmaks olen ma ammu valmis. Me oleme kaotanud, ja mu elul pole enam mõtet. Ma ei räägi lihtsalt ilusaid sõnu — ma pole poseerija ega kergats —, see on meie kõigi jaoks kibe tõde. Auvõlg üle kõige: oled kaotanud, siis maksa! Ja ma olen valmis

kaotust oma eluga hüvitama. Jumala eest, see pole hirmus!»

«Jäta oma ülespuhutud jutt! Hüvitamise taha asi juba seisma ei jää,» andis talle nõu see, kelle poole Polovtsev oli suuresõnaliselt pöördunud.

Läbiotsimisel ei leitud tema korterist midagi kompromiteerivat peale mausri. Tema vineerkohvris polnud ühtki paberit. Kuid laual olid korralikult virnas kõik kakskümmend viis Lenini teoste köidet.

«Kas need kuuluvad teile?» küsiti Polovtsevilt.

«Jah.»

«Milleks teil neid raamatuid vaja oli?»

Polovtsev muigas pisut jultunult.

«Et vaenlast lüüa, peab tema relvi tundma...»

Ta pidas sõna: Rostovis ülekuulamisel andis ta välja polkovnik Sedoi-Nikolski, rittmeister Kazantsevi, luges mälu järgi üles kõik, kes Gremjatši Logis ja ümberkaudsetes külades tema organisatsiooni kuulusid. Nikolski andis üles kõik teised.

Suur arreteerimise laine käis üle Aasovi ja Musta mere krai. Üle kuuesaja kasaka — vandenõu lihtosalise, sealhulgas Ostrovnov ja tema poeg — mõisteti erinõupidamise poolt mitmesuguseks tähtajaks vangi. Maha lasti ainult need, kes terroristlikest aktidest otseselt osa olid võtnud. Polovtsev, Nikolski, Kazantsev, alampolkovnik Savvatejev Stalingradi oblastist ja kaks tema abilist, peale nende veel üheksa valgekaardi ohvitseri ja kindralit, kes olid elanud Moskvas võõraste nimede all, mõisteti mahalaskmisele. Moskvas ja Moskva-lähedastes linnades arreteeritud üheksa inimese hulgas oli ka üks kasakaväe kindralleitnant, kes oli Denikini armee ringkondades küllaltki tuntud. Ta oli vandenõu otsene juht ja pidas alatist sidet välismaal asuvate emigrantlike sõjaväeorganisatsioonidega. Ainult neli inimest juhtivast keskusest pääsesid Moskvas arreteerimisest ja põgenesid mitmesuguseid teid kasutades välismaale.

Nii lõppes see meeleheitlik, ajaloo poolt juba ette nurjumisele määratud kontrrevolutsiooni katse alustada meie maa lõunaosas ülestõusu nõukogude võimu vastu.

*

Mõni päev parast seda, kui Varja Harlamova külasse saabus, tuli Šahtõst tagasi Andrei Razmjotnov. Ta käis seal Maidannikovi palvel kolhoosile lokomobiili ostmas. Hilja õhtul istusid nad kolmekesi — Maidannikov, Razmjotnov ja Ivan Naidjonov, Gremjatši Logis loodud komsomolirakukese sekretär, — kolhoosi juhatuses. Razmjotnov rääkis üksikasjaliselt oma sõidust ja lokomobiili ostmisest ning küsis siis:

«Räägitakse, et Varka Harlamova olla külasse ilmund ja õppimise katki jätt, olla käind juba Dubtsovi juures ja palund ennast brigaadi võtta, kas on tõsi või?»

Maidannikov ohkas:

«On küll tõsi. Ta ema ja lapsukesed peavad ju millegist elama. Eks Varja siis tuldki tehnikumist ära. Aga ta on andekas tüdruk.»

Razmjotnov oli nähtavasti juba kõik Varja asjus läbi mõtelnud ja hakkas nüüd rääkima — täiesti veendunud, et temaga päri ollakse:

«Ta oli kadund Semjoni mõrsja. On tarvis, et ta õpiks. Semjon tahtis seda. Nii tulebki teha. Hommepäev kutsume ta siia, räägime temaga ja saadame tehnikumi tagasi, perekonna aga võtame kolhoosi hoole alla. Kui meie kallist Davõdovit enam ei ole, siis hoolitseme meie tema perekonna ülevalpidamise eest. Vasta ei vaielda?»

Maidannikov noogutas vaikides pead, aga tuline Ivan Naidjonov surus Razmjotnovi kätt ja hüüdis:

«Sa oled lihtsalt tubli, onu Andrei!»

Ja nüüd tuli Razmjotnovile äkki meelde:

«Jah, poisid, ma unustasin teile rääkida... Teate, keda ma seal Šahtõs tänaval nägin? Noh keda, arvake ära! Luška Nagulnovat! Tuli vasta sihuke paks naisterahvas, tema kõrval tüse kiilaspea... Vaatasin Luškat ja mõtlesin, kas on ikke tema või ei! Sihverplaat lai, silmad upuvad rasva sisse ära, ja kui tahaks ümbert kinni võtta, läheks kolme kätt vaja. Aga kõnnakust tundsin, et tema! Läksin juurde, teretasin ja ütlesin: «Lušanja, kas see oled ikke sina?!» Tema aga mulle vasta: «Kodanik, ma ei tunne teid.» Ma hakkasin naerma

ja ütlesin: «Küll sa oled oma küla rahva ruttu ära unustand! Sa oled ju Luška Nagulnova?» Tema muigutas sedasi linna moodi peenikeselt huuli ja lausus: «Kunagi olin Nagulnova, kunagi olin Luška, nüüd aga olen Lukerja Nikititšna Sviridova. Ja see on minu mees, mäeinsener Sviridov, saage tuttavaks.» Noh, ma teretasin siis inseneri kättpidi, tema aga vaatas mulle kurjasti otsa — et ei tea, miks ma tema naisega nii prostalt räägin? Pöörasid teised ringi ja läksid oma teed, mõlemad paksud, vist omadega rahul, aga mina mõtlesin endamisi: no on ikke naised vägevad! Egas Makar muidu kogu eluaja nende vasta põleks sõdind! Vaevalt jõudis kaks meest maha matta, Timoška ja Makari, ja juba tükkis kolmandale külge! Asi ei seisa ju selles, et tükkis külge, aga kunas ta ihu jõudis nii rasva minna?! Selle peale ma mõtlesingi, kui ma seal tänaval seisin. Ja miskipärast hakkas mul süda valutama, kahju oli endisest Luškast, noorest, kräbedast ja ilusast! Jüsku oleksin näind endist Luškat ammust aega tagasi unes, nagu põleks elandki temaga ühes külas külg külje kõrval . . .» Razmjotnov ohkas: «Niisuke see meie elu on, poisid, näe, misukesi vempe viskab! Mõnikord veab sihukese keeru sisse, et ei oska üleüldse ette arvata! Noh, kas lähme?»

Nad läksid trepile. Kaugel Doni taga kogunesid rasked piksepilved, üle taeva sähvisid välgud, aeg-ajalt kostis nõrka kõuekõminat.

«Imelik, et tänavu nii hilja veel äikest on,» ütles Maidannikov. «Kui õige jääks teist vaatama, mis?»

«Eks vaadake, ma hakkan küll minema.» Razmjotnov jättis seltsimeestega hüvasti ja jooksis uljalt trepist alla.

Ta läks külast välja, seisatas pisut, siis suundus pikkamisi, kaugelt ringi kalmistule, mööudes ähmaselt paistvatest ristidest, kalmudest, pooleldi varisenud kivimüürist. Ta läks sinna, kuhu ta pidi minema. Võttis mütsi peast, silus parema käega halli juuksetukka, silmitses mahavajunud hauakünka serva ja lausus tasakesi:

«Ma pole su viimast eluaset hea inimese kombel korras pidand, Jevdokia . . .» Ta kummardus, tõstis üles kuiva savikamaka, hõõrus seda peos ja kõneles juba

päris hääletult: «Aga ma ju armastan sind siiamaani, mu unustamatu, mu ainuke kogu eluajaks . . . Näed, millaski pole aega . . . Harva saame kokku . . . Kui suudad, siis anna mulle kõik paha andeks . . . Kõik, millega ma sulle, surnule, olen ülekohut teind . . .»

Ta seisis kaua paljapäi, nagu oleks jäänud kuulatama ja ootama vastust, seisis liikumatult, vana mehe kombel vimmas. Talle puhus näkku soe tuul, tibas sooja vihma . . . Doni taga süttis valgeid välke, ja Razmjotnovi karmid, rõõmutud silmad ei vaadanud enam maha, kalli haua sissevarisenud künkale, vaid sinna, kus nähtamatu silmapiiri kohal lõi korraga pool taevast punakalt helendama ja uinuvat loodust ellu äratades algas selle aasta viimane äike, võimas ja vägev nagu kuumal suvisel ajal.

1959

Шолохов Михаил Александрович. ПОДНЯТАЯ ЦЕЛИНА. На эстонском языке. Переводчики: Ф. Кылли и О. Самма. Оформление: С. Лийберг. Таллин, изд-во «Ээсти раамат». Toimetaja R. Mägi. Kunstiline toimetaja M. Vainas. Tehniline toimetaja H. Puusepp. Korrektorid T. Oiglane ja E. Toots. Laduda antud 8. I 1976. Trükkida antud 19. II 1975. Trükipaber nr. 1, 54×84/16. Ligatne Paberivabrik, Läti NSV. Trükipoognaid 49. Tingtrükipoognaid 41,16. Arvestuspoognaid 40,16. Trükiarv 24 000. «Eesti Raamat», 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10. Tellimuse nr. 98. Hans Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19.

Hind rbl. 1.45, kiletatud ümbrisega rbl. 1.67.